

K. MARX
F. ENGELS

VALITUT
TEOKSET

II
OSA

KAIKKIEN MAIDEN PROLETAARIT, LIITTYKÄÄ YHTEEN!

**NKP:n KARJALAN ALUEKOMITEAN PUOLUEHISTORIAN
INSTITUUTTI – NKP:n KK:n MARXISMIN-LENINISMIN
INSTITUUTIN FILIAALI**

KARJALAN ASNT:n VALTION KUSTANNUSLIIKE

K. MARX
F. ENGELS

VALITUT
TEOKSET
KAHDESSA OSASSA

*
II
OSA

PETROSKOI—1959

Käsillä oleva teos on toimitettu NKП:n KK:n Marxisin-leninisin instituutin vuonna 1955 julkaiseman К. Маркс—Ф. Энгельс, Избранные произведения (K. Marx—F. Engels, Valittuja Teoksia) -nimisen kaksiosaisen kokoelman 2. osan mukaisesti.

Lähdekirjallisuutta koskevat alaviitehuomautukset tarkoittavat venäjänkielisiä painoksia, mikäli toisin ei ole osoitettu.

Toimitus

K. MARX

GOTHAN OHJELMAN ARVOSTELUA

F. ENGELSIIN ESIPUHE¹

Tässä julkaistavan käsikirjoituksen — ohjelmanluonnosta koskevan arvostelun sekä Brackelle osoitetun lähetekirjeen — Marx lähetti v. 1875 vähää ennen Gothan yhdistymiskongressia² Brackelle pyytäen näyttämään sitä Geibille, Auerille, Bebelille ja Liebknechtille ja palauttamaan sitten takaisin. Koska Hallen puoluekongressi on asettanut päiväjärjestykseen keskustelun Gothan ohjelmasta, niin minusta tuntuu, että tekisin rikoksen, jos vielä kauemmin olisin saattamatta julkisuuteen tätä kyseistä keskustelua koskevaa tärkeää, ehkäpä tärkeintä asiakirjaa.

Mutta tällä käsikirjoituksella on vielä toinenkin, paljon laajakantoisempi merkitys. Siinä tulee ensimmäisen kerran selvästi ja varmasti esille Marxin suhtautuminen siihen suuntaan, jonka Lassalle otti alettuaan agitaatiotoimintansa, nimittäin sekä Lassallen taloudellisiin periaatteisiin että hänen taktiikkaansa.

Se säälimätön jyrkkyys, jolla tätä ohjelmanluonnosta tässä eritellään, se taipumattomuus, jolla tämän erittelyn tulokset esitetään ja luonnoksen viat paljastetaan, eivät nyt viidentoista

¹ Marxin „Gothan ohjelman arvostelua” Engels julkaisi 1891 Saksan sosialidemokratian opportunististen johtomiesten vastustuksesta huolimatta. Tässä osassa ss. 36—39 olevasta K. Kautskylle osoitetusta Engelsin kirjeestä selviää, että Engelsin täytyi myöntyä lieventämään eräitä purevimpia kohtia. Tässä julkaisussa alkuperäinen teksti on täydellisesti ennallistettu säilyneen käsikirjoituksen mukaan. *Toim.*

² Gothan kongressissa (22.—27. toukokuuta 1875) Saksan työväenjärjestöjen kaksi silloista yhdistymää — Liebknechtin ja Bebelin johtama Sosiaalidemokraattinen työväenpuolue (niin sanotut eisenachilaiset) ja Hasencleverin, Hasselmannin ja Tölcken johtama lassallelainen järjestö (Saksan yleinen työväenliitto) — yhtyivät yhtenäiseksi Saksan sosialistiseksi työväenpuolueeksi. *Toim.*

vuoden kuluttua voi enää ketään loukata. Varsinaisia lassallelaisia on enää vain ulkomailla yksinäisinä raunioina, ja Hallessa Gothan ohjelman hylkäsivät jopa sen laatijatkin peräti riittä-mättömänä¹.

Siitä huolimatta olen poistanut muutamia persoonakohtaisia purevia sanontoja ja arvostelmia sieltä, missä siitä ei ole ollut haittaa asialle, ja korvannut ne pisteillä. Marx itsekin olisi tehnyt samoin, jos hän olisi nyt julkaisemassa tätä käsikirjoitusta. Hänen paikoitellen purevat sanontansa johtuivat kahdesta seikasta. Ensiksikin Marx ja minä olimme kiintyneet saksalaiseen liikkeeseen läheisemmin kuin johonkin muuhun liikkeeseen; tässä ohjelmanluonnoksessa ilmenevän selvän taka-askeleen täytyi siis kiihdyttää meitä erikoisen kovasti. Toiseksi kävimme silloin, tuskin kaksi vuotta Internationalen Haagin-kongressin² jälkeen, mitä tuiminta taistelua Bakuninia ja hänen anarkistejaan vastaan, jotka tekivät meidät vastuunalaisiksi kaikesta, mitä Saksan työväenliikkeessä tapahtui; saimme siis odottaa, että meistä tekais-taan myös tämän ohjelman salaisia isiä. Nyt ei näitä näkökohtia ole, eivätkä siis puheenaolevat kohdatkaan ole enää välttämät-tömiä.

Painolaista johtuvista syistä on myös muutamat lauseet kor-vattu pisteillä. Kohdat, joissa minun on täytynyt valita lievämpi sanonta, on laitettu hakasulkeisiin. Muussa suhteessa julkaistaan käsikirjoitus sananmukaisesti.

F. Engels

Lontoo, tammikuun 6. pnä 1891

*Julkaistu 1891 aikakauslehdessä
„Neue Zeit“*

*Julkaistaan
aikakauslehden teksin mukaan
Suomennos saksasta*

¹ Hallessa pidetty Saksan sosialidemokraattien kongressi — sosialistilain kumoamisen jälkeen pidetty ensimmäinen kongressi — päätti lokakuun 16. pnä 1890 W. Liebknechtin, Gothan ohjelman johtavimman laatijan, ehdotuksesta valmistaa seuraavaan puoluekongressiin mennessä uuden ohjelmanluonnok-sen. Uusi ohjelma hyväksyttiin lokakuussa 1891 Erfurtin puoluekongressissa (Erfurtin ohjelma). *Toim.*

² Haagissa vuoden 1872 syyskuussa kokoontunut I Internationalen kon-gressi pidettiin bakunisteja vastaan käydyn taistelun merkeissä. Kongressin enemmistö asettui kannattamaan Marxin johtamaa Pääneuvostoa. Bakunin erotettiin Internationalalesta. *Toim.*

K. MARX

KIRJE BRACKELLE

Lontoo, 5. toukokuuta 1875

Hyvä Bracke!

Olkaa niin hyvä ja antakaa allaolevat yhdistymisohjelmaa koskevat arvostelevat reunahuomautukset, luettuanne ne, Geibille, Auerille, Bebelille ja Liebknechtille tarkasteltavaksi. Olen ylenmäärin kuormitettu työllä ja minun täytyy tehdä sitä jo paljonkin enemmän kuin mitä lääkäri sallii. Minulle ei sen vuoksi ollut suinkaan mikään „nautinto” kirjoittaa näin pitkää juttua. Se oli kuitenkin välttämätöntä, jotteivät puoluetoverit, joille tämä tiedoksianto on tarkoitettu, tulisi tulkitsemaan myöhemmin väärin tekojani, joihin puolestani olen pakotettu ryhtymään.— Sitten kun yhdistymiskongressi on pidetty, Engels ja minä tulemme näet julkaisemaan lyhyen ilmoituksen, jossa sanotaan, ettei meillä ole mitään osallisuutta mainittuun periaateohjelmaan emmekä ole missään tekemisissä sen kanssa.

Se on välttämätöntä, sillä ulkomailla on puolueen vihollisten huolellisesti vireillä pitämänä vallalla se käsitys — peräti väärä käsitys —, että me ohjaamme salaa täältä käsin niin sanotun Eisenachin puolueen toimintaa. Esimerkiksi äskettäin ilmestyneessä venäjänkielisessä kirjoitelmassa Bakunin ei tee minua vastuunalaiseksi ainoastaan kaikista tuon puolueen ohjelmista jne., vaan vieläpä joka askeleesta, minkä Liebknecht on ottanut siitä päivästä lähtien, kun hän on ollut yhteistoiminnassa Kansanpuolueen kanssa.

Sitä paitsi velvollisuuteni on, etten edes olemalla diplomaattisesti vaihi hyväksy ohjelmaa, joka vakaumukseni mukaan on peräti kelvoton ja puoluetta demoralisoiva.

Kaikkinainen todellisen liikkeen edistyminen on tärkeämpää kuin tusina ohjelmia. Jollei siis voitu mennä Eisenachin ohjelmaa *pitemmälle* — olosuhteet eivät sitä sallineet —, niin olisi pitänyt yksinkertaisesti sopia toiminnasta yhteistä vihollista vastaan. Laatimalla periaateohjelmia (sen sijaan että lykkätsiisiin asia ajankohtaan, jolloin sitä on valmisteltu pitempiäaikaisella yhteistoiminnalla) pystytetään koko maailman nähtäväksi merkkipajua, joiden mukaan tullaan mittaamaan puoluetoiminnan tasoa.

Lassallelaisten johtomiehet tulivat luoksemme, koska heitä pakottivat siihen olosuhteet. Jos heille alun pitäen olisi sanottu, ettei periaatteista ruveta tinkimään, niin heidän *olisi täytynyt* yhteistoiminnan vuoksi tyytyä toimintaohjelmaan tai organisaatio-suunnitelmaan. Sen sijaan sallitaan heidän tulla aseistettuina mandaatein ja heidän mandaattinsa tunnustetaan puolestaan sitoviksi, siis antaudutaan apua tarvitsevien armeille. Ja päälle päätteeksi he pitävät myös kongressinsa *ennen kompromissikongressia*, kun taasen oma puolueemme pitää kongressinsa *post festum*¹. Tahdottiin ilmeisesti välttää kaikkea arvostelua ja estää omaa puoluetta ajattelemasta. Tunnettua on, että työläiset ovat tyytyväisiä pelkän yhdistymisen vuoksi, mutta erehdytään, jos luullaan, ettei tämä hetkellinen menestys ole käynyt kalliiksi.

Tämä ohjelma on muuten kelvoton, vaikkei otettaisikaan lukuun sitä, että se julistaa pyhäksi lassallelaisten uskonkappaleen.

Lähetän Teille aivan lähiaikoina „Pääoman” ranskalaisen painoksen² loppuvihkot. Painatusta on pitkän aikaa viivästyttänyt Ranskan hallituksen kielto. Tällä viikolla tai ensi viikon alussa kirja on valmis. Oletteko saanut kuusi ensimmäistä viikkoa? Olkaa niin hyvä ja lähettäkää minulle Bernhard Beckerin osoite, sillä minun pitäisi lähettää hänellekin loppuvihkot.

„Volksstaatin” kirjakaupalla³ on omat tapansa. Niinpä esim. minulle ei ole tähän päivään mennessä suvaittu lähettää ainoatakaan kappaletta „Kölnin kommunistijutun” uusintapainoksesta.

Sydämellisin terveisin

Teidän *Karl Marx*

¹ *post festum* — juhlan jälkeen, ts. liian myöhään. *Toim.*

² „Pääoman” ensimmäisen osan ranskankielinen laitos, jonka Marx itse toimitti, ilmestyi vv. 1872—1875 erillisinä vihkoina Pariisissa. *Toim.*

³ Tarkoitetaan sosialidemokraattisen puolueen kustannusliikettä, joka toimi Leipzigissä puolueen pää-äänenkannattajan „Volksstaatin” („Kansanvaltion”) toimituksen yhteydessä (1869—1876). *Toim.*

K. MARX

REUNAHUOMAUTUKSIA SAKSAN
TYÖVÄENPUOLUEEN OHJELMAN
JOHDOSTA

I

1. „Työ on kaiken rikkauden ja kulttuurin lähde, ja koska hyödyllinen työ on mahdollista vain yhteiskunnassa ja yhteiskunnan kautta, niin koko työntulos kuuluu yhtäläisen oikeuden perusteella kaikille yhteiskunnan jäsenille.”

Pykälän ensimmäinen osa: „Työ on kaiken rikkauden ja kulttuurin lähde.”

Työ *ei ole* kaiken rikkauden lähde. Luonto on käyttöarvojen lähde (ja niistähän aineellinen rikkaus muodostuukin!) yhtä suuressa määrässä kuin työkin, joka sinänsä on vain erään luonnonvoiman, ihmisen työvoiman, ilmenemistä. Tuon sanonnan löytää kaikista lasten aapiskirjoista, ja se pitää paikkansa, mikäli *oletaan*, että työ suoritetaan vastaavanlaisin esinein ja välinein. Sosialistisessa ohjelmassa ei kuitenkaan pitäisi sallia tuollaisia porvarillisia sanontoja, jotka eivät sano mitään niistä *ehdoista*, jotka yksin vain antavat niille ajatuksen. Ja sikäli kuin ihminen alusta pitäen suhtautuu omistajana luontoon, tuohon kaikkien työvälineiden ja -esineiden alkulähteeseen ja käsittelee sitä hänelle kuuluvana, sikäli hänen työnsä on oleva käyttöarvojen, siis myös rikkauden lähde. Porvareilla on varsin oleellisia syitä väittää, että työllä on *yliluonnollista luomisvoimaa*, koska juuri työn luonnonehdollisuudesta seuraa, että henkilön, jolla ei ole mitään muuta omaisuutta kuin työvoimansa, täytyy joka yhteiskunta- ja sivistysasteella olla muiden orjana, niiden orjana, joista on tullut työn aineellisten edellytysten haltijoita. Hän voi tehdä työtä vain heidän luvallaan, siis elää vain heidän luvallaan.

Mutta antakaamme tämän lauseen jäädä sellaiseksi eli oikeamminkin niin ontuvaksi kuin se on. Entä mikä pitäisi olla johtopäätöksenä? Ilmeisesti tämä:

„Koska työ on kaiken rikkauden lähde, niin ei myöskään kukaan yhteiskunnassa voi hankkia itselleen rikkautta muussa kuin työn tuotteen muodossa. Jollei siis joku tee työtä itse, niin hän elää toisten työstä ja hankkii myös sivistyksensä toisten työn kustannuksella.”

Sen sijaan sanakäänteellä „*ja koska*” liitetään edelliseen toinen lause, jotta voitaisiin tehdä johtopäätös toisesta eikä ensimmäisestä lauseesta.

Pykälän toinen osa: „Hyödyllinen työ on mahdollista vain yhteiskunnassa ja yhteiskunnan kautta.”

Ensimmäisen väitteen mukaan työ on kaiken rikkauden ja kulttuurin lähde, siis ilman työtä mikään yhteiskunta ei ole mahdollinen. Nyt saamme päinvastoin tietää, että mikään „hyödyllinen” työ ei ole mahdollista ilman yhteiskuntaa.

Voitaisiin yhtä hyvin sanoa, että vain yhteiskunnassa voi hyödytön ja jopa yhteiskunnalle vahingollinenkin työ muodostua elinkeinoksi ja että vain yhteiskunnassa voidaan elää joutilaana jne. jne.—voitaisiin sanalla sanoen kopioida Rousseau'n koko oppi.

Entä mitä on „hyödyllinen” työ? Sehän on vain työtä, joka tuottaa tavoitellun hyödyn. Villi-ihminen — ja ihminen oli ensin villi-ihminen lakattuaan olemasta apina —, joka tappaa kivellä eläimen, kerää hedelmiä jne., tekee „hyödyllistä” työtä.

Kolmanneksi. Loppupäätelmä: „Ja koska hyödyllinen työ on mahdollista vain yhteiskunnassa ja yhteiskunnan kautta, niin koko työntulos kuuluu yhtäläisen oikeuden perusteella kaikille yhteiskunnan jäsenille.”

Sepä johtopäätös! Jos hyödyllinen työ on mahdollista vain yhteiskunnassa ja yhteiskunnan kautta, niin koko työntulos kuuluu yhteiskunnalle ja yksityiselle työläiselle siitä tulee vain se, mitä ei tarvita työn „edellytyksen” — yhteiskunnan — ylläpitämiseen.

Tämän väitteen ovat itse asiassa aina esittäneet *kunkin kyseisen yhteiskuntajärjestyksen* puolustajat. Ensiksi tulevat hallituksen ja kaiken muun siihen iskostuneen vaatimukset, se kun on muka yhteiskunnallisen järjestyksen yhteiskunnallinen ylläpitoväline, sitten seuraavat yksityisomistuksen eri lajien vaatimukset, sillä yksityisomistuksen eri lajit ovat näet yhteiskunnan perustoja jne. Huomaatte, että tällaisia tyhjiä sanontoja voidaan väänellä ja käänellä aivan mielivaltaisesti.

Pykälän ensimmäisellä ja toisella osalla on jotakin järjellistä yhteyttä vain seuraavassa muodossa:

„Rikkauden ja kulttuurin lähteeksi työ tulee vain yhteiskunnallisena työnä” eli, mikä on samaa, „yhteiskunnassa ja yhteiskunnan kautta”.

Tämä väite on eittämättömästi oikea, sillä vaikka yksinäistyö (olettaen, että siihen ovat olemassa aineelliset edellytykset) voi-kin luoda käyttöarvoja, niin se ei voi luoda enempää rikkautta kuin kulttuuriakaan.

Mutta yhtä eittämätön on toinenkin väite:

„Sitä mukaa kun työ kehittyy yhteiskunnallisena ja muuttuu siten rikkauten ja kulttuurin lähteeksi, sitä mukaa lisääntyy puute ja kurjuus työtätekevien keskuudessa, rikkaus ja kulttuuri työtätekemättömien keskuudessa.”

Tämä on ollut koko tähänastisen historian laki. Siis „työtä” ja „yhteiskuntaa” koskevien yleisten fraasien asemesta olisi pitänyt osoittaa selvästi, miten nykyisessä kapitalistisessa yhteiskunnassa on vihdoinkin luotu ne aineelliset ja muut edellytykset, jotka tekevät työläiset kykeneviksi poistamaan tuon yhteiskunnallisen kirouksen ja pakottavat heitä siihen.

Todellisuudessa kuitenkin koko tämä tyyliiltään ja sisällöltään virheellinen pykälä on olemassa vain siksi, että voitaisiin kirjoittaa puolueen lippuun johtavaksi ohjelauseeksi Lassallen iskusanat „koko työntulos”. Tulen myöhemmin palaamaan näihin „työntuloksiin”, „tyhtäläisiin oikeuksiin” jne., koska sama asia toistuu uudelleen hieman toisessa muodossa.

2. „Nykyisessä yhteiskunnassa työnvälineet ovat kapitalistiluokan monopolina. Siitä johtuva työväenluokan riippuvaisuus on kaikenmuotoisen kurjuuden ja orjuutuksen syy.”

Tämä Internationalen säännöistä lainattu väite on tässä „parannetussa” muodossaan virheellinen.

Nykyisessä yhteiskunnassa työnvälineet ovat maanomistajien (maamonopoli on jopa pääomamonopolin perusta) ja kapitalistien monopolina. Internationalen sääntöjen vastaavassa kohdassa ei mainita enempää toista kuin toistakaan monopolistien luokkaa. Siinä puhutaan „työnvälineitä, ts. *elämänlähteitä koskevasta monopolista*”. Lisäys „*elämänlähteitä*” riittää osoittamaan, että maa on luettu työnvälineiden joukkoon.

Korjaus tehtiin siksi, että Lassalle — nyt yleisesti tunnetuista syistä — hyökkäsi *vain* kapitalistiluokkaa eikä maanomistajia vastaan. Englannissa kapitalisti ei useimmiten lainkaan omista sitä maata, jolla hänen tehtaansa sijaitsee.

3. „Työn vapauttaminen vaatii työnvälineiden korottamista yhteiskunnan yhteisomaisuudeksi ja koko työn kollektiivista säännöstelemistä sekä työntulosten oikeudenmukaista jakoa.”

„Työnvälineiden korottaminen yhteisomaisuudeksi” merkinnee kaiketi niiden „muuttamista yhteisomaisuudeksi”. Tämä vain noin ohimennen.

Mitä on „työntulos”? Työn tuote vaiko tämän arvo? Entä onko se viimeksi mainitussa tapauksessa tuotteen kokonaisarvo vai vain se arvon osa, minkä työ on lisännyt käytettyjen tuotannonvälineiden arvoon?

„Työntulos” on epämääräinen mielle, jonka Lassalle on asettanut tarkkojen taloustieteellisten käsitteiden tilalle.

Mitä on „oikeudenmukainen jako”?

Eivätkö porvarit väitä, että nykyinen jako on „oikeudenmukainen”? Ja eikö se nykyisen tuotantotavan perusteella todellakin ole ainoa „oikeudenmukainen” jakotapa? Oikeuskäsitteetk säännöstelevät taloudellisia suhteita, eivätköhän päinvastoin oikeussuhteet saa alkuaan taloudellisista suhteista? Ja eivätköhän sosialististenkin lahkokuntalaisten käsitykset „oikeudenmukaisesta” jaosta ole mitä erilaisimpia?

Ymmärtääksemme, mitä tässä tapauksessa on tarkoitettu sanonnalla „oikeudenmukainen jako”, meidän täytyy verrata ensimmäistä pykälää tähän pykälään. Jälkimmäinen edellyttää yhteiskuntaa, missä „työvälineet ovat yhteisomaisuutta ja koko työtä säännöstellään kollektiivisesti”, kun taasen ensimmäisestä pykälästä meille selviää, että „koko työntulos kuuluu yhtäläisen oikeuden perusteella kaikille yhteiskunnan jäsenille”.

„Kaikilleko yhteiskunnan jäsenille”? Työtekemättömillekin? Mutta missä silloin on „koko työntulos”? Vaiko vain yhteiskunnan työtekeville jäsenille? Mutta missä silloin on kaikkien yhteiskunnan jäsenten „yhtäläinen oikeus”?

Mutta „kaikki yhteiskunnan jäsenet” ja „yhtäläinen oikeus” ovatkin ilmeisesti vain fraaseja. Asian ydin on siinä, että tässä kommunistisessa yhteiskunnassa jokaisen työntekijän tulee saada Lassallen „koko työntulos”.

Jos otamme ensin „työntuloksen” työn tuotteen mielessä, niin kollektiivinen työntulos on *yhteiskunnallinen kokonaistuote*.

Siitä meidän tulee vähentää:

Ensiksikin se, mikä on välttämätöntä korvataksemme kulutetut tuotannonvälineet.

Toiseksi tuotannon laajentamiseen menevä lisäosa.

Kolmanneksi vara- eli vakuusvaranto onnettomuustapausten, luonnonmullistuksista aiheutuvien häiriöiden yms. varalta.

Nämä „koko työntuloksen” vähennykset ovat taloudellisesti välttämättömiä, ja niiden suuruus on määräytyvä olemassaolevien varojen ja voimien mukaisesti, osaksi todennäköisyyslaskelmien perusteella, mutta ne eivät ole millään tavoin kalkuloitavissa oikeudenmukaisuuden perusteella.

Jää jäljelle kokonaistuotteen toinen osa, se, mikä on tarkoitettu kulutettavaksi.

Mutta ennen kuin päästään individuaaliseen jakoon, tästä osasta vähennetään edelleen:

Ensiksikin tuotantoon kuulumattomat yleiset hallintokustannukset.

Tämä osa tulee alun alkaen hyvin huomattavasti supistumaan verrattuna nykyiseen yhteiskuntaan ja pienenee sitä mukaa kuin uusi yhteiskunta kehittyy.

Toiseksi osa, mikä on tarkoitettu yhteisesti tyydytettäviin, kuten koululaitoksen, terveydenhuollon tarpeisiin jne.

Tämä osa tulee alun alkaen hyvin huomattavasti suurenemaan verrattuna nykyiseen yhteiskuntaan ja kasvaa sitä mukaa kuin uusi yhteiskunta kehittyy.

Kolmanneksi varannot työkyvyttömiä ym. varten, sanalla sanoen se, mikä nykyisin kuuluu niin sanottuun julkiseen köyhäinhuoltoon.

Vasta nyt tulemme siihen „jakoon”, johon ohjelma — Lassallen vaikutuksesta — niin rajoittuneesti vain kiinnittääkin huomiota, nimittäin kulutushyödykkeiden siihen osaan, joka jaetaan tuottajakunnan eri yksilöiden kesken.

Tuo „koko työntulos” on hissun kissun muuttunut jo „osaseksi”, vaikkakin sen, minkä tuottaja menettää yksityishenkilönä, hän saa yhteiskunnan jäsenenä takaisin joko välittömästi tai välillisesti.

Niin kuin sanonta „koko työntulos” on osoittautunut kestävämmäksi, niin myös osoittautuu nyt kestävämmäksi yleensä sanonta „työntulos”.

Yhteistoiminnallisessa, tuotannonvälineiden yhteisomistukseen perustuvassa yhteiskunnassa tuottajat eivät vaihda tuotteitaan; niin ikään ei tuotteiksi muuttunut työ ilmene tällöin näiden tuotteiden arvona, eräänlaisena niille ominaisena aineellisena ominaisuutena, sillä nyt, päinvastoin kuin kapitalistisessa yhteiskunnassa, yksilön työ on yhteistyön ainesosana välittömästi eikä enää välillisesti. Sana „työntulos”, joka jo nyt on kelvoton kaksi-mielisyytensä takia, menettää näin ollen koko merkityksensä.

Emme käsittele tässä kommunistista yhteiskuntaa sellaisena, joka on jo *kehittynyt* omalla perustallaan, vaan päinvastoin sellaisena, joka on vasta *muodostunut* kapitalistisesta yhteiskunnasta ja jota siis joka suhteessa, niin taloudellisessa, siveellisessä kuin henkisessäkin suhteessa, rasittavat vielä syntymämerkkeinä sen vanhan yhteiskunnan viat, jonka kohdusta se syntyi. Tämän mukaisesti kukin yksityinen tuottaja saa yhteiskunnalta — näiden vähennysten jälkeen — takaisin täsmälleen niin paljon, kuin hän sille antaa. Se, minkä hän on sille antanut, muodostaa hänen yksilöllisen työosuutensa. Esimerkiksi yhteiskunnallinen työpäivä on yksilöiden työtuntien summa; kunkin tuottajan yksilöllinen työaika on hänen suorittamansa osa yhteiskunnallisesta työpäivästä, hänen osuutensa siihen. Hän saa yhteiskunnalta kuitenkin siitä, että hän on suorittanut niin ja niin paljon työtä (sen jälkeen kun hänen työstään on vähennetty yhteiskunnalliseen varantoon menevä osa), ja esittämällä tämän kuitenkin hän saa yhteiskunnan varastosta kulutushyödykkeitä aivan yhtä suuren työmäärän arvosta. Sen työmäärän, minkä hän on tiettyssä muodossa antanut yhteiskunnalle, hän saa takaisin toisessa muodossa.

Tässä vallitsee ilmeisesti se sama periaate, joka säännöstelee tavaravaihtoa, mikäli tämä vaihto on yhtä suurien arvojen vaihtoa. Sisältö ja muoto ovat muuttuneet, koska muuttuneissa olosuhteissa kukaan ei voi antaa muuta kuin omaa työtään ja koska toisaalta yksilöiden omistukseen ei voi siirtyä muuta kuin yksilöllisiä kulutushyödykkeitä. Mitä muuten tulee näiden viimeksi mainittujen jakoon tuottajayksilöiden kesken, niin siinä vallitsee sama periaate kuin vaihdettaessa tavaravastikkeita, nimittäin tietyssä muodossa esiintyvä työmäärä vaihdetaan toisessa muodossa esiintyvään yhtä suureen työmäärään.

Sen tähden *yhtäläinen oikeus* jää tällöin periaatteessa yhä vieläkin *porvarilliseksi oikeudeksi*, vaikkeivät periaate ja käytäntö enää olekaan ristiriidassa, kun sitä vastoin tavaravaihdossa vaihto on vastikkeellista vain *keskimääräisesti*, muttei kussakin yksityisessä tapauksessa.

Tästä edistymisestä huolimatta tuo *yhtäläinen oikeus* on vielä eräässä suhteessa porvarillisten puitteiden rajoittamaa. Tuottajien oikeudet ovat *suhteelliset* verrattuna heidän työsuorituksiinsa; yhtäläisyys on siinä, että mittaaminen tapahtuu käyttämällä *samaa mittapuuta* — työtä.

Mutta toinen henkilö on fyysillisesti tai henkisesti etevämpi kuin toinen ja suorittaa siis samassa ajassa enemmän työtä tai jaksaa työskennellä kauemmin kuin toinen; ja jotta työ voisi olla mittapuuna, täytyy se määritellä jatkuvuuden tai tehokkuuden mukaan, muutoin lakkaisi se olemasta mittapuu. Tämä *yhtäläinen oikeus* on erilaista oikeutta erilaisesta työstä. Se ei tunnusta mitään luokkaeroavaisuuksia, koska kukin on vain työläinen niin kuin toisetkin, mutta erilaisen yksilöllisen lahjakkuuden ja siis erilaisen toimintakyvynkin se tunnustaa vaihteliaasti luonnon antamiksi etuoikeuksiksi. *Siis sisällöltään se on kuten kaikki oikeus eriarvoisuus-oikeutta*. Luonnostaan oikeus voi olla vain saman mittapuun soveltamista, mutta eriarvoisiin yksilöihin (ja nämä eivät olisikaan erilaisia, jolleivät ne olisi eriarvoisia) voidaan soveltaa samaa mittapuuta vain mikäli heitä tarkastellaan samasta näkökulmasta, käsitellään vain yhdeltä *määrättyltä* puolelta, kuten esim. kyseisessä tapauksessa heitä tarkastellaan *vain työläisinä* näkemättä heissä mitään muuta, ottamatta huomioon mitään muuta. Edelleen: toinen työläinen on naimisissa, toinen ei ole, toisella on enemmän lapsia kuin toisella jne. Jos kumpikin suorittaa yhtä paljon työtä ja saa siis samanlaisen osan yhteiskunnallisesta kulutushyödykkeiden varannosta, niin todellisuudessa toinen saisi enemmän kuin toinen, olisi rikkaampi kuin toinen jne. Jotta vältettäisiin kaikkia tällaisia epäkohtia, oikeuden tulee olla erilaisen eikä yhtäläisen.

Mutta nämä epäkohdat ovat väistämättömiä kommunistisen yhteiskunnan ensimmäisessä vaiheessa, siis sellaisessa

kommunistisessa yhteiskunnassa, joka on vastikään pitkien synnytystuskien jälkeen syntynyt kapitalistisesta yhteiskunnasta. Oikeus ei voi koskaan olla yhteiskunnan taloudellista tilaa ja sen edellyttämää kulttuurikehitystä ylempänä.

Kommunistisen yhteiskunnan korkeammassa vaiheessa, sen jälkeen, kun on tullut loppu yksilön orjuuttavasta alistamisesta työnjakoon ja samalla myös henkisen ja ruumiillisen työn vastakohtaisuudesta; kun työ ei ole enää vain toimentulokeino, vaan siitä on tullut ensimmäinen elämäntarve; sen jälkeen kun rinnan yksilöiden kaikinpuolisen kehityksen kanssa ovat kasvaneet myös tuotantovoimat ja kun yhteiskunnallisen rikkauten kaikki lähteet pulppuavat täydellä voimalla — vasta silloin voidaan astua lopullisesti ahtaan porvarillisen oikeuspiirin ulkopuolelle ja yhteiskunta voi kirjoittaa lippuunsa: Jokainen kykynsä mukaan, jokaiselle tarpeittensa mukaan!

Olen näin laajalti käsitellyt toisaalta „koko työntulosta” sekä toisaalta „yhtäläistä oikeutta” ja „oikeudenmukaista jakoa” osoittaakseni, kuinka suuri rikos se on, kun toisaalta yritetään taas tyrkyttää puolueellemme dogmeina käsityksiä, joilla aikanaan oli tietty merkityksensä, mutta jotka nyt ovat muuttuneet vanhentuneiksi tyhjämpäiväisiksi sanoiksi, ja toisaalta halutaan demokraattien ja ranskalaisten sosialistien niin totunnaisilla ideologisilla oikeus- ym. loruilla vääristellä sitä realistista käsitystä, jota niin suurella vaivalla juurrutettiin puolueeseemme, mutta joka nyt on siihen juurtunut.

Kaiken sanotun lisäksi oli yleensä virheellistä pitää asian olemuksena niin sanottua *jakoa* ja panna siihen pääpaino.

Kulutushyödykkeiden jako on aina ollut vain seuraus itse tuotannon edellytysten jakautumisesta. Mutta tämä viimeksi mainittu jakautuminen muodostaa itse tuotantotavan luonteen. Kapitalistinen tuotantotapa esimerkiksi perustuu siihen, että tuotannon aineelliset edellytykset ovat kapitalististen pääomaisuuksien ja maaomaisuuksien muodossa työtätekemättömien käsissä, kun taas joukot ovat vain henkilökohtaisen tuotannon-edellytyksen, nimittäin työvoiman omistajia. Kun tuotannon ainekset ovat jaetut tällä tavoin, niin nykyinen kulutushyödykkeiden jako seuraa siitä itsestään. Mutta jos tuotannon aineelliset edellytykset ovat itse työläisten yhteisomaisuutta, niin seuraa siitä, että kulutushyödykkeiden jako on niin ikään eroava nykyisestä. Vulgääri sosialismi (ja sitä seuraten myös osa demokraateista) on omaksunut porvarillisten taloustieteilijäin tavan tarkastella ja käsitellä jakelua tuotantotavasta riippumattomana, jonka vuoksi sosialismi esitetään pääasiallisesti jakelukusymysten parissa askartelevaksi. Mutta miksi palattaisiin jälleen taaksepäin, kun todellinen asiointila on selvitetty jo aikoja sitten?

4. „Työn vapauttamisen tulee kuulua työväenluokalle, johonka nähden kaikki toiset luokat ovat *vain samaa taantumuksellista joukkoa.*”

Ensimmäinen osa virkkeestä on Internationalen sääntöjen alkusanoista, mutta sitä on „parannettu”. Niissä sanotaan: „Työväenluokan vapauttamisen täytyy olla työläisten oma asia”, mutta nyt sitä vastoin „työväenluokan” tulee vapauttaa — mitä? „Työ.” Ymmärtäköön tämän ken taitaa.

Sen sijaan seuraa ikään kuin vahingonkorvauksena anti-strofi — aito lassallelainen lause: „johonka (työväenluokkaan) nähden kaikki toiset luokat ovat *vain samaa taantumuksellista joukkoa.*”

Kommunistisessa manifestissa sanotaan: „Kaikista luokista, jotka nyt esiintyvät porvaristoa vastaan, vain proletariaatti on *todella vallankumouksellinen luokka.* Muut luokat sortuvat ja häviävät suurteollisuuden kehittyessä, proletariaatti on sen oma tuote.”¹

Porvaristo on käsitetty tässä — suurteollisuuden luoja — vallankumoukselliseksi luokaksi feodaaleihin ja keskiluokkiin nähden, jotka haluavat pitää kaikki vanhentuneiden tuotantotapojen luomat yhteiskunnalliset asemansa. Siis nämä luokat eivät ole *yhdessä porvariston* kanssa pelkästään samaa taantumuksellista joukkoa.

Toisaalta proletariaatti on vallankumouksellinen porvaristoon nähden, koska se suurteollisuuden maaperällä kasvaneena pyrkii hävittämään tuotannon kapitalistisen luonteen, jonka porvaristo yrittää ikuistaa. Mutta manifesti lisää, että „keskisäädyt... ovat vallankumouksellisia... silloin kun niiden edessä on siirtyminen proletariaattiin”.

Tältä kannalta katsoen on siis taaskin järjettömyyttä se, että keskiluokat yhdessä porvariston ja päälle päätteeksi feodaalien kanssa „ovat samaa taantumuksellista joukkoa” verrattuna työväenluokkaan.

Julistettiin kohan viime vaaleissa käsityöläisille, pienyrityksille jne. sekä *talonpojille*: „Meihin nähden te olette yhdessä porvarien ja feodaalien kanssa vain samaa taantumuksellista joukkoa”?

Lassalle tiesi „Kommunistisen manifestin” ulkoa, niin kuin hänen uskolliset seuraajansa tietävät ulkoa hänen omat pyhät kirjoituksensa. Kun hän väärensä sitä niin karkeasti, hänen tarkoituksenaan oli vain kaunistella sitä liittoa, jonka hän teki absolutististen ja feodaalisten vastustajien kanssa porvaristoa vastaan.

¹ Ks. tämän julkaisun ensimmäistä osaa, s. 17. *Toim.*

Hänen ratki viisas mietelmänsä on sitä paitsi kinnattu yllä olevaan pykälään väen vängällä, ilman mitään yhteyttä tuohon Internationaalien säännöistä otettuun „parannettuun” sitaattiin. Se on siis yksinkertaisesti hävyttömyyttä, vieläpä sellaista, joka ei suinkaan ole epämieluisista herra Bismarckista, sitä halpamaista nulikkamaisuutta, jota Berliinin Marat¹ osoittaa toimissaan.

5. „Työväenluokka toimii vapautuksensa hyväksi ennen kaikkea *nykyaikaisen kansallisen valtion puitteissa* ja tietoisena siitä, että välttämättömänä seurauksena sen pyrkimyksistä, mitkä ovat yhteisiä kaikkien sivistysmaiden työläisille, tulee olemaan kansojen internationaalinen veljeys.”

Päinvastoin kuin „Kommunistinen manifesti” ja koko aikaisempi sosialismi Lassalle tarkasteli työväenliikettä mitä ahtaimmalla kansallisella näkökannalla. Häntä seurataan siinä, ja vieläpä Internationaalien toiminnan jälkeen!

Itsestään selvää on, että voidakseen ylipäänsä taistella työväenluokan täytyy järjestyä kotimaassaan *luokkana* ja että kotimaa on välittömästi sen taisteluareena. Sikäli sen luokkataistelukin on kansallista, ei olemukseltaan, vaan „muodoltaan”, kuten „Kommunistisessa manifestissa” sanotaan. Mutta „nykyaikaisen kansallisen valtion” — esimerkiksi Saksan keisarikunnan — „puitteet” itsekkin ovat taloudellisessa mielessä maailmanmarkkinoiden „puitteissa” ja poliittisessa mielessä maailman valtiojärjestelmän „puitteissa”. Kuka tahansa liikemies tietää, että Saksan kauppa on samalla ulkomaankauppaa ja että herra Bismarckin suuruus onkin juuri hänen eräänlaisessa *kansainvälisessä* politiikassaan.

Entä millaiseksi Saksan työväenpuolue tyypistää internationalisminsa? Tunnustukseksi, että seurauksena sen pyrkimyksistä „tulee olemaan *kansojen internationaalinen veljeys*” — siis porvarilliselta Rauhan- ja vapaudenliitolta² lainatuksi fraasiksi, jonka pitäisi vastata työväenluokkien internationaalista veljeyttä niiden yhteisessä taistelussa vallassaolevia luokkia ja näiden hallituksia vastaan. Siis ei sanaakaan Saksan työväenluokan *kansainvälisistä tehtävistä!* Ja sen pitäisi näin saada yliveto omasta porvaristostaan, joka on jo liittoutunut sitä vastaan kaikkien maiden porvariston kanssa, ja herra Bismarckin kansainvälisestä salaliittopolitiikasta!

¹ Marx sanoo tässä ironisesti Berliinin Maratiksi nähtävästi Hasselmania, lassallelaisten pää-äänenkannattajan „Neuer Social-Demokratin” („Uuden Sosialidemokraatin”) päätoimittajaa. *Toim.*

² *Kansainvälinen rauhan- ja vapaudenliitto* — Genevessä 1867 perustettu porvarillisten demokraattien ja pasifistien järjestö. Ensimmäinen Internationale kävi Marxin vaatimuksesta ja hänen johdollaan päättäväisesti taistelua Liiton demagogisia tunnuksia vastaan, jotka harhauttivat proletariaattia pois luokkataistelusta. *Toim.*

Ohjelman internationalismi on todellakin vielä äärettömästi *alempitasoista* kuin vapaakaupan puolueen internationalismi. Tämäkin puolue väittää, että sen pyrkimysten seurauksena on oleva „kansojen internationaalinen veljeys”. Mutta se myös *tekee* jotakin kaupan kansainvälistyttämiseksi eikä suinkaan tyydy vain tajuamaan — että kaikki kansat käyvät kauppaa kotimaassaan.

Työväenluokan kansainvälinen toiminta ei riipu millään tavoin *Kansainvälisen Työväenliiton* olemassaolosta. Tuo liitto oli vain ensimmäinen yritys luoda tätä toimintaa varten keskustelin, yritys, joka antamansa herätteen ansiosta jätti pysyvän jäljen, joskin se *ensimmäisessä historiallisessa muodossaan* oli Pariisin Kommuunin kukistumisen jälkeen pitemmälti mahdoton.

Bismarckin „Norddeutsche” oli täysin oikeassa julistaessaan mestarinsa mieliksi, että Saksan työväenpuolue on uudessa ohjelmassaan luopunut internationalismista¹.

II

„Lähtien näistä periaatteista Saksan työväenpuolue pyrkii kaikkiin laillisiin keinoin aikaansaamaan *vapaan valtion* — ja — sosialistisen yhteiskunnan; lakkauttamaan palkkajärjestelmän *rautaisine palkkalakeineen* — ja — kaikenlaisen riiston; poistamaan kaiken sosiaalisen ja poliittisen eriarvoisuuden.”

„Vapaata” valtiota koskevaan kysymykseen palaan myöhemmin.

Saksan työväenpuolueen on siis tulevaisuudessa uskottava Lassallen „rautaiseen palkkalakiin”! Jottei tarvitsisi luopua siitä, mennään mielettömyyksiin puhumalla „palkkajärjestelmän (pitäisi sanoa „palkkatyöjärjestelmän”) lakkauttamisesta rautaisine palkkalakeineen”. Jos poistan palkkatyön, niin poistan luonnollisesti sen laitkin, olkoot ne sitten „rautaisia” tai pehmeitä kuin pesusieni. Mutta Lassallen taistelu palkkatyötä vastaan kohdistuu miltei yksinomaan tähän niin sanottuun lakiin. Jotta tulisi todistettua, että lassalalainen laho on voittanut, „palkkajärjestelmä” on lakkautettava „rautaisine palkkalakeineen” eikä ilman niitä.

„Rautaisesta palkkalaista” on Lassallen omaa, kuten tiedetään, ainoastaan sana „rautainen”, minkä hän on lainannut Goethen „suurista ikuisista rautaisista laeista”. Sana „rautai-

¹ Marx tarkoittaa pääkirjoitusta, joka ilmestyi „Norddeutsche Allgemeine Zeitung” („Pohjois-Saksan Yleinen Lehti”) nimisen lehden 67. n:o:ssa maaliskuun 20. p:nä 1875. Sosialidemokraattisen puolueen ohjelman 5. pykälästä huomautettiin mainitussa pääkirjoituksessa, että „socialidemokraattien agitatio on monessa suhteessa muuttunut varovaisemmaksi” ja että se „sanoutuu irti Internationalesta”. *Toim.*

nen” on tunnusmerkki, josta puhdasoppiset tuntevat toisensa. Mutta jos hyväksyn tämän lain lassallelaisine leimoineen ja siis myös merkityksineen, niin minun täytyy hyväksyä myös hänen perustelunsa. Entä mikä sinä on? Sinä on, kuten Lange kohta Lassallen kuoleman jälkeen osoitti, Malthusin väestöteoria (jota Lange itsekin saarnasi). Mutta jos tuo teoria on oikea, niin tätä lakia ei voida kumota, vaikka palkkatyö lakkautettaisiin sata kertaa, sillä silloinhan tämä laki ei ole vallitseva ainoastaan palkkatyöjärjestelmässä, vaan myös *jokaisessa* yhteiskuntajärjestelmässä. Juuri tämän nojalla taloustieteilijät ovat yli viidenkymmenen vuoden ajan todistelleet, ettei sosialismi voi poistaa *luontoperäistä* köyhyyttä, vaan se voi ainoastaan *yleistää* sen, jakaa sen tasapuolisesti kautta koko yhteiskunnan!

Mutta tämä ei ole tärkeintä. *Ottamatta lainkaan lukuun* tätä Lassallen *väärää* lain kaavausta todella mieltä kuohuttava takaskel on seuraava:

Lassallen kuoleman jälkeen *meidän* puolueessamme on voitannut alaa se tieteellinen käsitys, että työpalkka ei ole se, miltä se näyttää, nimittäin *työn arvo* tai *hintaa*, vaan se on ainoastaan *työvoiman arvon* tai *hinnan* naamioitu muoto. Täten kumottiin kokonaan entinen porvarillinen käsitys työpalkasta, samoin kuin tähän käsitykseen kohdistunut aikaisempi arvostelu ja tehtiin selväksi, että palkkatyöläisen sallitaan raataa oman elämänsä ylläpitämiseksi, ts. *elää* vain mikäli hän tekee tietyn ajan ilmaista työtä kapitalistille (ja siis myös niille, jotka tämän kanssa kuluttavat lisäarvon); että koko kapitalistinen tuotantjärjestelmä pyrkii lisäämään tätä ilmaista työtä joko pidentämällä työpäivää tai kohottamalla työn tuottavuutta taikka kiristämällä työvoimaa jne.; että palkkatyöjärjestelmä on siis orjuusjärjestelmä, vieläpä sellaista orjuutta, joka käy raskaammaksi sitä mukaa, kuin työn yhteiskunnalliset tuotantovoimat kehittyvät, saakoon työläinen sitten joko paremman tai huonomman maksun. Ja nyt, kun tämä käsitys voittaa puolueessamme yhä enemmän alaa, palataan Lassallen dogmeihin, vaikka pitäisihän nyt jo tietää, että Lassalle *ei tiennyt*, mitä työpalkka on, vaan piti porvarillisia taloustieteilijöitä seuraten näennäisyyttä asian olemuksena.

Tämä on samaa, kuin jos orjien keskuudessa, jotka vihdoinkin ovat päässeet orjuuden salaisuuden perille ja nousseet kapinaan, joku vanhentuneiden käsitysten kahlehtima orja kirjoittaisi kapinaohjelmaan: orjuus on poistettava, koska orjuusjärjestelmässä orjien ravitseminen ei voi ylittää tiettyä, varsin alhaista maksimirajaa!

Eikö pelkästään se tosiasia, että puolueemme edustajat ovat saattaneet tehdä noin hirviömäisen attentaan puoluejoukkojen keskuudessa levinnyttä käsityskantaa vastaan, eikö jo yksin se

todista, miten rikollisen kevytmielisesti, miten tunnettomasti he ovat ryhtyneet laatimaan tätä kompromissiohjelmaa!

Sen sijaan, että pykälä päätetään epämääräiseen sanontaan: „poistamaan kaiken sosiaalisen ja poliittisen eriarvoisuuden”, olisi tullut sanoa, että luokkaeroavaisuuksien poistamisen ohella häviää ilman muuta myös kaikenlainen niistä johtuva sosiaalinen ja poliittinen eriarvoisuus.

III

„Raivatakseen tietä sosiaalisen kysymyksen ratkaisulle Saksan työväenpuolue vaatii perustamaan valtion avustamia työtätekevän kansan demokraattisessa valvonnassa olevia tuotannollisia osuuskuntia. Teollisuudessa ja maanviljelyksessä on saatava aikaan tuotannollisia osuuskuntia siinä määrässä, että niistä syntyisi kokonaistyön sosialistinen organisaatio.”

Lassallen „rautaisen palkkalain” mukainen saman profeetan yleisparanne. Sille „raivataan tietä” sen arvon mukaisella tavalla. Olemassaoleva luokkataistelu vaihdetaan lehtinikkarien „sosiaaliseen kysymykseen”, jonka „ratkaisulle” „raivataan tietä”. Sen sijaan, että „kokonaistyön sosialistinen organisaatio” „syntyisi” yhteiskunnan vallankumouksellisesta muuttamisprosessista, se „syntyy” „valtion avusta”, jota valtio antaa tuotannollisille osuuskunnille, mitkä „saa aikaan” valtio eivätkä työläiset. Täysin Lassallen mukaista mielikuvittelua on se, että valtionlainalla voidaan rakentaa yhtä hyvin uusi yhteiskunta kuin uusi rautatie!

Sen verran on vielä jäljellä häveliäisyyttä, että tämä „valtionapu” asetetaan — „työtätekevän kansan” demokraattiseen valvontaan.

Ensiksikin Saksan „työtätekevä kansa” muodostuu enimmältä osaltaan talonpojista eikä proletaareista.

Toiseksi „demokraattinen” tarkoittaa saksaksi samaa kuin „kansanvaltainen”. Entä mitä tuo „työtätekevän kansan kansanvaltainen valvonta” on? Ja vieläpä sellaisen työtätekevän kansan, joka juuri asettamalla valtiolle tämän vaatimuksen, osoittaa tietävänsä selvästi, että se on valtaa vailla ja kypsytön olemaan vallassa!

Olisi liikaa ruveta tässä arvostelemaan reseptiä, jonka Louis-Philippen aikana Buchez kirjoitti Ranskan sosialistien *vastapainoksi* ja jonka hyväksyivät „Atelier’n”¹ taantumukselliset työläiset. Pahin vika ei olekaan siinä, että ohjelmaan on merkitty tämä

¹ „Atelier” („Työhuone”) — työväen kuukausijulkaisu, ilmestyi Pariisissa vv. 1840—1850; julkaisussa ilmeni Buchez’n katolisen sosialismin aatteiden vaikutus. Toim.

spesifiikkinen ihmeparanne, vaan siinä, että luokkaliikkeen kannalta yleensä siirrytään takaisin lahkolaisliikkeen kannalle.

Kun työläiset haluavat luoda ehdot osuustoiminnalliselle tuotannolle koko yhteiskunnan ja ennen kaikkea oman kansakunnan mitassa, niin tämä merkitsee vain, että he pyrkivät muuttamaan nykyisiä tuotantoehtoja, eikä sillä ole kerrassaan mitään yhteistä sen kanssa, että perustetaan valtion avustamia yhteistoiminnallisia osuuskuntia. Mitä tulee olemassaoleviin yhteistoiminnallisiin osuuskuntiin, niin niillä on arvoa *vain* mikäli ne ovat riippumattomia työväen luomuksia, jotka eivät ole enempää hallituksen kuin porvaristonkaan suojeluksessa.

IV

Nyt tulen demokratiaa koskevaan osaan.

A. „Valtion vapaa perusta.”

II:n osan mukaan Saksan työväenpuolueen pyrkimyksenä on lähinnä „vapaa valtio”.

Vapaa valtio — mikä se on?

Nöyrän alamaisen rajoittuneesta käsitystavasta vapautuneiden työläisten tavoitteena ei suinkaan ole valtion tekeminen vapaaksi. Saksan valtakunnassa „valtio” on jotakuinkin yhtä „vapaa” kuin Venäjällä. Vapaus merkitsee valtion muuttamista yhteiskuntaa alistavasta elimestä kokonaan yhteiskunnan alaiseksi elimeksi, ja nykyäänkin valtiomuodot ovat joko enemmän tai vähemmän vapaita sen mukaan, missä määrin ne rajoittavat „valtion vapautta”.

Saksan työväenpuolue — ainakin jos se hyväksyy tämän ohjelman — osoittaa omaksuneensa sosialistiset aatteet perin pinta-puolisesti; sen sijaan, että käsittelisi nykyistä yhteiskuntaa (ja tämä pitää paikkansa kaikkiin tuleviinkin yhteiskuntiin nähden) olemassaolevan valtion *perustana* (tai tulevaa yhteiskuntaa tulevan valtion perustana), se päinvastoin käsittelee valtiota itseenäisenä laitoksena, jolla on omat „henkiset, siveelliset ja vapaat perustuksensa”.

Ja sitten vielä termien „nykyaikainen valtio” ja „nykyaikainen yhteiskunta” tulkuton väärin käyttäminen ja vielä tulkottomampi väärä käsitys siitä valtiosta, jolle ohjelma esittää vaatimuksiaan!

„Nykyaikainen yhteiskunta” on kapitalistinen yhteiskunta, joka on olemassa kaikissa sivistysmaissa enemmän tai vähemmän vapaana keskiaikaisista lisistä, kunkin maan historiallisen kehityksen erikoisuuksista johtuen enemmän tai vähemmän modifioituna, enemmän tai vähemmän kehittyneenä. Mutta „nykyaikainen valtio” muuttuu samalla kun ylitetään valtakunnan raja. Preussi-

Saksan valtakunnassa se on toisenlainen kuin Sveitsissä, Englannissa toisenlainen kuin Yhdysvalloissa. „Nykyaikainen valtio” on siis fiktio.

Ja sittenkin monista muotoeroavaisuuksista huolimatta eri sivistysmaiden eri valtioille on yhteistä se, että näiden perustana on uudenaikainen porvarillinen yhteiskunta, joskin kapitalistisesti enemmän tai vähemmän kehittyneenä. Sen vuoksi niillä on myös tiettyjä yhteisiä oleellisia piirteitä. Tässä mielessä voidaan puhua „nykyaikaisesta valtiolaitoksesta” vastakohtana sille tulevaisuudelle, jolloin porvarillinen yhteiskunta, nykyisen valtion alkujuuri, on lakannut olemasta.

Herää kysymys: mitä muutoksia tulee nykyiseen valtiolaitokseen kommunistisessa yhteiskunnassa? Toisin sanoen: mitkä yhteiskunnalliset funktiot, jotka ovat analogisia valtion nykyisten funktioiden kanssa, tulevat siellä säilymään? Tähän kysymykseen voidaan vastata vain tieteellisesti, eikä tuon ongelman ratkaiseminen edisty hitustakaan, vaikka tuhansia kertoja yhdisteltäisiin sanoja „kansaa” ja „valtio”.

Kapitalistisen ja kommunistisen yhteiskunnan välillä on kausi, jolloin toinen muutetaan vallankumouksellisesti toiseksi. Sitä vastaavasti tulee olemaan myös poliittinen siirtymäkausi, jolloin valtio ei voi olla mitään muuta kuin *proletariaatin vallankumouksellista diktatuuria*.

Mutta ohjelmassa ei käsitellä enempää viimeksi mainittua kuin tulevaa kommunistisen yhteiskunnan valtiolaitostakaan.

Sen poliittisiin vaatimuksiin ei sisälly muuta kuin vanha, kautta maailman tunnettu demokraattinen litania: yleinen äänioikeus, välitön lainsäädäntö, kansanoikeus, kansankaarti (Volkswehr) jne. Ne ovat pelkästään porvarillisen Kansanpuolueen¹, Rauhan- ja vapaudenliiton kaikuja. Ne ovat selvästi vaatimuksia, jotka, mikäli niistä ei tehdä mielikuvituksellisia käsitteitä, on jo *toteutettu*. Valtio, joka ne on toteuttanut, ei kuitenkaan ole Saksan valtakunnan rajojen sisällä, vaan Sveitsissä, Yhdysvalloissa jne. Tuon tapainen „tulevaisuuden valtio” on nykyaikainen valtio, vaikkakin se on Saksan valtakunnan „puitteitten” ulkopuolella.

Eräs seikka on kuitenkin unohtunut. Koska Saksan työväenpuolue selvästi julistaa toimivansa „nykyaikaisen kansallisen valtion” rajoissa, siis *oman* valtionsa, Preussi-Saksan valtakunnan rajoissa — muutoinhan useimmat sen vaatimuksistakin olisi-

¹ *Kansanpuolue* perustettiin syyskuussa 1865 Darmstadtissa, ja se sai järjestömuotonsa Stuttgartin puoluekokouksessa syyskuussa 1868. Puolueena se edusti pääasiallisesti etelä-Saksan pikkuporvaristoa, joka asetti pikkuporvarilliset federalismiperiaatteet vastapainoksi Bismarckin politiikalle, minkä tarkoituksena oli yhdistää Saksa junkkeri-Preussin hegemonian alaisena. *Toim.*

vat järjettömiä, sillä vain sitähän vaaditaan, mitä puuttuu —, niin puolueen ei pitäisi unohtaa pääasiaa, nimittäin, että kaikki nämä hyvät asiat riippuvat niin sanotun kansansuvereniteetin tunnustamisesta ja tulevat sen vuoksi kysymykseen vain *demokraattisessa tasavallassa*.

Kun ei rohjettu — ja viisaasti kyllä, sillä olosuhteet pakottavat varovaisuuteen — vaatia demokraattista tasavaltaa, kuten tehtiin Ranskan työväen ohjelmissa Louis-Philippen ja Louis Napoleonin aikana, niin ei olisi pitänyt turvautua myöskään tähän epä-„kunnialliseen”¹ ja ansiottomaan metkuun: vaatia sitä, millä on merkitystä vain demokraattisessa tasavallassa, valtiolta, joka ei ole mitään muuta kuin parlamentaarisin muodoin koristeltua, feodaalisia lisiä sisältävää, jo porvariston vaikutuksen alaista, byrokraattisesti rakennettua, poliisin suojelemaa sotiladespotismia, ja vielä päälle päätteeksi vakuuttaa tälle valtiolle, että oletetaan saatavan siltä jotakin sellaista „laillisin keinoin”!

Vieläpä vulgääri demokratismin, joka pitää demokraattista tasavaltaa tuhatvuotisena valtakuntana eikä lainkaan aavista, että juuri tässä porvarillisen yhteiskunnan viimeisessä valtiomuodossa luokkataistelu ratkaistaan lopullisesti ase-in, vieläpä tämäkin demokratismi on tavattomasti edellä sellaisesta demokratismin, joka pysyttelee poliisin sallimissa ja logiikan kannalta sallimattomissa rajoissa.

Jo sanat: „Saksan työväenpuolue vaatii *valtion taloudelliseksi perustaksi* yksinomaista progressiivista tuloverotusta jne.” osoittavat, että todellisuudessa „valtiolla” tarkoitetaan hallituskoneistoa eli sikäli valtiota, mikäli se työnjaon seurauksena on olemassa erikoisena yhteiskunnasta erillään olevana elimistönä. Verot ovat hallituskoneiston eivätkä minkään muun taloudellinen perusta. Sveitsissä olevassa tulevaisuuden valtiossa tämä vaatimus on jo miltei täytetty. Tulovero edellyttää eri yhteiskuntaluokkien erilaisia tulolähteitä, siis kapitalistista yhteiskuntaa. Sen vuoksi ei ole mitään kummallista siinä, jos Liverpoolin finanssireformaattorit — Gladstonen veljen johtamat porvarit — esittävät saman vaatimuksen kuin kysymyksessä oleva ohjelma.

B. „Saksan työväenpuolue vaatii valtion henkiseksi ja siveelliseksi perustaksi:

1. Yleistä ja *yhtäläistä* valtion kautta tapahtuvaa *kansankasvatusta*. Yleistä koulupakkoa. Maksutonta opetusta.”

Yhtäläinen kansankasvatus? Mitä tarkoitetaan näillä sanoilla? Uskotaanko, että nykyisessä yhteiskunnassa (ja nythän on kysymys vain siitä) kaikkien luokkien kasvatus voi olla *yhtäläistä*? Vai vaaditaanko, että yläluokkienkin kasvatus pitäisi pakollisesti

¹ „Kunniallisiksi” sanottiin eisenachilaisia. Marxilla on tässä sanaleikki. Toim.

rajoittaa varsin vähäiseen kasvatukseen — kansakouluun —, koska yksin se vastaa, ei ainoastaan palkkatyöläisten, vaan myös talonpoikien taloudellista asemaa?

„Yleinen koulupakko. Maksuton opetus.” Edellinen on voimassa yksinpä Saksassakin; jälkimmäinen — Sveitsissä ja Yhdysvalloissa kansakouluun nähden. Joskin Yhdysvaltojen eräissä osavaltioissa opetus on „maksutonta” myös korkeakouluissa, niin tosiasiallisesti tämä merkitsee vain sitä, että yläluokat maksavat kasvatuskustannuksensa yleisistä verovaroista. Mainittakoon ohimennen, että sama koskee myös „maksutonta oikeudenkäyttöä”, jota vaaditaan kohdassa A. 5. Rikoslainkäyttö on kaikkialla maksutonta; siviililainkäyttö rajoittuu miltei yksinomaaisesti omaisuuskiistoihin ja koskee siis miltei yksinomaisesti omistavia luokkia. Pitääkö näiden oikeusjutut maksaa kansan kukkarosta?

Kouluja koskevassa kohdassa olisi pitänyt vaatia ainakin teknillisten (sekä teoreettista että käytännöllistä valmennusta antavien) koulujen perustamista kansakoulujen yhteyteen.

Kerrassaan hyljättävä on „*valtion kautta tapahtuva kansankasvatus*”. Se, että yleisellä lailla määrätään kansakoulujen varat, opettajakunnan kelpoisuus, opetusaineet jne. ja valvotaan, kuten tehdään Yhdysvalloissa, valtioninspehtorien avulla näiden lainmääräysten noudattamista, on jotakin aivan toista kuin valtion nimittäminen kansan kasvattajaksi! Hallitus samaten kuin kirkkokin on päinvastoin estettävä saattamasta koululaitosta vaikutusvaltaansa. Preussi-Saksan valtakunnassa (eikä asiaa auteta sillä kehnolla tekosyillä, että puhe on „*tulevaisuuden valtiosta*” — olemmehan huomanneet, mitenkä tämän asian laita on) valtion tarvitsisi päinvastoin saada kovakouraista koulutusta kansalta.

Kaikesta demokraattisesta helinästä huolimatta koko ohjelman on myrkyttänyt kuitenkin Lassallen lahkokunnan nöyrä usko valtioon eli, mikä ei ole sen parempi, usko demokraattisiin ihmeisiin, eli oikeamminkin sanoen tuo ohjelma on kompromissi kahdenlaisen ihmeitten uskominen välillä, jotka kummatkin ovat yhtä kaukana sosialismista.

„*Tieteen vapaus*” julistetaan Preussin perustuslain eräässä pykälässä. Miksi se tehdään siis tässä?

„*Omantunnonvapaus*”! Jos tänä kulttuuritaistelun¹ aikana halutaan johdattaa liberaalien mieleen heidän vanhat iskusansa, niin pitäisi sen tapahtua vain tässä muodossa: „Jokaisella täytyy olla mahdollisuus tyydyttää uskonnolliset samoin

¹ „*Kulttuuritaistelu*” („*Kulturkampf*”) — taistelu, jota Bismarck kävi 1870-luvulla Saksan katolista „keskustapuoluetta” vastaan vainoamalla poliisikeinoin katolisuutta. *Toim.*

kuin ruumiillisetkin tarpeensa ilman että poliisi pistää siihen nenänsä". Mutta työväenpuolueen olisi pitänyt käyttää tilaisuutta ilmaistakseen vakaumuksenaan sen, että porvarillinen „omantunnonvapaus" ei ole mitään muuta kuin kaikenlaisen mahdollisen *uskonnollisen omantunnonvapauden* sietämistä, jota vastoin työväenpuolue pyrkii vapauttamaan omantunnon kaikesta uskonnollisesta hullutuksesta. On kuitenkin pidetty parempana olla kohoamatta „porvarillista" tasoa korkeammalle.

Olen nyt päässyt loppuun, sillä ohjelmassa seuraava jatko ei muodosta mitään oleellista osaa siinä. Rajoitun sen vuoksi vain aivan lyhyihin huomautuksiin.

2. „Normaali työpäivä."

Missään muussa maassa työväenpuolue ei ole rajoittunut näin epämääräiseen vaatimukseen, vaan on aina tarkoin määritellyt työpäivän pituuden sellaiseksi, minkä se katsoo normaaliksi valitsevissa olosuhteissa.

3. „Naisten työn rajoittaminen ja lasten työn kieltäminen."

Työpäivän normeeraamiseen täytyy jo sinänsä sisältyä naisten työn rajoittaminen mikäli kysymyksessä on työpäivän pituus, väliajat jne.; se voi muuten merkitä vain naisten työn kieltämistä niillä teollisuusaloilla, jotka ovat erikoisen epäterveellisiä naisille tai siveyden kannalta sopimattomia naissukupuolelle. Jos tarkoitettiin tätä, niin olisi pitänyt se sanoa.

„*Lasten työn kieltäminen!*" Tässä olisi ehdottoman välttämättömä määritellä ikäraajat.

Yleinen lasten työn kieltäminen ei sovi yhteen suurteollisuuden olemassaolon kanssa ja on sen vuoksi pelkkä hurskas toivomus.

Sen toteuttaminen, jos se olisi mahdollista, olisi taantumuksellista, sillä tuotannollisen työn yhdistäminen varhain opetukseen on eräitä tehokkaimpia keinoja nykyisen yhteiskunnan muuttamiseksi, jos vain eri ikäluokkien työaika on tiukasti säännöstelty ja on ryhdytty muihin ennakkotoimenpiteisiin lasten suojelemiseksi.

4. „Tehtas-, käsi- ja kotiteollisuus valtion valvontaan."

Preussi-Saksan valtioon nähden olisi pitänyt ehdottomasti vaatia, että tarkastajat olisivat erotettavissa vain oikeuden kautta, että kuka tahansa työläinen voisi nostaa syytöksen tarkastajaa vastaan velvollisuuksien laiminlyömisestä, että tarkastajilla pitää olla lääkärin sivistys.

5. „Vankien työn säännöstely.”

Mitätön vaatimus yleisessä työväen ohjelmassa. Joka tapauksessa olisi tullut selvästi sanoa, ettei mistään kilpailun pelosta haluta kohdeltavan tavallisia rikollisia kuin elukoita eikä varsinkaan sitä, että rikollisilta riistetään ainoa parannuskeino — tuotava työ. Sen vähempää ei toki voitane odottaa sosialisteilta.

6. „Tehoisa vastuunalaisuuslaki.”

Olisi ollut sanottava, mitä tarkoitetaan „tehoisalla” vastuunalaisuuslailla.

Ohimennen huomautettakoon, että normalityöpäivää koskevassa kohdassa on sivuutettu tehdaslainsäädännön se osa, joka koskee terveydenhoidollisia toimenpiteitä, tapaturmasuojelua jne. Vastuunalaisuuslaki astuu voimaan vasta sitten, kun näitä määryksiä rikotaan.

Sanalla sanoen tämäkin lisäys on merkillinen hataran sanontansa vuoksi.

Dixi et salvavi animam meam.¹

*Kirjoitettu toukokuun alkupuoliskolla 1875
Julkaissut ensimmäisen kerran F. Engels
(poistoin) alkajausjulkaisussa
„Neue Zeit” vuonna 1891*

*Julkaistaan
käsikirjoituksen mukaan
Suomenno saksasta*

¹ Olen puhunut ja pelastanut sieluni (olen puhunut ja sanonut sanottavani niin kuin omatuntoni vaatii). *Toim.*

F. ENGELS

KIRJE A. BEBELILLE

Lontoo 18.—28. maaliskuuta 1875

Kallis Bebel!

Sain helmikuun 23:nä päivätyyn kirjeenne ja olen iloinen, että voitte hyvin.

Kysytte minulta, mitä mieltä olemme yhdistymisjutusta? Valittavasti olemme samanlaisessa asemassa kuin Tekin. Ei Liebknecht eikä kukaan muukaan ole tiedottanut meille mitään ja mekin tiedämme siis vain sen, mitä on ollut lehdissä, ja niissä ei ollut mitään siihen saakka, kunnes noin kahdeksan päivää sitten tuli ohjelmanluonnos. Tuo luonnos hämmästytti meitä tietysti aika lailla.

Puolueemme oli ojentanut niin usein kätensä lassallelaisille ehdottaen sovintoa tai ainakin yhteistyötä ja saanut niin usein Hasenclevereilta, Hasselmanneilta ja Tölckeiltä kopean torjuvan vastauksen, että lapsikin olisi tehnyt siitä seuraavan johtopäätöksen: koska nuo herrat tulevat nyt luoksemme ehdottaen sovintoa, niin he ovat helkkarin ahtaalla. Mutta noiden miesten hyvin tunnetun luonteen vuoksi velvollisuutemme on käyttää hyväksi heidän ahdinkoaan ja vaatia itsellemme kaikki mahdolliset takeet siitä, etteivät nuo miehet jälleen lujita järkähtäneitä asemiaan työläisten keskuudessa puolueemme kustannuksella. Heidät piti ottaa vastaan mahdollisimman kylmästi ja epäluuloisesti, asettaa yhdistymisen ehdoksi se, missä määrin he suostuvat luopumaan lakkolaistunnuksistaan ja „valtionavustaan” ja hyväksymään pääkohdiltaan vuoden 1869 Eisenachin ohjelman tai sen korjatun laitoksen, joka on sopeutettu nykyisen ajankohdan mukaiseksi. Teoreettisessa suhteessa, siis siinä suhteessa, millä on ohjelmassa ratkaiseva merkitys, meidän puolueellamme ei ole lassallelaisilta *kerrassaan mitään oppimista*; mutta lassallelaisilla kylläkin olisi opittavaa meidän puolueeltamme. Yhdistymisen ensimmäisenä ehtona olisi oltava sen, että he lakkaisivat olemasta lakkolaisia, lassallelaisia, että he siis ennen kaikkea lakkaisivat pitämästä valtionapua koko maailman paranteena tai toki katsoisivat sen toisarvoiseksi väliaikaiseksi toimenpiteeksi monien muiden mahdollisten toimenpiteiden ohella. Ohjelmanluonnos osoittaa,

että meikäläiset, jotka teoriassa ovat lassallelaisia johtajia sata kertaa etevämpiä, ovat heitä yhtä monta kertaa kehnompia poliittisessa oveluudessa; kunnianttomat ovat taas kerran jymäytäneet armottomasti „kunniallisia”.

Ensinnäkin on hyväksytty mahtipontinen, mutta historiallisesti virheellinen Lassallen lausuma, että työväenluokkaan nähden kaikki muut luokat ovat vain yhtä taantumuksellista joukkoa. Tämä väite pitää paikkansa vain erinäisissä poikkeustapauksissa, esimerkiksi sellaisen proletaarisen vallankumouksen aikana, jollainen oli Kommuuni, tai sellaisessa maassa, jossa ei vain porvaristo ole muovannut valtiota ja yhteiskuntaa omaksi kuvakseen, vaan myös demokraattinen pikkuporvaristo on jo sen jälkeen suorittanut tuon muutoksen viimeistä piirtoa myöten. Jos esimerkiksi Saksassa demokraattinen pikkuporvaristo kuuluisi tuohon taantumukselliseen joukkoon, niin kuinka sosialidemokraattinen työväenpuolue on saattanut vuosikausia kulkea käsi kädessä sen kanssa, Kansanpuolueen kanssa? Kuinka „Volksstaat” saattaa ottaa miltei koko poliittisen sisältönsä pikkuporvarillis-demokraattisesta „Frankfurter Zeitungista”? Ja kuinka voidaan ottaa tähän samaan ohjelmaan kokonaista seitsemän vaatimusta, jotka suoraan ja kirjaimellisesti ovat yhtäpitäviä Kansanpuolueen ja pikkuporvarillisten demokraattien ohjelman kanssa? Tarkoitin seitsemää poliittista vaatimusta: 1—5 ja 1—2, joiden joukossa ei ole ainoatakaan, joka ei olisi *porvarillis-demokraattinen*¹.

Toiseksi työväenliikkeen kansainvälisyyden periaate kielletään nykyaikaan nähden käytännöllisesti katsoen kokonaan, ja sen tekevät miehet, jotka ovat kokonaista viisi vuotta ja mitä vaikeimmissa oloissa noudattaneet mitä kunniakkaimmalla tavalla tätä periaatetta. Saksan työläiset olivat eurooppalaisen liikkeen etujoukkona *pääasiallisesti* sen ansiosta, että he käyttäytyivät sodan aikana todella internationaalisesti; minkään muun maan proletariaatti ei olisi voinut käyttäytyä niin hyvin. Ja nyt heidän pitäisi luopua tuosta periaatteesta juuri sellaisena ajankohtana,

¹ Nuo Gothan ohjelmanluonnoksen poliittiset vaatimukset kuuluivat:

„Valtion vapaaksi perustaksi Saksan työväenpuolue vaatii:

1. Yleistä, yhtäläistä, välitöntä ja salaista äänioikeutta kaikille 21 vuotta täyttäneille miehille kaikissa valtion ja kunnan vaaleissa. 2. Kansan välitöntä lainsäädäntää ja oikeutta esittää ja hylätä ehdotuksia. 3. Yleistä sotilaskoulutusta. Kansankaartia vakinaisen sotaväen tilalle. Kansanedustajain oikeutta päättää sodasta ja rauhasta. 4. Kaikkien poikkeuslakien, erittäinkin paino-, yhdistymis- ja kokoontumislakien kumoamista. 5. Kansanoikeutta. Maksutonta oikeudenkäyntiä.

Valtion henkiseksi ja siveelliseksi perustaksi Saksan työväenpuolue vaatii:

1. Yleistä ja yhtäläistä valtion kautta tapahtuvaa kansankasvatusta. Yleistä koulupakkoa. Maksutonta opetusta. 2. Tieteen vapautta. Omantunnonvapautta”. *Toim.*

jolloin työläiset alkavat kaikkialla ulkomailla korostaa sitä samassa mitassa, kuin hallitukset pyrkivät tukahduttamaan jokaisen yrityksen, jonka tarkoituksena on tämän periaatteen toteuttaminen jonkin järjestön puitteissa! Ja mitä jää loppujen lopuksi jäljelle työväenliikkeen kansainvälisyydestä? Vain heikko toivo — ja sinäkään ei ole Euroopan työläisten yhteistoiminta tulevaisuudessa, heidän vapaustaistelussaan, vaan Rauhanniiton herrojen porvarien tuleva „kansojen internationaalinen veljeys”, „Euroopan Yhdysvallat”!

Ei tietenkään ollut tarpeen puhua Internationalesta sellaisenaan. Mutta ei olisi pitänyt ainakaan ottaa askeltakaan takaisin vuoden 1869 ohjelmasta, vaan olisi pitänyt sanoa suunnilleen näin: *vaikka* Saksan työväenpuolue toimiikin *ennen kaikkea* sille määrättyjen valtiollisten rajojen puitteissa (Saksan työväenpuolueella ei ole oikeutta puhua Euroopan proletariaatin nimessä, ei varsinkaan mitään virheellistä), se kuitenkin tuntee olevansa solidaarinen kaikkien muiden maiden työläisten kanssa ja on aina valmis täyttämään edelleenkin, kuten tähänkin asti, tästä solidaarisuudesta johtuvat velvoitukset. Nuo velvoitukset ovat olemassa, vaikkei se julistaisikaan itseään Internationalen osaksi tai pitäisi itseään sellaisena; niihin kuuluu esimerkiksi avunanto ja rikkuruuden ehkäiseminen lakkojen aikana, huolenpito siitä, että Saksan työläisille tiedotetaan puoluelehtien kautta ulkomaisesta liikkeestä, agitaatio uhkaavia tai alkavia dynastisia sotia vastaan, joiden aikana taktiikka olkoon samantapaista kuin se, jota noudatettiin mallikelpoisesti vuosina 1870 ja 1871, jne.

Kolmanneksi meikäläiset ovat sallineet tyrkyttää itselleen Lassallen „rautaisen palkkalain”, joka perustuu siihen kerrassaan vanhentuneeseen taloustieteelliseen käsitykseen, että työläinen saa muka keskimäärin vain työpalkkaminimin, ja nimenomaan siksi, koska Malthusin väestöteorian mukaan työläisiä on aina liikaa (sellainen oli Lassallen todisteperuste). Marx on kuitenkin „Pääomassa” yksityiskohtaisesti osoittanut, että työpalkkaa säännöstelevät lait ovat hyvin monimutkaisia, että olosuhteista riippuen vallitsevana on niistä milloin mikin, että ne eivät siis suinkaan ole rautaisia, vaan päinvastoin hyvinkin joustavia ja että yleensäkin tätä kysymystä ei voida ratkaista parilla kolmella sanalla, niin kuin Lassalle on luullut. Tämän lain malthusilaisen perustelun — Lassalle on kopioinut tuon lain Malthusilta ja Ricardolta (viimeksi mainittua väärentäen) —, sellaisena kuin se esitetään esimerkiksi „Työläisen lukukirjan” 5. sivulla lainattuna eräästä Lassallen toisesta kirjasesta, Marx on kumonnut seikkaperäisesti osastossa „Pääoman kasautumisprosessi”. Hyväksymällä Lassallen „rautaisen lain” on siis hyväksytytty väärä väite ja sen väärä perustelu.

Neljänneksi ohjelmassa esitetään *ainoana sosiaalisena* vaatimuksena Lassallen valtionapu siinä alastomimmassa muodossa, jollaisena Lassalle varasti sen Buchez'ltä. Ja tämä sen jälkeen kun Bracke oli mainiosti paljastanut tuon vaatimuksen mitättömyyden¹, sen jälkeen kun puolueemme melkein kaikkien, ellei kaikkien puhujien oli täytynyt taistelussa lassallelaisia vastaan esiintyä tuota „valtionapua” vastaan! Puolueemme suurempaa nöyryytystä ei voisi kuvitellakaan. Tuo on Amand Göggin tasolle madaltunutta internationalismia, Buchez'n porvarilliseksi tasavaltalaisuudeksi madaltunutta sosialismia, Buchez'n, joka asetti tuon vaatimuksen *sosialistien vastapainoksi*, taistellakseen heitä vastaan!

Lassallelaisessa merkityksessä „valtionapu” on parhaassa tapauksessa vain *yksi* niistä monista toimenpiteistä, joilla saavutetaan päämäärä, mikä tässä ohjelmanluonnoksessa on ilmaistu avuttomilla sanoilla: „raivatakseen tietä sosiaalisen kysymyksen ratkaisulle”, — ikään kuin meillä olisi vielä jokin teoreettisesti *ratkaisematon* sosiaalinen *kysymys!* Jos siis sanottaisiin: „Saksan työväenpuolue pyrkii hävittämään palkkatyön ja samalla luokkeroavaisuudet järjestämällä kollektiivisen tuotannon teollisuudessa ja maataloudessa kansallisessa mitassa; se kannattaa kaikkia toimenpiteitä, jotka ovat sopivia tämän päämäärän saavuttamiseksi”, niin kenelläkään lassallelaisella ei voi olla mitään sitä vastaan.

Viidenneksi työväenluokan järjestämisestä luokkana ammattiliittojen välityksellä ei ole sanottu sanaakaan. Mutta se on sangen oleellinen kohta, sillä juuri tämä on proletariaatin varsinainen luokkajärjestö, johon järjestyneenä se käy jokapäiväistä taisteluaan pääomaa vastaan ja joka on sille koulu ja jota nykyisin ei voi enää tukahduttaa ankarinkaan taantumus (sellainen kuin nyt Pariisissa). Sen tärkeän merkityksen vuoksi, minkä tämä järjestö saa myös Saksassa, olisi mielestämme ehdottoman välttämätöntä mainita siitä ohjelmassa ja antaa sille mahdollisuuden mukaan tietty sijansa puoluejärjestössä.

Kaiken tämän ovat meikäläiset tehneet lassallelaisten mieliksi. Mutta missä nämä ovat antaneet perään? Siinä, että ohjelmassa esiintyy kokonainen joukko aika sotkuisia ja *puhtaasti demokraattisia vaatimuksia*, joista eräät ovat vain muodin vuoksi, kuten esimerkiksi „kansan välitön lainsäädäntö”, joka on käytännössä Sveitsissä ja saa aikaan enemmän vahinkoa kuin hyötyä, mikäli se yleensä saa mitään aikaan. „*Hallinto* kansan käsiin”, se olisi vielä jotakin. Samoin puuttuu myös kaiken vapauden ensimmäinen ehto: se, että kaikki virkamiehet olisivat mihin kansalaiseen

¹ Engels tarkoittaa W. Bracken kirjasta „Lassallen ehdotus”, joka julkaisiin v. 1873. *Toim.*

tahansa kohdistuneista virantoimituksistaan velvollisia vastamaan tavanomaisten tuomioistuinten edessä ja julkisen oikeuden mukaisesti. Siitä, että sellaiset vaatimukset kuin tieteen vapaus ja omantunnonvapaus esiintyvät jokaisessa liberaalisessa porvarillisessa ohjelmassa ja näyttävät tässä hieman kummallisilta, en ryhdy laajemmin puhumaan.

Vapaa kansanvaltio on muuttunut vapaaksi valtioksi. Näiden sanojen kieliopillisen merkityksen mukaan vapaa valtio on sellainen, jossa valtio on vapaa kansalaistensa suhteen, siis valtio, jossa on despoottinen hallitus. Pitäisi lopettaa koko tuo jaarittelu valtiosta, varsinkin nyt Kommuunin jälkeen, joka ei ollut enää valtio sanan varsinaisessa merkityksessä. „Kansanvaltiolla” anarkistit ovat piikitelleet meitä yllin kyllin, vaikka jo Proudhoonia vastaan suunnatussa Marxin teoksessa¹ ja sen jälkeen „Kommunistisessa manifestissa” sanotaan suoraan, että sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän tultua pystytetyksi valtio hajoaa (sich auflöst) ja katoaa itsestään. Mutta koska valtio on vain ohimenevä laitos, jota joudutaan käyttämään taistelussa, vallankumouksessa, vastustajain kukistamiseksi väkivalloin, niin sulaa järjettömyyttä on puhua vapaasta kansanvaltiosta: niin kauan kuin proletariaatti vielä *tarvitsee* valtiota, se ei tarvitse sitä vapauden vuoksi, vaan nujertaakseen vastustajansa, ja silloin kun käy mahdolliseksi puhua vapaudesta, silloin valtio sellaisenaan lakkaa olemasta. Siksi me ehdottaisimme panemaan „*valtio*” sanan tilalle kaikkialla sanan „yhteisö” (Gemeinwesen), erinomaisen vanhan saksalaisen sanan, joka vastaa ranskalaista sanaa „kommuuni”.

„Kaikkinaisen sosiaalisen ja poliittisen eriarvoisuuden poistaminen” — on niin ikään sangen epäilyttävä lauselmä sanojen „kaikkien luokkaeroavaisuuksien hävittäminen” asemesta. Eri maiden, alueiden ja paikkakuntienkin välillä tulee aina olemaan *tiettyä* eriarvoisuutta elinoloissa, jota voidaan pienentää vähimmäismäärään, mutta sitä ei voida koskaan täydellisesti poistaa. Alppien asukkailla tulee aina olemaan toisenlaiset elinolot kuin tasankojen asukkailla. Sosialistisen yhteiskunnan käsittäminen tasa-arvoisuuden valtakunnaksi on yksipuolinen ranskalainen käsitys, joka liittyy vanhaan tunnukseseen „vapaus, tasa-arvoisuus ja veljeys”, käsitys, joka tiettynä *kehitysvaiheena* oli aikanaan oikeutettu ja paikallaan, mutta josta nyt, kuten kaikista muistakin aikaisempien sosialististen koulukuntien yksipuolisuuksista pitäisi päästä, koska se aiheuttaa vain sekaannusta ja koska nyt on löydetty tämän kysymyksen täsmällisempiä esittämistapoja.

¹ Tarkoitetaan „Filosofian kurjuutta”. Ks. *K. Marx ja F. Engels, Teokset*, V osa, ss. 295—416. *Toim.*

Lopetan, vaikka miltei jokainen sana tässä ohjelmassa, mikä lisäksi on kirjoitettu mehuttomalla ja värittömällä kielellä, vaatisi arvostelua. Ohjelma on sellainen, että jos se hyväksytään, niin Marx ja minä emme *koskaan* suostu liittymään tuollaiselle pohjalle perustettuun *uuteen* puolueeseen ja meidän täytyy hyvin vakavasti harkita, minkä kannan me (myös julkisesti) sen suhteen otamme. Ottakaa huomioon, että ulkomailla Saksan sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen kaikista ja kaikenlaisista esiintymisistä ja teoista langetetaan vastuu *meille*. Niinpä esimerkiksi teoksessaan „Valtiolaitos ja anarkia” Bakunin langettaa meille vastuun jokaisesta harkitsemattomasta sanasta, jonka Liebknecht on sanonut tai kirjoittanut „Demokratisches Wochenblattin”¹ perustamisesta asti. Luullaan, että me komennamme täältä käsin koko liikettä, vaikka Te tiedätte yhtä hyvin kuin minäkin, ettemme ole juuri milloinkaan vähääkään puuttuneet puolueen sisäisiin asioihin, ja jos olemme puuttuneet, niin vain oikaistaksemme mikäli mahdollista niitä virheitä, joita mielestämme on tehty, ja silloinkin *vain teoreettisia* virheitä. Mutta Te itsekin ymmärrätte, että tämä ohjelma muodostaa käännekohdan, joka voi hyvin helposti pakottaa meidät kieltäytymään olemasta millään tavoin vastuussa tällaisen ohjelman hyväksyneestä puolueesta.

Puolueen virallisella ohjelmalla on yleensä pienempi merkitys kuin sillä, mitä puolue tekee todellisuudessa. Mutta sittenkin *uusi* ohjelma on aina julkinen lippu, ja ulkomaailma arvostelee puoluetta tämän lipun mukaan. Siksi ohjelma ei saa missään tapauksessa olla taka-askel, jollainen on kysymyksessä oleva ohjelmanluonnos verrattuna Eisenachin ohjelmaan. Olisihan pitänyt ajatella sitäkin, mitä muiden maiden työläiset sanovat tästä ohjelmasta, minkä vaikutuksen tekee se, että koko Saksan sosiaalinen proletariaatti antautuu näin lassallelaisuuden edessä.

Sitä paitsi olen varma, että *tällä* pohjalla tapahtuva yhtyminen ei kestä vuottakaan. Näinköhän puolueemme parhaimmisto suostuu puheissaan märehtimään ulkoapittuja Lassallen fraaseja rautaisesta palkkalaista ja valtionavusta? Haluaisinpa nähdä esimerkiksi Teidän sellaisessa osassa! Ja vaikka he suostuisivatkin siihen, niin heidän kuulijansa viheltäisivät heidät alas. Mutta olen kuitenkin varma siitä, että lassallelaiset pitävät kiinni juuri *näistä* ohjelmakohdista niin kuin koronkiskuri Shylock lihanaulastaan. Tulee ero; mutta Hasselmannin, Hasencleverin, Tölcken ja kumppanit me olemme jälleen „tehneet kunniallisiksi”; eron jälkeen me osoittaudumme heikentyneiksi, mutta lassallelaiset — voimistuneiksi; puolueemme menettää poliittisen moitteettomuutensa eikä tietenkään voi enää milloinkaan taistella

¹ „Demokratisches Wochenblatt” („Demokraattinen Viikkolehti”) ilmestyi Leipzigiässä vv. 1868—1869 W. Liebknechtin toimittamana. Toim.

antaumuksellisesti niitä Lassallen fraaseja vastaan, jotka se itse on kirjoittanut lippuunsa joksikin aikaa; ja jos lassallelaiset tulevat silloin jälleen sanomaan, että he ovat todellisin ja ainoa työväenpuolue, jota vastoin meidän kannattajamme ovat porvareita, niin todistukseksi he voivat viitata tähän ohjelmaan. Kaikki siinä olevat sosialistiset toimenpiteet ovat *heidän* esittämää, kun taas *meidän* puolueemme on sisällyttänyt siihen vain sen, mitä vaativat pikkuporvarilliset demokraatit, jotka *se itse* on kuitenkin samassa ohjelmassa luonnehtinut erääksi „taantumuksellisen joukon” osaksi.

Lykkäsin tämän kirjeen lähettämistä, koska Teidät vapautetaan vasta huhtikuun 1. pnä Bismarckin syntymäpäivän kunniaksi, enkä halunnut panna kirjettä siihen vaaraan, että se siepattaisiin yritettäessä saattaa se perille salakuljetustietä. Mutta sain vastikään kirjeen Brackelta, jolla niin ikään on herännyt ohjelman suhteen vakavia epäilyksiä, ja hän haluaa tietää mielihiteemme. Siksi lähetän tämän kirjeen asian jouduttamiseksi hänelle, jotta hän voisi sen lukea eikä minun tarvitsisi kirjoittaa tätä juttua vielä kerran alusta saakka. Olen muuten sanonut totuuden tästä asiasta myös Rammille¹, mutta Liebknechtille kirjoitin vain lyhyesti. En voi antaa hänelle anteeksi sitä, että hän ei ilmoittanut meille *sanallakaan* koko tästä asiasta (kun taas Ramm ja muut luulivat hänen antaneen siitä meille tarkat tiedot), ennen kuin se oli jo niin sanoakseni liian myöhäistä. Siten hän on tosin menetellyt jo kauan — ja siitä on johtunut se laaja epämiellyttävä kirjeenvaihto, jossa me, Marx ja minä, olemme hänen kanssaan olleet, — mutta tällä kertaa asiassa on tapahtunut aivan liian ilkeä käänne, ja *me kieltäydymme päättäväisesti kulkemasta hänen kanssaan tuota tietä.*

Koettakaa järjestää niin, että voisitte saapua kesällä tänne. Tulette tietysti asumaan luonani, ja jos ilmat ovat hyviä, niin voisimme matkustaa muutamaksi päiväksi ottamaan merikylpyjä; pitkäaikaisen putkassaolon jälkeen se on Teille hyvin terveellistä.

Ystävällisin terveisin

Teidän **F. E.**

¹ Hermann Ramm — eräs „Volksstaatin” toimittaja. Toim.

F. ENGELS

KIRJE K. KAUTSKYLLE

Lontoo, 23. helmikuuta 1891

Kallis Kautsky!

Toissa päivänä lähettämäni kiireellisen onnitteluni olet luultavasti jo saanut. Ja nyt palatkaamme jälleen siihen samaan, Marxin kirjeeseen ¹.

Pelko, että se antaa asean viholliselle, on osoittautunut perusteettomaksi. Ilkeämielisiä salaviittauksia voidaan tietysti tehdä minkä johdosta hyvänsä, mutta ylipäänsä tämä armoton itsekritiikki on vaikuttanut vihollisiin aivan tyrmistyttävästi ja synnyttänyt heissä ajatuksen: mikä sisäinen voima täytyykään olla puolueella, joka saattaa itse antaa itselleen tuollaisia iskuja! Se näkyy selvästi sinun lähettämistäsi (suuri kiitos!) ja muilta paikkakunnilta saamista vastustajien lehdistä. Suoraan sanoen minäkin ajattelin samaa julkaistessani tämän asiakirjan. Tiesin, että se ensi alussa oli oleva yhdelle ja toiselle sangen epämieluisa kolaus. Mutta sitä ei voitu välttää, ja arvelin, että asiakirjan sisältö painaa vaakalaudalla paljon enemmän. Tiesin, että puolue oli kyllin luja kestääkseen sen, ja olin varma, että nykyisinkin se kestäisi sen peittelemättömän kielen, jolla se sanottiin julki 15 vuotta sitten; että voidaan oikeudenmukaisella ylpeydellä viitata tuohon voimankoetukseen ja sanoa: missä on toinen sellainen puolue, joka rohkenisi tehdä jotakin samankaltaista? Sen sanominen jätettiin muuten Saksin ja Wienin „Arbeiter Zeitungille” ja „Züricher Postille” ².

Kun otat „Neue Zeitin” 21. numerossa vastuun julkaisemisesta, niin se on sinun puoleltasi varsin uljaasti tehty, mutta älä unohda, että ensi sysäyksen annoin kuitenkin minä ja että sitä paitsi tietyissä määrin pakotin sinua toimimaan. Siksi otankin itselleni päävastuun. Mitä yksityiskohtiin tulee, niin niiden suh-

¹ Kysymys on „Gothan ohjelman arvostelusta”, joka julkaistiin Engelsin vaatimuksesta Saksan sosialidemokratian teoreettisessa äänenkannattajassa „Neue Zeitissa” („Uusi Aika”), jonka toimittajana oli K. Kautsky. *Toim.*

² Kaksi ensiksi mainittua lehteä olivat sosialidemokraattisia, viimeksi mainittu oli porvarillinen. *Toim.*

teen voidaan aina olla eri mieltä. Olen pyyhkinyt yli ja muuttanut kaiken, mitä sinä ja Dietz vastustitte, ja jos Dietz olisi osoittanut useampiakin kohtia, niin silloinkin olisin ollut mahdollisimman taipuvainen, minkä olen aina teille käytännössä osoittanut. Mitä taas pääasiaan tulee, niin *velvollisuutenani* oli julkaista tämä asiakirja heti kun ohjelma otettiin keskusteltavaksi. Sitä paitsi Liebknechtin Hallessa pitämän esitelmän jälkeen, jossa hän osaksi on ujostelematta käyttänyt kuin omaa omaisuuttaan otteita Marxin „Arvostelusta” ja osaksi polemisoinut sitä vastaan asiakirjaa nimeämättä, Marx olisi ehdottomasti esittänyt tuon muunnelman vastapainoksi oman originellinsa, ja olin velvollinen tekemään sen hänen asemestaan. Valitettavasti minulla ei ollut silloin vielä itse asiakirjaa; löysin sen vasta paljon myöhemmin pitkäaikaisten etsiskelyjen jälkeen.

Sanot Bebelin kirjoittaneen sinulle, että Marxin arvio Lassallesta on herättänyt vanhoissa lassallelaisissa ärtymystä. Varsin mahdollista. Hehän eivät tunne asian todellista historiaa, ja ei olisi pahitteeksi valistaa heitä tässä kysymyksessä. Jollei tuo väki tiedä Lassallen koko suuruuden perustuvan siihen, että Marx salli hänen vuosikausia koreilla Marxin tieteellisten tutkimusten tuloksilla kuin omillaan ja lisäksi vääristellä niitä taloustieteellisen pohjasivistyksen puutteessa, niin se ei ole minun syyni. Mutta minä olen Marxin testamentin täytäntöönpanija kirjallisuuden alalla ja sellaisena minulla on tiettyjä velvollisuuksia.

Lassalle kuuluu jo 26 vuotta historiaan. Jos kohta historiallinen arvostelu ei kohdistunut häneen poikkeuslakien kautena, niin nyt on vihdoinkin koittamassa aika, jolloin sen pitää päästä oikeuksiinsa ja tehdä selväksi Lassallen todellinen asema verrattuna Marxiin. Eihän puolueen uskonkappaleeksi voi tulla legenda, joka hämää Lassallen todellisen hahmon ja ylistää häntä maasta taivaaseen. Niin suuriksi kuin Lassallen liikkeelle tekemät palvelukset arvostettaneenkin, hänen historiallinen merkityksensä liikkeessä jää kaksinaiseksi. Sosialisti-Lassallen kantapäillä seuraa demagogi-Lassalle. Agitaattori- ja organisaattori-Lassallesta kuultaa kaikkialla Hatzfeldtin jutun¹ asianajaja; sama kyynillisyyss keinojen valinnassa, sama taipumus ympäröidä itsensä epäilyttävillä ja lahjottavilla henkilöillä, joita voidaan käyttää pelkänä välikappaleena ja heittää sitten pois. Käytännössä hän oli vuoteen 1862 erityisesti preussilainen vulgääri demokraatti, jolla oli voimakkaita bonapartelaisia taipumuksia (silmäilin vastikään läpi hänen Marxille kirjoittamansa kirjeet), ja muutti sitten yhtäkkiä aivan persoonallista laatua olevista syistä rintamaa ja alkoi agitaationsa. Eikä kullunut kahtakaan vuotta, kun hän jo

¹ Tarkoitetaan kreivitar Hatzfeldtin avioerojuttua, jonka Lassalle hoiti asianajajana vv. 1845—1854. *Toim.*

pyrki saamaan työläiset asettumaan kuningasvallan puolelle porvaristoa vastaan, ja ryhtyi vehkeilemään luonteeltaan hänen kaltaisensa Bismarckin kanssa, mikä olisi johtanut kiertämättömästi liikkeen tosiasialliseen pettämiseen, ellei hän onnekseen olisi tullut ajoissa ammutuksi. Hänen agitatorisissa teoksissaan se oikea, minkä hän lainasi Marxilta, on siinä määrin punoutunut hänen, Lassallen, omiin ja tavallisesti vääriin mietelmiin, että on miltei mahdotonta erottaa niitä toisistaan. Se osa työläisistä, joka on loukkaantunut Marxin kritiikkiin vuoksi, tuntee Lassallen vain hänen kaksivuotisen agitaatiotyönsä perusteella ja katselee sitäkin ruusunpunaisten silmälasien läpi. Mutta historiallinen kritiikki ei voi iäksi jähmettyä tekemään kunniaa moisille ennakkoluuloille. Velvollisuuteni oli kerta kaikkiaan paljastaa lopultakin Marxin ja Lassallen oikea suhde. Nyt se on tehty. Siihen voin toistaiseksi tyytyä. Sitä paitsi minulla on nyt muuta tekemistä. Ja julkaistuna Marxin armoston arvostelma Lassallesta jo sinänsä tekee tarpeellisen vaikutuksen ja antaa rohkeutta muille. Mutta jos olosuhteet pakottaisivat minut esiintymään, niin minulle ei jäisi valinnan varaa: minun pitäisi tehdä ainiaaksi loppu Lassalle-legendasta.

Se, että ryhmässä¹ on vaadittu asettamaan „Neue Zeit” sensuurin alaiseksi, on todella mainiota. Onko tuo poikkeuslain aikaisen ryhmädiktatuurin kummittelua (diktatuurin, joka oli silloin välttämätön ja jota toteutettiin erinomaisesti) vai entisen von Schweitzerin ankarasti koulitun järjestön muistelemista? Se on todella loistava ajatus, että Saksan sosialistinen tiede joutuisi Bismarckin sosialistilaista vapauduttuaan uuden, sosialidemokraattisten puoluevirkaillajan itsensä kyhäämän ja täytäntöönpaneman sosialistilain alaiseksi. Itse luonto on muuten pitänyt huolen siitä, etteivät puut kasva taivaaseen saakka².

„Vorwärtsin” kirjoitus ei liikuta minua paljoakaan³. Odotan, kunnes Liebknecht kertoo tuon historian omalla tavallaan, ja sitten ehkä vastaan kumpaankin mahdollisimman ystävällisessä sävyssä. „Vorwärtsin” kirjoituksessa on vain oikaistava eräitä vääriä väitteitä (esimerkiksi, että me muka emme halunneet yhdistymistä, että tapahtumat muka osoittivat Marxin olleen väärässä jne.) ja vahvistettava se, mikä on itsestään ymmärrettävää. Tähän vastaukseen aion omasta puolestani lopettaakin

¹ Tarkoitetaan Saksan valtiopäivien sosialidemokraattista ryhmää. *Toim.*

² Saksalainen sananlasku. *Toim.*

³ Saksan sosialidemokratian pää-äänenkannattajan „Vorwärts” („Eteenpäin”) lehden (v. 1891 helmikuun 13. päivän numeron) pääkirjoituksessa esitettiin Puoluehallinnon virallinen kanta „Gothan ohjelman arvostelusta”. Kirjoituksessa tuomittiin jyrkästi se arvio, minkä Marx oli antanut Lassallesta, ja katsottiin puolueen ansioksi, että se oli hyväksynyt ohjelman luonnoksen Marxin arvostelusta huolimatta. *Toim.*

tämän väittelyn, mikäli uudet hyökkäykset tai väärät väitteet eivät pakota minua pitemmälle.

Sano Dietzille, että muokkailen „Alkuperää”¹. Mutta tänään sain kirjeen Fischeriltä, joka niin ikään tahtoo saada minulta kolme uutta esipuhetta!

Sinun **F. E.**

¹ Puhe on Engelsin kirjan „Perheen, yksityisomistuksen ja valtion alkuperä” uuden painoksen valmisteleminen. *Toim.*

F. ENGELS

VENÄJÄN YHTEISKUNNALLISISTA SUHTEISTA¹

Hra Tkatšev sanoo sivumennen saksalaisille työläisille, että Venäjän suhteen minulla ei ole edes „pienintäkään tuntemusta”, vaan päinvastoin yksinomaan „tietämättömyyttä”; sen vuoksi hän katsoo olevansa pakotettu selittämään heille todellista asiaintilaa ja erittäinkin niitä syitä, joiden vuoksi yhteiskunnallinen vallankumous voidaan Venäjällä suorittaa juuri nykyisin helposti ja leikiten, paljon helpommin kuin Länsi-Euroopassa.

„Meillä ei ole kaupunkiproletariaattia, se on totta; mutta meillä ei ole myöskään porvaristoa... Työläisemme joutuvat taistelemaan vain *poliittista valtaa vastaan: pääoman valta* on meillä vasta idussaan. Ja te, arvoisa herra, tiedätte sen, että paljon helpompi on taistella edellistä kuin jälkimmäistä vastaan.”

Mullistus, johon nykyaikainen sosialismi pyrkii, merkitsee lyhyesti sanoen proletariaatin voittoa porvaristosta ja uuden yhteiskuntarakenteen luomista hävittämällä kaikki luokkaeroavaisuudet. Siksi täytyy olla olemassa ei ainoastaan proletariaatin, joka tuon mullistuksen suorittaa, vaan myös porvariston, jonka käsissä yhteiskunnan tuotantovoimat ovat kehittyneet niin pitkälle, että luokkaeroavaisuuksien lopullinen hävittäminen käy mahdolliseksi. Niin ikään luonnonihmisillä ja puoleksi luonnonihmisillä ei useinkaan ole mitään luokkaeroavaisuuksia, ja sellaisessa tilassa on ollut jokainen kansa. Mieleemme ei voisi juolahdtaa palata samaan tilaan jo senkään vuoksi, että yhteiskunnan tuotantovoimien kehittyessä tuosta tilasta syntyvät kiertämättä

¹ Tämä kirjoitus on vastaus Pjotr Tkatševin kirjaseen „Avoin kirje hra Friedrich Engelsille” (Zürich 1874). *Toim.*

luokkaeroavaisuudet. Vasta yhteiskunnan tuotantovoimain tietyllä, nykyisiin oloihimme verrattuna hyvin korkealla kehitystasolla tuotanto voidaan kohottaa sellaiselle tasolle, että luokkaeroavaisuuksien hävittäminen muodostuu todelliseksi edistysaskeleeksi ja on pysyvä eikä johda yhteiskunnallisessa tuotantotavassa pysähdykseen tai jopa taantumukseen. Tällaisen kehitystasoon ovat tuotantovoimat saavuttaneet vasta porvariston käsissä. Siis tältäkin kannalta porvaristo on yhtä välttämätön sosialistisen vallankumouksen edellytys kuin itse proletariaattikin. Sen vuoksi henkilö, joka saattaa väittää, että tuo vallankumous on helpompi suorittaa sellaisessa maassa, jossa *tosin* ei ole proletariaattia, *muttei* myöskään porvaristoa, todistaa siten vain sen, että hänen on opiskeltava vielä sosialismin aakkosia.

Siis venäläisten työläisten — ja nämä työläiset, kuten Tkatšev itse sanoo, ovat „maanviljelijöitä ja sellaisina he eivät ole proletareja, vaan *omistajia*” — on se helpompi tehdä, koska eivät joudu taistelemaan pääoman valtaa vastaan, vaan „ainoastaan poliittista valtaa”, Venäjän valtiota vastaan. Ja tämä valtio „näyttää vain kaukaa voimalta... Sillä ei ole mitään juuria kansan talouselämässä, siinä eivät olennoitu minkään säädyn intressit... Teillä valtio ei ole mikään näennäinen voima. Se tukeutuu molemmilla jaloillaan pääomaan; siinä olennoituvat (!) tietyt taloudelliset intressit... Meillä asianlaita on tässä suhteessa aivan päinvastoin; meidän yhteiskuntamuotomme saa kiittää olemassaolostaan niin sanoaksemme ilmassa riippuvaa valtiota, jolla ei ole mitään yhteistä olemassaolevan yhteiskuntajärjestelmän kanssa ja jonka juuret ovat menneisyydessä eivätkä nykyisyydessä”.

Emme rupea tarkastelemaan sitä sekavaa käsitystä, että *olennoituakseen* taloudelliset intressit kaipaavat muka valtiota, jonka ne itse luovat. Jätämme niin ikään sivuun sen rohkean väitteen, että muka Venäjän „yhteiskuntamuoto (johon totta kai kuuluu myös talonpoikain yhteisöomistus) saa kiittää olemassaolostaan valtiota”, samoin kuin sen ristiriitaisen väitteen, että tällä valtiolla „ei ole mitään yhteistä” olemassaolevan yhteiskuntajärjestelmän kanssa, joka on muka sen luoma. Mieluumminkin tarkastelkaamme heti tuota „ilmassa riippuvaa valtiota”, joka ei edusta kerrassaan minkään säädyn intressejä.

Euroopan Venäjällä talonpoikain hallussa on 105 miljoonaa desjatiinaa maata, aatelisilla (näin nimitän lyhyiden vuoksi suurmaanomistajia) on 100 miljoonaa desjatiinaa, joista melkein puolet kuuluu 15 000 aateliselle, joilla kullakin on siis keskimäärin 3 300 desjatiinaa. Talonpoikaistolla on siis maata vain hiukan enemmän kuin aatelistolla. Kuten näette, aatelisille ei ole mitään etua siitä, että on olemassa Venäjän valtio, joka varmistaa heidän omakseen puolet valtakunnasta! Edelleen. Talonpojat maksavat vuosittain omasta puoliskostaan 195 miljoonaa ruplaa maaveroa,

aateliset — 13 miljoonaa! Aateliston maat ovat keskimäärin kaksi kertaa hedelmällisempiä kuin talonpoikain maat, sillä veropäivityöstä vapauttavaan lunastukseen liittyvässä maanjaossa valtio otti talonpojilta ja antoi aatelisille ei ainoastaan enemmän, vaan myös parempaa maata, jota paitsi talonpoikien piti maksaa aatelistolle huomommasta maastaan parhaan maan hinta. Ja Venäjän aatelistolle ei ole mitään etua Venäjän valtion olemassaolosta!

Lunastuksen seurauksena talonpoikain valtaosa joutui tavattoman kurjaan, kerrassaan sietämättömään asemaan. Heiltä ei ainoastaan ole otettu suurinta ja parhainta osaa heidän maistaan, joten keisarikunnan hedelmällisimmilläkin seuduilla talonpoikain maaosuudet ovat liian pieniä turvaamaan — Venäjän maanviljelysoloissa — toimeentulon. Talonpojilta ei ainoastaan otettu tuosta maasta ylettömän kallista hintaa, jonka valtio maksoi heidän puolestaan etukäteen ja joka heidän täytyy nyt maksaa vähitellen valtiolle korkoineen. Ei ainoastaan miltei koko maaverotaakka ole säilytetty heidän kannettavakseen, samalla kun aatelisto on siitä miltei kokonaan vapautettu; yksistään tämä vero nielee talonpojan maan koko maankoron arvon ja enemmänkin, joten kaikki muut talonpojan suoritettavat maksut — niistä puhumme tuonnempana — ovat jo suoranaisia poistoja hänen tulojensa siitä osasta, joka muodostaa hänen työpalkkansa. Eikä siinä vielä kaikki. Maaveron, lunastusmaksujen ja valtion suoritettaman lunastusmaksuennakon korkojen lisäksi on paikallishallinnon muodostamisen jälkeen maksettava vielä veroa kuvernementille ja ujestille. Tuon „reformin” oleellisimpina seurauksina olivat talonpoikien uudet verorasitukset. Valtio säilytti kaikki tulonsa entisellään, mutta säilytti huomattavan osan menoista kuvernementtien ja ujestien maksettavaksi, jotka ovat säätäneet niiden katteeksi uusia veroja, ja Venäjällä on sääntönä, että yläsäädyt ovat miltei kokonaan verovapaita ja talonpoika maksaa miltei kaiken.

Tuollainen tilanne on kuin varta vasten luotu koronkiskureita varten, ja koronkiskureista siellä ei ole missään puutetta, sillä venäläiset ovat miltei verrattoman kyvykkäitä käymään kauppaa sen alkeellisimmista muodoista, käyttämään hyväksi otollista tilaisuutta ja sen yhteydessä samalla välttämättä petkuttamaan: eihän Pietari I suotta sanonut, että yksi venäläinen suoriutuu kolmesta juutalaisesta. Heti kun veronmaksuaika alkaa lähetä, ilmaantuu koronkiskuri, kulakki — usein saman yhteisön rikas talonpoika — ja tarjoaa käteisvarojaan. Talonpojan on saatava rahaa hinnalla millä hyvänsä ja hänen täytyy hyväksyä nurisematta koronkiskurin ehdot. Siten hän joutuu vain vieläkin kovempaan puristukseen, tarvitsee käteistä rahaa yhä enemmän ja enemmän. Sadonkorjuun alkaessa ilmaantuu viljakauppias,

rahantarve pakottaa talonpojan myymään osan siitä viljasta, jonka hän tarvitsisi perheensä ravitsemiseen. Viljakauppias levittää hintoja alentavia väärää huhuja, maksaa alhaisen hinnan, ja senkin usein kaikenlaisten kallishintaisten tavaroiden muodossa, sillä tavarallamaksujärjestelmä (trucksystem) on Venäjällä hyvin laajasti käytännössä. Venäjän suuri viljan vienti perustuu näin ollen suoranaisesti talonpoikaisväestön nälkään.— Toisella tavalla riistetään talonpoikia siten, että keinottelija vuokraa hallitukselta pitemmäksi ajaksi kruununmaata, viljelee sitä itse niin kauan, kuin maa antaa hyvän sadon ilman lannoittamista, mutta sitten hän jakaa tuon palstan pieniksi tilkkuiksi ja antaa ehdytetyn maan vuokralle vähämaisille naapuritalonpojille korkeasta vuokramaksusta. Kun edellä näimme englantilaisen tavarallamaksujärjestelmän, niin tässä meillä on tarkka jäljennös irlantilaisista välittäjistä (middlemen). Lyhyesti sanoen ei ole toista sellaista maata, jossa porvarillisen yhteiskunnan täydellisen alkukantaisuuden vallitessa kapitalistinen loismaisuus olisi yhtä kehittyntä kuin nimenomaan Venäjällä, jossa koko maa, koko kansa on saatettu ja kiedottu sen verkkoihin. Eikä kenellekään noista verenimijöistä, jotka imevät talonpojan verta, kenellekään heistä ei ole siis mitään etua siitä, että on olemassa Venäjän valtio, jonka lait ja tuomioistuimet suojelevat heidän ovelia ja tuottoisia hommiaan!

Pietarin, Moskovan, Odessan suurporvaristo, joka viime vuosikymmenen aikana on kasvanut ennenkuulumatoman nopeasti erittäinkin rautateiden rakentamisen ansiosta ja johon viime pula on koskenut mitä kipeimmin, kaikki nuo viljan, hampun, pellavan ja läskin vientikaupan harjoittajat, joiden liiketoimet perustuvat kokonaisuudessaan talonpoikien kurjuuteen, Venäjän koko suurteollisuus, joka pysyy pystyssä vain valtion sille myöntämien suojelustullien ansiosta,—eikö näille kaikille vaikutusvaltaisille ja nopeasti kasvaville väestöaineksille ole mitään etua Venäjän valtion olemassaolosta? Lukemattomasta virkamiesarmeijasta, joka on tulvan lailla peittänyt Venäjän ja ryövää sitä, muodostaen siellä suorastaan säädyn, ei tarvitse puhuaakaan. Ja kun hra Tkatšev nyt vakuuttaa meille, että Venäjän valtiolla „ei ole mitään juuria kansan talouselämässä, siinä eivät olenoidu minkään säädyn intressit”, että se „riippuu ilmassa”, niin meistä alkaa tuntua siltä, että ilmassa ei riipu Venäjän valtio, vaan pikemminkin hra Tkatšev itse.

Se on selvää, että Venäjän talonpoikain asema on maaorjuuden lakkauttamisen jälkeen käynyt sietämättömäksi eikä sellainen asiaintila voi pitkälti jatkua, että jo siitä syystä vallankumous Venäjällä lähestyy. Kysymys on vain siitä, mikä tuon vallankumouksen tulos voi olla ja on oleva? Hra Tkatšev sanoo, että se on oleva sosiaalinen vallankumous. Se on pelkkää tautologiaa.

Jokainen todellinen vallankumous on sosiaalinen vallankumous, mikäli se nostaa herruuteen uuden luokan ja antaa sille mahdollisuuden uudistaa yhteiskunnan omaksi kuvakseen. Mutta hra Tkatšev haluaa sanoa, että vallankumous on oleva sosialistinen, että se pystyttää Venäjällä jo ennen kuin me Lännessä sen yhteiskuntamuodon, johon länsieurooppalainen sosialismi pyrkii,— ja tämä sellaisissa yhteiskuntaoloissa, jolloin sekä proletariaatti että porvaristo ovat olemassa vasta sporadisina ja alimmalla kehitysteella! Ja sen pitäisi olla mahdollista siksi, että venäläiset ovat niin sanoaksemme sosialismin valittu kansa ja heillä on artteli ja yhteisöllinen maanomistus!

Arttelista hra Tkatšev mainitsee vain sivumennen, mutta pysähdymme tarkastelemaan sitä, koska jo Herzenin ajoista alkaen monet venäläiset katsovat sen esittävän salaperäistä osaa. Artteli on Venäjällä laajalle levinnyt assosiaation muoto, vapaan kooperaation yksinkertaisin muoto, sentapaista kooperaatiota, jollaista esiintyy metsästäjäheimoilla metsästyksessä. Sekä nimensä että olemuksensa puolesta se on tataarilaista eikä slaavilaista alkuperää. Kumpaakin tavataan toisaalta kirgiiseillä, jakuuteilla jne., toisaalta lappalaisilla, samojedeilla ja muilla suomensukuisilla kansoilla¹. Siksi artteli ei kehity alunperin lounais-, vaan pohjois- ja itä-Venäjällä, seuduilla, joissa oltiin kosketuksissa suomalaisiin ja tataareihin. Ankara ilmasto vaatii moninaista teollista toimintaa, ja kaupunkien riittämätön kehitys ja pääomien puute korvataan mikäli mahdollista tällä kooperaatiomuodolla.— Arttelin eräs tärkein tunnusmerkki, sen jäsenen solidaarinen vastuu toisistaan kolmansien henkilöiden suhteen, perustuu alunperin veriheimolaissiteisiin, kuten yhteisvastuu (Gewere) muinaisgermaaneilla, verikosto jne.— Artteli-sanaa käytetään muuten Venäjällä myös yhteisistä laitoksista eikä vain erilaisesta yhteistoiminnasta.— Työläisartteleissa valitaan aina esimies (starosta, vanhin), joka hoitaa rahastonhoitajan, kirjantitäjän jne. sekä tarvittaessa isännöitsijän tehtäviä ja saa siitä erikoisen palkkion. Tällaiset arttelit syntyvät:

- 1) tilapäisiä yrityksiä varten, joiden päätyttyä ne hajoavat;
- 2) henkilöiden kesken, jotka harjoittavat jotain samaa elinkeinoa, esimerkiksi kantajien ym. kesken;
- 3) vakinaisia, varsinaisia teollisuusyrityksiä varten.

Ne perustetaan arttelin kaikkien jäsenten allekirjoittaman sopimuksen nojalla. Elleivät nämä jäsenet voi itse saada kokoon tarvittavaa pääomaa, kuten usein käy esimerkiksi juustoteollisuudessa ja kalastuksessa (verkkojen, alusten ym. ostoon), niin

¹ Arttelista ks. muuten „Sbornik materialov ob arteljah v Rossii” („Kokoelma aineistoa Venäjän artteleista”), I. vihko, Pietari 1873. (Engelsin huomautus.)

artteli joutuu koronkiskurin kynsiin, joka lainaa puuttuvan summan suurta korkoa vastaan ja pistää siitä hetkestä alkaen tasukuunsa suurimman osan työtuloista. Mutta sitäkin halpamaisemmin riistetään niitä artteleja, jotka kokonaan palkkautuvat likeyrittäjän työläisartteliksi. He itse hoitavat teollista toimintaansa ja säästävät siten kapitalistin valvontakuluilta. Hän antaa heille hökkeleitä asunnoksi ja ruokatarpeita velaksi, jolloin taas-kin kehittyi mitä halpamaisin tavaroillamaksujärjestelmä. Niin on asianlaita Arkangelin kuvernementin metsätyöläisten ja tervanpolttajien suhteen, monilla muilla elinkeinoaloilla Siperiassa ja muualla (vrt. Flerovski, „Položenije rabotšego klassa v Rossii”. „Työväenluokan asema Venäjällä”, Pietari 1869). Näin muodoin artteli on siellä välikappaleena, joka *tekee* kapitalistille *helpommaksi* riistää palkkatyöläisiä. Toisaalta on kuitenkin sellaisiakin artteleja, joilla itsellään on arttelin jäsenistöön *kuuluttomia* palkkatyöläisiä.

Näin muodoin artteli on alkukantainen ja siis vielä hyvin kehittymätön kooperatiivisen yhtymän muoto, eikä se sellaisenaan ole yksinomaisesti mikään venäläinen tai slaavilainen ilmiö. Sellaisia osuuskuntia muodostuu kaikkialla, missä ne osoittautuvat tarpeelliseksi: Sveitsissä maitotaloustuotannossa, Englannissa kalastuksessa, jossa niitä on hyvinkin monenlaisia. Šleesialaiset maankaivajat (eivät suinkaan puolalaiset, vaan saksalaiset), jotka rakensivat 1840-luvulla niin monta Saksan rautatietä, olivat järjestyneet todelliseksi artteleiksi. Se, että tämä muoto on vallitsevana Venäjällä, on tosin todistuksena Venäjän kansan voimakkaasta yhdistymispyrkimyksestä, mutta se ei vielä lainkaan todista sitä, että tämä kansa kykenee tämän pyrkimyksen avulla hyppäämään arttelista suoraan sosialistiseen yhteiskuntajärjestelmään. Sellainen siirtyminen vaatii ennen kaikkea, että itse artteli muuttuisi kehityskykyiseksi, luopuisi alkukantaisesta muodostaan, jossa se, kuten näimme, palvelee enemmän pääomaa kuin työläisiä, ja kohoaisi *ainakin* Länsi-Euroopan kooperatiivisten yhtymäin tasolle. Mutta jos nyt kerran on uskotava hra Tkatševia (mikä kaiken edellisen jälkeen on kuitenkin enemmän kuin uskallettua), niin siitä ollaan vielä hyvin kaukana. Päinvastoin hän vakuuttaa meille ylimielisesti, mikä on sangen kuvaavaa hänen katsantokannalleen: „Mitä tulee saksalaismallisiin (!) kooperatiivisiin yhtymiin ja luotto-osuuskuntiin, joita on hiljattain alettu keinoitekoisesti istuttaa Venäjälle, niin suurin osa työläisistämme suhtautuu niihin täysin välinpitämättömästi ja ne ovat miltei kaikkialla kärsineet täydellisen fiaskon.” Nykyaikainen kooperatiivinen yhtymä on todistanut ainakin kykenevänsä hoitamaan tuottoisasti suuria teollisuuslaitoksia (kehruuja kutomalaitokset Lancashiressa). Artteli sen sijaan ei ole tähän asti ollut ainoastaan kykenemätön siihen, vaan se on

kiertämättömästi tuhoutuvakin törmätessään suurteollisuuteen, ellei lähde pitemmälle menevän kehityksen tielle.

Venäläisten talonpoikien yhteisöomistuksen äkkäsi vuonna 1845 preussilainen hallitusneuvos Haxthausen ja hän toittoti siitä koko maailmalle kuin jostakin vallan ihmeellisestä, vaikkakin kotimaastaan Westfalenista Haxthausen olisi voinut löytää vielä melkoisesti tuon omistuksen jäännöksiä, ja hallituksen virkamiehenä hän oli jopa velvollinenkin tietämään ne tarkoin. Herzen, joka itse oli venäläinen tilanherra, sai Haxthausenilta ensi kerran tietää, että hänen talonpoikansa omistivat maan yhteisesti, ja käytti tilaisuutta hyväksi kuvatakseen venäläiset talonpojat todellisen sosialismin edustajiksi, synnynnäisiksi kommunisteiksi, jotka muodostavat vastakohtan vanhenevan ja lahoavan Länsi-Euroopan työläisille, jotka voivat vain keinotekoisesti ja tuskalla synnyttää sosialismin. Herzeniltä nuo tiedot siirtyivät Bakuninille ja Bakuninilta hra Tkatševille. Kuulkaamme jälkimmäistä.

„Kansamme on... valtaosaltaan... yhteisöomistusperiaatteiden läpitukenmaa; se on, jos niin voidaan sanoa, vaistomaisesti, perinteisesti kommunisti. Yhteisöomistusaate on juurtunut niin syvälle Venäjän kansan koko maailmankatsomukseen (tuonnempana näemme, kuinka laaja venäläisen talonpojan maailma on), että nykyisin, kun hallitus alkaa ymmärtää, että tuo aate ei sovi yhteen „hyvinjärjestetyn” yhteiskunnan periaatteiden kanssa, ja pyrkii noiden periaatteiden nimessä juurruttamaan kansan tietoisuuteen ja kansan elämään yksityisöomistuksen aatetta, se voi sen tehdä vain pistinten ja ruoskan avulla. Tästä näkyy, että huolimatta valistumattomuudestaan kansamme on paljon lähempänä sosialismia kuin Länsi-Euroopan kansat, vaikka ne ovatkin sivistyneempiä.”

Todellisuudessa maan yhteisöomistus on laitos, jonka tapaamme alhaisella kehitysasteella kaikilla indoeurooppalaisilla kansoilla Intiasta Irlantiin saakka ja vieläpä Intian vaikutuksen alaisena kehittyvillä malaijilaisillakin, esimerkiksi Jaavalla. Jo vuonna 1608 englantilaiset käyttivät maan yhteisöomistusta vastikään valloittamassaan pohjois-Irlannissa tekosyynä julistaakseen maan isännättömäksi ja konfiskoidakseen sen sellaisena kruunulle. Intiassa on vielä tänäkin päivänä yhteisöomistuksen monia muotoja. Saksassa se oli yleisenä ilmiönä; yhteisömaat, joita vielä nytkin tavataan siellä täällä, ovat sen jäännöstä; usein, erittäinkin vuoristoseuduilla, tavataan siitä vielä selviä jälkiä: yhteisömaiden aika-ajoittaisia uusintajakoja ja muuta sellaista. Tarkempia todisteita ja yksityiskohtia muinaisgermaanisesta maan yhteisöomistuksesta löytää *Maurerin* monista teoksista, jotka ovat tässä suhteessa klassillisia. Länsi-Euroopassa, siinä luvussa Puolassa ja Vähä-Venäjällä, tuo yhteisöomistus muuttui yhteiskunnallisen kehityksen tietyllä asteella maataloustuotannon

kahleeksi, jarruksi, ja se hävitettiin vähitellen. Sitä vastoin Iso-Venäjällä (ts. varsinaisella Venäjällä) se on säilynyt tähän päivään saakka, mikä todistaa sitä, että maataloustuotanto ja sitä vastaavat yhteiskunnalliset suhteet maaseudulla ovat siellä vielä hyvin kehittymättömiä, kuten asia todella onkin. Venäläinen talonpoika elää ja toimii vain omassa yhteisössään; koko muu maailma on hänelle olemassa vain sikäli, mikäli se sekaantuu hänen yhteisönsä asioihin. Tämä on siinä määrin totta, että venäjän kielessä yksi ja sama sana *mir* tarkoittaa toisaalta „maailmaa”, toisaalta „kyläyhteisöä”. *Vesj mir*, koko maailma, tarkoittaa talonpojan kielellä yhteisön jäsenten kokousta. Kun siis hra Tkatšev puhuu venäläisen talonpojan „*maailmankatsomuksesta*”, niin venäläisen *mir*-sanana hän on kääntänyt ilmeisesti väärin. Tällainen eri yhteisöjen täydellinen eristäytyminen toisistaan, mikä luo koko maassa tosin yhtäläisiä, muttei millään muotoa yhteisiä intressejä, on *itämaisen despotismin* luonnollinen perusta; tuo yhteiskuntamuoto on Intiaa ja Venäjää myöten, kaikkialla, missä se on ollut vallitsevana, aina synnyttänyt despotismia, aina löytänyt siitä täydennyksensä. Ei Venäjän valtio yleensä eikä myöskään sen erikoinen muoto, tsaristinen despotismi, riipu suinkaan ilmassa, vaan on kiertämätön ja loogillinen tulos niistä Venäjän yhteiskunnallisista oloista, joiden kanssa sillä ei ole hra Tkatševin mukaan „mitään yhteistä”! — Venäjän kehittyminen *porvarilliseen* suuntaan hävittäisi vähitellen sieltäkin yhteisömistuksen ilman että Venäjän hallituksen tarvitsee puuttua asiaan „pistimin ja ruoskin”. Ja näin sitäkin suuremmalla syyllä, koska talonpojat eivät viljele yhteisömaita Venäjällä yhteisesti jakaakseen vain tuotteet, niin kuin Intian eräillä seuduilla on yhä tapana. Päinvastoin, Venäjällä maa jaetaan aika ajoin uudelleen eri perhekuntien päämiesten kesken, ja jokainen viljelee osuuttaan itseään varten. Sen vuoksi yhteisön eri jäsenten toimentulossa voi olla ja todella onkin hyvin suurta erilaisuutta. Heidän keskuudessaan on miltei kaikkialla muutamia rikkaita talonpoikia, toisinaan miljonäärejäkin, jotka harjoittavat koronkiskontaa ja nylkevät talonpoikaisjoukkoja. Kukaan ei tiedä sitä paremmin kuin hra Tkatšev. Vakuuttaen saksalaisille työläisille, että vain ruoska ja pistin voivat pakottaa venäläisen talonpojan, tämän vaistonvaraisen, perinteellisen kommunistin, luopumaan „yhteisömistusaatteesta”, hän samalla kertoo venäjänkielisen kirjasensa 15. sivulla: „Talonpoikain keskuudessa muodostuu talonpoikien ja aatelisten maita *ostavien* ja *vuokraavien kulakien* luokka — talonpoikaisaristokratia.”

Nämä ovat juuri sitä lajia verenheimijöitä, joista edellä kirjoitimme.

Mitä voimakkaimman iskun yhteisömistukselle antoi myös veropäivätyöstä vapauttava lunastus. Tilanherra sai suurimman

ja parhaimman osan maista; talonpojalle jäi sen verran, että se häidin tuskin riitti eikä usein riittänytkään toimeentuloon. Metsät menivät tällöin tilanherroille; talonpojan täytyy nyt ostaa poltto-, tarve- ja rakennuspuunsa, jotka hän oli saanut ottaa ennen ilmaiseksi. Näin muodoin talonpojalla ei ole nyt mitään muuta kuin tupa ja paljas maatilkkku, jonka viljelemiseen häneltä puuttuu välineitä; maatakin hänellä on tavallisesti niin vähän, ettei hän tule toimeen sillä perheensä kanssa sadosta toiseen. Tällaisissa oloissa, verojen ja koronkiskurien puristuksessa, maan yhteisöomistus ei ole enää mitään hyvyttä, vaan muodostuu kahleeksi. Talonpojat pakenevat usein perheineen tai ilman sitä yhteisöstä ja hyökkäävät maansa hankkiakseen elatuksensa kuljeskelevina työläisinä¹.

Tästä kaikesta näkyy, että Venäjällä yhteisöomistus on elänyt jo kauan sitten kukoistuskautensa ja kulkee kaikesta päättäen luhistumistaan kohti. Silti on kieltämättä olemassa mahdollisuus muuttaa tuo yhteiskunnallinen muoto korkeammaksi, jos se vain säilyy niin kauan, kunnes muodostuvat edellytykset sitä varten, ja jos se osoittautuu kehityskykyiseksi siinä mielessä, että talonpojat eivät enää ole viljelevä maata erikseen, vaan yhdessä²; lisäksi tuoksi korkeammaksi muodoksi sen olisi muututtava ilman, että Venäjän talonpojat joutuvat kulkemaan väliasteen, porvarillisen palstatilaomistuksen, kautta. Mutta se voi tapahtua vain siinä tapauksessa, jos Länsi-Euroopassa jo ennen tuon yhteisöomistuksen lopullista luhistumista suoritetaan voittoisa proletarinen vallankumous, joka suo Venäjän talonpojalle välttämättömät edellytykset tuota siirtymistä varten — muun muassa ne aineelliset edellytykset, jotka hän tarvitsee suorittaakseen tuohon siirtymiseen välttämättä liittyvän kumouksen koko maanviljelysjärjestelmässään. Näin muodoin hra Tkatchev puhuu silkkaa pötyä väittäessään, että Venäjän talonpojat, vaikka he ovatkin „omistajia”, „ovat lähempänä sosialismia” kuin omaisuutta vailla olevat Länsi-Euroopan työläiset. Juuri päinvastoin. Jos mikään, niin nimenomaan proletarinen vallankumous Länsi-Euroopassa voi vielä pelastaa venäläisen yhteisöomistuksen ja antaa sille mahdollisuuden muuttua uudeksi, todella elinkykyiseksi muodoksi.

¹ Talonpoikain asemasta lue muun muassa hallituksen maatalouskomission virallinen selostus (v. 1873), edelleen — *Skaldin*, „V zaholustje i v stolitse” („Syrjäseuduilla ja pääkaupungissa”, Pietari 1870). Viimeksi mainittu teos on liberaalisen konservاتورin kirjoittama. (*Engelsin huomautus.*)

² Puolassa, erittäinkin Grodnon kuvernementissa, jossa aateliset ovat vuoden 1863 kapinan seurauksena joutuneet suurimmalta osaltaan taloudelliseen häviöön, talonpojat ostavat tai ottavat nyt usein vuokralle aatelistöloja ja viljelevät niitä yhdessä ja *yhteiseksi hyväksi*. Näillä talonpojilla ei kuitenkaan ole ollut enää vuosisatoihin mitään yhteisöomistusta eivätkä he ole isovenäläisiä, vaan puolalaisia, liettualaisia ja valkovenäläisiä. (*Engelsin huomautus.*)

Poliittisesta vallankumouksesta hra Tkatšev suoriutuu yhtä helposti kuin taloudellisestakin. Venäjän kansa, hän kertoo, „protestoi lakkaamatta” orjuutta vastaan „uskonlahkojen... verojenmaksusta kieltäytymisen, rosvojoukkojen (saksalaiset työläiset voivat onnitella itseään, sillä tämän mukaisesti nylkyri-Hans¹ on saksalaisen sosialidemokratian isä)... murhapolttojen... mella-koiden muodossa... ja sen vuoksi Venäjän kansan voidaan sanoa olevan vaistomaisesti vallankumouksellisen”. Ja kaiken tämän vuoksi hra Tkatšev on varma siitä, että „on vain yhtäaikaisesti monilla paikkakunnilla herätettävä se kasaantunut suuttumuksen ja tyytymättömyyden tunne... joka aina kuohahtelee kansamme rinnassa”. Silloin „vallankumouksellisten voimien yhtyminen on tapahtuva jo *itsestään*, ja taistelun... täytyy päättyä kansan asialle otollisesti. Käytännön välttämättömyys, itsesuojeluvaisto” luovat silloin suorastaan itsestään „kiinteän ja katkeamattoman yhteyden protestoivien yhteisöjen välille”.

Helpompaa ja miellyttävämpää vallankumousta ei voida kuvitellakaan. On vain kolmella neljällä paikkakunnalla noustava samanaikaisesti kapinaan, niin sitten „vaistomainen vallankumouksellisuus”, „käytännön välttämättömyys”, „itsesuojeluvaisto” tekevät kaiken muun „jo itsestään”. On suorastaan käsit-tämätöntä, miksei vallankumousta, vaikka se on noin äärettömän helppo, ole jo aikoja sitten suoritettu, kansaa vapautettu ja Venä-jää muutettu sosialistiseksi mallimaaksi.

Todellisuudessa asiainlaita on vallan toisin. Venäjän kansa, joka on „vaistomaisesti vallankumouksellinen”, on tosin noussut lukemattomia kertoja hajanaisiin talonpoikaiskapinoihin *aatelista* ja erinäisiä virkamiehiä vastaan, muttei *koskaan tsaaria vastaan*, paitsi silloin, kun kansan johtoon on noussut *valetsaari* ja vaatinut itselleen valtaistuinta. Viimeinen suuri talonpoikaiskapina Katariina II aikana oli mahdollinen vain siksi, että Jemeljan Pugatšev väitti olevansa hänen miehensä, Pietari III, jota vaimo ei muka ollutkaan murhannut, vaan joka oli ainoastaan syösty valtaistuimelta ja teljetty vankilaan, mistä hän kuitenkin pakeni. Päinvastoin, tsaari on venäläisen talonpojan maallinen jumala: hänen hätähuutonaan on „bog vysok, tsar daljok” jumala on korkealla, tsaari kaukana. Että talonpoikaisväestön suuret joukot on erittäinkin veropäivätyön lakkauttamisen jälkeen saatettu asemaan, joka yhä enemmän pakottaa niitä taisteluun myös hallitusta ja tsaaria vastaan, se on aivan epäilemätöntä; mutta satuja „vaistomaisesta vallankumouksellisuudesta” hra Tkatšev kertokoon kuitenkin jollekin toiselle.

Ja sitä paitsi, *vaikka* venäläisten talonpoikain laajat joukot olisivat vaistomaisesti jos kuinka vallankumouksellisia, *vaikka*

¹ — saksalaisen rosvon Johann Bücklerin liikanimi. *Toim.*

me kuvittelisimmekin, että vallankumouksia voidaan tehdä tilauksesta, kuten kukikasta karttuunia tai samovaareja, niin sittenkin kysyn: sopiiko kahtatoista vuotta vanhemman henkilön käsittää vallankumouksen kulku niin äärimmäisen lapsellisesti, kuin tässä nähdään? Ja ajatelkaas, tämä on kirjoitettu sen jälkeen, kun ensimmäinen tähän bakuninilaiseen tapaan valmisteltu vallankumous oli Espanjassa v. 1873 loistavasti epäonnistunut. Sielläkin noustiin kapinaan samanaikaisesti monella paikkakunnalla. Sielläkin luotettiin siihen, että käytännön välttämättömyys ja itsesuojeluvaisto jo itsestään luovat protestoivien yhteisöjen välille lujan ja katkeamattoman yhteyden. Entä miten kävi? Jokainen yhteisö, jokainen kaupunki puolusti vain itseään, keskinäisestä tuesta ei ollut puhettakaan, ja Pavia, jolla oli vain 3 000 miestä, kukisti kahdessa viikossa kaupungin toisensa jälkeen ja teki lopun koko tuosta anarkistisesta komeudesta (ks. kirjoitustani „Bakuninilaiset työssä”¹, jossa sitä kuvaillaan yksityiskohtaisesti).

Epäilemätöntä on, että Venäjä elää vallankumouksen aattoa. Raha-asiat ovat pahasti rappiolla. Veropuristin kieltäytyy toimimasta, entisten valtionvelkojen korkoja maksetaan uusien lainojen avulla, ja jokainen uusi laina kohtaa yhä suurempia vaikeuksia; rahaa voidaan saada enää vain rautateiden rakentamisen varjolla! Hallintoviranomaiset ovat kauan sitten rappeutuneet luitaan ja ytimiään myöten; virkamiehet elävät enemmän varkauksella, lahjustenotolla ja kiristyksellä kuin palkallaan. Koko maataloustuotanto — Venäjän tärkein tuotannonala — on saatettu v. 1861 lunastuksella täydelliseen epäjärjestykseen; suurmaanomistajilla ei ole tarpeeksi työvoimaa, verojen rasittamilla ja koronkiskurien ryöväämillä talonpojilla ei ole tarpeeksi maata; maataloustuotanto supistuu vuosi vuodelta. Tuo kaikki saadaan vaivoin ja vain näennäisesti pysymään pystyssä aasialaisen despotismin, sellaisen mielivallan avulla, jollaista meidän on Länessä mahdoton edes kuvitella. Se on despotismia, joka ei ainoastaan joudu päivä päivältä yhä huutavampaan ristiriitaan sivistyneiden luokkien ja varsinkin pääkaupungin nopeasti kasvavan porvariston katsantokantojen kanssa, vaan on itsekin mennyt nykyisen edustajansa muodossa sekaisin: tänään se tekee myönnetyksiä liberalismille ottaakseen ne huomenna säikähdyksissään takaisin ja horjuttaa siten itse yhä enemmän koko luottoaan. Pääkaupunkiin keskittyvien kansakunnan valistuneimpien kerrostien keskuudessa lujittuu lisäksi käsitys, että tällainen tilanne on sietämätön, että kumous on lähellä, mutta samalla syntyy myös illuusioita, että tuo kumous voidaan muka suunnata rauhalliseen perustuslaillisuuden uomaan. Tässä ovat yhtyneet

¹ Ks. *K. Marx ja F. Engels*, Teokset, XV osa, ss. 105—124. *Toim.*

vallankumouksen kaikki edellytykset; tätä vallankumousta, jonka alkavat pääkaupungin ylimmät luokat, ehkäpä itse hallituskin, talonpojat tulevat kehittämään edelleen ja viemään nopeasti ensimmäistä perustuslaillisuusvaihetta pitemmälle; tällä vallankumouksella tulee olemaan mitä suurin merkitys koko Euroopalle jo yksistään siksi, että se yhdellä iskulla tuhoaa koko eurooppalaisen taantumuksen viimeisen, tähän asti koskemattoman reservin. Tämä vallankumous on varmasti tulossa. Vain kaksi tapahumaa voisivat lykätä sitä pitemmäksi aikaa: onnistunut sota Turkkia tai Itävaltaa vastaan, mikä vaatii rahaa ja luotettavia liittolaisia, tahi... ennenaikainen kapinayritys, mikä ajaa omistavat luokat jälleen hallituksen syyliin.

*Kirjoitettu huhtikuussa 1875
Julkaistu „Volksstaatissa“ 1875
ja eri kirjasena 1875 ja 1894*

*Julkaistaan kirjaseen vertailemalla
tarkastetun sanomälehtieksin mukaan
Suomennos venäjänkielestä*

F. ENGELS

JOHDANTO

„LUONNON DIALEKTIikkaan“

Nykyaikainen luonnontutkimus — ainoa, joka päinvastoin kuin muinaiset nerokkaat luonnonfilosofiset intuitiot ja arabialaisten mitä tärkeimmät, mutta sporadiset ja enimmäkseen tuloksettomina hävinneet keksinnöt, on johtanut tieteen järjestelmälliseen ja kaikinpuoliseen kehitykseen — tämä nykyaikainen luonnontutkimus, kuten koko uusi historiakin, alkaa siitä suuresta aikakaudesta, jota me saksalaiset meitä silloin kohdanneen kansallisen onnettomuuden mukaan sanomme reformaatioksi, ranskalaiset renessanssiksi ja italialaiset cinquecentoksi ¹ ja jonka sisältöä mikään näistä nimityksistä ei ilmaise tyhjentävästi. Se on aikakausi, joka alkaa 15. vuosisadan jälkipuoliskolta. Kaupunkilaisiin nojautuva kuningasvalta mursi feodaaliaateliston mahdin ja loi suuria, oleellisesti kansallisuuteen perustuvia monarkioita, joissa nykyiset eurooppalaiset kansakunnat ja nykyinen porvarillinen yhteiskunta pääsivät kehittymään; ja samaan aikaan kun kaupunkilaiset ja aatelisto olivat yhä tukkanuottasilla, Saksan talonpoikaissota ennusti profetallisesti tulevia luokkataisteluja, sillä siinä eivät areenalle astuneet vain kapinaannousseet talonpojat — tähän ei ollut enää mitään uutta —, vaan heidän takaa ilmaantuivat nykyisen proletariaatin edeltäjät kantaen punaisia lippuja ja vaatien omaisuuden yhteisyyttä. Bysantin kukistamisen aikana pelastetuissa käsikirjoituksissa ja Rooman raunioista kaivetuissa antiikin kuvapatsaissa avautui hämmästyneen Lännen eteen uusi maailma — Kreikan muinaisaika; sen valoisien

¹ kirjaimellisesti: viisisataluku, ts. kuudestoista vuosisata. *Toim.*

hahmojen tieltä väistyivät keskiajan haamut; Italiassa alkoi taideteen ennenaavistamaton kukoistus, joka oli kuin klassillisen muinaisuuden heijastusta ja johon ei sittemmin enää ole päästy. Italiassa, Ranskassa ja Saksassa syntyi uusi, ensimmäinen nykyaikainen kirjallisuus. Pian sen jälkeen Englanti ja Espanja kokivat oman klassillisen kirjallisuuskautensa. Vanhan „*orbis terrarum*“¹ puitteet murskattiin; oikeastaan vasta nyt löydettiin maailma ja laskettiin perusta myöhemmälle maailmankaupalle ja siirtymiselle käsityöstä manufaktuuri-teollisuuteen, mikä vuorostaan muodosti lähtökohdan nykyaikaiselle suurteollisuudelle. Kirkon henkinen diktatuuri murrettiin; suurin osa germaanista kansoista karisti sen välittömästi harteiltaan ja hyväksyi protestanttisuuden, samalla kun romaanisten kansojen keskuudessa alkoi yhä enemmän juurtua arabialaisilta periytynyt ja uudelleen löydetyn kreikkalaisen filosofian ravitsema elämäniloinen vapaa-ajattelu, joka valmisteli 18. vuosisadan materialismia.

Se oli ihmiskunnan siihen asti kokemista mullistuksista suurin edistyksellinen mullistus, aikakausi, joka tarvitsi jättiläisiä ja synnytti jättiläisiä, ajattelun, intohimon ja luonteen jättiläisiä, monipuolisuuden ja oppineisuuden jättiläisiä. Miehet, jotka laskevat perustan porvariston nykyaikaiselle herruudelle, olivat kaikkea muuta kuin porvarillisen ahdasmielisiä. Päinvastoin, heihin vaikutti enemmän tai vähemmän tälle ajalle luonteenomainen seikkailuhenki. Silloin ei ollut miltei ainoatakaan merkittävämpää miestä, joka ei olisi tehnyt kaukaisia matkoja, puhunut neljää tai viittä kieltä, loistanut monilla aloilla. Leonardo da Vinci ei ollut ainoastaan suuri taiteilija, vaan myös suuri matemaatikko, mekaanikko ja insinööri, jota mitä erilaisimmat fysiikan alat saavat kiittää tärkeistä keksinnöistä. Albrecht Dürer oli taidemaalari, kuparimpiirtäjä, kuvanveistäjä, arkkitehti ja keksi lisäksi linnoitusjärjestelmän, mihin sisältyi monta sellaista ideaa, jotka Montalembert ja uusin saksalainen linnoitusoppi keksivät paljon myöhemmin uudelleen. Machiavelli oli valtiomies, historikko, runoilija ja lisäksi ensimmäinen mainitsemisen arvoinen uuden ajan sotakirjailija. Luther puhdisti paitsi kirkon, myös saksan kielen Augiaan-tallin, loi nykyisen saksalaisen proosan ja sepitti ja sävelsi sen voitonvarmuutta uhkuvan koraalin, josta tuli 16. vuosisadan „Marseljeesi“. Tuon ajan sankareita ei ollut vielä orjuuttamassa työnjako, jonka rajoittavan, yksipuolisuutta synnyttävän vaikutuksen me niin usein havaitsemme heidän seuraajissaan. Mutta erikoisen kuvaavaa heille oli se, että melkein kaikki heistä osallistuivat oman aikansa rientoihin, olivat innokkaasti mukana käytännöllisessä taistelussa pitäen puolta tai

¹ „*Orbis terrarum*“ — kirjaimellisesti: maanpiiri, tätä nimeä käyttivät muinaisroomalaiset tarkoittamaan maailmaa. *Toim.*

toista ja käyttäen aseenaan ken sanaa ja kynää, ken miekkaa, ken kumpaakin. Siitä se luonteen täydellisyys ja voima, mikä teki heistä ehjiä ihmisiä. Kamarioppineet olivat silloin poikkeuksia; ne olivat joko toisen tai kolmannen luokan miehiä tai eteensä-katsovia filistereitä, jotka eivät halunneet polttaa näppejään.

Myös luonnontutkimus tapahtui silloin yleisen vallankumouksen oloissa ja oli itsekin läpeensä vallankumouksellista: senhän oli vielä voitettava itselleen oikeus olla olemassa. Yhdessä suurten italialaisten kanssa, joista uusi filosofia johtaa alkunsa, se antoi marttyyrinsa inkvisition polttorovioille ja vankikammioihin. Ja kuvaavaa on, että protestantit veivät voiton katolilaisista vapaan luonnon tutkimuksen vainoamisessa. Calvin poltti Servetin, kun tämä oli keksimäisillään verenkierron, ja jopa antoi paistaa häntä elävänä kaksi tuntia, inkvisitio tyytyi ainakin vain polttamaan Giordano Brunon.

Sinä vallankumouksellisena tekona, jolla luonnontutkimus julistautui riippumattomaksi ja ikään kuin toistamiseen poltti Lutherin tapaan paavin bullan, oli sen kuolemattoman teoksen julkaiseminen, jossa Kopernikus heitti — tosin arasti ja niin sanoakseni vasta kuolinvuoteellaan — taistelukintaan kirkon auktoriteetille luonnon kysymyksissä. Siitä johtaa alkunsa luonnontutkimuksen vapautuminen teologiasta, vaikkakin eräistä moleminpuolisista vaatimuksista käyty keskinäinen selvittely on pitkistynyt meidän päiviimme saakka eikä se eräiden mielissä ole vielä tähänkään mennessä lähimainkaan päättynyt. Mutta siitä lähtien alkoi jättiläisaskelin edistyä myös tieteiden kehitys, jonka voimistuminen on ollut niin sanoaksemme suoraan verrannollinen sen lähtökohdastaan kulkeman matkan (ajassa laskettuna) neliöön. Oli kuin olisi pitänyt todistaa maailmalle, että siitä lähtien orgaanisen aineen korkeimman tuotteen, ihmishengen liikunnan määrää laki, joka on päinvastainen kuin epäorgaanisen aineen liikunnan laki.

Päätehtävänä nyt alkaneella luonnontieteen kehityksen ensimmäisellä kaudella oli olemassaolevan aineiston hallitseminen. Useimmilla aloilla piti alkaa aivan aakkosista. Muinaisuudelta oli jäänyt perinnöksi Eukleides ja Ptolemaioksen maailmanjärjestelmä, arabialaisilta — kymmenjärjestelmä, algebran alkeet, nykyiset numerot ja alkemia; kristillinen keskiaika ei jättänyt mitään. Näissä oloissa etutilalle joutui väistämättömästi alkeellisin luonnontiede — maan- ja taivaankappaleiden mekaniikka ja sen ohella, sen palveluksessa, matemaattisten metodien keksiminen ja täydellistäminen. Tällä alalla saatiin suuria aikaan. Tämän Newtonin ja Linnén nimen merkitsemän kauden lopulla havaitsemme noiden tieteen alojen saavuttaneen tietyn täydellisyyden. Pääpiirteissään oli määritetty tärkeimmät matemaattiset metodit; analyttinen geometria — pääasiallisesti Descartes'n, logaritmit —

Neperin, differentiaali- ja integraalilaskenta — Leibnizin ja ehkä Newtonin ansiosta. Samaa voidaan sanoa kiinteiden kappaleiden mekaniikasta, jonka tärkeimmät lait saatiin lopullisesti selville. Ja vihdoinkin aurinkotähtitieteen alalla Kepler oli saanut selville planeettojen liikunnan lait ja Newton määritellyt ne aineen liikunnan yleisten lakien näkökulmasta. Luonnontieteen muut alat olivat vielä kaukana jopa tästä alustavastakin täydellisyydestä. Nestemäisten ja kaasumaisten aineiden mekaniikka tuli huomattavimmin tutkituksi vasta mainitun kauden loppuun mennessä. (Torricelli alppivirtojen säännöstelemisen yhteydessä.)¹ Ellemme ota lukuun optiikkaa, joka astronomian käytännöllisten tarpeiden ansiosta oli tavattomasti edistynyt, varsinainen fysiikka ei ollut päässyt kehityksessään vieläkään ensimmäistä alkuastetta pitemmälle. Kemia oli vasta vapautumassa flogistonteorian² avulla alkemiasta. Geologia ei ollut vieläkään mineralogian ituastetta pitemmällä, ja siis mitään paleontologiaakaan ei voinut olla olemassa. Vihdoinkin biologian alalla yhä kerättiin ja alustavasti systematisoitiin kasvi- ja eläintieteen sekä anatomian ja varsinaisen fysiologian alaan kuuluvaa valtavaa aineistoa. Elämänmuotojen vertailemisesta toisiinsa, niiden maantieteellisen levinneisyyden, niiden ilmastollisten ja muiden elämänehtojen tutkimisesta ei voinut olla vielä juuri puhettakaan. Tällä alalla vain kasvi- ja eläinoppi saavuttivat Linnén ansiosta joltisenkin täydellisyyden.

Mutta erikoisesti luonnehtii kyseistä kautta se, että kehiteltiin omalaatuinen yleinen maailmankäsitys, jonka keskiönä on *luonnon* käsittäminen *ehdottoman muuttumattomaksi*. Tämän käsityskannan mukaan luonto, olkoonpa se syntynyt miten hyvänsä, kunhan se on olemassa, pysyy muuttumattomana niin kauan kuin se on olemassa. Planeetat ja niiden kuut, jotka salaperäinen „alkusysäys“ on pannut kerran liikkeelle, kiertävät niille määrättyjä ellipsejä ikuisesti tai ainakin kaikkien kappaleiden loppuhetkeen saakka. Tähdet ovat olleet aina liikkumattomina paikallaan pitäen toisiaan siinä tilassa „yleisen gravitaation“ voimalla. Maapallo on pysynyt ikuisesti tai ainakin luomispäivästään alkaen (käsityskannasta riippuen) yhtä muuttumattomana. Nykyiset „viisi maanosaa“ ovat olleet aina olemassa, niissä ovat olleet aina samat vuoret, laaksot ja joet, sama ilmasto, sama kasvi- ja eläinkunta, jolle oteta huomioon sitä, minkä ihmiskäsi on muuttanut tai siirtänyt. Kasvi- ja eläinlajit on kerta kaikkiaan

¹ Tässä ja myöhemmin on kulmasulkeissa (< >) Engelsin käsikirjoituksen tekemät reunahuomautukset. *Toim.*

² Teoria, joka oli vallalla 17. ja 18. vuosisadoilla ja jonka mukaan palamisprosessi edellyttää kappaleissa olevan erikoista ainetta — flogistonia. M. V. Lomonosov (1711—1765) ja Lavoisier (1743—1794) todistivat tämän teorian paikkansapitämättömäksi. *Toim.*

syntymästään saakka säädetty muuttumattomiksi, samanlainen on synnyttänyt aina samanlaisen, ja se oli jo paljon, kun Linné myönsi, että paikoitellen saattaa ehkä risteytymisen kautta syntyä uusia lajeja. Luonnonhistorian, päinvastoin kuin ihmiskunnan historian, joka kehittyy ajassa, katsottiin vain avartuvan paikallisuudessa. Luonnossa ei tunnustettu tapahtuvan mitään muutoksia, mitään kehitystä. Luonnontieteellä, joka oli alussa ollut niin vallankumouksellista, oli yhtäkkiä vastassaan läpeensä konservatiivinen luonto, jossa kaikki oli vielä nytkin sellaista, jollaista se oli ollut alun pitäen, ja jossa kaiken piti jäädä maailman loppuun saakka tai ikuisiksi ajoiksi sellaiseksi, jollaista se oli alun perin ollut.

Yhtä paljon kuin 18. vuosisadan alkupuoliskon luonnontiede oli tietomääränsä puolesta ja jopa aineiston systematisoinnissakin edellä Kreikan muinaisajasta, yhtä paljon se oli siitä jäljessä tuon aineiston aatteellisen hallitsemisen, yleisen luonnonkäsityksen mielessä. Kreikkalaisista filosofeista maailma oli ollut oleellisesti jotakin kaaoksesta syntynyttä, jotakin kehittynyttä, jotakin muuttunutta. Kysymyksessä olevan kauden luonnontutkijoista se oli jotakin jähmettynyttä, muuttumatonta, ja useimmista jotakin kerralla luotua. Tiede oli yhä syvälle teologiaan juuttunutta. Se etsi ja löysi kaikkialla perimmäiseksi syyksi ulkoisen sysäyksen, jolle ei löytynyt selitystä itse luonnosta. Vaikka vetovoima, jonka Newton risti mahtipontisesti yleiseksi gravitaatioksi, katsottaisiinkin aineen oleelliseksi ominaisuudeksi, niin mistä tulee se selittämätön tangentialinen voima, joka vasta saakin kiertotähdet kiertämään ratojaan? Kuinka ovat syntyneet lukemattomat kasvi- ja eläinlajit? Ja varsinkin ihminen, jonka suhteen tuki oltiin varmoja siitä, ettei hän ole ollut ikuisesti olemassa? Kaikkiin tuollaisiin kysymyksiin luonnontiede useinkin vastasi vain julistamalla kaikkien kappaleiden luoja vastuulliseksi kaikesta siitä. Kopernikus kirjoitti kyseessä olevan kauden alussa teologialle erokirjeen; Newton päätti tuon kauden jumalallisen alkusysäyksen postulaatilla. Korkeimpana yleistävänä ajatuksena, johon kyseisen kauden luonnontiede ylti, oli luonnossa havaitun järjestyksen tarkoituksenmukaisuus, Wolffin lattea teleologia, jonka mukaan kissat on luotu syömään hiiriä, hiiret kissan syötäväiksi ja koko luonto todistamaan luoja viisautta. Silloisen filosofian mitä suurimmaksi ansioksi on tunnustettava, että huolimatta sen ajan luonnontuntemuksen rajoittuneisuudesta se ei hämmentynyt ja että se — alkaen Spinozasta aina Ranskan suuriin materialisteihin saakka — yritti itsepintaisesti löytää selityksen maailmalle maailmasta itsestään ja jätti sen yksityiskoh-tien oikeaksi todistamisen tulevaisuuden luonnontieteelle.

Lasken tähän kauteen kuuluviksi myös 18. vuosisadan materialistit, sillä heidän käytettävissään ei ollut muuta luonnon-

tieteellistä aineistoa kuin se, josta puhuttiin edellä. Kantin käänteentekevä teos jäi heille salaisuudeksi, ja Laplace ilmaantui vasta kauan heidän jälkeensä. Alkäämme unohtako, että vaikka tieteen edistys oli järkyttänyt tuota vanhentunutta luonnonkäsitystä perustuksiaan myöten, niin 19. vuosisadan koko alkupuolisko oli vielä sen valta-aikaa, ja itse asiassa sitä opetetaan vielä nytkin kaikissa kouluissa ¹.

Ensimmäisen halkeaman tähän luutuneeseen luonnonkäsitukseen iski filosofi eikä luonnontutkija. Vuonna 1775 ilmestyi Kantin „Yleinen luonnonhistoria ja taivasteoria”. Alkususäyskysymys syrjäytettiin; maa ja koko aurinkokunta esitettiin joksikin ajan kuluessa *muodostuneeksi*. Jos luonnontutkijain valtaenemmistö ei olisi tuntenut ajattelua kohtaan sitä vastenmielisyyttä, jonka Newton ilmaisi varoituksella: fysiikka, varo metafysiikkaa! — niin heidän olisi pitänyt jo yksistään tämän Kantin nerokkaan keksinnön perusteella tehdä johtopäätöksiä, jotka olisivat estäneet heitä lähtemästä loputtomille harhateille ja haaskaamasta suunnattomasti aikaa ja työtä väärällä tiellä. Sillä Kantin keksinnössähän oli koko myöhemmän edistyksen lähtökohta. Jos maapallo oli jokin muodostuma, niin sen nykyisen geologisen, maantieteellisen ja ilmastollisen tilan, sen kasvien ja eläinten täytyi myös olla jotakin muodostunutta, ja maapallolla täytyi olla oma historiansa ei ainoastaan paikallisuudessa toisten rinnalla, vaan myös ajallisessa perättäisyydessä. Jos olisi heti ja päättäväisesti jatkettu tutkimuksia tähän suuntaan, niin luonnontiede olisi nyt huomattavasti pitemmällä kuin se on. Mutta mitä hyvää saattoi antaa filosofia? Kantin teoksella ei ollut välitöntä vaikutusta siihen saakka, kunnes Laplace ja Herschel monia vuosia myöhemmin selittivät ja perustelivat seikkaperäisemmin sen sisällön ja hankkivat siten vähitellen tunnustuksen „nebulaarihypoteesille” ². Myöhemmät keksinnöt toivat sille vihdoin voiton; tärkeimpiä niistä olivat: kiintotähtien toteaminen

¹ Kuinka järkkymättömästi saattoi tuon katsomuksen kannalla olla vielä v. 1861 mies, jonka tieteelliset tutkimukset antoivat sangen paljon arvokasta aineistoa sen kumoamiseksi, sitä osoittavat seuraavat klassilliset sanat:

„Aurinkokuntamme koko rakenteen tarkoituksena, sikäli kuin voimme sen tiedota, on olevalaisen säilyminen ja muuttumaton jatkuminen. Niin kuin maapallon mikään eläin, mikään kasvi ei ole muuttunut kaukaisimmistakaan ajoista lähtien täydellisemmäksi tai yleensä toisenlaiseksi, niin kuin kaikissa organismeissa tapaamme vain *rinnakkaista*, mutta emme *perättäistä* asteittaisuutta, niin kuin me itse olemme lajina pysyneet ruumiillisesti aina samanalaisina, niin ei myöskään rinnakkaisten taivaankappaleiden suurinkaan moninaisuus anna meille oikeutta olettaa, että nämä muodot olisivat vain erilaisia kehitystapoja; päinvastoin, kaikki luotu on sinänsä *yhtä* täydellistä” (*Mädler*, Yleistajuinen astronomia, 5. painos. Berliini 1861, s. 316). (*Engelsin huomautus*).— Kysymys on *J. H. Mädlerin* teoksesta „Der Wunderbau des Weltalls oder populäre Astronomie”, 5. Aufl., Berlin 1861. *Toim.*

² — hypoteesi, jonka mukaan taivaankappaleet ovat syntyneet hehkuvista tähtisumuista. *Toim.*

liikkuviksi, sen todistaminen, että maailmanavaruudessa on vastustavaa ainetta, maailmanaineen kemiallisen kokoomuksen toteaminen samanlaiseksi spektraalianalyysin avulla ja Kantin olettamien hehkuvien tähtisumujen olemassaolon toteaminen. (Samoin Kantin selville saama luoteen ja vuoksen jarruttava vaikutus maapallon pyörimiseen on käsitetty vasta nyt.)

Mutta epäiltävää on, tokko luonnontutkijain enemmistö olisi kohtakaan tajunnut sitä, että käsite maapallon muuttuvaisuudesta ja oppi maapallolla elävien organismien muuttumattomuudesta ovat ristiriidassa, ellei se muodostumassa oleva käsityskanta, että luonto ei ole vain *olemassa*, vaan myös *muodostuu* ja *muuttuu*, olisi saanut apua toisaalta. Syntyi geologia, joka löysi ei ainoastaan perättäisesti muodostuneet ja päällekkäin olevat geologiset kerrostumat, vaan myös noissa kerrostumissa säilyneitä simpukankuoria ja sukupuuttoon kuolleiden eläinten luurankoja, nykyisin olemattomien kasvien varsia, lehtiä ja hedelmiä. Piti rohjeta tunnustaa, ettei ainoastaan maapallolla yleensä, vaan että myös sen nykyisellä pinnanmuodostuksella ja maapallolla elävillä kasveilla ja eläimillä on ajallinen historiansa. Alussa se tunnustettiin kuitenkin melko haluttomasti. Cuvier'n teoria maan mullistuksista oli mullistava sanoissa ja taantumuksellinen käytännössä. Yhden jumalallisen luomisteon sijalle se pani kokonaisen sarjan toistuvia luomistoimintoja ja teki ihmeestä luonnon tärkeän vipusimen. Vasta Lyell toi tervettä järkeä geologiaan korvaamalla yhtäkkiset, luojaan oikkujen aiheuttamat mullistukset maapallon hitaan muuttumisen asteittaisella vaikutuksella ¹.

Lyellin teoria oli vieläkin enemmän kuin kaikki aikaisemmat teoriat ristiriidassa sen olettamuksen kanssa, että orgaaniset lajit ovat muuttumattomia. Ajatus maanpinnan ja maapallolla vallitsevien kaikkien elämänehtojen asteittaisesta muuttumisesta johti välittömästi oppiin organismien asteittaisesta muuttumisesta ja niiden mukautumisesta muuttuvaan ympäristöön, lajien muuttuvaisuudesta. Mutta traditio on mahtava voima, ei vain katolisessa kirkossa, vaan myös luonnontieteessä. Tätä ristiriitaa eivät huomanneet vuosikausiin, ei Lyell itse eivätkä semminkään hänen oppilaansa. Tämän selityksenä voi olla vain se työnjako, joka sillä välin oli muodostunut vallitsevaksi luonnontieteessä ja jonka vuoksi jokainen tutkija enemmän tai vähemmän rajoittui omaan erikoisalaansa ja vain harvat säilyttivät kyvyn tarkastella koko kokonaisuutta.

¹ Lyellin katsantokannassa — ainakin sen alkuperäisessä muodossa — oli puutteellisuutena se, että hän piti maapallolla vaikuttavia voimia vakinaisina, vakinaisina sekä laadun että määrän puolesta. Hänen kantansa ei edellytä maapallon jäähtymistä; maapallo ei kehity määrättyyn suuntaan, se muuttuu pelkästään sattumanvaraisesti, ilman yhteyttä. (*Engelsin huomautus.*)

Fysiikka oli sillä välin tavattomasti edistynyt, minkä tulokset summeerasi miltei samanaikaisesti kolme eri henkilöä v. 1842, joka oli käännteentekevä vuosi luonnontutkimuksen tällä alalla¹. Mayer Heilbronnissa ja Joule Manchesterissa todistivat, että lämpö voi muuttua mekaaniseksi voimaksi ja mekaaninen voima lämmöksi. Lämmön mekaanisen ekvivalentin toteaminen teki lopun kaikista tätä seikkaa koskevista epäilyksistä. Samaan aikaan Grove, joka ei ollut ammatiltaan luonnontutkija, vaan englantilainen asianajaja, todisti vain käsittelemällä uudelleen jo saavutettuja erinäisiä fysikaalisia tuloksia, että kaikki niin sanotut fysikaaliset voimat — mekaaninen voima, lämpö, valo, sähkö, magnetismi ja jopa niin sanottu kemiallinenkin voima — muuttuvat tietyissä oloissa toinen toiseksi ilman mitään voimanhukkaa, ja todisti siten toistamiseen fysiikan perusteella sen Descartes'in väitteen, että maailmassa olevan liikunnan paljous on muuttumaton. Täten erilaiset fysikaaliset voimat — niin sanotut fysiikan muuttumattomat „lajit“ — olivat muuttuneet moninaisesti differentioituneiksi ja tiettyjen lakien mukaisesti toinen toiseksi muuttuviksi aineen liikunnan muodoiksi. Se ajatus, että fysikaalisia voimia on satunnaisesti niin ja niin paljon, karkotettiin tieteestä todistamalla niiden olevan keskinäisessä yhteydessä ja muuttuvan toinen toiseksi. Fysiikka, samoin kuin astronomia jo aikaisemmin, oli päätyneet tulokseen, joka pakotakin osoitti tieteen loppupäätelmäksi liikkuvan aineen ikuisen kiertokulun.

Vanhat luonnonkäsitykset mursi toisaalta myös Lavoisierin ja erittäinkin Daltonin ajoista alkaen tapahtunut kemian hämmästyttävän nopea kehitys. Kehittämällä epäorgaanista tietä sellaisia kemiallisia yhdistyksiä, joita siihen asti oli muodostunut vain elävässä organismissa, todistettiin, että kemian lait pätevät yhtä hyvin orgaanisten kuin epäorgaanistenkin olioiden suhteen, ja täytettiin huomattavalta osaltaan se muka ikuisesti ylipääsemätön kuilu, joka vielä Kantinkin mielestä oli olemassa epäorgaanisen ja orgaanisen luonnon välillä.

Viime vuosisadan² puolivälistä lähtien järjestelmällisesti suoritettut tieteelliset tutkimusmatkat ja -retket, kaikissa maanosissa sijaitsevien Euroopan siirtomaiden tarkempi tieteellinen

¹ Prioriteetti aineen ja liikunnan säilymisen yleisprinsiipin toteamisessa kuuluu nerokkaalle venäläiselle tiedemiehelle M. V. Lomonosoville. Ajatuksensa aineen ja liikunnan „yleisestä luonnonlaista“, joka käsittää „kaikki Luonnossa tapahtuvat muutokset“, Lomonosov esitti L. Eulerille kirjoittamassaan kirjeessä (v. 1748) ja kirjoituksessa „Ajatelmia kappaleiden kovuudesta ja nestemäisyydestä“ (v. 1760). Energian häviämättömyyden ja muuttumisen laki siinä muodossa kuin sen määrittelivät vuosina 1842—1846 Mayer, Joule ja Grove on eräs vaihe Lomonosovin yleisen lain kehittälyssä ja konkretisoinnissa. *Toim.*

² — siis 18. vuosisadan. *Toim.*

tutkiminen, jonka suorittivat siellä asuvat spesialistit, edelleen paleontologian, anatomian ja fysiologian edistymisen yleensä ja varsinkin siitä lähtien, kun alettiin käyttää systemaattisesti mikroskooppia ja löydettiin solu, olivat vihdoinkin myös biologisten tutkimusten alalla koonneet niin paljon aineistoa, että kävi mahdolliseksi — ja samalla välttämättömäksi — soveltaa vertailevaa metodologiaa. < Embryologia. > Toisaalta vertailevan fyysillisen maantieteen ansiosta saatiin selville eri seutujen kasviston ja eläimistön elämänehdot, toisaalta vertailtiin eri organismeja toisiinsa niiden homologisten elinten kannalta ei ainoastaan täysin kehittyneinä, vaan myös kaikissa kehitysasteissaan. Mitä syvällisemmin ja tarkemmin tätä tutkimustyötä suoritettiin, sitä enemmän luhistui yllä kuvattu jähmettynyt, muuttumattomaksi vakiinnutetun orgaanisen luonnon järjestelmä. Eivät vain eri kasvi- ja eläinlajien väliset rajat käyneet yhä epämääräisemmiksi, vaan löydettiin myös eläimiä, kuten suikulainen ja suomusalamanteri¹, jotka aivan kuin tekivät pilaa koko siihenastisesta luokittelusta < Ceratodus. Samoin archaeopteryx jne. >², ja vihdoinkin löydettiin organismeja, joista ei voitu edes sanoa, kuuluvatko ne eläin- vai kasvikuntaan. Paleontologian aikakirjassa olevat aukkopaikat täytyivät yhä enemmän, ja se pakotti vastahakoisimmatkin tunnustamaan koko orgaanisen maailman kehityshistorian ja erillisen organismin kehityshistorian välisen hämmästyttävän rinnakkaisuuden ja antoi siis Ariadnen langan, joka saattoi johtaa ulos siitä labyrintista, mihin botaniikka ja zoologia näyttivät yhä enemmän eksyvän. Kuvaavaa on, että melkein samaan aikaan, kun Kant hyökkäsi aurinkokunnan ikuisuutta vastaan, C. F. Wolff teki v. 1759 ensimmäisen hyökkäyksen lajien muuttumattomuutta vastaan julistaen kehitysoppia. Mutta se, minkä hän oli vain nerokkaasti aavistanut, sai Okenilta, Lamarckilta ja Baerilta kiinteän muodon ja voitti Darwinin ansiosta tieteessä tasan sata vuotta myöhemmin, v. 1859. Melkein samaan aikaan todettiin, että protoplasma ja solu, jotka jo aikaisemmin oli tunnustettu kaikkien organismien perimmäisiksi rakenneosiksi, esiintyvät myös itsenäisesti elävinä alimpina orgaanisina muotoina. Täten oli siis orgaanisen ja epäorgaanisen luonnon välinen kuilu kavennettu minimiin ja samalla poistettu eräs niistä oleellisimmista vaikeuk-

¹ *Sukulainen (amphioxus)* — pieni (noin 5 senttiä pitkä) kalamainen eläin, jota tavataan monissa merissä ja valtamerissä (Intian valtameressä, Tyynessä valtameressä Malaijin saariston ja Japanin rannikkovesissä, Väli-meressä, Mustassa meressä ja muualla) ja joka on luurangottomien ja luurankoisten välimuoto. *Suomusalamanteri (lepidosiren)* — Etelä-Amerikassa elävä keuhkokalojen lahkoon kuuluva eläin, jolla on sekä keuhkot että kidukset. *Toim.*

² *Ceratodus (barramunda)* — Australiassa elävä keuhkokala. *Archaeopteryx (liskolintu)* — sukupuuttoon kuollut eläin, vanhin lintujen luokan edustaja, jolla oli samalla eräitä matelijan ominaisuuksia. *Toim.*

sista, joita oli organismien polveutumisosin tiellä. Uusi luonnokäsitys oli pääpiirteissään valmis: kaikki jähmettynyt oli muutunut liikkuvaksi, kaikki vakinainen muuttuvaksi, kaikki se erikoinen, jota oli pidetty ikuisena, osoittautui ohimeneväksi, todistettiin, että koko luonto on ikuisessa liikkeessä ja kiertokulussa.

* * *

Ja niin olemme palanneet jälleen siihen kreikkalaisen filosofian suurten perustajain katsomukseen, että koko luonto, alkaen pienimmistä hiukkasistaan aina suurimpiin kappaleisiin saakka, hiekkajyvästä aurinkoon, protistista ihmiseen, on ikuisen synty-misen ja tuhoutumisen, lakkaamattoman virtaamisen, herkeämättömän liikkeen ja muuttumisen tilassa. Oleellinen ero on vain siinä, että se, mikä kreikkalaisilla oli nerokas intuitio, on meillä tiukasti tieteellisen kokemukseräisen tutkimuksen tulosta ja esiin-tyy sen vuoksi paljon tarkemmassa ja selvemässä muodossa. Tosin tämän kiertokulun empiirisessä todistelussa on vielä aukko-paikkokin, mutta ne eivät ole merkittävämpiä verrattuna siihen, mikä on jo varmaa, ja täyttyvät vuosi vuodelta yhä enemmän. Ja kuinka tuo todistelu voisi olla yksityiskohdissaan ilman aukko-paikkoja, kun muistetaan, että mitä oleellisimmat tieteenhaarat — planetaaritähdetiede, kemia, geologia — ovat tieteinä olleet ole-massa tuskin sata vuotta ja vertaileva metodi fysiologiassa tuskin 50 vuotta ja että miltei kaiken elämänkehityksen perus-muoto solu löydettiin vasta vajaat neljäkymmentä vuotta sitten!

* * *

Pyörremäisesti kiertävistä hehkuvista tähtisumuista — joiden liikunnan lait tulemme ehkä saamaan selville vasta sen jälkeen, kun muutamia vuosisatoja jatkunut havainnoiminen on antanut meille selvän käsityksen tähtien omasta liikkeestä — ovat tiivistymisen ja jäähtymisen ansiosta kehittyneet linnunradan äärimmäisimpiin tähtirenkaiisiin rajoittuvan saarimaailmamme luke-mattomat auringot ja aurinkokunnat. Tämä kehitys ei luultavasti ole käynyt kaikkialla yhtä nopeasti. Astronomia vakuuttuu pakos-takin yhä enemmän siitä, että tähtijärjestelmässämme on muita-kin pimeitä kappaleita kuin planeettoja, siis sammuneita aurin-koja (Mädler); toisaalta (Secchin mukaan) osa kaasumaisista sumutäplistä, jotka ovat vasta kehittymässä auringoiksi, kuuluu meidän tähtijärjestelmäämme, mikä ei kiellä sitä, että muut tähti-sumut, kuten Mädler väittää, ovat kaukaisia itsenäisiä saari-maailmoita, joiden relatiivisen kehitysasteen on määrittelevä spektroskooppi.

Laplace on seikkaperäisesti ja tähän mennessä parhaalla tavalla todistanut, kuinka erillisestä sumumassasta kehittyi aurinkokunta; myöhempi tiede on vahvistanut yhä enemmän tätä ajatusta.

Tällä tavalla muodostuneissa erillisissä kappaleissa — aurin-goissa, planeetoissa, kuissa — on aluksi vallitsevana se aineen liikunnan muoto, jota me nimitämme lämmöksi. Alkuaineiden kemiallinen yhdistyminen siinä lämpötilassa, jossa aurinkomme nykyisin yhä on, ei voi tulla kysymyksenkään; missä määrin tällöin lämpö muuttuu sähköksi ja magnetismiksi, sen on osoit-tava jatkuva auringon tarkkailu; jo nykyisinkin voidaan pitää melko varmana, että auringossa tapahtuvat mekaaniset liikkeet johtuvat yksinomaan lämmön ja painon konfliktista.

Erilliset kappaleet jäähtyvät sitä nopeammin, mitä pienempiä ne ovat. Ensiksi jäähtyvät kuut, asteroidit, meteorit, niinhän kuummekin on kuollut jo aikoja sitten. Hitaammin jäähtyvät pla-neetat ja hitaimmin kiintotähti.

Jäähtymisen edistyessä etusijalle alkaa yhä enemmän työntyä toinen toiseksi muuttuvien fysikaalisten liikuntamuotojen keski-näisvaikutus, kunnes vihdoin saavutetaan kohta, josta lähtien alkaa vaikuttaa kemiallinen affiniteetti, jolloin siihen asti indif-ferenttiset alkuaineet differentioituvat toinen toisensa jälkeen saaden kemiallisia ominaisuuksia ja muodostaen keskenään yhdis-tyksiä. Nämä kaikki yhdistykset muuttuvat jatkuvasti lämpötilan aletessa, mikä vaikuttaa eri tavalla ei vain jokaiseen alkuaineeseen, vaan myös kuhunkin eri alkuaineyhdistykseen, samalla kun osa kaasumaisesta aineesta muuttuu jäähtymisestä johtuen ensin nestemäiseksi ja sitten kiinteäksikin, ja muodostuvat siten uudet ehdot.

Se ajankohta, jolloin planeetta saa kiinteän kuoren ja vesi-kokoumia pinnalleen, sattuu yhteen sen ajankohdan kanssa, josta alkaen planeetan oma lämpö jää yhä enemmän taka-alalle ver-rattuna siihen lämpöön, jonka se saa auringolta. Sen ilmakehässä tapahtuu meteorologisia ilmiöitä tämän sanan nykyaikaisessa mielessä, ja sen kuoressa — geologisia muutoksia, jolloin sateiden aiheuttama kerrostuminen pääsee yhä enemmän voitolle hehku-van nestemäisen sisustan hitaasti heikkenevästä ulospäin suun-tautuvasta vaikutuksesta.

Kun vihdoin lämpötila alenee niin paljon, ettei se ainakaan maanpinnan melkoisen huomattavalla alueella enää ylitä niitä rajoja, joiden puitteissa valkuaisaine on elinkykyistä, niin muiden otollisten kemiallisten edellytysten vallitessa muodostuu elävä protoplasma. Nykyisin me emme vielä tiedä, millaisia nuo edelly-tykset ovat, mikä ei olekaan ihme, koska tähän mennessä ei ole saatu vielä selville edes valkuaisaineen kemiallista kaavaa emmekä vielä tiedä, kuinka paljon on olemassa kemiallisesti eri-

laisia valkuaisaineita, ja koska vasta noin kymmenen vuotta sitten tuli tunnetuksi, että aivan struktuuriton valkuaisaine toimittaa elämän kaikki oleelliset funktiot: sulattaa ruuan, erittää, liikkuu, supistuu, vastaa ärsytykseen, lisääntyy.

Lienee kulunut vuosituhsia, ennen kuin muodostuivat edellytykset, joiden vallitessa saattoi tapahtua taas edistystä ja syntyä tuosta muodottomasta valkuaisaineesta tuman ja keton muodostumisen ansiosta ensimmäinen solu. Mutta samalla kun syntyi tämä ensimmäinen solu laskettiin perusta myös koko orgaanisen maailman muodostumiselle. Ensin kehittyi, kuten meidän on paleontologisen aikakirjan kaikkien tietojen mukaan oletettava, soluttomien ja solullisten protistien lukemattomat lajit, joista meidän päiviimme on säilynyt yksinomaan *eofoon canadense*¹ ja joista toiset differentioituivat vähitellen ensimmäisiksi kasveiksi ja toiset — ensimmäisiksi eläimiksi. Ja ensimmäisistä eläimistä kehittyi, pääasiallisesti jatkuvan differentioitumisen tietä, eläinten lukemattomat luokat, lahot, heimot, suvut ja lajit ja vihdoin se muoto, jossa hermosto on täydellisimmän kehittyneen, nimittäin selkärankaisten, ja niiden joukossa se selkärankainen, jossa luonto tiedostaa itsensä — ihminen.

Ihminenkin syntyy differentioitumisen tietä. Ei vain yksilöllisesti — kehittymällä yhdestä ainoasta munasolusta monimutkaisimmaksi luonnon synnyttämäksi organismiksi —, vaan myös historiallisesti. Kun tuhansia vuosia jatkuneen taistelun jälkeen käsi oli lopulta differentioitunut jalasta ja pystykäynti oli vakiintunut, niin silloin ihminen oli eronnut apinasta, silloin oli laskettu perusta artikuloituneen kielen kehitykselle ja aivoston valtavalle kehittymiselle, minkä ansiosta ihmisen ja apinan välille on sittemmin muodostunut ylipääsemätön kuilu. Käden erikoistuminen merkitsee *työkalun* ilmaantumista ja työkalu merkitsee erikoista inhimillistä toimintaa, ihmisen muuntavaa vastavaikutusta luontoon — tuotantoa. Eläimilläkin on sanan ahtaassa mielessä työkaluja, mutta vain ruumiinosien muodossa: muurahainen, mehiläinen, majava; eläimetkin tuottavat, mutta niiden tuotannollinen vaikutus ympäröivään luontoon on tähän viimeksi mainittuun katsoen yhtä kuin nolla. Vain ihminen on voinut painaa leimansa luontoon: hän ei ole ainoastaan siirtänyt eri kasvi- ja eläinlajeja toisille seuduille, vaan hän on myös muuttanut oman asuinpaikkansa ulkonäköä ja ilmastoa, jopa kasveja ja eläimiäkin siinä määrin, että hänen toimintansa tulokset voivat hävitä vain koko maapallon kuollessa. Ja tämän hän on tehnyt ennen kaikkea ja pääasiallisesti *käden* avulla. Jopa höyrykonekin, joka nykyäänkin

¹ *Eofoon canadense* — Kanadasta löydetty kaivannainen, jota pidettiin vanhimpien primitiivisten organismien jätteenä. Vuonna 1878 Möbius kumosi sen käsityksen, että tämä kaivannainen olisi alkuperältään orgaaninen. *Toim.*

on hänen voimallisin aseensa luonnon muuttamisessa, perustuu työkaluna loppujen lopuksi käden toimintaan. Mutta käden kehityessä kehittyi aste asteelta myös pää, alettiin tiedota ensin erillisten hyödyllisten käytännöllisten tulosten edellytykset ja myöhemmin edullisemmassa asemassa olevat kansat käsittivät sen perusteella ne luonnonlait, joista nuo hyödylliset tulokset riippuivat. Ja samalla kun luonnonlakien tuntemus nopeasti lisääntyi, samalla lisääntyivät myös ne välineet, joilla vastavuoroisesti vaikutettiin luontoon; yksinomaan käden avulla ihminen ei olisi koskaan voinut luoda höyrykonetta, ellei samalla käden ohella ja osaksi sen ansiosta olisi vastaavasti kehittynyt myös ihmisen aivosto.

Historiamme alkaa ihmisestä. Eläimilläkin on historiansa, nimittäin ne syntyvät ja kehittyvät vähitellen nykyiseen tilaansa. Mutta ne ovat tuon historian passiivisia objekteja; ja mikäli ne itse osallistuvat siihen, niin se tapahtuu ilman niiden tietoa ja tahtoa. Sitä vastoin ihmiset, mitä kauemmaksi he loittonevat eläimistä sanan ahtaassa mielessä, sitä suuremmassa määrin he itse tekevät omaa historiaansa tietoisina teoistaan ja sitä vähemmän tulevat ennakoita aavistamattomat seuraukset, kontrolloimattomat voimat vaikuttamaan tähän historiaan, sitä tarkemmin on historiallinen tulos vastaava etukäteen asetettua päämäärää. Mutta kun tarkastelemme tämän mittapuun mukaan ihmiskunnan historiaa, vaikkapa nykyajan kehittyneimpienkin kansojen historiaa, niin havaitsemme, että asetettujen päämäärien ja saavutettujen tulosten välillä siinä on yhä valtava epäsuhde, että ennakoita aavistamattomat seuraukset ovat vallitsevia, että kontrolloimattomat voimat ovat paljon mahtavampia kuin ne voimat, jotka on pantu liikkeelle suunnitelmallisesti. Ja muuten ei voi ollakaan niin kauan kuin varsinkin ihmisten tärkein historiallinen toiminta, sama toiminta, joka kohotti heidät eläimellisyydestä ihmisyyteen ja muodostaa heidän kaiken muunlaisen toimintansa aineellisen perustan, ihmisten elämäntarpeita tyydyttävä tuotanto — nykyaikana se on yhteiskunnallista tuotantoa — on kontrolloimattomien voimien vaikutuksen satunnaisten, heidän tarkoituksiinsa soveltumattomien muuntelujen alaista ja haluttu päämäärä saavutetaan vain poikkeuksena, mutta sitäkin useammin saadaan aivan vastakkainen tulos. Edistyneimmissä teollisuusmaissa olemme taltuttaneet luonnon voimat ja asettaneet ne ihmisen palvelukseen; siten olemme kohottaneet äärettömästi tuotantoa, joten nyt lapsi tuottaa enemmän kuin ennen sata aikuista. Mutta mitkä ovat tuon tuotannon kasvun seuraukset? Lisääntyvä ylivoimainen työnteko, joukkojen lisääntyvä kurjuus ja jokaisen vuosikymmenen aikana — valtava romahdus. Darwin ei aavistanut, kuinka purevaa ivaa hän teki ihmisistä, erittäinkin maanmiehistään todistaessaan, että vapaa kilpailu, olemassaolotais-

telu, jota taloustieteilijät ylistävät mitä suurimmaksi historialliseksi saavutukseksi, on *eläinmaailman* normaalitila. Vasta yhteiskunnallisen tuotannon tietoinen järjestely, niin että suunnitelmallisesti tuotetaan ja jaetaan, vasta se voi kohottaa ihmiset yhteiskunnallisessa suhteessa muiden eläinten yläpuolelle, niin kuin tuotanto yleensä teki heille biologisessa suhteessa. Historiallinen kehitys tekee sellaisen järjestelyn päivä päivältä yhä välttämättömämmäksi ja päivä päivältä yhä mahdollisemmaksi. Siitä on alkava uusi historiallinen aikakausi, jolloin ihmiset itse ja heidän mukanaan kaikki heidän toiminta-alansa, muun muassa luonnontiede, ottavat sellaisen edistysaskeleen, joka jättää kokonaan varjoon kaikki aikaisemmat saavutukset.

Mutta „kaikki, mikä syntyyne, häviönsä ansaitsee“¹. Saattaa kulua vielä miljoonia vuosia, syntyä ja mennä hautaan satoja tuhansia sukupolvia, mutta väijäämättömästi lähenee aika, jolloin auringon ehtymässä oleva lämpö ei jaksa enää sulattaa navoilta työntyvää jäätä, jolloin yhä enemmän päiväntasaajalle ahtautuneet ihmiset eivät saa enää sielläkään elämälle välttämätöntä lämpöä, jolloin vähitellen katoavat orgaanisen elämän viimeisetkin jäljet ja maapallo on kiertävä kuun kaltaisena kuolleenä, jäähtyneenä pallona syvässä pimeydessä yhä lyhyempiä ratoja niin ikään kuolleen auringon ympäri ja putoava loppujen lopuksi siihen. Eräät planeetat saavat tämän kohtalon aikaisemmin, toiset myöhemmin kuin maa; sopusointuisesti jäsentyneen, valoisan ja lämpimän aurinkokunnan tilalle jää vain yksi kylmä, kuollut pallo, joka kulkee yksinäisenä tietään maailman avaruudessa. Ja samoin kuin käy aurinkokunnallemme on käyvä ennemmin tai myöhemmin kaikille muillekin saarimaailmamme järjestelmille, niin kuin kaikkien muidenkin lukemattomien saarimaailmojen järjestelmille, jopa niillekin, joiden valo ei tavoita maapalloa vielä silloin, kun siellä on ihmissilmä, joka kykenee valoa aistimaan.

Mutta kun sellainen aurinkokunta on päättänyt elämäntiensä ja sitä kohtaa kaiken ajallisen kohtalo — kuolema, niin mitä seuraa edelleen? Tuleeko aurinko ikuisesti kiittämään elottomana ruumiina äärettömässä avaruudessa, ja muuttuvatko kaikki luonnonvoimat, jotka aikaisemmin olivat loputtoman moninaisesti differentioituneet, ikuisiksi yhdeksi yhdeksi ainoaksi liikunnan muodoksi, vetovoimaksi? „Vai onko“, kuten Secchi kysyy (s. 810), „luonnossa voimia, jotka kykenevät palauttamaan kuolleen järjestelmän alkuperäiseen hehkuvan tähtisumun tilaan ja herättämään sen jälleen uuteen elämään? Sitä me emme tiedä.“

Emme tietenkään tiedä sitä siinä mielessä kuin tiedämme, että $2 \times 2 = 4$ tai että aineen vetovoima suurenee ja pienenee matkan neliön mukaisesti. Mutta teoreettisessa luonnontieteessä, joka

¹ Mefistofeleen sanat Goethen „Faustissa“. Toim.

yhdistää luonnonkäsityksensä mahdollisimman sopusointuiseksi kokonaisuudeksi ja jota ilman nykyään ei tule toimeen edes niukkajärkisinkään empiirikko, me joudumme hyvin usein käyttämään laskuissa vajanaisesti tunnettuja suureita, ja ajattelun johdonmukaisuuden täytyy koko ajan auttaa vajavaista tietoa eteenpäin. Nykyaikaisen luonnontieteen on täytynyt siis lainata filosofialta se väite, että liikunta on häviämätöntä; ilman tätä väitettä luonnontiede ei voi enää olla olemassa. Mutta aineen liikunta ei ole pelkästään karkeaa mekaanista liikettä, pelkkää paikan muutosta; se on lämpöä ja valoa, sähköistä ja magneettista jännitettä, kemiallista yhdistymistä ja hajoamista, elämää ja vihdoin tietoisuutta. Jos sanotaan, että aineella on koko loputtoman olemassaolonsa aikana ollut vain kerran — ja silloinkin vain silmänräpäyksen ajan verrattuna sen ikuiseen olemassaoloon — mahdollisuus differentioida liikuntansa ja kehittää siten tämän liikunnan mitä moninaisimmat muodot ja että ennen sitä ja sen jälkeen liikunta ikuisesti rajoittuu pelkkään paikanmuutokseen, jos niin sanotaan, niin se on samaa kuin väittää, että aine on kuolevaista ja liikunta tilapäistä. Liikunnan häviämättömyys on käsitettävä, ei ainoastaan määrälliseksi, vaan myös laadulliseksi. Aine, jonka pelkkään mekaaniseen paikan muutokseen sisältyykin sinänsä mahdollisuus muuttua otollisissa edellytyksissä lämmöksi, sähköksi, kemialliseksi reaktioksi, elämäksi, mutta joka ei kykene itse itsestään synnyttämään näitä edellytyksiä, sellainen aine on *kärsinyt liikunnasta vahinkoa*. Liikunnalla, joka on menettänyt kyvyn muuttua sille ominaisiksi eri muodoiksi, on kylläkin vielä dynamis ¹, muttei enää energia ², ja se on siten osittain hävinnyt. Mutta kumpikin on mahdotonta.

Varmaa kuitenkin on, että on ollut aika, jolloin saarimaailmamme aine on muuttanut lämmöksi sellaisen äärettömän määrän liikuntaa — minkälaista, sitä emme vielä toistaiseksi tiedä, — että siitä ovat saattaneet kehittyä vähintään (Mädlerin mukaan) 20 miljoonan tähden aurinkokunnat, joiden asteittainen kuoleminen on niin ikään varmaa. Kuinka tuo muutos on tapahtunut? Siitä tiedämme yhtä vähän kuin isä Secchi siitä, muuttuuko aurinkokuntamme tuleva „caput mortuum” ³ jolloinkin jälleen uusien aurinkokuntien raaka-aineeksi. Mutta tässä meidän täytyy joko turvautua luojaan apuun tai tehdä se johtopäätös, että hehkuva raaka-aine saarimaailmamme aurinkokuntia varten on syntynyt luonnollista tietä, niiden liikunnan muuntelujen kautta, jotka ovat liikkuvalla aineelle *luonnostaan ominaisia* ja joiden

¹ — mahdollisuus. *Toim.*

² — tehoa. *Toim.*

³ „Caput mortuum” — kirjaimellisesti: kuollut kallo; tässä: elottomat jäännökset. *Toim.*

edellytykset aineen täytyy siis luoda jälleen, vaikkapa vasta miljoonien ja miljoonien vuosien kuluttua, enemmän tai vähemmän satunnaisesti, mutta myös sattumalle ominaisen välttämättömyyden pakosta.

Nykyisin aletaan yhä enemmän tunnustaa sellainen muuttuminen mahdolliseksi. Päädytään siihen vakaumukseen, että taivaankappaleiden lopullisena kohtalona on törmätä toisiinsa, ja lasketaanpa jopa sekin, paljonko lämpöä täytyy tuollaisissa yhteentörmäyksissä syntyä. Uusien tähtien äkillinen syntyminen, jo kauan tunnettujen tähtien kirkkauden yhtä äkillinen voimistuminen, joista astronomia meille tiedottaa, on helpoimmin selitettävissä tuollaisten yhteentörmäysten avulla. Lisäksi tulee ottaa huomioon, ettei vain meidän planeettaryhmämme kierra auringon ympäri ja aurinkomme liiku saarimaailmamme rajoissa, vaan myös koko saarimaailmamme liikkuu maailmanavaruuksessa ollen väliaikaisessa ja suhteellisessa tasapainossa muiden saarimaailmojen kanssa, sillä vapaasti liikkuvien kappaleiden suhteellinenkin tasapaino voi säilyä vain keskinäisesti määräytyvässä liikkeessä; eräät sitä paitsi olettavat, ettei lämpötila ole maailmanavaruuksessa kaikkialla samanlainen. Ja lopuksi tiedämme, että mitättömän pientä osaa lukuunottamatta saarimaailmamme lukemattomien aurinkojen lämpö häviää avaruuteen voimatta kohottaa maailmanavaruuden lämpötilaa edes miljoonasosalla celsiusta. Mitä tapahtuu tuolle valtavalle lämpö määrälle? Häviääkö se ainiaaksi yrittäessään lämmittää maailmanavaruutta, lakkaako se käytännöllisesti katsoen olemasta säilyen vain teoreettisesti sinä tosiasiana, että maailmanavaruus lämpenee murto-osan astetta, joka ilmaistaan kymmenellä tai useammallakin nollalla alkavalla kymmenmurtoluvulla? Tämä olettamus kieltää liikunnan häviämättömyyden; se katsoo mahdolliseksi sen, että taivaankappaleiden toisiaan seuraavissa yhteentörmäyksissä kaikki olemassaoleva mekaaninen liike muuttuu lämmöksi, joka säteilee maailmanavaruuteen, minkä seurauksena kaikesta „voiman häviämättömyydestä“ huolimatta kaikki liikunta yleensä lakkaa. (Tässä tulee muuten ilmi, kuinka epäonnistunut on sanonta: voiman häviämättömyys sanonnan: liikunnan häviämättömyys asemesta.) Tulemme siis johtopäätökseen, että maailmanavaruuteen säteilyllä lämmöllä täytyy olla mahdollisuus muuttua jollakin tavalla — tavalla, minkä selville saaminen tulee olemaan joskus myöhemmin luonnontieteen tehtävä — toiseksi liikuntamuodoksi, jossa se voi jälleen koostua ja tulla toimivaksi. Siten katoaa perusvaikeus, joka estää myöntämästä kuolleiden aurinkojen muuttuvan jälleen hehkuvaksi tähtisumuksi.

Maailmojen ikuisesti toistuva jaksoittaisuus loputtomassa ajallisuudessa on muuten vain loogillinen täydennys siihen, että äärettömässä avaruudessa on samanaikaisesti olemassa

lukemattomia maailmoja — väite, minkä pakottavan välttämättömyyden jopa Draperin antiteoreettisen jenkkijärjenkin täytyy tunnustaa¹.

Tämä on sitä ikuista kiertokulkua, jossa aine liikkuu, kiertokulkua, jossa kierros kestää sellaisia aikamääriä, ettei meidän maapallomme vuosi kelpaa enää mittayksiköksi; kiertokulkua, jossa korkeimman kehittyneisyyden aika, orgaanisen elämän ja sitäkin enemmän sellaisten olioiden elämän aika, jotka tiedostavat itsensä ja luonnon, on mitattu yhtä niukaksi kuin se tilakin, jonka puitteissa elämää ja itsetiedostamista on olemassa; kiertokulkua, jossa aineen jokainen lopullinen olemassaolon muoto, olkoon se sitten aurinko tai tähtisumu, erillinen eläin tai eläinlaji, kemiallisen yhdistymisen tai hajoamisen tulos, on yhtä hyvin tilapäinen ja jossa ikuista ei ole mikään muu kuin ikuisesti muuttuva, ikuisesti liikkuva aine ja ne lait, joiden mukaan se liikkuu ja muuttuu. Mutta kuinka usein ja kuinka armottomasti tuo kiertokulku ajassa ja paikassa tapahtuneekaankin, kuinka monia miljoonia aurinkoja ja maapalloja mahtaneekaankin syntyä ja tuhoutua, kuinka pitkä aika kuluneekaankin, ennen kuin jossakin aurinkokunnassa edes yhdellä planeetalla muodostuu edellytykset orgaaniselle elämälle; mikä lukematon määrä orgaanisia olioita pitäneeikänsä syntyä ja tuhoutua, ennen kuin niiden joukosta kehittyvät ajattelukykyisen aivoston omaavat eläimet saaden tuokion ajaksi edellytykset elämäänsä varten joutuakseen sitten samoin armotta tuhoon, niin me olemme varmoja siitä, että kaikissa muutoksissa aine pysyy ikuisesti samana, että yksikään sen attribuuteista ei voi milloinkaan hävitä ja että se saman rautaisen välttämättömyyden pakosta, mikä saa sen tuhoamaan maapallolla täydellimmän hedelmänsä — ajattelevan hengen, on synnyttävä sen jälleen jossakin toisessa paikassa ja toiseen aikaan.

*Kirjoitettu 1875—1876
Julkaistu ensimmäisen kerran 1925*

*Julkaistaan käsikirjotuksen mukaan
Suomennos venäjänölksestä*

¹ „Maailmojen lukuisuus loputtomassa avaruudessa johtaa ajatukseen maailmojen jaksottaisuudesta loputtomassa ajallisuudessa” (*Draper, Euroopan henkisen kehityksen historiaa, II osa, s. 325*). (*Engelsin huomautus.*) — *J. W. Draper, History of the Intellectual Development of Europe, vol. I—II, London 1864. Toim.*

F. ENGELS

TYÖN OSUUS APINAN IHMISTYMISSÄ

Työ on kaiken rikkauden lähde, sanovat taloustieteilijät. Se on sitä luonnon ohella, joka toimittaa työlle sen aineksen, minkä työ muuttaa rikkaudeksi. Mutta työ on vielä äärettömän paljon muutakin. Se on kaiken inhimillisen elämän ensimmäinen perusehto, vieläpä siinä määrin, että meidän täytyy tietysässä mielessä sanoa: se on luonut ihmisenkin.

Useampia satoja vuosituhansia sitten, jossakin toistaiseksi tarkemmin määräämättömässä vaiheessa sillä maapallon kaudella, jota geologit sanovat tertiäärikaudeksi, luultavasti sen lopussa, oli jossakin maapallon kuumalla vyöhykkeellä — nähtävästi jollakin suurella, nyt Intian valtameren pohjaan vaipuneella mantereella — olemassa erikoisen korkealle kehittyneiden ihmisenmuotoisten apinain laji. Darwin on antanut meille likimääräisen kuvauksen näistä esivanhemmistamme. Niillä oli karvapeite, parta ja suipot korvat, ja ne elivät parvina puissa.

Johtui kaikesta lähinnä niiden elämäntavoista, jotka vaativat käsiltä toisenlaista toimintaa kiivetessä kuin jaloilta, että nämä apinat alkoivat tasaisella maalla tottua kävelemään käsien tuetta ja ottamaan yhä pystymmän asennon. Siten oli otettu *ratkaiseva askel apinan ihmistymisessä*.

Kaikki nykyäänkin elävät ihmisapinat voivat seisoa pystyssä ja liikkua yksinomaan kahdella jalalla. Mutta vain hätätilassa ja hyvin kömpelösti. Niiden luonnollinen käyntiasento on puolipystyasento ja edellyttää käsien käyttöä. Useimmat niistä nojaavat käden rystysillä maahan ja koukistaen jalkansa heilauttavat ruumiinsa eteenpäin pitkien käsien välistä samaan tapaan kuin

kainalosauvoja käyttävä rampa. Yleensä voimme vielä nytkin havaita apinoiden liikkumistavassa kaikki ne väliasteet, joita on neljällä jalalla kulkemisen ja kahdella jalalla kulkemisen välillä. Mutta millään niistä ei viimeksi mainittu tapa ole muuta kuin hätäkeino.

Jos kerran pystykäynnin oli määrä tulla karvaisilla esivanhemmillamme ensin säännöksi ja aikaa myöten välttämättömyydeksi, niin se edellyttää, että käsien osaksi lankesi sillä välillä yhä enemmän muunlaisia tehtäviä. Apinoillakin on jo tietty jako käsien ja jalkojen käytössä. Kuten jo mainittiin, kiivetessä käytetään käsiä toisin kuin jalkoja. Käsiä käytetään etupäässä ravinnon poimimiseen ja kiinnipitämiseen, kuten sen tekevät jo eräät alemmat nisäkkäät etukäpäliensä avulla. Monet apinat rakentavat käsin pesiä puihin tai vieläpä, kuten simpanssi, katoksia oksien väliin sääsuojaksi. Käsin ne tarttuvat keppakkoon puolustautuakseen vihollisia vastaan tai pommittavat näitä hedelmillä ja kivillä. Käsien avulla ne suorittavat epävapauden tilassa joukon yksinkertaisia, ihmisiltä oppimiansa toimintoja. Mutta juuri tässä käy ilmi, miten suuri ero on jopa kehittyneimpienkin ihmisapinain kehittymättömän käden ja satojen vuosituhansien työn muodostaman ihmiskäden välillä. Luiden ja lihasten lukumäärä ja yleinen järjestys on kummassakin sama; mutta alkukantaisimmankin villi-ihmisen käsi voi suorittaa satoja työsuorituksia, joihin ei pysty yhdenkään apinan käsi. Minkään apinan käsi ei ole koskaan valmistanut edes karkeintakaan kiviveistä.

Sen tähden ne suoritukset, joihin esivanhempamme totuttivat vähitellen kätensä niiden monien vuosituhansien kuluessa, minkä apinan ihmistyminen kesti, saattoivat alussa olla vain hyvin yksinkertaisia. Alkukantaisimmatkin villi-ihmiset, jopa nekin, joiden otaksutaan palaavan jonkinlaiseen eläimellisempään tilaan ja taantuvan samalla fyysillisessä kehityksessään, ovat kuitenkin paljon korkeammalla kuin nuo väliastetta edustavat olennot. Siihen asti, kunnes ensimmäinen piikivi muovautui ihmiskäden ansiosta veitseksi, saattoi kulua aikamäärä, johon verrattuna meidän tuntemamme historiallinen ajanjakso näyttää mitättömältä. Mutta ratkaiseva askel oli otettu: *käsi oli vapautunut* ja saattoi nyt hankkia yhä uutta taitavuutta, ja käden siten hankittu suurempi notkeus periytyi ja lisääntyi sukupolvesta toiseen.

Käsi ei siis ole vain työelin, *vaan se on myös työn tuote*. Vain työ, tottuminen yhä uusiin työsuorituksiin, siten hankitun lihasten, jänteiden ja pitemmän ajan kuluessa myös luuston erikoistuneen muodostuksen periytyminen ja näiden periytyneiden hioutuneiden muodostumien yhä uusiintuva käyttö entistä monimutkaisempiin työsuorituksiin ovat antaneet ihmiskädelle sen korkean täydellisyysasteen, jonka ansiosta se on voinut loihkia

esiin Rafaelin taulut, Thorvaldsenin veistokset ja Paganinin musiikin.

Mutta käsi ei ollut yksin. Se oli vain koko mitä monimutkaisimman organismin yksi jäsen. Ja se, mikä koitui käden hyväksi, koitui myös koko ruumiin hyväksi, jota käsi palveli, ja vieläpä kahdellakin tavalla.

Se johtuu ensinnäkin siitä laista, jonka Darwin on nimennyt kasvun korrelaation laiksi. Tämän lain mukaisesti orgaanisen olion eri osien tietyt muodot ovat aina yhteydessä niistä näennäisesti riippumattomien toisten osien määrättyihin muotoihin. Niinpä kaikilla eläimillä, joiden punaiset verisolut ovat ilman solutumaa ja takaraivoluu niveltyy kahdella nivelnastalla ensimmäiseen kaulanikamaan, on poikkeuksetta maitorauhaset poikasten imettämistä varten. Samoin parivarpaisiin kavioläimiin kuuluvilla nisäkkäillä on säännöllisesti märehittämiseen sopiva moniosainen mahalaukku. Tiettyjen muotojen muuttumisesta seuraa muiden ruumiinosien muodon muuttuminen, joskaan emme voi selittää niiden yhteyttä. Aivan valkoiset sinisilmäiset kissat ovat aina tai miltei aina kuuroja. Vähitellen tapahtunut ihmiskäden täydellistyminen ja samalla jalan muodostuminen ja muuttuminen pystykäyntiin ovat niin ikään sellaisen korrelaation ansiosta vaikuttaneet varmasti organismin muihinkin osiin. Tätä vaikutusta on tutkittu kuitenkin vielä liian vähän, joten me voimme tässä korkeintaan vain todeta sen yleensä.

Paljon tärkeämpää on välitön, todistettavissa oleva käden kehityksen vaikutus muuhun elimistöön. Kuten sanottu, apinaesivanhempamme elivät yhteiskunnittain; on ilmeisesti mahdollista, että ihminen, joka on kaikkia muita eläimiä yhteiskunnallisempi, polveutuisi esivanhemmista, jotka eivät eläneet yhteiskunnittain. Käden kehitymisestä ja työnteosta sai alkunsa ihmisen herruus luontoon samalla kun jokainen uusi edistysaskel avasi hänen näköpiiriänsä. Hän havaitsi luonnonesineissä jatkuvasti yhä uusia, ennestään tuntemattomia ominaisuuksia. Toisaalta työn kehittyminen myötävaikutti pakostakin siihen, että yhteiskunnan jäsenet liittyivät entistä läheisemmin yhteen, koska työ vaati yhä useammin keskinäistä tukea ja yhteistoimintaa ja sai jokaisen yhä selvemmin tajuamaan tämän yhteistoiminnan hyödyllisyyden. Sanalla sanoen muotoutumassa olevat ihmiset alkoivat tuntea *tarvetta sanoa jotain* toisilleen. Tarve loi vastaavat elimet: apinan kehittymätön kurkunpää muuttui hitaasti, mutta varmasti modulaation ansiosta yhä täydellisempää modulaatiota varten, ja suun elimet tottuivat vähitellen lausumaan artikuloitun äänteen toisensa jälkeen.

Että tämä selitys, jonka mukaan kieli on saanut alkunsa työstä ja työn ohessa, on ainoa oikea, sen todistaa eläinten vertailu. Sen vähän, mitä näillä, jopa kehittyneimmilläkin, on toisillensa

sanottavaa, ne voivat ilmoittaa ilman äännöskieltäkin. Luonnon-tilassa elävä eläin ei tunne miksikään puutteeksi sitä, ettei se voi puhua tai ymmärtää ihmiskieltä. Aivan toisin on ihmisten kesyttämien eläinten laita. Hevonen ja koira ovat harjaantuneet ihmisten parissa kuulonsa puolesta niin hyvin vastaanottamaan äännöskieltä, että ne oppivat helposti ymmärtämään jokaista kieltä oman mielikuvituspiirinsä rajoissa. Lisäksi ne ovat hankkineet sellaisia tunneominaisuuksia kuin kiintymys ihmiseen, kiitollisuus jne., jotka olivat niille aikaisemmin vieraita. Se, joka on ollut usein tekemisissä noiden eläinten kanssa, voi tuskin luopua siitä vakauksesta, että hyvin monessa tapauksessa ne tuntevat *nyt* puhekyvyttömyytensä vajavaisuudeksi, joka kuitenkin ei ole enää valitettavasti autettavissa, sillä niiden äänielimet ovat kehittyneet liian paljon tiettyyn suuntaan. Mutta milloin elin on olemassa, silloin katoaa myös tämä kykenemättömyys tietyissä rajoissa. Lintujen suuelimet ovat ihmisen suuelimiin verraten niin erilaiset kuin suinkin olla voi. Kuitenkin ainoastaan linnut ovat niitä eläimiä, jotka oppivat puhumaan, ja inhottavaäänisin lintu, papukaija, puhuu parhaiten. Älköön sanottako, ettei se ymmärrä, mitä puhuu. Se saattaa tietysti tuntikausia toistella koko oppimaansa sanavarastoa vain puhumisen ja ihmisseuran tuottaman tyydytyksen vuoksi. Mutta oman käsityskykynsä puitteissa se voi myös oppia ymmärtämään sen, mitä sanoo. Jos papukaijalle opetetaan haukkumasanoina niin, että se saa jonkinlaisen käsityksen niiden merkityksestä (kuumista maista palaavien merimiesten päähuvituksia), ja kun sitten ärsytetään sitä, niin huomataan pian, että se osaa käyttää haukkumasanoina yhtä oikein kuin vihanneksia myyvä berliiniläinen torimatami. Samoin käy makeisia kerjätessä.

Ensin työ, ja sitten työ ja äännöskieli — nämä molemmat olivat ne oleelliset kiihottimet, joiden vaikutuksesta apinan aivot muuttuivat vähitellen ihmisaivoiksi, jotka kaikesta samantaisuudesta huolimatta olivat apinan aivoja paljon isommat ja täydellisemmät. Aivojen kehityksessä kehittyivät samalla niiden lähimmät välikappaleet, aistimet. Kuten kielen vähittäisestä kehityksestä on välttämättömänä seurauksena kuuloelimien vastaava täydellistyminen, niin myös aivoston kehittymisen seurauksena on yleensä kaikkien aistien täydellistyminen. Kotka näkee paljon kauemmas kuin ihminen, mutta ihmissilmä näkee esineissä paljon enemmän kuin kotkan silmä. Koiralla on paljon herkempi hajuaisti kuin ihmisellä, mutta koira ei erota sadattakaan osaa niistä hajuista, jotka ihmiselle ovat eri esineiden tiettyjä tuntomerkkejä. Ja tuntoaisti, joka apinoilla on tuskin kehkeytymättömintä alkua pitemmällä, on kehittynyt vasta ihmiskäden mukana, työn ansiosta.

Aivoston ja sitä palvelevien aistien, yhä selvemäksi käyvän tietoisuuden, abstrahointi- ja päättelykyvyn kehitys vaikutti vuo-

rostaan työhön ja kieleen antaen jatkuvasti uusia sysäyksiä molempien kehitykselle, joka ei suinkaan päättynyt ihmisen lopulliseen eroamiseen apinasta, vaan jatkui senkin jälkeen. Eri kansoilla ja eri aikoina tuo kehitys on ollut tasoltaan ja suunnaltaan erilaista, jopa väliin keskeytynekin paikallisen ja ajoittaisen taantumuksen vuoksi, mutta ylipäänsä se on edistynyt valtavasti saaden toisaalta voimakkaan sysäyksen ja toisaalta tietyn suunnan sen ansiosta, että ihmisen muotouduttua muodostui myös uusi alkutekijä — *yhteiskunta*.

Kului varmastikin satoja tuhansia vuosia, jotka maapallon historiassa eivät merkitse enempää kuin sekunti ihmiselämässä¹, ennen kuin puissa kiipeilevästä apinalaumasta kehittyi ihmis-yhteiskunta. Mutta lopultakin se muodostui. Entä minkä havaitsemme apinalauman ja ihmis-yhteiskunnan luonteenomaiseksi eroavaisuudeksi? *Työn*. Apinalauma tyytyi siihen, että söi ravinnon alueelta, jonka sille oli määrännyt maantieteellinen asema tai naapurilaumojen vastarinta. Siirtyen paikasta toiseen ja kampaillen se koetti hankkia uusia ravintoalueita, mutta ei kyennyt saamaan ravintoalueesta irti enempää kuin mitä luonto sinänsä tarjosi, ellei oteta lukuun sitä, että se lannoitti tiedottomasti aluetta jätteillään. Heti, kun kaikki mahdolliset ravintoalueet tulivat asutuiksi, apinaväestön lisääntyminen kävi mahdottomaksi; eläinten lukumäärä saattoi korkeintaan pysyä entisellään. Mutta kaikki eläimet haaskaavat mitä suurimmassa määrässä ravintoaineita ja lisäksi tuhoavat ravinnon kasvun alkuunsa. Susi ei säästä niin kuin metsästäjä metsävuolta, joka antaa hänelle seuraavana vuonna karitsan; Kreikan vuohet, jotka syövät nuoret vesat ennen kuin ne ehtivät kasvaa, ovat kalunneet maan kaikki vuoret paljaksi. Tämä eläinten „ryöstötalous” esittää tärkeää osaa vähittäisessä lajien muuttumisessa, koska se pakottaa eläimet tyytymään muuhun kuin totunnaiseen ravintoon, josta syystä niiden veren kemiallinen kokoomus muuttuu ja koko ruumiinrakenne muodostuu vähitellen toisenlaiseksi, samalla kun aikaisemmin vakiintuneet lajit kuolevat sukupuuttoon. Varmaa on, että tämä ryöstötalous on voimakkaasti edistänyt esi-isiemme ihmistymistä. Sellaisen apinalajin keskuudessa, joka henkisesti ja mukautumiskyvyltään on paljon kehittyneempi kuin kaikki muut, tuon ryöstötalouden täytyi johtaa siihen, että ravinnoksi ruvettiin käyttämään yhä useampia kasveja ja niistä yhä useampia syötäviä osia, sanalla sanoen siihen, että ravinto monipuolistui yhä enemmän ja sen mukana ruumiiseen kulkeutui aineita, jotka muodostivat ihmistymisen kemialliset edellytykset. Mutta

¹ Eräs tämän alan huomattavin auktoriteetti sir W. Thomson on laskenut, että on saattanut kulua *toista sataa miljoonaa vuotta*, ennen kuin maapallo jäähtyi niin paljon, että sillä saattoivat elää kasvit ja eläimet. (*Engelsin huomautus.*)

tämä ei ollut vielä mitään varsinaista työtä. Työ alkaa työkalujen valmistamisesta. Entä minkälaisia ovat ne vanhimmat työaseet, joita olemme löytäneet? Vanhimmat nimittäin sikäli, kuin voidaan päätellä esihistoriallisten ihmisten asuinsijoilta löydettyjen esineiden sekä vanhimpien historiallisten kansojen ja nykyisten alkeellisimpien villi-ihmisten elämäntapojen perusteella? Ne ovat metsästys- ja kalastusvälineitä, ensiksi mainitut ovat samalla aseita. Mutta kalastus ja metsästys edellyttävät siirtymistä pelkästä kasvisravinnosta myös lihan syöntiin, ja tämä merkitsee taaskin oleellista edistystä ihmistymisessä. *Liharavinto* sisälsi miltei valmiissa muodossa niitä tärkeimpiä aineita, joita ruumis tarvitsee aineen vaihduntaan; se lyhensi ruuansulatusaikaa ja samalla muita vegetatiivisia, kasvimaista elämää vastaavia prosesseja ruumiissa ja säästi siten enemmän aikaa, enemmän aineksia ja enemmän halua varsinaiseen eläimelliseen (animaaliseen) elämään kuuluvaa toimintaa varten. Ja mitä enemmän muotoutumassa ollut ihminen etääntyi kasveista, sitä enemmän hän kohosi myös eläimiä korkeammalle. Niin kuin tottuminen kasvisravintoon liharavinnon ohella teki villikissoista ja -koirista ihmisten palvelijoita, niin myös tottuminen liharavintoon kasvisravinnon ohella edisti huomattavasti muotoutumassa olleen ihmisen ruumiinvoimien ja itsenäisyyden lisääntymistä. Mutta oleellisimmin vaikutti liharavinto aivostoon, joka nyt sai runsaammin kuin ennen sen ravitsemiseen ja kehittämiseen tarvittavia aineita, minkä ansiosta se saattoi polvi polvelta täydellistyä nopeammin ja paremmin. Herrojen kasvissyöjien luvalla sanoen, ihminen ei ole kehittynyt ihmiseksi ilman liharavintoa, ja joskin liharavinto on kaikkien tuntemiemme kansojen keskuudessa johtanut joksikin ajaksi ihmissyöntiin (berliiniläisten esi-isät, veleetit eli viltsit, söivät vanhempansa vielä 10. vuosisadalla), niin nyt siitä ei ole enää mitään haittaa.

Liharavinnon seurauksena oli kaksi uutta ratkaisevaa laatua olevaa edistysaskelta: tulen käyttö ja eläinten kesyttäminen. Ensiksi mainittu lyhensi vieläkin ruuansulatusprosessia, sillä sen ansiosta ruoka joutui suuhun niin sanoaksemme puoleksi sulatettuna. Viimeksi mainittu teki liharavinnon runsaammaksi, sillä se antoi metsästyksen lisäksi uuden säännöllisemmän liharavintolähteen ja tuotti sen lisäksi maitona ja maitotuotteina ainekokoimuksensa puolesta ainakin lihan veroisen uuden ravintoaineen. Molemmat muodostuivat siis jo välittömästi uusiksi ihmisen vapautumisen välikappaleiksi. Poikkeaisimme liian kauas asiasta, jos ryhtyisimme yksityiskohtaisesti tarkastelemaan niiden välillistä vaikutusta, niin suuri merkitys kuin sillä onkin ollut ihmisen ja yhteiskunnan kehityksessä.

Niin kuin ihminen oppi syömään kaikkea syötäväksi kelpavaa, niin hän oppi myös elämään kaikenlaisessa ilmastossa. Hän

asutti koko asumiskelpoisen maankamaran, hän, ainoa eläin, joka saattoi tehdä sen itsenäisesti. Muut kaikenlaiseen ilmastoon sopeutuneet eläimet eivät ole tottuneet siihen itsestään, vaan ainoastaan ihmistä seurattessaan: kotieläimet ja syöpäläiset. Mutta siirtyminen muinaisilta, tasaisen lämpimiltä kotiseuduilta kylmemmille seuduille, jossa vuosi jakautui talveen ja kesään, loi uusia tarpeita: tarvittiin asuntoa ja vaatetusta kylmää ja kosteutta vastaan, se loi siis uusia työaloja ja samalla uusia toiminnanmuotoja, jotka loitonsivat ihmisiä yhä kauemmas eläimistä.

Käden, puhe-elinten ja aivoston yhteistoiminta, ei vain jokaisen yksilön osalta, vaan myös yhteiskunnassa, teki ihmiset kykeneviksi yhä monimutkaisempiin työsuorituksiin, asettamaan ja saavuttamaan yhä korkeampia päämääriä. Itse työ muodostui polvi polvelta kokonaan toisenlaiseksi, täydellisemmäksi, monipuolisemmaksi. Metsästyksen ja karjanhoidon lisäksi tuli maanviljelys, sitten kehrääminen ja kutominen, metallien muokkaus, savenvalanta ja merenkulku. Kaupan ja käsityön ohella syntyi vihdoin taide ja tiede, heimoista tuli kansoja ja valtioita. Kehittyivät oikeus ja politiikka ja samalla inhimillisten asioiden ja esineiden fantastinen heijastuskuva ihmispäässä: uskonto. Ennen kaikkea näiden muodostumien tähden, jotka esiintyivät lähinnä ajattelun tuotteina ja näyttivät hallitsevan ihmisyyhteiskuntaa, työtätekevän käden vaatimattomat tuotteet joutuivat taka-alalle, varsinkin kun pää, joka suunnitteli työn, saattoi jo verrattain alhaisella yhteiskunnan kehitysasteella (esim. jo alkukantaisessa perheessä) teettää suunnittelemansa työn muiden käsillä. Sivistyksen nopea edistyminen katsottiin kokonaan pään, aivoston kehityksen ja toiminnan, ansioksi. Ihmiset tottuivat selittämään toimintansa syyksi ajattelun, sen sijaan että olisivat selittäneet sen syyksi tarpeensa (jotka samalla tosin heijastuvat päässä, tulevat tiedostetuiksi) — ja niin syntyi aikaa myöten se idealistinen maailmankatsomus, joka varsinkin antiikkisen maailman häviön jälkeen on hallinnut ajattelua. Sen valta on vieläkin niin voimakas, etteivät edes Darwinin koulukunnan materialistiset luonnontutkijat voi muodostaa selvää käsitystä ihmisen alkuperästä, koska he tämän idealismin vaikutuksen tähden eivät huomaa sitä osaa, mitä työ on siinä esittänyt.

Eläimet, kuten jo mainitsimme, muuttavat niin ikään toiminnallaan ulkoista luontoa, joskaan eivät samassa määrässä kuin ihminen, ja niiden vaikutuksesta tapahtuneet ympäristön muutokset vaikuttavat vuorostaan, kuten olemme huomanneet, muuttavasti niiden aiheuttajiin. Luonnossahan ei tapahdu mitään irrallisesti. Jokainen ilmiö vaikuttaa toiseen ja päinvastoin, ja tämän kaikinpuolisen liikkeen ja vuorovaikutuksen unohtaminen onkin useimmiten sinä esteenä, jonka vuoksi luonnontutkimamme

eivät näe selvästi edes yksinkertaisimpia asioita. Näimme, miten vuohet ovat estäneet Kreikan metsien jälkikasvun; vuohet ja siat, joita ensimmäiset merenkulkijat toivat St. Helenan saarelle, ovat miltei kokonaan hävittäneet saaren entisen kasvillisuuden ja valmistaneet siten maaperää myöhempien merenkulkijain ja siirtolaisten tuomien muiden kasvien leviämiseksi. Joskin eläimet vaikuttavat jatkuvasti ympäristöönsä, niin se tapahtuu tarkoituksettomasti ja on noiden eläinten taholta tavallaan satunnaista. Mutta mitä kauemmaksi ihmiset loittonevat eläimistä, sitä enemmän heidän vaikutuksensa luontoon saa edeltäpäin ajatellun, suunnitelmallisen ja tiettyyn määrätavoitteeseen suuntautuvan toiminnan luonteen. Eläin hävittää jonkin maa-alueen kasvillisuuden tietämättä mitä tekee. Ihminen hävittää sen kylvääkseen vapaaksi tulleeseen maahan peltokasveja tai istuttaakseen puita ja viinipensaita tietoisena siitä, että ne tuottavat hänelle moninkertaisen sadon. Hän siirtää hyötykasveja ja kotieläimiä maasta toiseen ja muuttaa siten kokonaisten maanosien kasvi- ja eläinkuntaa. Enemmänkin. Keinotekoisien jalostuksen ansiosta niin kasvit kuin eläimetkin muuttuvat ihmisen hoidossa siinä määrin, ettei niitä tahdo tuntea. Vieläkään ei ole löydetty niitä villikasveja, joista jyväviljamme polveutuvat. Vieläkin on kiistanalaista se, mistä villieläimestä polveutuvat koiramme, jotka sinänsäkin ovat niin erilaisia, tai yhtä lukuisat hevოსrotumme.

On muuten itsestään selvää, ettemme suinkaan aio väittää eläinten olevan kyvyttömiä määräsuauntaiseen, tarkoitukseelliseen toimintaan. Päinvastoin. Määräsuauntaista toimintaa on idussaan olemassa jo kaikkialla, missä protoplasma, elävä valkuaisaine esiintyy ja reagoi, ts. tekee tiettyjä, joskin aivan yksinkertaisia liikkeitä tietyn ulkoisen ärsytyksen vaikutuksesta. Sellaista reagoimista esiintyy jopa sielläkin, missä ei ole vielä mitään soluja, hermosoluista puhumattakaan. Se, miten hyönteissyöjäkasvit pyytävät saaliinsa, on niin ikään tiettyssä mielessä määräsuauntaista, vaikkakin täysin tiedotonta menettelyä. Eläinten kykeneväisyys tietoisempaan, määräsuauntaisempaan toimintaan kehittyi hermojärjestelmän kehitystä vastaavasti ja on nisäkkäillä saavuttanut jo hyvin korkean tason. Englantilaisen kettujahdin aikana voidaan alinomaan havaita, miten erehtymättömästi kettu osaa käyttää hyväkseen suurta paikallistuntemustaan paetakseen vainoojiansa ja miten hyvin se tietää ja käyttää kaikkia niitä maaston etuja, jotka voivat katkaista jäljet. Kotieläimissä, jotka ihmisten parissa ovat kehittyneet korkeammalle, voidaan alituisesti havaita piirteitä viekkaudesta, joka on aivan samaa tasoa kuin ihmislastenkin viekkaus. Sillä niin kuin äidin kohdussa olevan ihmisiikön kehityshistoria on vain eläimellisten esi-isiemme, aina madosta alkaen, miljoonia vuosia kestäneen ruumiillisen kehityshistorian lyhennetty kertaus, niin on ihmislapsen henki-

nenkin kehitys vain vieläkin lyhempi kertaus samojen esi-isien, ainakin myöhempien, älyllisestä kehityksestä. Mutta mikään eläin ei ole millään määräsunnaisella toiminnallaan voinut lyödä luontoon oman tahtonsa leimaa. Sen on voinut tehdä vain ihminen.

Sanalla sanoen eläin vain *käyttää hyväksi* ulkoista luontoa ja saa siinä aikaan muutoksia vain pelkän olemassaolonsa ansiosta: ihminen sitä vastoin muuttamalla luontoa pakottaa sen palvelemaan omia tarkoituksiaan, *hallitsee* sitä. Ja tämä on viimeinen olennaisin ero ihmisen ja muiden eläinten välillä, ja taaskin juuri työ on saanut aikaan tuon eron¹.

Älkäämme sentään liiaksi imarrelko itseämme niillä voitoilla, jotka ihmisinä olemme saaneet luonnosta. Se kostaa meille jokaisen sellaisen voiton. Kunkin voiton seuraukset ovat tosin alkuvaiheessa sellaisia, jollaisia olemme toivoneet, mutta toisessa ja kolmannessa vaiheessa sen vaikutukset ovat kokonaan toisenlaisia, odottamattomia, jotka hyvin usein tekevät tyhjiksi aikaisemmat tulokset. Ihmiset, jotka Mesopotamiassa, Kreikassa. Vähässä Aasiassa ja muualla hävittivät metsät saadakseen viljelysmaata, eivät aavistaneetkaan, että he samalla antoivat alun noiden maiden nykyiselle autiudelle, sillä hävittämällä metsät he hävittivät kosteuden kerääntymis- ja säilymiskeskuksia. Alppien italialaiset asukkaat hakatessaan vuorien etelärinteiltä kuusimetsät, joita he suojelivat niin huolellisesti pohjoisrinteillä, eivät aavistaneet, että he tuhosivat siten alueeltaan karjatalouden perustan; sitäkin vähemmän he aavistivat, että he tekevät siten vuoristolähteensä vedettömiksi suurimmaksi osaksi vuotta, jotta ne sadeaikoina voisivat tulvia yli tasankojen sitä hurjimpina virtoina. Ne, jotka levittivät perunanviljelystä Eurooppaan, eivät tienneet, että he jauhomaisten mukuloiden mukana levittivät samalla risatautia. Niinpä siis joka askeleella saamme muistaa sen, ettemme suinkaan hallitse luontoa niin kuin valloittaja hallitsee vierasta kansaa, ettemme hallitse sitä minään luonnosta riippumattomina, vaan että ruumiimme, veremme, aivostomme kuuluvat luontoon ja me elämme sen keskellä, että koko valtamme sen yli on vain siinä, että erotukseksi muista olennoista voimme tiedostaa luonnon lait ja soveltaa niitä oikealla tavalla.

Ja todellakin opimme päivä päivältä yhä paremmin ymmärtämään luonnon lakeja ja tiedostamaan niin läheisimmät kuin kaukaisimmatkin jälkiseuraukset, joita aiheutuu sekaantumistamme luonnon tavanomaiseen kulkuun. Varsinkin luonnontutkimuksen valtava edistys kuluneella vuosisadalla on antanut meille yhä enemmän ja enemmän mahdollisuuksia oppia tuntemaan

¹ Tässä kohdassa on Engels tehnyt lyijykynällä reunahuomautuksen: jalostus. *Toim.*

myös etäisimmät, ainakin tavallisimmista tuotannollisista toiminnoistamme johtuvat luonnolliset jälkiseuraukset ja siten hallitsemaan niitä. Mutta mitä suuremmassa mitassa tämä toteutuu, sitä enemmän tulevat taas ihmiset, ei ainoastaan tuntemaan, vaan myös tietoamaan oman itsensä ja luonnon ykseyden, ja sitä mahdottomammaksi käy se mieletön ja luonnoton käsitys, jonka mukaan henki ja materia, ihminen ja luonto, sielu ja ruumis ovat vastakohtia ja joka klassillisen muinaisuuden rappeuduttua tuli yleiseksi Euroopassa ja kehittyi huippuunsa kristinuskossa.

Mutta jos vuosituhansia vaati jo se, että opimme ottamaan jossain määrin huomioon tuotannollisten toimintojemme myöhemmät *luonnolliset* seuraukset, niin paljon vaikeampaa on noiden toimintojen myöhempien *yhteiskunnallisten* seurausten arvioiminen. Mainitsimme jo perunat ja niistä johtuneen risataudin leviämisen. Mutta mitä on risatauti verrattuna niihin seurauksiin, joita koitui kokonaisten maiden kansanjoukkojen elämälle työväen ravinnon supistumisesta pelkäksi perunaruoksi? Mitä on risatauti verrattuna siihen nälänhätään, joka kohtasi Irlantia v. 1847 perunaruon seurauksena ja saattoi miljoonan peruna- ja miltei vain perunaruoaalla elävää irlantilaista manan majoille ja pakotti kaksi miljoonaa siirtymään valtameren taa? Kun arabialaiset oppivat tislaamaan alkoholia, niin he eivät voineet edes kuvitella, että he loivat siten välikappaleen, jolla hävitettäisiin maailmasta silloin vielä tuntemattoman Amerikan alkuasukkaat. Ja kun Kolumbus sitten löysi Amerikan, niin hän ei tiennyt, että hän siten herättäisi uudelleen henkiin orjuuden, josta jo kauan sitten oli tullut loppu Euroopassa, ja laskisi perustan neekerikaupalle. Miehet, jotka 17. ja 18. vuosisadoilla ahersivat valmistukseen höyrykoneen, eivät aavistaneet luovansa välikappaletta, joka oli enemmän kuin mikään muu mullistava yhteiskunnallisia oloja maailmassa ja joka varsinkin Euroopassa oli sen ansiosta, että rikkaudet keskittyivät vähemmistön käsiin ja suunnaton enemmistö proletarisoitui, antava ensin porvaristolle yhteiskunnallisen ja poliittisen herruuden ja aiheuttava sitten porvariston ja proletariaatin luokkataistelun, joka voi päättyä vain porvariston kukistamiseen ja kaikkien luokkavastakohtien hävittämiseen.— Mutta tälläkin alalla opimme vähitellen pitkäaikaisten, usein kovien kokemusten tietä sekä vertailemalla ja tutkimalla historiallista aineistoa saamaan selville tuotannollisesta toiminnastamme johtuvat välilliset ja etäisimmät yhteiskunnalliset seuraukset, ja siten meille käy mahdolliseksi hallita ja säännellä myöskin noita seurauksia.

Mutta tämä sääntely vaatii muutakin kuin pelkkää tietoa. Se vaatii nykyisen tuotantotapamme ja samalla nykyisen yhteiskunnallisen järjestyksemme täydellistä mullistusta.

Kaikkien tähänastisten tuotantotapojen tarkoituksena on ollut vain lähimmän, välittömimmän hyödyn saaminen. Etäisimmät, vasta myöhempänä aikana asteittaisen toistumisen ja kasaantumisen ansiosta vaikuttamaan alkavat seuraukset ovat jääneet kokonaan huomioon ottamatta. Alkuperäinen maan yhteisomistus vastasi toisaalta ihmisten sellaista kehitystasetta, joka yleensä rajoitti heidän näköpiirinsä kaikkein lähimpään, ja edellytti toisaalta, että käytettävissä oli tietty määrä vapaata maata, joka antoi tiettyä liikkuma-alaa alkeellisesta taloudenhoidosta koituvien mahdollisten epäsuotuisten seurausten korjaamiseksi. Kun tämä vapaa maa oli käytetty, niin myös yhteisomistus rappeutui. Kaikki myöhemmät kehittyneemmät tuotantomuodot johtivat kuitenkin siihen, että väestö jakaantui eri luokiksi ja hallitsevat ja sorretut luokat muuttuivat siten toistensa vastakohdiksi. Mutta hallitsevan luokan intressi on muodostunut siten tuotannon kannustavaksi alkutekijäksi, sikäli kuin tämä tuotanto ei ole rajoittunut sorrettujen olemassaolon niukkaakin niukempaan ylläpitämiseen. Täydellisimmässä muodossaan se on tapahtunut Länsi-Euroopassa nykyisin vallitsevassa kapitalistisessa tuotantotavassa. Yksityiset, tuotantoa ja vaihtoa hallitsevat kapitalistit saattavat huolehtia vain toimintojensa välittömimmästä hyötyvaikutuksesta. Vieläpä tämä hyötyvaikutuskin — sikäli kuin kysymyksessä on tuotetun tai vaihdetun tavarahan hyödyllisyys — jää kokonaan taka-alalle ja myydessä saatava voitto muodostuu ainoaksi kannustimeksi.

* * *

Porvariston yhteiskuntatiede, klassillinen taloustiede, käsittelee pääasiassa vain tuotantoon ja vaihtoon kohdistuvien inhimillisten toimintojen yhteiskunnallisia vaikutuksia, joita välittömästi on tavoiteltu. Tämä vastaa täydellisesti sitä yhteiskunnallista järjestelmää, jonka teoreettinen ilmaisu se on. Koska yksityiset kapitalistit tuottavat ja vaihtavat vain välittömän voiton vuoksi, niin kysymykseen voi tulla etupäässä vain lähimpien, välittömimpien tulosten tarkastelu. Kun yksityinen tehtailija tai kauppias myy tuottamansa tai ostamansa tavarahan tavanomaisella voitolla, niin hän on tyytyväinen eikä häntä huoleta vähääkään se, miten tavaralle ja sen ostajalle myöhemmin käy. Yhtä vähän huolestuttavat häntä näiden samojen toimintojen luonnolliset seuraukset. Kuban espanjalaisia siirtolaisia, jotka polttivat kaikki metsät vuorien rinteiltä ja saivat siten tuhkasta lannoitteen mitä suurinta voittoa tuottavaa kahvipensasta varten yhden sukupolven ajaksi, ei liikuttanut vähääkään se, että tropiikin kaatosateet sittemmin huuhtoivat suojattomaksi jääneen ruokamullan pois ja jättivät jäljelle vain paljaat kalliot. Niin luontoon kuin yhteiskuntaankin nähden pidetään nykyisen tuotantotavan aikana

silmällä etupäässä vain ensimmäisiä silminnähtäviä seurauksia. Ja sitten ihmetellään vielä, että niitä tavoittelevien toimintojen myöhemmät jälkiseuraukset ovat kokonaan toisenlaisia, useinkin kokonaan päinvastaisia; että kysynnän ja tarjonnan sopusointu muuttuu täydelliseksi vastakohtakseen, minkä teollisuuden kunkin kymmenvuotisen jakson kulku on osoittanut ja mistä Saksa on saanut „romahduksessa”¹ pientä esimakua; että omaan työhön perustuva yksityisomistus kehittyy välttämättömästi työtekevien omistamattomuudeksi, samalla kun kaikki omaisuus keskittyy yhä enemmän ja enemmän työtätekemättömien käsiin; että [...]”²

Kirjoitettu 1876

*Julkaistu ensimmäisen kerran
„Neue Zeit” aikakauslehdessä 1896*

*Julkaistaan
käsikirjoituksen mukaan*

Suomennos saksasta

¹ Engels tarkoittaa vuosien 1873—1874 talouspulaa. *Toim.*

² Käsikirjoitus katkeaa tähän. *Toim.*

F. ENGELS

SOSIALISMIN KEHITYS UTOPIASTA TIETEEKSI

ESIPUHE ENGLANNINKIELISEEN PAINOKSEEN

Tämä pieni kirjanen on alkujaan suuremman kokonaisuuden osa. V. 1875 tienoilla tri E. Dühring, Berliinin yliopiston yksityisdosentti, äkkiä ja melko isoäänisesti julisti kääntyneensä sosialismiin ja esitti saksalaiselle yleisölle ei ainoastaan seikkaperäisen sosialistisen teorian, vaan myös täydellisen käytännöllisen suunnitelman yhteiskunnan uudestijärjestämiseksi. On itsestään ymmärrettävää, että hän hyökkäsi voimainsa takaa edeltäjiensä kimppuun; ennen kaikkea hän kunnioitti Marxia purkamalla koko kiukkunsa häneen.

Tämä tapahtui samoihin aikoihin, jolloin Saksan sosialistisen puolueen molemmat osat — eisenachilaiset ja lassallelaiset — olivat vastikään sulautuneet yhteen ja siten puolue ei ainoastaan tavattomasti voimistunut, vaan sai myös — mikä oli vielä tärkeämpää — mahdollisuuden kohdistaa kaikki voimansa yhteistä vihollista vastaan. Saksan sosialistinen puolue oli muodostumassa nopeasti voimatekijäksi. Mutta puolueen muuttaminen voimatekijäksi vaati ennen kaikkea olemaan vaarantamatta sen vasta saavutettua yhtenäisyyttä. Tri Dühring ryhtyi kuitenkin julkisesti muodostamaan ympärilleen lahkokuntaa, tulevan erillisen puolueen ydintä. Meidän täytyi sen vuoksi ottaa vastaan taisteluhaaste ja ryhtyä taisteluun, miellytti se meitä tai ei.

Se oli kuitenkin ilmeisesti aikaa vaativa, joskaan ei niin kovin vaikea juttu. Kuten tunnettua, meille saksalaisille on ominaista hirveän raskas *perusteellisuus*, eräänlainen perusteellinen syvämietteisyyttä taikka syvämiettein perusteellisuus, miksi sitä nyt

sitten sanottaneenkin. Kun joku meistä esittää jotakin, mikä hänestä on uusi oppi, hänen täytyy muovata se ensin kaikkikäsitteväksi systeemiksi. Hän on todisteleva, ettei enempää logiikan ensimmäisillä periaatteilla kuin maailman kaikkeuden peruslaeilakaan ole alunperin ollut mitään muuta tarkoitusta kuin johtaa viime kädessä tähän vasta keksittyyn, kaiken kruunaavaan teoriaan. Ja tri Dühring on tässä suhteessa ollut aivan kansallisen mallimitan mukainen. Ei vähempää kuin täydellinen „Filosofian systeemi” — henki-, moraal-, luonnon- ja historianfilosofian systeemi —, täydellinen „Kansantaloustieteen ja sosialismin systeemi” ja päätteeksi „Kansantaloustieteen kriittinen historia” — kolme paksua oktaavokokoista, sekä painoltaan että sisällöltään raskasta nidettä, kolme yleensä kaikkia edellisiä filosofeja ja taloustieteilijöitä ja eritoten Marxia vastaan mobilisoitua argumenttiarmeijakuntaa — todellakin yritys suorittaa täydellinen „tieteen mullistus” — kaiken tämän sain ottaa tähtäimeeni. Minun oli käsiteltävä kaikkea mahdollista, alkaen aika- ja paikkakäsitteistä aina bimetallismiin; materian ja liikunnan ikuisuudesta aina moraaliateiden katoavaiseen luonteeseen asti; Darwinin luonnollisesta valinnasta aina nuorison kasvatukseen tulevaisuuden yhteiskunnassa. Vastustajani systeemin laveus antoi sentään minulle tilaisuuden kehittää vastapainoksi ja yhtenäisemmässä muodossa kuin aikaisemmin Marxin ja minun edustamia katsomuksia näistä sangen erilaisista asioista. Ja tämä olikin pohjimmainen syy, joka sai minut käymään käsiksi tähän muutoin niin epäkiitolliseen tehtävään.

Vastaukseni julkaistiin ensin artikkelisarjana Leipzigin „Vorwärts”¹ lehdessä, sosialistisen puolueen pää-äänenkannattajassa, ja myöhemmin kirjana: „Herra Eugen Dühring tieteen mullistajana”, josta v. 1886 ilmestyi Zürichissä toinen painos.

Nykyisin Lillen edustajana Ranskan parlamentissa olevan ystäväni Paul Lafarguen pyynnöstä laadin tämän kirjan kolme lukua lentokirjaseksi, jonka hän käänsi ja julkaisi v. 1880 nimellä „Socialisme utopique et socialisme scientifique”². Tämän ranskankielisen tekstin mukaan valmistettiin sitten puolalainen ja espanjalainen laitos. Vuonna 1883 saksalaiset ystävämmme toimitivat kirjasen julkisuuteen alkukielellä. Sen jälkeen on saksankielisen tekstin pohjalla julkaistu italian-, venäjän-, tanskan-, hollannin- ja romaniankieliset käännökset. Käsillä oleva englanninkielinen laitos mukaan luettuna tämä pikku kirjanen on levinnyt siis kymmenellä eri kielellä julkaistuna. Arvelen, ettei

¹ „Vorwärts” („Eteenpäin”) — Gothan yhdistymiskongressin jälkeen Saksan sosialidemokraattisen puolueen pää-äänenkannattaja, ilmestyi Leipzigissa vv. 1876—1878. *Toim.*

² „Utooppinen sosialismi ja tieteellinen sosialismi”. *Toim.*

mitään muuta sosialistista teosta, ei edes v. 1848 ilmestynyttä „Kommunistista manifestiamme” eikä Marxin „Pääomaa”, ole käännetty niin monelle eri kielelle. Saksassa on kirjasesta otettu neljä painosta, jotka tekevät yhteensä noin 20 000 kappaletta.

„Markki”¹ liitteen tulon kirjoittaneeksi pitäen silmällä saksalaisen maanomistuksen historiaa ja kehitystä koskevien pohjatietojen levittämistä Saksan sosialistisessa puolueessa. Se tuntui erikoisen tarpeelliselta aikana, jolloin kaupunkien työväen valloittaminen sosialistisen puolueen puolelle oli edistynyt melko pitkälle ja sopi ottaa käsiteltäviksi maatyöläiset ja talonpojat. Tämä liite sisällytettiin julkaisuun, koska alkuperäiset, kaikille germaanisille heimoille yhteisesti ominaiset maanomistusmuodot ja niiden rappeutumishistoria ovat Englannissa vieläkin vähemmän tunnettuja kuin Saksassa. En ole muuttanut alkuperäistä tekstiä, siis ottanut huomioon Maksim Kovalevskin hiljakkoin esittämää hypoteesia, jonka mukaan markin jäsenten keskeistä peltö- ja niittymaiden jakoa edelsi ison, useita sukupolvia käsittävän patriarkaalisen perhekunnan yhteisesti suorittama maan viljely (siitä esimerkkinä on vielä tänäkin päivänä eteläslaavilainen zadruga) ja jako tapahtui myöhemmin, kun yhteisö oli kasvanut niin suureksi, että se oli liian jäykkä hoitamaan yhteisesti taloutta. Kovalevski on todennäköisesti täysin oikeassa, joskin kysymys on yhä *sub judice*².

Tässä kirjassa käytetyt taloustieteelliset termit, mikäli ne ovat uusia, ovat yhdenmukaisia Marxin „Pääoman” englanninkielisessä painoksessa käytettyjen termien kanssa. „Tavaratuotannolla” tarkoitamme sitä taloudellista kehitysvaihetta, jolloin esineitä ei tuoteta ainoastaan tuottajien kulutusta, vaan myös vaihtoa silmällä pitäen, ts. niitä tuotetaan *tavaroina* eikä käyttöarvoina. Tämä vaihe on kestänyt siitä lähtien, kun alettiin tuottaa vaihtoa varten, aina nykyaikaan asti; se on kehittynyt täydellisyhteensä vasta kapitalistisen tuotannon aikana, ts. oloissa, joissa kapitalisti, tuotannonvälineiden omistaja, palkkaa työhön työläisiä, ihmisiä, joilta on otettu pois kaikki tuotannonvälineet paitsi heidän työvoimaansa, ja pistää taskuunsa tuotteiden myyntihinnan ja kustannusten välisen erotuksen. Teollisen tuotannon historian jaamme keskiajasta alkaen kolmeen jaksoon: 1. käsityö, pienkäsityöläismestarit muutamane kisälleineen ja oppipoikineen, jolloin jokainen työntekijä valmistaa koko tuotteen; 2. manufaktuuri,

¹ „Markki” — muinaisgermaaniin yhteisö. Tämän nimisessä kirjoittelussa, joka oli „Sosialismin kehitys utopiasta tieteeksi” teoksen ensimmäisen saksankielisen laitoksen liitteenä, Engels kuvaili lyhyesti Saksan talonpoikaiston historiaa muinaisajoista alkaen. *Toim.*

² *sub judice* — ratkaisematta. *Toim.*

jolloin suurempi määrä yhteen suureen verstaaseen ryhmittyneitä työläisiä valmistaa koko tuotteen sellaisen työnjakoperiaatteen mukaisesti, että kukin työläinen suorittaa vain osan koko työtoimituksesta, joten tuote on valmis vasta sitten, kun se on kulkenut vuoron perään jokaisen käsien kautta; 3. nykyaikainen teollisuus, jolloin jollakin käyttövoimalla käyvät koneet valmistavat tuotteen ja työläisen toiminta rajoittuu koneiston toiminnan valvomiseen ja sääntelyyn.

Tiedän varsin hyvin, että tämän kirjasen sisältö loukkaa suurta osaa brittiläisestä lukijakunnasta. Mutta jos me mannermaalaiset olisimme vähänkin pitäneet lukua brittiläisestä „respektistä”, ts. brittiläisestä poroporvarillisuudesta, niin olisimme olleet vieläkin häijympiä kuin nyt. Tämä teos edustaa sitä, mitä me sanomme „historialliseksi materialismiksi”, ja sana materialismi kuulostaa brittiläisen lukijakunnan valtaenemmistöstä korvia vihlovalta epäsoinnulta. „Agnostisismi”¹ ehkä menisi vielä mukiin, mutta materialismi on kerrassaan mahdotonta.

Ja silti 17. vuosisadalta alkaen koko uuden ajan materialismin syntymäkoti on alunperin Englannissa eikä missään muualla.

„Materialismi on Ison-Britannian oma poika. Jo sen skolasitikko Duns Scotus kysyi itseltään: eikö materia voisi ajatella.

Tehdäkseen sellaisen ihmeen mahdolliseksi hän turvautui jumalan kaikkivaltaan, so. pakotti itse teologian julistamaan materialismia. Lisäksi hän oli nominalisti². Nominalismi on pääaineksena englantilaisten materialistien opeissa, kuten se ylipäänsä on materialismin ensimmäinen ilmentymä.

Englantilaisen materialismin todellinen kantaisä on Bacon. Luonnontiede on hänestä tosi tiedettä ja kokemusperäinen fysiikka luonnontieteen tärkein osa. Anaksagoras homoiomeereineen ja Demokritos atomeineen ovat ehtimiseen hänen auktoriteettejaan. Hänen oppinsa mukaan aistit ovat pettämättömiä ja kaiken tiedon lähde. Tiede on kokemustiedettä ja merkitsee rationaalisen metodin soveltamista aistihavaintoon. Induktio, analyysi, vertailu, havainto ja kokeilu ovat rationaalisen metodin pääehtoja. Materian luontaisista ominaisuuksista liikunta on ensimmäinen ja tärkein ei ainoastaan mekaanisena ja matemaattisena liikkeenä, vaan sitäkin enemmän pyrkimyksenä, elonhenkenä, jännityksenä eli — Jakob Böhmen sanontaa käyttääksem-

¹ *Agnostisismi* — kreikankielisistä sanoista: a — ei, gnosis — tieto. Agnostikko pitää aineellisten esineiden olemassaoloa mahdollisena, mutta kieltää niiden olevan tiedostettavissa. *Toim.*

² *Nominalismi* — latinalaisesta sanasta: nomen — nimi; keskiajan filosofisia suuntia; nominalismin mukaan yleiset lajikäsitteet ovat vain toisiaan muistuttavia esineitä tarkoittavia nimiä. *Toim.*

me — materian tuskana (Qual)¹. Materian alkumuotoja ovat elävät, yksilöllistävät, sille ominaiset, spesifiikkisiä eroavaisuuksia luovat olennaiset voimat.

Baconin, ensimmäisen luojansa, opissa materialismi kätkee vielä naiivissa muodossa itseensä kaikinpuolisen kehityksen idun. Materia hymyilee runollisen aistimellisessa loistossaan ihmiselle. Sitä vastoin itse aforistisessa opissa vilisee yhä vilisemällä teologisia epäjohdonmukaisuuksia.

Kehittyessään edelleen materialismi yksipuolistuu. Baconin materialismin systematisoija on Hobbes. Aistimellisuus kadottaa värikkyytensä ja muuttuu geometrikon abstraktiseksi aistimellisuudeksi. Fyysinen liikunta uhrataan mekaaniselle eli matemaattiselle liikkeelle; geometria julistetaan päätieteksi. Materialismi muuttuu vihamieliseksi ihmiselle. Materialismin täytyy kuolettaa lihansa ja muuttua askeetiksi voidakseen voittaa ihmistä vihaavan aineettoman hengen omalla alallaan. Se esiintyy järkiolentona, mutta kehitelee myös häikäilemätöntä järjen johdonmukaisuutta.

Jos aistimus on kaiken inhimillisen tiedon lähde, järkeilee Hobbes pitäen Baconia lähtökohtanaan, niin havainto, ajatus, käsitys jne. eivät ole muuta kuin aistimellisestä muodostaan enemmän tai vähemmän vapautuneen esinemaailman fantomeja. Tiede voi vain antaa nimen niille fantomeille. Yhtä nimeä voidaan käyttää useammasta fantomista. Vieläpä voi olla olemassa nimienkin nimiä. Mutta ristiriitaista olisi myöntää toisaalta, että kaikkien ideain alkuperä on aistimaailmassa, ja väittää toisaalta, että sana on enemmän kuin sana, että mielessämme aina yksityisinä kuvastuvien olevaisten lisäksi olisi olemassa vielä yleinen olevainen. Aineeton substanssi on pikemminkin samanlainen ristiriita kuin aineeton aine. Aine, olemassaolo, substanssi ovat yksi ja sama reaalinen idea. *Ajatusta ei voida erottaa aineesta, joka ajattelee*². Aine on kaikkien muutoksien subjekti. Sana „loputon” on järjetön, jollei se merkitse meidän henkemme kykyä tehdä loputtomasti lisäyksiä johonkin. Koska ainoastaan aineellinen on havaittavissa, tiedostettavissa, niin jumalan olemassaolosta ei tiedetä mitään. Vain oma olemassaoloni on varmaa. Jokainen inhimillinen intohimo on mekaanista liikuntaa, joka

¹ „Qual” on tässä filosofinen sanaleikki. „Qual” merkitsee kirjaimellisesti tuskaa, kipua, joka kannustaa johonkin tekoon. Mystikko Böhme sisällyttää tähän saksalaiseen sanaan myös jotakin latinalaisesta sanasta *qualitas* (ominaisuus). Hänen „qualinsa” oli — päinvastoin kuin ulkoinen kipu — aktiivinen alkuperuste, joka saa alkunsa sen alaisena olevan olion, suhteen tai persoonan spontaanisesta kehityksestä ja aiheuttaa vuorostaan tätä kehitystä. (*Engelsin huomautus englanninkieliseen laitokseen.*)

² Kursivointi Engelsin. Toim.

päättyy tai alkaa. Pyrkimyksien kohteena on hyvä. Ihminen on samojen lakien alainen kuin luonto. Valta ja vapaus ovat identtisiä.

Hobbes systematisoi Baconia perustelematta kuitenkaan lähemmin tämän tärkeintä periaatetta, nimittäin sitä, että tiedot ja ideat ovat peräisin aistimaailmasta.

Locke perustelee Baconin ja Hobbesin periaatetta ihmisjärjen alkuperää koskevassa kirjoittelussaan.

Niin kuin Hobbes teki lopun Baconin materialismin teistisistä¹ ennakkoluuloista, niin myös Collins, Dodwell, Coward, Hartley, Priestley ym. tekivät lopun Locken sensualismin viimeisistä teologisista raja-aidoista. Deismi² on — ainakin materialistille — vain sopiva ja helppo tapa irrottautua uskonnosta.”³

Näin kirjoitti Karl Marx nykyajan materialismin brittiläisestä alkuperästä. Ja ellei nykyisten englantilaisten mieitä erikoisemmin ylennä tuo tunnustus, minkä hän heidän esi-isilleen antoi, niin emme voi muuta kuin säälitellä. Sittenkin on kiistatonta, että Bacon, Hobbes ja Locke olivat ranskalaisten materialistien loistavan koulukunnan isiä, ranskalaisten materialistien, jotka kaikista niistä voitoista huolimatta, joita saksalaiset ja englantilaiset saivat ranskalaisista niin maalla kuin merelläkin, tekivät 18. vuosisadan ennen kaikkea ranskalaiseksi vuosisadaksi jo kauan ennen tuon vuosisadan lopun kruunaavaa Ranskan vallankumousta, jonka tuloksia me muut pyrimme niin Englannissa kuin Saksassakin yhä vielä akklimatisoimaan.

Tätä ei voida mitenkään kieltää. Aina kun sivistynyt ulkomaalainen otti vuosisatamme puolivälissä asuinpaikakseen Englannin, hänen silmänsä pisti eniten Englannin „respektaabelin” keskiluokan uskonnollinen tekopyhyys ja tyhmyys — muuksi hän ei voinut sitä käsittää. Me olimme silloin kaikki materialisteja tai ainakin sangen pitkälle meneviä vapaa-ajattelijoita, ja meistä tuntui käsittämättömältä, että Englannissa miltei kaikki sivistyneet ihmiset uskoivat jos jonkinlaisiin mahdottomiin ihmeisiin ja että jopa geologitkin, kuten Buckland ja Mantell, vääristelivät tieteensä totuuksia, jotteivät olisi kolhineet liian kovin Mooseksen luomishistoriataruja. Tuntui käsittämättömältä, että täytyi mennä sivistymättömien pariin, „pesemättömään laumaan”, kuten silloin sanottiin, työläisten pariin, varsinkin owenilaisten sosialistien

¹ *Teistiset* — teismille ominaiset; *teismi* — filosofis-teologinen oppisuunta, joka tunnustaa persoonallisen jumalan, maailmankaikkeuden luojaan, olemassaolon. *Toim.*

² *Deismi* — filosofis-teologinen oppisuunta, joka kieltää persoonallisen jumalan olemassaolon, mutta tunnustaa jumalan persoonattomaksi maailman alkusyyksi. *Toim.*

³ *K. Marx ja F. Engels, Die heilige Familie, Frankfurt a. M. 1845, ss. 201—204. (Engelsin huomautus.)* — Ks. *K. Marx ja F. Engels, Teokset, 2. painos, 2. osa, ss. 142—144. Toim.*

pariin, jos tahtoi löytää ihmisiä, jotka rohkenivat käyttää uskonnon asioissa omaa järkeään.

Mutta sittemmin Englanti on „sivilisoitunut”. Vuoden 1851 näyttely soitti kuolinkelloja Englannin saariasemasta johtuneelle sulkeutuneisuudelle. Englanti kansainvälistyi vähitellen sekä ruokien että juomien, tapojen ja käsityksien puolesta siinä määrin, että alan yhä enemmän ja enemmän toivoa, että tietyt englantilaiset tavat tulisivat yhtä yleisiksi mannermaalla kuin eräät mannermaiset tavat ovat tulleet Englannissa. Varmaa kuitenkin on, että oliiviöljyn (jonka ennen v. 1851 tunsivat vain aristokratia) leviämistä seurasi mannermaisen skeptismin kohtalokas leviäminen uskonnon asioissa; on tultu jo niin pitkälle, että agnostisismi, jota tosin ei pidetä vielä aivan yhtä hyvänä kuin Englannin valtiokirkkoa, on kuitenkin saamansa arvonannon puolesta milteipä samalla tasolla kuin baptistilahko ja joka tapauksessa korkeammassa arvossa kuin pelastusarmeija. Enkä voi kuvitella muuta, kuin että monille, jotka sydämensä pohjasta surkuttelevat ja sadattelevat tätä epäuskon edistymistä, on lohdullista tietää, etteivät nämä vastaleivotut aatteet ole ulkomaista alkuperää eikä niitä ole varustettu merkinnällä *Made in Germany* — valmistettu Saksassa — kuten niin monet muut jokapäiväiset käyttöesineet, vaan että ne ovat päinvastoin vanhaa englantilaista alkuperää ja että niiden brittiläiset luojat menivät pari vuosisataa sitten hyvän matkaa pitemmälle kuin heidän nykyiset jälkeläisensä.

Todellakin, mitä muuta on agnostisismi kuin häveliästä materialismia? Agnostikon luonnonkäsitys on läpeensä materialistinen. Koko luonto, maailma, on omien lakiansa alainen ja sulkee ehdottomasti pois kaiken ulkoisen vaikutuksen. Mutta, lisää agnostikko varovaisesti, me emme kykene todistamaan, onko vai ei olemassa joku korkeampi olento tuntemamme maailman tuolla puolen. Tällä varauksella mahtoi olla arvonsa niihin aikoihin, jolloin Laplace Napoleonin kysyessä, miksei suuren astronomin teoksessa „*Mécanique céleste*”¹ ole kertaakaan mainittu luojaa, vastasi ylväästi: „*Je n'avais pas besoin de cette hypothèse*”². Mutta nykyään käsityksemme maailmankaikkeudesta ja sen kehityksestä ei jätä kerrassaan mitään tilaa enempää luojalle kuin kaikkivaltiaallekaan. Mikäli kuitenkin tahdottaisiin olettaa olevaksi joku korkein olento, joka on syrjäytetty koko olemassaolevasta maailmasta, niin sellainen olettamus olisi jo sinänsä ristiriita ja lisäksi, minun nähdäkseni, uskovaisten ihmisten tunteiden aiheetonta loukkaamista.

¹ *P. S. Laplace*, „*Traité de mécanique céleste*”, vol. I—V, Paris 1799—1825 („*Tutkielma taivaan mekaniikasta*”, osat I—V, Pariisi 1799—1825). *Toim.*

² „*En tarvinnut sellaista hypoteesia*”. *Toim.*

Agnostikkomme myöntää niin ikään, että koko tietoutemme perustuu niihin tietoihin, jotka saamme aistiemme kautta. Mutta, hän lisää, mistä tiedämme, antavatko aistimme meille oikean kuvan aistimistamme olioista? Ja edelleen hän ilmoittaa meille, että olioista tai niiden ominaisuuksista puhuessaan hän tarkoittaa todellisuudessa vain niitä vaikutelmia, joita oliot ovat hänen aisteihinsa tehneet, eikä itse näitä olioita ja niiden ominaisuuksia, sillä niistä hän ei voi tietää mitään varmaa. Tämä on tosin käsityskanta, jota on näköjään vaikea kumota pelkästään todistelun tietä. Mutta ennen kuin ihmiset todistelevat, he toimivat. „Alussa oli teko.” Ja inhimillinen toiminta oli ratkaissut vaikeuden jo kauan ennen kuin inhimillinen viisastelu keksi tuon vaikeuden. The proof of the pudding is in the eating.¹ Kun käytämme hyväksemme olioita niissä aistimiemme ominaisuuksien mukaisesti, silloin me asetamme varmalle koetukselle aistihavaintojemme oikeellisuuden tai virheellisyyden. Jos nämä havainnot ovat olleet väärinä, silloin täytyy myös kyseisen olion käytettävyydestä tekemämme päätelmän olla väärän, ja sellaisen käyttämisyrityksemme täytyy epäonnistua. Mutta jos saavutamme tarkoituksemme, jos huomaamme, että olio vastaa siitä saamaamme käsitystä ja olion käyttö antaa odotetun tuloksen, niin tämä on silloin myönteisenä todistuksena siitä, että oliosta ja sen ominaisuuksista saamamme aistihavainnot käyvät näissä puitteissa yhteen ulkopuolellamme olevan todellisuuden kanssa. Jos sitä vastoin huomaamme, että olemme tehneet vikapiston, niin silloin useimmiten ei kestä kauan, kun löydämme syyn siihen; huomaamme, että yrityksemme perustana ollut aistimus oli joko sinänsä epätäydellinen ja pinnallinen tai se oli kytketty muiden aistimusten tuloksiin tavalla, joka ei ole oikea todellisen asiaintilan kannalta; sanomme sitä virheelliseksi päätelmäksi. Niin kauan kuin kehitämme ja käytämme aistejamme oikein ja pysymme toimintatavoissamme oikealla tavalla tehtyjen ja käytettyjen aistihavaintojen asettamissa puitteissa, niin kauan tulemme huomaamaan, että toimintojemme menestyminen todistaa aistihavaintojemme olevan yhtäpitäviä aistimiemme olioiden aineellisen luonteen kanssa. Mikäli tiedämme, tähän saakka meidän ei ole ollut ainoassakaan tapauksessa pakko päätyä siihen johtopäätökseen, että tieteellisesti tarkistettut aistihavaintomme synnyttävät aivoissamme ulkoisesta maailmasta sellaisia mielteitä, jotka luonteeltaan poikkeavat todellisuudesta, tai että ulkoisen maailman ja aistihavaintojemme välillä on synnynnäinen ristiä.

Mutta nyt tulee uskantilainen agnostikko ja sanoo: niin, me voimme kenties oikein aistia jonkin olion ominaisuudet, mutta

¹ Vanukkaan kokeileminen on sen syömisessä. *Toim.*

minkään aistimis- tai ajatusprosessin kautta emme voi käsittää itse oliota. Tämä olio sinänsä on tietoutemme tuolla puolen. Tähän on jo Hegel kauan sitten vastannut: jos tunnette olion kaikki ominaisuudet, niin tunnette myös itse olion; tällöin jää jäljelle vain se tosiasia, että kyseinen olio on olemassa meidän ulkopuolellamme, ja heti kun aistinne ovat todenneet myös tämän tosiasian, te olette täydellisesti käsittäneet kyseisen olion, tuon Kantin kuuluisan tiedostamattomissa olevan olion sinänsä. Tällä haavaa voimme tähän lisätä vain, että Kantin aikoina luonnon olioita koskeva tietoutemme oli vielä sikäli hajanaista, että kussakin niissä saatettiin olettaa olevan vielä jonkin erikoisen salaperäisen olion sinänsä. Mutta sittemmin nämä käsittämättömät oliot on toinen toisensa jälkeen luonnontieteen jättimäisen edistyksen ansiosta käsitetty, analysoitu ja vieläpä enemmänkin — reprodusoitu. Ja minkä me itse voimme *tehdä*, sitä emme varmastikaan voi sanoa tiedostamattomissa olevaksi. Vuosiatamme alkupuolen kemialle olivat orgaaniset aineet sellaisia salaperäisiä olioita. Nyt opimme muodostamaan niitä toinen toisensa jälkeen kemiallisista alkuaineista ja ilman orgaanisen prosessin apua. Nykyaikainen kemia julistaa: kun jonkin, minkä tahansa esineen kemiallinen kokoonpano tunnetaan, niin tuo esine voidaan muodostaa alkuaineista. Olemme tosin vielä kaukana korkeimpien orgaanisten aineiden, ns. valkuaisaineiden rakenteen tarkasta tuntemuksesta, mutta ei ole kerrassaan mitään perusteita luulla, ettemme edes vuosisatojenkaan kuluttua voisi saavuttaa tätä tuntemusta ja valmistaa sen avulla keinoitekoista valkuaisa. Ja kun pääsemme niin pitkälle, niin silloin luomme samalla myös orgaanista elämää, sillä elämä alimmista korkeimpiin muotoihinsa saakka ei ole mitään muuta kuin valkuaisaineen normaali olomuoto.

Mutta tehtyään nämä muodolliset varaukset, agnostikkomme puhuu ja toimii sitten kuin pinttynyt materialisti, joka hän pohjaltaan onkin. Hän saattaa sanoa: mikäli *me* tiedämme, materiaa ja liikuntaa eli, kuten nyt sanotaan, energiaa ei voida luoda eikä hävittää, mutta meillä ei ole mitään todisteita siitä, ettei niitä molempia ole jonakin tuntemattomana aikana luotu. Mutta jos yritätte jossakin tietyissä tapauksessa käyttää tätä myönnytystä häntä vastaan, niin hän oitis kehottaa teitä vaikenemaan. Joskin hän myöntää in abstracto¹ spiritualismin mahdolliseksi, niin in concreto² hän ei tahdo tietää siitä mitään. Hän on sanova teille: sikäli kun tiedämme ja voimme tietää, ei ole olemassa mitään maailmankaikkeuden luoja taikka valtiasta; sikäli kun olemme tulleet huomaamaan, materia ja energia eivät ole luotavissa

¹ — yleensä, ajatusperäisesti. *Toim.*

² — konkreettisesti. *Toim.*

eivätkä hävitettävissä; meille ajattelu on vain energian muoto, aivoston toimintaa; kaikessa, minkä *me* tiedämme, päädytään siihen, että aineellista maailmaa hallitsevat muuttumattomat lait jne. jne. Siis mikäli hän on *tieteen* mies ja mikäli hän jotakin *tietää*, sikäli hän on materialisti, mutta tieteesä ulkopuolella, niillä aloilla, missä hän ei ole oikein kotonaan, hän kääntää tietämättömyytensä kreikaksi ja sanoo sitä agnostisismiksi.

Yksi seikka näyttää joka tapauksessa varmalta: siinäkään tapauksessa, että olisin agnostikko, en voisi tässä kirjasessa luonnosteltua historiiankäsitystä nimittää „historialliseksi agnostisismiksi”. Uskovaiset ihmiset nauraisivat minulle pilkallisesti, ja agnostikot kysyisivät suuttuneina, aionko pilkata heitä. Niinpä toivonkin, ettei myöskään brittiläinen „respekti”, jota saksaksi sanotaan poroporvarillisuudeksi, kauhistu vallan kokonaan, jos englannin kielessä, samoin kuin niin monissa muissakin kielissä, käytän sanontaa „historiallinen materialismi” tarkoittamaan sitä maailmanhistorian kulun käsitystä, joka pitää kaikkien tärkeiden historiallisten tapahtumien lopullisena syynä ja ratkaisevana liikkeellepanevana voimana yhteiskunnan taloudellista kehitystä, tuotanto- ja vaihtotavan muutoksia, siitä johtuvaa yhteiskunnan jakautumista eri luokiksi ja näiden luokkien keskinäistä taistelua.

Saan kenties sitäkin kernaammin anteeksiannon, kun todistan, että historiallisesta materialismista voi koitua hyötyä jopa brittiläisen poroporvarin respektillekin. Olen viitannut siihen tosiasiaan, että neljä- tai viisikymmentä vuotta sitten jokaiselle Englantiin asettuneelle sivistyneelle ulkomaalaiselle oli epämieluisaa se, minkä täytyi näyttää hänestä Englannin „respektaabelin” keskiluokan uskonnolliselta tekopyhyydeltä ja hassahtamiselta. Osoitan heti, ettei Englannin silloinen respektaabeli keskiluokka ollut sentään vallan niin tyhmä kuin intelligentistä ulkomaalaisesta tuntui. Tuon luokan uskonnollisilla tendensseillä on oma selityksensä.

Kun Eurooppa pääsi keskiajasta, sen vallankumouksellisena aineksena oli nouseva kaupunkiporvaristo. Se tunnustettu asema, jonka porvaristo oli valloittanut itselleen keskiajan feodaalijärjestelmän puitteissa, oli jo käynyt liian ahtaaksi porvariston paisumisvoimalle. Porvariston vapaa kehitys ei enää sopinut yhteen feodaalijärjestelmän kanssa, feodaalijärjestelmän täytyi kaatua.

Mutta feodaalijärjestelmän suurena kansainvälisenä keskuksena oli roomalaiskatolinen kirkko. Kaikista sisällissodista huolimatta se yhdisti koko feodaalisen Länsi-Euroopan yhdeksi suureksi poliittiseksi kokonaisuudeksi, joka oli niin kreikkalaiskatolisen kuin mohammediläisenkin maailman vastakohtana. Se ympäröi jumalallisen armon sädekehällä feodaalilaitoksen. Oman hierarkiansa se oli pystyttänyt feodaalisen mallin mukaan, ja se oli

vihdoin suurin kaikista feodaaliherroista, sillä vähintäänkin kolmannes kaikesta katolisen maailman maaomaisuudesta kuului sille. Ennen kuin kussakin eri maassa voitiin käydä maallisen feodalismim kimppuun, oli kukistettava tämä feodalismim pyhäksi julistettu keskusjärjestö.

Mutta porvariston ylenemisen ohella edistyi askel askeleelta tieteen valtava kehitys. Jälleen ryhdyttiin tutkimaan astronomiaa, mekaniikkaa, fysiikkaa, anatomiaa ja fysiologiaa. Kehittääkseen teollisuustuotantoansa porvaristo tarvitsi tiedettä, joka tutkisi fyysillisten kappaleiden ominaisuuksia ja luonnonvoimien ilmenemismuotoja. Mutta siihen saakka tiede oli ollut kirkon nöyrä palvelija, jonka ei sallittu ylittää uskon asettamia rajoja — lyhyesti, se oli ollut kaikkea muuta kuin tiedettä. Nyt kapinoidi tiede kirkkoa vastaan; porvaristo tarvitsi tiedettä ja osallistui tuohon kapinaan.

Oien täten kosketellut vain kahta sellaista kohtaa, joissa kohoamaan pyrkivän porvariston täytyi törmätä vastakkain silloisen kirkon kanssa, mutta se riittää todistamaan ensiksikin, että nimenomaan porvaristo oli se luokka, joka oli eniten mukana taistelussa katolisen kirkon mahtiasemaa vastaan, ja toiseksi, että kaiken feodalisminvastaisen taistelun täytyi silloin olla muodoltaan uskonnollista ja kohdistua ensi kädessä kirkkoa vastaan. Mutta vaikka sotahuudon kajauttivat yliopistot ja kaupunkien ammattinharjoittajat, niin se synnytti väistämättömästi voimakasta vastakaikua maaseudun väestöjoukoissa, talonpoikien keskuudessa, jotka kaikkialla kävivät ankaraa taistelua hengellisiä ja maallisia feodaaliherrojaan vastaan, nimittäin taistelua itse olemassaolosta.

Euroopan porvariston feodalisminvastainen suurtaistelu saavutti huippunsa kolmessa suuressa ratkaisevassa ottelussa.

Ensimmäisenä oli niin sanottu uskonpuhdistus Saksassa. Kun Luther kehotti kapinaan kirkkoa vastaan, oli vastauksena kaksi poliittista kapinaa: ensin Franz von Sickingenin johtama alemman aatelin kapina 1523 ja sitten suuri talonpoikaissota 1525. Molemmat tukahdutettiin, mikä johtui pääasiassa asiasta eniten kiinnostuneen puolueen, kaupunkiporvariston, epäroinnista, jonka syytä emme voi tässä tarkastella. Siitä lähtien taistelu degeneroitui eri ruhtinaiden ja keisarillisen keskusvallan väliseksi kärhämäksi, minkä seurauksena Saksa pyyhittiin pariksi vuosisadaksi pois Euroopan poliittisesti toimivien kansakuntien luettelosta. Lutherin uskonpuhdistus antoi kuitenkin uuden uskonnon — juuri sellaisen kuin absoluuttinen monarkia tarvitsi. Koillis-Saksan talonpojat olivat tuskin ehtineet kääntyä luterilaisuuteen, kun heidät alennettiin vapaiden miesten asemasta maaorjiksi.

Mutta missä Luther epäonnistui, siinä Calvin voitti. Hänen dogminsa oli soviteltu silloisten porvarien rohkeimpien

vaatimusten mukaiseksi. Hänen armonvalintaoppinsa ilmaisi uskonnollisessa muodossa sen tosiasian, että kaupallisen kilpailun maailmassa menestys tai vararikko ei riipu yksilön toiminnasta tai taidosta, vaan hänestä riippumattomista seikoista. „Määrävänä ei ole jonkun tahto tai toiminta, vaan armo”, so. mahtavien, mutta tuntemattomien taloudellisten voimien armo. Ja tämä oli erikoisestikin totta taloudellisen muuttamisen aikana, jolloin uudet kauppatiet ja kauppakeskukset syrjäyttivät kaikki entiset ja jolloin löydettiin Amerikka ja Intia ja jolloin yksinpä vanhin kunnioitetuin taloudellinen uskonkappalekin — kullan ja hopean arvo — järkkyy ja romahti. Calvinin kirkkojärjestys oli lisäksi läpeensä demokraattinen ja tasavaltainen; mutta saattoivatko maalliset valtakunnat jäädä kuninkaiden, piispojen ja feodaaliterrojen alaisiksi siellä, missä jumalan valtakunta jo oli tasavaltaitettu? Jos kohta saksalainen luterilaisuus muodostui Saksan pikkuruhtinaiden käteväksi aseeksi, niin sitä vastoin kalvinismi perusti tasavallan Hollannissa ja vahvat tasavaltalaispuolueet Englannissa ja eritoten Skotlannissa.

Kalvinismista porvariston toinen suuri kapina sai valmiin taisteluteoriasensa. Tämä kapina puhkesi Englannissa. Kaupunkien porvaristo pani sen alulle, ja maaseudun keskitalonpojat (yeomanry) veivät sen voittoon. Omituista kyllä: kaikissa kolmessa suuressa porvarillisessa vallankumouksessa talonpojat ovat olleet taisteluarmeijana, ja juuri talonpojat ovat olleet se luokka, joka taisteltuaan voiton joutuu väistämättömästi perikatoon tuon voiton taloudellisten seurausten vuoksi. Sadan vuoden kuluttua Cromwellin ajoista Englannin yeomanry oli miltei tyyten hävinnyt. Ja kuitenkin vain sen ansiosta, että tämä yeomanry ja kaupunkien plebeijijaines puuttui asiaan, taistelu käytiin ratkaisevaan loppuun asti ja Kaarle I joutui mestauslavalle. Jotta porvaristo olisi saanut edes ne voiton hedelmät, jotka silloin olivat kypsät korjattaviksi, vallankumousta oli jatkettava huomattavasti pitemmälle tavoitetta — aivan niin kuin Ranskassa 1793 ja Saksassa 1848. Se näyttää todellakin olevan porvarillisen yhteiskunnan kehityslakeja.

Tätä vallankumouksellisen toiminnan liiallisuutta seurasi väistämätön taantumus, joka vuorostaan meni tavoitetta pitemmälle. Monien horjuntujen jälkeen vakiintui vihdoin uusi tasapainotila, joka oli myöhemmin kehityksen lähtökohta. Englannin historian suurenmoinen kausi, jota poroporvarit nimittävät „suurkapinaksi”, ja sitä seuranneet taistelut päättyivät vuoden 1689 verraten vähäpätöiseen tapahtumaan, jota liberaalishenkinen historiankirjoitus nimittää „mainehikkaaksi vallankumoukseksi”.

Uusi lähtökohta oli kompromissi nousevan porvariston ja entisten feodaalisten suurmaanomistajien välillä. Viimeksi mainitut, vaikka heitä silloin kuten nytkin sanottiin aristokratiaksi,

olivat jo täyttä päätä muuttumassa niiksi, joksi Ranskan Louis-Philippe muuttui vasta paljon myöhemmin: kansakunnan ensimmäiseksi porvareiksi. Englannin onneksi vanhat feodaaliparonit olivat tappaneet toinen toisiaan Ruusujen sodissa. Heidän jälkeläisensä, vaikka olivatkin enimmäkseen samojen vanhojen sukujen vesoja, polveutuivat kuitenkin niin kaukaisista sukuhaaroista, että muodostivat aivan uuden korporaation. Tavoiltaan ja pyrki-myksiltään he olivat enemminkin porvareita kuin feodaaleja. He tunsivat mainiosti rahan arvon ja alkoivat oitis paisuttaa maankorkoaan karkottamalla sadoittain pienvuokraajia ja korvaamalla heidät lampaille. Henrik VIII teki porvareista joukoittain uusia maalordeja lahjoittelemalla ja myymällä pilahintaan kirkon tiluksia; samaan tulokseen johti suurtilojen takavarikointi, joka jatkui keskeytyksittä 17. vuosisadan loppuun asti, ja noiden tilojen jakaminen sitten nousukkaille tai puolinousukkaille. Siksipä Englannin „aristokratia” ei olekaan Henrik VII ajoista alkaen vastustellut teollisuustuotannon kehitystä, vaan on päinvastoin koettanut hyötyä siitä. Niin ikään osa suurmaanomistajista on taloudellisten ja poliittisten etujen kannustamana ollut aina valmis toimimaan yhdessä finanssi- ja teollisuusporvariston johtomiesten kanssa. Näin ollen vuoden 1689 kompromissi oli helposti aikaansaataavissa. Poliittiset spolia opima¹ — virat, sinekyyrit, suuret palkat — jäivät isoisille maa-aatelisuvuille ehdolla, että he ottavat riittävässä määrässä varteen finanssitoimia, teollisuutta ja kauppaa harjoittavan keskiluokan taloudelliset intressit. Nämä taloudelliset intressit olivat jo silloin kyllin voimakkaita; ne määräsivät viime kädessä kansakunnan yleisen politiikan. Saatettiin riidellä yksityisistä kysymyksistä, mutta aristokraattinen oligarkia tiesi liiankin hyvin, kuinka erottamattomasti sen oma taloudellinen menestyminen oli sidottu teollisuus- ja kaupporvariston menestymiseen.

Siitä lähtien porvaristo oli Englannin hallitsevien luokkien vaatimaton, mutta tunnustettu osa. Samoin kuin kaikki muut hallitsevat luokat se oli kiinnostunut työtätekevän kansan suurten joukkojen kurissapitämisestä. Kauppias tai tehtailija oli käskyläisiinsä, työläisiinsä ja palveluskuntaansa nähden leipäherran asemassa eli, kuten sanottiin vielä hiljattain Englannissa, „luonnollisen esimiehen” asemassa. Hänen oli saatava heidät tekemään mahdollisimman paljon ja mahdollisimman hyvää työtä ja sitä varten hänen tuli kasvattaa heitä vastaavaan nöyryyteen. Itse hän oli uskonnollinen. Uskonnostaan hän oli saanut lipun, jonka alla oli voittanut kuninkaan ja lordit. Pian hän havaitsi tämän uskonnon myös keinoksi, jolla saattoi muokata luonnollisten alamaistensa mielenlaatua ja tehdä heidät kuuliaisiksi

¹ *spolia opima* — suursaaliit. *Toim.*

leipäherrojensa käskyille, herrojensa, jotka jumalan tutkimaton aivoitus oli asettanut heidän esimiehikseen. Lyhyesti, englantilainen porvari oli nyt mukana pitämässä kurissa „alempia säätyjä”, tuotannollista työtä tekeviä suuria kansanjoukkoja, ja uskonnon vaikutusta käytettiin siinä eräänä keinona.

Mutta lisäksi oli vielä toinenkin seikka vahvistamassa porvariston uskonnollisia taipumuksia: materialismin nousu Englannissa. Tämä uusi ateistinen oppi ei ainoastaan saanut hurskasta keskisäätystä kauhun valtaan, vaan se julisti päälle päätteeksi olevansa filosofiaa, joka yksinomaisesti on sopiva oppineille ja sivistyneille ihmisille muodostuen vastakohtaksi uskonnolle, joka on kyllin hyvä sivistymättömien suurelle joukolle, porvaristokin siihen luettuna. Tämä oppi astui Hobbesin seurassa näyttämölle kuninkaan kaikkivallan puolustajana ja kehotti absoluuttista monarkiaa pitämään alallaan tuota puer robustus sed malitiosus¹, ts. kansaa. Hobbesin seuraajatkin — Bolingbroke, Shaftesbury ym. — säilyttivät materialismin uuden deistisen muodon aristokraattisena esoteerisena² oppina, ja siksipä porvaristo vihasikin sitä ei ainoastaan tuon opin uskonnollisen kerettiläisyyden, vaan myös sen porvarisvastaisten poliittisten yhteyksien takia. Niinpä nimenomaan protestanttiset lahkot, jotka olivat antaneet lipun ja miehistön taisteltaessa Stuar-teja vastaan, antoivat myös pääosan edistyksellisen keskiluokan taisteluvoimista aristokratian materialismin ja deismin vastustamisessa ja ovat vielä tänäkin päivänä „suuren liberaalisen puolueen” selkärankana.

Tällä välin materialismi kulkeutui Englannista Ranskaan, missä se kohtasi toisen, Descartesin opista alkunsa saaneen materialistisen filosofian koulukunnan ja sulautui yhteen sen kanssa. Ranskassakin materialismi pysyi alussa yksinomaan aristokratian oppina. Sen vallankumouksellinen luonne tuli kuitenkin pian esiin. Ranskalaiset materialistit eivät rajoittuneet arvostelemaan pelkästään uskonnon asioita. He arvostelivat kaikkea tieteellistä perimätietoutta ja aikansa kaikkia poliittisia laitoksia. Todistaakseen teoriansa yleisen käyttökelpoisuuden he valitsivat lyhimmän tien: sovelsivat sitä rohkeasti kaikkiin tiedon kohteisiin siinä jättiläisteoksessaan, „Encyclopédiessa”, jonka mukaan he saivat sittemmin nimensä. Siten materialismi tuli muodossa taikka toisessa — joko avoimesti julistettuna materialismina tai deisminä — Ranskan koko sivistyneen nuorison maailmankatsomukseksi, jopa siinä määrässä, että tuo Englannin rojalistien perustama oppi antoi Ranskan suuren vallankumouksen aikana Ranskan tasavaltalaisille ja terroristeille teoreettisen lipun ja „Ihmisoikeuksien julistuksen” tekstin.

¹ *puer robustus sed malitiosus* — rotevaa, mutta kuritonta poikaa. *Toim.*

² *esoteerinen* — vain „vihityille” tarkoitettu. *Toim.*

Ranskan suuri vallankumous oli tosin porvariston kolmas kapina, mutta se oli ensimmäinen kapina, joka oli tyyten luopunut uskonnollisuuden vaipasta ja jossa taistelua käytiin avoimesti poliittisella maaperällä. Se oli niin ikään ensimmäinen kapina, jossa todella taisteltiin loppuun asti, siihen asti, kunnes toinen taisteleva puoli, artistokratia, oli tuhottu ja toinen puoli, porvaristo, sai täydellisen voiton. Englannissa vallankumouksen edellisten ja vallankumouksen jälkeisten instituutioiden rikkomat jatkuvuus sekä suurmaanomistajien ja kapitalistien välinen kompromissi saivat ilmauksensa aikaisemman oikeudenkäytön jatkuvuudessa ja siinä, että feodaaliset juridiset muodot säilytettiin kunnioittaen. Ranskassa vallankumous mursi menneisyyden perinteet kokonaan, hävitti feodalismiin viimeisetkin jätteet ja sovelsi Code civil'issä¹ mestarillisesti yhteen uudet kapitalistiset olot ja vanhan roomalaisen oikeuden — jossa miltei täydellisinä ilmenivät ne juridiset suhteet, jotka johtuivat Marxin „tavara-tuotannoksi” nimittämästä taloudellisesta kehitysteestä,— ja sovelsikin ne yhteen niin mestarillisesti, että tuo kumouksellinen ranskalainen lakikirja on vielä nykyäänkin kaikissa maissa, Englannissakin, esikuvana omistusoikeutta reformoitaessa. Älkäämme kuitenkaan unohtako tässä yhteydessä erästä seikkaa. Joskin englantilainen oikeus ilmaisee kapitalistisen yhteiskunnan taloudelliset suhteet yhä edelleenkin barbaarisella feodaalikielillä, joka vastaa ilmaisemiaan asioita samantapaisesti kuin englannin kielen kirjoitus sen lausuntaa — vous écrivez Londres et vous prononcez Constantinople², sanoi muuan ranskalainen,— niin sittenkin vain tämä sama englantilainen oikeus on säilyttänyt muuttumattomana ja juurruttanut Amerikkaan ja siirtomaihin sen, mikä on parasta siinä persoonallisessa vapaudessa, paikallisessa itsehallinnossa ja kaikelta muulta vieraalta paitsi lainkäytölliseltä sekaantumiselta turvaavassa koskemattomuudessa, lyhyesti niissä muinaisgermaanisissa vapauksissa, jotka absoluuttisen monarkian aikana on mantereella tyyten menetetty ja joita toistaiseksi ei ole missään valloitettu kokonaisuudessaan takaisin.

Palatkaamme kuitenkin takaisin brittiläisiin porvareihin. Ranskan vallankumous antoi näille mainion tilaisuuden tuhota mannermaisten monarkioiden auttamina Ranskan merikauppaa, vallata Ranskan siirtomaita ja tehdä lopun Ranskan viimeisistäkin pyyteistä esiintyä kilpailijana merellä. Tämä oli yksi niistä syistä, jotka saivat Englannin porvariston taistelemaan Ranskan vallankumousta vastaan. Toisena syynä oli se, että tuon vallankumouksen metodit olivat brittiläiselle porvarille varsin

¹ *Code civil* — siviililakikirja. *Toim.*

² — kirjoitetaan Lontoo ja äännetään Konstantinopoli. *Toim.*

vastenmielisiä. Hänestä ei ollut vastenmielistä ainoastaan vallankumouksen „kirottu” terrorismi, vaan jo se, että vallankumous yritti saattaa porvariston herruuden äärimmilleen. Mitäpä brittiläinen porvari saattoi tehdä maailmassa ilman aristokratiaansa, joka opetti sille käytöstavat (ne olivatkin sen mukaiset), keksi sille muodit ja toimitti upseereita armeijalle, tuolle kotimaan sisäisen järjestyksen ylläpitäjälle, ja laivastolle, uusien siirtomaiden ja uusien markkinain valloittajalle? — Porvariston keskuudessa oli tosin edistyksellisenä vähemmistönä väkeä, jolle ei ollut sanottavampaa etua kompromissista. Tämä vähemmistö muodostui pääasiassa vähävaraisemmasta keskiluokasta ja suhtautui myötämielisesti vallankumoukseen, mutta sillä ei ollut voimaa parlamentissa.

Siis mitä enemmän materialismi muodostui Ranskan vallankumouksen uskontunnustukseksi, sitä lujemmin jumalaapelkääväinen englantilainen porvari piti kiinni uskonnostaan. Eivätkö Pariisin kauhunajat olleet osoituksena siitä, mitä seuraa, kun kansa menettää uskontonsa? Mitä laajemmalle materialismi levisi Ranskasta naapurimaihin ja mitä enemmän sitä vahvistivat muut samanhenkiset teoreettiset virtaukset, etenkin saksalainen filosofia; mitä enemmän materialismi ja ylipäänsä vapaa-ajattelu todella tuli sivistyneen ihmisen välttämättömäksi tunnusmerkiksi mannermaalla, sitä itsepintaisemmin Englannin keskiluokka piti kiinni moninaisista uskontunnustuksistaan. Kaikki ne olivat jyrkästi uskonnollisia, kristillisiä tunnustuksia, niin suuresti kuin ne saattoivatkin erota toisistaan.

Samaan aikaan kun vallankumous varmisti Ranskassa porvariston poliittisen voiton, Watt, Arkwright, Cartwright ja muut panivat Englannissa alulle teollisen vallankumouksen, joka siirsi taloudellisten voimien painopisteen kokonaan muualle. Porvariston rikkaus kasvoi nyt verrattomasti nopeammin kuin maa-aristokratian rikkaus. Itse porvariston piirissä finanssiaristokratia, pankkiirit ym. joutuivat tehtailijoihin verraten yhä enemmän taka-alalle. Vuoden 1689 kompromissi ei vastannut osapuolten keskinäistä asemaa enää niiden muutostenkaan jälkeen, joita siihen oli tehty vähin erin porvariston hyväksi. Näiden osapuolten luonne oli niin ikään muuttunut: vuoden 1830 porvaristo oli tyyten erilaista verrattuna edellisen vuosisadan porvaristoon. Poliittinen valta, joka edelleenkin oli aristokratialla ja jota tämä käytti uuden teollisuusporvariston pyyteiden vastustamiseen, joutui ristiriitaan uusien taloudellisten intressien kanssa. Oli alettava uusi taistelu aristokratiaa vastaan, ja se saattoi päättyä vain uuden taloudellisen mahdin voittoon. Vuoden 1830 Ranskan vallankumouksen vaikutuksesta suoritettiin ensiksi parlamenttireformi kaikesta vastustuksesta huolimatta. Se antoi porvaristolle tunnustetun ja vahvan aseman parlamentissa. Sitä seurasi vilja-

lakien¹ poistaminen, joka kerta kaikkiaan asetti porvariston, etenkin sen aktiivisimman osan, tehtailijat, valta-asemaan maan aristokratiaan nähden. Se oli mitä suurin, mutta myöskin viimeinen voitto, jonka porvaristo saavutti yksinomaan omaksi hyödykseen. Kaikki myöhemmät voittonsa sen oli jaettava uuden yhteiskunnallisen mahtin kanssa, joka alussa oli sen liittolainen, mutta myöhemmin sen kilpailija.

Teollinen vallankumous oli luonut suurten teollisuuskapitalistien luokan. Mutta samalla se oli luonut myös paljon lukuisamman teollisuustyöläisten luokan. Tämä luokka kasvoi lukumääräisesti jatkuvasti sitä mukaa kuin teollinen vallankumous valtasi tuotannonalan toisensa jälkeen. Sen lukumäärän kasvaessa kasvoi sen voimakin, ja tämä voima ilmeni jo v. 1824, jolloin se pakotti vastaanhangoittelevan parlamentin kumoamaan yhdistymisvapautta vastaan tähdätyt lait. Parlamenttireformin puolesta käydyin agitaation aikana työläiset olivat reformipuolueen radikaalina siipenä. Kun vuoden 1832 lailla heiltä riistettiin äänioikeus, he esittivät vaatimuksensa kansan kartassa (people's charter) ja järjestyivät riippumattomaksi chartistipuolueeksi, suuren porvarillisen Anti-Corn-Law-Leagueen vastapainoksi. Chartistipuolue oli aikamme *ensimmäinen työväenpuolue*.

Sitten helmi- ja maaliskuussa 1848 puhkesivat mannermaan vallankumoukset, joissa työväki esitti niin merkittävää osaa ja esiintyi, ainakin Pariisissa, vaatimuksin, jotka olivat kerrassaan sallimattomia kapitalistisen yhteiskunnan kannalta katsoen. Sitten seurasi yleinen taantumus. Ensin chartistien tappio huhtikuun 10. p:nä 1848, sitten Pariisin työväen kapinan tukahduttaminen saman vuoden kesäkuussa, edelleen vuoden 1849 epäonnistumiset Italiassa, Unkarissa, Etelä-Saksassa ja vihdoinkin voitto, jonka Louis Bonaparte sai Pariisista joulukuun 2. p:nä 1851. Näin oli ainakin joksikin ajaksi karkotettu työväen vaatimusten mörkö, mutta mitä se olikaan maksanut! Jos siis brittiläinen porvaristo oli jo aikaisemmin vakuuttunut siitä, että rahvasta on välttämättömästi pidettävä mieleltään uskonnollisena, niin kuinkahan kipeästi sen täytyikään tuntea tämä välttämättömyys kaikkien näiden kokemusten jälkeen! Piittaamatta vähääkään mannermaisten kumppaniensa ivanaurusta se käytti vuodesta toiseen tuhansia ja kymmeniä tuhansia alempien säätyjen evankelioimiseen. Se ei tyytynyt omaan uskonnolliseen koneistoonsa, vaan kääntyi veli Jonathanin², uskonnollisen

¹ Taistelu viljantuontirajoituksia vastaan Englannissa päättyi 1846 hyväksytyyn lakiin, joka määräsi poistamaan viljan tuontitullit kolmen vuoden sisällä. Ne poistettiinkin v. 1849. *Toim.*

² „Veli Jonathan” kuvaa personoidussa muodossa Pohjois-Amerikan Yhdysvaltoja (kuten „John Bull” Englantia). Tämä pilanimi vaihtui sittemmin nimeen „setä Samuli”. *Toim.*

liiketoiminnan silloisen suurimman organisaattorin, puoleen ja impertoii Amerikasta revivalismin, Moodyn, Sankeyn¹ jne.; se otti lopulta vastaan jopa pelastusarmeijankin vaarallisen avun, pelastusarmeijan, joka käyttää uudestaan alkukristillisyyden propagandakeinoja, kääntyy köyhien kuten jumalan valittujen puoleen, taistelee kapitalismia vastaan omalla uskonnollisella tavallaan ja kasvattaa siten alkukristillisen luokkataistelun ainesta, mikä eräänä päivänä voi muodostua sangen kohtalokkaaksi sille hyvinvoivalle väelle, joka käyttää nyt siihen käteistä rahaa.

Näyttää olevan historiallisen kehityksen laki, ettei porvaristo voi ainakaan pitemmäksi ajaksi vallata missään Euroopan maassa poliittista valtaa niin yksinomaisesti kuin sen teki feodaaliylimystö keskiajalla. Ranskassakin, jossa feodalismi juurruttiin niin täydellisesti pois, porvaristo oli luokkakokonaisuutena hallitsemassa vain lyhyen ajanjakson. Louis-Philippen aikana, 1830—1848, hallitsi vain pieni osa porvaristosta, jonka paljon suurempi osa oli korkean sensuksen avulla estetty käyttämästä vaalioikeutta. Toisen tasavallan aikana hallitsi koko porvaristo, mutta vain kolme vuotta; sen kyvyttömyys teki tietä toiselle keisarikunnalle. Vasta nyt kolmannen tasavallan aikana porvaristo kokonaisuutena on ollut parikymmentä vuotta peräsimmää osoittaen lisäksi jo nyt ilahduttavia rappeutumisen merkkejä. Pitempiaikainen porvariston herruus on tähän asti ollut mahdollista vain sellaisissa maissa kuin Amerikassa, jossa feodalismia ei ole koskaan ollut ja yhteiskunta on alunperin kehittynyt porvarillisella pohjalla. Mutta vieläpä Ranskassa ja Amerikassakin kolkuttavat jo lujasti ovea porvariston seuraajat, työläiset.

Englannissa porvaristolla ei ole ollut jakamatonta valtaa koskaan. Yksinpä vuoden 1832 voittokin jätti miltei poikkeuksetta kaikki korkeimmat hallintovirat aristokratialle. Miksi rikas keskiluokka salli niin alistuvaisesti tämän tapahtua, sitä en käsittänyt ennen kuin hra W. A. Forster, liberaali suurtehtailija, kehotti puheessaan Bradfordin nuorta väkeä opettelemaan oman tulevaisuutensa takia toki ranskaakin ja kertoi samalla, miten pässimäiseksi hän tunsu itsensä jouduttuaan valtioministeriksi tultuaan seuraan, jossa ranska oli ainakin yhtä tarpeellinen kuin englantil! Keskitasoltaan Englannin silloiset porvarit olivat todellakin aivan sivistymättömiä nousukkaita, joiden oli tahtoen tai tahtomattaan jätettävä aristokratialle kaikki ne korkeimmat hallinto-

¹ *Revivalismi* — viime vuosisadalla esiintynyt uskonnollinen liike, joka yritti lujittaa uskonnon vähentyvää vaikutusta. *Moody* ja *Sankey* — amerikkalaisia lähetyssaarnaajia, mainitun liikkeen organisaattoreja. *Toim.*

virat, joissa vaadittiin muita ominaisuuksia kuin liikemiesoveluden höystämää saarelaisrajoittuneisuutta ja saarelaiskopeutta¹. Loputtomat sanomalehtiväittelyt „middle-class-education'ista”² osoittavat vielä nytkin, ettei Englannin keskiluokka vieläkään pidä itseään kyllin hyvänä saamaan parasta kasvatusta, vaan etsiskelee itselleen jotakin vaatimattomampaa. Niinpä siis viljalakien kumoamisenkin jälkeen tuntui aivan luonnolliselta, että miehet, jotka olivat voiton taistelleet, Cobdenit, Brightit, Forsterit ym., jätettiin kokonaan virallisen hallituksen ulkopuolelle, kunnes vihdoin parikymmentä vuotta myöhemmin uusi reformitoimenpide avasi heille ministeristön ovet. Englannin porvaristo tuntee vielä tänäkin päivänä niin syvästi oman yhteiskunnallisen alemmuutensa, että pitää omalla ja kansan kustannuksella yllä tyhjäätoimittajien paraatikastia, jonka tehtävänä on kansakunnan arvokas edustaminen kaikissa loistotilaisuuksissa, ja tuntee saaneensa osakseen korkeimman kunnian, jos joku porvari havaitaan kyllin arvokkaaksi pääsemään tähän suljettuun seuraan, joka loppujen lopuksi on porvariston oma aikaansaannos.

Siis teollisuutta ja kauppaa harjoittava keskiluokka ei ollut ennättänyt vielä kokonaan syrjäyttää maa-aristokratiaa poliittisesta vallasta, kun näyttämölle ilmestyi uusi kilpailija, työväenluokka. Chartistiliikkeen ja mannermaan vallankumousten jälkeinen taantumus ja sen lisäksi Englannin teollisuuden verraton laajeneminen vv. 1848—1866 (mikä tavallisesti luetaan yksinomaan vapaakaupan ansioksi, vaikka se onkin paljon enemmän

¹ Ja liikeasioissakin kansallis-šovinistinen kopeus on peräti viheliäinen neuvonantaja. Tavallinen englantilainen tehtailijakin piti aivan viime aikoihin asti englantilaisen arvoa alentavana puhua jotain muuta kuin omaa kieltään ja jopa tiettyssä mitassa ylvästelikin sillä, että ulkomaalaiset „köyhät pirut” siirtyvät asumaan Englantiin ja vapauttavat hänet sellaisesta vaivasta kuin tuotteiden myynnistä ulkomaille. Hän ei edes huomannut, että nuo ulkomaalaiset, enimmäkseen saksalaiset, saivat siten käsiinsä suurimman osan Englannin ulkomaankaupasta — niin tuonnista kuin viennistäkin — ja että englantilaisten välitön ulkomaankauppa rajoittui vähitellen siirtomaihin, Kiinaan, Yhdysvaltoihin ja Etelä-Amerikkaan. Eikä hän huomannut myöskään sitä, että nämä saksalaiset kävivät ulkomailla kauppaa toisten saksalaisten kanssa, jotka ajan oloon järjestivät kautta koko maailman ulottuvan kauppasiirtolain verkon. Ja kun Saksa alkoi noin nelisenkymmentä vuotta sitten tosissaan valmistaa tuotteita vientiä varten, se sai näistä saksalaisista kauppasiirtoloista välikappaleen, joka ihmeteltävällä tavalla auttoi sitä muuttumaan lyhyessä ajassa viljaa vievästä maasta ensiluokkaiseksi teollisuusmaaksi. Silloin vihdoinkin, noin kymmenkunta vuotta sitten, englantilaiselle tehtailijalle tuli hätä käteen, ja hän tiedusteli lähettiläitään ja konsuleiltaan, mistä oikein johtui, ettei hän kyennyt enää säilyttämään omia asiakkaitaan. Yksimielinen vastaus oli seuraava: 1) te ette opettele asiakkaanne kieltä, vaan vaaditte häntä puhumaan omaa kieltänne, ja 2) te ette edes yritä tyydyttää asiakkaanne tarpeita, tottumuksia ja makua, vaan vaaditte häneltä omienne, englantilaisten, omaksumista. (*Engelsin huomautus.*)

² „middle-class-education” — keskiluokan (porvariston) sivistys. *Toim.*

rautateiden, valtamerialusten ja yleensä liikennevälineiden valtavien kehityksen ansiota) olivat tehneet taas työväen riippuvaiseksi liberaaleista, joiden puolueessa se muodosti radikaalin siiven niin kuin chartistiliikettä edeltäneenä aikanaan. Työläisten äänioikeusvaatimukset kävivät kuitenkin vastustamattomiksi. Samaan aikaan kun whigit, liberaalien johtajat, yhä arkailivat, Disraeli osoitti etevämmyytensä; hän käytti hyväksi toryille suotuisaa hetkeä saattaen kaupunkivaalipiireissä voimaan household-äänioikeuden (jota nautti jokainen omassa talossaan asuva) ja muuttaen samalla vaalipiirejä. Pian sen jälkeen saatiin voimaan salainen äänestys (the ballot); sitten v. 1884 household-äänioikeus ulotettiin koskemaan kaikkia, myöskin kreivikunta-vaalipiirejä ja toimitettiin uusi vaalipiirijako, joka yhtäläisesti niitä ainakin jossain määrin. Kaiken tämän ansiosta työväenluokan voima lisääntyi vaaleissa niin vahvasti, että työläiset ovat nyt valitsijain enemmistönä 150—200 vaalipiirissä. Mutta parlamentaarista järjestelmää parempaa perinteiden kunnioituksen koulua ei ole! Jos kohta keskiluokka katseli hartauden ja pelonsekaisen kunnioituksen tuntein ryhmää, jota lordi John Manners sanoi piloillaan „vanhaksi aateliksemme”, niin työläismassat katsoivat kunnioittaen ja arvossapitäen silloista niin kutsuttua „parempaa luokkaa”, porvaristoa. Ja tosiaankin, brittiläinen työläinen oli viisitoista vuotta sitten esimerkillinen työläinen, jonka kunnioittava suhtautuminen työnantajansa asemaan ja itsehillintä ja nöyryys, silloin kun hän esitti vaatimuksiaan, valoiivat balsamia niihin haavoihin, joita meidän saksalaisiin katederisocialisteihimme olivat iskeneet omien kotimaisten saksalaisten työläisten parantumattoman kommunistiset ja vallankumoukselliset pyrkimykset.

Englantilaiset porvarit olivat kuitenkin hyviä liikemiehiä ja näkivät pitemmälle kuin saksalaiset professorit. He olivat jakaneet valtansa työläisten kanssa vain pakosta. Chartistiliikkeen aikana he olivat oppineet ymmärtämään, mihin tuo puer robustus malitiosus, kansa, kykenee. Sittenmin porvariston oli ollut pakko hyväksyä useimmat kansan kartan vaatimuksista, ja ne olivat tulleet maan laiksi. Nyt jos milloinkaan kansaa oli pidettävä aisoissa moraalisiin keinoin. Ja ensimmäisenä ja tärkeimpänä moraalisenä joukkovaikutuskeinona oli edelleenkin uskonto. Siitä pappisenemmistö kouluhallinnoissa, siitä se, että porvaristo verotti yhä enemmän itseään kaikenlaatuisen hurskaan demagogian hyväksi, alkaen ritualismista aina pelastusarmeijaa myöten.

Ja niinpä brittiläinen respektaabeli poroporvarillisuus sai voiton mannermaisen porvarin vapaahenkisyydestä ja uskuntoon kohdistuneesta välinpitämättömyydestä. Ranskan ja Saksan työläiset olivat tulleet kapinalliseksi. Sosialismi oli saastuttanut heidät kokonaan, eivätkä he, sangen painavin perustein, suinkaan

olleet kovin kärkeäitä noudattamaan laillisuutta vallanvaltaamiskeinojen valinnassa. Puer robustus kävi siellä todellakin päivä päivältä yhä enemmän malitiosus. Mitä muuta mahtoi viime kädessä tehdä ranskalainen ja saksalainen porvari kuin luopua vaieten vapaahenkisyydestään samaan tapaan, kuin julkea pojanviikari luopuu meritaudin yltyessä palavasta sikarista, jolla hän oli ylvästellyt rennosti laivan kannella? Jumalanpilkkajaat tekeytyivät toinen toisensa jälkeen ulkonaisesti hurskaiksi, puhuivat kunnioittavasti kirkosta, sen opeista ja menoista ja itsekin noudattivat viimeksi mainittuja sikäli kuin niitä ei voitu välttää. Ranskan porvarit lakkasivat syömästä lihaa perjantaisin, ja Saksan porvarit hikoilivat kirkonpenkissään kuunnellessaan loputtoman pitkiä protestanttisia saarnoja. He olivat joutuneet pulaan materialismeineen. „Uskonto on säilytettävä kansaa varten” — siinä viimeinen ja ainoa keino yhteiskunnan pelastamiseksi täydellisestä perikadosta. Onnettomuudekseen he hoksasivat tämän vasta sitten, kun olivat tehneet kaiken, mikä on ihmiselle mahdollista, tuhotakseen uskonnon ainiaaksi. Ja silloin koitti hetki, jolloin oli brittiläisen porvarin vuoro nauraa ja huudahtaa heille: „Te narrit, tuon olisin voinut sanoa teille jo pari vuosisataa sitten!”

Pelkään kuitenkin, ettei enempää brittiläisen porvarin uskonnollinen pölkkypäisyys kuin mannermaisen porvarin post festum tapahtunut kääntymyskään kykene pidättämään paisuvaa proletaarista virtaa. Perinne on mahtava jarrutusvoima, se on historian inertivoimaa. Mutta se on vain passiivista voimaa, ja siksi sen täytyy väistyä. Uskontokaan ei ole kestävä pysyvästi kapitalistisen yhteiskunnan suojamuurina. Koska oikeudelliset, filosofiset ja uskonnolliset käsityksemme ovat kyseisessä yhteiskunnassa vallitsevien taloudellisten suhteiden joko läheisempiä tai kaukaisempia jälkeläisiä, niin nämä käsitykset eivät voi säilyä pitkälti sen jälkeen, kun taloudelliset suhteet ovat perinpohjin muuttuneet. Meidän on joko uskottava yliluonnolliseen ilmestykseen tai myönnettävä, etteivät mitkään uskonnolliset saarnat voi pelastaa luhistuvaa yhteiskuntaa.

Todellakin, myös Englannissa työläiset ovat alkaneet jälleen liikehtiä. Kaikenlaiset perinteet tietysti kahlehtivat heitä. Niitä ovat porvarilliset perinteet: esim. se laajalle levinnyt luulo, että voi olla olemassa vain kaksi puoluetta, konservatiivinen ja liberaalinen, ja että työväenluokan täytyy muka hankkia vapautuksensa mahtavan liberaalisen puolueen välityksellä. Niitä ovat työläisten itsenäistä toimintaa tavoittelevien ensimmäisten hapuillevien yritysten ajoilta periytyneet työläisperinteet: esim. se lukuisissa vanhoissa trade unioneissa säilynyt tapa, että erotetaan kaikki ne työläiset, jotka eivät ole käyneet läpi säännön- mukaista oppiaikaa, mikä tietää vain sitä, että jokainen tällainen

union kasvattaa itselleen omat lakonrikkurinsa. Mutta kaikesta tästä huolimatta Englannin työväenluokka menee eteenpäin, mikä hra professori Brentanonkin on ollut pakko ilmoittaa mielipahoin katederisosialistisille veljilleen. Se, niin kuin kaikki muukin Englannissa, menee eteenpäin hitaasti, arvokkaasti, milloin aikailten, milloin osin tuloksettomien, epävarmojen yrityksin. Se menee paikoitellen eteenpäin suhtautuen ylen epäluuloisesti sosialismi-sanaan, mutta omaksuen vähitellen itse asian. Se menee eteenpäin ja sen liike tempaa mukaan työläiskerroksen toisensa jälkeen. Tuo liike on ravistanut nyt hereille Lontoon Eastendin opinkäymättömät työläiset kuolemanraskaasta unesta, ja me kaikki olemme nähneet, minkä kelpo sysäyksen nämä uudet voimat ovat sille vuorostaan antaneet. Ja joskaan liikkeen vauhti ei vastaa joidenkin kärsimättömiä odotuksia, niin älkööt he unohtako, että juuri työväenluokka säilyttää englantilaisen kansallisuuteen parhaat puolet ja että ainoakaan edistykseellinen saavutus, joka Englannissa kerran on saatu, ei mene koskaan hukkaan. Vaikka entisten chartistien pojat eivät edellä mainituista syistä olleetkaan aivan sellaisia kuin saattoi odottaa, niin näyttää kuitenkin siltä, kuin pojanpojat olisivat isoisiensä veroisia.

Mutta Euroopan työväenluokan voitto ei riipu yksinomaan Englannista. Sen voi taata vain vähintään Englannin, Ranskan ja Saksan yhteistoiminta. Kummassakin viimeksi mainitussa maassa työväenliike on hyvän matkaa Englannin työväenliikettä edempänä. Saksassa sen voiton hetken voi jopa määritelläkin. Sen edistyminen siellä viimeksi kuluneiden 25 vuoden aikana on vertaansa vailla. Se edistyy yhä nopeampaa vauhtia. Jos kohta Saksan porvaristo on osoittanut huutavaa poliittisten kykyjen, kurin, rohkeuden ja tarmon puutetta, niin Saksan työväenluokka on osoittanut, että sillä on runsaasti kaikkia näitä ominaisuuksia. Lähes neljäsataa vuotta sitten Saksa oli Euroopan keskiluokan ensimmäisen suuren nousun lähtökohtana; olisikohan asiain nykyisillään ollen mahdotonta, että Saksasta tulee myös Euroopan proletariaatin ensimmäisen suurvoiton näyttämö?

F. Engels

Huhtikuun 20. pnä 1892

*Julkaistu ensimmäisen kerran
F. Engelstin teoksen „Sosialismin
kehittyminen utopiasta tieteeksi”
englanninkielisessä painoksessa
Lontoossa 1892. Ilmestyi samoihin
aikoihin saksaksi aikakauslehdessä
„Neue Zeit” vv. 1892—1893*

*Julkaistaan
saksankielisen alkutekstin mukaan,
joka on tarkistettu vertailemalla sitä
englanninkieliseen tekstiin
Suomennos saksasta*

SOSIALISMIN KEHITYS UTOPIASTA TIETEEKSI

I

Nykyaikainen sosialismi on sisällöltään lähinnä tulos niistä havainnoista, joita on tehty toisaalta nykyisessä yhteiskunnassa vallitsevista omistavien ja omistamattomien, kapitalistien ja palkkatyöläisten, luokkavastakohtista ja toisaalta tuotannossa vallitsevasta anarkiasta. Mutta teoreettiselta muodoltaan se esiintyy aluksi 18. vuosisadan suurten ranskalaisten valistusfilosofien periaatteiden pitemmälle kehiteltynä ja ikään kuin johdonmukaisempana jatkona. Sosialismin täytyi, kuten jokaisen uuden teorian, ottaa lähtökohdaksi ennen kaikkea ennestään oleva aateaineisto, vaikka se perustuikin pohjimmaltaan aineellisen elämän taloudellisiin tosiasioihin.

Suurmiehet, jotka Ranskassa selvensivät ajatuksia tulevaa vallankumousta varten, esiintyivät itsekkin äärimmäisen vallankumouksellisesti. He eivät tunnustaneet mitään ulkonaista auktoriteettia, olipa se millainen tahansa. Uskonto, luonnonkäsitys, yhteiskunta, valtiojärjestys ja yleensä kaikki alistettiin säälimättömän arvostelun alaiseksi; kaiken täytyi todistaa järjen tuomioistuimen edessä olemassaolonsa oikeus tai hävitä. Arvos-televasta järjestä tuli kaiken olevaisen ainoa mittapuu. Se oli aikaa, jolloin, kuten Hegel sanoo, maailma asetettiin pääläelleen¹

¹ Seuraava koskee Ranskan vallankumousta: „Oikeusaate, oikeuskäsite, pääsi *kerralla* voitolle, eivätkä vanhat epäoikeuden tuet pystyneet tekemään sille mitään vastusta. Siis oikeusaate on nyt tullut perustuslain pohjaksi, ja kaiken olisi nyt perustuttava tälle pohjalle. Niin kauan kun aurinko on ollut taivaalla ja planeetat sitä kiertäneet, ei ole vielä nähty, että ihminen nojaa päähänsä, ts. ajatuksiinsa, ja rakentaa todellisuuden sen mukaisesti. Anaksagoras sanoi ensimmäisenä, että Nûs, järki, hallitsee maailmaa, mutta vasta nyt ihminen on tullut huomaamaan sen, että ajatuksen olisi hallittava henkistä todellisuutta. Se oli niin muodoin *ihanaa auringonnousun aikaa*. *Katki ajattelevat olennot ovat juhlineet tuota aikakautta*. Ylevä riemu vallitsi tuona aikana ja *hengen innoitus värisytti koko maailmaa*, ikään kuin jumalallisuus olisi vasta nyt sopinut maailman kanssa.” (Hegel, Historianfilosofia, 1840, s. 535.) — Eiköhän olisi korkea aika soveltaa sosialistilakia professori Hegel-vainajan moisia yhteiskunnalle vaarallisia kumousoppeja vastaan? (Engelsin huomautus.)

ensiksikin siinä mielessä, että ihmisjärki ja sen ajattelutoiminnan löytämät väitteet pyrkivät olemaan kaiken inhimillisen toiminnan ja yhteiskunnallisuuden perustana, ja sittemmin myös siinä laajemmassa mielessä, että todellisuus, joka oli ristiriidassa näiden väitteiden kanssa, käännettiin oikeastaan ylösalaisin. Kaikki aikaisemmat yhteiskunta- ja valtiomuodot, kaikki vanhat perinnäiset käsitykset heitettiin järjettöminä romukoppaan; siihen asti maailma oli ollut yksinomaan ennakkoluulojen ohjattavana ja sen koko menneisyys ansaitsi vain sääliä ja halveksumista. Vasta nyt valkeni päivä, vasta nyt tuli järjen valtakunta, ja tästä lähtien täytyi taikauskon, vääryyden, etuoikeuksien ja sorron väistyä ikuisen totuuden, ikuisen oikeudenmukaisuuden, luontoperäisen yhdenvertaisuuden ja luovuttamattomien ihmisoikeuksien tieltä.

Nyt tiedämme, ettei tämä järjen valtakunta ollut mikään muu kuin porvariston idealisoitu valtakunta, että ikuinen oikeudenmukaisuus toteutui porvariston oikeudenhoitona, että yhdenvertaisuus typistyi porvarilliseksi yhdenvertaisuudeksi lain edessä, että ihmisoikeuksista oleellisimmaksi julistettiin — porvarillinen omistus ja että järjen valtio, Rousseau'n yhteiskuntasopimus, osoittautui ja saattoikin osoittautua elämässä vain porvarilliseksi demokraattiseksi tasavallaksi. 18. vuosisadan suuret ajattelijat eivät kenneet sen enempää kuin heidän edeltäjänsäkään ylittämään niitä rajoja, jotka heidän oma aikakautensa oli heille asettanut.

Mutta koko muun yhteiskunnan edustajana esiintyvän porvariston ja feodaaliaateliston välisen vastakohtaisuuden ohella oli olemassa riistäjien ja riistettyjen, joutilaiden rikkaiden ja työtätekevien köyhien välinen yleinen vastakohtaisuus. Juuri tämä seikka antoi porvariston edustajille mahdollisuuden esiintyä koko kärsivän ihmiskunnan eikä vain erikoisen luokan edustajina. Enemmänkin. Hamasta syntymästä porvaristoa vaivasi sen oma vastakohtaisuus: kapitalistit eivät voi olla olemassa ilman palkkatyöläisiä, ja sitä mukaa kun keskiaikainen ammattikuntamestari kehittyi uudenaikaiseksi porvariksi, ammattikuntakisälli ja ammattikuntaan kuulumaton päiväpalkkalainen kehittyivät vastaavasti proletaareiksi. Vaikka porvaristolla *taistelussa aatelia vastaan* olikin ylipäänsä tietty oikeus pitää itseään myös sen ajan erinäisten työtätekevien luokkien intressien edustajana, niin kuitenkin porvariston jokaisen suuren liikehtimisen yhteydessä esiintyi itsenäistä liikehtimistä myös sen luokan taholla, joka oli nykyaikaisen proletariaatin enemmän tai vähemmän kehittynyt edeltäjä. Sellaista liikehtimistä edustivat Saksan uskonpuhdistuksen ja talonpoikaissotien aikana kasteenuudistajat ja Thomas Münzer, Englannin suuren vallankumouksen

aikana levellerit¹, Ranskan suuren vallankumouksen aikana Babeuf. Näiden vielä kypsymättömän luokan kumouksellisten kapinoiden ohessa julistettiin vastaavanlaisia teorioita; niitä olivat ihanteellisten yhteiskuntaolojen utooppiset kuvaukset 16. ja 17. vuosisadalla² ja jo suorastaan kommunistiset teoriat (Morelly ja Mably) 18. vuosisadalla. Yhdenvertaisuusvaatimus ei rajoittunut enää poliittisiin oikeuksiin, vaan se ulotettiin koskemaan myös yksilön yhteiskunnallista asemaa; piti poistettaman paitsi luokkaetuoikeudet, myös itse luokkaeroavaisuudet. Askeettinen, kaikki elämännautinnot kieltävä spartalainen kommunismi oli siis uuden opin ensimmäinen ilmenemismuoto. Sitten seurasi kolme suurta utopistia: Saint-Simon, jonka opissa porvarillinen suunta säilyttää vielä tietyn pätevyuden proletaarisen rinnalla, Fourier ja Owen, joka kehittyneimmän kapitalistisen tuotannon maassa ja tämän tuotannon synnyttämien vastakohtaisuuksien vaikutuksen alaisena kehittäi järjestelmällisesti välittömästi ranskalaiseen materialismiin kytkeytyviä ehdotelmiaan luokkaeroavaisuuksien poistamisesta.

Kaikille kolmelle on yhteistä se, että he eivät esiintyneet proletariaatin etujen ajajina, proletariaatin, joka siihen mennessä oli jo historiallisesti syntynyt. He tahtoivat kuten valistusfilosofitkin vapauttaa heti koko ihmiskunnan eivätkä lähinnä jotakin tiettyä luokkaa. He tahtoivat kuten valistusfilosofitkin pystyttää järjen ja ikuisen oikeudenmukaisuuden valtakunnan, mutta heidän valtakuntansa eroaa valistusfilosofien valtakunnasta kuin taivas maasta. Myös näiden valistusfilosofien periaatteiden mukaisesti rakennettu porvarillinen maailma on järjetön ja epäoikeudenmukainen, ja siksi sekin on joutuva kadotuksen kuiluun kuten feodalismi ja kaikki muut aikaisemmat yhteiskuntajärjestelmät. Todellinen järki ja oikeudenmukaisuus eivät ole hallinneet tähän asti maailmassa vain siitä syystä, että niistä ei ole ollut oikeaa käsitystä. Ei ole ollut näet sitä nerokasta miestä, joka nyt on ilmaantunut ja tiedonnut totuuden. Se, että hän on ilmaantunut nyt ja että totuus on tullut ilmi juuri nyt, ei ole mikään yleisestä historiallisesta kehityksestä välttämättömästi johtuva väistämätön tapahtuma, vaan pelkkä onnellinen sattuma. Hän olisi voinut syntyä yhtä hyvin 500 vuotta aikaisemmin ja pelastanut niin ollen ihmiskunnan 500 vuoden harhoilta, taisteluilta ja kärsimyksiltä.

Olemme huomanneet, että 18. vuosisadan ranskalaiset filosofit, vallankumouksen valmistajat, vetosivat järkeen katsoen sen

¹ *Levellerit* (levellers)— sananmukaisesti „tasajaajat” („yhdenvertaisuuden vaatijat”); edustivat kaupunki- ja maaseutuköyhälistön intressejä Englannin porvarillisen vallankumouksen kaudella 17. vuosisadalla. *Toim.*

² Engels tarkoittaa utooppisen kommunismin edustajien Thomas Moren (16. vuosis.) ja Campanellan (17. vuosis.) teoksia. *Toim.*

ainoaksi kaiken olevaisen tuomariksi. Oli pystytettävä järjenumukainen valtio, järjenumukainen yhteiskunta, ja poistettava armotta kaikki, mikä oli ristiriidassa ikuisen järjen kanssa. Niin ikään olemme huomanneet, ettei tuo ikuinen järki ollut todellisuudessa mitään muuta kuin juuri silloin nykyaikaiseksi porvaristoksi kehittymässä olleen kiltaporvariston ihanteellistettua järkevyyttä. Kun sitten Ranskan vallankumous oli toteuttanut tuon järkeysyhteiskunnan ja järkeysvaltion, uudet laitokset eivät silti olleet suinkaan ehdottoman järjenumukaisia, niin järkiperäisiä kuin ne olivatkin aikaisempiin oloihin verraten. Järkeysvaltio kärsi täydellisen haaksirikon. Rousseauin yhteiskuntasopimus toteutui terroriaikana, johon omaa poliittista pätevyyttään epäilemään alkanut porvaristo etsi pelastusta ensin direktoriohallituksen korruptiosta ja lopulta Napoleonin despotismista. Luvattu ikuinen rauha muuttui loputtomaksi valloitus sodaksi. Järkeysyhteiskunnalle ei käynyt sen paremmin. Köyhän ja rikkaan vastakohtaisuus, sen sijaan että olisi ratkennut yleiseksi onneksi, kärkeistyi siitä syystä, että poistettiin sen yli johtavana siltana olleet ammattikunta- ja muut etuoikeudet ja sitä lieventäneet kirkolliset hyväntekeväisyyslaitokset. Nyt todellisuudeksi muuttunut feodaalisista kahleista „vapaa omistus” oli pikkuporvareille ja pientalonpojille vapautta myydä suurpääoman ja suurmaanomistuksen ylivoimaisen kilpailun kuristama pikkuomaisuutensa juuri noille isoille herroille ja muuttui siis pikkuporvarien ja pientalonpoikien osalta vapautumiseksi omaisuudesta. Kapitalistisella perustalla tapahtuva teollisuuden nopea nousu teki työtätekevien joukkojen köyhydestä ja kurjuudesta yhteiskunnan elinehdon. Käteismaksu muodostui yhä enemmän yhteiskunnan ainoaksi yhdysiteeksi, kuten Carlyle sanoi. Rikosten määrä lisääntyi vuosi vuodelta. Jos kohta aikaisemmin julkisesti peittelemättöminä esiintyneet feodaaliset paheet oli toki toistaiseksi tungettu taka-alalle, vaikkei niitä oltukaan poistettu, niin sitä rehevämmin alkoivat kukoistaa porvarilliset paheet, joita siihen asti oli harjoitettu vain salassa. Kauppa kehittyi yhä enemmän ja enemmän petkutukseksi. Vallankumouksellinen „veljeys”-tunnus toteutui kilpailun aiheuttamana juonitteluna ja kateutena. Väkivaltaisen alistamisen tilalle tuli lahjominen ja miekan tilalle ensimmäiseksi yhteiskunnalliseksi voimavivuksi raha. Ensiyön oikeus siirtyi feodaaliherroilta porvarillisille tehtailijoille. Prostituutio paisui ennen tuntemattomiin mittoihin. Avioliitto itse jäi vielä, kuten ennenkin, prostituution laillisesti tunnustetuksi muodoksi, sen viralliseksi verhoksi, ja sitä täydensivät lukuisat aviorikokset. Sanalla sanoen „järjen voiton” luomat yhteiskunnalliset ja poliittiset laitokset olivat katkeran petteviä irvikuvia valistusmiesten komeisiin lupauksiin verrattuna. Puuttui enää vain miehiä, jotka olisivat todenneet tämän petteymyksen, ja hekin ilmaantuivat

vuosisadan vaihteessa. V. 1802 ilmestyivät Saint-Simonin „Geneven kirjeet”; 1808 ilmestyi Fourier'n ensimmäinen teos, vaikka hänen teoriansa perusta oli laskettu jo 1799; tammikuun 1. pnä 1800 Robert Owen otti käsiinsä johdon New Lanarkissa.

Mutta kapitalistinen tuotantotapa ja samalla porvariston ja proletariaatin välinen vastakohtaisuus olivat niihin aikoihin vielä perin kehittymättömiä. Suurteollisuus oli Englannissa vasta alullaan ja Ranskassa vielä tuntematon. Toisaalta kuitenkin vasta suurteollisuus kehittää ne ristiriidat, jotka tekevät pakottavaksi välttämättömyydeksi tuotantotavan mullistamisen, sen kapitalistisen luonteen poistamisen — ei ainoastaan tämän tuotantotavan synnyttämien luokkien, vaan myös sen luomien tuotantovoimien ja vaihtomuotojen ristiriidat; ja toisaalta suurteollisuus kehittää juuri näissä jättimäisissä tuotantovoimissa myös välikappaleet näiden ristiriitojen ratkaisemista varten. Kun siis 1800 tienoilla uudesta yhteiskuntajärjestyksestä johtuvat ristiriidat olivat vasta kehittymässä, niin koskee tämä vielä paljon enemmän niiden ratkaisemiskeinoja. Joskin Pariisin omistamattomat kansanjoukot saivat hirmuvallan aikana vallatuksi hetkeksi vallan käsiinsä ja viedyksi siten *vastoin* porvariston tahtoa voittoon porvarillisen vallankumouksen, niin täten ne todistivat vain, kuinka mahdoton niiden valta silloisissa oloissa ajan pitkään oli. Proletariaatti, joka uuden luokan ituna oli vasta erottumassa näistä omistamattomista joukoista ja oli vielä aivan kykenemätön itsenäiseen poliittiseen toimintaan, näytti sorrettulta, kärsivältä säädyltä, jota — koska se itse ei kyennyt auttamaan itseään — saatettiin auttaa korkeintaan ulkoapäin, ylhäältä-käsin.

Tämä historiallinen tila piti vallassaan myös sosialismin perustajia. Kehittymätöntä kapitalistista tuotantoa, kehittymättömiä luokkasuhteita vastasivat kehittymättömät teoriat. Yhteiskunnallisten tehtävien ratkaisu oli vielä kehittymättömien taloudellisten suhteiden kätkössä, ja se piti keksiä ajattelemalla. Yhteiskunta tarjosi vain epäkohtia; niiden poistaminen oli ajattelevan järjen tehtävä. Kysymys oli sen tähden uuden, täydellisemmän yhteiskuntajärjestyksen keksimisestä ja yhteiskunnan pakottamisesta siihen ulkoapäin, propagandan ja mikäli mahdollista mallikokeiden antaman esimerkin avulla. Nämä uudet yhteiskuntajärjestelmät olivat jo etukäteen tuomitut jäämään utopioiksi; mitä pitemmälle niitä kehiteltiin yksityiskohdittaan, sitä enemmän ne muuttuivat pakostakin pelkiksi kuvitelmiiksi.

Todettuamme tämän meillä ei ole enää syytä tarkastella hetkistäkään kauemmin tätä nyt jo menneisyyteen kuuluvaa puolta. Voimme jättää kirjalliset kamasaksat vatvomaan hartaina näitä nykyään enää vain huvittavilta tuntuvia kuvitelmia ja

ihastelemaan oman ajatustapansa selkeyttä verrattuna mokomiin „järjettömyyksiin”. Tarkastelkaamme mieluummin niitä nerokkaita ajatusituja ja ajatuksia, joita tuon fantastisen kuoren alta murtautuu esiin kaikkialta, mutta joita nuo sokeat poroporvarit eivät näe.

Saint-Simon oli Ranskan suuren vallankumouksen poika. Sen puhjetessa hän ei ollut täyttänyt edes kolmeakymmentä vuotta. Vallankumous oli kolmannen säädyn voitto, ts. kansakunnan suuren, tuofannossa ja kaupan alalla toimivan enemmistön voitto siihen asti etuoikeuksia nauttineista *joutilaista* säädyistä — aatelista ja papistosta. Mutta kolmannen säädyn voitto osoittautui pian tuon säädyn pienen osan yksinomaiseksi voitoksi, valloitukseksi, jolla tämän säädyn yhteiskunnallisesti etuoikeutettu osa, omistava porvaristo, hankki itselleen poliittisen vallan. Tämä porvaristo oli nimittäin jo vallankumouksen aikana kehittynyt nopeasti sen keinottelun ansiosta, jota harjoitettiin aatelistolta ja kirkolta takavarikoidulla ja sitten *myydyllä* maaomaisuudella, sekä sen puijauksen ansiosta, jota armeijan varustajat harjoittivat kansakuntaa kohtaan. Juuri näiden huijarien valta direktoriohallituksen aikana johti Ranskan ja vallankumouksen perikadon partaalle ja antoi siten Napoleonille tekosyyllä vallankaappaukseen. Niinpä kolmannen säädyn ja etuoikeutettujen säädytjen välinen vastakohtaisuus sai Saint-Simonin päässä „työläisten” ja „joutilaiden” välisen vastakohtaisuuden muodon. Joutilaita eivät olleet ainoastaan vanhat etuoikeutetut, vaan kaikki, jotka elivät koroillaan tuotantoon ja kauppaan osallistumatta. Ja „työläisiä” eivät olleet ainoastaan palkkatyöläiset, vaan myös tehtailijat, kauppiaat ja pankkiirit. Se, että joutilaat olivat menettäneet kykynsä olla aatteellisessa johdossa ja pitää poliittista valtaa, oli varmaa, ja vallankumous oli todistanut sen lopullisesti. Sen, että omistamattomilla ei ollut tätä kykyä, olivat Saint-Simonin mielestä todistaneet hirmuvallan ajan kokemukset. Kenen sitten piti johtaa ja hallita? Saint-Simonin mukaan tieteen ja teollisuuden, joita yhdistäisi uusi uskonnollinen side, välttämättömästi mystillinen ja ankaran hierarkinen „uusi kristinusko”, jonka piti palauttaa uskonpuhdistuksen aikoina rikkoutunut uskonnollisten katsomusten yhtenäisyys. Tieteen taas muodostivat oppineet, ja teollisuuden ensi sijassa aktiiviset porvarit, tehtailijat, kauppiaat ja pankkiirit. Näiden porvarien piti tosin muuttua eräänlaisiksi julkisiksi virkamiehiksi, yhteiskunnan luottamusmiehiksi, mutta työläisiin nähden heidän piti pysyä kuitenkin määräävässä ja taloudellisesti etuoikeutetussa asemassa. Etenkin pankkiirien piti luottoa säännöstelemällä säännöstellä koko yhteiskunnallista tuotantoa.— Tämä käsitys vastasi täysin aikaa, jolloin suurteollisuus ja samalla porvariston ja proletariaatin välinen vastakohtaisuus oli vasta syntymässä

Ranskassa. Mutta erikoisesti Saint-Simon korostaa, että hänelle on aina ja kaikkialla tärkeintä „lukuisimman ja köyhimmän luokan” (la classe la plus nombreuse et la plus pauvre) kohtalo.

Saint-Simon esittää jo „Geneven kirjeissään” väitteen, että „kaikkien ihmisten on tehtävä työtä”. Samassa teoksessaan hän mainitsee jo, että hirmuvallalta oli omistamattomien joukkojen valtaa. Hän huudahtaa niille: „Katsokaa, mitä on tapahtunut Ranskassa aikana, jolloin toverinne ovat olleet siellä vallassa: he ovat saaneet aikaan nälänhädän.” Ranskan vallankumouksen käsittäminen luokkataisteluksi, ei ainoastaan aateliston ja porvariston väliseksi, vaan myös aateliston, porvariston ja omistamattomien väliseksi luokkataisteluksi, oli v. 1802 mitä nerokkain havainto. V. 1816 hän selitti, että politiikka on tiede tuotannosta, ja ennusti, että politiikka on sulautuva täydellisesti talouselämään. Joskin tietoisuus siitä, että taloudellinen tila on poliittisten laitosten perusta, ilmenee tässä vasta idussa, niin siinä on silti selvästi ilmaistu, että ihmisiin kohdistuva poliittinen hallinta on muutettava esineiden hallitsemiseksi ja tuotantoprosessien johtamiseksi, siis on „poistettava valtio”, mistä viime aikoina on niin paljon meluttu. Aikalaisiaan etevämpänä hän niin ikään julisti v. 1814 heti liittoutuneiden marssittua Pariisiin ja sittemmin 1815 sata-päiväisen sodan aikana, että Ranskan liitto Englannin kanssa ja toisaalta näiden molempien maiden liitto Saksan kanssa on Euroopan menestyksellisen kehityksen ja rauhan ainoa tae. Ranskalaisten kehottaminen v. 1815 liittoon Waterloon voittajien kanssa vaati tosiaan sekä rohkeutta että historiallista kaukonäköisyyttä.

Jos Saint-Simonissa havaitsemme nerokasta kaukonäköisyyttä, minkä ansiosta hänen esityksiinsä sisältyvät itumuodossaan myöhempien sosialistien miltei kaikki muut paitsi pelkästään taloustieteelliset ajatukset, niin Fourier’lta saamme aito ranskalaiseen tapaan henkevän, mutta silti syvällisen arvostelun vallitsevista yhteiskuntaoloista. Fourier ottaa porvariston, sen ennen vallankumousta intoilleet profeetat ja sen lahjomat kumousajan jälkeiset valehtelijat kiinni sanoistaan. Hän paljastaa säälimättä porvarillisen maailman aineellisen ja siveellisen kurjuuden ja vertaa sitä niin varhaisempien valistusfilosofien kauniisiin lupauksiin yhteiskunnasta, jossa vain järki tulisi hallitsemaan, kaiken onnellistuttavasta sivistyksestä, ihmissuvun rajattomasta täydellistymismahdollisuudesta kuin myös porvariston silloisten ideologioiden kaunissanaiseen puhutelvaan; hän osoittaa, mikä viheliäinen todellisuus vastaa kaikkialla noita yleviä fraaseja, ja ivaa purevasti tämän fraseologian täydellistä fiaskoa. Fourier ei ole pelkkä kriitikko, hänen alati iloinen luonteensa tekee hänestä satiirikon, jopa satiirikon, joka on kaikkien aikojen suurimpia. Vallankumouksen laskukaudella kukkaansa puhjennutta hurjaa

keinottelua samoin kuin Ranskan kaupan silloista yleistä kamasaksaluonnetta hän kuvailee yhtä mestarillisesti kuin hupaisastikin. Sitäkin mestarillisemmin hän kuvaa sukupuolisuhteiden porvarillista muotoa ja sitä asemaa, jossa nainen on porvarillisessa yhteiskunnassa. Hän sanoo ensimmäisenä, että kussakin yhteiskunnassa naisen vapautumisen aste on yleisen vapautumisen luonnollinen mittapuu. Mutta suurenmoisimpana Fourier esiintyy yhteiskunnan historiaa koskevassa käsityksessään. Hän jakaa koko historian neljään kehitysvaiheeseen: villiys, raakalaisuus, patriarkaatti ja sivilisaatio, joista jälkimmäinen sattuu yhteen ns. porvarillisen yhteiskunnan, siis 16. vuosisadalta juontuneen yhteiskuntajärjestyksen kanssa, ja osoittaa, „että sivilisaatio tekee muodoltaan mutkikkaammaksi, kaksimielisemmäksi, arveluttavammaksi ja tekopyhäksi jokaisen paheen, jota raakalaisuuden asteella harjoitettiin yksinkertaisella tavalla”, että sivilisaatio liikkuu „noidutussa kehässä”, ristiriidoissa, joita se synnyttää yhä uudelleen kykenemättä niitä voittamaan, saaden siis aina päinvastaisen tuloksen kuin tahtoo tai uskottelee tahtovansa. Niinpä esim. „sivilisaation kaudella *yllellisyys itse aiheuttaa köyhyyttä*”. Kuten näemme, Fourier käyttää dialektiikkaa yhtä mestarillisesti kuin aikalaisensa Hegel. Yhtä dialektisesti hän korostaa, vastoin lorua ihmisen rajattomasta täydellistymiskyvystä, että joka historiankaudella on oma nousu-, samoin kuin laskuvaiheensa, ja soveltaa tätä käsitystapaa myös koko ihmiskunnan tulevaisuuteen. Niin kuin Kant toi luonnontieteeseen ajatuksen maapallon tulevasta perikadosta, niin myös Fourier toi historiankäsitykseen ajatuksen ihmiskunnan tulevasta perikadosta.

Samaan aikaan kuin Ranskassa lakaisi maata vallankumouksen rajumyrsky, Englannissa tapahtui hiljaisempi, mutta silti yhtä valtava mullistus. Höyry ja uudet koneet muuttivat manufaktuuriteollisuuden uudenaikaiseksi suurteollisuudeksi ja aiheuttivat siten mullistuksen koko porvarillisen yhteiskunnan perustuksessa. Manufaktuuriajan vitkallinen kehityskulku muuttui tuotannon todelliseksi myrsky- ja kiihkkokaudeksi. Yhteiskunta jakautui yhä nopeammassa tahdissa suurkapitalisteihin ja omistamattomiin proletaareihin, joiden välillä entisen vankan keskisäädyn asemesta vietti nyt epävarmaa elämäänsä käsityöläisten ja pikkukauppiaiden epävakainen joukko, tuo väestön vaihtelevin osa. Uusi tuotantotapa oli vasta nousuvaiheensa alussa; se oli vielä normaali, oikea, noissa oloissa ainoa mahdollinen tuotantotapa. Mutta jo silloin se aiheutti huutavia yhteiskunnallisia epäkohtia: kodittoman väestön kasaantumista suurkaupunkien kurjimmille kulmille, kaikkien tavanomaisten perinnäisten siteiden, patriarkaalisten suhteiden, perheen höltymistä, ylityön lisääntymistä eritoten naisten ja lasten osalta kauhistuttavassa

määrässä, joukkomittaista siveellistä turmelusta työtätekevässä väestössä, joka oli saatettu äkkiä tyyten uusiin oloihin, maalta kaupunkiin, maanviljelyksestä teollisuuteen, vakiintuneista elinoloista alituisesti vaihteleviin epävarmoihin elinoloihin. Silloin astui uudistajana esiin 29-vuotias tehtailija, luonteeltaan jalo ja lapsellisen yksinkertainen, mutta samalla synnynnäinen ihmisten johtaja, jollaisia on harvassa. Robert Owen oli omaksunut valitusajan materialistien sen opin, että ihmisluonne on toisaalta synnynnäisten taipumusten ja toisaalta niiden olojen tuote, joissa ihminen viettää elämänsä ja varsinkin kehitysvaiheensa. Useimmat hänen säätyovereistaan näkivät teollisessa vallankumouksessa vain epäjärjestystä ja kaaosta, jolloin oli hyvä kalastaa sameassa vedessä ja rikastua nopeasti. Hän näki siinä hyvän tilaisuuden toteuttaa mielialatuksensa ja saada siten aikaan järjestystä toussa kaaoksessa. Hän oli yrittänyt tätä jo menestyksellisesti Manchesterissa, ollessaan johtajana tehtaassa, jossa oli yli 500 työläistä. Vuodesta 1800 vuoteen 1829 hän johti New Lanarkin suurta puuvillakehräämöä Skotlannissa samaan tapaan, ollen johtavana yhtiökumppanina ja omaten siten suuremman toimintavapauden, ja niin hyvällä menestyksellä, että saavutti mainetta koko Euroopassa. Vähitellen 2 500 henkeä käsittäväksi kasvaneen, alkuaan mitä sekavimmista ja enimmäkseen varsin demoralisoituneista aineksista muodostuneen väestön hän muutti täydelliseksi mallisiirtolaksi, jossa juopottelu, poliisi, rikosoikeudet ja -jutut, köyhäinhoito ja hyväntekeväisyyden tarve olivat tuntemattomia asioita. Ja tämä tapahtui yksinkertaisesti siten, että hän asetti ihmiset inhimillisempiin oloihin ja huolehti erittäinkin nousevan polven kasvatuksesta. Hän oli pikkulastenkoulujen keksijä ja otti ne siellä ensimmäisenä käytäntöön. Lapset tulivat kahden vuoden ikäisinä kouluun ja saivat siellä niin hyvän hoidon, että heitä oli vaikea saada palaamaan kotiinsa. Kun hänen kilpailijansa teettivät 13—14 tunnin työpäiviä, New Lanarkissa tehtiin työtä vain 10½ tuntia. Kun puuvillapula pakotti seisauttamaan tehtaan neljäksi kuukaudeksi, työläisille maksettiin silti täysi palkka. Ja kaiken tämän ohessa liike oli lisännyt arvoaan enemmän kuin kaksinkertaisesti ja tuottanut päälle päätteeksi omistajille runsaasti voittoa.

Mutta Owen ei tyytynyt tähän. Ne elinolot, jotka hän oli luonut työläisilleen, eivät olleet hänestä vielä läheskään ihmisarvoa vastaavia; „ihmiset olivat minun orjiani”; ne suhteellisen suotuisat olot, joihin hän oli heidät asettanut, eivät riittäneet vielä läheskään turvaamaan luonteen ja järjen kaikinpuolista järjiperäistä kehittymistä, puhumattakaan vapaasta elämäntoiminnasta. „Ja kuitenkin tämän 2 500 henkeä käsittävän joukon työtätekevää osa tuotti yhteiskunnalle yhtä paljon todellista rikkautta kuin noin puoli vuosisataa aikaisemmin saattoi tuottaa

600 000 hengen väestö. Kysyin itseltäni: mihin joutuu se erotus, joka on 2 500 henkilön kuluttaman tuotemäärän ja sen tuotemäärän välillä, minkä nuo 600 000 olisivat kuluttaneet?" Vastaus oli selvä. Se oli käytetty siten, että laitoksen omistajat olivat saaneet 5% koron liikepääomalle ja lisäksi yli 300 000 puntaa (6 000 000 markkaa) voittoa. Ja mikä oli totta New Lanarkin suhteen, se piti sitäkin suuremmassa määrässä paikkansa Englannin kaikkien tehtaiden suhteen. „Ilman tätä uutta, koneiden avulla luotua rikkautta ei olisi voitu käydä sotia Napoleonin kukistamiseksi ja aristokraattisten yhteiskuntaperiaatteiden voimassapitämiseksi. Mutta tämä uusi mahtihan oli työväenluokan luomus.”¹ Työväenluokalle tuli kuulua siis myös hedelmät. Uudet valtavat tuotantovoimat, jotka siihen asti olivat auttaneet vain yksityisten rikastumista ja suurten joukkojen orjuuttamista, tarjosivat Owenin mielestä perustan yhteiskunnan uudistamista varten ja niiden piti kaikkien yhteisenä omaisuutena toimia vain kaikkien yhteistä hyvinvointia varten.

Owenin kommunismi syntyi tällaisella puhtaasti liiketoiminnallisella tavalla, niin sanoaksemme kauppamiehen laskelman hedelmänä. Tämän käytännöllisyyteen tähtäävän luonteensa se säilytti loppuun saakka. Niinpä Owen ehdotti v. 1823 Irlannin kurjuuden poistamiseksi kommunistisia siirtoloita ja liitti ehdotukseensa täydelliset laskelmat perustamiskustannuksista, vuotuisista menoista ja arvioiduista tuloista. Lopullisessa tulevaisuuden suunnitelmassaan hän suoritti yksityiskohtien teknillisen muokkauksen aina pohjapiirrosta, piirustuksia ja lintuperspektiivissä esitettyä yleiskuvaa myöten sellaisella asiantuntemuksella, että jos kerran hyväksyy Owenin metodin yhteiskunnan uudistamiseksi, niin yksityiskohtia vastaan on ammattimiehenkin kannalta vain hyvin vähän sanottavaa.

Kommunismiin kannalle siirtyminen muodosti käännekohdan Owenin elämässä. Niin kauan kuin hän oli esiintynyt pelkästään ihmisystävänä, hänen osakseen oli tullut vain rikkautta, suosiota, kunniaa ja mainetta. Hän oli Euroopan tunnetuin mies. Eivät ainoastaan hänen säätyoverinsa, vaan myös valtiomiehet ja ruhtinaat kuuntelivat häntä sosiolisesti. Mutta lehti kääntyi heti, kun hän esiintyi kommunistisine oppeineen. Oli olemassa kolme suurta estettä, jotka ennen muuta näyttivät hänestä sulkevan tien yhteiskunnalliseen uudistukseen: yksityisomistus, uskonto ja avioliiton nykyinen muoto. Hyökätessään niiden kimp-

¹ Erästä „The Revolution in Mind and Practice” („Vallankumous katso- muksissa ja käytännössä”. *Toim.*) -nimisestä, kaikille „Euroopan punaisille tasavaltalaisille, kommunisteille” osoitetusta ja Ranskan väli- aikaiselle hallitukselle v. 1848, samoin kuin „kuningatar Viktorialle ja hänen vastuunalaisille neuvonantajilleen” lähetetystä mietinnöstä. (*Engelsin huo- mautus.*)

puun hän tiesi, mikä häntä odotti: virallinen yhteiskunta julistaisi hänet yleisesti pannaan ja hän menettäisi yhteiskunnallisen asemansa. Mutta hän ei antanut tämän estää häntä hyökkäämästä siekailematta niiden kimppuun, ja kävi niin kuin hän oli ennakolta olettautunut. Virallisesta yhteiskunnasta karkotettuna, miehenä, josta lehdistö oli vaiti, köyhtyneenä Amerikassa tekemiensä epäonnistuneiden kommunististen kokeilujen vuoksi, joihin oli uhrannut koko omaisuutensa, hän kääntyi välittömästi työväenluokan puoleen ja toimi sen keskuudessa vielä kolmekymmentä vuotta. Kaikki Englannin työväen eduksi toimeenpannut yhteiskunnalliset liikkeet ja niiden todelliset menestykset kytkeytyvät Owenin nimeen. Niinpä hän ajoi v. 1819, viisivuotisten ponnistusten jälkeen, lävitse ensimmäisen lain naisten ja lasten tehdastyön rajoittamisesta. Hän johti puhetta ensimmäisessä kongressissa, jossa koko Englannin trade unionit yhtyivät yhdeksi suureksi ammatilliseksi järjestöksi. Hän järjesti — käsittäen ne yhteiskunnan täydelliseen kommunistiseen uudistamiseen johtavaksi toimenpiteeksi — toisaalta osuuskuntia (kulutus- ja tuotanto-osuuskuntia), jotka sittemmin antoivat ainakin sen käytännöllisen todistuksen, että niin kauppias kuin tehtailijakin ovat varsin tarpeettomia henkilöitä, toisaalta työbasaareja, missä työntuotteita vaihdettiin paperisen työrahan välityksellä, rahan, jonka yksikkönä oli työtunti. Näiden basaarien täytyi väistämättömästi epäonnistua, mutta Proudhonin paljon myöhemmää vaihtopankkia täydellisesti ennakoivina laitoksina ne erosivat tästä kuitenkin nimenomaan siinä suhteessa, että ne eivät pyrkineet olemaan kaiken yhteiskunnallisen pahan yleisparanteena, vaan ainoastaan ensi askeleena yhteiskunnan paljon radikaalemmän uudistajärjestämisen suuntaan.

Utopistien ajatustapa on hallinnut kauan 19. vuosisadan sosialistisia käsityksiä ja hallitsee osaksi vieläkin. Sen kannalla olivat vielä jokin aika sitten kaikki ranskalaiset ja englantilaiset sosialistit, samoin kuin aikaisempi saksalainen kommunismi Weitling mukaanluettuna. Heistä kaikista sosialismi on absoluuttisen totuuden, järjen ja oikeudenmukaisuuden ilmentymä, jonka pitää tulla vain keksityksi valloittaakseen omalla voimallaan maailman; koska absoluuttinen totuus on riippumaton ajasta, paikasta ja ihmiskunnan historiallisesta kehityksestä, niin on pelkkä satuma, milloin ja missä se keksitään. Lisäksi kunkin koulukunnan perustaja käsittää eri lailla absoluuttisen totuuden, järjen ja oikeudenmukaisuuden; koska kunkin perustajan oma ymmärrys, omat elinolot, oma tietomäärä ja ajatustoiminnan kehittyneisyys määräävät hänen absoluuttisen totuutensa, järjensä ja oikeudenmukaisuutensa laadun, niin tähän absoluuttisten totuuksien ristiriitaan ei ole muuta mahdollista ratkaisua kuin niiden keskinäinen silottuminen. Siitä ei voisi syntyä muuta kuin jonkinlaista

eklektistä keskittien sosialismia, jollainen muuten onkin tähän saakka hallinnut Ranskan ja Englannin useimpien työläissosialistien ajattelua. Tämä eklektinen sosialismi on mitä monivivahteisinta maltillisten kriittisten huomautusten, taloustieteellisten väitteiden ja erilaisten lahkonerustajien yhteiskunnallisten tulevaisuuskuvitelmien sekotusta, joka syntyy sitä helpommin, mitä enemmän sen eri ainesosien terävät särvät hioutuvat pyöreiksi väittäelyjen virrassa niin kuin kivet vuoripuroissa. Sosialismi oli asetettava ensin todellisuus pohjalle, ennen kuin se voitiin muuttaa tieteeksi.

II

18. vuosisadan ranskalaisen filosofian ohella ja sen jälkeen kehittyi uudempi saksalainen filosofia, jonka päätekohtaksi tuli Hegel. Sen suurin ansio oli dialektiikan asettaminen jälleen ajattelun korkeimmaksi muodoksi. Kaikki muinaiset kreikkalaiset filosofit olivat synnynnäisiä, luontaisia dialektikkoja, ja Aristoteles, ajattelijana monipuolisin heistä, onkin jo tutkinut dialektiikan ajattelun oleelliset muodot. Sitä vastoin uudempi filosofia, vaikka dialektiikalla on ollut senkin piirissä loistavia edustajia (esim. Descartes ja Spinoza), juuttui varsinkin englantilaisen filosofian vaikutuksesta yhä enemmän niin sanottuun metafyyssilliseen ajattelutapaan, jonka vallassa olivat miltei kaikki 18. vuosisadan ranskalaiset ainakin filosofisissa erikoisteoksissaan. Varsinaisen filosofian ulkopuolella hekin kyllä kykenivät luomaan dialektiikan mestariteoksia; johdatamme mieleen vaikkapa vain Diderot'n „Rameaun veljenpojan” ja Rousseaun teoksen „Ihmisten välisen eriarvoisuuden alkuperä”.— Esitämme tässä lyhyesti kummankin ajatustavan oleelliset kohdat.

Kun otamme ajattelun kohteeksi luonnon tai ihmiskunnan historian taikka oman henkisen toimintamme, niin muodostuu meille lähinnä kuva yhteyksien ja vuorovaikutuksien loputtomasta yhteenpunoutumasta, näkymä, jossa mikään ei pysy paikallaan eikä muuttumattomana, vaan kaikki liikkuu, muuttuu, syntyy ja häviää. Näemme siis lähinnä yleiskuvan, jossa yksityiskohtat yhä jäävät enemmän tai vähemmän taka-alalle, huomiomme kiintyy enemmän liikuntaan, muutoksiin, yhteyksiin kuin siihen, *mikä* liikkuu, muuttuu, on yhteydessä. Tämä alkuperäinen, naiivi, mutta asiallisesti oikea maailmankatsomus oli ominaista muinaiskreikkalaiselle filosofialle ja Herakleitos esitti ensimmäisenä sen selvästi: kaikki on olemassa ja samalla olematta, sillä kaikki *virtaa*, muuttuu alinomaa, on alituisesti syntyvässä ja häviävässä. Mutta tämä käsitys, niin oikean yleiskuvan kuin se esittääkin ilmiöiden yleisestä luonteesta, ei riitä selittämään yksityiskohtia, joista tämä yleiskuva muodostuu; ja yleiskuvakin pysyy meille

epäselvänä niin kauan, kuin emme niitä tunne. Tiedostaaksemme nämä yksityiskohdat meidän täytyy irrottaa ne luonnollisista taikka historiallisista yhteyksistään ja tutkia niitä erillisinä niiden laatua, erikoisia syitä, seurauksia jne. vastaavasti. Tämä on lähinnä luonnontieteen ja historiantutkimuksen, siis niiden tieteenalojen tehtävä, jotka klassillisen ajan kreikkalaisilla olivat varsin ymmärrettävästä syystä vain toisarvoisessa asemassa, koska heidän täytyi ensin koota aineistoa niitä varten. Kriittillinen valikoiminen, vertaileminen tai jaottelemisen luokkiin, lahkoihin ja lajeihin voitiin aloittaa vasta sitten, kun oli koottu tietty määrä luonnontieteellistä ja historiallista aineistoa. Eksaktinen luonnontutkimus pääsi Kreikassa alulle vasta aleksandrialaisella kaudella ¹, ja myöhemmin keskiajalla sitä kehittivät edelleen arabialaiset, mutta varsinainen luonnontiede on peräisin vasta 15. vuosisadan jälkipuoliskolta, josta lähtien se on edistynyt yhä nopeammin. Luonnon jaottelemisen eri osiinsa, eri luonnonilmiöiden ja luonnonesineiden luokittelu, elollisten olioiden moninaisten anatomisten muotojen sisäisen rakenteen tutkiminen olivat perusedellytyksinä sille jättiläismäiselle edistykselle, mikä luonnontutkimuksessa on tapahtunut viimeisten 400 vuoden aikana. Mutta siitä on jäänyt meille myös tapa käsitellä luonnon-esineitä ja luonnonilmiöitä erillisinä, suuresta kokonaisuudesta irroitettuina, ei siis liikkuvina, vaan liikkumattomina, ei oleellisesti muuttuvaisina, vaan iäti muuttumattomina, ei elävinä, vaan kuolleina. Siirrettyinä Baconin ja Locken ansiosta luonnontieteestä filosofiaan tämä käsitystapa synnytti viime vuosisadoille ominaista erikoislaatuista ahdaskantaisuutta, metafysisillisen ajattelutavan.

Esineet ja niiden ajatuskuvat, siis käsitteet, ovat metafysiikosta erillisiä, muuttumattomia, jähmettyneitä, kertakaikkisia tutkimuskohteita, joita on tarkasteltava perättäisesti ja toisiinsa sitomatta. Hänen ajattelunsa on pelkkää varauksetonta vastakainasettelua; hänen puheensa on niin, niin tahi ei, ei, ja mitä siihen lisätään, se on pahasta. Hänestä joko esine on olemassa tai se ei ole olemassa: niin ikään esine ei voi olla oma itsensä ja samalla myös jotakin muuta. Positiivinen ja negatiivinen kieltävät ehdottomasti toisensa; syy ja seuraus ovat samaten toisensa muuttumattomia vastakohtia. Tämä ajattelutapa tuntuu meistä ensi näkemältä mitä selvimmältä, koska se on ominaista

¹ *Aleksandrialainen aikakausi* tieteen kehityksessä käsittää ajanjakson, joka alkaa 3. vuosisadalta e.a.a. jatkuen 7. vuosisadalle meidän ajanlaskuamme. Nimensä se on saanut egyptiläisen Aleksandrian kaupungin mukaan (Välimeren rannalla), joka oli sen ajan kansainvälisten taloudellisten yhteyksien tärkeimpiä solmukohtia. Aleksandrialaisella aikakaudella kehittyivät huomattavasti useat tieteet, kuten matematiikka (Euklides ja Arkhimedes), maantiede, tähtitiede, anatomia, fysiologia ym. *Toim.*

niin sanotulle terveelle ihmisjärjelle. Mutta niin kunnioitettava kumppani kuin tuo terve ihmisjärki onkin kotioloissa neljän seinän sisällä, se joutuu varsin ihmeellisiin seikkailuihin heti, kun se tohtii lähteä tutkimuksen avaraan maailmaan. Metafyysillinen katsomustapa, niin laajoilla aloilla kuin se — ajatuskohteen luonteesta riippuen — onkin aiheellinen ja jopa välttämätönkin, yltää aina ennemmin tai myöhemmin siihen rajaan, jonka toisella puolen se muuttuu yksipuoliseksi, rajoittuneeksi, abstraktiseksi ja sotkeutuu ratkaisemattomiin ristiriitoihin, sillä se huomaa vain erilliset esineet eikä niiden keskinäistä yhteyttä, vain niiden olemisen eikä niiden syntymistä ja häviämistä, vain niiden lepotilan eikä niiden liikuntaa, se ei näe metsää puilta. Jokapäiväisessä elämässä me esimerkiksi tiedämme ja voimme varmasti sanoa, onko jokin eläin olemassa vai ei, mutta tutkittuamme asiaa tarkemmin havaitsemme, että asia onkin usein mitä monimutkaisin, minkä tietävät varsin hyvin juristit, jotka ovat turhaan vaivanneet päätään löytääkseen sen järjellisen rajan, josta alkaen sikiön kuolettaminen äidin kohdussa on murha. Yhtä mahdotonta on kuolinhetken määrääminen, sillä fysiologia on todistanut, ettei kuolema ole kertakaikkinen, silmänräpäyksellinen tapahtuma, vaan sangen pitkäallinen prosessi. Niin ikään jokainen elollinen olio on ja ei ole samanaikaisesti sama; alinomaa se muokkaa ulkoapäin ottamiaan aineksia ja erittää toisia, alinomaa sen ruumiissa kuolee vanhoja ja muodostuu uusia soluja; sen ruumiin aines uudistuu täydellisesti joko pitemmän tai lyhyemmän ajan kuluessa siten, että aineen atomit korvautuvat toisilla. Täten jokainen orgaaninen olio on alati sama ja kuitenkin toinen. Tarkastellessamme asiaa lähemmin huomaamme niin ikään, että tietyn vastakohtaisuuden molemmat kohtiot, positiivinen ja negatiivinen, ovat yhtä erottamattomia kuin vastakkaisiakin, ja että ne *kaikesta* vastakkaisuudesta huolimatta sisältyvät toisiinsa; samoin syy ja seuraus ovat käsitteitä, jotka sellaisinaan ovat päteviä vain yksityistapaukseen sovellettuina. Mutta tarkastellessamme yksityistapausta yleisessä yhteydessään maailmankaikkeuteen nuo käsitteet yhtyvät ja sulautuvat käsitteeksi yleisestä vuorovaikutuksesta, jossa syyt ja seuraukset vaihtavat alituisesti paikkaa, joten se, mikä tällä hetkellä tai tässä tapauksessa on seuraus, muuttuu sittemmin tai toisessa tapauksessa syyksi ja päinvastoin.

Nämä ilmiöt ja ajatusmenetelmät eivät mahdu metafyysillisen ajattelun puitteisiin. Dialektiikka, joka ottaa esineet ja niiden ajatukselliset heijastumat pääasiallisesti yhteensitoutuneina, toisiinsa kytkeytyneinä, liikkuvina, syntyvinä ja häviävinä, saa sitä vastoin edelläkuvatun kaltaisista ilmiöistä vain lisävahvistusta omille menettelytavoilleen. Luonto on dialektiikan koetinkivi, ja meidän on myönnettävä, että nykyaikainen luonnontiede on anta-

nut tätä kokeilua varten mitä runsainta aineistoa, joka lisääntyy päivä päivältä, ja todistanut siten, että luonnossa kaikki tapahtuu viime kädessä dialektisesti eikä metafyyssillisesti, että luonto ei liiku iäti samanlaista, alati toistuvaa kehää, vaan sillä on todellinen historiansa. Mainittakoon tässä yhteydessä ennen kaikkea Darwin, joka antoi mitä kovimman kolauksen metafyyssilliselle luonnonkäsitykselle todistamalla, että koko nykyinen elollinen luonto, kasvit ja eläimet ja siis myös ihminen, on miljoonia vuosia kestäneen kehitysprosessin tulos. Mutta yhä vieläkin voidaan sormin laskea ne luonnontutkijat, jotka ovat oppineet ajattelemaan dialektisesti, ja niinpä saavutettujen tulosten ja totunnaisen ajattelutavan välisestä ristiriidasta johtuukin se rajaton sekamelska, mikä nyt vallitsee teoreettisessa luonnontieteessä saattaen epätoivoon opettajat ja oppilaat, kirjailijat ja lukijat.

Maailmankaikkeudesta, sen ja ihmiskunnan kehityksestä, samoin kuin tämän kehityksen heijastumisesta ihmisaivoissa voidaan saada siis tarkka kuva vain dialektista tietä, tarkkailemalla alituisesti syntymisen ja häviämisen, edistyksekkäiden ja taantumuksekkäiden muutosten välistä yleistä vuorovaikutusta. Ja uudempi saksalainen filosofia esiintyikin juuri tässä hengessä. Kant aloitti uransa muuttamalla Newtonin aurinkojärjestelmän, joka — saatuaan kerran kuuluisan alkusysäyksen — oli muuttumaton ja ikuinen, historialliseksi tapahtumasarjaksi: auringon ja kaikkien planeettojen syntymiseksi pyörivästä sumumassasta. Samalla hän jo tuli siihen johtopäätökseen, että tämä syntyminen edellytti samalla välttämättömästi aurinkokunnan tulevaa tuhoutumista. Puoli vuosisataa myöhemmin Laplace perusteli hänen käsityskantansa matemaattisesti, ja toisen puolivuosisadan kuluttua spektroskooppi osoitti, että avaruudessa on todella eri tiivistymisasteella olevia hehkuvia kaasumassoja.

Tämän uudemman saksalaisen filosofian päätekohtaksi muodostui Hegelin järjestelmä, jossa koko luonnon, historian ja hengen maailma esitetään ensimmäisen kerran — ja siinä juuri onkin sen suuri ansio — yhtenä tapahtumasarjana, ts. alituisesti liikkuvana, muuttuvana, muuntuvana ja kehittyvänä, ja yritetään osoittaa tämän liikunnan ja kehityksen sisäinen yhteys. Tästä näkökulmasta katsottuna ihmiskunnan historia ei näyttänyt enää mielettömien väkivallantekojen hurjalta sekamelskalta, tekojen, jotka nyt kypsän filosofisen ajattelun tuomioistuimen edessä ovat kaikki yhtä kelvottomia ja jotka on paras unohtaa niin pian kuin mahdollista. Historia näytti päinvastoin ihmiskunnan omalta kehitysprosessilta, ja ajattelun tehtäväksi tuli seurata tätä vähitellen ja harhaannusten kautta tapahtuvaa asteittaista edistymistä ja osoittaa tuon prosessin sisäinen lainmukaisuus kaikissa satunnaisilta näyttävissä tapauksissa.

Tässä yhteydessä on samantekevää, vaikkei Hegelin järjestelmä ratkaisutkaan asettamaansa tehtävää. Sen historiallisena ansiona oli tämän tehtävän asettaminen. Tuo tehtävähän on sellainen, jota yksilö ei kykene koskaan ratkaisemaan. Vaikka Hegel — Saint-Simonin rinnalla — olikin aikansa universaalisin ajattelija, häntä oli kuitenkin rajoittamassa ensinnäkin hänen oma tietopiirinsä, jolla pakostakin oli rajansa, ja toiseksi hänen oman aikansa tietopiiri ja katsomukset, jotka laajuudeltaan ja syvyydeltään olivat niin ikään rajoittuneita. Oli vielä kolmaskin tekijä. Hegel oli idealisti, ts. hänestä ajatukset eivät olleet enemmän tai vähemmän abstraktisia kuvia todellisista esineistä ja ilmiöistä, vaan päinvastoin esineet ja niiden kehitys olivat vain aineellistuneita kuvia „aatteesta”, joka oli ollut jossakin jo ennen maailman syntymistä. Näin käännettiin kaikki ylösalaisin, ja maailmanilmiöiden todellinen yhteys kävi aivan nurinkuriseksi. Ja niin oikea ja nerokas kuin Hegelin käsitys useista yksityisistä yhteyksistä olikin, jäi edellä mainituista syistä myös yksityiskohtiin pakostakin paljon paikkailtua, keinotekoista, keksittyä, sanalla sanoen nurinkurista. Hegelin järjestelmä oli sellaisenaan suuri keskonen — mutta myös viimeinen lajissaan. Sitä nimittäin vaivasi vielä muuan auttamaton sisäinen ristiriita: toisaalta sen oleellisena edellytyksenä oli ihmiskunnan historian käsittäminen kehitysprosessiksi, minkä älyllisenä päätekohtana jo sen luonteen vuoksi ei voi olla niin sanotun absoluuttisen totuuden keksiminen, mutta toisaalta se väitti olevansa yhteenvedo juuri tästä absoluuttisesta totuudesta. Kaiken käsittävä, kerta kaikkiaan lopullinen luonnon ja historian tiedostamisen järjestelmä on ristiriidassa dialektisen ajattelun peruslakien kanssa, mikä ei suinkaan sulje pois, vaan päinvastoin edellyttää sitä, että koko ulkoisen maailman järjestelmällinen tiedostaminen voi edistyä jättiläisaskelin sukupolvesta toiseen.

Siihenastisen saksalaisen idealismin nurinkurisuuden tajuaaminen johti väistämättömästi materialismiin, mutta — huomattakoon tämä — ei 18. vuosisadan pelkästään metafyyssilliseen ja täysin mekaaniseen materialismiin. Päinvastoin kuin sellainen naiivi kumouksellisuus, joka ilman muuta hylkää koko aikaisemman historian, uudenaikainen materialismi käsittää historian ihmiskunnan kehitysprosessiksi, jonka liikunnan lakien löytämisen se on asettanut tehtäväkseen. Niin 18. vuosisadan ranskalaiset kuin Hegelkin pitivät luontoa ahtaassa piirissä liikkuvana alati samana pysyvänä kokonaisuutena ikuisine taivaankappaleineen, kuten Newton oli opettanut, ja muuttumattomine orgaanisine lajeineen, kuten Linné oli opettanut. Uudenaikainen materialismi sitä vastoin summeeraa luonnontieteen uudemmat saavutukset, joiden mukaan luonnollakin on ajallinen historiansa, taivaankappaleet ja organismit, joita suotuisissa oloissa saattaa

noilla taivaankappaleilla olla, syntyvät ja häviävät, ja kiertokulku, sikäli kun sellaista ylipäänsä saattaa olla, on mittasuhteiltaan äärettömän laajaa. Molemmissa tapauksissa materialismi on oleellisesti dialektista eikä kaipaa enää muiden tieteiden yläpuolella olevaa filosofiaa. Jokainen kokonaisuhteyttä käsittelevä erikoistiede käy tarpeettomaksi heti, kun kultakin eri tieteeltä aletaan vaatia selvyyttä siitä, mikä asema sillä on olioiden ja niiden tuntemuksen kokonaisuhteydessä. Koko tähänastisesta filosofiasta jää silloin itsenäisenä olemaan vain oppi ajattelusta ja sen laeista — muodollinen logiikka ja dialektiikka. Kaikki muu sisältyy luontoa ja historiaa käsittelevään positiiviseen tieteeseen.

Luonnonkäsityksen mullistus saattoi kuitenkin tapahtua vain sitä mukaa kuin tutkimus tarjosi vastaavaa positiivista tietoa, kun taas historian käsityksessä aiheuttivat ratkaisevan muutoksen jo paljon aikaisemmin sattuneet historialliset tapahtumat. Vuonna 1831 Lyonissa oli ensimmäinen työväen kapina; vuosina 1838—1842 Englannissa kehittyi huippuunsa chartismi, ensimmäinen kansallinen työväenliike. Proletariaatin ja porvariston välinen luokkataistelu työntyi etualalle Euroopan edistyneimpien maiden historiassa sitä mukaa kuin niissä kehittyi toisaalta suurteollisuus ja toisaalta porvariston vastahankittu poliittinen valta. Tosiasiat osoittivat yhä tuntuvammin valheeksi porvarillisen taloustieteen opit pääoman ja työn etujen yhteisyydestä, yleisestä sopusoinnusta ja koko kansan hyvinvoinnista, mikä muka olisi seurauksena vapaasta kilpailusta. Ei voitu tehdä enää olemattomiksi näitä tosiasioita yhtä vähän kuin ranskalaista ja englantilaista sosialismiakaan, joka oli niiden teoreettinen, joskin perin epätäydellinen ilmentymä. Mutta vanha idealistinen historiankäsitys, jota ei oltu vielä kukaan syrjäytetty, ei tuntenut mitään aineellisiin etuihin perustuvaa luokkataistelua eikä yleensä minkäänlaisia aineellisia etuja. Tuotanto ja taloudelliset suhteet esiintyivät siinä vain ohimennen, „kulttuurihistorian” toisarvoisina aineksina.

Uudet tosiasiat pakottivat ottamaan uudelleen tutkittavaksi koko aikaisemman historian, ja silloin selvisi, että *koko* siihenastinen historia, lukuunottamatta alkutilaa, oli luokkataistelujen historiaa ja että nämä keskenään taistelevat yhteiskuntaluokat ovat kulloinkin vallinneiden tuotanto- ja vaihtosuhteiden, sanalla sanoen aikakautensa *taloudellisten* suhteiden tuotteita. Selvisi siis, että kyseisen ajan yhteiskunnan taloudellinen rakenne muodostaa sen reaalisien perustan, josta lähtien viime kädessä on selitettävissä kullekin historian kaudelle ominainen, oikeudellisista ja poliittisista laitoksista, samoin kuin uskonnollisista, filosofisista ja muista käsityksistä muodostunut päällysrakennelma. Hegel oli vapauttanut historiankäsityksen metafysiikasta, hän oli tehnyt sen dialektiseksi, mutta hänen historiankäsityksensä oli

oleellisesti idealistinen. Idealismi oli nyt karkotettu viimeisestä pakopaikastaan, historiankäsityksestä; nyt oli muodostettu materialistinen historiankäsitys ja löydetty tie, jonka kautta ihmisen tietoisuus sai selityksensä hänen olemisestaan eikä hänen olemisensä hänen tietoisuudestaan, kuten aikaisemmin oli selitetty.

Tästä johtuen sosialismi ei esiintynyt nyt enää jonkin nerokkaan järkiniekan satunnaisena keksintönä, vaan kahden historiallisesti syntyneen luokan, proletariaatin ja porvariston, välisen taistelun väistämättömänä seurauksena. Sosialismin tehtävänä ei ollut enää mahdollisimman täydellisen yhteiskuntajärjestelmän suunnitteleminen, vaan sen tehtävänä oli tutkia sitä historiallista taloudellista prosessia, jonka väistämättömänä seurauksena nämä luokat ja niiden välinen ristiriita olivat, ja löytää tämän ristiriidan ratkaisemiskeinot tuon prosessin luomasta taloudellisesta tilasta. Mutta entinen sosialismi oli yhtä jyrkässä ristiriidassa tämän materialistisen historiankäsityksen kanssa kuin ranskalaisen materialismin luonnonkäsitys dialektiikan ja uudemman luonnontieteen kanssa. Entinen sosialismi oli kyllä arvostellut vallitsevaa kapitalistista tuotantotapaa ja sen seurauksia, muttei kyennyt sitä selittämään eikä siis myöskään tekemään siitä loppua; se saattoi vain tuomita sen ilman muuta kelvottomaksi. Mitä enemmän se kiivasteli tästä tuotantotavasta erottamatonta työväenluokan riistoa vastaan, sitä kykenemättömämpi se oli osoittamaan selvästi, mitä tuo riistäminen on ja kuinka se syntyy. Mutta kysymyshän oli toisaalta kapitalistisen tuotantotavan selittämisestä omassa historiallisessa yhteydessään ja tietyn historiankauden välttämättömyytenä, siis myös väistämättömästi tuhoutuvana, sekä toisaalta sen sisäisen, yhä vielä paljastamatta jääneen luonteen ilmituomisesta. Tämä tehtiin *lisäarvon* löytämisen ansiosta. Todistettiin, että kapitalistisen tuotantotavan ja sen suorittaman työläisten työläisten riistämisen perusmuotona on maksamattoman työn anastaminen, että silloinkin kun kapitalisti ostaa työläisensä työvoiman siitä täydestä arvosta, mikä sillä on tavarana tavaramarkkinoilla, hän kiskoo siitä kuitenkin enemmän arvoa kuin itse on maksanut, ja että viime kädessä juuri tästä lisäarvosta muodostuu se arvojen summa, josta omistavien luokkien käsiin kasautuu alati lisääntyvässä määrässä pääomaa. Siten selvisi, miten tapahtuu kapitalistinen tuotanto ja pääomankin tuotanto.

Näistä kummastakin suuresta keksinnöstä: materialistisesta historiankäsityksestä ja kapitalistisen tuotannon salaisuuden paljastamisesta lisäarvon avulla saamme kiittää *Marxia*. Niiden ansiosta tuli sosialismista tiede, ja nyt on lähinnä kysymys sen kehittämisestä pitemmälle kaikissa yksityiskohdissaan ja yhteyksissään.

III

Materialistinen historiankäsitys lähtee siitä väitteestä, että jokaisen yhteiskuntajärjestyksen perustana on tuotanto ja sitä seuraava tuotannon tuotteiden vaihto; että jokaisessa historiallisesti esiintyvässä yhteiskunnassa tuotteiden jako ja samalla yhteiskunnan jakautuminen luokkiin tai säätyihin tapahtuu sen mukaan, mitä ja kuinka tuotetaan ja miten tuotteet vaihdetaan. Näin ollen yhteiskunnallisten muutosten ja poliittisten mullistusten perimmäisiä syitä ei ole etsittävä ihmisten ajatuksista eikä heidän lisääntyvästä ikuisen totuuden ja oikeudenmukaisuuden tuntemuksestaan, vaan tuotanto- ja vaihtotapojen muutoksista; niitä ei ole etsittävä kysymyksessäolevan ajan *filosofiasta*, vaan *taloudesta*. Heräävä tietoisuus siitä, että vallitsevat yhteiskunnalliset laitokset ovat järjettömiä ja epäoikeudenmukaisia, että „järki on muuttunut järjettömydeksi, hyvätyö piinaksi”¹, on vain merkki siitä, että tuotantomenetelmissä ja vaihtomuodoissa on kaikessa hiljaisuudessa tapahtunut muutoksia, joihin aikaisempien taloudellisten olojen mukaiseksi muotoiltu yhteiskuntajärjestys ei enää sopeudu. Tämä merkitsee samalla, että niiden keinojen, joilla poistetaan ilmenneet epäkohdat, täytyy myös — enemmän tai vähemmän kehittyneinä — olla olemassa muuttuneissa tuotantosuhteissa itsessään. Noita keinoja ei ole *keksittävä* omasta päästä, vaan ne on pään avulla *löydettävä* vallitsevista tuotannon aineellisista tosiasioista.

Entä miten on nykyaikaisen sosialismin laita tässä yhteydessä?

Vallitseva yhteiskuntajärjestys on nykyisin hallitsevan luokan, porvariston, luoma — tämä myönnetään nyt verraten yleisesti. Porvaristolle ominainen tuotantotapa, jota Marxin ajoista lähtien on sanottu kapitalistiseksi tuotantotavaksi, ei sietänyt paikkakunnille ja säädyille kuuluvia erioikeuksia eikä myöskään feodaalijärjestelmän aikaisia keskinäisiä henkilökohtaisia siteitä; porvaristo murskasi feodaalijärjestelmän ja pystytti sen raunioille porvarillisen yhteiskuntalaitoksen, vapaan kilpailun valtakunnan, liikkumisvapauden, tavaranomistajien tasa-arvoisuuden, sanalla sanoen kaikkien porvarillisten ihanuuksien valtakunnan. Kapitalistinen tuotantotapa saattoi nyt laajeta vapaasti. Sitten kun höyry ja uusi koneellinen tuotanto oli muuttanut vanhan manufaktuuriteollisuuden suurteollisuudeksi, porvariston johdolla luodut tuotantovoimat alkoivat kehittyä ennenkuulumattoman nopeasti ja ennennäkemättömässä mitassa. Mutta niin kuin aikoinaan manufaktuuriteollisuus ja sen vaikutuksesta pitemmälle kehittynyt käsityö joutuivat ristiriitaan feodaalisten

¹ Mefistofeleen sanat Goethen „Faustista”. *Toim.*

ammattikuntakahleiden kanssa, niin myös suurteollisuus joutuu täydellisemmäksi kehittyttyään ristiriitaan niiden puitteiden kanssa, joihin kapitalistinen tuotantotapa sen puristaa. Uudet tuotantovoimat ovat jo kasvaneet porvarillista käyttömuotoansa laajemmiksi. Tuo tuotantovoimien ja tuotantotavan välinen ristiriita ei ole ihmisten keksimä ristiriita, jollainen on ihmisen perisyynnin ja jumalallisen oikeuden välinen ristiriita, vaan se on todella olemassa objektiivisesti, meidän ulkopuolellamme, riippumatta jopa niidenkin ihmisten tahdosta ja menettelystä, jotka sen ovat aiheuttaneet. Nykyaikainen sosialismi ei ole mitään muuta kuin tämän tosiasiallisen ristiriidan ajatusrefleksi, aatteellinen heijastuma lähinnä sen luokan jäsenten aivoissa, joka siitä välittömästi kärsii, nimittäin työväenluokan jäsenten aivoissa.

Mikä tuo ristiriita sitten on?

Ennen kapitalistista tuotantoa, siis keskiajalla, oli yleistä pientuotanto, joka perustui siihen, että tuotannonvälineet olivat työntekijäin yksityisomaisuutta: vapaiden tai alustalaisasemassa olevien pientalonpoikain maanviljelys, kaupunkien käsityö. Työvälineet — maa, maanviljelyskalusto, verstas, käsityökalut — olivat yksityisten työvälineitä, vain yksityiskäyttöön tarkoitettuja, siis pakostakin vähäisiä, kääpiömäisiä, rajoitettuja. Mutta juuri sen vuoksi ne myös säännöllisesti kuuluivat tuottajalle itselleen. Näiden hajallaan olevien, pienten tuotannonvälineiden keskittäminen, laajentaminen, niiden muuttaminen nykyajan voimallisiksi tuotannon vivuiksi on ollut juuri kapitalistisen tuotantotavan ja sen edustajan, porvariston, historiallinen tehtävä. Miten porvaristo on 15. vuosisadalta alkaen suorittanut tämän historiallisesti kolmen asteen, nimittäin yksinkertaisen kooperaation, manufaktuuriteollisuuden ja suurteollisuuden kautta, sen Marx on kuvannut seikkaperäisesti „Pääoman” neljännessä osastossa. Mutta kuten siinä niin ikään on osoitettu, porvaristo ei voinut muuttaa noita rajoitettuja tuotannonvälineitä valtaviksi tuotantovoimiksi muuttamatta niitä yksityisen henkilön tuotannonvälineistä yhteiskunnallisiksi, vain jonkin *ihmiskokonaisuuden* yhteisesti käytettäväksi tuotannonvälineiksi. Värttinän, käsikangaspuiden ja sepän vasaran tilalle tuli kehrukone, kutomakone ja höyryvasara; yksityisen pikkuverstaan tilalle — satojen ja tuhansien yhteistoimintaa vaativa tehdas. Ja niin kuin tuotannonvälineet, niin myös itse tuotanto muuttui erillisten yksilöiden suorittamasta toiminnasta yhteiskunnan suorittamaksi toiminnaksi, ja tuotteet muuttuivat yksityisten tuotteista yhteiskunnallisiksi tuotteiksi. Langan, kankaan ja metallitavarat, joita nyt valmistui tehtaissa, tuottivat yhteisesti ne monet työläiset, joiden käsien kautta niiden täytyi vuoronperään kulkea ennen kuin ne valmistuivat. Kukaan yksityinen ei voinut sanoa niistä: tuon olen tehnyt *minä*, tuo on *minun* tuotteeni.

Mutta missä tuotannon perusmuotona on yhteiskunnan sisäinen alkuvoimainen, vähitellen ilman suunnitelmaa syntynyt työnjako, siellä tämä työnjako tekee tuotteet muodoltaan *tavaroiksi*, joiden keskinäinen vaihto, osto ja myynti antaa eri tuottajille mahdollisuuden tyydyttää moninaiset tarpeensa. Näin olikin asian laita keskiajalla. Esimerkiksi talonpoika myi maantuotteitaan käsityöläiselle ja osti tältä käsityötuotteita. Tähän erillisten tuottajien, tavarantuottajien, yhteiskuntaan tunkeutui nyt uusi tuotantotapa. Alkuvoimaiseen, *suunnitelmattomaan* työnjakoon, joka oli vallitsevana koko yhteiskunnassa, se toi työnjaon, joka oli järjestetty *suunnitelmallisesti* kussakin eri tehtaassa; *yksilöllisesti harjoitetun* tuotannon rinnalle astui *yhteiskunnallinen* tuotanto. Niiden kummankin tuotteet myytiin samoilla markkinoilla, siis ainakin likipitään samoihin hintoihin. Mutta suunnitelmallinen organisaatio oli alkuvoimaista työnjakoa voimakkaampi; yhteistyön pohjalla työskentelevät tehtaasivat valmistivat tuotteensa halvemmalla kuin erilliset pikkutuottajat. Yksilöllisesti harjoitettu tuotanto joutui tappiolle kaikilla aloilla, yhteiskunnallinen tuotanto kumouksellisesti koko vanhan tuotantotavan. Sen kumouksellistava luonne jäi kuitenkin siinä määrin tuntemattomaksi, että yhteiskunnallinen tuotanto vakiintui käytäntöön nimenomaan tavaratuotannon kohottamis- ja edistämiskeinona. Se syntyi yhtyneenä välittömästi jo ennestään olleisiin tiettyihin tavaratuotannon ja tavaravaihdon vipuihin: kaupapääomaan, käsityöhön ja palkkatyöhön. Koska se esiintyi tavaratuotannon uutena muotona, tavaratuotannolle ominaiset omistusmuodot pysyivät senkin osalta täysin voimassa.

Tavaratuotannossa, sellaisessa, jollaiseksi se oli kehittynyt keskiajalla, ei voinut lainkaan nousta sitä kysymystä, kenelle työn tuote kuuluu. Yksityinen tuottaja valmisti sen yleensä omilla työvälineillään ja omin tai perheensä voimin omista raaka-aineistaan, jotka hän useinkin oli itse tuottanut. Hänen ei tarvinnut sitä suinkaan anastaa omakseen, sillä se kuului hänelle aivan itsestään. Omistusoikeus tuotteeseen perustui siis *omaan työhön*. Muiden apu, silloinkin kun sitä käytettiin, jäi yleensä sivuseikaksi, ja se palkittiin usein työpalkan lisäksi vielä muilla eduilla: ammattikuntaoppilas ja kisälli eivät tehneet työtä niinkään ruoan ja palkan vuoksi kuin valmistuakseen mestareiksi. Mutta sitten alkoi tuotannonvälineiden keskittäminen suuriin verstaasiin ja manufaktuureihin, niiden muuttaminen tosiasiallisesti yhteiskunnallisiksi tuotannonvälineiksi. Yhteiskunnallisia tuotannonvälineitä ja tuotteita käsiteltiin kuitenkin niin, kuin ne olisivat olleet edelleenkin yksityisten tuotannonvälineitä ja tuotteita. Jos siihen saakka työvälineiden omistaja oli ottanut omakseen tuotteen, koska se yleensä oli hänen oma tuotteensa ja vieras aputyö oli ollut vain poikkeuksellista, niin nyt työvälineiden omistaja otti

yhä tuotteen omakseen, vaikkei se enää ollut *hänen tuotteensa*, vaan poikkeuksetta *vieraan työn* tuote. Näin siis yhteiskunnallisesti valmistettuja tuotteita eivät ottaneet omikseen enää ne, jotka olivat todella panneet tuotannonvälineet liikkeelle ja todella valmistaneet tuotteet, vaan *kapitalisti*. Tuotannonvälineet ja tuotteet ovat muuttuneet oleellisesti yhteiskunnallisiksi. Mutta ne on kytketty siihen omistamismuotoon, joka edellyttää erillisten tuottajien yksityisesti harjoittamaa tuotantoa, jolloin kukin siis määrää omasta tuotteestaan ja vie sen markkinoille. Tuotantotapa kytketään tähän omistamismuotoon, vaikka se poistaa tämän edellytyksen¹. Tähän ristiriitaan, joka teki uuden tuotantotavan luonteeltaan kapitalistiseksi, *sisältyivät idussaan nykyisyyden kaikki kollisiot*. Ja mitä suuremman vallan sai uusi tuotantotapa kaikilla ratkaisevilla tuotannonaloilla ja kaikissa ratkaisevan taloudellisen merkityksen omaavissa maissa supistaen samalla yksilöllisesti harjoitetun tuotannon mitättömäksi jätteeksi, *sitä räikeämpänä täytyi ilmetä yhteiskunnallisen tuotannon ja kapitalistisen omistuksen yhteensopimattomuuden*.

Kuten sanottu, ensimmäiset kapitalistit tapasivat palkkatyömuodon jo valmiina. Mutta palkkatyö oli ollut vain poikkeuksellista, oheellista, väliaikaista sivuhommaa. Maanviljelijällä, joka aika ajoin oli palkkautunut päiväläiseksi, oli ollut parisen kappala omaa maataan, josta hän hädän tullen oli saattanut elää. Ammattikuntasääntö oli pitänyt huolen siitä, että tämähpäiväisestä kisällistä tuli huomenna mestari. Mutta tähän tuli muutos heti kun tuotannonvälineet muuttuivat yhteiskunnallisiksi ja keskittyivät kapitalistien käsiin. Yksityisen pientuottajan tuotannonvälineiden samoin kuin tuotteidenkin arvo laski yhä enemmän eikä hänen auttanut muu kuin palkkautua kapitalistille työhön. Palkkatyö, joka aikaisemmin oli ollut poikkeuksellista ja oheellista, muodostui säännöksi ja koko tuotannon perusmuodoksi; sivuhommasta, jota se oli ollut aikaisemmin, se muuttui nyt työläisen yksinomaiseksi toiminnaksi. Tilapäisestä palkkatyöläisestä tuli elinkautinen palkkatyöläinen. Elinkautisten palkkatyöläisten määrää lisäsivät sitä paitsi tavattomasti samaan aikaan tapahtunut feodaalisen järjestelmän romahdus, feodaaliherrojen seurueiden hajoaminen, talonpoikain karkottaminen konnuilta jne.

¹ Tässä on tarpeetonta selittää, että vaikka omistamisen *muoto* jääkin samaksi, niin yllä kuvattu prosessi aiheuttaa omistamisen *luonteessa* yhtä suuren mullistuksen kuin tuotannossakin. Otanko omakseni oman tuotteeni vai toisen tuotteen, tässähan on tietysti kaksi peräti erilaista omaksiottamistapaa. Huomautamme ohimennen, että palkkatyö, johon jo idussaan kätkeytyy koko kapitalistinen tuotantotapa, on hyvin vanha; sitä esiintyi vuosisatojen ajan vänittäin ja hajallisesti orjuuden rinnalla. Mutta tämä itu saattoi kehittyä kapitalistiseksi tuotantotavaksi vasta sitten, kun sitä varten olivat muodostuneet historialliset edellytykset. (*Engelsin huomautus.*)

Kapitalistien käsiin keskittyneet tuotannonvälineet toisaalta ja kaiken muun paitsi työvoimansa omistuksen menettäneet tuottajat toisaalta erotettiin lopullisesti toisistaan. *Yhteiskunnallisen tuotannon ja kapitalistisen omistuksen välinen ristiriita ilmenee proletariaatin ja porvariston vastakohtaisuutena.*

Olemme nähneet, että kapitalistinen tuotantotapa tunkeutui erillisten, yksilöllisesti tuotantoa harjoittavien tavarantuottajien yhteiskuntaan, joiden yhteiskunnallinen yhteys toteutui heidän tuotteidensa vaihtona. Mutta jokaisen tavarantuotantoon perustuvan yhteiskunnan erikoisuutena on se, että siinä tuottajilla ei ole valtaa omiin yhteiskunnallisiin suhteisiinsa. Itse kukin tuottaa niillä tuotannonvälineillä, joita hänellä sattuu olemaan, ja erikoisesti omaa vaihtotarvettansa silmällä pitäen. Kukaan ei tiedä, kuinka paljon tulee markkinoille senlaatuista tavaraa kuin hän valmistaa ja kuinka paljon sitä ylipäänsä tarvitaan; kukaan ei tiedä, tarvitaanko todella hänen yksilöllisesti tuottamaansa tuotetta, saako hän korvattua sen tuotantokustannukset ja saako hän sitä lainkaan myydyksi. Yhteiskunnallisessa tuotannossa vallitsee anarkia. Mutta tavarantuotannolla niin kuin jokaisella muullakin tuotantomuodolla on omat erikoiset, sille ominaiset ja siitä erottamattomat lakinsa; ja nämä lait vaikuttavat anarkiaista huolimatta, anarkiassa itsessään ja anarkian kautta. Ne ilmenevät ainoassa pysyvässä yhteiskunnallisen yhteyden muodossa, vaihdossa, ja vaikuttavat yksityisiin tuottajiin kilpailun pakkolakeina. Nämä tuottajat itsekään eivät siis tunne niitä alussa ja saavat ne ilmi vasta vähitellen pitkäaikaisen kokemuksen tietä. Ne toteutuvat siis tuottajista riippumattomina ja tuottajiin kohdistuvina, heidän tuotantomuotonsa sokeasti vaikuttavina luonnonlakeina. Tuote hallitsee tuottajia.

Keskiajan yhteiskunnassa, varsinkin ensimmäisinä vuosisatoina, tuotannon tarkoituksena oli pääasiallisesti omien tarpeiden tyydyttäminen. Tuotanto tyydytti etupäässä vain tuottajan ja hänen perheensä tarpeet. Siellä, missä vallitsi persoonallinen riippuvaisuussuhde, kuten maaseudulla, sen piti tyydyttää myös feodaaliherran tarpeet. Silloin ei ollut siis mitään vaihtoa, joten tuotteetkaan eivät saaneet tavarannuonnetta. Talonpojan perhe tuotti miltei kaiken, mitä tarvitsi: kotikalustonsa ja vaatteensa sekä elintarvikkeensa. Vasta silloin, kun se alkoi tuottaa ylijäämää, siis enemmän kuin mitä se itse tarvitsi ja suoritti feodaaliherralle luontoisverona, vasta silloin se tuotti myös tavaraa; tästä yhteiskunnalliseen vaihtoon heitetystä, myytäväksi tarjotusta ylijäämästä tuli tavara. Kaupunkien käsityöläisten täytyi tosin jo alun perin tuottaa vaihtoa varten. Mutta hekin valmistivat suurimman osan kulutustarvikkeistaan itse; heillä oli oma puutarhansa ja peltotilkkunsa, he laidunsivat karjaansa yhteisön metsässä, josta saivat myös tarve- ja polttopuunsa; naiset kehräsivät

pellavat, villan jne. Vaihtotarkoituksin tapahtuva tuotanto, tavaratuotanto, oli vasta syntymässä. Siitä johtui vaihdon rajoituneisuus, markkinoiden suppeus, tuotantotavan stabiilius, paikallinen eristyneisyys ulkomaailmasta, paikallisiin puitteisiin rajoittuva yhtyminen, markki¹ maaseudulla, ammattikunta kaupungissa.

Mutta tavaratuotannon laajetessa ja varsinkin kapitalistisen tuotantotavan voittaessa alaa alkoivat myös siihen asti uinuneet tavaratuotannon lait vaikuttaa selvemmin ja voimakkaammin. Vanhat siteet höltyivät, vanhat raja-aidat murrettiin, tuottajat muuttuivat yhä enemmän ja enemmän riippumattomiksi, erillisiksi tavarantuottajiksi. Yhteiskunnallisen tuotannon anarkia alkoi ilmetä ja kärjistyä yhä enemmän ja enemmän. Mutta se tärkein välikappale, jolla kapitalistinen tuotantotapa lisäsi tätä anarkiaa yhteiskunnallisessa tuotannossa, oli anarkian suoranainen vastakohta: sinä oli yhteiskunnallisena tapahtuvan tuotannon lisääntyvä järjestyneisyys jokaisessa yksityisessä tuotantolaitoksessa. Kapitalistinen tuotantotapa teki tällä vivulla lopun vanhasta rauhallisesta stabiiliudesta. Se ei sietänyt rinnallaan vanhoja tuotantomenetelmiä millään teollisuusalalla, jonne se pääsi juurtumaan. Se hävitti vanhan käsityön kaikilla valtaamillaan ammattialoilla. Työala muuttui taistelulentäksi. Suuret maantieteelliset löydöt ja niitä seurannut siirtolaisuus laajensivat monin kerroin menekkialueita ja jouduttivat käsityön muuttumista manufaktuuri-teollisuudeksi. Alkoi taistelu, joka ei ollut ainoastaan paikallisten yksityisten tuottajain keskeistä; paikalliset taistelut kasvoivat vuorostaan kansallisiksi, 17. ja 18. vuosisatain kauppasodiksi. Suurteollisuus ja maailmanmarkkinoiden muodostuminen ovat laajentaneet vihdoin taistelun yleismaailmalliseksi ja tehneet sen samalla tavattoman kiivaaksi. Yksityisten kapitalistien samoin kuin kokonaisten teollisuusalojen ja kokonaisten maiden kohdalta olemassaolokysymyksen ratkaisee luonnollisten tai hankittujen tuotantoehtojen suotuisuus. Alakynteen jäänyt syrjäytetään siekailematta. Se on Darwinin mukaista yksilöiden olemassaolotaistelua, joka siirtyneenä luonnosta yhteiskuntaan on monin verroin raivoisampaa. Eläimen luonnontila näkyy olevan inhimillisen kehityksen huippukohtana. Yhteiskunnallisen tuotannon ja kapitalistisen omistuksen välinen ristiriita ilmenee siis *yksityisessä tehtaassa vallitsevan tuotannonorganisaation ja koko yhteiskunnassa vallitsevan tuotannonanarkian vastakohtaisuutena.*

Kapitalistinen tuotantotapa liikkuu näissä molemmissa sille alun perin ominaisen sisäisen ristiriidan ilmenemismuodoissa

¹ Ks. lopussa olevaa liitettä. (*Engelsin huomautus.*)—Engels viittaa tässä tutkielmansa „Markki”. Ks. *K. Marx ja F. Engels*, Teokset, XV osa, ss. 629—645. *Toim.*

kiertäen ulospääsemättömästi sitä „noidankehää”, minkä jo Fourier siinä keksi. Mutta siihen aikaan Fourier ei voinut vielä nähdä, että tämä kehä käy vähitellen ahtaammaksi, että kiertoliike muistuttaa pikemminkin spiraalia ja että sen, kuten planeettojenkin, loppuna täytyy olla törmääminen keskukseen. Voima, joka pitää yllä yhteiskunnallista anarkiaa tuotannossa, muuttaa ihmiskunnan yhä suuremmaksi käyvältä enemmistöltään proletaareiksi, ja juuri proletaarijoukot ne tekevät viimein lopun tuotannon anarkia. Juuri tuota yhteiskunnallista tuotannon anarkiaa ylläpitävä voima tekee suurteollisuudessa käytettävien koneiden loputtomasta parantamismahdollisuudesta pakkolain, joka tuhoutumisen uhalla panee jokaisen yksityisen teollisuuskapitalistin parantamaan koneitaan yhä enemmän. Mutta koneiden parantaminen tekee ihmistyön tietyltä osalta tarpeettomaksi. Jos kohta koneiden käyttöönotto ja niiden määrän lisääminen merkitsee miljoonien käsityöläisten syrjäyttämistä korvaamalla heidät muutamilla konetyöläisillä, niin koneiden parantaminen merkitsee yhä useampien konetyöläisten syrjäyttämistä ja viime kädessä sitä, että käytettävissä olevien palkkatyöläisten lukumäärä kasvaa suuremmaksi kuin pääoma keskimäärin tarvitsee. Näin muodostuu kokonainen teollinen vara-armeija, joksi nimitin sitä jo v. 1845¹, vara-armeija, joka on teollisuuden käytettävissä silloin, kun teollisuus työskentelee korkeapaineen alaisena, ja jonka sitten väistämättömästi seuraava lamakausi heittää kadulle; tämä armeija on ainaisena lyijypainona työväenluokan jaloissa sen taistellessa olemassaolonsa puolesta pääomaa vastaan, sääntäjänä, joka pitää työpalkan alhaisella tasolla pääoman tarpeita vastaavasti. Käy siis niin, että koneet muodostuvat, käyttäkösemme Marxin sanoja, mitä tehokkaimmaksi aseeksi, jota pääoma käyttää työväenluokkaa vastaan, työväline riistää alituisesti työläiseltä elämänvälineet ja työläisen oma tuote muuttuu työläisen orjuuttamisen välineeksi. Käy siis niin, että työvälineiden taloudellistaminen on samalla alusta pitäen mitä häikäilemättömintä työvoiman haaskaamista ja normaalien työedellytysten raiskaamista, että koneet, jotka ovat mitä tehokkain työajan lyhentämiskeino, muodostuvat siksi pettämättömäksi välikappaleeksi, jolla työläisen ja hänen perheensä koko elinaika muutetaan pääoman hyväksi käytettäväksi työajaksi. Näin ollen käy niin, että toisten liikarasisuksesta tulee edellytys toisten toimeettomuudelle ja suurteollisuus, joka metsästelee uusia kuluttajia kaikkialla maailmassa, rajoittaa kotimaassa suurten joukkojen kulutuksen nälkäminimiin ja järkyttää siten kotimaisia markkinoita. „Se laki, joka

¹ „Die Lage der arbeitenden Klasse in England” („Englannin työväenluokan asema”. *Toim.*), s. 109. (*Engelsin huomautus.*) — Ks. K. Marx ja F. Engels, *Teokset*, 2. painos, 2. osa, ss. 320—321. *Toim.*

pitää suhteellisen liikaväestön eli teollisen vara-armeijan alati tasapainossa pääoman kasautumisen laajuuden ja voiman kanssa, kahlehtii työläisen pääomaan lujemmin kuin Hefaistoksen kiilat kahlehtivat Prometheuksen kallioon. Se edellyttää pääoman kasautumista vastaavaa kurjuuden kasautumista. Rikkauten kasautuminen toiseen kohtioon on siis samalla kurjuuden, työrasituksen, orjuuden, tietämättömyyden, raaistumisen ja siveellisen alentumisen kasautumista päinvastaiseen kohtioon, ts. sen luokan puolelle, joka *tuottaa oman tuotteensa pääomana*" (Marx, „Pääoma”, s. 671)¹. Muunlaisen tuotteiden jaon odottaminen kapitalistiselta tuotantovalta olisi samaa kuin vaatia, että sähköpariston elektrodit, silloin kun ne on kytketty paristoon, lakkaisivat hajottamasta vettä ja kehittämästä positiivisessa kohdissa happea ja negatiivisessa vetyä.

Olemme nähneet, miten nykyaikaisten koneiden huippuunsa kehittyneet parantumiskyky on yhteiskunnassa vallitsevan tuotannonanarkian vaikutuksesta muuttunut yksityisten teollisuuskapitalistien kohdalla pakkolaiksi, joka pakottaa heidät parantamaan alinomia omia koneitaan, lisäämään alinomia niiden tuotantotehoa. Samanlaiseksi pakkolaiksi muuttuu heidän osaltaan pelkkä tosiasiallinen mahdollisuus laajentaa omaa tuotanto-*piiriä*. Suurteollisuuden valtava laajenemiskyky, johon verraten kaasujen laajenemiskyky on vain lasten leikkiä, ilmenee nyt mistään vastuksesta piittaamattomana laadullisen ja määrällisen laajentumisen *tarpeena*. Tuon vastuksen muodostavat suurteollisuuden tuotteiden kulutus, menekki, markkinat. Mutta markkinain niin ekstensiivistä kuin intensiivistäkin laajenemiskykyä hallitsevat lähinnä tyyten toiset, paljon lievemmin vaikuttavat lait. Markkinain laajeneminen ei voi käydä rinta rinnan tuotannon laajenemisen kanssa. Ristiriita käy väistämättömäksi, ja koskei se voi ratkaista mitään niin kauan, kuin se ei räjäytä rikki itse kapitalistista tuotantotapaa, niin se muodostuu periodiseksi. Kapitalistinen tuotanto luo uuden „noidankehän”.

Todellakin, alkaen vuodesta 1825, jolloin ensimmäinen pula puhkesi, koko teollinen ja kaupallinen maailma, kaikkien sivistyskansojen ja niiden enemmän tai vähemmän barbaaristen lisäkkeiden harjoittama tuotanto ja vaihto ovat suistuneet likipitään kerran kymmenessä vuodessa pois raiteiltaan. Kauppa tyrehtyy, markkinat ovat täpötäynnä, siellä on suuri määrä tuotteita lojumassa myymättöminä, käteinen raha katoaa liikkeestä, luotosta tulee loppu, tehtaat seisovat, työtätekeviltä joukoilta puuttuu elämänvälineitä, sillä he ovat tuottaneet niitä liian paljon, vararikko seuraa vararikkoa, pakkohuutokauppa pakkohuutokauppaa. Lamatila jatkuu vuosikausia, tuotantovoimia samoin kuin

¹ Ks. K. Marx, Pääoma, suom. painos, I osa, s. 596. Toim.

tuotteitakin haaskataan ja hävitetään suurin määrin, kunnes kertyneet tavaramassat saadaan suuremmin tai pienemmin hinnanalennuksin vihdoin kaupaksi ja tuotanto ja vaihto pääsevät taas vähitellen käyntiin. Aste asteelta vauhti kiihtyy, muuttuu raviksi, teollinen ravi vaihtuu laukaksi, ja tämä taas yltyy teollisen, kaupallisen, luotto- ja keinottelutoiminnallisen esteratsastuksen hillittömäksi neliksi päättyäkseen hengenvaarallisten hyppyen jälkeen jälleen romahduksen hautaan. Ja näin aina uudelleen. Vuodesta 1825 olemme kokeneet tämän jo kokonaista viisi kertaa ja koemme sitä parhaillaan (1877) kuudetta kertaa. Ja näiden pulien luonne ilmenee niin räikeänä, että Fourier osui niiden kaikkien suhteen oikeaan sanoessaan ensimmäistä pulaa yltäkyläisyyden pulaksi, *crise pléthorique*'ksi.

Yhteiskunnallisen tuotannon ja kapitalistisen omistuksen välinen ristiriita kehittyi pulissa väkivaltaiseksi purkaukseksi. Tavarankierto lakkaa joksikin aikaa; kiertokulun välineestä, rahasta, tulee kiertokulun este, kaikki tavaratuotannon ja tavarankiertokulun lait vaikuttavat päinvastaisesti. Taloudellinen ristiriita on kehittynyt huippuunsa: *tuotantotapa kapinoi vaihtotapaa vastaan*.

Sen tosiasian, että tehtaan sisäinen tuotannon yhteiskunnallinen organisaatio on kehittynyt niin pitkälle, ettei se enää sovi yhteen yhteiskunnassa samanaikaisesti vallitsevan tuotannon anarkian kanssa, tämän tosiasian tekee kapitalisteille itselleen kouraaantuntuvaksi pääoman väkivaltainen keskittyminen, mikä pula-aikoina tapahtuu useiden suurkapitalistien ja sitäkin useampien pikkukapitalistien sortumisen tietä. Kapitalistisen tuotantotavan koko koneisto lakkaa toimimasta sen itsensä luomien tuotantovoimien painon alla. Se ei voi enää muuttaa kaikkea tuota tuotannonvälineiden paljoutta pääomaksi; tuotannonvälineet makaavat käyttämättöminä, ja juuri sen tähden täytyy teollisen vara-armeijankin olla toimettomana. Tuotannonvälineitä, elämänvälineitä, käytettävissä olevia työläisiä — kaikkia näitä tuotannon ja yleisen rikkauden aineksia on yllin kyllin. Mutta „yltäkyläisyydestä tulee hädän ja puutteen lähde” (Fourier), koska juuri tuo yltäkyläisyys estää tuotannonvälineitä ja elämänvälineitä muuttumasta pääomaksi. Kapitalistisessa yhteiskunnassa tuotannonvälineet eivät voi näet toimia muuttumatta ensin pääomaksi, ihmistyövoiman riistämisen välineeksi. Tuotannonvälineiden ja elämänvälineiden pääomaominaisuuden välttämättömyys seisoo aaveena niiden ja työläisten välillä. Vain se estää tuotannon esineellisiä ja persoonallisia voimia yhtymästä; vain se estää tuotannonvälineitä toimimasta, työläisiä tekemästä työtä ja elämästä. Toisaalta kapitalistinen tuotantotapa siis todistaa itsensä kykenemättömäksi hallitsemaan kauemmin näitä tuotantovoimia. Toisaalta nämä tuotantovoimat itse pyrkivät yhä voimakkaammin

poistamaan tämän ristiriidan, vapautumaan pääomaominaisuudesta, pyrkivät siihen, että *ne todella tunnustettaisiin luonteeltaan yhteiskunnallisiksi tuotantovoimiksi*.

Juuri tämä valtavasti kasvavien tuotantovoimien muodostuminen pääomaominaisuutensa vastapainoksi, tämä lisääntyvä tuotantovoimien yhteiskunnallisen luonteen tunnustamisen pakko panee kapitalistiluokankin käsittelemään niitä yhä enemmän, sikäli kuin se kapitalististen suhteiden puitteissa yleensä on mahdollista, yhteiskunnallisina tuotantovoimina. Niin teollisen korkeapaineen vaihe rajattomaksi paisuneine luottotoimintoineen kuin kapitalistisia suuryrityksiä romahduttava lamakausikin pakottavat yhteistämään suuria tuotannonvälinemääriä sellaisessa muodossa, jota edustavat erilaiset osakeyhtiöt. Monet näistä tuotannon- ja liikennevälineistä, esim. rautatiet, ovat jo alunperin niin jättiläismäisiä, että niiden osalta kaikki muut kapitalistiset käyttömuodot käyvät mahdottomiksi. Tietyllä kehityksasteella tämäkään muoto ei enää tyydytä; samalla teollisuusalalla toimivat kotimaiset suurtuottajat yhtyvät „trustiksi”, yhtymäksi, säännösteläkseen tuotantoa; he määrittelevät tuoton kokonaissumman, jakavat sen keskenään, ja tekevät näin etukäteen määräämänsä myyntihinnan pakolliseksi. Mutta koska tällaiset trustit useimmiten hajoavat heti ensimmäisen huonon liikeajan koittaessa, ne aiheuttavat juuri siten vieläkin keskitehtympää yhteistämistä: koko teollisuusala muuttuu yhdeksi suureksi osakeyhtiöksi, kotimainen kilpailu tekee tilaa tämän yhden yhtiön kotimaiselle monopolille; näin kävi jo 1890 Englannin alkalituotannolle, joka nyt kaikkien 48 suuren tehtaan sulaututtua yhteen on joutunut yhden ainoan yhtenäisesti johdetun yhtiön käsiin, jolla on 120 miljoonan markan pääoma.

Vapaa kilpailu muuttuu trusteissa monopoliksi, kapitalistisen yhteiskunnan suunnitelmaton tuotanto perääntyy esiin murtautuvan sosialistisen yhteiskunnan suunnitelmallisen tuotannon edessä. Aluksi tosin vain kapitalistien eduksi ja hyödyksi. Mutta riisto käy tällöin niin kouraantuntuvaksi, että siitä täytyy tulla loppu. Mikään kansa ei tulisi suvaitsemaan trustien johtamaa tuotantoa, sellaista peittelemätöntä pienen kuponginleikkaajajoukkion harjoittamaa koko yhteisön riistoa.

Joko tahi, joko trustien kanssa tai ilman niitä täytyy ¹ valtion, kapitalistisen yhteiskunnan virallisen edustajan, ottaa lopulta

¹ Sanon *täytyy*. Sillä vain siinä tapauksessa, että tuotannon- ja liikennevälineet ovat *todella* kehittyneet niiden osakeyhtiöllistä hoitotapaa pitemmälle ja niiden valtiollistaminen on käynyt *taloudellisesti* väistämättömäksi, vain siinä tapauksessa se merkitsee — nykyisenkin valtion toimeenpanemana — taloudellista edistystä, uutta esiastetta, joka lähentää ajankohtaa, jolloin yhteiskunta itse ottaa haltuunsa kaikki tuotantovoimat. Mutta hiljakkoin, siitä pitäen kun Bismarck ryhtyi valtiollistamispuuhaan, on esiintynyt éraänlaista

haltuunsa tuotannon johto. Ennen kaikkea käy välttämättömäksi muuttaa valtion omaisuudeksi suuret yhteydenpidosta huolehtivat laitokset: posti-, lennätin- ja rautatielaitokset.

Kun pulat paljastavat, ettei porvaristo kykene hallitsemaan pitemmälti nykyaikaisia tuotantovoimia, niin suurten tuotantaja liikennelaitosten muuttuminen osakeyhtiöiksi, trusteiksi ja valtion omaisuudeksi osoittaa, ettei niiden hallitsemiseen tarvita porvaristoa. Kapitalistin kaikkia yhteiskunnallisia tehtäviä hoitavat nyt palkatut henkilöt. Kapitalistilla ei ole enää muuta yhteiskunnallista tehtävää kuin kasata tuloja kukkaroonsa, leikata kuponkeja ja keinotella pörssissä, missä eri kapitalistit kahmivat toinen toisiltaan pääomia. Kapitalistinen tuotantotapa, joka alussa tunki syrjään työläisiä, tunkee nyt syrjään kapitalisteja ja työntää heitä, aivan kuin työläisiä, liikaväestön joukkoon, joskaan ei nyt vielä teolliseen vara-armeijaan.

Mutta tuotantovoimien siirtyminen osakeyhtiöille ja trusteille tai valtion omistukseen ei poista niiden kapitalistista luonnetta. Osakeyhtiöiden ja trustien suhteen tämä on aivan ilmeistä. Nykyaikainen valtio taas on vain laitos, jonka porvarillinen yhteiskunta luo itselleen estääkseen niin työläisiä kuin yksityisiä kapitalistejakin loukkaamasta kapitalistisen tuotantotavan yleisiä ulkoisia edellytyksiä. Minkä muotoinen tahansa nykyaikainen valtio on oleellisesti kapitalistinen laitos, kapitalistien valtio, ideaalinen kokonaiskapitalisti. Mitä enemmän se ottaa tuotantovoimia omistukseensa, sitä täydellisempi kokonaiskapitalisti siitä tulee ja sitä suurempaa kansalaismäärää se riistää. Työläiset jäävät palkkatyöläisiksi, proletaareiksi. Kapitalistisia suhteita ei poisteta, vaan ne päinvastoin kehitetään huippuunsa. Mutta huippukohdassa tapahtuu käänne. Tuotantovoimien valtiollinen omistus ei ratkaise ristiriitaa, mutta siihen sisältyy muodollinen ratkaisukeino, ratkaisumahdollisuus.

valesosialismia, joka paikoitellen on turmeltunut jopa eräänlaiseksi vapaaehtoiseksi lakeijamaisuudeksi ja julistaa ilman muuta sosialistiseksi *kaiken*, vieläpä bismarckilaisenkin, valtiollistamisen. Tosiaanakin, jos valtion tupakkamonopoli olisi sosialistista, niin Napoleon ja Metternich olisi katsottava sosialismin perustajiin kuuluviksi. Kun Belgian valtio rakennutti aivan tavallisista poliittisista ja rahataloudellisista syistä tärkeimmät rautatiensä itse ja kun Bismarck valtiollisti ilman mitään taloudellista pakkoa Preussin tärkeimmät rautatiet peikästään niiden parempaa sotilaallista järjestelyä ja käyttöä silmällä pitäen ja saadakseen kasvatetuksi rautatieläisistä hallitukselle äänestyskarjaa sekä ennen kaikkea luoduksi itselleen parlamentin päätöksistä riippumattoman tulolähteen, niin nämä eivät olleet suinkaan sosialistisia askeleita, eivät välittömästi eivätkä välillisesti, eivät tietoisesti eivätkä tiedottomasti. Muutoinhan olisivat sosialistisia laitoksia myös kuninkaallinen merikauppa, kuninkaallinen porsiiniinmanufaktuuri, vieläpä komppanian räätäliiverstaatin armeijassa ja jopa sellainen bordellien valtiollistaminenkin, jota eräs älyniekka suositteli aivan toisissaan Fredrik Vilhelm III:n aikana 30-luvulla. (*Engelsin huomautus.*)

Tänä ratkaisuna voi olla vain se, että todella tunnustetaan nykyaikaisten tuotantovoimien yhteiskunnallinen luonne ja saatetaan siis tuotanto-, omistus- ja vaihtotapa sopusointuun tuotannonvälineiden yhteiskunnallisen luonteen kanssa. Ja tämä voi tapahtua vain siten, että yhteiskunta ottaa avoimesti ja ilman kiertoteitä haltuunsa tuotantovoimat, jotka ovat kasvaneet niin, etteivät sovi minkään muun johtomuodon puitteisiin. Tuotannonvälineiden ja tuotteiden yhteiskunnallista luonnetta, joka nykyään kääntyy tuottajia itseään vastaan ja joka järkyttäen aika ajoin tuotanto- ja vaihtotapaa murtautuu esiin sokeasti vaikuttavana luonnonlakina, väkivaltaisesti ja hävitystä aiheuttaen, tulevat tuottajat käyttämään sillä tavoin hyväksi täysin tietoisesti ja se muuttuu hävityksen ja aika ajoittaisen romahduksen aiheuttajasta itse tuotannon voimakkaimmaksi vivuksi.

Yhteiskunnalliset voimat kuten luonnonvoimatkin vaikuttavat sokeasti, väkivaltaisesti, hävittävästi niin kauan, kuin me emme niitä tunne emmekä ota huomioon. Mutta kun olemme oppineet tuntemaan ne, kun meillä on käsitys niiden toiminnasta, suunnasta ja vaikutuksesta, niin silloin riippuu vain itsestämme se, että alistamme ne yhä enemmän tahtoomme ja käytämme niitä hyväksi saavuttaaksemme tarkoituksemme. Tämä koskee erikoisestikin nykyisiä valtavia tuotantovoimia. Niin kauan kuin kieltäydymme uppiniskaisesti ymmärtämästä niiden luontoa ja luonnetta — ja tätä ymmärtämistä vastaan haraavat kapitalistinen tuotantotapa ja sen puoltajat —, niin kauan nämä voimat toimivat meitä vastaan meistä piittaamatta, niin kauan ne hallitsevat meitä, kuten olemme seikkaperäisesti osoittaneet. Mutta sitten kun ollaan selvillä niiden luonnosta, ne voivat muuttua yhdistyneiden tuottajien käsissä demonisista haltijoista nöyriksi palvelijoiksi. Ero on samanlainen kuin ukkosilman salamoissa esiintyvän hävittävän sähkövoiman ja lennättimeen tai kaarilamppuun kytketyn sähkövoiman välinen ero, samanlainen kuin tulipalon ja ihmisen palveluksessa olevan tulen välinen ero. Kun nykyisiä tuotantovoimia käsitellään niiden vihdoin tiedottua luontoa vastaavasti, yhteiskunnallisen tuotannon anarkian tilalle astuu niin koko yhteiskunnan kuin jokaisen yksilönkin tarpeita vastaava tuotannon yhteiskunnallinen suunnitelmallinen säännöstely. Kapitalistinen omistamistapa, jossa tuote orjuuttaa ensin tuottajan ja sittemmin omistajankin, korvataan sellaisella itse nykyaikaisten tuotannonvälineiden luontoon perustuvalla tuotteiden omistamistavalla, joka merkitsee toisaalta tuotteiden välitöntä yhteiskunnallista omistamista tuotannon ylläpitämisen ja laajentamisen välineinä ja toisaalta tuotteiden välitöntä yksilöllistä omistamista elämisen- ja nautinnonvälineinä.

Muuttamalla väestön valtaenemmistön yhä suuremmalta osaltaan proletaareiksi kapitalistinen tuotantotapa luo voiman, jota

tuhoutumisen uhka pakottaa suorittamaan tämän mullistuksen. Pakottamalla muuttamaan yhä suuremman osan yhteistetyistä suurista tuotannonvälineistä valtion omaisuudeksi, kapitalistinen tuotantotapa itse osoittaa tien tämän kumouksen suorittamiseen. *Proletariaatti ottaa valtiiovallan ja muuttaa tuotannonvälineet lähinnä valtion omaisuudeksi.* Mutta siten se lakkaa olemasta proletariaattina, siten se poistaa kaikki luokkaeroavaisuudet ja luokkavastakohtat ja samalla myös valtion valtiona. Yhteiskunta, joka tähän asti on kehittynyt luokkaristiriitojen pohjalla, on tarvinnut valtiota, ts. riistävän luokan laitosta, joka turvaa sille ulkoiset tuotantoehdot, siis pitää etenkin riistetyin luokan väkivalloin kyseisen tuotantotavan määräämässä sarron tilassa (orjuus, maaorjuus tai alustalaisuus, palkkatyö). Valtio on ollut koko yhteiskunnan virallinen edustaja, sen näkyväksi korporatioksi keskittynyt kiteytymä, mutta sinä se on ollut vain sikäli kuin se on ollut sen luokan valtio, joka on edustanut yksinään koko yhteiskuntaa omalla aikakaudellaan: vanhalla ajalla sinä oli orjanomistajien valtio, keskiajalla feodaaliaateliston valtio, meidän aikanamme sinä on ollut porvariston valtio. Kun siitä vihdoin tulee todella koko yhteiskunnan edustaja, se tekee itsensä tarpeettomaksi. Kun ei ole enää mitään sarronalaisena pidettävää yhteiskuntaluokkaa, kun tulee loppu luokkaherruudesta ja nykyiseen tuotannon anarkiaan perustuvasta yksilöllisestä olemassaolotaistelusta ja poistetaan samalla siitä aiheutuneet ristiriidat ja väkivaltaisuuudet, silloin ei ole enää mitään, mitä pitäisi sortaa ja mikä tekisi tarpeelliseksi erikoisen sortamisivallan, valtion. Ensimmäinen teko, jonka suorittaessaan valtio todella esiintyy koko yhteiskunnan edustajana — tuotannonvälineiden ottaminen yhteiskunnan haltuun — on samalla viimeinen teko, jonka se suorittaa itsenäisesti valtiona. Valtiovallan sekaantuminen yhteiskunnallisiin suhteisiin käy vähitellen tarpeettomaksi ja lakkaa itsestään. Ihmisten hallitseminen vaihtuu esineiden hallintaan ja tuotantoprosessien johtamiseen. Valtiota ei „poisteta”, se *kuolee*. Tältä kannalta on arvosteltava „vapaa kansanvaltio”-fraasia, joka hetkellisesti oli agitatorisesti oikeutettu, mutta viime kädessä tieteellisesti kestävä. Tältä kannalta on arvosteltava myös niin sanottujen anarkistien sitä vaatimusta, että valtiosta on tehtävä loppu heti paikalla.

Aina siitä pitäen, kun kapitalistinen tuotantotapa astui historian näyttämölle, eri henkilöiden samoin kuin kokonaisten lahkokuntienkin kuvittelemana, usein enemmän tai vähemmän epäselvänä tulevaisuuden ihanteena on ollut se, että yhteiskunta ottaa haltuunsa kaikki tuotannonvälineet. Mutta tämä kävi mahdolliseksi, historiallisesti välttämättömäksi vasta sitten, kun sitä varren olivat olemassa tosiasialliset edellytykset. Sitä, samoin kuin muutakaan yhteiskunnallista edistystä, ei tee mahdolliseksi se,

että käsitetään luokkien olemassaolon olevan ristiriidassa oikeuden, tasa-arvoisuuden yms. kanssa ja vain halutaan hävittää nämä luokat, vaan tietyt uudet taloudelliset edellytykset. Yhteiskunnan jakautuminen riistävään ja riistettyyn, hallitsevaan ja sorrettiin luokkaan oli tuotannon aikaisemman alhaisen kehityksen välttämätön seuraus. Niin kauan kuin yhteiskunnan työ kokonaisuudessaan tuottaa vain hieman enemmän, kuin mitä kaikkien niukkaan toimeentuloon tarvitaan, siis niin kauan kuin yhteiskunnan jäsenten valtaenemistön kaikki tai miltei kaikki aika menee työhön, niin kauan tämä yhteiskunta jakautuu väistämättömästi luokkiin. Tämän vain orjatyössä raatavan valtaenemistön rinnalle muodostuu luokka, joka on vapaa välittömästi tuottavasta työstä ja huolehtii yhteiskunnan yhteisistä asioista: työn johtamisesta, valtion toimista, oikeudenhoidosta, tieteistä, taiteista jne. Siis luokkajako pohjautuu työnjaon lakiin. Mutta tämä ei suinkaan merkitse, että luokkiin jakautuminen olisi tapahtunut ilman väkivaltaa ja ryöväystä, vilppiä ja petosta ja että hallitseva luokka, kerran satulaan päästyään, olisi ollut lujittamatta valtaansa työtätekevien luokkien kustannuksella ja muuttamatta yhteiskunnallista johtoa suurten joukkojen entistä kovemmaksi riistoksi.

Vaikkakin luokkiin jakautuminen on täten tiettyssä mielessä historiallisesti oikeutettua, niin vain tietynä aikana, tietyissä yhteiskunnallisissa oloissa. Se johtui riittämättömästä tuotannosta ja sen poistaa nykyaikaisten tuotantovoimien kukkea kehitys. Yhteiskuntaluokkien poistaminen edellyttää itseasiassa sellaista historiallista kehitysastetta, jolloin ei ainoastaan jokin tietty hallitseva luokka, vaan ylipäänsä hallitseva luokka, siis itse luokkaeroavaisuus on muodostunut anakronismiksi, aikansa eläneeksi. Luokkien poistaminen edellyttää siis sellaista korkeaa tuotannon kehitysastetta, jolloin tuotannonvälineiden ja tuotteiden sekä samalla poliittisen vallan, valistusta ja henkistä johtoa koskevan yksinoikeuden joutuminen jonkin tietyn yhteiskuntaluokan käsiin ei ainoastaan käy tarpeettomaksi, vaan muodostuu jopa taloudellisen, poliittisen ja henkisen kehityksen esteeksikin. Tälle asteelle on nyt saavuttu. Porvariston poliittinen ja henkinen vararikko lienee tuskin sille itselleenkaan salaisuus, ja taloudellisen vararikkonsa se kärsii säännöllisesti uudelleen joka kymmenes vuosi. Joka pulakautena yhteiskunta on tukahtua omien tuotantovoimiensa ja tuotteidensa painosta, joita se ei voi käyttää, ja seisoo avuttomana sen järjettömän ristiriidan edessä, että tuottajilla ei ole mitään kulutettavaa, koska puuttuu kuluttajia. Tuotannonvälineiden laajenemisvoima katkoo ne siteet, joilla kapitalistinen tuotantotapa niitä kahlehtii. Tuotannonvälineiden vapauttaminen näistä kahleista on tuotantovoimien katkeamattoman, yhä nopeammin edistyvän kehityksen ja samalla itse

tuotannon käytännöllisesti katsoen rajattoman kasvun ainoa ennakkoehto. Eikä siinä kyllin. Tuotannonvälineiden siirtyminen yhteiskunnan haltuun tekee lopun ei ainoastaan tuotannon nykyisestä keino-tekemisestä jarruttamisesta, vaan myös tuotantovoimien ja tuotteiden suoranaisesta haaskaamisesta ja hävittämisestä, mikä seuraa väistämättömästi nykyistä tuotantoa ja kohoaa huippuunsa pula-aikoina. Se säästää edelleen yhteiskuntaa varten suuret määrät tuotannonvälineitä ja tuotteita tekemällä lopun nykyisin hallitsevien luokkien ja näiden poliittisten edustajien järjettömän tuhlaavaisesta ylellisyydestä. Mahdollisuus turvata yhteiskunnallisen tuotannon ansiosta kaikille yhteiskunnan jäsenille toimeentulo, joka ei ainoastaan ole aineellisesti täysin riittävä ja parane päivä päivältä, vaan takaa heille myös tilaisuuden heidän ruumiillisten ja henkisten kykyjensä vapaaseen kehittämiseen ja soveltamiseen, tämä mahdollisuus on olemassa nyt ensi kerran, mutta se on olemassa¹.

Samalla kun yhteiskunta ottaa haltuunsa tuotannonvälineet, loppuu myös tavaratuotanto ja siten tuottajiin kohdistunut tuotteiden herruus. Yhteiskunnallisessa tuotannossa vallinnut anarkia vaihtuu suunnitelmalliseen tietoiseen organisaatioon. Yksilöllinen olemassaolotaistelu lakkaa. Vasta siten ihminen erottautuu tietyssä mielessä lopullisesti eläinkunnasta ja siirtyy eläimellisistä olemassaolonehdoista todella inhimillisiin. Ihmisiä ympäröivät elinehdot, jotka tähän asti ovat hallinneet ihmisiä, joutuvat nyt ihmisten hallintaan ja valvontaan, sillä muuttuessaan oman yhteiskuntaelämänsä valtiaiksi ihmisistä tulee nyt ensi kerran tietoisia, todellisia luonnon valtiaita. Ihmiset tulevat silloin täydellä asiantuntemuksella käyttämään hyväkseen ja siis hallitsemaan niitä oman yhteiskunnallisen toimintansa lakeja, jotka tuntemattomina, heitä hallitsevina luonnonlakeina ovat tähän asti olleet ristiriidassa heidän kanssaan. Ihmiset tulevat nyt säännöstelemään vapaasti omaa yhteiskuntaelämäänsä, joka tähän asti on ollut luonnon ja historian pakottamana ristiriidassa heidän kanssaan. Objektiiviset, tuntemattomat voimat, jotka tähän asti ovat hallinneet historiaa, joutuvat ihmisten valvontaan.

¹ Muutamat numerotiedot antanevat likipitäisen käsityksen uudenaikaisen tuotannonvälineiden tavattomasta kyvystä laajeta jopa kapitalistisen puristuksenkin alla. Giffenin laskelmien mukaan Ison-Britannian ja Irlannin rikkauksien kokonaissumma teki pyöreissä luvuissa:

v. 1814	2 200	miljoonaa	puntaa	eli	44	miljardia	markkaa
v. 1865	6 100	"	"	"	122	"	"
v. 1875	8 500	"	"	"	170	"	"

Mitä tulee pula-aikoina tuhattuihin tuotannonvälineisiin ja tuotteisiin, niin Saksan teollisuudenharjoittajien toisessa kongressissa Berliinissä helmik. 21. p:nä 1878 laskettiin yksistään Saksan rautateollisuuden kärsineen viime pula-aikana 455 miljoonan markan kokonaistappion. (Engelsin huomautus.)

Vasta siitä pitäen ihmiset tulevat itse tekemään täysin tietoisesti historiaansa, vasta siitä pitäen tulevat heistä alkunsa saaneiden yhteiskunnallisten syiden seuraukset olemaan etupäässä ja yhä suuremmassa määrässä sellaisia kuin he tahtovat. Se on ihmiskunnan hyppäys välttämättömyyden valtakunnasta vapauden valtakuntaan.

Lopuksi teemme lyhyen yhteenvedon esittämästämme kehityskulusta:

I. *Keskiaikainen yhteiskunta*: Yksilöllinen pientuotanto. Tuotannonvälineet on tarkoitettu yksilölliseen käyttöön, josta syystä ne ovat alkeellisen kömpelöitä, mitättömiä ja heikkotehoisia. Tuotteet tuotetaan välittömästi joko tuottajan itsensä taikka hänen feodaaliherransa kulutettaviksi. Vain siellä, missä tuotanto ylittää tämän kulutuksen, ylijäämä tarjotaan kaupaksi ja se joutuu vaihdettavaksi: tavaratuotanto on siis vasta syntymässä, mutta jo tällä kaudella siihen sisältyy ituna *yhteiskunnallisen tuotannon anarkia*.

II. *Kapitalistinen vallankumous*: Ensin yksinkertaisen kooperaation ja manufaktuuriteollisuuden aikaansaama teollinen muutos. Siihen asti hajallisten tuotannonvälineiden keskittyminen suurverstaaisiin ja niiden muuttuminen siten yksilöiden tuotannonvälineistä yhteiskunnallisiksi tuotannonvälineiksi — muutos, joka yleensä ei koske vaihdon muotoa. Entiset omistumuodot jäävät voimaan. *Kapitalisti* astuu esille: tuotannonvälineiden omistajana hän ottaa omikseen myös tuotteet ja muuttaa ne tavaroiksi. Tuotanto muodostuu yhteiskunnalliseksi toiminnaksi; vaihto ja samalla omistus pysyvät yksilöllisinä toimintoina, eri yksilöiden toimintoina: *yhteiskunnallisen tuotteen ottaa omakseen yksityiskapitalisti*. Tämä on se perusristiriita, josta johtuvat kaikki ne muut ristiriidat, joiden alaisena nykyinen yhteiskunta kehittyy ja jotka suurteollisuus tuo selvästi ilmi.

A. Tuottajan erottaminen tuotannonvälineistä. Työläisen tuomitseminen elinkautiseen palkkatyöhön. *Proletariaatin ja porvariston välinen vastakohtaisuus*.

B. Tavaratuotantoa hallitsevien lakien yhä tuntuvampi ilmeneminen ja voimistuva vaikutus. Hillitön kilpailu. *Ristiriita yksityisen tehtaan yhteiskunnallisen organisaation ja koko tuotannon yhteiskunnallisen anarkian välillä*.

C. Toisaalta koneiden parantaminen, jonka kilpailu on tehnyt jokaiselle yksityiselle tehtailijalle pakkolaisiksi ja joka merkitsee samalla yhä lukuisampien työläisten syrjäyttämistä työstä: *teollisen vara-armeijan muodostuminen*.— Toisaalta tuotannon rajaton laajentaminen, mikä niin ikään on jokaiselle tehtailijalle kilpailun sanelema pakkolaki.— Noista molemmista syistä aiheutuu tuotantovoimien tavaton kehitys, kysynnän ylittävä tarjonta, liika-tuotanto, markkinoiden täytyminen liiaksi, joka vuosikymmenen

kuluttua toistuvat pulat, virheellinen kiertokulku: *toisaalta liiaksi tuotannonvälineitä ja tuotteita, toisaalta liiaksi työläisiä*, joilla ei ole työtä eikä elämänvälineitä. Mutta nämä kaksi tuotannon ja yhteiskunnallisen varallisuuden voimatekijää eivät pääse yhtymään, sillä kapitalistinen tuotantomuoto ei anna tuotantovoimien toimia eikä tuotteiden kiertää, ennen kuin ne ovat muuttuneet pääomaksi, minkä estää juuri se, että niitä on liikaa. Ristiriita on kasvanut järjettömäksi: *tuotantotapa kapinoi vaihtomuotoa vastaan*. Porvaristo ei kykene enää johtamaan omia yhteiskunnallisia tuotantovoimiaan.

D. Tuotantovoimien yhteiskunnallisen luonteen osittainen tunnustaminen, mikä kapitalistienkin on pakko tehdä. Suurten tuotanto- ja liikennelaitosten siirtyminen ensin *osakeyhtiöiden*, sittemmin trustien ja vihdoin *valtion* omistukseen. Porvaristo osoittautuu tarpeettomaksi luokaksi; palkatut henkilöt suorittavat nyt sen kaikki yhteiskunnalliset toiminnot.

III. *Proletaarinen vallankumous*, ristiriitojen ratkaisu: proletariaatti valtaa valtiovallan ja muuttaa tämän vallan voimalla porvariston käsistä luisuvat yhteiskunnalliset tuotannonvälineet valtion omaisuudeksi. Se vapauttaa sillä tavoin tuotannonvälineet niiden aikaisemmasta pääomaominaisuudesta ja antaa niiden yhteiskunnalliselle luonteelle täyden kehittymisvapauden. Suunnitelmallinen yhteiskunnallinen tuotanto käy nyt mahdolliseksi. Tuotannon kehittyminen tekee eri yhteiskuntaluokkien olemassaolosta anakronismin. Sitä mukaa kuin yhteiskunnallisen tuotannon anarkia katoaa, raukeaa myös valtion poliittinen auktoriteetti. Ihmisistä, joista vihdoin on tullut oman yhteiskuntaelämänsä valtiaita, tulee samalla luonnon valtiaita, itsensä valtiaita — vapaita.

Nykyaikaisen proletariaatin historiallisena kutsumuksena on suorittaa tämä uroteko, joka vapauttaa maailman. Tämän mullistuksen historiallisten ehtojen ja samalla sen luonteen perinpohjainen tutkiminen ja siten tämän uroteon suorittajan, nyt sorretun luokan, tekeminen tietoiseksi oman toimintansa ehdoista ja luonteesta on proletaarisen liikkeen teoreettisen ilmentymän, tie-teellisen sosialismin, tehtävä.

Kirjoitettu 1877

*Julkaistu erillisenä kirjasena
ranskaksi Pariisissa 1880,
saksaksi Zürichissä 1883 ja
Berliinissä 1891 sekä
englanniksi Lontoossa 1892*

*Julkaistaan v. 1891 ilmestyneen
saksalaisen laitoksen mukaan
Suomennos saksasta*

F. ENGELS

KARL MARX

Karl Marx, mies, joka ensimmäisenä antoi tieteellisen perustan sosialismille ja samalla koko nykyiselle työväenliikkeelle, syntyi Trierissä v. 1818. Hän tutki aluksi oikeustiedettä Bonnissa ja Berliinissä, mutta antautui pian yksinomaan historian ja filosofian tutkimiseen ja v. 1842 hänestä oli vähällä tulla filosofian dosentti, kun sitten Fredrik Vilhelm III:n kuoleman jälkeen alkanut poliittinen liike heittikin hänet toiselle elämänuralle. Camphausen, Hansemann ja muut Kölnissä olleet Reinin varren liberaalisen porvariston päämiehet perustivat hänen myötävaikutuksellaan „Rheinische Zeitung” lehden, ja Marx, joka oli herättänyt sangan suurta huomiota arvostelemalla Reininmaakunnan maapäivillä käytyä keskustelua, kutsuttiin syksyllä 1842 lehden johtoon. „Rheinische Zeitung” ilmestyi tietysti sensuurin alaisena, mutta sensuuri ei mahtanut sille mitään¹. „Rheinische Zeitung” sai miltei aina julkaistuksi tarpeelliset artikkelit; sensorille heitettiin aluksi vähemmän arvokasta aineistoa poispyyhittäväksi, kunnes hän antoi periksi joko omasta tahdostaan tai sen uhan alaisena, että lehti ei huomenna ilmesty. Ollapa kymmenkunta lehteä, jotka olisivat olleet yhtä rohkeita kuin „Rheinische Zeitung” ja joiden julkaisijat olisivat olleet valmiit uhraamaan parisataa taalaa enemmän latomakustannuksiin, niin sensuuri olisi tehty mah-

¹ „Rheinische Zeitungin” ensimmäisenä sensorina oli poliisineuvos Dolleschall, sama mies, joka pyyhki kerran „Kölnische Zeitungista” pois ilmoituksen *Philaletheen* (myöhemmin Saksin kuningas Juhana) tekemästä Danten „Jumalaisen näytelmän” käännöksestä huomauttaen: „Jumalaisista asioista ei saa tehdä mitään huvinäytelmää”. (*Engelsin huomautus.*)

dottomaksi Saksassa jo v. 1843. Mutta saksalaiset lehtien omistajat olivat pikkumaisia, arkoja poroporvareita, ja „Rheinische Zeitung” kävi taistelua yksin. Se kulutti loppuun sensorin toisensa jälkeen. Lopulta se sensuroitiin kahteen kertaan siten, että ensimmäisen sensuurin jälkeen hallituspresidentin¹ oli sensuroitava se toistamiseen ja lopullisesti. Sekään ei auttanut. V. 1843 alussa hallitus selitti, ettei lehdelle voida mitään, ja lakkautti sen ilman muuta.

Marx, joka sillä välin oli mennyt naimisiin tulevan taantumusministerin von Westphalenin sisaren kanssa, muutti Pariisiin ja alkoi julkaista siellä A. Rugen kanssa „Deutsch-Französische Jahrbücheriä”, jossa hän aloitti sosialististen kirjoitustensa sarjan „Hegelin oikeusfilosofian arvostelulla”. Sitten hän julkaisi yhdessä F. Engelsin kanssa teoksen „Pyhä perhe. Vastusta Bruno Bauerille ja kumpp.” — satiirisen arvostelun eräästä niistä viimeisistä muodoista, jonka silloinen saksalainen filosofinen idealismi oli saanut.

Kansantaloustieteen ja Ranskan suuren vallankumouksen historian tutkiminen jätti Marxille silti vielä aikaa hyökätä tilaisuuden tullen Preussin hallitusta vastaan; tämä kosti Marxille saamalla keväällä v. 1845 Guizot'n ministeriön karkottamaan hänet Ranskasta. Herra Alexander von Humboldt lienee näytellyt siinä välittäjän osaa. Marx muutti asumaan Brysseliin, missä hän julkaisi v. 1847 ranskankielisen teoksen „Misère de la philosophie”², jossa arvosteltiin Proudhonin kirjaa „Philosophie de la misère” („Kurjuuden filosofia”), ja v. 1848 „Discours sur le libre échange” („Tutkielma vapaakaupasta”). Samaan aikaan hänen onnistui perustaa Brysselissä Saksalainen työväenyhdistys ja ryhtyä siten käytännölliseen agitaatiotyöhön. Tämä kävi hänelle sitäkin tarpeellisemmaksi sen jälkeen, kun hän ja hänen poliittiset ystävänsä v. 1847 olivat liittyneet jo useita vuosia olemassaolleen salaiseen Kommunistien liittoon. Koko järjestö uusittiin nyt perinpohjin; entinen enemmän tai vähemmän konspiratiivinen yhdistys muuttui yksinkertaiseksi kommunistiseksi propaganda-järjestöksi, joka oli vain välttämättömyyden pakosta salainen, *ensimmäiseksi* Saksan sosialidemokraattisen puolueen järjestöksi. Liitto oli olemassa kaikkialla, missä oli saksalaisia työväenyhdistyksiä; miltei kaikkien näiden Englannin, Belgian, Ranskan ja Sveitsin yhdistysten sekä varsin monien Saksan yhdistysten johtavat jäsenet kuuluivat tähän liittoon, ja liitolla oli sängen merkittävä osa Saksan nousevassa työväenliikkeessä. Mutta samalla liittomme ensimmäisenä osoitti koko työväenliikkeen kansain-

¹ *Hallituspresidentti* — *Regierungspräsident* — keskusvallan edustaja Preussin provinseissa. *Toim.*

² „*Misère de la philosophie*” — „Filosofian kurjuus”. *Toim.*

välisen luonteen ja todisti sen myös käytännössä siten, että siinä oli jäseninä englantilaisia, belgialaisia, unkarilaisia, puolalaisia jne., ja järjestämällä kansainvälisiä työväenkokouksia, varsinkin Lontoossa.

Liiton uudistaminen tapahtui kahdessa v. 1847 pidetyssä kongressissa. Näistä jälkimmäinen päätti kiteyttää ja julkaista puolueen periaatteet manifestissa, joka jätettiin Marxin ja Engelsin laadittavaksi. Näin syntyi „Kommunistisen puolueen manifesti”, joka ilmestyi ensimmäisen kerran vähää ennen helmikuun vallankumousta v. 1848 ja on sittemmin käännetty miltei kaikille Euroopan kielille.

„Deutsche Brüsseler Zeitung” lehti, jonka julkaisutyöhön Marx osallistui ja jossa armotta paljastettiin kotimaisen poliisikomennon ihanuus, antoi Preussin hallitukselle jälleen aiheen vaatia Marxin karkottamista, joskin tuloksetta. Mutta sitten kun helmikuun vallankumous aiheutti Brysselissäkin kansan liikehtimistä ja kun Belgiaa näytti uhkaavan mullistus, Belgian hallitus vangitsi kursailematta Marxin ja karkotti hänet maasta. Sillä välin Ranskan väliaikainen hallitus oli suvainnut Floconin välityksellä kutsua häntä jälleen Pariisiin, ja hän noudatti tätä kutsua.

Pariisissa hän esiintyi ennen muuta sitä sikäläisten saksalaisten keskuudessa levinnyttä hullutusta vastaan, että Ranskassa olisi muodostettava saksalaisista työläisistä aseellisia legioonia ja vietävä niiden avulla vallankumous ja tasavalta Saksaan. Ensiksikin Saksan itsensä piti suorittaa vallankumouksensa ja toiseksi väliaikaisen hallituksen Lamartinet olisivat kavaltaneet jo etukäteen jokaisen Ranskassa muodostuvan vallankumouksellisen muukalaislegioonan sille hallitukselle, joka oli kukistettava, niin kuin kävi Belgiassa ja Badenissa.

Maaliskuun vallankumouksen jälkeen Marx siirtyi Kölniin ja perusti siellä „*Neue Rheinische Zeitung*” lehden, joka ilmestyi vuoden 1848 kesäkuun 1. pstä vuoden 1849 toukokuun 19:nteen ja oli ainoa lehti, joka silloisessa demokraattisessa liikkeessä edusti proletariaatin kantaa mm. asettumalla tinkimättömästi Pariisin vuoden 1848 kesäkuun kapinallisten puolelle, mikä sai miltei kaikki osakkeenomistajat luopumaan lehdestä. Turhaan „*Kreuzzeitung*”¹ kiinnitti huomiota siihen „Chimborasso²-julkeuteen”, millä „*Neue Rheinische Zeitung*” hyökkäili kaikkea pyhää vastaan kuninkaasta ja kruununperillisestä alkaen aina santarmiin asti ja vieläpä preussilaisessa linnoituksessa, jossa silloin oli

¹ „*Kreuzzeitungin*” („*Ristilehden*”) nimeä käytettiin jokapäiväisestä taantumuksellisesta monarkistisesta „*Neue Preussische Zeitungista*” („*Uudesta Preussin Lehdestä*”), joka ilmestyi Berliinissä vuodesta 1848. Lehden otsikossa oli ristinmerkki. *Toim.*

² *Chimborasso*, Etelä-Amerikan korkeimpia vuorenhuippuja. *Toim.*

8 000 miestä varusväkeä; turhaan liberaalinen ja äkkiä taantumukselliseksi muuttunut Reinin varren poroporvaristo purki kiukkuaan; turhaan Kölnin piiritystila lakkautti syksyllä v. 1848 lehden pitemmäksi ajaksi, turhaan Frankfurtin oikeusministeriö vaati Kölnin prokuraattoria vainoamaan oikeusteitse artikkelia toisensa jälkeen. Lehden toimittamista ja painamista jatkettiin levollisesti päävahdin näköksällä ja lehden levikki ja maine kasvoivat sitä enemmän, mitä kiivaammin se hyökkäsi hallitusta ja porvaristoa vastaan. Kun marraskuussa 1848 Preussissa tapahtui valtiokiekaus, „Neue Rheinische Zeitung” kehotti joka numeron alussa kansaa kieltäytymään verojen maksusta ja vastaamaan väkivaltaan väkivallalla. Siitä syystä ja erään toisen artikkelin vuoksi lehti haastettiin keväällä 1849 valamiesoikeuteen, mutta se sai kummallakin kerralla vapauttavan tuomion. Kun sitten vuoden 1849 toukokuun kapinat Dresdenissä ja Reininmaakunnassa oli tukahdutettu ja Preussi oli aloittanut sotaretken Badenin-Pfalzin kapinaa vastaan keskittämällä ja panemalla liikekannalle huomattavia joukkoja, hallitus luuli olevansa vihdoinkin kyllin vahva nujertamaan väkivalloin „Neue Rheinische Zeitungin”. Viimeinen — punaisella painettu — numero ilmestyi toukokuun 19. pnä.

Marx lähti jälleen Pariisiin, mutta jo muutaman viikon kuluttua vuoden 1849 kesäkuun 13. pn mielenosoituksesta Ranskan hallitus esitti hänelle vaihtoehdon — hänen oli joko muutettava Bretagneen tai poistuttava Ranskasta. Hän katsoi viimeksi mainitun edullisemmaksi ja siirtyi Lontooseen, asuen siitä pitäen jatkuvasti siellä.

Yrityksestä, jonka tarkoituksena oli jatkaa „Neue Rheinische Zeitungin” julkaisemista aikakauskirjan muodossa (Hampurissa 1850), täytyi jonkin ajan kuluttua luopua yhä jyrkemmin esiintyvän taantumuksen vuoksi. Kohta Ranskassa joulukuussa 1851 suoritettun valtiokaappauksen jälkeen Marx julkaisi kirjan „Louis Bonaparten brumairekuun 18.” (Boston 1852, toinen painos Hampuri 1869, vähän ennen sotaa). Vuonna 1853 hän kirjoitti „Paljastuksia Kölnin kommunistijutusta” (painettu ensin Basellissa, myöhemmin Bostonissa, hiljattain jälleen Leipzigissä).

Kun Kommunistien liiton jäsenet oli tuomittu Kölnissä, Marx jätti poliittisen agitaatiotyön ja antautui toisaalta kymmenen vuoden ajaksi tutkimaan niitä runsaita aarteita, joita British Museumin kirjasto tarjosi kansantaloustieteen alalta, ja toisaalta avustamaan „New York Tribune”¹ lehteä, joka aina Amerikan kansalaissodan puhkeamiseen saakka julkaisi paitsi hänen allekirjoittamiaan kirjelähetyksiä, myös lukuisia hänen kynästään

¹ „New York Daily Tribune” — demokraattinen päivälehti; ilmestyi New Yorkissa vuodesta 1841 vuoteen 1924; Marx toimi lehden avustajana vuodesta 1851 vuoteen 1862. Toim.

lähteneitä johtavia artikkeleja Euroopan ja Aasian oloista. Hänen hyökkäävät kirjoituksensa lordi Palmerstonia vastaan, jotka perustuivat englantilaisten virallisten asiakirjojen seikka-peräiseen tutkimiseen, painettiin Lontoossa uudelleen lentokirjasina.

Hänen monivuotisten taloudellisten tutkimuksiensa ensimmäisenä hedelmänä ilmestyi 1859 teos „Poliittisen taloustieteen arvostelua. Ensimmäinen vihko” (Berlin, Duncker). Se sisältää ensimmäisen yhtenäisen esityksen Marxin arvoteoriasta ja siinä luvussa myös rahaopista. Italian sodan aikana Marx taisteli Lontoossa ilmestyneessä saksalaisessa „Das Volk”¹ lehdessä bonapartismia vastaan, joka siihen aikaan tekeytyi vapaamieliseksi ja sorrettujen kansallisuuksien vapauttajaksi, sekä sitä poliittikkaa vastaan, jota Preussi silloin harjoitti yrittäen puolueettomuuden verholla kalastella sameassa vedessä. Samalla oli käytävä myös herra Karl Vogtin kimppuun, joka agitoi silloin prinssi Napoleonin (Plon-Plon) toimeksiannosta ja Louis Napoleonin palloissa Saksan puolueettomuuden, jopa myötätuntoisuudenkin puolesta. Vogtin mitä häpeämättömimpään, tietoisesti valheelliseen parjaustulvaan Marx vastasi kirjalla „Herra Vogt” (Lontoo 1860), jossa hän paljasti Vogtin ja muut imperialistisen valedemokraattijoukkion herrat ja todisti Vogtin niin ulkoisten kuin sisäistenkin perusteiden nojalla joulukuun keisarikunnan lahjomaksi. Tämä tuli vahvistetuksi tasan kymmenen vuotta myöhemmin: Tuileriassa 1870 löydettyssä ja syyskuun hallituksen julkaisemassa bonapartelaisten palkkalaisten luettelossa oli V-kirjaimen alla: „Vogt — lähetetty elokuussa 1859 hänelle... Fr. 40 000.”

Vihdoin 1867 ilmestyi Hampurissa „Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. Ensimmäinen osa” — Marxin pääteos, joka esittää hänen taloudellisten ja sosialististen katsomuksiensa perusteet ja olemassa olevaa yhteiskuntaa, kapitalistista tuotantotapaa ja sen seurauksia koskevan arvostelunsa pääkohdat. Tämän käänteentekevän teoksen toinen painos ilmestyi 1872; tekijä viimeistelee parhaillaan toista osaa.

Tällä välin työväenliike oli Euroopan eri maissa taas siinä määrin vahvistunut, että Marx saattoi ajatella kauan hautomansa toiveen toteuttamista: Euroopan ja Amerikan edistyneimmät maat käsittävän työväenyhdistyksen perustamista, työväenyhdistyksen, joka osoittaisi niin sanoakseni ruumiillistuneessa muodossa sosialistisen liikkeen kansainvälisen luonteen niin itse työläisille kuin myös porvaristolle ja hallituksille proletariaatin

¹ Saksalainen sanomalehti „Das Volk” („Kansa”) ilmestyi Lontoossa vuoden 1859 toukokuusta saman vuoden elokuuhun Marxin osallistuessa mitä läheisimmin lehden julkaisutyöhön. *Toim.*

iloksi ja vahvistukseksi ja sen vihollisten kauhuksi. Kansankokous, joka pidettiin Venäjän jälleen lannistaman Puolan hyväksi syyskuun 28. p:nä 1864 Saint Martin Hallissa Lontoossa, antoi tilaisuuden tämän asian esittämiseen ja se hyväksyttiin suurella innostuksella. *Kansainvälinen Työväenliitto* oli perustettu; kokouksessa valittiin väliaikainen Pääneuvosto, jonka sijaintipaikaksi tuli Lontoo, ja Marx oli sen samoin kuin kaikkien myöhempienkin pääneuvostojen sieluna aina Haagin kongressiin saakka. Miltei kaikki Internationalen Pääneuvoston julkaisemat asiakirjat alkaen vuonna 1864 annetusta Perustamismanifestista aina Ranskan vuoden 1871 kansalaisotaa koskevaa adressia myöten ovat hänen laatimiaan. Marxin Internationalessa tekemän työn kuvaaminen olisi samaa kuin itse tämän yhdistyksen historian kirjoittaminen, yhdistyksen, joka elää muuten yhä vielä Euroopan työväen muistissa.

Pariisin Kommuunin kukistuminen teki Internationalen aseman tavattoman vaikeaksi. Se oli joutunut Euroopan historiassa etualalle hetkellä, jona siltä oli riistetty kaikkialla mahdollisuudet jonkinlaiseen tulokselliseen käytännölliseen toimintaan. Tapahtumat, jotka korottivat sen seitsemänneksi suurvallaksi, estivät sitä samalla kokoamasta ja panemasta liikekannalle sen omia taisteluvoimia uhaten saattaa työväenliikkeen varmaan tappioon ja lamauttaa sen vuosikymmeniksi. Lisäksi eri puolilta ilmaantui aineksia, jotka yrittivät käyttää Liiton nopeasti kasvannutta mainetta tyydyttääkseen persoonallista turhamaisuuttaan tai persoonallista kunnianhimoaan eivätkä olleet selvillä Internationalen todellisesta asemasta tai piitanneet siitä. Oli tehtävä sankarillinen päätös, ja taaskin juuri Marx teki tuon päätöksen ajaen sen läpi Haagin kongressissa. Internationale ilmoitti vakavasti päätöksessään, ettei se kanno mitään vastuuta noiden mieltöttömien ja epäpuhtaiden ainesten keskittymänä olleiden bakuni-laisten puuhista. Sitten, koska yleisen taantumuksen vallitessa sen olisi ollut mahdotonta esiintyä kasvaneita vaatimuksia vastaavasti ja pitää vireillä toimintaa koko laajuudessaan muutoin kuin lukuisten uhrien hinnalla, josta syystä työväenliike olisi vuo-dattanut verensä kuiviin, Internationale vetäytyi toistaiseksi pois näyttämöltä siirtäen Pääneuvoston Amerikkaan. Myöhemmät tapahtumat ovat osoittaneet oikeaksi tämän päätöksen, jota silloin ja myöhemminkin usein moitittiin. Toisaalta tehtiin mahdolltomiksi kaikki yritykset järjestää mellakoita Internationalen nimissä, ja toisaalta taas eri maiden sosialististen työväenpuoleiden välinen jatkuva kiinteä yhteys todisti, että Internationalen herättämä tietoisuus kaikkien maiden proletariaatin solidaarisuudesta ja etujen yhteisyydestä osasi raivata tiensä ilman sillä hetkellä kahleeksi muuttunutta muodollisen kansainvälisen yhdistyksen sidettäkin.

Haagin kongressin jälkeen Marx sai vihdoin rauhan ja aikaa ryhtyä jälleen teoreettiseen työhönsä, ja toivottavasti hän saattaa jo pian antaa painoon „Pääoman” toisen osan.

Niistä monista tärkeistä keksinnöistä, joilla Marx on piirtänyt nimensä tieteen historiaan, voimme huomauttaa tässä vain kahdesta.

Ensimmäinen on hänen toimeenpanemansa mullistus koko maailmanhistorian käsittämisessä. Koko aikaisempi historian käsitys perustui luuloon, että kaikkien historiallisten muutosten perimmäisenä syynä ovat ihmisten muuttuvat aatteet ja että kaikista historiallisista muutoksista poliittiset muutokset ovat tärkeimpiä ja koko historiaa hallitsevia. Mutta sitä, mistä ihmiset saavat aatteensa ja mitkä syyt pakottavat poliittisiin muutoksiin, ei kysytty. Vain uudempaan koulukuntaan kuuluvien ranskalaisen ja osittain myös englantilaisten historiankirjoittajain mieleen tunkeutui vakaumus, että ainakin keskiajasta alkaen Euroopan historian liikkeellepanevana voimana oli ollut taistelu, jota kehittyvä porvaristo oli käynyt feodaaliaatelia vastaan yhteiskunnallisesta ja poliittisesta herruudesta. Marx todisti nyt, että koko tähänastinen historia on ollut luokkataistelujen historiaa, että kaikissa moninaisissa ja mutkikkaissa poliittisissa taisteluissa kysymys on ollut vain yhteiskuntaluokkien yhteiskunnallisesta ja poliittisesta herruudesta, entisten luokkien taistellessa herruutensa säilyttämisestä ja uusien nousevien luokkien tavoitellessa herruutta. Mutta minkä vuoksi näitä luokkia syntyy ja on olemassa? Se johtuu ajan aineellisista, kouraantuvista olosuhteista, joissa yhteiskunta kysymyksesssäolevana ajankohtana tuottaa ja vaihtaa toimeentulovälineitä. Keskiajan feodaalien herruus nojautui pienten talonpoikaisyhteisöjen omavaraistalouteen, jossa tuotettiin omasta takaa miltei kaikki tarvikkeet eikä juuri lainkaan ollut vaihtoa, ja sotainen aateli oli suojaamassa niitä ulkoisilta vihollisilta ja liittämässä yhteen kansallisesti tai ainakin poliittisesti. Kaupunkien ja samalla erillisen käsiteollisuuden sekä ensin kotimaisen ja sittemmin kansainvälisen kaupankäynnin kehittyessä muodostui kaupunkiporvaristo, joka niin ikään hankki itselleen jo keskiajalla taistelussa aatelistoa vastaan etuoikeutetun säädyn aseman feodaalisessa järjestelmässä. Mutta tämä porvaristo sai 15. vuosisadan puolivälistä alkaen paljon laajemman kauppa-alueen ja samalla uutta kiihoketta teollisuutensa kehittämiseen, kun löydettiin Euroopan ulkopuolelta uusia maita. Käsityön tunki tärkeimmillä aloilla syrjään jo tehdasmainen manufaktuuri, ja tämän syrjäytti viime vuosisadan keksintöjen, varsinkin höyrykoneen mahdollistama suurteollisuus, joka vuorostaan vaikutti vastaavasti kauppaan, tunkien takapajuisissa maissa syrjään vanhan käsityön ja luoden kehittyneimmissä maissa nykyiset uudet kulkuneuvot, höyrykoneet, rautatiet,

sähkölennättimen. Porvaristo kokosi siten yhä enemmän yhteiskunnallista rikkautta ja yhteiskunnallista voimaa käsiinsä, vaikkei sillä vielä pitkään aikaan ollut poliittista valtaa, joka oli aateliston ja aateliston tukeman kuningasvallan käsissä. Mutta tiettyssä vaiheessa — Ranskassa suuren vallankumouksen jälkeen — se valloitti poliittisenkin vallan ja muuttui nyt vuorostaan hallitsevaksi luokaksi proletariaatin ja pientalonpoikaiston suhteen. Tältä näkökannalta kaikki historialliset ilmiöt ovat selitettävissä perin yksinkertaisesti — mikäli on kylliksi yhteiskunnan kyseisen taloudellisen tilan tuntemusta, joka tosin tyyten puuttuu meidän ammattihistorioitsijoiltamme —, ja niin myös kunkin historiallisen aikakauden käsitykset ja aatteet saavat mitä yksinkertaisimman selityksensä tämän aikakauden taloudellisista elämänehdoista ja näiden määräämistä yhteiskunnallisista ja poliittisista suhteista. Historia oli ensimmäisen kerran asetettu todellisuuspohjalle; se kouraantuntuva, mutta tähän asti kokonaan huomaamatta jäänyt tosiasia, että ihmisten täytyy ennen kaikkea syödä, juoda, asua ja pukeutua, siis *tehdä työtä* ennen kuin he voivat taistella vallasta, harrastaa politiikkaa, uskontoa, filosofiaa jne. — tuo kouraantuntuva tosiasia sai nyt vihdoinkin historialliset oikeutensa.

Sosialistiselle maailmankatsomukselle tällä uudella historiankäsityksellä oli mitä suurin merkitys. Se todisti, että koko tähänastinen historia liikkuu luokkavastakohdissa ja luokkataisteluissa ja että aina on ollut hallitsevia ja hallittuja, riistäviä ja riistettyjä luokkia ja että ihmisten valtaenemmistön osana on aina ollut kova työ ja vähän nautintoja. Miksikä näin? Vain siksi, että ihmiskunnan kaikilla aikaisemmilla kehitysasteilla tuotanto oli siinä määrin kehittymätöntä, että historiallista kehitystä saattoi tapahtua ainoastaan tässä antagonistisessa muodossa, että historiallinen edistys oli suurin piirtein jätetty pienen etuoikeutetun vähemmistön toiminnan varaan, kun taas suuret joukot oli tuomittu hankkimaan työllään niukan toimeentulon itselleen ja lisäksi yhä suurempia rikkauksia etuoikeutetuille. Mutta antaessaan täten luonnollisen ja järjellisen selityksen tähänastiselle luokkaherruudelle, minkä selityksenä muutoin olisi vain ihmisten pahuus, tämä historiantutkimus saa myös vakuuttumaan siitä, että ainakin edistyneimmissä maissa nykyajan tuotantovoimien valtavan kasvun seurauksena on katoamassa viimeinenkin tekosyy ihmisten jakamiseen hallitseviin ja hallittuihin, riistäjiin ja riistettyihin, että hallitseva suurporvaristo on jo täyttänyt historiallisen tehtävänsä, että se ei kykene enää johtamaan yhteiskuntaa ja että se on muodostunut jopa tuotannon kehityksen esteeksi, mitä todistavat kaupapulat ja varsinkin viimeksi ollut valtava romahdus sekä teollisuuden lamatila kaikissa maissa; että historiallinen johtoasema on siirtynyt proletariaatille, luokalle, jonka

koko yhteiskunnallisesta asemasta seuraa, että se voi vapauttaa itsensä ainoastaan tekemällä lopun ylipäänsä kaikesta luokkaherruudesta, kaikesta orjuudesta ja kaikesta riistosta; että yhteiskunnalliset tuotantovoimat, jotka ovat kasvaneet niin, ettei porvaristo kykene enää niitä hallitsemaan, odottavat vain sitä, että yhdistynyt proletariaatti ottaisi ne haltuunsa pystyttääkseen järjestelmän, joka antaa yhteiskunnan jokaiselle jäsenelle mahdollisuuden osallistua paitsi yhteiskunnallisten rikkauksien luomiseen, myös niiden jakoon ja hallintaan ja joka lisää tuotannon suunnitelmallisen harjoittamisen avulla yhteiskunnallisia tuotantovoimia ja niiden tuottamia tuotteita siinä määrin, että jokaisen kaikki järjelliset tarpeet tulevat taatusti tyydytettyä yhä suuremmissa mitassa.

Toisen tärkeän löytönsä Marx teki selvittämällä lopullisesti pääoman ja työn suhteen, toisin sanoen osoittamalla sen, millä tavalla kapitalisti riistää työläistä nykyisessä yhteiskunnassa nykyisen kapitalistisen tuotantotavan vallitessa. Kun kansantaloustiede oli esittänyt väitteen, että työ on kaiken rikkauden ja kaiken arvon lähde, heräsi väistämättömästi kysymys: miksei näin ollen palkkatyöläinen saa kokonaisuudessaan sitä arvomäärää, minkä hän on luonut työllään, vaan hänen täytyy luovuttaa siitä osa kapitalistille? Niin porvarilliset taloustieteilijät kuin sosialistitkin vaivasivat päätään antaakseen tähän kysymykseen tieteellisesti pätevän vastauksen, mutta turhaan, kunnes vihdoin Marx esitti oman ratkaisunsa. Ratkaisu on seuraava: nykyinen kapitalistinen tuotantotapa edellyttää kahta yhteiskuntaluokkaa, toisaalta kapitalisteja, jotka omistavat tuotannon ja elämänvälineet, ja toisaalta mitään omistamattomia proletariaateja, joilla ei ole muuta myytävää kuin työvoimansa ja joiden täytyy myydä tätä työvoimaansa saadakseen elämänvälineitä. Mutta tavararvon määrää tavararvon tuottamisen ja siis myös uusintamisen kautta esineellistynyt yhteiskunnallisesti välttämätön työmäärä; keskinkertaisen ihmisen työvoiman päivän, kuukausi- ja vuosiarvon määrää siis se työmäärä, mikä on esineellistyneenä siinä elämänvälineiden määrässä, joka tarvitaan tämän työvoiman ylläpitoon päivän, kuukauden ja vuoden aikana. Olettakaamme, että työläisen päivässä tarvitsemien elämänvälineiden tuottaminen vaatisi kuusi työtuntia eli, mikä on samaa, niihin sisältyvä työ edustaisi kuuden tunnin työmäärää; työvoiman päiväarvo ilmaistaan tällöin rahasummana, jossa niin ikään on esineellistynyt kuusi työtuntia. Olettakaamme edelleen, että työläistä käyttävä kapitalisti maksaa hänelle tämän summan, siis hänen työvoimansa täyden arvon. Jos siis työläinen tekisi kapitalistille päivässä kuusi tuntia työtä, niin hän korvaisi täydellisesti kapitalistille tämän kustannukset — kuusi tuntia työtä kuuden tunnin työstä. Kapitalisti ei hyötyisi tällöin tietysti mitään, ja

siksi hän ymmärtää asian kokonaan toisin ja sanoo: „Minä olen ostanut tämän työläisen työvoiman koko päiväksi enkä kuudeksi tunniksi”, ja niinpä hän teettää työläisellä työtä olosuhteista riippuen 8, 10, 12, 14 tuntia ja enemmänkin, joten seitsemännen, kahdeksannen ja seuraavien tuntien tuote on maksamattoman työn tuotetta ja joutuu lähinnä kapitalistin taskuun. Kapitalistin palveluksessa työläinen ei siis tuota uudelleen vain sitä työvoimansa arvoa, josta hän on saanut maksun, vaan hän tuottaa vielä ylimääräistä *lisäarvoa*, jonka anastaa ensin kapitalisti ja joka määrättyjen taloudellisten lakien mukaisesti jakautuu sittemmin koko kapitalistiluokan kesken ja on maankoron, voiton, pääoman kasautumisen, sanalla sanoen työtätekemättömien luokkien käyttämien ja kokoamien kaikkien rikkauksien alkulähde. Mutta täten tuli todistettua, että nykypäivien kapitalistit kokoavat rikkauksia samaan tapaan kuin orjanomistajat tai maaorjien työtä riistäneet feodaaliherrat anastamalla vierasta maksamatonta työtä ja että kaikki nämä riiston muodot eroavat toisistaan vain siinä, millä tavalla ja keinolla maksamaton työ anastetaan. Siten siis riistettiin viimeinenkin pohja omistavien luokkien kaikilta sellaisilta ulkokultaisilta fraaseilta, että nykyisessä yhteiskuntajärjestelmässä muka vallitsee oikeus ja oikeudenmukaisuus, kaikilla on yhtäläiset oikeudet ja velvollisuudet ja kaikkien intressit ovat sopusoinnussa, ja nykyinen porvarillinen yhteiskunta paljastettiin ainakin edeltäjiensä veroiseksi mahtavaksi laitokseksi, jonka avulla kansan harvalukuinen ja alati pienenevä vähemmistö riistää valtavaa enemmistöä.

Näihin kumpaankin tärkeään tosiasiaan perustuu nykyaikainen tieteellinen sosialismi. „Pääoman” toisessa osassa kehitelään edelleen näitä ja muita kapitalistista yhteiskuntajärjestelmää koskevia yhtä tärkeitä tieteellisiä keksintöjä samalla kun suoritetaan perinpohjainen mullistus myös kansantaloustieteen niissäkin kohdissa, joihin ensimmäisessä osassa ei ole vielä kajottu. Toivokaamme, että Marx voisi antaa pian sen painoon.

*Kirjoitettu kesäkuussa 1877
Julkaistu „Volkskalender” almanakassa
Braunschweigissa 1878*

*Julkaistaan
almanakan tekstin mukaan
Suomennos saksasta*

F. ENGELS

PUHE KARL MARXIN HAUDALLA

Maaliskuun 14. päivänä, iltapäivällä neljännestä vailla kolme, lakkasi ajattelemasta suurin aikamme ajattelijoista. Kun palasimme huoneeseen, jonne hän oli jäänyt tuskin kahdeksi minuutiksi yksin, huomasimme hänen nukahtaneen rauhallisesti nojatuoliinsa — mutta iäksi.

Tämän miehen kuolema on arvaamaton menetys Euroopan ja Amerikan taistelevalle proletariaatille, historiatieteelle. Aukko, jonka tämän jättiläisen poistuminen on aiheuttanut, on tuntuva varsin pian.

Niin kuin Darwin keksi orgaanisen luonnon kehityslain, niin myös Marx keksi ihmiskunnan historian kehityslain: tosiasian, joka siihen asti oli ollut ideologisten kerrostumien peitossa, nimittäin sen yksinkertaisen tosiasian, että ihmisten täytyy ennen kaikkea syödä, juoda, asua ja pukeutua, ennen kuin he voivat harrastaa politiikkaa, tiedettä, taidetta, uskontoa jne.; että siis välittömien aineellisten elämänvälineiden tuotanto ja siten kansan tai ajanjakson kyseinen taloudellinen kehitysaste muodostaa sen perustan, jolla ovat kehittyneet kyseisten ihmisten valtiolaitokset, oikeuskäsitteet, taide ja jopa uskonnollisetkin käsitykset ja jonka tulee sen vuoksi olla lähtökohtana niitä selitettäessäkin eikä päinvastoin, kuten tähän saakka on tapahtunut.

Enemmänkin. Myös nykyisen kapitalistisen tuotantotavan ja sen luoman porvarillisen yhteiskunnan erikoinen liikunnan laki on Marxin keksimä. Lisäarvon löytäminen toi tähänkin selvyyttä, kun taas kaikki aikaisemmat, yhtä hyvin porvarillisten taloustieteilijäin kuin sosialististen arvostelijainkin tutkimukset olivat olleet harhailemista pimeässä.

Kahden tuollaisen keksinnön luulisi riittävän elämäntyöksi. Onnellinen olisi jo sekin, joka onnistuisi tekemään yhdenkin sellaisen. Mutta Marx teki itsenäisiä keksintöjä kaikilla niillä aloilla, joita hän tutki — yksinpä matematiikankin alalla — ja vaikka näitä aloja oli sängen paljon, hän ei kosketellut mitään niistä pintapuolisesti.

Sellainen oli tämä tieteen mies. Mutta tämä ei ollut vielä läheskään tärkein puoli tässä mieheessä. Tiede oli Marxille historian liikkeellepaneva, vallankumouksellinen voima. Niin vilpittömästi kuin hän saattoikin iloita jossakin teoreettisessa tieteessä tehdystä uudesta keksinnöstä, jonka käytännöllisestä soveltamisesta ei ollut kenties vielä aavistustakaan, niin kokonaan toista oli hänen ilonsa, kun kysymyksessä oli keksintö, joka vaikutti heti kumouksellisesti teollisuuteen, historialliseen kehitykseen yleensä. Niinpä hän seurasi tarkasti sähköalan keksintöjen kehitystä ja viime aikoina vielä Marcel Deprez'n tutkimuksia.

Marx oli näet ennen kaikkea kumousmies. Hänen varsinaisena elämänkutsumuksenaan oli myötävaikuttaa tavalla tai toisella kapitalistisen yhteiskunnan ja sen luomien valtiolaitosten kumoamiseen, edistää nykyajan proletariaatin vapauttamista, proletariaatin, jolle *hän* ensimmäisenä oli antanut tietoisuuden sen asemasta ja tarpeista, tietoisuuden sen vapauttamisen ehdoista. Taistelu oli hänen elementtinsä. Ja vain harvat ovat taistelleet niin intomielisesti, niin sitkeästi, niin menestyksellisesti kuin hän. Ensimmäinen „Rheinische Zeitung” 1842, Pariisin „Vorwärts” 1844¹, „Brüsseler Deutsche Zeitung” 1847, „Neue Rheinische Zeitung” 1848—49, „New York Tribune” 1852—61 ja lisäksi lukuisat taistelukirjaset, toiminta Pariisin, Brysselin ja Lontoon yhdistyksissä, kunnes lopulta syntyi kaiken kruununa suuri Kansainvälinen Työväenliitto — tämä oli tosiaankin saavutus, josta sen aikaansaaja olisi saattanut olla ylpeä, vaikei olisikaan tehnyt mitään muuta.

Ja juuri siksi Marx oli aikansa vihatuin ja parjatuin mies. Niin absolutistiset kuin tasavaltalaisetkin hallitukset karkottivat hänet maasta. Niin taantumukselliset kuin ultrademokraattisetkin porvarit parjasivat kilvan häntä. Kaiken tämän hän pyyhkäisi sivuun kuin hämähäkinseitin, kiinnittämättä siihen huomiota ja vastaten vain äärimmäisen tarpeen vaatiessa. Ja hän kuoli miehenä, jota rakastivat, kunnioittavat ja surevat miljoonat vallankumoukselliset työtoverit kaikkialla Euroopassa ja Amerikassa, Siperian vuorikaivoksista alkaen aina Kaliforniaa myöten, ja

¹ „Vorwärts” („Eteenpäin”) — saksalaisten sosialistiemigranttien radikaalinen sanomalehti, joka ilmestyi Pariisissa 1844 saksankielisenä ja jonka avustajia K. Marx oli. *Toim.*

voin varmuudella sanoa, että hänellä oli ehkä paljonkin vastustajia, mutta tuskinpa ainoatakaan henkilökohtaista vihamiestä.

Hänen nimensä samoin kuin hänen työnsäkin on elävä kautta vuosisatojen!

*Puhe, jonka F. Engels piti Highgaten
hautausmaalla maaliskuun 17. pnä 1883
englannin kielellä*

*Julkaistu saksan kielellä
„Sozialdemokrat“ lehdessä
maaliskuun 22. pnä 1883*

*Julkaistaan „Sozialdemokrat“ lehdessä
tekstin mukaan
Suomennos saksasta*

F. ENGELS

PERHEEN, YKSITYISOMISTUKSEN JA VALTION ALKUPERÄ

LEWIS H. MORGANIN TUTKIMUSTEN PERUSTEELLA

ALKULAUSE ENSIMMAISEEN VUODEN 1884 PAINOKSEEN

Seuraavat luvut ovat tavallaan testamentin täyttämistä. Itse Karl Marx oli aikonut esittää Morganin tutkimusten tulokset yhdistämällä ne oman materialistisen historian tutkimuksensa — tietyissä rajoissa voinen sanoa meidän materialistisen historian tutkimuksemme — tuloksiin, ja vasta sitten tehdä selkoa niiden merkityksestä. Morganhan oli keksinyt Amerikassa tavallaan toistamiseen Marxin neljäkymmentä vuotta aikaisemmin ilmi tuoman materialistisen historiankäsityksen ja päätynyt sen nojalla, vertaillaan raakalaisuutta ja sivistystä, pääkohdissa samoihin tuloksiin kuin Marxkin. Ja Englannin „esihistoriallisen” tieteen edustajat kohtelivat Morganin „Ancient Society'a”¹ samaan tapaan kuin Saksan ammattitaloustieteilijät „Pääomaa”, jota he kopioivat vuosikausia sitä innokkaammin, mitä itsepintaisemmin olivat siitä vaiti. Teokseni voi korvata vain heikosti sen, mitä ystävävainajani ei enää suotu tehdä. Käytettävissäni ovat kuitenkin hänen Morganilta lainaamissaan seikkaperäisissä otteissa² olevat kriittilliset huomautukset, jotka esitän tässä sikäli kuin se käy päinsä.

¹ „Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilization.” By Lewis H. Morgan, London, Macmillan & Co., 1877. Kirja on julkaistu Amerikassa ja sitä on merkillisen vaikea saada Lontoosta. Tekijä kuoli joitakin vuosia sitten. (*Engelsin huomautus.*)

² Kysymys on L. Morganin „Ancient Society” („Muinainen yhteiskunta”) teosta koskevista Marxin muistiinpanoista. Ks. „Архив Маркса и Энгельса” („Marxin ja Engelsin arkisto”). IX osa, 1945. *Toim.*

Materialistisen käsityksen mukaan historiassa on määräävänä momenttina viime kädessä välittömän elämän tuotanto ja uusintaminen. Mutta tämä on sinänsä taas kahdenlaatuista. Se on toisaalta elämänvälineiden, kuten ravintoaineiden, vaatekappaleiden, asuntotarvikkeiden ja näiden valmistuksessa tarvittavien työkalujen tuottamista ja toisaalta itse ihmisten tuottamista, suvun jatkamista¹. Kumpikin tuotanto: toisaalta työn, toisaalta perheen kehitysaste, määrää sen yhteiskuntajärjestyksen, jonka alaisena tietyn historiallisen kauden ja tietyn maan väestö elää. Mitä alkeellisempaa on työ, mitä suppeampi on työntuotteiden määrä ja siis myös yhteiskunnan varallisuus, sitä ylivoimaisemmin näyttävät suku-siteet hallitsevan yhteiskuntajärjestelmää. Tässä suku-siteille perustuvassa yhteiskuntajäsentymässä kehittyvät kuitenkin yhä enemmän työn tuottavuus ja samalla yksityisomistus ja vaihto, varallisuuden erilaisuus, vieraan työvoiman käyttömahdollisuudet ja siten luokkavastakohtien perusta: uudet yhteiskunnalliset ainekset, jotka useiden sukupolvien ajan yrittävät soviittaa vanhaa yhteiskuntamuotoa uusiin olosuhteisiin, kunnes molempien yhteensoveltumattomuus aiheuttaa täydellisen mullistuksen. Vanha sukuyhtymiin perustuva yhteiskunta murskaantuu vastakehittyneiden yhteiskuntaluokkien yhteentörmäyksessä; sen tilalle astuu valtioksi yhdistynyt uusi yhteiskunta, jonka perusyksikköinä eivät enää ole sukuyhtymät, vaan alueelliset yhtymät, yhteiskunta, missä omistujajärjestys hallitsee täydellisesti perhejärjestystä ja missä nyt vapaasti kehkeytyvät ne luokkavastakohtat ja luokkataistelut, jotka muodostavat koko tähänastisen *kirjoitetun* historian sisällön.

Morganin suuri ansio on se, että hän sai selville ja kuvasi pääpiirteissään tämän kirjoitetun historiamme esihistoriallisen perustan ja löysi Pohjois-Amerikan intiaanien sukuyhtymistä sen avaimen, jonka avulla ovat selviteävissä Kreikan, Rooman ja Saksan muinaishistorian aikaisemmin ratkaisemattomat arvoitukset. Mutta hänen teoksensa ei ole päivän työ. Noin neljäkymmentä vuotta hän ahersi aineistonsa parissa, ennen kuin pystyi hallitsemaan sitä täydellisesti. Mutta siksi pä hänen kirjansa onkin aikamme harvoja käänteentekeviä teoksia.

Seuraavassa esityksessä lukija erottaa yleensä helposti, mikä on peräisin Morganilta ja mitä minä olen lisännyt. Kreikan ja Rooman historiaa koskevissa luvuissa en ole rajoittunut Morga-

¹ Engelsillä on tässä epä johdonmukaisuutta, kun hän asettaa rinnakkaisesti suvun jatkamisen ja elämänvälineiden tuotannon niiksi syiksi, jotka määräävät yhteiskunnan ja yhteiskuntajärjestyksen kehityksen. Sitä vastoin itse teoksessa „Perheen, yksityisomistuksen ja valtion alkuperä” Engels osoittaa konkreettisen aineiston analyysiin pohjaten, että aineellinen tuotantotapa on yhteiskunnan ja yhteiskuntajärjestyksen kehityksen tärkein määräävä tekijä. *Toim.*

nin todistuksiin, vaan olen tehnyt lisäyksiä, mikäli niitä on ollut käytettävissäni. Kelttiläisiä ja saksalaisia koskevat luvut ovat pääasiallisesti minun; Morganin käytettävissä oli tältä osalta miltei vain toisen käden lähteitä ja saksalaisten oloista — Tacitusta lukuunottamatta — vain herra Freemanin kehnot liberaaliset vääreennykset. Taloudelliset selitykset, jotka Morganin tarkoituserien kannalta olivat riittäviä, mutta omieni kannalta aivan riittämättömiä, olen muokannut kokonaan uudestaan. Ja lopuksi on itsestään selvää, että olen vastuussa kaikista johtopäätöksistä, mikäli en ole suoranaisesti siteerannut Morgania.

ALKULAUSE NELJÄNTEEN VUODEN 1891 PAINOKSEEN

Tämän teoksen edelliset suurilukuiset painokset myytiin loppuun jo miltei puolisen vuotta sitten, ja kustantaja pyysi minua jo kauan sitten toimittamaan uuden painoksen. Muut kiireellisemmät työt ovat estäneet minua tähän asti sitä tekemästä. Ensimmäisen painoksen ilmestymisestä on kulunut seitsemän vuotta, joiden kuluessa alkukantaisten perhemuotojen tutkimisessa on ollut huomattavaa edistystä. Teokseen oli siis tehtävä huolellisia parannuksia ja täydennyksiä varsinkin kun nykyinen teksti aiotaan stereotypoida, mikä tekee uudet muutokset joksikin aikaa mahdottomiksi.

Olen siis tarkastanut huolellisesti koko tekstin ja tehnyt joukon lisäyksiä, minkä ansiosta tieteen nykyinen kanta on toivoakseni saanut osakseen asianmukaista huomiota. Tuonnempana tässä alkulauseessa esitän lisäksi lyhyen yleiskatsauksen perheen historiaa koskevien katsomusten kehityksestä alkaen Bachofenista ja lopettaen Morganiin; teen sen pääasiassa juuri siksi, koska šovinistiselta tuoksahtava esihistorian englantilainen koulukunta yhä edelleen tekee kaiken voitavansa hämätäkseen vaitiololla sen mullistuksen, jonka Morganin tutkimukset aiheuttivat esihistoriaa koskevissa katsomuksissa, joskaan se ei silti suinkaan kainostele anastaa Morganin aikaansaannoksia. Myös paikka paikoin muuallakin seurataan liiaksi tätä englantilaisten esimerkkiä.

Teokseni on käännetty useille vieraille kielille. Ensiksi italiaksi: „L'origine della famiglia, della proprieta privata e dello stato, versione riveduta dall' autore, di Pasquale Martignetti”, Benevento 1885. Sitten romaniaksi: „Origina familie, proprietatei private si a statului, traducere de Joan Nadejde”, jassylaisessa aikakauskirjassa „Contemporanul”, syyskuu 1885 — toukokuu 1886. Edelleen tanskaksi: „Familjens, Privatejendommens og Stagens Oprindelse, Dansk, af Forfatteren gennemgaaet Udgave,

besörget af Gerson Trier”, Köbenhavn 1888. Henri Raven ranskannos, joka perustuu nykyiseen saksalaiseen laitokseen, on painossa.

* * *

Aina 1860-luvun alkupuolelle asti perheen historia ei voinut tulla kysymykseenkään. Historiatiede oli tässä suhteessa vielä kokonaan Mooseksen viiden kirjan vaikutuksen alaisena. Patriarkaalista perhemuotoa, jota niissä on kuvailtu täydellisemmin kuin missään muualla, ei ainoastaan pidetty muutta mutkitta vanhimpana, vaan se myös samaistettiin — monivaimoisuutta lukuunottamatta — nykyisen porvarillisen perheen kanssa, ikään kuin perheen suhteen ei oikeastaan olisikaan tapahtunut yleensä minkäänlaista historiallista kehitystä; korkeintaan myönnettiin, että alkuaikoina oli saattanut vallita sukupuolisuhteiden säännöttömyyden kausi.— Yksiavioisuuden lisäksi tunnettiin tosin myös itämaalainen monivaimoisuus ja intialais-tibetiläinen monimiehisyys, mutta näitä kolmea muotoa ei voitu sijoittaa historialliseen vuorojärjestykseen, ja ne esitettiin rinnakkaisesti ilman mitään keskinäistä yhteyttä. Että muinaisajan eri kansojen samoin kuin eräiden nykyistenkin villikansojen keskuudessa syntyperä on laskettu äidin eikä isän mukaan, siis pätevä on pidetty vain naispuolista linjaa, ja että monien nykykansojen keskuudessa tietynsuuruisten, silloin vielä lähemmin tutkimattomien ryhmien sisäiset avioliitot ovat kiellettyjä, ja että tämä tapa esiintyy kaikissa maanosissa — kaikki nämä tosiasiat kylläkin tunnettiin ja samantapaisia esimerkkejä kertyi yhä lisää. Mutta niitä ei osattu käyttää, ja jopa E. B. Tylorinkin teoksessa „Researches into the Early History of Mankind etc. etc.”¹ (1865) ne esiintyvät pelkästään „eriskummallisina tapoina” samaan tapaan kuin eräiden villikansojen keskuudessa voimassaoleva kielto, joka estää koskettamasta palavaa puuta rauta-aseella, ja muut samantapaiset uskonnolliset joutavuudet.

Perhettä koskeva historiantutkimus alkaa vuodesta 1861, Bachofenin „Äidinoikeuden” ilmestymisestä. Tekijä esittää teoksessaan seuraavat väitteet: 1. ihmiset elivät alkuaikoina rajattomassa sukupuoliyhteydessä, jota hän väärää nimitystä käyttäen sanoo hetairismiksi; 2. sellainen yhteys teki mahdottomaksi isyyden varman määrittämisen, jonka vuoksi syntyperä voitiin laskea vain naispuolista linjaa — äidinoikeuden mukaan —, ja näin oli alunperin asian laita muinaisajan kaikkien kansojen keskuudessa; 3. tämän johdosta naisille äiteinä, nuoremman

¹ E. B. Tylor, „Researches into the Early History of Mankind and the Development of Civilization” (Tutkimuksia ihmiskunnan alkuhistoriasta ja sivilisaation kehityksestä), London 1865. *Toim.*

polven ainoina varmasti tunnettuina vanhempina osoitettiin suurta kunnioitusta ja arvonantoa, joka Bachofenin käsityksen mukaan kohosi täydelliseksi naisherruudeksi (gynaikokratia): 4. siirtyminen yksivaiheisuuteen, jolloin nainen kuului yksinomaan yhdelle miehelle, loukkasi ikivanhaa uskon käskyä (ts. loukkasi tosiasiallisesti toisten miesten ikivanhaa perinnäistä oikeutta puuttua samaan naiseen), ja tuo loukkaus oli sovitettava tai sen sietäminen oli lunastettava siten, että nainen antautui rajoitetuina aikoina muille.

Näihin väitteisiinsä Bachofen löytää todisteet äärimmäisen utterasti kokoamistaan lukuisista muinaisklassillisen kirjallisuuden kohdista. Kehitys „hetairismista” yksivaiheisuuteen ja äidinoikeudesta isänoikeuteen johtuu hänen mielestään — varsinkin kreikkalaisilla — uskonnollisten käsitysten kehittymisestä, uusien jumalolentojen, ts. uuden katsomustavan edustajien, liittämistä perinnäiseen jumalaryhmään, nimittäin vanhan katsantokannan edustajiin, jolloin ensiksi mainitut työntävät viimeksi mainittuja yhä enemmän taka-alalle. Siis Bachofenin mielestä miehen ja naisen keskinäisen yhteiskunnallisen aseman historialliset muutokset eivät ole johtuneet ihmisten tosiasiallisten elinehtojen kehittymisestä, vaan näiden elinehtojen uskonnollisesta heijastumisesta noiden samojen ihmisten päässä. Tämän mukaisesti Bachofen selittää Aiskhyloon „Oresteian” dramaattiseksi kuvaukseksi häviämässä olevan äidinoikeuden ja sankariaikoina syntyvän ja voittavan isänoikeuden välisestä taistelusta. Klytaimestra on rakastajansa Aigisthoksen vuoksi surmannut Troian sodasta palaavan puolisonsa Agamemnonin; mutta Klytaimestran ja Agamemnonin poika Orestes kostaa isänsä murhan surmaamalla äitinsä. Sen tähden Erinyyt, äidinoikeuden demoniset suojelijattaret, vainoavat häntä, sillä äidinoikeuden mukaan äidin murha on raskain, sovittamattomin rikos. Mutta Orestesta suojelevat Apollo, joka on kehottanut oraakkelinsa välityksellä Orestesta tähän tekoon, ja Athene, joka kutsutaan tuomariksi — molemmat ovat jumalia, jotka edustavat tässä uutta, isänoikeuteen perustuvaa järjestystä; Athene kuulustele kumpaakin puolta. Koko riitakysymys selviää lyhyesti Oresteen ja Erinyitten välisessä väittelyssä. Orestes vetoaa siihen, että Klytaimestra on tehnyt kaksinkertaisen rikoksen surmaamalla *oman* puolisonsa ja siis myös *hänen, Oresteen*, isän. Miksi siis Erinyyt vainoavat häntä eivätkä Klytaimestraa, joka on suurempi syyllinen? Vastaus on satuva:

„Hän *ei ollut* surmaamansa miehen veriheimolainen”.

Sellaisen miehen murhaaminen, joka ei ole veriheimolainen, vaikka onkin murhaajattaren puoliso, on sovitettavissa eikä liikuteta Erinyitä; heidän tehtävänsä on vainota vain veriheimolaisen

murhan johdosta, ja siinä suhteessa äidinoikeuden mukaan raskain ja sovittamattomin murhateko on äidin murha. Apollo esiintyy oitis Oresteen puolustajana; Athene antaa areiopagin jäsenen — ateenalaisten valamiesten — äänestää; äänet jakautuvat tasan vapauttamisen ja tuomitsemisen puolesta; silloin Athene antaa puheenjohtajana äänensä Oresteen puolesta ja julistaa hänet vapaaksi. Isänoikeus on saanut voiton äidinoikeudesta, „nuoren polven jumalat”, joiksi heitä Erinyyt itse nimittävät, saavat voiton Erinyistä ja nämäkin suostuvat lopulta astumaan uuteen virkaan palvelukseensa uutta järjestystä.

Tämä uusi, mutta peräti oikea „Oresteian” tulkinta on Bachofenin kirjan kauneimpia ja parhaita kohtia, mutta se todistaa samalla sitä, että Bachofen uskoo Erinyihin, Apolloon ja Atheneen ainakin yhtä paljon kuin Aiskhylos aikoinaan, hän nimittäin uskoo, että nämä suorittivat Kreikan sankariaikana ihmeen: kukistivat isänoikeuden avulla äidinoikeuden. On selvää, että moinen käsitys, jonka mukaan uskonto on maailmanhistorian ratkaiseva vipu, on johtava lopulta pelkkään mystisismiin. Bachofenin paksun nidoksen läpikotainen tutkiminen on sen vuoksi työlästä hommaa, joka ei suinkaan aina kannata. Mutta tämä ei lainkaan vähennä hänen ansiotaan uranuurtajana; hän oli ensimmäinen, joka sen sijaan, että olisi puhunut tuntemattomasta alkutilasta, jossa vallitsi rajaton sukupuoliyhteys, todisti muinaisklassillisessa kirjallisuudessa olevan runsaasti jälkiä siitä, että kreikkalaisten ja aasialaisten keskuudessa ovat todella vallinneet ennen yksiavioisuutta sellaiset suhteet, jolloin ei vain mies ollut sukupuoliyhteydessä useihin naisiin, vaan nainenkin useihin miehiin ilman että se loukkasi tapoja; että hävityssään tämä tapa jätti jäljen sen rajoitetun antautumisen muodossa, jolla naisten täytyi ostaa yksiavioisuusosoikeus; että syntyperä voitiin siitä syystä laskea alunperin vain naispuolista linjaa, äidistä äitiin; että tämä naispuolisen linjan yksinomainen pätevyys säilyi vielä kauan yksiavioisuudenkin aikana isyyden ollessa varmaa tai ainakin tunnustettua; ja että tämä asema, joka äideillä oli alussa lastensa ainoina varmoina vanhempina, takasi heille ja siten naisille yleensä korkeamman yhteiskunnallisen aseman kuin mitä heillä sittemmin on koskaan ollut. Bachofen ei tosin lausunut näitä väitteitä näin selvästi — sen esti hänen mystillinen maailmankatsomuksensa. Mutta hän todisti ne, ja se merkitsi 1861 täydellistä vallankumousta.

Bachofenin paksu nidoksensa oli kirjoitettu saksaksi, ts. sellaisen kansan kielellä, jota silloin vähiten kiinnosti nykyisen perheen esihistoria. Teos jäi siitä syystä tuntemattomaksi. Hänen lähin seuraajansa, joka esiintyi samalla alalla 1865, ei ollut edes kuulut Bachofenista.

Tämä seuraaja oli J. F. MacLennan, edeltäjänsä suoranainen vastakohta. Siinä meillä on nerokkaan mystikon asemesta rutiinkuiva juristi, ylitsevuotavan runollisen mielikuvituksen asemesta — puolustuspuhetta pitävän asianajajan pätevältä tuntuvat kombinaatiot. MacLennan havaitsee useilla vanhan ja uuden ajan villi-, raakalais- jopa sivistyskansoillakin sellaisen avioliiton solmimismuodon, että sulhasen on yksin tai ystäviensä kanssa ryöstettävä näennäisesti väkivalloin morsiamensa tämän sukulaisilta. Tämä tapa lienee jäte siitä aikaisemmasta tavasta, että jonkin heimon miehet ryöstivät todella väkivalloin vaimonsa muualta, toisista heimoista. Entä mistä tämä „ryöstöavioliitto” on saanut alkunsa? Niin kauan kuin miehet saattoivat saada kylliksi vaimoja oman heimonsa keskuudesta, siihen ei ollut kerrassaan mitään aihetta. Mutta yhtä useinhan havaitsemme, että kehittymättömillä kansoilla on tiettyjä ryhmiä (vielä 1865 nämä samaistettiin usein itse heimojen kanssa), joiden sisällä avioituminen on kielletty, joten miesten on pakko ottaa vaimonsa ja naisten miehensä tämän ryhmän ulkopuolelta, kun taas toisilla on tapana, että tietyn ryhmän miesten täytyy ottaa vaimonsa vain oman ryhmän keskuudesta. MacLennan nimittää edellisiä ryhmiä eksogaamisiksi ja jälkimmäisiä endogaamisiksi ja sommittelee ilman muuta jyrkän vastakohtan eksogaamisten ja endogaamisten „heimojen” välille. Ja joskin hänen omasta eksogamiaa koskevasta tutkimuksestaan ilmenee kouraantuntuvasti, että useissa — eliei useimmissa tai vallan kaikissa — tapauksissa tämä vastakohta on olemassa vain hänen mielikuvituksessaan, niin sittenkin hän asettaa sen koko teoriansa perustaksi. Sen mukaan eksogaamiset heimat voivat ottaa vaimoja vain toisista heimoista, mutta villiydelle ominaisten jatkuvien heimosotien kaudella tämä saattoi tapahtua vain ryöstämällä.

MacLennan kysyy edelleen: mistä tämä eksogamiatapa johtuu? Veriheimolaisuus- ja sukurutsaus-käsitteellä ei voi olla mitään tekemistä sen kanssa, vaan ne ovat ilmiöitä, jotka kehittyvät vasta paljon myöhemmin. Mutta kylläkin sillä villien keskuudessa laajalle levinneellä tavalla, että naispuoliset lapset tapetaan heti syntymisen jälkeen. Siten jokaisessa heimossa syntyy miesten ylijäämä, jonka välttämättömänä lähimpänä seurauksena on, että useammilla miehillä on yhteinen vaimo: monimiehisyyt. Tästä seuraa edelleen, että tiedettiin, kuka oli lapsen äiti, muttei sitä, kuka oli isä, josta syystä sukulaisuus laskettiin vain naispuolista linjaa ottamatta lukuun miespuolista — äidinoikeus. Ja toisena seurauksena heimon keskuudessa olleesta naisten puutteesta, jota monimiehisyyt lievensi, muttei poistanut, oli juuri muihin heimoihin kuuluneiden naisten järjestelmällinen, väkivaltainen ryöstäminen. „Koska eksogamia ja monimiehisyyt aiheutuvat samasta syystä — eri sukupuolien määrällisestä

eroavaisuudesta — meidän on katsottava, että *kaikkien eksogaamisten rotujen keskuudessa on ollut alunperin monimiehisyyttä...* Sen tähden on pidettävä kiistattomana, että eksogaamisten rotujen keskuudessa sukulaisuusjärjestelmä oli ensin sellainen, joka tunsii verisiteen vain äidin puolelta” (MacLennan, „Studies in Ancient History”, 1886. Primitive Marriage¹, s. 124).

MacLennanin ansio on siinä, että hän osoitti, miten yleisesti levinnyttä ja suurimerkityksistä on se, jota hän sanoo eksogaamiaksi. Hän ei suinkaan *keksinyt* eksogaamisten ryhmien tosiasiallista olemassaoloa eikä ainakaan ymmärtänyt sitä. Lukuunottamatta aikaisempia useiden havainnontekijäin yksityisiä huomautuksia — juuri MacLennanin lähteitä — myös Latham („Descriptive Ethnology”, 1859)² oli kuvannut tarkoin ja oikein tätä instituutiota sellaisena kuin se esiintyy Intian magarien keskuudessa ja sanonut, että se on yleisesti levinnyt ja esiintyy kaikissa maanosissa — kohta, jonka MacLennan itse mainitsee. Ja Morganimmeikin todisti jo 1847 irokeeseista kirjoittamissaan kirjeissään (American Review:ssa) ja 1851 kirjoituksessaan „The League of the Iroquois”³, että sitä esiintyy tällä kansanheimolla ja antoi siitä oikean kuvan, kun taas MacLennanin asianajajaymmärrys, kuten saamme nähdä, aiheutti siinä suhteessa paljoa pahempaa sekaannusta kuin Bachofenin mystillinen mielikuvitus äidinoikeuden alalla. MacLennanin ansiota on edelleen se, että hän havaitsi äidinoikeudellisen syntyperäjärjestyksen alkuasteiseksi, joskin Bachofen oli ennättänyt tässä suhteessa hänen edelleen, minkä hän itsekin myöhemmin tunnustaa. Mutta hän ei ole selvillä tästäkään kysymyksestä; hän puhuu aina „vain naispuolisen linjan mukaisesta sukulaisuudesta” (kinship through females only) ja soveltaa jatkuvasti tätä sanontaa, joka pitää paikkansa aikaisempaan asteeseen nähden, myös myöhempiin kehitysasteisiin, jolloin syntyperä ja perimys lasketaan tosin vielä yksinomaan naispuolisen linjan mukaisesti, mutta tunnustetaan ja ilmaistaan miespuolisenkin linjan mukainen sukulaisuus. Se on juristin rajoittuneisuutta, juristin, joka muodostaa itselleen vakinaisen oikeudellisen termin ja käyttää sitä jatkuvasti muuttumattomana olosuhteista, jotka ovat tehneet sen sillä välin soveltuuttomaksi.

Kaikesta todennäköisyydestään huolimatta MacLennanin teoria ei näytä sen laatijasta itsestäänkään kovin varmasti perus-

¹ J. F. MacLennan, „Studies in Ancient History, comprising a reprint of Primitive Marriage” (Tutkielmia muinaishistoriasta ynnä „Alkukantaisen avioliiton” uusintapainos), London 1886. *Toim.*

² R. G. Latham, „Descriptive Ethnology” (Kuvaileva kansantiede), vol. I—II, London 1859. *Toim.*

³ L. H. Morgan, „League of the Ho-dé-no-sau-nee or Iroquois” (Ho-dé-no-sau-nee- eli irokeesiliiga), Rochester 1851. *Toim.*

tellulta. Ainakin hän kummastelee sitä „merkillepantavaa seikkaa, että naisten (näennäistä) ryöstöä esiintyy selväpiirteisimmässä ja näkyvimmässä muodossa juuri niiden kansojen keskuudessa, joilla *miehinen* sukulaisuus (pitää olla miespuolisen linjan mukainen syntyperä) on vallitseva” (s. 140). Ja edelleen: „Merkkillinen tosiasia on, että sikäli kun tiedämme, järjestelmällistä lasten surmaamista ei ole missään siellä, missä eksogamia ja vanhin sukulaisuusmuoto ovat olemassa rinnakkaisesti” (s. 146). Molemmat tosiasiat suorastaan kiistävät hänen selitystapansa, ja niitä vastaan hän voi asettaa vain uusia, entistä sekavampia hypoteeseja.

Hänen teorian saavutti siitä huolimatta suurta suosiota ja hyväksyntää Englannissa; MacLennania pidettiin siellä yleisesti perheen historian perustajana ja tämän alan ensimmäisenä auktoriteettina. Hänen eksogaamisten ja endogaamisten „heimojen” vastakkainasettelunsa, vaikka todettiinkin olevan paljon yksityisiä poikkeuksia ja muunnoksia, pysyi kuitenkin vallitsevan katsantokannan tunnustettuna perustana ja muodostui silmälapuiksi, jotka tekivät mahdottomaksi tarkastella tutkittavaa alaa vapaasti ja siis saada aikaan mitään ratkaisevaa edistystä. Englannissa ja englantilaisen esikuvan mukaan muuallakin tavanomaiseksi tullutta MacLennanin yliarvioimista vastaan on huomautettava siitä tosiasiasta, että asettamalla pelkästä väärinkäsityksestä eksogaamiset ja endogaamiset „heimot” toistensa vastakohtiksi hän aiheutti tutkimuksillaan enemmänkin vahinkoa kuin hyötyä.

Pian tuli kuitenkin päivänvaloon tosiasioita, jotka eivät sopineet hänen teorian siroihin puitteisiin. MacLennan tunsi vain kolme avioliittomuotoa: monivaimoisuuden, monimiehisyyden ja yksiavioisuuden. Mutta kun huomio kerran oli kohdistettu tähän kohtaan, löydettiin yhä enemmän todistuksia siitä, että kehittyneillä kansoilla oli sellaisia avioliittomuotoja, että joukko miehiä omisti yhteisesti joukon naisia; ja *Lubbock* („*The Origin of Civilization*”, 1870¹) myönsi tämän ryhmäavioliiton (Communal marriage) historialliseksi tosiasiaksi.

Kohta sen jälkeen, 1871, esiintyi *Morgan* uusin ja monessa suhteessa ratkaisevin aineistoin. Hän oli varmistunut siitä, että irokeesien omalaatuinen sukulaisuusjärjestelmä oli yhteinen Yhdysvaltain kaikille alkuasukkaille, oli siis levinnyt yli koko mantereen, vaikka olikin suoranaisessa ristiriidassa sikäläisestä avioliittojärjestelmästä tosiasiallisesti johtuvien sukulaisuusasteiden kanssa. Hän sai Amerikan liittohallituksen keräämään hänen

¹ *J. Lubbock*. „*The Origin of Civilization and the Primitive Condition of Man. Mental and Social Condition of Savages*” (Sivilisaation synty ja ihmisen alkutila. Villi-ihmisten henkinen ja sosiaalinen tila), London 1870. *Toim.*

laatimiensa kyselykaavakkeiden ja taulukkojen perusteella tietoja muiden kansojen sukulaisuusjärjestelmistä ja havaitsi vastauksista, 1. että Amerikan intiaanien sukulaisuusjärjestelmä pätee myös Aasian ja hieman muunnetussa muodossa Afrikan ja Australian lukuisten kansanheimojen keskuudessa, 2. että se saa täydellisen selityksensä eräästä Hawaijilla ja muilla Australian saarilla häviämässä olevasta ryhmäavioliiton muodosta, ja 3. että samoilla saarilla on tämän avioliittomuodon ohella kuitenkin voimassa sellainenkin sukulaisuusjärjestelmä, joka on selitettävissä vain ryhmäavioliiton vieläkin alkuperäisemmän, nykyisin jo hävinneen muodon avulla. Kerätyt tiedot ja niistä tekemänsä johtopäätökset hän julkaisi teoksessaan „Systems of Consanguinity and Affinity”, 1871¹, ja ulotti siten väittelyn käsitteeseen paljon laajempaa alaa. Ottamalla lähtökohdaksi sukulaisuusjärjestelmät ja konstruoimalla uudelleen niitä vastaavat perhemuodot hän avasi uuden tutkimusuran ja teki mahdolliseksi vilkaista kauemmaksi ihmiskunnan esihistoriaan. Jos tämä metodi olisi tullut tunnustetuksi, MacLennanin soma rakennelma olisi hajonnut tomuksi.

MacLennan puolusti teoriaansa „Primitive Marriage'in” uudessa painoksessa („Studies in Ancient History”, 1876). Vaikka hän itse kombinoi perheen historian äärimmäisen keinoitekoisesti, pelkistä hypoteeseista, hän vaatii Lubbockilta ja Morganilta näiden jokaisen väitteen tueksi todistuksia, vieläpä niin kiistattoman sitovia todistuksia kuin vain skottilaisessa oikeudessa voidaan vaatia. Ja tämän tekee sama mies, joka saksalaisilla esiintyneestä enon ja sisarenpojan välisestä likeisestä suhteesta (Tacitus „Germania”, 20. luku), Caesarin kertomuksesta, että briteillä vaimot ovat yhteisiä joka kymmenellä tai kahdella toista miehellä, ja muinaisaikojen kirjailijoiden kaikista muista raakalaisten keskuudessa ilmenevää vaimojen yhteisyyttä koskevista kertomuksista tekee häikäilemättä sen johtopäätöksen, että kaikkien näiden kansojen keskuudessa on vallinnut monimiehisyyt! Luulisi kuulevansa yleistä syyttäjää, joka voi suoda itselleen täyden vapauden syyteaineiston käsittelyssä, mutta vaatii puolustajalta jokaisen sanan vahvistukseksi mitä muodollisimman juridisesti pätevän todistuksen.

Ryhmäavioliitto on pelkkä kuvitelma, hän väittää ja joutuu siten kauaksi jälkeen Bachofenista. Morganin sukulaisuusjärjestelmät ovat hänestä pelkkiä yhteiskunnallisen kohteliaisuuden määräyksiä, mitä todistaa muka se tosiseikka, että intiaanit puhuttelevat muukalaistakin, valkoihoista, veljeksi tai isäksi. Tuo

¹ L. H. Morgan, „Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family” (Ihmissuvun veriheimolaisuus- ja lankousjärjestelmä), Washington 1871. *Toim.*

on samaa kuin aikoa väittää, että nimitykset isä, äiti, veli, sisar ovat pelkästään merkityksettömiä puhuttelumuoja, koskapa myös katolisia pappeja ja abbedissoja puhutellaan isäksi ja äidiksi, ja munkit ja nunnat, vieläpä vapaamuurarit ja juhlaistunnoissaan jopa englantilaiset ammattikuntaveritkin puhuttelevat toisiaan veljeksi ja sisareksi. MacLennanin puolustus oli sanalla sanoen äärettömän kestävä.

Mutta vielä jäi yksi kohta, missä häntä ei oltu kumottu. Eksoogaamisten ja endogaamisten „heimojen” vastakkaisuus, mihin koko hänen järjestelmänsä perustui, oli kohta, jota ei oltu järkytetty, vaan joka tunnustettiin yleisesti jopa perheen historian pääkohdaksi. Myönnettiin, että MacLennanin yritys tämän vastakkaisuuden selittämiseksi oli riittämätön ja ristiriidassa hänen itsensä esittämien tosiasioiden kanssa. Mutta kumoamattomaksi evankeliumiksi katsottiin itse vastakohta, se, että oli olemassa kahdenlaisia täysin vastakkaisia itsenäisiä ja riippumattomia heimoja, joista toiset ottivat vaimonsa heimon piiristä, kun taas toisilla se oli ehdottomasti kiellettyä. Verrattakoon esim. Giraud-Teulonin „Origines de la famille'a”¹ (1874) ja vieläpä Lubbockin „Origin of Civilization'ia” (4. painos, 1882).

Tätä kohtaa vastaan suuntautuu Morganin pääteos „Ancient Society” (1877), teos, joka on käsillä olevan teoksen pohjana. Se, mistä Morganilla oli 1871 vain hämärä aavistus, on esitetty tässä täysin tietoisesti kehiteltynä. Endogamia ja eksogamia eivät ole mitään vastakohtia; tähän asti ei ole todistettu missään olleen eksogaamisia „heimoja”. Mutta siihen aikaan, jolloin ryhmäavioliitto oli vielä vallitsevana — ja kaiken todennäköisyyden mukaan se on ollut joskus vallitsevana kaikkialla —, heimo jakaantui äidin puolelta veriheimolaisryhmiin, sukuihin, joissa sukulaisavioliitot oli ankarasti kielletty, joten saman suvun miehet saattoivat kyllä ottaa ja tavallisesti ottivatkin itselleen vaimoja heimon keskuudesta, mutta nämä oli otettava oman suvun ulkopuolelta. Jos kohta suku oli siis jyrkästi eksogaaminen, niin heimo, johon suvut kokonaisuudessaan kuuluivat, oli yhtä suuressa mitassa endogaaminen. MacLennanin keinotekoisien rakennelman viimeinenkin jäännös tuli siten lopullisesti murskattua.

Mutta Morgan ei tyytynyt tähän. Amerikan intiaanien suku auttoi häntä edelleen ottamaan toisenkin ratkaisevan edistysaskeleen alalla, jota hän tutki. Hän havaitsi tämän äidinoikeuden pohjalle järjestyneen suvun siksi alkumuodoksi, josta oli kehittynyt myöhempi isänoikeuden pohjalle järjestynyt suku, se suku,

¹ A. Giraud-Teulon, „Les origines de la famille” (Perheen alkuperä), Genève — Paris 1874. Toim.

jollaisen tapamme antiikin kulttuurikansoilla. Kreikkalainen ja roomalainen suku, joka siihen asti oli ollut arvoituksena kaikille historiankirjoittajille, sai selityksensä intiaanien suvusta ja siten löydettiin uusi perusta koko esihistorialle.

Sillä seikalla, että alkuperäinen äidinoikeudellinen suku havaittiin kulttuurikansojen isänoikeudellisen suvun esiasteeksi, on sama merkitys esihistorialle kuin Darwinin kehityso pillä biologialle ja Marxin lisäarvoteoriolla kansantaloustieteelle. Sen avulla Morgan saattoi ensimmäisen kerran hahmotella perheen historian, jossa on alustavasti määritelty pääpiirteissään ainakin klassilliset kehitysasteet, sikäli kuin nykyisin tunnettu aineisto sen sallii. Kaikille on selvää, että täten on saanut alkunsa uusi kausi esihistorian käsittelyssä. Äidinoikeudellinen suku on muodostunut siksi keskipisteeksi, jonka ympärillä koko tämä tiede kiertää; tuon suvun keksimisestä lähtien tiedetään, mihin suuntaan ja mitä on tutkittava ja miten on ryhmiteltävä saadut tulokset. Ja sitä vastaavasti edistymisen tapahtuu nyt tällä alalla aivan toisenlaisella nopeudella kuin ennen Morganin kirjaa.

Englannin esihistoriantutkijatkin ovat nyt yleisesti tunnustaneet eli oikeamminkin omaksuneet Morganin havainnot. Mutta tuskinpa kukaan heistä julkisesti myöntää, että meidän on kiitettävä juuri Morgania tästä katsomuksissa tapahtuneesta vallankumouksesta. Englannissa hänen kirjastaan on oltu mikäli mahdollista vaiti ja hänestä itsestään on suoriuduttu kehumalla alentuvaaisesti hänen *aikaisempia* töitään; hänen esityksensä yksityiskohtia seulotaan innokkaasti, mutta hänen todella suurista keksinnöistään ollaan itsepintaisesti vaiti. „Ancient Society” ensimmäinen painos on loppunut; Amerikassa sille ei ole tuottavaa menekkiä; Englannissa näytään järjestelmällisesti poljettavan tätä kirjaa ja tämän käänteentekevän teoksen ainoa kirjamarkkinoilla kiertävä laitos on — saksalainen käännös.

Mistä johtuu tämä kylmäkiskoisuus, jota ei ole vaikea huomata salaliitoksi, minkä tarkoituksena on tappaa asia olemalla vaiti, varsinkin kun tunnustettujen esihistorioitsijaimme kirjoituksissa vilisee lukuisasti pelkästä kohteliaisuudesta esitettyjä sitaatteja ja muita myötätuntoisuuden osoituksia? Siitkö, että Morgan on amerikkalainen ja englantilaisista esihistorioitsijoista on kovin epämieluisia se, että huolimatta mitä suurimman tunnustuksen ansaitsevasta ahkeruudestaan aineiston keräämisessä he joutuvat turvautumaan kahteen nerokkaaseen ulkomalaiseen, Bachofeniin ja Morganiin, kun kysymyksessä on tämän aineiston järjestelyn ja ryhmittelyn vaatimat yleiset näkökohdat, sanalla sanoen aatteet? Saksalaiseen nähden sitä vielä voisi sietää, mutta amerikkalainen! Amerikkalaiseen nähden jokainen

englantilainen muuttuu isänmaalliseksi, mistä olen nähnyt huvittavia esimerkkejä Yhdysvalloissa. Ja päälle päätteeksi MacLennan oli esihistorian alalla englantilaisen koulukunnan niin sanoaksemme virallisesti tunnustettu perustaja ja johtaja; esihistorian alalla kuului tietystä mitassa hyvään sävyyn puhua vain mitä suurimmalla kunnioituksella hänen keinotekoisesta historiarakennelmastaan, joka johti lasten surmaamisesta monimiehisyyden ja ryöstöavioliiton kautta äidinoikeudelliseen perheeseen; pieninkin epäily ehdottomasti vastakkaisten eksogaamisten ja endogaamisten „heimojen” olemassaolon suhteen oli ilkeämielistä keretteliäisyyttä; osoittamalla kaikki nämä pyhät opinkappalet kestämättömiksi Morgan syyllistyi siis eräänlaiseen pyhyyden pilkkaamiseen. Ja sitä paitsi hän osoitti ne kestämättömiksi todistuksin, jotka tarvitsi vain mainita, kun ne olivat oitis selviä; niinpä siis MacLennanin ihailijoiden, jotka siihen asti olivat hoiperrelleet neuvottomina eksogamian ja endogamian vaiheilla, täytyi miltei lyödä nyrkillä otsaansa ja huudahtaa: „Kuinka saatoimme olla niin tyhmiä, ettemme itse havainneet sitä jo kauan sitten!”

Ja ellei tässä ollut vielä kylliksi rikoksia saamaan virallista koulukuntaa kieltäytymään kohtelemasta Morgania muuten kuin kylmästi syrjimällä, niin Morgan täytti mitan kukkuroilleen arvostelemalla sivistystä — tavaratuotannon yhteiskuntaa, nykyisen yhteiskuntamme perusmuotoa — tavalla, mikä muistutti Fourier'ta, ja puhumalla lisäksi tämän yhteiskunnan tulevasta muuttamisesta sanoja, joita voisi luulla Karl Marxin lausumiksi. Morgan ansaitsi siis hyvinkin sen MacLennanin kiukkuisen moitteen, että „hän tuntee antipatiaa koko historiallista metodia kohtaan”, moitteen, minkä geneveläinen professori hra Giraud-Teulon vahvisti oikeaksi vielä 1884. Samainen hra Giraud-Teulon harhaili kuitenkin vielä 1874 („Origines de la famille”) avuttomana MacLennanin eksogaamian labyrintissa, josta hänet pelasti vasta Morgan!

Minun on tarpeetonta ruveta tarkastelemaan tässä muita saavutuksia, joista esihistoriantutkimus saa olla kiitollinen Morganille; teoksestani löytyy, mitä siinä suhteessa on tarpeellista. Neljätoista vuotta, jotka ovat kuluneet Morganin pääteoksen ilmestymisestä, ovat antaneet meille runsaasti alkukantaisten ihmisyhteisöjen historiaa koskevaa aineistoa; ammattilaisantropologien, -matkailijain ja -esihistorioitsijain avuksi ovat tulleet vertailevan oikeustieteen edustajat, jotka ovat tuoneet osaksi uutta ainesta, osaksi uusia näkökohtia. Morganin muutamat erilliset hypoteesit ovat sen tuloksena alkaneet horjua tai tulleet jopa kumotuiksikin. Mutta uusi kerätty aineisto ei ole johtanut missään siihen, että hänen suuret perusnäkökohtansa olisivat joutuneet toisten syrjäyttämiksi. Hänen esihistoriaan luomansa

järjestys pitää pääpiirteissään paikkansa vielä tänäänkin. Voidaanpa sanoa, että se saa yleistä tunnustusta sitä suuremmassa mitassa, mitä enemmän yritetään salata, että hän on pannut alulle tämän suuren edistyksen¹.

Friedrich Engels

Lontoo, 16. kesäkuuta 1891

¹ Palatessani New Yorkista syyskuussa 1888 tapasin erään Rochesterin vaalipiirin entisen kongressiedustajan, joka oli tuntenut Lewis Morganin. Valitettavasti hän ei tiennyt kertoa minulle paljoakaan Morganista. Morgan oli elänyt Rochesterissa yksityishenkilönä suorittaen vain tutkimustyötään. Hänen veljensä oli eversti ja palveluksessa Washingtonissa sotaministeriössä; veljensä välityksellä Morgan oli saanut hallituksen kiinnostumaan tutkimuksiinsa ja julkaisemaan useita teoksiaan valtion varoilla; kertojakin oli kuulemma esiintynyt kongressiaikanaan useita kertoja sen puolesta. (*Engelsin huomautus.*)

PERHEEN, YKSITYISOMISTUKSEN JA VALTION ALKUPERÄ

I

ESIHISTORIALLISTIA SIVISTYSASTEITA

Morgan oli ensimmäinen, joka asiantuntemuksella yritti saada tiettyä järjestystä ihmiskunnan esihistoriaan; hänen ryhmitte-lynsä pysynee voimassa niin kauan, kuin huomattavasti laajempi aineisto ei tee muutoksia välttämättömiksi.

Kolmesta pääaikakaudesta — villiuden, raakalaisuuden ja sivistyksen aikakaudesta — hän käsittelee oikeastaan vain kahta ensimmäistä ja siirtymistä kolmanteen. Elämänvälineiden tuotannon edistyneisyyden mukaan hän jakaa kummankin niistä ali-, keski- ja yliasteeseen, sillä, hän sanoo, „taitavuus tässä tuotannossa ratkaisee, missä määrin ihminen on etevämpi ja hallitsee luontoa; kaikista olennoista vain ihminen on päässyt elämänvälineiden tuotannon miltei täydelliseksi herraksi. Inhimillisen edistyksen kaikki suuret aikaudet sattuvat enemmän tai vähemmän suoranaisesti yhteen toimeentulolähteiden laajentumisen aikakausien kanssa”. — Perheen kehitys tapahtuu rinnakkaisesti, joskaan siinä ei ole yhtä selviä tunnusmerkkejä eri kausien erottamiseksi.

1. VILLIYS

1. *Aliaste.* Ihmissuvun lapsuusaikaa. Ihmiset olivat vielä alkuperäisillä asuinsijoillaan, tropiikin ja subtropiikin metsissä, eläen ainakin osaksi puissa, jolla vain onkin selitettävissä se, että he pysyivät elossa suurten petoeläinten rinnalla. Ravintona olivat hedelmät, pähkinät ja juuret; äännöskielen muodostuminen on tämän ajan tärkein saavutus. Mikään niistä kansoista, jotka tulivat tunnetuiksi historiallisella aikakaudella, ei ollut enää tässä alkutilassa. Ja vaikka tuo alkutila lieneekin jatkunut monia vuosituhansia, me emme voi todistaa sitä millään suoranaisilla todistuksilla; mutta mikäli myönnetään ihmisen polveutuvan eläinkunnasta, niin on väistämättömästi oletettava olleen tällaisen siirtymisvaiheen.

2. *Keskiaste.* Alkaa kalojen (joihin luumme myös äyriäiset, simpukat ja muut vesieläimet) käyttämisestä ravinnoksi ja tulen käytöstä. Molemmat ovat yhteydessä toisiinsa, sillä kalaravinto

käy vasta tulen avulla täysin käyttökelpoiseksi. Mutta tämä uusi ravinto teki ihmiset riippumattomiksi ilmanalasta ja paikasta; virtoja ja merenrannikoita pitkin he saattoivat villeinäkin asuttaa suurimman osan maapallosta. Varhaisemman kivikauden karkeatekoiset hiomattomat kiviaseet, niin sanotut paleoliittiset aseet, jotka ovat kokonaan tai suurimmaksi osaksi tältä kaudelta, ovat kaikkiin maanosiin levinneinä todistuksia näistä vaelluksista. Uusien alueiden asuttaminen ja taukoamaton uuttera keksimistöiminta yhdessä kitkatulentekotaidon kanssa tuottivat sellaisia uusia ravintoaineita kuin kuumassa tuhkassa tai paistinkuopissa (maauuneissa) paistetut tärkkelyspitoiset juuret ja mukulat ja kuin metsänriista, josta aika ajoin saatiin ruoan lisää sitten, kun keksittiin ensimmäiset aseet, nuija ja keihäs. Yksinomaaisia metsästäjäkansoja, jollaisista puhutaan kirjoissa, so. sellaisia, jotka elävät *ainoastaan* metsästyksellä, ei ole milloinkaan ollut; siinä suhteessa riistansaanti on aivan liian epävarmaa. Ravinnonsaannin jatkuvasta epävarmuudesta lienee nähtävästi saanut alkunsa tällä asteella ihmisyönti, joka siitä pitäen on säilynyt pitkiä aikoja. Australialaiset ja useat polynesialaiset ovat vielä tänäänkin tällä villiyyden keskiasteella.

3. *Yliaste*. Alkaa jousen ja nuolen keksimisestä, minkä ansiosta metsänriista muodostuu vakinaiseksi ravintoaineeksi ja metsästyksen tavanomaiseksi työalaksi. Jousi, jänne ja nuoli muodostavat jo sangen monimutkaisen välineen, jonka keksiminen edellyttää pitkäaikaista karttunutta kokemusta ja terävämpää älyä, siis myös useiden muiden keksintöjen samanaikaista tunteamista. Jos vertaamme kansoja, jotka jo tuntevat jousen ja nuolen, mutta eivät vielä savenvalutaitoa (josta Morganin mielestä alkaa siirtyminen raakalaisuuteen), niin havaitsemme todellakin jo joitakin kyläasukuksen alkeita ja tietynlaista taitoa tuottaa toimeentulovälineitä, puisia astioita ja talouskaluja, käsin (ilman kangaspuita) valmistettuja niinikuitukankaita, punottuja niinitai kaislavasuja, hiottuja (neoliittisia) kivisiä työkaluja. Tulen ja kivikirveen avulla valmistetaan jo useinkin yksipuisia veneitä ja paikoitellen hirsiä ja lautoja talon rakentamista varten. Kaikkeaa tällaista edistyneisyyttä tapaamme esim. Amerikan luoteisosan intiaaneilla, jotka kyllä tuntevat jousen ja nuolen, mutta eivät savenvalamista. Jousi ja nuoli olivat villiyydelle samaa kuin rautamiekka raakalaisuudelle ja tuliase sivistykselle, nimittäin ratkaiseva ase.

2. RAAKALAI SUUS

1. *Aliaste*. Alkaa savenvalamistaidosta. Useissa tapauksissa ja todennäköisesti kaikkialla savenvalu on saanut todistettavasti alkunsa siitä, että punotut tai puiset astiat peitettiin savella, jotta

olisi saatu ne tulenkestäviksi; tällöin huomattiin pian, että muovattuna savea sopi käyttää ilman sisäkehystäkin.

Näin pitkälle voimme pitää kehityksen kulkua sellaisena, joka oli aivan yleistä ja määrättyä kautena ominaista kaikille kansoille asuinpaikasta riippumatta. Mutta raakalaisuuden alkaessa saavutettiin aste, jolloin maapallon molempien suurten mantereiden luonnonolojen erilaisuus alkaa vaikuttaa. Raakalaisuuskauden luonteenomaisena momenttina on eläinten kesyttäminen ja kasvattaminen ja kasvien viljeleminen. Itäisellä mantereella, ns. vanhassa maailmassa, oli melkein kaikkia kesytettäväksi sopivia eläimiä ja kaikkia viljelyskelpoisia viljalajeja yhtä lukuunottamatta; läntisellä mantereella, Amerikassa, imettäväisistä oli kesytettävissä vain laama ja sekin vain osassa etelää, ja kaikista viljakasveista vain yksi, joskin paras: maissi. Tästä luonnonolojen erilaisuudesta johtui, että kummankin pallonpuoliskon väestö kulki siitä pitäen omaa erikoista tietään ja eri asteita erottavat rajapyykit ovat kummassakin tapauksessa erilaiset.

2. *Keskiaste*. Idässä sen alkuna on kotieläinten kesyttäminen, lännessä ravintokasvien viljeleminen kastelun avulla ja adobien (auringossa kuivattujen tiilien) ja kivien käyttäminen rakennuksiin.

Alamme lännestä, koskei siellä ennen eurooppalaisten suorittamaa Amerikan valloitusta menty missään tätä astetta pitemmälle.

Raakalaisuuden aliasteella olevat intiaanit (niitä olivat kaikki Mississippin itäpuolella asuvat) harjoittivat silloin, kun heidät tultiin tuntemaan, jo jonkinlaista maissin ja kaiketi myös kurpitsojen, melonien ja muiden tarhakasvien tarhaviljelystä, mikä antoi varsin oleellisen osan heidän ravinnostaan; he asuivat puutaloissa paaluidalla ympäröidyissä kylissä. Luoteiset, varsinkin Columbia-joen alueella asuneet heimot olivat vasta villiyyden yliasteella eivätkä tunteneet enempää savenvalamista kuin kasvinviljelystä. Sitä vastoin Uuden Meksikon ns. pueblo-intiaanit, meksikolaiset, keskiamerikkalaiset ja perulaiset olivat Amerikan valloituksen aikoihin mennessä saavuttaneet raakalaisuuden keskiasteen; he asuivat adobeista ja kivistä rakennetuissa linnoituksen tapaisissa taloissa, viljelivät keinokastelua käyttäen maisia ja muita paikkakuntaan ja ilmastoon sopivia ravintokasveja, jotka olivat tärkeimpänä ravinnonlähteenä, ja olivatpa kesyttäneet muutamia eläimiäkin — meksikolaiset kalkkunan ja muita lintuja, perulaiset laaman. Lisäksi he osasivat muokata metalleja, mutta eivät kuitenkaan tunteneet rautaa, jonka vuoksi he eivät vielääkään voineet tulla toimeen ilman kiviaseita ja kivisiä työkaluja. Espanjalaisten suorittama Amerikan valloitus katkaisi sitten näiden heimojen kaiken myöhemmän itsenäisen kehityksen.

Idässä raakalaisuuden keskiaste alkoi maito- ja lihaeläinten kesyttämisestä, kun taas kasvinviljely näyttää olleen siellä tuntematonta vielä pitkälle tätä aikakautta. Karjan kesyttäminen ja kasvattaminen ja isompien karjalaumojen muodostaminen näyttävät aiheuttaneen arjalaisten ja seemiläisten erottumisen raakalaisten muusta joukosta. Euroopan ja Aasian arjalaisilla kotieläinten nimitykset ovat yhä yhteiset, kun taas viljelykasvien nimitykset ovat miltei aina erilaiset.

Karjalaumojen muodostaminen johti paimentolaiselämään siellä, missä siihen oli edellytyksiä: seemiläisillä Eufraatin ja Tigrisin, arjalaisilla Intian, Amu-darjan ja Syr-darjan, Donin ja Dneprin ruohotasangoilla. Eläinten kesyttämisen on täytynyt tapahtua ensi alussa sellaisten laidunmaiden lähetyvillä. Myöhemmistä sukupolvista paimentolaiskansat näyttävät sen vuoksi olevan lähtöisin seuduilta, jotka eivät suinkaan ole olleet ihmissuvun kehtona, vaan päinvastoin olivat heidän villoille esivanhemmilleen, vieläpä raakalaisuudenkin aliasteella oleville ihmisille miltei täysin sopimattomia asumiseen. Mutta sitten kun nämä keskiasteen raakalaiset olivat tottuneet paimentolaiselämään, heidän päähänsä ei olisi voinut milloinkaan pätkähtää palata vapaaehtoisesti ruohoisilta jokitasangoilta metsäalueille, mistä heidän esivanhempansa olivat kotoisin. Silloinkaan, kun heitä tungettiin kauemmaksi pohjoiseen ja länteen, seemiläiset ja arjalaiset eivät voineet siirtyä Länsi-Aasian ja Euroopan metsäisille seuduille, ennen kuin pystyivät viljanviljelyksen avulla ruokimaan karjansa ja varsinkin pitämään sen hengissä talven yli niillä vähemmän suotuisilla mailla. On enemmän kuin todennäköistä, että viljanviljely sai siellä alkunsa ensin karjanrehun tarpeesta ja tuli ihmisten ravinnon kannalta tärkeäksi vasta myöhemmin.

Arjalaisten ja seemiläisten runsas liha- ja maitoravinto ja varsinkin sen suotuisa vaikutus lasten kehitykseen on ehkä katsottava näiden molempien rotujen joutuisamman kehityksen syyksi. Uuden Meksikon pueblo-intiaaneillahan, jotka elävät miltei pelkällä kasviravinnolla, ovat todellakin pienemmät aivot kuin niillä raakalaisuuden alemmalla asteella olevilla intiaaneilla, jotka syövät enemmän lihaa ja kalaa. Joka tapauksessa ihmisyynti katoaa tällä asteella vähitellen ja säilyy vain uskonnollisena toimituksena tai, mikä on miltei sama asia, loitsukeinona.

3. *Yliaste.* Alkaa rautamalmin sulattamisesta ja vaihtuu sivistyskaudeksi, kun keksitään kirjainkirjoitus ja käytetään sitä kirjallisiin muistiinpanoihin. Tämä aste, joka, kuten sanottu, käydään itsenäisesti läpi vain itäisellä pallonpuoliskolla, on tuotannon edistymisen kannalta rikkaampi kuin kaikki aikaisemmat yhteensä. Sillä asteella olivat sankariajan kreikkalaiset, Italian

heimot vähän ennen Rooman perustamista, Tacituksen saksalaiset, viikinkiajan normannit.

Tässä vaiheessa tapaamme ennen kaikkea ensimmäisen kerran kotieläimen vetämän rautavantaan auran, joka teki mahdolliseksi harjoittaa laajassa mitassa maanviljelyä, *peltoviljelyä*, ja lisätä siten elintarvikkeiden määrää silloisissa oloissa käytännöllisesti katsoen rajoittamattomasti sekä raivata niin ikään metsiä pelto- ja niitymaaksi — mikä taaskin ilman rautakirvestä ja rautalapiota oli ollut mahdotonta laajemmassa mitassa. Väestökin alkoi samalla lisääntyä nopeasti ja asettua asumaan tiheään pienille alueille. Ennen peltoviljelyä olisi täytynyt olla vallan poikkeukselliset olosuhteet, jotta puoli miljoonaa ihmistä olisi voinut yhdistyä yhden ainoan keskusjohdon alaiseksi; todennäköisesti sitä ei tapahtunut missään.

Raakalaisuuden yliaste esiintyy meille korkeimman kukoistuksensa saavuttaneena Homeroksen runoissa, varsinkin „Iliadissa”. Kehittyneet rautaiset työkalut, palkeet, käsikivet, savenvalupyörä, öljyn ja viinin valmistus, kehittynyt, taidekäsityömainen metallin muokkaus, rattaat ja sotavaunut, laivojen rakentaminen hirsistä ja lankuista, taidearkkitehtuurin alkeet, muurien ympäröimät kaupungit torneineen ja muurinsakaroineen, Homeroksen epos ja koko mytologia — nämä ovat se pääperintö, minkä kreikkalaiset toivat raakalaisuudesta sivistyskauteen. Kun vertaamme tähän sitä kuvaa, minkä Caesar ja jopa Tacituskin ovat antaneet germaaneista näiden ollessa sen saman kulttuuriasteen alussa, josta Homeroksen kreikkalaiset valmistautuivat siirtymään korkeampaan, niin huomaamme, miten suuresti tuotanto on edistynyt raakalaisuuden yliasteella.

Kuvassa, jonka olen hahmotellut tässä Morganin mukaan ihmiskunnan kehittymisestä villiyyden ja raakalaisuuden kautta sivistyksen alkuun, on jo kyllin runsaasti piirteitä, jotka ovat uusia ja, mikä tärkeintä, kiistattomia, koska ne on otettu välittömästi tuotannosta. Kuitenkin tuo kuva näyttää himmeältä ja valjulta verrattuna siihen näkymään, joka avautuu meille vaelluksemme lopussa; vasta silloin voidaan esittää täysin näkyvästi raakalaisuuden muuttuminen sivistykseksi ja niiden molempien välinen räikeä vastakkaisuus. Toistaiseksi voimme tehdä seuraavan yleistyksen Morganin jaottelusta: villiys — etupäässä valmiiden luonnontuotteiden keräilyn kausi, ihmisen valmistamat tuotteet ovat etupäässä apuvälineinä tässä keräilyssä. Raakalaisuus — karjanhoidon ja maanviljelyksen omaksumisen aikaa, jolloin opitaan lisäämään eri menetelmin inhimillisen toiminnan kautta luonnontuotteiden tuotantoa. Sivistys — aikaa, jolloin opitaan yhä paremmin jalostamaan luonnontuotteita, varsinaisen teollisuuden ja taiteen aikaa.

II

PERHE

Morgan, joka vietti suurimman osan elämästään nykyisinkin New Yorkin valtiossa asuvien irokeesien keskuudessa ja jonka eräs irokeesiheimo (seneca-heimo) otti ottopojakseen, havaitsi heidän keskuudessaan olevan voimassa sukulaisuusjärjestelmän, joka oli ristiriidassa heidän todellisten perhesuhteittensa kanssa. Heidän keskuudessaan oli vallitsevana se molemmin puolin helposti purettavissa oleva yksiavioinen avioliitto, jota Morgan sanoo „pareittaisperheeksi”. Sellaisen avioparin jälkeläinen oli siis kaikkien tuntema ja tunnustama; ei voinut olla mitään epäilystä, kenestä tuli käyttää nimitystä isä, äiti, poika, tytär, veli, sisar. Mutta näiden nimitysten tosiasiallinen käyttö on ristiriidassa tämän kanssa. Irokeesi ei sano vain omia lapsiaan, vaan hän sanoo myös veljiensä lapsia pojikseen ja tyttärικseen, ja nämä sanovat häntä isäksi. Sisarensa lapsia hän sanoo sen sijaan sisarenpojikseen ja sisarentyttärικseen, ja nämä sanovat häntä enoksi. Sitä vastoin irokeesinainen sanoo paitsi omia myös sisarensa lapsia pojikseen ja tyttärικseen ja nämä sanovat häntä äidikseen. Mutta veljiensä lapsia hän sanoo veljenpojikseen ja veljentyttärικseen ja nämä sanovat häntä tädiksi. Niin ikään veljesten lapset sanovat toisiaan veljiksi ja sisariksi, samoin sisarten lapset. Sitä vastoin naisen ja hänen veljensä lapset sanovat toisiaan serkuiksi. Eivätkä nämä ole vain pelkkiä nimiä, vaan niillä ilmaistaan todella voimassa olevia käsityksiä veriheimolaisuuden läheisyydestä ja kaukaisuudesta, yhtäläisyydestä ja erillaisuudesta, ja näihin käsityksiin perustuu täysin kehittynyt sukulaisuusjärjestelmä, joka voi ilmaista satoja yksilön erilaisia sukulaisuussuhteita. Enemmänkin. Tämä järjestelmä on ominaista paitsi kaikille Amerikan intiaaneille (tähän mennessä ei ole havaittu ainoatakaan poikkeusta), myös miltei erotuksetta Intian alkuasukkaille, Dekanin dravidalaisheimoille ja Hindostanin gaura-heimoille. Kolmattasataa eri sukulaisuussuhdetta tarkoittavat sukulaisuusnimitykset ovat Etelä-Intian tamileilla ja New Yorkin valtion seneca-irokeeseilla vielä nytkin samanlaisia. Ja vallitsevasta perhemuodosta johtuvat sukulaisuussuhteet ovat ristiriidassa sukulaisuusjärjestelmän kanssa myös näillä intialaisilla heimoilla, niin kuin kaikilla Amerikan intiaaneillakin.

Kuinka tämä on selitettävissä? Koska sukulaisuus esittää ratkaisevaa osaa kaikkien villi- ja raakalaiskansojen yhteiskuntajärjestelmässä, niin tämän näin laajalle levinneen järjestelmän merkitystä ei voida tehdä olemattomaksi millään puheenparsilla. Järjestelmä, joka Amerikassa on yleinen ja joka on ominaista aivan eri rotua oleville Aasian kansoille ja josta kaikkialla Afri-

kassa ja Australiassa on tavattu runsaasti enemmän tai vähemmän muunnettuja muotoja, sellainen järjestelmä on selitettävä historiallisesti, sitä ei voida tehdä olemattomaksi puhumalla, kuten esim. MacLennan yritti tehdä. Nimitykset isä, lapsi, veli, sisar eivät ole pelkkiä kunnianimiä, vaan ne edellyttävät täysin määrättyjä, erittäin vakavia molemminpuolisia velvollisuuksia, jotka kokonaisuudessaan muodostavat oleellisen osan noiden kansojen yhteiskuntamuodosta. Ja selitys on löytynyt. Sandwichsaarilla (Hawaijisaarilla) oli vielä tämän vuosisadan alkupuolisella sen muotoinen perhe, jolla oli juuri sellaiset isät ja äidit, veljet ja sisaret, pojat ja tyttäret, enot ja tädit, sisarenpojat ja sisarentyttäret kuin amerikkalais-muinaintialainen sukulaisuusjärjestelmä vaatii. Mutta ihmeellistä! Havaijilainen sukulaisuusjärjestelmä ei taas sopinut yhteen sikäläisen tosiasiallisen perhemuodon kanssa. Siellä nimittäin kaikki sisarusten lapset ovat poikkeuksetta veljiä ja sisaria ja erotuksesta vanhempiensa kaikkien sisarusten eikä vain äitinsä ja tämän sisarten tai isänsä ja tämän veljien yhteisiä lapsia. Kun siis amerikkalainen sukulaisuusjärjestelmä edellyttää alkuperäisempää perhemuotoa, jota ei ole enää Amerikassa, mutta jonka todella tapaamme vielä Hawaijisaarilla, niin toisaalta havaijilainen sukulaisuusjärjestelmä viittaa vieläkin alkuperäisempään perhemuotoon, jota emme tosin voi enää todistaa olevaksi, mutta jonka *on täytynyt* olla olemassa, sillä muutoinhan vastaava sukulaisuusjärjestelmä ei olisi voinut syntyä. „Perhe”, sanoo Morgan, „on aktiivinen elementti; se ei ole milloinkaan pysyväinen, vaan kehittyä alemmasta korkeampaan muotoon sitä mukaa kuin yhteiskunta kehittyä alemmalta korkeammalle asteelle. Sukulaisuusjärjestelmät ovat sitä vastoin passiivisia; vasta pitkien ajanjaksojen kuluttua ne rekisteröivät sen edistyksen, mikä on tapahtunut ajan oloon perheessä, ja muuttuvat perinpohjin vasta sitten, kun perhe on muuttunut perinpohjin”.— „Ja”, lisää Marx, „poliittisten, oikeudellisten, uskonnollisten, filosofisten järjestelmän laita on yleensä samoin.” Samaan aikaan kun perhe kehittyä, sukulaisuusjärjestelmä luutuu, ja samaan aikaan kun tämä pysyy totutun tavan mukaan entisellään, perhe kehittyä sitä pitemmälle. Mutta yhtä varmasti kuin Cuvier saattoi Pariisiin luota löydetyn eläimen luurangon luupalasista päätellä, että se oli pussieläimen luuranko ja että niillä tienoin oli kerran elänyt pussieläimiä, jotka sittemmin kuolivat sukupuuttoon, yhtä varmasti mekin voimme historiallisesti säilyneestä sukulaisuusjärjestelmästä päätellä, että on ollut olemassa sitä vastaava perhemuoto, joka sittemmin on hävinnyt.

Vastikään mainitsemamme sukulaisuusjärjestelmät ja perhemuodot eroavat nykyisin vallitsevista siinä, että joka lapsella on useampia isiä ja äitejä. Amerikkalaisessa sukulaisuusjärjestel-

mässä, jota vastaava on havaijilainen perhe, eivät veli ja sisar voi olla saman lapsen isä ja äiti; mutta havaijilainen sukulaisuusjärjestelmä edellyttää päinvastoin sellaista perhettä, jossa tämä oli sääntönä. Havaitsemme siten useita perhemuotoja, jotka ovat suorastaan vastakkaisia niiden kanssa, joita tähän asti on tavallisesti pidetty yksinomaisina. Tavanomaisen käsityksen mukaan tunnetaan vain yksiavioisuus, sen ohessa miehen monivaimoisuus, ehkä vielä vaimon monimiehisuus ja samalla ollaan, kuten moralisoivan poroporvarin tuleekin olla, vaiti siitä, että käytännössä ylitetään kaikessa hiljaisuudessa, mutta ujostelematta nämä virallisen yhteiskunnan määräämät raja-aidat. Esihistoriantutkimus kertoo meille sitä vastoin suhteista, jolloin miehet elävät monivaimoisuudessa ja heidän vaimonsa samanaikaisesti monimiehisyydessä ja sen tähden kumpienkin lapset katsotaan heidän yhteisiksi lapsikseen; suhteista, joissa tapahtuu ensin kokonainen sarja muutoksia, ennen kuin ne lopullisesti muuttuvat yksiavioisuudeksi. Nämä muutokset ovat sellaisia, että yhteisen aviositeen käsittämä piiri, joka alussa oli hyvin laaja, supistuu yhä enemmän ja enemmän, kunnes lopulta jää jäljelle vain erillinen pari, joka nykyisin on vallitsevana.

Rakentaessaan tällä tavalla taannehtivasti perheen historiaa, Morgan ja useimmat hänen kollegansa päätyvät yksimielisesti siihen johtopäätökseen, että alkujaan heimon keskuudessa sukupuoliyhteys on ollut täysin rajoittamatonta, joten jokainen nainen on kuulunut jokaiselle miehelle ja jokainen mies niin ikään jokaiselle naiselle. Sellaisesta alkutilasta puhuttiin jo viime vuosisadalla, mutta vain yleisiä lauseita; vasta Bachofen suhtautui siihen vakavasti, mikä on hänen suurimpia ansioitaan, ja etsi sen jälkiä historiallisista ja uskonnollisista perimätiedoista. Me tiedämme nyttemmin, etteivät nämä hänen löytämänsä jäljet suinkaan johda säännöstelemättömän sukupuoliyhteyden yhteiskuntaasteelle, vaan paljon myöhäisempään muotoon, ryhmäavioliittoon. Tuo alkukantainen yhteiskunta-aste, mikäli se todella on ollut olemassa, kuuluu niin kaukaiseen kauteen, että tuskinpa voinemme odottaa löytävämme yhteiskunnallisista kivetymistä, jäljelle jääneiden villikansojen keskuudesta, *suoranaisia* todistuksia sen muinaisesta olemassaolosta. Bachofenin ansio onkin siinä, että hän asetti tutkimustyössä etutilalle juuri tämän kysymyksen ¹.

¹ Kuinka vähän Bachofen ymmärsi, mitä hän oli keksinyt tai oikeamminkin aavistanut, osoittaa se, että hän nimitti tätä alkutilaa hetairismiksi. Ryhtyessään käyttämään tätä sanaa kreikkalaiset tarkoittivat hetairismilla naimattomien tai yksiavioisuudessa elävien miesten seurustelemista naimattomien naisten kanssa; hetairismi edellyttää aina tiettyä avioliiton muotoa, jonka ulkopuolella tämä seurustelu tapahtuu, ja siihen sisältyy prostituutio ainakin jo mahdollisena. Tätä sanaa ei ole milloinkaan käytetty muussa mer-

Hiljattain on tullut muotiasiaksi kieltää tämä ihmisen sukupuolielämän alkuaste. Ihmiskuntaa halutaan säästää tältä „häpeältä”. Vedotaan nimittäin paitsi suoranaisten todisteiden puuttumiseen varsinkin muun eläinmaailman esimerkkiin; Letourneau („Evolution du mariage et de la famille”, 1888¹) on koonnut eläinmaailmasta lukuisia tosiasioita, jotka osoittavat täysin säännöstelemättömän sukupuoliyhteyden olevan ominaista myös eläinmaailman alemmalle asteelle. Mutta kaikista näistä tosiasioista voin tehdä vain sen johtopäätöksen, että mitä tulee ihmiseen ja hänen alkuaikaisiin elinoloihinsa, ne eivät todista yhtään mitään. Luurankoisten pidempiaikaisen pareittaisuuden selittävät riittävästi fysiologiset syyt, esim. linnuilla naaraksen avuttomuus hautomisen aikana; lintujen uskollista yksiavioisuutta osoittavat esimerkit eivät todista mitään ihmisiin nähden, sillä eiväthän ihmiset polveudu linnuista. Ja mikäli ehdoton yksiavioisuus lienee kaiken hyveellisyyden huippu, niin silloin voiton palmu kuuluu heisimadolle, jolla jokaisessa 50—200 progloodissa eli nivelessä on täydellinen naaraan ja koiraan sukupuolielimistö ja joka viettää koko elinaikansa parittumalla itsensä kanssa jokaisessa tällaisessa nivelessä. Mutta jos rajoitumme vain imettäväisiin, löydämme niiden keskuudesta sukupuolielämän kaikkia muotoja, säännöstelemättömyyttä, ryhmäavion tapaista, monivaimoisuutta, yksiavioisuutta; puuttuu vain monimiehisyys, jonka saattoivat luoda vain ihmiset. Läheisimpienkin sukulaistemme, nelikäätisten, keskuudessa on havaittavissa kaikkea mahdollista erilaisuutta koirasten ja naarasten ryhmityksissä; ja jos rajoitumme vielä suppeammalle alalle ja tarkastelemme vain neljää ihmisenmuotoista apinaa, niin Letourneau voi sanoa meille vain, että ne ovat milloin yksiavioisia, milloin monivaimoisia, kun taas Saussure väittää Giraud-Teulonin mukaan niiden olevan yksiavioisia. Niin ikään Westermarckin („The History of Human Marriage”, London 1891²) esittämät uudemmat väitteet ihmisenmuotoisten apinain yksiavioisuudesta eivät ole vielä läheskään todisteita. Lyhyesti, tiedot ovat senlaatuaisia, että rehellinen Letourneau myöntää: „Imettäväsillä henkisen kehittyneisyyden taso ja sukupuoliyhteyden muoto eivät yleensä ole missään varmassa suhteessa toisiinsa.” Ja Espinas („Des sociétés

kityksessä, ja minä ja Morgan käytämme sitä juuri tässä mielessä. Kuvittelemalla, että historiallisesti syntyneet miehen ja naisen väliset suhteet ovat johtuneet muka ihmisten silloisista uskonnollisista käsityksistä eivätkä heidän todellisista elinoloistaan, Bachofen mystifioi kauttaaltaan tavattomasti mita merkittävimmät havaintonsa. (*Engelsin huomautus.*)

¹ Ch. Letourneau, „L'évolution du mariage et de la famille” (Avioliiton ja perheen kehitys), Paris 1888. *Toim.*

² E. A. Westermarck, „The History of Human Marriage” (Ihmisen avioliiton historia), London 1891. *Toim.*

animales”, 1877¹⁾ sanoo suoraan: „Lauma on korkein yhteiskunnallinen ryhmittymä, jonka voimme havaita eläinten keskuudessa. Se näyttää muodostuvan perheistä, mutta *perhe ja lauma ovat* jo alun perin *ristiriidassa keskenään*, niiden kehitys on kääntäen verrannollista.”

Kuten jo edelläsanotusta näkyy, me emme tiedä mitään varmaa ihmisenmuotoisten apinain perheryhmittymistä emmekä muista laumaryhmittymistä; tiedot ovat suorastaan ristiriitaisia. Eikä se ole ihmeekään. Kuinka ristiriitaisia ovatkaan ja kuinka kovin kaipaavatkaan kriittillistä tarkistamista ja seulomista jo ne tiedot, joita meillä on villeistä ihmisheimoista! Mutta vielä paljon vaikeampi on tutkia apinayhteiskuntia kuin ihmis-yhteiskuntia. Meidän on siis hylättävä toistaiseksi jokainen johtopäätös, joka perustuu sellaisiin ehdottomasti epäluotettaviin tietoihin.

Edellä esittämämme Espinasin väite tarjoaa sitä vastoin meille paremman kiinnekohdan. Kehittyneimmillä eläimillä lauma ja perhe eivät ole toistensa täydennyksiä, vaan vastakohtia. Espinas tekee erinomaisesti selkoa siitä, kuinka koirasten mustasukkaisuus kiima-aikana höllentää jokaista yhteistä laumaa tai hajottaa sen väliaikaisesti. „Siellä, missä perhe on kiteytynyt yhtenäiseksi, laumojä jäädä muodostuu vain harvoissa poikkeustapauksissa. Sitä vastoin siellä, missä sukupuoliyhteys on vapaata tai vallitsee moniavioisuus, lauma syntyy miltei itsestään... Jotta lauma voisi syntyä, täytyy perhesiteiden höllentyä ja yksilön tulla jälleen vapaaksi. Siitä syystä havaitsemmekin linnuilla an harvoin järjestyneitä laumojä jäädä... Sitä vastoin imettäväsillä havaitsemme jossakin määrin järjestyneitä yhteiskuntia juuri sen vuoksi, että niillä yksilö ei katoa perheeseen... Siis jo alun pitäen lauman yhteenkuuluvaisuustunteella ei voi olla suurempaa viholista kuin perheen yhteenkuuluvaisuus. Älkäämme epäröikö sanoa: perhettä korkeamman yhteiskuntamuodon kehittyminen on voinut tapahtua vain siten, että tuo yhteiskuntamuoto imi itseensä perheet, joissa tapahtui perinpohjainen muutos, mikä ei tee mahdolliseksi sitä, että juuri siten nämä perheet saivat myöhemmin tilaisuuden järjestäytyä uudelleen verrattomasti suotuisammissa olosuhteissa” (Espinas, 1. luku, siteeraus teoksesta Giraud-Teulon, „Origines du mariage et de la famille”, 1884²⁾, ss. 518—520).

Tästä näkyy, että eläinyhteiskunnilla on kyllä tietty, mutta vain negatiivinen arvo tehtäessä johtopäätöksiä ihmisyhteis-

¹ A. Espinas, „Des sociétés animales. Étude de psychologie comparée” (Eläinyhteiskunnista. Tutkielma vertailevan psykologian alalta), Paris 1877. Toim.

² A. Giraud-Teulon, „Les origines du mariage et de la famille” (Avioliiton ja perheen alkuperä), Genève 1884. Toim.

kunnista. Sikäli kuin tiedämme, kehittyneimmillä luurankoisilla eläimillä on vain kaksi perhemuotoa: moninaaraisuus ja erillinen pariskunta; molemmissa saa olla vain *yksi* täysikasvuinen koiras, vain *yksi* urospuoliso. Koiraksen mustasukkaisuus, joka samalla on sitomassa ja rajoittamassa eläinperhettä, asettaa viimeksi mainitun lauman vastakohtaksi; lauma, korkeampi yhdyselämän muoto, käy toisissa tapauksissa mahdottomaksi, toisissa tapauksissa höltyy tai hajoaa kiima-aikana ja parhaassa tapauksessa estyy kehityksessään koiraksen mustasukkaisuuden vuoksi. Jo yksistään tämä riittää todistamaan, että eläinperhe ja alkukantainen ihmisyyteiskunta ovat asioita, jotka eivät sovi yhteen, ja että eläinkunnasta kehittyneillä alkuihmisillä joko ei ollut ollenkaan perhettä tai oli korkeintaan sellainen perhe, jollaista ei ole eläimillä. Pienempi määrä sellaisia aseettomia eläimiä kuin muodostumassa oleva ihminen olisi kyllä tullut toimeen jopa sellaisessakin eristäytyneisyydessä, jossa yhdyselämän korkeimpana muotona on erillinen pariskunta, niin kuin Westermarck väittää metsästäjien kertomusten mukaan gorilloilla ja simpansseilla olevan. Mutta ennen kuin voitiin kehittyä eläimellisyyttä korkeammalle, ottaa luonnon suurin edistysaskel, tarvittiin lisätekiä: yksilön puolustuskyvyn riittämättömyys oli korvattava lauman yhteisvoimalla ja yhteistoiminnalla. Siitä tilasta, jossa ihmisapinat elävät nykyään, siirtyminen ihmisyyteen olisi aivan selittämätöntä; nämä apinat vaikuttavat enemmänkin poikkeavilla sivuhaaroilta, joiden kohtalona on kuolla vähitellen sukupuuttoon, ja jotka joka tapauksessa ovat häviämässä. Yksistään tämä on riittävää, hylätäksemme kaikki niiden ja alkuihmisten perhemuotoja rinnastavat johtopäätökset. Mutta täysikasvuisten urosten keskinäinen suvaitsevaisuus, siis mustasukkaisuuden puuttuminen, oli ensimmäinen edellytys suurempien ja pysyvien ryhmien muodostumiselle, sillä eläimen ihmistyminen saattoi tapahtua vain sellaisissa ryhmissä. Entä mikä on todella se vanhin, alkuperäisin perhemuoto, jonka voimme eittämättömästi todistaa historiallisesti olevaksi ja jota voimme vielä nykyisinkin siellä täällä tutkia? Ryhmäavioliitto, muoto, jolloin kokonaiset mies- ja naisryhmät keskinäisesti omistavat toisensa ja mustasukkaisuudelle jää vain vähän sijaa. Ja edelleen myöhäisemmällä kehitysasteella tavataan poikkeuksellisena muotona monimiehisyyttä, joka on vieläkin tuntuvampi isku kaikille mustasukkaisuudentunteille ja sen tähden eläimille tuntematon. Mutta koska meidän tuntemiimme ryhmäavioliiton muotoihin liittyy sikäli omituisen mutkikkaita ehtoja, että ne pakostakin viittaavat siihen, että sukupuolien aikaisemmat keskinäissuhteiden muodot ovat olleet yksinkertaisempia ja että siis viime kädessä on ollut säännöstelemättömän yhteyden kausi, mikä vastaa siirtymistä eläimellisyydestä ihmisyyteen, niin viittaukset eläinavioihin johtavat

meidät jälleen siihen pisteeseen, josta niiden olisi pitänyt johtaa meidät kerta kaikkiaan pois.

Mitä sitten merkitsee säännöstelemätön sukupuoliyhteys? Se merkitsee, että silloin ei ollut nykyisen tai jonkin aikaisemman ajan rajoituksia. Mustasukkaisuuden asettamien raja-aitojen olemme jo nähneet kaatuvan. Jos mikä niin se on varmaa, että mustasukkaisuus on suhteellisen myöhään kehittynyt tunne. Samoin on sukurutsauskäsitteen laita. Eivät vain veli ja sisar olleet alkuaikoina mies ja vaimo, vaan myös vanhempien ja lasten sukupuoliyhteys on sallittua vielä tänäänkin useiden kansojen keskuudessa. Bancroft („The Native Races of the Pacific States of North America”, 1875¹, I osa) todistaa asian olevan näin Beringin salmen kaviateilla, Alaskan kadiakeilla, brittiläisen Pohjois-Amerikan sisäosien tinneillä; Letourneau esittää samanlaisia tosiasioita chippewa-intiaaneista, Chilen cucuista, Taka-Intian karaibeista, kareneista, puhumattakaan siitä, mitä muinaiskreikkalaiset ja -roomalaiset kertovat parthialaisista, persialaisista, skyyttalaisista, hunneista jne. Ennen sukurutsauksen keksimistä (ja se on keksintö, vieläpä mitä arvokkain) vanhempien ja lasten välinen sukupuoliyhteys ei voinut olla sen kauhistuttavampaa kuin muiden eri sukupolviin kuuluvien henkilöiden välinen sukupuoliyhteys, jota kyllä esiintyy nykyäänkin mitä poroporvarillisimmassakin maissa herättämättä sen suurempaa kauhistusta; meneväthän jopa vanhat, yli kuusikymmenvuotiaat „neidotkin” toisinaan naimisiin, jos ovat kyllin rikkaita, noin kolmikymmenvuotiaiden nuorten miesten kanssa. Mutta jos tuntemistamme alkukantaisimmista perhemuodoista erotamme niihin kytkeytyneet sukurutsauskäsitteet — käsitteet, jotka ovat tyyten erilaiset ja usein suorastaan päinvastaiset kuin meidän —, niin saamme sukupuoliyhteyden muodon, jota voidaan sanoa vain säännöstelemättömäksi. Säännöstelemättömäksi sikäli, kun ei ollut vielä niitä rajoituksia, jotka juurtunut tapa myöhemmin asetti. Mutta tästä ei suinkaan seuraa välttämättömästi, että jokapäiväisessä käytännössä olisi vallinnut mitä pahin sekamelska. Yhdistyminen tietyn ajan kestäväksi erilliseksi pariskunnaksi ei suinkaan ollut mahdotonta, ja niinhän on laita useimmiten jopa ryhmäavioliitoissakin nykyään. Ja kun sellaisen alkutilan uusin kieltäjä, Westermarck, nimittää avioliitoksi jokaista suhdetta, jossa molemmat sukupuolet pysyvät parina jälkeläisen syntymään saakka, niin on huomautettava, että sellainen avioliitto saattoi yhtä hyvin olla mahdollinen yhtymisen ollessa säännöstelemätöntä olematta silti ristiriidassa säännöstelemättömyy-

¹ H. H. Bancroft, „The Native Races of the Pacific States of North America” (Pohjois-Amerikan Tyynenmeren-valtioiden alkuasukasrodut), vol. I—V, New York 1875—1876. Toim.

den kanssa, ts. tapojen asettamien sukupuoliyhteysrajoitusten puuttumisen kanssa. Westermarck lähtee tosin mielipiteestä, että „säännöstelemättömyyteen sisältyy yksilöllisten mieltymysten tukahduttaminen”, niin että „prostituutio on säännöstelemättömyyden mitä aidoin muoto”. Minusta tuntuu päinvastoin siltä, että alkuajan oloja on kerrassaan mahdotonta ymmärtää niin kauan, kuin niitä tarkastellaan porttolan lasien läpi. Palaamme tähän kohtaan uudelleen ryhmäavioliiton yhteydessä.

Tästä säännöstelemättömän yhteyden alkutilasta kehittyi Morganin mukaan todennäköisesti hyvin aikaisin:

1. *Veriheimolaisperhe*, perheen ensimmäinen aste. Siinä avio-ryhmät on erotettu sukupolvien mukaan: kaikki samaan perheeseen kuuluvat isoisät ja isoäidit ovat samalla keskenään miehiä ja vaimoja, samoin heidän lapsensa, siis isät ja äidit, joiden lapset muodostavat vuorostaan kolmannen yhteisten aviopuolisoiden piirin, ja näiden lapset, ensimmäisten lastenlastenlapset, neljännen. Tämä perhemuoto sulkee siis pois niin oikeuksien kuin velvollisuuksienkin (kuten me sanoisimme) mielessä vain esivanhempien ja jälkeläisten, vanhempien ja lasten keskeisen avioliiton. Veljet ja sisaret, serkut, pikkuserkut jne. ovat kaikki veljiä ja sisaria keskenään ja *juuri sen vuoksi* kaikki toinen toisensa miehiä ja vaimoja. Veljen ja sisaren suhteeseen sisältyy tällä asteella sinänsä ilman muuta keskinäisen sukupuoliyhteyden harjoittaminen.¹ Tyypillisessä muodossaan sellainen perhe muodostuisi yhden parin jälkeläistöstä, jossa kunkin polven jälkeläiset ovat keskenään veljiä ja sisaria ja juuri sen vuoksi toistensa miehiä ja vaimoja.

Veriheimolaisperhe on hävinnyt kokonaan. Alkeellisimpien villikansojen keskuudesta, joista historia kertoo, ei löydy ainoatakaan todistettavissa olevaa esimerkkiä siitä. Mutta siihen käsitukseen, että sellaisen perhemuodon *on täytyntä* olla olemassa, pakottaa meidät havaijilainen sukulaisuusjärjestelmä, joka on vieläkin voimassa kaikkialla Polynesiassa ja ilmentää sellaisia

¹ Eräässä vuoden 1882 keväällä kirjoittamassaan kirjeessä Marx puhuu mitä ankarimpia sanoja siitä, että Wagnerin „Nibelungenin” tekstissä muinaisaikaa on kokonaan vääristely sanomalla: „Onko koskaan kuultu, että veli syleili sisartaan morsiamena?” Näille Wagnerin „kiimajumalille”, jotka piristävät aivan nykyaikaisella tavalla lemmpeliään sekoittamalla siihen hiukan sukurutsausta, Marx vastaa: „Muinaisaikana sisar oli vaimo ja se oli siveellistä”. (*Engelsin huomautus.*)

Muuan Wagnerin ranskalainen ystävä ja ihailija ei ole samaa mieltä tästä arviosta ja huomauttaa, että jo vanhemmassa Eddassa, johon Wagner nojaa, Oegisdreckassa, Loki moittii Freyaa: „Jumalien edessä syleilit omaa veljeäsi”. Sisarusten välisen avioliiton piti olla siis jo silloin kiellettyä. Oegisdrecka on sen ajan tuote, jolloin usko vanhoihin jumalaistaruihin oli kokonaan murtunut; se on aito lucianolainen ivalaulu jumalista. Kun Loki siinä Mefistona antaa sellaisen moitteen Freyalle, se puhuu pikemminkin Wagneria vastaan.

veriheimolaisuusasteita, jotka ovat voineet saada alkunsa vain tästä perhemuodosta; siihen pakottaa meitä perheen koko myöhempi kehitys, joka edellyttää tämän muodon olleen välttämättömänä alkuasteena.

2. *Punaluaperhe*. Kun ensimmäisenä edistysaskeleena järjestäytymisessä oli vanhempien ja lasten erottaminen keskinäisestä sukupuolilyhteydestä, niin toisena oli sisaren ja veljen erottaminen. Tämä edistysaskel oli asianomaisten suuremman samanikäisyyden takia tavattoman paljon tärkeämpi, mutta myös vaikeampi kuin ensimmäinen. Edistys tapahtui vähitellen, alkaen todennäköisesti sisarusten (so. äidinpuoleisten sisarusten) välisen sukupuolilyhteyden lakkautumisesta, mikä ilmeni ensin yksityisinä tapauksina ja tuli vähitellen säännöksi (Hawaijisaarilla on vielä tällä vuosisadalla esiintynyt poikkeuksia), ja päättyen kollateraalistenkin sisarusten, ts. meidän nimityksemme mukaan sisarusten lasten, lastenlasten ja lastenlastenlasten välisen avioliiton kieltämiseen; Morganista se „kuvaa erinomaisesti sitä, kuinka luonnollisen vallinnan periaate vaikuttaa”. Epäilemätöntä on, että heimojen, joissa tämä edistys rajoitti sisäsiitosta, täytyi kehittyä nopeammin ja täydellisemmin kuin niiden, joiden keskuudessa sisarusten avioliitto pysyi sääntönä ja käskynä. Ja sitä, kuinka valtava oli tämän edistysaskeleen vaikutus, osoittaa siitä välittömästi alkunsa saanut *sukulaitos*, joka vaikuttaa paljon pitemmälle kuin oli alunperin tarkoitettu ja muodostaa maapallon useimpien, ellei kaikkien raakalaiskansojen yhteiskuntajärjestyksen perustan ja josta Kreikassa ja Roomassa siirrytään välittömästi sivistykseen.

Jokaisen alkuperheen täytyi ainakin parin sukupolven jälkeen jakautua. Alkukantainen kommunistinen yhteistalous, joka oli poikkeuksetta vallitsevana aina pitkälle raakalaisuuden keskiasteelle saakka, määräsi perhekunnan maksimaalisen suuruuden, joka vaihteli olosuhteiden mukaan, mutta oli kullakin seudulla kutakuinkin pysyvä. Niin pian kuin saman äidin lasten välistä

Loki sanoo niin ikään muutamia säikeistöjä myöhemmin Njordille: „Sisaresi kanssa synnytit sinä (sellaisen) pojan” (vidh systur thinni gaztu slikan mög). Totta kyllä Njord ei ole as, vaan van ja sanoo Ynglinga-saagassa, että sisarusten väliset avioliitot ovat tavallisia Vanehemissa, kuten ei ole laita asien keskuudessa. Tämä voisi olla merkinä siitä, että jumalina vanit ovat vanhempia kuin asit. Joka tapauksessa Njord elää asien keskuudessa heidän vertaisenaan, ja niin Oegisdrecka on pikemminkin todistus siitä, että norjalaisten jumalaistarujen syntymisaikana sisarusten välinen avioliitto ei vielä herättänyt paheksumista ainakaan jumalien keskuudessa. Jos Wagneria tahdotaan puolustaa, niin lienee parempi vedota Eddan asemesta Goetheen, joka jumalasta ja bajadeerista sepittämässään balladissa tekee samanlaisen virheen naisten uskonnolliseen antautumiseen nähden ja lähentää sitä aivan liikaa nykyaikaiseen prostituutioon. (*Engelsin huomautus neljänteen painokseen.*)

sukupuoliyhteyttä alettiin pitää sopimattomana, täytyi tämän tuntuva vanhojen talousyhteisöjen (Hausgemeinden) jakautumisessa ja uusien perustamisessa (minkä ei tarvinnut kuitenkaan välttämättömästi tapahtua perheryhmittäin). Yksi tai useampi sisarten sarja tuli toisen ja heidän veljensä toisen ryhmän kanta-joukoksi. Näin tai tähän tapaan syntyi veriheimolaisperheestä Morganin punaluaperheeksi nimittämä muoto. Havaijilaisen tavan mukaan joukko sisaria — täyssisaria tai kaukaisempaa sukua olevia naisia (ts. serkkuja, pikkuserkkuja jne.) — oli yhteisten miehiensä, muttei kuitenkaan veljiensä yhteisiä vaimoja; nämä miehet eivät sanoneet enää toisiaan veljiksi, joita heidän ei tarvinnut enää ollakaan, vaan punaluoiksi, so. läheisiksi tovereiksi, niin sanoakseni yhtymäkumppaneiksi. Samalla tavalla joukko täysveljiä tai kaukaisempaa sukua olevia miehiä oli yhteisessä avioliitossa naisjoukon, *ei* kuitenkaan sisartensa kanssa, ja nämä naiset sanoivat toisiaan punaluoiksi. Siinä on klassillisessa muodossaan se perhemuodostuma, jossa myöhemmin tapahtui joukko muutoksia ja jonka oleellisin piirre oli miesten ja naisten yhteisyys tietyssä perhepiirissä, josta kuitenkin suljettiin pois ensin vaimojen veljet ja myöhemmin myös miespuoliset serkut, pikkuserkut jne. ja toisaalta myös miesten sisaret.

Tässä perhemuodossa esiintyvät siis mitä täydellisimpinä ne sukulaisuusasteet, joita amerikkalainen järjestelmä ilmentää. Äitini sisarten lapset ovat yhä vielä hänenkin lapsiaan, samoin isäni veljien lapset hänenkin lapsiaan, ja nämä kaikki ovat minun sisaruksiani; mutta äitini veljien lapset ovat nyt hänen veljenpoikiaan ja -tyttäriään, isäni sisarten lapset hänen sisarenpoikiaan ja -tyttäriään ja he kaikki minun serkkujani. Vaikka äitini sisarten miehet ovatkin yhä vielä hänen miehiään ja samoin isäni veljien vaimot niin ikään hänen vaimojaan — oikeudellisesti, vaikkakaan ei aina tosiasiallisesti —, niin sisarusten välisen sukupuoliyhteyden yhteiskunnallinen pannaanjulistaminen on jakanut sisarusten lapset, joita siihen asti oli pidetty erotuksesta sisaruksina, kahteen luokkaan: toiset pysyvät yhä edelleen (kaukaisempina) veljinä ja sisarina keskenään, toiset, veljen lapset toisaalta ja sisaren lapset toisaalta *eivät voi* enää olla sisaruksia, heillä ei voi enää olla yhteisiä vanhempia, ei yhteistä isää, ei äitiä, ei kumpaakaan, ja sen tähden tässä tulee ensimmäisen keran välttämättömäksi veljen- ja sisarenlasten, serkkujen, luokka, joka olisi ollut järjetön aikaisemmassa perhejärjestelmässä. Amerikkalainen sukulaisuusjärjestelmä, joka minkälaiseen tahansa yksiavioisuuteen perustuvassa perhemuodossa näyttää aivan järjettömältä, saa punaluaperheestä pienimpiä yksityiskohtiaan myöten järjellisen selityksen ja luonnollisen perustelun. Punaluaperheen tai jonkin sen tapaisen muodon on täytynyt niin ikään

olla olemassa ainakin tämän sukulaisuusjärjestelmän levinneisyyden puitteissa.

Tämä perhemuoto, joka todella on olemassa todistettavasti Hawaiiisaarilla, olisi todennäköisesti ollut tavattavissamme koko Polynesiassa, jos hurskaat lähetysaarnaajat olisivat kyenneet, kuten muinoin espanjalaiset munkit Amerikassa, näkemään sellaisissa epäkristillisissä suhteissa muutakin kuin pelkkää „inhottavuutta”¹. Kun Caesar kertoo meille briteistä, jotka silloin olivat raakalaisuuden keskiasteella, että „heillä joka kymmenellä tai kahdellatoista, vieläpä useimmiten veljeksillä tai vanhemmilla ja lapsilla keskenään on yhteiset vaimot” —, niin ryhmäavio on paras selitys siihen. Raakalaisäideillä ei ole kymmentä tai kahta-toista poikaa, jotka olisivat kyllin vanhoja voidakseen pitää yhteisiä vaimoja, mutta punaluaperhettä vastaavassa amerikkalaisessa sukulaisuusjärjestelmässä on paljon veljiä, koska miehen kaikki serkut ja pikkuserkut ovat hänen veljiään. Sanoessaan „vanhemmilla ja lapsilla keskenään” Caesar lienee erehtynyt; tässä järjestelmässä ei ole ehdottomasti mahdotonta, että isä ja poika tai äiti ja tytär kuuluvat samaan avioryhmään, mutta isä ja tytär tai äiti ja poika eivät voi kuulua siihen. Tämä tai samantapainen ryhmäavion muoto selittää niin ikään helpoimmin Herodotoksen ja muiden muinaisajan kirjailijoiden kertomukset vaimojen yhteisyydestä villi- ja raakalaiskansoilla. Tämä pätee myös siinä suhteessa, mitä Watson ja Kaye („The People of India”²) kertovat Audhin (Gangesista pohjoiseen) tikureista: „He elävät miltei erotiksetta yhdessä (so. sukupuolisesti) suurina yhdyskuntina, ja vaikka kaksi ihmistä olisikin keskenään naimisissa, niin avio-side on kuitenkin vain nimellinen.”

Sukulaitos näyttää useimmissa tapauksissa kehittyneen suoranaisesti punaluaperheestä. Tosin australialainen luokkasysteemikin³ voisi olla sen lähtökohtana; australialaisilla on suvut, muttei vielä punaluaperhettä, vaan ryhmäavion karkeampi muoto.

Kaikissa ryhmäperheen muodoissa on epätietoista, kuka on lapsen isä, mutta tiedetään, kuka on hänen äitinsä. Vaikka tämä sanookin yhteisperheen *kaikkia* lapsia lapsikseen ja vaikka

¹ Ne erotiksettoman sukupuoliyhteyden, hänen ns. „Sumpfzeugung’insa”, jäljet, jotka Bachofen luulee löytäneensä, johtavat ryhmäavioon — sitä ei voida nyt enää epäillä. „Jos kohta Bachofen pitää näitä punalua-avioliittoja „laittomina”, niin sen aikakauden ihminen pitäisi useimpia nykyisiä isän- tai äidinpuoleisten serkkujen tai pikkuserkkujen välisiä avioliittoja sukurutsauksena, nimittäin veriheimolaisia olevien sisarusten välisinä avioliittoina” (Marx). (*Engelsin huomautus.*)

² J. F. Watson and J. W. Kaye, „The People of India” (Intian väestö), vol. I—VI, London 1868—1872. *Toim.*

³ Tässä ja alempana on puhe Australian alkuasukkaiden isoista avio-ryhmistä. *Toim.*

hänellä onkin äidinvelvollisuuksia niitä kohtaan, hän tuntee silti omat lapsensa muiden joukosta. On siis selvää, että niin kauan kuin ryhmäavio on olemassa, vain *äidinpuoleinen* syntyperä on todistettavissa, siis tunnustetaan vain *naispuolinen linja*. Asian laita on todellakin näin kaikkien villikansojen ja alemmalla raakalaisasteella olevien kansojen keskuudessa; ja Bachofenin toinen suuri ansio onkin siinä, että hän havaitsi tämän ensimmäisenä. Tätä äidinpuoleisen syntyperän yksinomaista tunnustamista ja siitä ajan oloon kehittyneitä perintösuhteita hän sanoo äidinoikeudeksi. Käytän lyhyiden vuoksi tätä nimitystä. Se on kuitenkin väärä, sillä tällä yhteiskunta-asteella ei voida vielä puhua oikeudesta juridisessa mielessä.

Kun nyt otamme punaluaperheen kahdesta tyypillisestä ryhmästä toisen, nimittäin ryhmän, jonka muodostavat sisaret ja läheisemmät ja kaukaisemmat naispuoliset serkut (ts. täyssiarten jälkeläiset ensimmäisessä, toisessa tai etäisemmässä polvessa) lapsineen ja äidinpuoleisine veljineen sekä läheisimpine ja etäisimpine miespuolisine serkkuineen (jotka edellytyksemme mukaan *eivät* ole heidän miehiään), saamme juuri niiden henkilöiden piiriin, jotka sittemmin esiintyvät suvun jäsenenä sukulaitoksen alkuasteella. Heillä on kaikilla yhteinen kantaäiti, josta polveutuneina naispuoliset jälkeläiset ovat sukupolvittain sisaria. Mutta näiden sisarten miehet eivät voi olla enää heidän veljiään, siis polveutua tästä kantaäidistä, eivätkä siis kuulu veriheimolaisryhmään, josta sittemmin tulee suku; mutta heidän lapsensa kuuluvat tähän ryhmään, sillä vain äidinpuoleinen polveutuminen on ratkaiseva, koska vain se on varma. Heti kun kaikkien sisarusten, myös etäisimpien äidinpuoleisten kollateraalisten sukulaisten välisen sukupuolilyhteyden kieltö on vakiintunut, edellä mainittu ryhmäkin on muuttunut suvuksi, ts. muodostunut äidinpuoleisten veriheimolaisten kiinteäksi piiriksi, johon kuuluvat eivät saa mennä keskenään naimisiin ja joka tästä alkaen muiden yhteiskunnallista tai uskonnollista laatua olevien yhteisten laitosten ansiosta lujittuu ja erottuu saman heimon toisista suvuista yhä enemmän ja enemmän. Siitä tarkemmin myöhemmin. Mutta mikäli katsomme, että suvun kehittyminen punaluaperheestä ei ole ainoastaan välttämätöntä, vaan jopa itsestään selvää, niin on syytä otaksua miltei varmana asiana, että tämä perhemuoto on ollut muinoin kaikilla kansoilla, joilla on todistettavasti sukulaitoksia, ts. miltei kaikilla raakalais- ja sivistyskansoilla.

Kun Morgan kirjoitti kirjansa, tietomme ryhmäavioliitosta olivat vielä perin suppeita. Tiedettiin vähän yhtä ja toista luokiksi järjestyneiden australialaisten ryhmäavioliitoista, minkä lisäksi Morgan oli jo 1871 julkaissut saamansa tiedot havaijilaisesta punaluaperheestä. Toisaalta punaluaperhe selitti täydellisesti Amerikan intiaanien keskuudessa vallitsevan sukulaisuusjärjes-

telmän, joka oli ollut Morganin kaikkien tutkimusten lähtökohdanna; toisaalta se muodosti valmiin lähtökohdan, josta voitiin johtaa äidinoikeuteen perustuva suku; se edusti vihdoin paljoa korkeampaa kehitysastetta kuin australialaiset luokat. Oli siis ymmärrettävää, että Morgan käsitti sen kehitysasteeksi, joka välttämättömästi oli edeltänyt pareittaisaviota, ja päätteli sen olleen aikaisempina aikoina yleisesti levinneenä. Olemme tulleet tuntemaan sittemmin useita muita ryhmäavioliiton muotoja ja tiedämme nyt, että Morgan meni siinä suhteessa liian pitkälle. Mutta hänellä oli kuitenkin onni kohdata punaluauperheessään ryhmäavioliiton korkein, klassillinen muoto, se muoto, josta lähtien on yksinkertaisimmin selitettävissä siirtyminen korkeampaan muotoon.

Ryhmäavioliittoa koskevien tietojemme varsinaisesta rikastuttamisesta saamme kiittää englantilaista lähetyssaarnaajaa Lorimer Fisonia, joka vuosikautia tutki tätä perhemuotoa sen klassillisessa maaperässä Australiassa. Hänen havaintojensa mukaan alimmalla kehitysasteella ovat Australian neekerit Mount Gambierissa Etelä-Australiassa. Koko heimo on jakautunut siellä kahteen suureen luokkaan: kroatit ja kumitet. Sukupuoliyhteyden harjoittaminen näiden kummankin luokan sisällä on ankarasti kielletty; sitä vastoin toisen luokan jokainen mies on syntymästään asti toisen luokan jokaisen naisen aviomies ja päinvastoin. Naimisissa toistensa kanssa ovat siis kokonaiset ryhmät, luokat eivätkä yksilöt. Ja huomattakoon, ettei sukupuoliyhteyttä ole rajoittamassa enempää ikäero kuin läheinen veriheimolaisuuskaan eikä muitakaan ehtoja paitsi jakautuminen kahteen eksogaamiseen luokkaan. Krokin laillisena puolisona on jokainen kumitenainen; mutta koska hänen oma tyttärensä on kumitevaimon tyttärenä äidinoikeuden mukaan niin ikään kumite, niin tämä on siten jokaisen krokin, siis myös isänsä synnyntäin aviovaimo. Ainakaan luokkalaitos, sellaisena kuin sen tunemme, ei aseta siinä suhteessa mitään esteitä. Siis joko tämä laitos on syntynyt aikana, jolloin vanhempien ja lasten välisessä sukupuoliyhteydessä ei nähty vielä mitään erikoisen kauheata, vaikka hämäästi pyrittiinkin rajoittamaan sisäsiitosta — ja luokkalaitos lienee syntynyt tällöin välittömästi säännöstelemättömästä sukupuoliyhteydestä edellyttävästä tilasta — tai vanhempien ja lasten välinen yhteys oli kiellettyä jo tavan ansiosta, kun avio- luokat syntyivät, ja silloin nykyinen tila viittaa aikaisempaan veriheimolaisperheeseen ja on ensimmäinen askel pois siitä. Jälkimmäinen on todennäköisintä. Mikäli tiedän, Australiasta ei kerrota esimerkkejä vanhempien ja lasten välisestä avioyhteydestä, ja myöhempien eksogamian muoto, äidinoikeuteen perustuva suku, edellyttää tavallisesti ilman muuta tämän yhteyden kielletyksi jo suvun syntyessä.

Tämä *kahden* luokan järjestelmä on olemassa paitsi Mount Gambierissa Etelä-Australiassa, myös kauempana idässä Darlingjoen varrella ja koillisosassa Queenslandissa, ja se on siis laajalle levinnyt. Se kieltää vain sisarusten välisen, veljesten lasten välisen ja äidinpuoleisten sisarten lasten välisen avioliiton, koska nämä kuuluvat samaan luokkaan; sisaren ja veljen lapset voivat sen sijaan mennä keskenään naimisiin. Vielä pitemmällä sisäsiitoksen estämisessä ollaan kamilaroiheimon keskuudessa Darlingjoen varrella Uudessa Etelä-Walesissa, missä molemmat alkuperäiset luokat ovat jakautuneet neljäksi luokaksi, joista kukin kokonaisuudessaan on niin ikään naimisissa jonkin tietyn toisen luokan kanssa. Kaksi ensimmäistä luokkaa ovat syntymästään asti toistensa aviopuolisoja; aina sen mukaan, kuuluuko äiti ensimmäiseen tai toiseen luokkaan, lapset joutuvat kolmanteen tai neljänteen luokkaan; näiden molempien, niin ikään keskenään naimisissa olevien luokkien lapset kuuluvat taas ensimmäiseen ja toiseen luokkaan. Siis yksi sukupolvi kuuluu aina ensimmäiseen ja toiseen, seuraava kolmanteen ja neljänteen, sitä seuraava taas ensimmäiseen ja toiseen luokkaan. Tämän mukaan sisarusten (äidinpuoleisten sisarusten) lapset eivät voi, mutta sisarusten lastenlapset kyllä voivat olla mies ja vaimo. Tämä omituisen monimutkainen järjestys käy vielä sotkuisemmaksi — ainakin myöhemmin — äidinoikeuteen perustuvien sukujen porrastumisen vuoksi. Sitä emme voi nyt kuitenkaan ryhtyä tarkastelemaan. Huomaamme siis, että pyrkimys sisäsiitoksen estämiseksi työntyy yhä uudestaan esiin, mutta täysin vaistomaisesti, luonnonvoimaisesti, ilman selvää tietoisuutta päämäärästä.

Ryhmäavioliitto, joka Australiassa on lisäksi luokkien avioliitto, usein yli koko mantereen hajaantuneen miesluokan joukkoavioliitto yhtä laajalle levinneen naisluokan kanssa, ei lähemmin tarkasteltuna näytä suinkaan niin hirvittävältä kuin mitä porttolajärjestelmään tottuneet poroporvarit mielessään kuvittelevat. Päinvastoin sen olemassaolosta ei ollut edes aavistusta ennen kuin vasta useiden vuosien kuluttua, ja se on aivan hiljattain tullut jälleen kiistanalaiseksi. Pintapuolisesta tarkastelijasta se näyttää löysältä yksiavioisuudelta ja eräissä tapauksissa monivaimoisuudelta, ja sen ohella tilapäiseltä uskottomuudelta. On kulutettava vuosia, kuten Fison ja Howitt, jotta voisi löytää säännöstelevän lain näistä avioliittosuhteista, jotka käytännössä tuntuvat tavallisesta eurooppalaisesta pikemminkin kotoisilta, lain, jonka mukaan vieras australialaisneekeri tapaa kuitenkin usein jokaisessa leirissä, jokaisessa heimossa, tuhansien kilometrien päässä kotiseudultaan, henkilöiden keskuudessa, joiden kieltä hän ei ymmärrä, naisia, jotka antautuvat hänelle vastustelematta ja mielipahatta, ja jonka mukaan se, jolla on useampia vaimoja, luovuttaa vieraalle yhden heistä yöksi. Siinä, missä eurooppalainen

näkee siveettömyyttä ja laittomuutta, vallitsee itse asiassa ankara laki. Naiset kuuluvat vieraan avioluokkaan ja ovat sen tähden hänen synnynnäisiä aviovaimojaan; sama siveyslaki, joka määrää molemmat toisilleen, kieltää pannarangaistuksen uhalla kaiken yhteyden toisilleen kuuluvien avioluokkien ulkopuolella. Avioluokkalakia noudatetaan tiukasti vieläpä naisia ryöstettäessäkin, mikä on monin paikoin yleisenä sääntönä.

Naisenryöstössä näkyy jo muuten merkkejä yksiavioisuuteen siirtymisestä, ainakin pareittaisavion muodossa: kun nuori mies on ryöstänyt tai vienyt tytön ystäviensä auttamana, niin nämä kaikki ovat vuoron perään sukupuoliyhteydessä tytön kanssa, mutta sen jälkeen tämä on ryöstön toimeenpanneen nuoren miehen vaimo. Jos taas ryöstetty nainen karkaa miehensä luota ja joku toinen mies hänet valtaa, niin naisesta tulee viimeksi mainitun vaimo ja ensimmäinen mies on menettänyt etuoikeutensa. Vaikka ryhmäavioliitto on edelleen yleisesti olemassa, sen rinnalla ja sisällä muodostuu siis poikkeuksellisia suhteita, pitempi- tai lyhempiaikaisia pariskuntia, minkä lisäksi on myös monivaimoisuutta, joten ryhmäavioliitto on jo täälläkin häviämässä ja kysymys on vain siitä, kumpi katoaa ensin näyttämöltä eurooppalaisten vaikutuksesta: ryhmäavioliitto vaiko siinä oleva australialaisneekeri.

Kokonaisia luokkia käsittävä avioliitto on kuitenkin sellaisena kuin se on olemassa Australiassa hyvin alkeellinen ja alkukantainen ryhmäavioliiton muoto, kun taas punaluauperhe, sikäli kuin tiedämme, on ryhmäavioliiton korkein kehitysaste. Edellinen näyttää olevan kuljeskelevien villi-ihmisten yhteiskunnallista kehitystasoa vastaava muoto, jälkimmäinen edellyttää jo kommunististen yhteisöjen verraten kiinteää asutusta ja johtaa välittömästi lähinnä korkeammalle kehitysasteelle. Kummankin välillä on varmasti vielä useita väliasteita; tässä suhteessa edessämme on miltei koskematon tutkimusala, joka on vasta avattu.

3. *Pareittaisperhe.* Tietyntausta lyhyemmän tai pitemmän ajan kestävää pareittaisuutta oli jo ryhmäavioliitossa tai vieläkin aikaisemmin. Miehellä oli useista vaimoistaan yksi päävaimo (lempivaimoksi tätä tuskin voitaneen vielä sanoa), jolle hän oli muihin aviomiehiin nähden pääasiallinen aviomies. Tämä seikka on paljonkin sekaannuttanut lähetysaarnajia, jotka pitävät ryhmäavioliittoa milloin säännöstelemättömänä vaimojen yhteisyytenä, milloin mielivaltaisena avioliittorikoksena. Mutta tämän tavanmukaisen pareittaisuuden täytyi lujittua yhä enemmän ja enemmän, mitä enemmän kehittyi suku ja mitä enemmän muodostui sellaisia „veljien” ja „sisarien” luokkia, joiden kesken avioliitto oli nyt mahdollon. Sysäys, minkä suku antoi veriheimolaisten välisen avioliiton estämiseksi, johti vieläkin pitemmälle. Niinpä huomaamme, että irokeesien ja useiden muiden raakalaisuuden

aliasteella olevien intiaanien keskuudessa avioliitto on kielletty *kaikkien* niiden sukulaisten kesken, jotka heidän järjestelmänsä käsittää, ja niitä on useita satoja lajeja. Avioliittokieltojen monimutkaistuksessa siten jatkuvasti ryhmäavioliitot kävivät yhä mahdottomammiksi; ne syrjäytti *pareittaisperhe*. Tällä asteella mies elää yhden vaimon kanssa, kuitenkin niin, että monivaimoisuus ja tilapäinen uskottomuus pysyy miesten oikeutena, vaikkakin ensin mainittua ilmenee taloudellisista syistä vain harvoin; vaimoilta sitä vastoin vaaditaan useimmiten mitä ankarinta uskollisuutta yhteiselämän aikana ja heitä rangaistaan julmasti aviorikoksesta. Mutta kumpikin puoli voi purkaa helposti avioliiton, ja lapset kuuluvat kuten ennenkin yksinomaan äidille.

Myös tässä yhä pitemmälle menevässä veriheimolaisten loitontamisessa keskinäisestä avioliitosta vaikuttaa jatkuvasti luonnollinen valinta. Morgan sanoo: „Ei-veriheimolaissukuihin kuuluvien avioliitoista sai alkunsa uusi, niin fyysisesti kuin henkisestikin voimakkaampi rotu; kaksi edistyvää heimoa sekoittui toisiinsa, ja kallo ja aivosto kehittyivät jälkipolvilla luonnonmukaisesti, kunnes niissä yhdistyivät kummankin heimon kyvyt.” Sukujärjestelmään siirtyneiden heimojen täytyi siis päästä voitolle jälkeenjääneistä tai saada ne esimerkin voimalla tekemään samoin.

Perheen kehitys esihistoriallisella kaudella on näin ollen alkuaikaisen, koko heimon käsittävän piirin alituista supistumista, piirin, jossa vallitsevana on molempien sukupuolien välinen yhteisavio. Aviokiellon ulottaminen ensin läheisimpiä, sitten yhä etäisimpiä sukulaisia ja vihdoin jopa pelkästään lankoutuneitakin koskevaksi tekee lopulta jokaisen ryhmäavioliittomuodon käytännöllisesti mahdottomaksi, ja viimein jää jäljelle vain yksi, toistaiseksi vielä löysästi yhteenliittynyt pari, molekyyli, jonka hajaantuessa avioliitto yleensä lakkaa. Jo tästä näkyy, kuinka vähän yksilöllisellä sukupuolirakkaudella tämän sanan nykyisessä mielessä on ollut yhteyttä yksiavioisuuden syntymiseen. Vielä selvemmin sen osoittaa kaikkien tällä asteella olevien kansojen käytäntö. Jos kohta aikaisemmissa perhemuodoissa miesten ei tarvinnut koskaan olla naisia vailla, sillä heitä oli päinvastoin pikemminkin enemmän kuin tarpeeksi, niin nyt naiset kävivät harvinaisiksi ja tavoitelluiksi. Sen tähden pareittaisavioisuudesta alkaa naisten ryöstäminen ja ostaminen, jotka ovat laajalti ilmeneviä *oireita* paljon syvemmällä alkaneesta muutoksesta, mutteivät sen enempää kuin oireita, jotka, siis pelkät naisenhankkimistavat, pedanttinen skotti MacLennan on keksinyt vääntää „ryöstöavioliiton” ja „kauppa-avioliiton” nimisinä erikoisiksi perhekategorioksi. Muuten Amerikan intiaaneilla samoin kuin muuallakaan (missä ollaan samalla asteella) avioliitosta eivät päätä asianomaiset, joiden mieltä ei usein edes kysytä, vaan

heidän äitinsä. Usein kihlataan näin kaksi henkilöä, jotka eivät tunne lainkaan toisiaan, ja heille ilmoitetaan päätetystä kaupasta vasta naimisiinmenoajan tultua. Häiden edellä sulhanen antaa morsiamen sukulaisille (siis äidinpuoleisille, ei isälle eikä tämän sukulaisille) lahjoja, jotka katsotaan lunnaiksi tytön luovuttamisesta. Avioliitto on purettavissa, mikäli sitä tahtoo jompikumpi aviopuoliso, mutta useiden heimojen, esim. irokeesien keskuudessa on muodostunut vähitellen sellaisia eroja vastustava yleinen mielipide; mikäli syntyy riitaisuutta, molempien aviopuolisoiden sukulaiset ryhtyvät hieromaan sovintoa ja vasta sitten, jos siinä ei onnistuta, tapahtuu eroaminen, jolloin lapset jäävät vaimolle ja kumpikin puoli on vapaa menemään uusiin naimisiin.

Pareittaisperhe, joka sinänsä on liian heikko ja epävakainen tehdäkseen oman talouden tarpeelliseksi tai edes toivottavaksi, ei suinkaan hajota aikaisemmalta ajalta periytynyttä kommunistista taloutta. Mutta kommunistinen talous merkitsee naisten valtiutta kodin piirissä, samoin kuin se, että tunnustetaan yksinomaan äiti, koska isää on mahdotonta todeta varmasti, merkitsee naisten, ts. äitien, korkeata kunnioittamista. Järjettöimpiä 18. vuosisadan valistusajalta periytyneitä käsityksiä on, että nainen olisi ollut yhteiskunnan alkuaikoina miehen orjatar. Kaikkien villi-ihmisten sekä raakalaisuuden ali- ja keskiasteella, osittain vielä yliasteellakin olevien heimojen keskuudessa nainen ei ole ainoastaan vapaa, vaan myös varsin kunnioitetussa asemassa. Mikä asema hänellä on yhä pareittaisvirossakin, sen voinee todistaa Arthur Wright, joka oli monta vuotta lähetyssaarnaajana seneca-irokeesien keskuudessa: „Mitä tulee heidän perheisiinsä, niin siihen aikaan, kun he asuivat vielä vanhoissa pitkissä taloissa (useiden perheiden kommunistiset taloudet) ...siellä hallitsi aina jokin yksi klaani (suku), vaimot ottivat miehensä toisista klaaneista (suvuista)... Naispuoli oli tavallisesti hallitsevana talossa; varastot olivat yhteisiä; mutta voi sitä onnetonta aviomiestä tai rakastajaa, joka oli liian laiska tai taitamaton auttamaan omalta osaltaan yhteisen varaston lisäämistä. Vaikka hänellä olisi ollut kuinka paljon tahansa lapsia ja yksityistä omaisuutta talossa, hän sai joka hetki odottaa sitä, että hänet käsketään sitomaan mytensä ja painumaan tiehensä. Ja hänen oli turhaa yrittää sitä vastustaa; talossa tuli hänelle kuumat oltavat, ja hänen ei auttanut muu kuin palata oman klaaninsa (sukunsa) keskuuteen tai, kuten useimmiten tapahtui, pyrkiä naimisiin toisessa klaanissa. Naiset muodostivat mahtavan voiman klaaneissa (suvuissa), samoin kuin kaikkialla muuallakin. Kun sattui niikseen käymään, he erottivat päällikön ja alsivat hänet tavalliseksi sotilaaksi.” — Kommunistinen talous, jossa useimmat tai kaikki naiset kuuluvat samaan sukuun, mutta miehet eri sukuihin, muodostaa reaalisen perustan sille alkuaikojen

yleiselle naisten yliherruudelle, jonka keksiminen on Bachofenin kolmas ansio.— Huomautan lisäksi, että matkailijoiden tai läheytssarnaajien kertomukset villi- ja raakalaiskansojen naisten rasittamisesta ylettömällä työllä eivät suinkaan ole ristiriidassa edellä sanotun kanssa. Kummankin sukupuolen välinen työnjako riippuu kokonaan muista syistä kuin naisen asemasta yhteiskunnassa. Kansat, joiden naisten täytyy tehdä työtä paljon enemmän kuin mitä heille meidän käsityksemme mukaan kuuluisi, tuntevat naisia kohtaan todellista kunnioitusta usein paljon enemmän kuin eurooppalaisemme. Sivistyskauden näennäisesti kunnioitettu ja kaikesta todellisesta työstä vieraantunut nainen on yhteiskunnalliselta asemaltaan äärettömän paljon alempana kuin raskasta työtä tekevä raakalaisajan nainen, jota kansansa keskuudessa pidettiin todellisena herrasnaishena (lady, frowa, Frau = herratar) ja joka olikin sellainen myös arvoasemansa puolesta.

Onko pareittaisavio syrjäyttänyt Amerikassa jo kokonaan ryhmäavioliiton, se on ratkaistava suorittamalla lähempiä tutkimuksia vielä villiyyden yliasteella olevien Luoteis- ja varsinkin Etelä-Amerikan kansojen keskuudessa. Näistä viimeksi mainituista kerrotaan niin monia esimerkkejä sukupuolisesta vapaudesta, että tuskinpa voitaneen olettaa vanhan ryhmäavioisuuden tulleen täydellisesti voitetuksi. Missään tapauksessa se ei ole kadonnut vielä kokonaan jäljettämiin. Vähintään neljänkymmenen pohjois-amerikkalaisen heimon keskuudessa miehellä, joka nai vanhimman sisaren, on oikeus ottaa vaimoikseen myös kaikki tämän sisaret heti, kun he saavuttavat vaaditun iän: jäännös ajalta, jolloin koko sisarsarjalla oli yhteiset miehet. Ja Bancroft kertoo Kalifornian niemimaan asukkaista (villiyyden yliaste), että näillä on tiettyjä juhlia, joihin kokoontuu useita „heimoja” harjoittamaan rajoittamatonta sukupuolilyhteyttä. Nämä ovat ilmeisesti sukuja, joilla näiden juhlien muodossa on säilynyt hämärä muisto ajasta, jolloin yhden suvun naisilla oli kaikki toisen suvun miehet yhteisinä aviomiehinään ja päinvastoin. Sama tapa on yhä vallalla Australiassa. Muutamien kansojen keskuudessa vanhemmat miehet, päälliköt ja noitapapit etuilevat naisten yhteisyydellä ja monopolisoivat useimmat naisista itselleen; mutta siitä hyvästä heidän täytyy määrättyinä juhlina ja suurten kansankokousten aikana palauttaa voimaan entinen yhteisyys ja antaa vaimojensa huvitella nuorten miesten kanssa. Westermarck esittää ss. 28—29 kokonaisen sarjan esimerkkejä sellaisista kausittaisista saturnalioista¹, joissa entinen vapaa sukupuolilyhteys astuu jälleen lyhyeksi ajaksi voimaan: hot, santalit, pandzat ja

¹ *Saturnalia* (nimitys juontuu roomalaisten kylvönjumalasta Saturnuksesta) — muinaisessa Roomassa kylvötöiden päättymisen kunniaksi vietetty yleinen juhla. *Toim.*

kotarit Intiassa, eräät afrikkalaiset kansat jne. Westermarch tekee tästä varsin merkillisellä tavalla johtopäätöksen, että tämä on jäännös alkuihmisille ja muille eläimille yhteisestä kiimaajasta eikä hänen kiistämästään ryhmäavioliitosta.

Siirrymme nyt tarkastelemaan Bachofenin neljättä suurta löytöä, jona on laajalle levinnyt ryhmäavioliitosta pareittaisavioliittoon johtava siirtymämuoto. Se, minkä Bachofen esittää vanhojen jumalallisten käskyjen rikkomisen sovitukseksi — sovitukseksi, jolla vaimo ostaa oikeuden olla siveä, — on itse asiassa vain mystillinen ilmaus siitä hyvityksestä, jolla vaimo lunastaa itsensä vapaaksi entisestä miesten yhteisyydestä ja saa oikeuden antautua vain *yhdelle* miehelle. Tänä hyvityksenä on rajoitettu antautuminen: Babylonian naisten täytyi antautua kerran vuodessa Mylittan temppeleissä; toiset etuaasialaiset kansat lähettivät tyttärensä vuosikausiksi Anaitiksen temppeleihin, jossa heidän oli harjoitettava valitsemiensa suosikkien kanssa vapaata rakkautta, ennen kuin saivat mennä naimisiin; miltei kaikilla Välimeren ja Gangesin välillä asuvilla aasialaisilla kansoilla on samanlaisia uskonnollisen värityksen saaneita tapoja. Vapaudesta maksettava sovitusuhrin tulee ajan oloon yhä helpommaksi, kuten jo Bachofen huomauttaa: „Joka vuosi toistuva uhrautuminen vaihtuu kertasuorituksiksi, vaimojen hetairismia seuraa tyttöjen hetairismi, avioliiton aikaista hetairismia avioliittoa edeltävä hetairismi, valinnaton kaikille antautumista määrättyille henkilöille antautuminen.” (Mutterrecht¹ s. XIX). Toisilta kansoilta uskonnollinen väritys puuttuu; eräillä — muinaisaikoina traakialaisilla, kelteillä ym., ja vielä nykyäänkin Intian monilla alkuasukkailla, malaijalaiskansoilla, Etelämeren saarten kansoilla ja useilla Amerikan intiaaneilla — tytöt nauttivat naimisiin menoonsa saakka mitä suurinta sukupuoli vapautta. Näin on laita varsinkin miltei kaikkialla Etelä-Amerikassa, minkä voi todistaa jokainen, joka on käynyt siellä hiukan syvemmillä sisämaassa. Niinpä Agassiz kertoo („A Journey in Brazil”², Boston and New York 1886, s. 266) erästä rikkaasta intiaani-alkuperää olevasta perheestä; kun hänet tutustutettiin tyttäreen, Agassiz kysyi tämän isää otaksuen sellaiseksi äidin puolisoa, joka oli upseerina sotimassa Paraguayta vastaan; mutta äiti vastasi hymyillen: *naõ tem pai, he filha da fortuna*, hänellä ei ole isää, hän on sattuman lapsi. „Tähän tapaan puhuvat aina intiaani- tai mestitsinaiset aviottomista lapsistaan pitämättä sitä häpeällisenä tai moitittavana; eikä tämä ole suinkaan mitään tavatonta, kun taas päinvastainen näyttää pikemminkin olevan poikkeuksellista. Lapset... tuntevat

¹ J. J. Bachofen, „Das Mutterrecht” (Äidinoikeus), Stuttgart 1861. Toim.

² L. Agassiz, „A Journey in Brazil” (Eräs matka Brasiliaan), Boston 1886. Toim.

useinkin vain äitinsä, sillä koko huolenpito ja vastuunalaisuus lankeaa hänelle; isästään he eivät tiedä mitään, eikä vaimonkaan mieleen näytä milloinkaan juolahtavan, että hänellä tai hänen lapsillaan olisi jonkinlaisia vaatimuksia isään nähden." Se, mikä tässä tuntuu sivistyneestä henkilöstä oudolta, onkin yksinkertaisesti äidinoikeuden ja ryhmäavioliiton mukainen sääntö.

Eräiden kansojen keskuudessa sulhasen ystävät ja sukulaiset tai häävieraat käyttävät häissä muinaisajoilta peräisin olevaa oikeutta sekaantua morsiameen, ja sulhanen on vasta viimeisenä vuorossa; näin oli muinaisaikoina Baleaareilla ja Afrikan augeleilla ja vielä nykyäänkin Abessinian varelalaisilla. Toisilla kansoilla taas joku virkahenkilö, heimon tai suvun päämies, katsike, šamaani, pappi, ruhtinas tai olkoon hän nimeltään mikä tahansa, edustaa yhteisöä ja nauttii ensimmäisen yön oikeutta. Kaikista uusromanttisista kaunisteluista huolimatta tämä jus *primae noctis*¹ on ryhmäavioliiton jäännöksenä vielä tänään voimassa useimpien Alaskan asukkaiden keskuudessa (Bancroft, *Native Races*, I, 81), Pohjois-Meksikon tahujen (sama s. 584) ja muiden kansojen keskuudessa; ja se on vallinnut koko keskiajan ainakin alkuaan kelttiläisissä maissa, joissa se on jäänyt perinnöksi välittömästi ryhmäaviosta, esim. Aragoniassa. Jos kohta Kastilian talonpoika ei ole ollut koskaan maaorjana, Aragoniassa vallitsi mitä häpeällisin maaorjuus aina Ferdinand Katolilaisen vuoden 1486 välitystuomioon saakka. Tässä asiakirjassa sanotaan: „Me päätämme ja julistamme, etteivät edellä mainitut herrat (senyors, paronit)... myöskään saa, kun talonpoika ottaa itselleen vaimon, maata ensimmäistä yötä tämän kanssa eivätkä astua herruutensa merkiksi häyöyönä, kun vaimo on mennyt levolle, vuoteen ja mainitun vaimon yli; edellä mainitut herrat eivät myöskään saa käyttää talonpojan poikaa tai tytärtä vastoin heidän tahtoaan, maksusta tai maksutta” (Katalonialaisesta alkutekstistä lainannut Sugenheim, „Leibeigenschaft”, Pietari 1861², s. 35).

Bachofen on edelleen ehdottomasti oikeassa väittäessään yhtenänsä, että siirtyminen siitä, mitä hän sanoo „hetairismiksi” tai „Sumpfzeugung”iksi”, yksiavioisuuteen on tapahtunut pääasiallisesti naisten ansiosta. Mitä enemmän muinaisperinnäiset sukupuolisuhteet menettivät taloudellisten elinehtojen kehittyessä, siis alkukantaisen kommunismin lahotessa ja väestön asutustiheyden lisääntyessä, alkuperäisen naiivin luonteensa, sitä alentavammilta ja raskaammilta täytyi niiden tuntua naisista, sitä

¹ *jus primae noctis* — ensimmäisen yön oikeus. *Toim.*

² *S. Sugenheim*, „Geschichte der Aufhebung der Leibeigenschaft und Hörigkeit in Europa bis an die Mitte des neunzehnten Jahrhunderts” (Maaorjuuden ja alustalaisuuden lakkauttamisen historia Euroopassa noin 19. vuosisadan puoliväliin), St. Petersburg 1861. *Toim.*

kiihkeämmin täytyi heidän pelastuaksensa toivoa oikeutta olla siveitä, oikeutta olla vain yhden miehen kanssa lyhyempi- tai pitempiaikaisessa avioliitossa. Miehet eivät voineet olla tämän edistuksen alullepanijoita senkään takia, koskei heidän päähänsä ole päikähäntynyt yleensä eikä vielä nykyäänkään luopua tosiasiallisen ryhmäavioliiton suloisuuksista. Vasta sen jälkeen, kun naiset olivat siirtyneet pareittaisavioon, miehet saattoivat säätää ankaran yksiavioisuuden — tosin vain naisia varten.

Pareittaisperhe syntyi villiyyden ja raakalaisuuden rajalla, enimmälti jo villiyyden yliasteella, muutamien paikoin vasta raakalaisuuden aliasteella. Tämä perhemuoto on luonteenomaista raakalaisajalle, niin kuin ryhmäavioliitto on luonteenomaista villiyyden ja yksiavioisuus sivistyksen ajalle. Sen kehittyminen lujaksi yksiavioisuudeksi edellytti muita kuin siihen asti vaikuttaneita syitä. Ryhmä oli jo pienennyt pareittaisavioon muodossa viimeiseen asteeseensa, kaksiatomiseksi molekyyliksi: yhdeksi mieheksi ja yhdeksi naiseksi. Luonnollinen valinta oli tehnyt tehtävänsä yhä pitemmälle menevässä avioyhteyden rajoittamisessa; tässä suhteessa sille ei jäänyt enää mitään tehtävää. Elleivät siis olisi alkaneet vaikuttaa uudet, *yhteiskunnalliset* voimat, niin uuden perhemuodon syntymiseen pareittaisaviosta ei olisi ollut mitään syytä. Mutta nämä voimat alkoivat vaikuttaa.

Jätämme nyt Amerikan, pareittaisperheen klassillisen maaperän. Ei ole olemassa mitään merkkejä, jotka oikeuttaisivat tekemään sellaisen johtopäätöksen, että siellä olisi kehittynyt korkeampi perhemuoto, että siellä olisi ennen Amerikan löytöä ja valloitusta vallinnut jolloinkin ja jossakin luja yksiavioisuus. Toisin on laita vanhassa maailmassa.

Kotieläinten kesyttäminen ja karjalaumojen kasvattaminen oli kehittynyt täällä ennennäkemättömäksi rikkauden lähteeksi ja luonut aivan uudet yhteiskunnalliset suhteet. Pysyväistä rikkautta oli ollut aina raakalaisuuden aliasteelle saakka milteipä vain asumus, vaatteet, karkeatekoiset koristeet ja ravinnon hankkimiseen ja valmistamiseen tarvittavat työkalut: vene, aseet, mitä yksinkertaisimmat talouskalut. Ravintoa oli pitänyt hankkia ehtimiseen päivästä päivään. Nyt sitä vastoin eteenpäin tunkeutuvat paimentolaiskansat — arjalaiset Intian Pandžabissa ja Gangesin alueella samoin kuin silloin vielä paljon vesirikkaammilla Amudarjan ja Syr-darjan tasangoilla, seemiläiset Eufraatin ja Tigrisin varsilla — olivat saaneet hevos-, kameli-, aasi-, nauta-, lammas-, vuohi- ja sikalaumoistaan omaisuuden, joka tarvitsi vain kaitsemista ja mitä yksinkertaisinta hoitoa lisääntyäkseen alati kasvavassa määrässä ja antaakseen mitä rikkainta maito- ja liharavintoa. Kaikki aikaisemmat ravinnonhankkimiskeinot joutuivat nyt taka-alalle; metsästys, joka aikaisemmin oli ollut välttämätömyys, muuttui nyt ylellisyydeksi.

Mutta kenelle tämä uusi rikkaus kuului? Alkujaan epäilemättä suvulle. Mutta karjalaumojen yksityisomistuksen on täytynyt kehittyä jo aikaisin. On vaikea sanoa, oliko isä Abraham ns. ensimmäisen Mooseksen kirjan kirjoittajasta karjalaumojensa omistaja perheyhteisön päämiehelle kuuluvan oikeuden perusteella vaiko suvun tosiasiallisena perinnöllisenä päämiehenä. Varmaa on vain, ettemme saa pitää häntä omistajana tämän sanan nykyisessä mielessä. Ja varmaa on edelleen, että jo varsinaisen historian kynnyksellä havaitsimme kaikkialla perheiden päämiesten erikoisomaisuudeksi karjalaumat, samoin myös raakalaisajan taidetuotteet, metallikalut, ylellisyyksesineet ja vihdoin ihmiskarjan — orjat.

Sillä nyt keksittiin myös orjuus. Alimmalla asteella olevalle raakalaiselle orja oli arvoton. Sen tähden Amerikan intiaanit kohtelivat voittamiensa vihollisia aivan toisin kuin mitä heitä kohdeltiin korkeammalla kehitysasteella. Miehet joko surmattiin tai otettiin voittajan heimoon veljinä. Vaimot naittiin tai otettiin eloonjääneiden lastensa kanssa jollakin muulla tavalla heimon jäseniksi. Tällä asteella ihmistyövoima ei tuota vielä huomattavammin enemmän kuin mitä vaaditaan sen ylläpitoon. Mutta karjanhoidon, metallinmuokkauksen, kutomisen ja vihdoin peltoviljelyksen tultua käytäntöön asianlaita muuttui. Varsinkin sen jälkeen kun karjalaumat olivat lopullisesti siirtyneet perheiden omistukseen, työvoimalle, samoin kuin vaimoillekin, joita aikaisemmin oli ollut niin helppo hankkia, kävi siten, että niillä oli nyt vaihtoarvoa ja niitä ostettiin. Perhe ei lisääntynyt yhtä nopeasti kuin karja. Karjaa kaitsemaan tarvittiin enemmän väkeä; siihen saatettiin käyttää sotavangeiksi otettuja vihollisia, jotka lisäksi saattoivat lisääntyä yhtä hyvin kuin karjakin.

Nämä rikkauudet, heti kun ne joutuivat perheiden yksityisomistukseen karttuen nopeasti niiden hoivissa, antoivat pareittaisavioon ja äidinoikeudelliseen sukuun perustuneelle yhteiskunnalle voimakkaan sysäyksen. Pareittaisavio oli tuonut perheeseen uuden aineksen. Se oli asettanut äidin rinnalle varman isän, jonka isyys lienee ollut sitä paitsi paremmin todistettavissa kuin monien nykyisten „isien”. Silloisen perheessä vallinneen työnjaon mukaan miehen tehtävänä oli hankkia ravinto ja siinä tarvittavat työvälineet, joten miehellä oli siis myös omistusoikeus viimeksi mainittuihin; eron sattuessa hän otti nämä mukaansa, niin kuin vaimokin piti talouskalunsa. Silloisessa yhteiskunnassa vallinneen tavan mukaan mies oli siis myös uuden ravintolähteen, nimittäin karjan, ja myöhemmin uuden työvälineen, nimittäin orjien, omistaja. Mutta samassa yhteiskunnassa vallinneen tavan mukaan hänen lapsensa eivät voineet periä häntä, sillä sen laita oli seuraavasti.

Aidinoikeuden mukaan, siis niin kauan kuin syntyperä laskettiin vain naispuolista linjaa, ja suvun alkuaikaisen perimistavan mukaan olivat kuolleen perillisiä suvun jäsenet. Omaisuuden täytyi jäädä suvulle. Koska esineet olivat vähäpätöisiä, ne lienevät käytännössä siirtyneet alusta pitäen lähimmille sukulaisille, siis äidinpuoleisille veriheimolaisille. Mutta kuolleen miehen lapset eivät kuuluneet hänen, vaan äitinsä sukuun; he perivät äitinsä, aluksi äidin muiden veriheimolaisten kanssa, myöhemmin ehkä ensi kädessä; isäänsä he eivät voineet kuitenkaan periä, koska eivät kuuluneet tämän sukuun, vaan isän omaisuuden täytyi jäädä hänen suvulleen. Karjalaumojen omistajan kuoltua hänen karjalaumansa siirtyivät siis lähinnä hänen veljilleen ja sisarilleen ja sisarten lapsille tai hänen äitinsä sisarten jälkeläisille. Mutta hänen omat lapsensa jäivät perinnöttömiksi.

Siis sitä mukaa kuin rikkaudet lisääntyivät, ne asettivat toisaalta miehen tärkeämpään asemaan perheessä kuin vaimon, ja herättivät toisaalta pyrkimystä muuttaa tavanomaista perintöjärjestystä lasten eduksi käyttämällä hyväksi tätä lujittunutta asemaa. Mutta tämä ei käynyt päinsä niin kauan, kuin syntyperä määriteltiin äidinoikeuden mukaan. Aidinoikeus oli siis kumottava ja se kumottiin. Tämä ei ollut lainkaan niin vaikeaa kuin miltä se meistä nyt näyttää. Sillä tämä mullistus — joka on ihmisten kokemista mullistuksista perinpohjaisimpia — ei koskenut ketään suvun elossaolevaa jäsentä. Kaikki sen jäsenet saivat jäädä siksi, minä ennen olivat olleet. Riitti yksinkertainen päätös, että vastaisuudessa suvun miehistön jäsenien jälkeläiset pysyvät suvussa, kun taas suvun naispuolisten jäsenten jälkeläiset erotetaan siitä siirtämällä heidät isänsä sukuun. Siten tehtiin loppu naispuolista linjaa noudattavasta syntyperän laskemisesta ja äidinoikeuden mukaisesta perintöoikeudesta ja alettiin laskea syntyperä miespuolista linjaa ja noudattaa isänpuolista perintöoikeutta. Kuinka ja milloin tämä mullistus on tapahtunut sivistyskansojen keskuudessa, siitä emme tiedä mitään. Se kuuluu kokonaan esihistorialliseen aikaan. Mutta siitä, että se *on tapahtunut*, ovat enemmän kuin riittävänä todistuksena varsinkin Bachofenin kokoamat runsaat tiedot äidinoikeuden jäännöksistä; kuinka helposti tuo mullistus tapahtuu, näkyy useista intiaaniheimoista, joiden keskuudessa se on tapahtunut vasta hiljattain tai on vasta tapahtumassa osaksi lisääntyvän rikkauden ja muuttuneiden elintapojen vaikutuksesta (siirtyminen metsistä preerioille), osaksi sivistyksen ja lähetyssaarnaajien moraalisesta vaikutuksesta. Missourin kahdeksasta heimosta kuudella on miespuolista, mutta kahdella vielä naispuolista linjaa noudattava syntyperä- ja perintöjärjestys. Shawniien, miamien ja delawarien keskuuteen on juurtunut tapa siirtää lapset isän sukuun antamalla heille joku isän suvun nimestä, jotta he voisivat periä isän. „Ihmisen synnyn-

näistä kasuistiikkaa on muuttaa asioita muuttamalla niiden nimiä ja löytää takaportti tradition murtamiseksi tradition puitteissa, mikäli suoranainen etu on siihen riittävänä syynä!” (Marx). Siten syntyi auttamaton sekaannusta, joka saatettiin poistaa ja osittain poistettiinkin vain siirtymällä isänoikeuteen. „Tämä siirtyminen näyttää yleensä mitä luonnollisimmalta” (Marx).— Sitä, mitä vertailevan oikeustieteen miehet tietävät kertoa meille — tosin miltei vain olettamuksina — tavasta, jolla tämä siirtyminen tapahtui vanhan maailman sivistyskansojen keskuudessa, ks. M. Kovalevski, „Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété”, Tukholma 1890.¹

Äidinoikeuden kumoaminen oli *naissukupuolen maailmanhistoriallinen tappio*. Mies tarttui ohjaksiin myös kotona, ja nainen menetti arvoasemansa, hänet tehtiin palvelijaksi, miehen halujen orjattareksi ja pelkäksi lastensiirtämisvälineeksi. Tätä naisen alennustilaa, joka tuli julkisesti ilmi varsinkin sankari-ajan ja sitäkin enemmän klassillisen ajan kreikkalaisilla, on vähitellen kaunisteltu ja peitelty sekä paikoittain muodollisesti lievennetty; mutta siitä ei ole suinkaan tehty loppua.

Näin perustetun miesten yksinvallan ensimmäisenä aikaansaannoksena ilmestyi nyt eräänlainen välimuoto: patriarkaalinen perhe. Tunnusomaisinta sille ei ole monivaimoisuus, josta alempana, vaan se, että „joku määrä vapaita ja epävapaita henkilöitä järjestyy yhdeksi perheenpään isävallan alaiseksi perheeksi. Seemiläisillä tämä perheenpää elää monivaimoisuudessa, epävapailta on vaimo ja lapsia, ja koko järjestymisen tarkoituksena on karjalaumojen hoitaminen rajoitetulla alueella”. Oleellista on epävapaiden ottaminen perheeseen ja isävalta; sen tähden roomalainen perhe on tämän tyyppisistä perhemuodoista täydellisin. Sana familia ei merkitse alun perin sentimentaalisuudesta ja kotiriidoista koostunutta nykypäivien poroporvarin ihannetta; roomalaisilla se ei tarkoittanut alun perin lainkaan avioparia eikä tämän lapsia, vaan yksinomaan orjia. Famulus merkitsee kotiorjaa ja familia on yhdelle miehelle kuuluvien orjien joukko. Vielä Gajuksen aikana familia, id est patrimonium (so. perintöosa), testamentattiin jälkisäädöksellä. Tämän sanan keksivät roomalaiset tarkoittamaan uutta yhteiskuntaorganismia, jonka päämies piti vaimon, lapset ja joukon orjia roomalaisen isävaltansa alaisena omaten samalla oikeuden näiden kaikkien elämään ja kuolemaan. „Sana ei siis ole vanhempi kuin latinalaisheimojen rautapanssarinen perhejärjestelmä, joka syntyi maanviljelyksen ja laillistetun orjuuden tultua käytäntöön ja arjalais-itaalien

¹ M. Kovalevski, „Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété” (Perheen ja omaisuuden alkuperä ja kehitys lyhyesti esitettyinä), Stockholm 1890. *Toim.*

erottua kreikkalaisista.” Marx lisää: „Nykyiseen perheeseen sisältyy ituna paitsi orjuus (servitus), myös maaorjuus, sillä siihen on alun perin liittynyt pakollinen maanviljelystyö. Siihen sisältyvät *pienoiskoossa* kaikki ne vastakohtat, jotka myöhemmin kehittyvät laajalle yhteiskunnassa ja sen valtiossa.”

Sellainen perhemuoto merkitsee siirtymistä pareittaisaviosta yksiavioisuuteen. Vaimon uskollisuuden, siis lasten isyyden varmistamiseksi vaimo jätetään miehen ehdottomaan valtaan: jos mies tappaa vaimonsa, hän käyttää vain oikeuttaan.

Patriarkaalisen perheen mukana joudumme kirjoitetun historian piiriin ja siten sille alalle, jossa vertaileva oikeustiede voi antaa meille huomattavaa apua. Ja se on todellakin saanut aikaan tässä suhteessa oleellista edistystä. Saamme kiittää Maksim Kovalevskia („Tableau etc. de la famille et de la propriété”, Tukholma 1890, ss. 60—100) sen seikan todistamisesta, että patriarkaalinen talouskunta (Hausgenossenschaft), jonka tapaamme vielä nykyään serbialaisilla ja bulgarialaisilla *zadruga* (käännettävissä ehkä sanalla ystävyysliitto) tai *bratstvo* (veljeskunta)-nimisenä ja muunnetussa muodossa itämaalaisilla kansoilla, on ollut siirtymisasteena ryhmäavioliitosta syntyneen ja äidinoikeuteen perustuvan perheen ja nykymaailman erillisen perheen välillä. Ainakin vanhan maailman sivistyskansoihin, arjalaisiin ja seemiläisiin nähden tämä näyttää todistetulta.

Eteläslaavilainen *zadruga* on paras ja elävä esimerkki sellaisesta perheyhteisöstä. *Zadrugaan* kuuluu useita sukupolvia yhden isän jälkeläisiä ja näiden vaimoja, ja kaikki he asuvat yhdessä samassa talossa, viljelevät yhdessä peltojaan, saavat ravintonsa ja vaatteensa yhteisestä varastosta ja omistavat yhteisesti tulon ylijäämän. Yhteisö on kodinherran (*domàcin*) ylimmän hallinnan alainen; hän edustaa sitä ulospäin, saa myydä pienempiä esineitä, hoitaa kassaa ja on vastuussa siitä samoin kuin asioiden kulun säännöllisyydestä taloudessa. Hänet valitaan eikä hänen suinkaan tarvitse olla vanhin. Naisia ja heidän työtänsä johtaa kodinherratar (*domàcica*), joka on tavallisesti *domàcinin* vaimo. Hänen sanansa on niin ikään painava, usein ratkaiseva valittaessa tytöille puolisoa. Mutta korkein valta on perheneuvostolla, kaikkien täysikasvuisten jäsenten, niin miesten kuin naistenkin, kokouksella. Tälle kokoukselle kodinherra tekee tilin; se tekee ratkaisevat päätökset, käyttää tuomiovaltaa yhteisön jäseniin nähden, päättää tärkeimmistä, varsinkin maaomaisuutta koskevista ostoista ja myynneistä jne.

Vasta noin kymmenen vuotta sitten todistettiin, että sellaisia suuria perheyhteisöjä on olemassa vielä Venäjälläkin; nyt tunnustetaan yleisesti, että ne ovat juurtuneet yhtä lujasti venäläisiin kansantapoihin kuin *obštšina* eli kyläyhteisö. Ne esiintyvät vanhimmassa venäläisessä lakikirjassa, Jaroslavin *Pravdassa*,

samalla nimellä (verv) kuin dalmatialaisissa laeissa, ja niistä on todisteita myös puolalaisissa ja tšekkiläisissä historianlähteissä.

Saksalaisillakaan Heuslerin mukaan („Institutionen des deutschen Rechts”¹ talousyksikkönä ei ole ollut alun perin erillinen perhe nykyaikaisessa mielessä, vaan talouskunta (Hausgenossenschaft), johon kuului useita sukupolvia perheineen ja lisäksi melko usein epävapaita. Roomalaisenkin perheen katsotaan olleen tämältyyppinen, ja sen mukaisesti on hiljattain kiistetty kivenkovaan se, että talonisäntä olisi ollut ehdoton valtiias ja perheenjäsenet täysin oikeudettomia häneen nähden. Myös kelttiläisillä lienee ollut Irlannissa samanlaisia perheyhteisöjä; Ranskassa ne säilyivät Nivernais'ssa parçonneries-nimisenä Ranskan vallankumoukseen saakka ja Franche Comtésta ne eivät ole hävinneet kokonaan vielä tänäkään päivänä. Louhansin seudulla (Saône-et-Loire) on nähtävissä isoja talonpoikaistaloja, joissa on yhteinen, aina kattoon ulottuva korkea keskussali ja tämän ympärillä makuuhuoneet, joihin johtavat 6—8 astimen korkuiset portaat ja joissa asuu saman perheen useita sukupolvia.

Nearkhos mainitsee jo Aleksanteri Suuren aikaan Intiassa olleen talousyhtymiä, jotka viljelivät yhteisesti maata, ja sellaisia on vielä nykyäänkin samalla alueella, Pandžabissa ja kaikkialla maan luoteisosassa. Kaukasiassa Kovalevski on voinut itse todeta sellaisten olemassaolon. Algeriassa niitä on vieläkin kabyleilla. Sellaisia väitetään esiintyneen yksinpä Amerikassakin; niinä tahdotaan pitää myös muinaisen Meksikon „calpullista”², jota Zurita kuvaa; sitä vastoin Cunow („Ausland”, 1890, n:ot 42—44) on todistanut melko selvästi, että Perussa oli sen valloittamisen aikoihin eräänlainen markkijärjestelmä (ja ihme kyllä tuon markin nimi oli marca), joka edellytti viljelysmaan aika-ajoittaista jakoa, siis yksityisviljelyä.

Joka tapauksessa patriarkaalinen talouskunta yhteisine maanomistuksineen ja yhteisviljelyksineen saa nyt aivan toisen merkityksen kuin aikaisemmin. Me emme voi enää epäillä, ettei se olisi esittänyt tärkeää osaa vanhan maailman sivistyskansojen ja monien muiden kansojen keskuudessa eräänlaisena siirtymäasteena äidinoikeuteen perustuvan perheen ja erillisen perheen välillä. Palaamme myöhemmin siihen Kovalevskin johtopäätökseen, että se oli myös siirtymäaste, josta on kehittynyt kylä- eli markkiyhteisö yksityisviljelyksineen ja ensin aika-ajoittaisine ja sitten lopullisine pelto- ja niittymaan jakoineen.

¹ A. Heusler, „Institutionen des deutschen Rechts” („Saksalaisen oikeuden instituutiot”), Bd. I—II, Leipzig 1885—1886. Toim.

² „Calpullis” — atsteekien perheyhteisö. Toim.

Näiden talousyhtymien sisäisestä perhe-elämästä huomautet- takoon, että ainakin Venäjällä talonisännän sanotaan kovin vää- rinkäyttävän asemaansa talouskunnan nuorempien naisten, var- sinkin miniöidensä suhteen ja muodostavan heistä itselleen usein haaremin; siitä kerrotaan venäläisissä kansanlauluissa varsin kaunopuheisesti.

Vielä pari sanaa monivaimoisuudesta ja monimiehisyydestä, ennen kuin siirrymme yksiavioisuuteen, joka kehittyi nopeasti äidinoikeuden kukistuttua. Nämä molemmat aviomuodot voivat olla vain poikkeuksia, niin sanoaksemme historiallisia ylellisyys- tuotteita siinäkin tapauksessa, että ne esiintyisivät rinnakkaisesti jossakin maassa, mitä ei tiettävästi ole. Koska siis miehet, joilla ei ole ollut mahdollisuutta monivaimoisuuteen, eivät ole voineet lohduttautua niiden naisten kanssa, jotka ovat osoittautuneet liioiksi monimiehisyyden vuoksi, kun taas miesten ja naisten lukumäärä yhteiskunnallisista laitoksista riippumatta on ollut tähän saakka miltei yhtä suuri, niin kumpikaan aviomuoto ei ole voinut kohota yleisesti vallitsevaksi. Yhden miehen monivaimoi- suus on ollut todellisuudessa ilmeisesti orjuuden tuote ja rajoit- tunut yksityisiin poikkeusasemassa oleviin henkilöihin. Seemi- läisessä patriarkaalisessa perheessä vain patriarkka itse ja korkeintaan vielä pari hänen poikaansa elävät monivaimoisuu- dessa, toiset saavat tyytyä yhteen vaimoon. Niin on nykyäänkin asianlaita kaikkialla itämailla; monivaimoisuus on rikkaiden ja ylhäisten etuoikeus ja naiset hankitaan pääasiallisesti ostamalla orjattaria; kansanjoukot elävät yksiavioisuudessa. Samanlainen poikkeus on Intiassa ja Tiibetissä monimiehisyys, jonka varmaan- kin mielenkiintoista ryhmäavioliittoon perustuvaa alkuperää on vielä lähemmin tutkittava. Käytännössä monimiehisyys näyttää muuten paljon suvaitsevammalta kuin muhamettilaisten musta- sukkainen haaremihoito. Ainakin Intian naireilla on kyllä kol- mella, neljällä tai useammalla miehellä yhteinen vaimo, mutta sen ohella kullakin heistä voi kolmen tai useamman muun miehen kanssa olla toinen yhteinen vaimo, ja samoin kolmas, neljäs jne. Ihme kun MacLennan ei ole keksinyt tehdä näistä avioliitto- klubeista, joissa voi olla jäsenenä useammassakin ja joita hän itse kuvaa, uutta *klubiavioliiton* luokkaa. Muuten tämä avioklubi- hoito ei ole suinkaan todellista monimiehisyyttä; se on päinvas- toin, kuten jo Giraud-Teulon huomauttaa, ryhmäavioliiton erikois- muoto; miehet elävät monivaimoisuudessa, naiset monimiehisyys- dessä.

4. *Yksiavioinen perhe*. Se syntyy pareittaisavioisesta per- heestä, kuten on osoitettu, raakalaisuuden keski- ja yliasteen rajamailla; sen lopullinen voitto on alkavan sivistyksen tunnus- merkkejä. Yksiavioinen perhe perustuu miehen herruuteen ja sen nimenomaisena tarkoituksena on siittää lapsia, joiden isyys on

kiistaton, ja tämä isyys on tarpeen, koska näiden lasten on ker-
ran rintaperillisinä perittävä isän omaisuus. Yksiavioinen perhe
eroaa pareittaisavioliitosta kestävämpien aviositeiden ansiosta,
joita molemmat puolet eivät voi enää purkaa mielensä mukaan.
Sääntönä on, että nyt vain mies voi purkaa ne ja hylätä vai-
monsaa. Oikeuden aviolliseen uskottomuuteen turvaa hänelle
nytkin ainakin tapa (Napoleonin lakikokoelmassa se myönnetään
selvästi miehelle, mikäli hän ei tuo jalkavaimoaan kotiinsa per-
heen piiriin), ja tuota oikeutta käytetään sitä laajemmalti, mitä
pitemmälle yhteiskunnallinen kehitys edistyy; mutta jos vaimo
muistaa entisen sukupuolisuhteissa vallinneen käytännön ja aikoo
palata siihen, niin häntä rangaistaan ankarammin kuin milloin-
kaan aikaisemmin.

Kaikessa ankaruudessaan tapaamme uuden perhemuodon
kreikkalaisilla. Jos kohta, kuten Marx huomauttaa, jumalais-
taruston jumalattarien asema johdattaa meidät aikaisempaan
kauteen, jolloin naisilla oli vielä vapaampi, kunnioitetumpi
asema, niin sankariaikana miehen yliherruus ja orjattarien kil-
pailu on jo alentanut naisen. Lukekaapa „Odysseiasta”, miten
Telemakhos nuhtelee äitiään ja komentaa hänet vaikenemaan.
Sodassa kaapatuista nuorista naisista tulee Homeroksen mukaan
voittajan himojen uhreja; päälliköt valitsevat vuoronsa ja
arvonsa mukaisesti kauneimmat; onhan, kuten tunnettua, sellai-
sesta orjattaresta käyty Akhilleuksen ja Agamemnonin riita koko
„Iliadin” pohjana. Homeroksen jokaisen huomattavamman san-
karin ohessa mainitaan sodassa kaapattu tyttö, jonka kanssa
tämä sankari jakaa teltan ja vuoteen. Näitä tyttöjä otetaan
mukaan kotimaahankin ja aviolliseen kotiin, kuten Aiskyloksen
Agamemnon ottaa Kassandran; näiden orjattarien kanssa siitetyt
pojat saavat pienen osan isän perintöä ja ovat täysin vapaita;
Teukros on sellainen Telamonin avioton poika ja saa käyttää
isänsä nimeä. Aviovaimolta vaaditaan, että hän suhtautuisi
sovinnollisesti tähän kaikkeen, mutta pysyisi itse ankanan siveelli-
senä ja uskollisena puolisolleen. Sankariajan kreikkalainen nai-
nen nauttii tosin suurempaa kunnioitusta kuin sivistyskauden
nainen, mutta miehelle hän on kuitenkin loppujen lopuksi vain
puolionsa aviollisten perintölasten äiti, ylin taloudenhoitaja ja
orjattarien johtajatar, orjattarien, joista mies voi mielensä
mukaan ottaa ja ottaakin jalkavaimoja. Se, että orjuus ja yksi-
avioisuus ovat olemassa rinnakkaisesti ja että on nuoria kauniita
orjattaria, jotka kuuluvat *miehelle* kaikkimensa mitä heillä on, on
antanut yksiavioisuudelle alusta alkaen sen spesifiikkisen luon-
teen, että yksiavioisuus on olemassa *vain naista*, muttei miestä
varten. Ja tämä luonne sillä on vielä tänäänkin.

Mitä tulee myöhempiin kreikkalaisiin, meidän on tehtävä ero
doorilaisten ja joonialaisten väillä. Ensiksi mainituilla, joista

klassillisena esimerkkinä on Sparta, avioliittosuhteet olivat monessa suhteessa vieläkin vanhanaikaisemmat kuin Homeroksen kuvaamat. Spartassa oli pareittaisavioisuus, jota valtio oli muovannut sikäläisten käsitysten mukaiseksi ja joka muistutti vielä monessa suhteessa ryhmäavioliittoa. Lapsettomat avioliitot purettiin: kuningas Anaksandridas (noin 650 e.a.a.) otti lapsettoman vaimonsa lisäksi toisen ja piti kahta taloutta; samoihin aikoihin kuningas Ariston, jolla oli kaksi hedelmätöntä vaimoa, otti vielä kolmannen vaimon myöntäen kuitenkin sen sijaan vapauden toiselle ensiksi mainituista. Toisaalta useilla veljeksillä saattoi olla yhteinen vaimo; ystävä saattoi jakaa ystävänsä kanssa tämän vaimon, johon hän oli mieltynyt, ja niin ikään pidettiin sopivana luovuttaa vaimo rotevan „oriin” käytettäväksi, kuten Bismarck olisi sanonut, vaikkei tämä olisi ollut maan kansalainenkaan. Vieläkin suurempaa tapojen vapautta näyttää — Schömannin mielestä — kuvaavan muuan Plutarkhoksella esiintyvä kohta, jossa eräs spartalaisvaimo kehottaa ihailijaansa, joka ahdistaa häntä tarjouksillaan, kääntymään aviomiehen puoleen. Todellinen aviorikos, vaimon uskottomuus miehen selän takana, olikin sen tähden tuntematon. Toisaalta Spartassa ei ollut kotiorjuutta ainakaan parhaimpana aikana, maaorjat — helootit — asuivat erikseen maatiloilla; kiusaus käyttää heidän vaimojaan oli spartalaisien¹ kohdalta sen vuoksi pienempi. Kaikkien näiden olosuhteiden vuoksi naiset olivat paljon kunnioitetummassa asemassa Spartassa kuin muiden kreikkalaisten keskuudessa, ja tosinhan ei olisi voinut ollakaan. Spartan naiset ja Ateenan hetairojen parhaimmisto olivat ainoat kreikkalaiset naiset, joista heidän aikalaisensa puhuivat kunnioituksella ja joiden lausuntojen muistiin kirjoittamista he pitivät vaivan arvoisena.

Joonialaisiin nähden, joita luonnehtii paraiten Ateena, asialaita oli kokonaan toisin. Tytöt opetettiin vain kehräämään, kutomaan ja ompelemaan, korkeintaan hiukan lukemaan ja kirjoittamaan. He olivat miltei erakkoja, seurustelivat vain toisten naisten kanssa. Naisten huone muodosti eristetyn osan talosta sijaiten yläkerroksessa tai takarakennuksessa, johon miehet, varsinkin vieraat, eivät helpolla päässeet ja johon naiset vetäytyivät miesten vieraillessa talossa. Naiset eivät menneet ulos muutoin kuin orjattaren saattamina, kotona heitä kirjaimellisesti vartioitiin; Aristofanes mainitsee molossilaisista koirista, joita pidettiin avioukkolisuuden rikkojien pelotukseksi, ja ainakin aasialaisissa kaupungeissa käytettiin naisten vartioimiseen eunukkeja, joita Khioksessa jo Herodotoksen aikana tehtiin kaupattavaksi ja Wachsmuthin mukaan muitakin kuin barbaareja varten. Euripi-

¹ *Spartalaiset* — muinaisen Spartan yläluokka, jonka jäsenillä oli täydet kansalaisoikeudet erotukseksi helooteista. *Toim.*

des sanoo naista oikuremaksi, taloudenhoitovälineeksi (sana on neutrisukua), ja lastensiittämishommaa lukuunottamatta nainen ei ollut ateenalaisille muuta kuin ylin palvelijatar. Miehellä oli voimisteluharjoituksensa, julkinen toimintansa, joista nainen oli syrjäytetty; sitä paitsi miehen käytettävissä oli usein vielä orjattaria ja Ateenan kukoistuskaudella laaja ja ainakin valtion suosima prostituutio. Juuri tämän prostituution perustalla kehittyivät ne Kreikan ainoat naisluonteet, jotka älynsä ja taiteellisen makunsa puolesta samoin kuin spartalaisnaiset luonteensa puolesta kohosivat antiikin naisen yleistä tasoa korkeammalle. Mutta se, että ensin täytyi muuttua hetairaksi voidakseen olla nainen, tuomitsee mitä ankarimmin ateenalaisen perheen.

Tämä ateenalainen perhe muodostui ajan oloon esikuvaksi, jonka mukaisiksi järjestivät kotiolonsa paitsi muut joonialaiset, myöskin vähitellen kaikki kotimaan ja siirtoloiden kreikkalaiset. Mutta kaikesta erakkoelämästä ja vartioinnista huolimatta kreikattaret löysivät kyllin usein tilaisuuksia pettääkseen miehiään. Nämä häpesivät osoittaa jonkinlaista rakkautta vaimoan kohtaan ja huvittelivat antautumalla jos minkälaisiin lemmenteikkailuihin hetairojen kanssa; mutta naisten alentaminen koitui kostoksi itse miehille ja alensi heitäkin aina niin pitkälle, että he vaipuivat poikarakkauden inhottavuuteen ja häpäisivät Ganymedes-tarulla niin jumalansa kuin itsensäkin.

Sellainen oli yksiavioisuuden alkuperä, sikäli kuin sen jälkiä on havaittavissa muinaisajan sivistyneimmillä ja kehittyneimmillä kansoilla. Se ei ollut suinkaan yksilöllisen sukupuolirakkauden hedelmä; tuon rakkauden kanssa sillä ei ollut kerrassaan mitään tekemistä, sillä avioliitot pysyivät edelleenkin sovinnais-avioliittoina. Se oli ensimmäinen perhemuoto, jonka perustana eivät olleet luonnolliset, vaan taloudelliset ehdot, nimittäin yksityisomistuksen voitto alkuperäisestä luontaisesta yhteisomistuksesta. Miehen herruus perheessä ja sellaisten lasten siittäminen, jotka saattoivat olla vain hänen ja joiden oli määrä periä hänen rikkautensa — vain tämä oli yksiavioisuuden tarkoitus, minkä kreikkalaiset ovat avoimesti sanoneet. Muussa suhteessa se muodostui heille taakaksi, velvollisuudeksi, joka heidän oli täytettävä jumalia, valtiota ja omia esivanhempiaan kohtaan. Ateenassa laki ei määrännyt vain avioliittoa, vaan myös miehen täyttämään niin sanottujen aviovelvollisuuksien minimin.

Siten yksiavioisuus ei ilmesty historiaan suinkaan miehen ja vaimon sovintona eikä semmitenkään avioliiton korkeimpana muotona. Päinvastoin. Se ilmestyy toisen sukupuolen harjoittamana toisen sukupuolen sortona, koko esihistoriassa tähän asti tuntemattoman sukupuolien vastakohtaisuuden julistuksena. Eräessä vanhassa, Marxin ja minun 1846 laatimassa,

julkaisematta jääneessä käsikirjoituksessa ¹ on sanat: „Ensimmäinen miehen ja naisen välinen työnjako koski lasten siittämistä”. Tähän voin nyt lisätä: ensimmäinen historiassa esiintyvä luokkavastakohta muodostuu samaan aikaan kuin kehittyi miehen ja naisen välinen antagonismi yksiavioisuudessa, ja luokkasorto alkaa samaan aikaan kuin miessukupuoli orjuuttaa naissukupuolen. Yksiavioisuus oli suuri historiallinen edistysaskel, mutta samalla siitä alkaa orjuuden ja yksityisomistuksen ohella se nykyisinkin jatkuva kausi, jolloin jokainen edistysaskel on samalla suhteellinen taka-askel ja jolloin toisen hyvinvointi ja edistyminen tapahtuu toisen onnettomuuden ja sortamisen kustannuksella. Yksiavioisuus on se sivilisoituneen yhteiskunnan solumuoto, jossa jo voimme tutkia tuon yhteiskunnan sisällä kehittyneiden vastakohtien ja ristiriitojen luonnetta.

Entinen sukupuoliyhteyden suhteellinen vapaus ei kadonnut suinkaan pareittaisavion eikä edes yksiavioisuuden voittaessa. „Entinen avioliittojärjestelmä, jonka puitteet kävivät yhä ahtaamiksi punaluaryhmien asteittaisen häviämisen vuoksi, oli yhä vieläkin sinä ympäristönä, jossa perheen kehittyminen tapahtui, ja jarrutti tätä kehitystä aina sivistyksen koittoon asti... sen hävitti lopullisesti uudenmuotoinen hetairismi, joka seuraa ihmisiä sivistyskauteenkin synkkänä perhettä peittäväenä varjona.” Morgan tarkoittaa hetairismilla sitä *yksiavioisuuden ohella* ilmenevää sukupuoliyhteyttä, jota miehet harjoittavat naimattomien naisten kanssa avioliiton ulkopuolella ja joka, kuten tunnettua, kukoistaa mitä erilaisimmissa muodoissa koko sivistyskauden aikana muuttuen yhä enemmän avoimeksi prostituutioksi. Tämä hetairismi juontaa alkunsa välittömästi ryhmäavioliitosta, naisten antautumisuhrista, jolla he ostivat itselleen oikeuden siveyteen. Rahasta-antautuminen oli ensin uskonnollinen toimitus; se tapahtui rakkauden jumalattaren temppelissä, ja raha meni alussa tempelin arteistoon. Armenian Anaitiin ja Korintin Afroditen hieroduulit ² samoin kuin Intian uskonnolliset tempelintanssijattaret, ns. bajadeerit (sana on työstetty portugalilaisesta sanasta bailadeira, tanssijatar), olivat ensimmäisiä prostituoituja. Antautumista, joka alkujaan oli jokaisen naisen velvollisuus, harjoittivat myöhemmin nämä papittaret yksinään kaikkien toisten puolesta. Toisilla kansoilla hetairismi johtuu tytöille ennen avioliittoa myönnetystä sukupuolivapaudesta ja on siis niin ikään ryhmäavioliiton jäte, joskin se on periytynyt meille toista tietä. Omistuksellisen eriarvoisuuden syntyessä, siis jo raakalaisuuden yliasteella, orjatyön ohella esiintyy sporadisesti palkkatyötä ja

¹ Tarkoitetaan „Saksalaista ideologiaa”, ks. *K. Marx ja F. Engels, Teokset*, IV osa. *Toim.*

² *Hieroduulit* — tempeliorjattaria. *Toim.*

samalla tämän välttämättömänä seuralaisena vapaiden naisten ammattimaista prostituutiota orjattarien pakollisen antautumisen ohella. Siten se perintö, jonka ryhmäavioliitto on sivistykselle jättänyt, on kaksinaisen, niin kuin kaikki, mitä sivistys on luonut, on kaksinaista, kaksimielistä, ristiriitaista, vastakohtaista: toisaalta on olemassa yksiavioisuus, toisaalta hetairismi ja sen äärimmäisin muoto — prostituutio. Hetairismi on yhteiskunnallinen laitos yhtä hyvin kuin kaikki muukin; se on entisen sukupuolivapauden jatkumista — miesten hyväksi. Se tuomitaan sanoissa, mutta todellisuudessa sitä ei ainoastaan siedetä, vaan myös kernaasti harjoitetaan, varsinkin hallitsevien luokkien taholla. Todellisuudessa tämä tuomitseminen ei kohdistu suinkaan hetairismia harjoittaviin miehiin, vaan ainoastaan naisiin: näitä halveksitaan ja hyljeksitään, jotta miesten ehdoton herruus nais-sukupuoleen nähden tulisi julistettua siten vielä kerran yhteiskunnalliseksi peruslaiksi.

Mutta itse yksiavioisuuden sisällä muodostuu samalla toinen vastakohta. Hetairismilla elämäänsä kaunistavan aviomiehen vieressä seisoo hylätty aviovaimo. Vastakohtan toinen puoli ei voi olla olemassa ilman toista, niin kuin kädessä ei voi olla kokonaista omenaa sen jälkeen, kun toinen puoli siitä on syöty. Miehet näyttävät kuitenkin luulleen toisin siihen saakka, kunnes heidän vaimonsa oikaisivat heitä. Yksiavioisuutta seuraa kaksi vakituista yhteiskunnallista luonnetyyppiä, jotka aikaisemmin olivat tuntemattomia: vaimon vakinainen rakastaja ja aisankannattaja. Miehet olivat saaneet voiton naisista, mutta voitettut ottivat jalomielisesti huolekseen voittajien kruunaamisen. Yksiavioisuuden ja hetairismin rinnalle muodostui kiertämättömäksi yhteiskunnalliseksi laitokseksi aviorikos, joka oli kielletty, josta rangaistiin ankarasti, mutta jota ei voitu ehkäistä. Lapsiin nähden varma isyys perustui kuten ennenkin korkeintaan siveelliseen vakaumukseen, ja ratkaistakseen ratkaisemattoman ristiriidan Napoleonin lakikokoelman 312. artikla sääti: *L'enfant conçu pendant le mariage a pour père le mari*; avioliiton kestäessä siitetyn lapsen isä on — aviomies. Se on lopputulos kolmetuhatta vuotta kestäneestä yksiavioisuuden olemassaolosta.

Niinpä niissä erillisissä perheissä, jotka pysyvät uskollisina historialliselle synnylleen ja joissa miehen yksinomaisen herruus saattaa miehen ja vaimon välisen ristiriidan selvästi näkyviin, meillä on pienoiskuva niistä vastakohtaisuuksista ja ristiriidoista, joissa sivilisaation koittaessa luokiksi jakautunut yhteiskunta liikkuu voimatta niitä ratkaista tai voittaa. Puhun tässä luonnollisesti vain niistä pariskunnista, joiden avioelämä todellisuudessa kulkee yksiavioisuuden alkuperäisen luonteen säännösten mukaisesti vaimon kapinoidessa kuitenkin miehen herruutta vastaan. Etteivät kaikki avioliitot ole sellaisia, sitä ei tiedä kukaan

paremmin kuin saksalainen poroporvari, joka ei osaa vaalia herruuttaan kotona sen paremmin kuin valtiossa ja jonka vaimo sen tähden täydellä oikeudella on isännän housuissa, joiden arvoinen mies ei ole. Mutta hän luulee silti olevansa paljon korkeammalla ranskalaista kärsimystoveriaan, jolle käy useammin kuin hänelle itselleen paljon pahemmin.

Erillinen perhe ei muuten ole esiintynyt suinkaan kaikkialla ja kaikkina aikoina siinä klassillisen karkeassa muodossa, joka sillä oli kreikkalaisten keskuudessa. Roomalaisilla, joilla tulevina maailmanvalloittajina oli laajempi, vaikkakin vähemmän hienostunut käsite asioista kuin kreikkalaisilla, vaimo oli vapaampi ja kunnioitetumpi. Roomalainen uskoi, että hänen valtansa määrätä vaimonsa elämästä ja kuolemasta takaa riittävästi aviouuskollisuuden. Niin ikään vaimo saattoi heillä halunsa mukaan purkaa avioliiton yhtä hyvin kuin mieskin. Mutta suurin edistys yksiavioisuuden kehityksessä tapahtui epäilemättä saksalaisten astuessa historian näyttämölle, koska näyttää, että juuri heillä, kaiketi heidän köyhyytensä vuoksi, yksiavioisuus ei ollut kehittynyt silloin vielä lopullisesti pareittaisavioisuudesta. Tämä päätelmämme perustuu kolmeen Tacituksen mainitsemaan seikkaan: ensiksikin, vaikka avioliittoa kunnioitettiinkin suuresti — „he tyytyvät yhteen vaimoon, naisten suojana on siveys” —, niin ylhäisten ja heimopäällikköiden keskuudessa oli kuitenkin monivai- moisuutta, siis samaan tapaan kuin amerikkalaisilla, joiden keskuudessa vallitsi pareittaisavioisuus. Ja toiseksi siirtyminen äidinoikeudesta isänoikeuteen lienee tapahtunut vasta hiukan aikaisemmin, koskapa äidin veljeä — joka oli lähin miespuolinen sukulainen äidinoikeuden mukaan — pidettiin yhä miltei läheisempänä sukulaisena kuin omaa isää; tämäkin vastaa Amerikan intiaanien käsityskantaa, joilta Marx, kuten hän usein sanoi, oli löytänyt avaimen oman muinaisuutemme ymmärtämiseen. Ja kolmanneksi naiset nauttivat saksalaisilla suurta kunnioitusta ja vaikuttivat myös julkisiin asioihin, mikä on suoranaisessa ristiriidassa yksiavioisuudelle ominaisen miehisherruuden kanssa. Nämä ovat miltei kaikki sellaisia seikkoja, joissa saksalaiset eivät eroa spartalaisista, joiden keskuudesta, kuten olemme huomanneet, pareittaisavioisuus ei liioin ollut vielä kokonaan hävinnyt. Siis tässäkin suhteessa saksalaiset saattoivat maailmassa valtaan aivan uuden tekijän. Uusi yksiavioisuus, joka kehittyi roomalaisvallan raunioilla kansojen sekoittuessa, teki miehen herruuden muodoltaan lievemmäksi ja naisten aseman ainakin ulkonaisesti paljon kunnioitetummaksi ja vapaammaksi kuin mitä se oli ollut koskaan klassillisena muinaisaikana. Vasta sitten kävi mahdolliseksi se, että yksiavioisuuden pohjalla — sen piirissä, sen ohella ja sitä vastoin, miten milloinkin — saattoi muodostua se mitä suurin siveellinen saavutus, josta saamme kiittää yksiavioisuutta,

nimittäin nykyaikainen yksilöllinen sukupuolirakkaus, jota ei tunnettu lainkaan aikaisemmassa maailmassa.

Tämä edistys aiheutui kuitenkin epäilemättä siitä seikasta, että saksalaiset elivät vielä pareittaisperheen kautta ja oksastivat yksiavioisuuteen pareittaisperhettä vastaavan naisen aseman sikäli kuin se oli mahdollista, eikä suinkaan jostakin saksalaisten luontaisesta tarunomaisesta, ihmeellisestä siveellisestä puhtaudesta, joka rajoittuu siihen, ettei pareittaisaviossa todellakaan ole niin räikeitä siveellisiä vastakohtia kuin yksiavioisuudessa. Päinvastoin, varsinkin kaakkoon Mustan meren rannikkoarojen paimentolaisten luokse tekemillään vaellusmatkoilla saksalaiset olivat rappeutuneet pahoin siveellisesti ja omaksuneet heiltä paitsi ratsastustaitoa myös inhottavia luonnottomia paheita, kuten Ammianus taifaleista ja Prokopios heruleista selvästi osoittaa.

Mutta vaikka yksiavioisuus oli kaikista tunnetuista perhe-muodoista ainoa muoto, jossa nykyaikainen sukupuolirakkaus saattoi kehittyä, niin tämä ei merkitse, että se olisi kehittynyt siinä yksinomaan tai edes pääasiassa aviopuolisoiden keskinäisenä rakkautena. Miehen herruuden alaisen lujan yksiavioisuuden koko luonne esti sellaisen. Kaikkien historiallisesti toimivien, ts. kaikkien hallitsevien luokkien keskuudessa avioliiton solmiminen pysyi vanhempien järjestämänä sopimusasiana, jona se oli ollut pareittaisaviosta lähtien. Ja sukupuolirakkauden ensimmäinen historiallinen muoto, joka ilmenee intohimona, jokaisen (ainakin hallitsevaan luokkaan kuuluvan) ihmisen osaksi tulevana intohimona, sukupuolivietin korkeimpana muotona — mikä juuri on sen erikoisluonne — tämä sukupuolirakkauden ensimmäinen muoto, keskiajan ritarirakkaus, ei suinkaan ollut aviollista rakkautta. Päinvastoin. Klassillisessa muodossaan, provencelaisilla, se viilletää täysin purjein aviorikokseen, jota runoilijat ylistävät. Provencelaisen rakkausrunouden kukkia ovat „albat”, saksaksi Tagelieder (huomenlaulut). Niissä kuvaillaan kirkkain värein, kuinka ritari lojuu vuoteessa kaunottarensa — toisen vaimon — kanssa, samaan aikaan kun ulkona seisoo vartija, joka huutaa hänelle heti, kun aamurusko (alba) kajastaa, jotta ritari voisi poistua huomaamatta; erokohtauksesta muodostuu sitten huippukohta. Pohjoisranskalaiset ja kunnan saksalaisetkin omaksuivat niin ikään tämän runoilulajin ja sitä vastaavan ritarrakkaustavan ja vanha Wolfram von Eschenbachimme on samasta arkaluontoisesta aiheesta jättänyt jälkeensä kolme ihanaa huomenlaulua, joista pidän enemmän kuin hänen kolmesta pitkästä sankarirunoelmastaan.

Porvarillinen avioliiton solmiminen tapahtuu meidän päivinämmme kahdella tavalla. Katolisissa maissa vanhemmat pitävät kuten ennenkin huolen sopivan vaimon hankkimisesta nuorelle

porvarispojalle, ja seurauksena on luonnollisesti yksiavioisuudelle ominaisen ristiriidan kehittyminen mitä täydellisimmäksi: hetairismin rehottaminen miehen osalta, aviorikoksen rehottaminen naisen osalta. Katolinen kirkko lieneekin poistanut avioeron vain siksi, koska se vakuuttui siitä, ettei aviorikosta yhtä vähän kuin kuolemaakaan vastaan ole mitään lääkeyrttiä. Sitä vastoin protestanttisissa maissa on sääntönä, että porvarispoika saa enemmän tai vähemmän vapaasti etsiä itselleen vaimon omasta luokastaan, minkä vuoksi avioliiton solmimisen perustana voi olla tietty määrä rakkauttakin, ja sitä aina edellytetäänkin protestanttisen ulkokultaisuuden mukaisesti säädyllisyyden vuoksi. Protestanttisissa maissa mies harjoittaa veltommin hetairismia ja nainen rikkoo aviouuskollisuutta vastaan vähemmän säännöllisesti. Mutta koska ihmiset pysyvät kaikenlaisessa avioliitossa sinä, minä he olivat ennen avioliittoa, ja koska protestanttisten maiden porvarit ovat enimmäkseen poroporvareita, niin tämä protestanttinen yksiavioisuus johtaa keskimäärin parhaimmissakin tapauksissa vain sietämättömän ikävään aviolliseen yhteyteen, jota sanotaan perheonneksi. Näitä kumpaakin avioliittotapaa kuvaa parhaiten romaani, katolilaista tapaa ranskalainen, protestanttista saksalainen. Kummassakin „he saavat toisensa”: saksalaisessa nuori mies tytön, ranskalaisessa aviomies „aisankannattajan” osan. Tällöin ei ole suinkaan aina selvää, kumpi heistä on huonommassa asemassa. Senpä vuoksi saksalaisen romaanin pitkäveiteisyys kauhistuttaa ranskalaista porvaria yhtä paljon kuin ranskalaisen romaanin „epäsiveellisyys” saksalaista poroporvaria. Muuten viime aikoina, siitä lähtien kun „Berliini on ollut muodostumassa maailmankaupungiksi”, saksalainen romaani on alkanut vähemmän epäröiden kuvailla hetairismia ja aviollista uskottomuutta, jotka siellä on tunnettu hyvin jo kauan.

Mutta kummassakin tapauksessa avioliiton määrää asianomaisten luokka-asema ja sikäli se on aina sovinnaisavioliitto. Tämä sovinnaisavioliitto muodostuu kummassakin tapauksessa melko usein mitä räikeimmäksi prostituutioksi — usein molemmin puolin, mutta useimmiten vaimoon nähden, joka eroaa tavallisesta ilotytöstä vain siinä, että hän ei vuokraa ruumistaan kappalepalkalla kuten palkkatyöntekijä, vaan myy sen kerta kaikkiaan orjuuteen. Ja kaikkiin sovinnaisavioliittoihin nähden pitävät paikkansa Fourier'n sanat: „Niin kuin kieliopissa kahdesta kiellosta muodostuu yksi myönteinen väite, niin myös avioliittomoraalissa kaksi prostituutiota käy yhdestä hyveestä.” Naisen suhteen sukupuolirakkaus on ja voi olla todella sääntönä vain sorrettujen luokkien, nykyään siis proletariaatin keskuudessa, riippumatta siitä, onko tämä suhde virallisesti vahvistettu vai ei. Mutta näissä tapauksissapa ei olekaan mitään klassillisen yksi-

avioisuuden perusteita. Näissä tapauksissa ei ole olemassa mitään omaisuutta, jonka säilyttämiseksi ja perimiseksi juuri luotiinkin yksiavioisuus ja miehen herruus, eikä sen tähden myöskään mitään syytä miehen herruuden pystyttämiseen. Vieläpä enemmänkin, keinotkin puuttuvat: siviilioikeus, joka suojelee tätä herruutta, on olemassa vain omistavia varten ja heidän ja proletariin kanssakäymistä varten; se maksaa rahaa eikä sillä työläisen köyhyyden vuoksi ole mitään merkitystä siinä suhteessa, miten työläinen suhtautuu vaimoonsa. Siinä on ratkaiseva merkitys aivan toisenlaisilla henkilökohtaisilla ja yhteiskunnallisilla suhteilla. Ja varsinkin sen jälkeen, kun suurteollisuus on karkottanut naisen kodista työmarkkinoille ja tehtaaseen ja tekee hänestä useinkin perheen elättäjän, miehen herruuden viimeisetkin rippeet ovat menettäneet kaiken pohjan proletariin asunnossa, jos kohta siellä onkin vielä yksiavioisuuden vakiintuessa juurtunutta raakuutta naista kohtaan. Proletaarin perhe ei ole siis enää yksiavioinen tämän sanan tarkassa merkityksessä, vaikka rakkaus olisikin molemmin puolin mitä intohimoisinta ja uskollisuus mitä lujinta ja vaikka olisikin suoritettu kaikki mahdolliset hengelliset ja maalliset vihkimiset. Sen tähden myös yksiavioisuuden ikuiset seuralaiset, hetairismi ja aviorikos, esittäivät siinä kerrassaan mitätöntä osaa; nainen on tosiasiallisesti saanut jälleen oikeuden avioeroon ja elleivät puoliset voi sietää toisiaan, he mieluummin eroavat. Sanalla sanoen proletaariavio-
liitto on yksiavioinen sanan etymologisessa, muttei suinkaan historiallisessa mielessä.

Lakimiehemme selittävät kyllä, että lainsäädännön edistyk- sellinen kehitys tekee naisten osalta kaiken valittamisen yhä suu- remmassa mitassa aiheettomaksi. Sivistysmaiden nykyaikaiset lakijärjestelmät tunnustavat yhä useammin, että ollakseen päte- vän avioliiton täytyy olla kummankin puolen vapaaehtoisesti tekemä sopimus ja että avioliiton aikanakin kummallakin puolella täytyy olla toistensa suhteen yhtäläiset oikeudet ja velvollisuu- det. Jos näitä molempia vaatimuksia noudatettaisiin johdonmu- kaisesti, naisilla olisi kaikki, mitä he voivat vaatia.

Tämä aito juridinen perustelu on aivan samanlaista kuin se, jolla radikaali tasavaltainen porvari rauhoittaa proletaaria. Työsopimuksenhan pitäisi muka olla tehty molemmin puolin vapaaehtoisesti. Mutta sitä pidetään vapaaehtoisesti tehtynä siksi, koska laki asettaa *paperilla* kummankin puolen samaan asemaan. Toisen puolen erilaisesta luokka-asemasta johtuva valta, toisen puolen harjoittama toisen puolen painostus — molempien todellinen taloudellinen asema — ei liikuta lakia. Ja työsopimuksen voimassaoloaikana kummallakin puolella pitäisi olla muka jälleen samat oikeudet, koska toinen tai toinen ei ole niistä nimenomaan luopunut. Laki ei voi taaskaan mitään sille,

että taloudellinen asiointi pakottaa työläisen luopumaan viimeisestäkin näennäisestä tasa-arvoisuudesta.

Edistyksellisimmänkin lain vaatimukset on avioliittoon nähden tyydytetty täydellisesti heti, kun asianomaiset ovat merkityttäneet vapaaehtoisuutensa muodollisesti pöytäkirjaan. Mitä tapahtuu juridisten kulussien takana, jossa todellinen elämä sykkii, ja miten tämä vapaaehtoisuus syntyy, siitä laki ja lakimies voivat olla huolehtimatta. Mutta tässä suhteessa luulisi lainkäytön yksinkertaisimmankin vertailemisen osoittavan lakimiehelle, miten tämän vapaaehtoisuuden laita on. Maissa, missä lapsille on laillisesti turvattu osuus vanhempien omaisuuden perimiseen, siis missä heitä ei voida tehdä perinnöttömiksi — Saksassa, ranskalaisen oikeuden maissa jne. —, lapset ovat avioliiton solmimiseen nähden riippuvaisia vanhempien suostumuksesta. Englantilaisen oikeuden maissa, joissa laki ei vaadi vanhempien suostumusta avioliiton solmimiseen, vanhemmilla on myöskin täydellinen vapaus omaisuutensa testamenttaamisessa ja he voivat mielensä mukaan tehdä lapsensa perinnöttömiksi. Onhan selvää, että siitä huolimatta ja juuri siitä syystä vapaus avioliiton solmimiseen ei ole Englannissa eikä Amerikassa niiden luokkien keskuudessa, joilla on jotakin perittävää, asiallisesti hituistakaan suurempi kuin Ranskassa ja Saksassa.

Miehen ja naisen juridisen tasa-arvoisuuden laita avioliitossa ei ole sen paremmin. Kummankin oikeudellinen eriarvoisuus, jonka olemme perineet aikaisempien yhteiskuntaolojen ajoilta, ei ole naisen taloudellisen sarron syy, vaan sen seuraus. Muinai-
 sessa kommunistisessa taloudessa (Haushaltung), johon kuului useita aviopareja ja heidän lapsensa, naisille uskottu kotitalouden hoito oli yhteiskunnallisesti yhtä tarpeellinen elinkeino kuin miesten ravintoainehankinnat. Patriarkaalisen perheen ja sitäkin enemmän erillisen yksiavioisen perheen muodostuessa asianlaita muuttui. Kotitalouden hoito kadotti yhteiskunnallisen luonteensa. Se ei enää koskenut yhteiskuntaa. Se muodostui *yksityisluontoiseksi palvelukseksi*; vaimosta tuli ylimmäinen palvelijatar, joka oli syrjäytetty yhteiskunnallisesta tuotannosta. Vasta meidän aikamme suurteollisuus on avannut hänelle — ja yhäkin vain proletaarinaiselle — jälleen tien yhteiskunnalliseen tuotantoon, mutta kuitenkin niin, että mikäli hän suorittaa velvollisuutensa yksityisen perheen palveluksessa, hän jää syrjäytetyksi yhteiskunnallisesta tuotannosta eikä voi ansaita mitään; ja mikäli hän haluaa osallistua yhteiskunnalliseen elinkeinoelämäänsä ja ansaita itsenäisesti, hän ei kykene täyttämään perhevelvollisuuttaan. Ja tässä suhteessa naiselle käy samoin niin tehtaassa kuin muillakin työaloilla aina lääketiedettä ja asianajotointa myöten. Nykyaikainen yksityisperhe perustuu naisen avoimeen tai peitettyyn koti-orjuuteen, ja nykyaikainen yhteiskunta on massa, joka koostuu

pelkistä yksityisistä perheistä, sen molekyyleistä. Useimmissa tapauksissa, ainakin omistavien luokkien keskuudessa, miehen täytyy olla nykyään perheen ansaitsija ja elättäjä, ja se asettaa hänet valta-asemaan, joka ei kaipaa mitään erityistä juridista etuoikeutta. Perheessä hän on porvari, vaimo edustaa proletariaattia. Mutta proletariaattia rasittavan taloudellisen sarron erikoisluonne esiintyy teollisuudessa täydessä terävyydessään vasta sen jälkeen, kun on poistettu kapitalistiluokan kaikki lakiperusteiset erikoisetuoikeudet ja saatettu voimaan molempien luokkien täydellinen juridinen tasa-arvoisuus; demokraattinen tasavalta ei hävitä näiden molempien luokkien välistä ristiriitaa, vaan se luo vasta sen perustan, jolla ratkaistaan taistelemalla tämä ristiriita. Niin ikään se omalaatuinen luonne, joka on naiseen kohdistuvalla miehen herruudella nykyaikaisessa perheessä, ja miehen ja naisen todellisen yhteiskunnallisen tasa-arvoisuuden tarpeellisuus samoin kuin toteuttamistapakin esiintyvät täysin näkyvästi vasta silloin, kun he molemmat ovat juridisesti täysin samanarvoisia. Silloin naisen vapauttamisen ensimmäiseksi ennakkoehdoksi osoittautuu koko naissukupuolen palauttaminen jälleen yhteiskunnalliseen elinkeinoelämään, mikä taas vaatii, että yksityinen perhe lakkaisi olemasta yhteiskunnan taloudellinen yksikkö.

* * *

On siis kolme tärkeintä avioliittomuotoa, jotka suurin piirtein vastaavat ihmiskunnan kehityksen kolmea pääastetta. Villiyttä vastaa ryhmäavioliitto, raakalaisuutta pareittaisavioliitto, sivilisaatiota aviorikoksen ja prostituution täydentämä yksiavioisuus. Raakalaisuuden yliasteella pareittaisavion ja yksiavioisuuden väliin tunkeutuu orjattariin kohdistuva miesten herruus ja monivaimoisuus.

Kuten koko esityksestämme on selvinnyt, tässä vuorojärjestyksessä ilmenevään edistykseen liittyy se omalaatuisuus, että yhä enemmän ja enemmän riistetään ryhmäavioliiton sukupuoli-vapautta naisilta, muttei miehiltä. Ja todellisuudessa ryhmäavioliitto on miehiin nähden asiallisesti nykyäänkin voimassa. Se, mikä naiselle katsotaan rikokseksi ja aiheuttaa raskaita lakisäänteisiä ja yhteiskunnallisia seurauksia, on miehelle kunniakasta tai pahimmassa tapauksessa vähäinen siveellinen tahra, joka tyytyväisenä kannetaan. Mutta mitä enemmän perinteellinen hetairismi muuttuu meidän aikanamme kapitalistisen tavaratuotannon vaikutuksesta ja mukautuu tavaratuotantoon, mitä enemmän se muuttuu peittelemättömäksi prostituutioksi, sitä suurempaa turmelusta se saa aikaan. Vieläpä se turmelee miehiä paljon

enemmän kuin naisia. Prostituutio turmelee naisista vain ne onnettomat, jotka siihen sortuvat, eikä heitäkään läheskään siinä määrin kuin tavallisesti luullaan. Mutta sitä vastoin miesmaailman luonnonlaadun se pilaa kokonaan. Niinpä etenkin pitkä kihlousaika on yhdeksässä tapauksessa kymmenestä aito aviollisen uskottomuuden alkeiskoulu.

Mutta me kuljemme kohti yhteiskunnallista mullistusta, jossa yksiavioisuuden samoin kuin sen seuralaisen, prostituution, tähänastiset taloudelliset perustat häviävät varmasti. Yksiavioisuuden aiheuttivat suurempien rikkauksien keskittyminen yksiin käsiin, nimittäin miehen käsiin ja tarve jättää nämä rikkaudet perinnöksi tämän eikä minkään muun miehen lapsille. Se vaati naisen, muttei miehen yksiavioisuutta, joten naisen yksiavioisuus ei suinkaan ollut estämässä miehen julkista tai peiteltyä moniavioisuutta. Mutta tuleva yhteiskunnallinen mullistus pienentää koko tämän perintöhuolen minimiin muuttamalla nämä pysyvät, perittävät rikkaudet — tuotannonvälineet — ainakin valtaosaltaan yhteiskunnalliseksi omaisuudeksi. Koskapa yksiavioisuus on syntynyt taloudellisista syistä, niin eikö se häviä, kun nämä syyt häviävät?

Voitaneen täydellä syyllä vastata: se ei ole ainoastaan häviämättä, vaan pikemminkin toteutuu vasta silloin täydellisesti. Sillä tuotannonvälineiden muuttuessa yhteiskunnalliseksi omaisuudeksi häviää myös palkkatyö, proletariaatti, siis se pakko, joka panee tietyn — tilastollisesti laskettavissa olevan — määrän naisia antautumaan rahasta. Prostituutio häviää, mutta yksiavioisuus, sen sijaan että häviäisi, tulee lopultakin todellisuudeksi — miestenkin osalta.

Miesten asema muuttuu siis joka tapauksessa suuresti. Mutta naistenkin, *kaikkien* naisten, asemassa tapahtuu huomattava muutos. Tuotannonvälineiden siirtyessä yhteisomistukseen yksityinen perhe lakkaa olemasta yhteiskunnan taloudellinen yksikkö. Yksityinen taloudenpito muuttuu yhteiskunnalliseksi. Lasten hoito ja kasvatustulee yhteiskunnalliseksi asiaksi: yhteiskunta on huolehtiva kaikista lapsista samalla tavalla, olkoot he aviollisia tai aviottomia. Sen ansiosta häviää suru „seurauksista”, joka tänään on oleellisin yhteiskunnallinen — niin moraalinen kuin taloudellinenkin — tekijä, joka estää tyttöä antautumasta huoletta rakastamalleen miehelle. Eikö se ole riittävä syy siihen, että sukupuoliyhteys muuttuu vähitellen vapaammaksi ja julkinen mielipide neitosen kunnian ja naisen häpeästä samalla väljemmäksi? Ja vihdoinkin emmekö ole nähneet, että nykymaailmassa yksiavioisuus ja prostituutio ovat tosin vastakohtia, mutta erottamattomia vastakohtia, saman yhteiskuntajärjestyksen kohtioita? Voiko prostituutio hävitä viemättä samalla yksiavioisuutta mukanaan kadotukseen?

Tällöin alkaa vaikuttaa uusi tekijä, joka yksivaiheisuuden muodostumisaikana oli olemassa korkeintaan idussaan: yksilöllinen sukupuolirakkaus.

Ennen keskiaikaa ei voinut olla puhuttakaan yksilöllisestä sukupuolirakkaudesta. On itsestään selvää, että ruumiillinen kauneus, likeiset suhteet, samanlaiset taipumukset jne. ovat herättäneet eri sukupuoliin kuuluvissa ihmisissä sukupuolisen seurustelun kaipuuta, ettei miehille enempää kuin naisillekaan ole ollut aivan yhdentekevää, kenen kanssa he ryhtyvät tähän intiimiin suhteeseen. Mutta siitä oli vielä äärettömän pitkä matka meidän sukupuolirakkauteemme. Ennen vanhaan avioliitoista päättivät yleensä vanhemmat asianosaisten puolesta ja nämä taipuivat siihen mukisematta. Se vähäinen aviollinen rakkaus, minkä vanha aika tuntee, ei ollut subjektiivista mieltymystä, vaan objektiivinen velvollisuus, se ei ollut avioliiton perustana, vaan lisänä. Nykyaikaisessa mielessä rakkaussuhteita esiintyi vanhalla ajalla vain virallisen yhteiskunnan ulkopuolella. Paimenet, joiden lemmeniloja ja -suruja Theokritos ja Moschos meille laulavat, Longosin „Dafnis ja Khloe” olivat pelkkiä orjia, joilla ei ollut mitään osuutta valtiossa, vapaiden kansalaisten elämänpiirissä. Mutta mikäli emme ota lukuun orjia, tapaamme rakkaussuhteita vain häviävän vanhan maailman rappeutumistuotteina ja vain suhteina sellaisiin naisiin, jotka niin ikään ovat virallisen yhteiskunnan ulkopuolella, kuten hetairat, siis muukalaiset tai vapautetut: Ateenassa sen perikadon aattona ja Roomassa keisariaikana. Mikäli vapaiden kansalaisten välillä syntyi todella rakkaussuhteita, niin vain aviorikoksen tietä. Ja vanhan ajan klassillisesta rakkausrunoilijasta Anakreonista sukupuolirakkaus oli siinä mielessä kuin me sen ymmärrämme niin yhdentekevää, että jopa rakastetun olennon sukupuolikin oli hänestä yhdentekevää.

Meidän sukupuolirakkauteemme eroaa oleellisesti vanhan ajan tavallisesta sukupuolikaipuusta, erotiikasta. Ensiksikin se edellyttää rakastetun olennon vastarakkautta; nainen on tässä suhteessa samassa asemassa miehen kanssa, kun taas antiikin erotiikan aikoina hänen mieltään ei kysytty suinkaan aina. Toiseksi sukupuolirakkaus saattaa olla siinä määrin voimakasta ja kestävä, että se saa omistamisen puutteen ja eron tuntumaan kummastakin asianomaisesta suurelta, ellei suurimmalta onnettomuudelta; he panevat kaikkensa peliin, jopa henkensäkin, saadakseen toisensa, mikä vanhalla ajalla saattoi tapahtua vain aviorikoksena. Ja lopuksi syntyy uusi siveellinen mittapuu sukupuoliyhteyden arvostelemiseksi: ei kysytä ainoastaan, oliko tuo yhteys aviollista vai avioliiton ulkopuolista, vaan myös, aiheutiko sen rakkaus ja vastarakkaus vai ei? Ymmärrettävää on, että feodaalisessa tai porvarillisessa käytännössä tämän uuden mittapuun ei käy sen paremmin kuin siveellisyyden muidenkaan

mittapuiden — astutaan sen yli. Mutta sen ei käy myöskään huommin. Se tunnustetaan niin kuin muutkin — teoriassa, paperilla. Ja toistaiseksi ei voida enempää vaatiakaan.

Keskiaika jatkaa siitä, mihin vanha aika päätyi sukupuolirakkauden kehityksessään: aviorikoksesta. Me olemme jo kuvanneet ritarirakkautta, joka synnytti huomenlaulut. Tästä rakkaudesta, joka tahtoo rikkoa avioliiton, on siihen rakkauteen, joka on laskeva perustan avioliitolle, vielä pitkä matka, jota ritarilaitos ei suorittanut koskaan loppuun. Vaikka siirtyisimmekin kevytmielisistä romaanisista kansoista hyveellisiin saksalaisiin, havaitsemme Nibelungenliedissä, että Kriemhilde rakastaa kyllä salassa Siegfriediä yhtä paljon kuin tämä häntä, mutta kun Gunther ilmoittaa luvanneensa hänet ritarille, jonka nimeä Gunther ei mainitse, Kriemhilde vastaa kuitenkin ilman muuta: „Teidän ei tarvitse minua pyytää; tahdon olla aina niin kuin käskette; kihlaudun mielelläni sille, jonka te, herra, minulle mieheksi annatte.” Hänen mieleensä voisi edes juolahdakaan, että hänen rakkautensa ylipäänsä voisi tulla tässä otetuksi huomioon. Gunther kosii Brunhildeä, Etzel Kriemhildeä, vaikka ei ole koskaan tätä nähnyt; aivan samoin kosii „Gudrunissa” Siegebant Irlantilainen norjalaista Utea, Hel Helgingeniläinen Hilde Irlantilaista ja vihdoin Siegfried Morlandilainen, Hartmut Ormanilainen ja Herwig Seelantilainen Gudrunia; ja vasta tässä käy niin, että viimeksi mainittu ratkaisee asian Herwigin hyväksi. Sääntönä oli, että nuorelle ruhtinaalle valitsivat morsiamen hänen vanhempansa, mikäli he olivat vielä elossa, muussa tapauksessa hän teki sen itse neuvoteltuaan asiasta huomattavimpien läänitysmiesten kanssa, joiden sana oli varsin painava kaikissa tämänlaatuisissa tapauksissa. Toisin ei voinut ollakaan. Ritarin tai paronin samoin kuin itse maaruhtinaankin osalta naimisiinmeno oli poliittinen toimenpide, tilaisuus laajentaa valtaa uusien liittojen avulla; ratkaisevia olivat *hallitushuoneen* edut eikä yksilön mielihalu. Saattoiko rakkaudella olla näissä oloissa viimeinen sana avioliiton solmimisessa?

Keskiajan kaupunkien ammattikuntaporvarin laita oli samoin. Juuri ne etuoikeudet, ammattikuntarajoitukset, keinotekoiset rajalinjat, jotka suojelivat häntä ja erottivat hänet juridisesti joko toisista ammattikunnista tai omista ammattikuntatovereistaan taikka hänen omista kisälleistään ja oppipojistaan, rajoittivat jo kyllin ahtaaksi sen piirin, josta hän saattoi etsiä itselleen sopivaa aviopuolisoa. Ja kuka morsiamista oli sopivin, sitä ei tämän monimutkaisen järjestelmän vallitessa ratkaissut suinkaan hänen yksilöllinen mielihalunsa, vaan perheen etu.

Näin siis avioliiton solmiminen pysyi lukemattoman monissa tapauksissa keskiajan loppuun saakka samanlaisena kuin se oli alusta pitäen ollut, asiana, jota eivät ratkaisseet asianosaiset.

Alussa jokainen oli jo maailmaan tullessaan naimisissa — kokonaisen toissukupuolisen ryhmän kanssa. Ryhmäavioliiton myöhäisemmissä muodoissa asianlaita oli todennäköisesti samoin, ryhmä vain supistui yhä enemmän. Pareittaisaviossa oli sääntönä, että äidit sopivat lastensa avioliitoista; tällöinkin olivat ratkaisevia ne näkökohdat, jotka koskivat uusia sukulaisuussiteitä, joiden oli hankittava nuorelle parille kestävämpi asema suvussa ja heimossa. Ja kun yksityisomistus pääsi voitolle yhteisomistuksesta ja isänoikeus ja yksiavioisuus niihin liittyvine perimisintresseineen pääsivät valtaan, silloinpa avioliiton solmiminen vasta tulikin riippuvaiseksi taloudellisista näkökohdista. *Muodollisesti* ostoavioliitto häviää, mutta asiallisesti se leviää yhä laajemmalle, niin että myös miehelle eikä vain naiselle pannaan hinta — muttei hänen persoonallisten ominaisuuksiensa, vaan omaisuutensa mukaan. Hallitsevien luokkien keskuudessa ei alusta alkaen tunnettu sellaista käytäntöä, että asianomaisten keskinäisen mieltymyksen olisi pitänyt olla kaiken muun voittava peruste avioliiton solmimisessa; sen tapaista sattui korkeintaan romantiikan allalla tai sorrettujen luokkien keskuudessa, joita ei otettu lukuun.

Sellainen oli se asiointila, jonka kapitalistinen tuotanto tapasi valmistautuessaan maantieteellisten löytöjen aikakaudesta lähtien maailmankaupan ja manufaktuurin tietä maailmanherruuteen. Tällainen avioliiton solmimistapa oli luultavasti sille erittäin sopiva ja niinhän se olikin. Mutta kuitenkin — maailmanhistorian iva on pohjatonta — juuri kapitalismi oli antava sille ratkaisevan iskun. Muuttaessaan kaiken tavaraksi kapitalistinen tuotanto hävitti kaikki entiset muinaisuudesta periytyneet suhteet ja asetti perittyjen tapojen, historiallisen oikeuden tilalle oston ja myynnin, „vapaan” sopimuksen. Englantilainen lakimies H. S. Maine luuli tehneensä mitä suurimman keksinnön sanoessaan, että koko edistyksemme on aikaisempiin aikakausiin verrattuna siinä, että olemme siirtyneet from status to contract, periytyneistä olosuhteista vapaaehtoisesti kontrahoitaviin olosuhteisiin, mikä kylläkin — sikäli kuin se on totta — oli sanottu jo „Kommunistisessa manifestissa”.

Mutta sopimusten teko edellyttää ihmisiä, jotka voivat vapaasti määrätä persoonastaan, teoistaan ja omaisuudestaan ja jotka ovat keskenään samanarvoisia. Juuri näiden „vapaiden” ja „samanarvoisten” ihmisten luominen olikin kapitalistisen tuotannon tärkeimpiä tehtäviä. Vaikkakin se alussa tapahtui vain puoleksi tiedottomalla ja päälle päätteeksi uskonnollisen värityksen saaneella tavalla, niin kuitenkin Lutherin ja Calvinin uskonpuhdistuksesta lähtien muodostui pysyväksi teesiksi se, että ihminen kantaa vain silloin täyden vastuun teoistaan, kun hän on tehnyt ne täysin vapaasta tahdostaan, ja että siveellisenä velvollisuutena

on vastustaa kaikkea, mikä pakottaa epäsiiveelliseen tekoon. Mutta sopiko tämä yhteen aikaisemman avioliittoutumiskäytännön kanssa? Avioliitto oli porvarillisen käsityksen mukaan sopimus, oikeustoimi, vieläpä kaikista tärkein, koska se määräsi kahden ihmisen ruumiin ja sielun kohtalon elinajaksi. Se tosin solmittiin silloin muodollisesti vapaaehtoisesti; ilman asianosaisten suostumusta se ei käynyt päinsä. Mutta tiedettiin liiankin hyvin, kuinka tämä suostumus saatiin ja ketkä todella päättivät avioliitosta. Mutta jos kaikkien muiden sopimusten tekoon vaadittiin todellista päätös vapautta, niin miksei tähänkin? Eikö kahdella nuorella ihmisellä, joiden oli määrä yhdistyä pariksi, ollut oikeutta määrätä vapaasti itsestään, ruumiistaan ja sen elimistä? Eikö sukupuolirakkaus ollut ritariuden ansiosta tullut muotiin, ja eikö aviopuolisoiden rakkaus ollut ritariajan aviorikosrakkauden vastakohtana sukupuolirakkauden oikea porvarillinen muoto? Mutta jos kerran aviopuolisoiden velvollisuus oli rakastaa toisiaan, niin eikö niin ikään avioituminen ollut rakastavaisten velvollisuus eikä kenenkään muun? Eikö tämä rakastavaisten oikeus ollut vanhempien, sukulaisten ja muiden tavanomaisten avioliittomeklarien ja parittajien oikeutta suurempi? Jos kerran oikeus vapaaseen henkilökohtaiseen harkintaan tunkeutui ujoستهlematta jopa kirkon ja uskonnonkin piiriin, niin kuinka se saattoi pysähtyä sen sietämättömän vaatimuksen edessä, että vanhempi polvi määräisi nuoremman ruumiista, sielusta, omaisuudesta, onnesta ja onnettomuudesta?

Näiden kysymysten täytyi pakostakin herätä sellaisena aikana, jolloin yhteiskunnan kaikki vanhat siteet höltyivät ja kaikki perinnäiset käsitykset alkoivat horjua. Maailma muuttui kerralla miltei kymmenen kertaa suuremmaksi; pallonpuoliskon neljänneksen asemesta länsieurooppalaisilla oli nyt silmiensä edessä koko maailma ja he riensivät ottamaan muut seitsemän neljänneksen haltuunsa. Ja yhdessä entisten kotimaan ahtaiden rajojen kanssa sortuivat myös keskiajalle ominaisen ajatustavan tuhatvuotiset raja-aidat. Ihmisen sekä ulkonainen että sisäinen näköpiiri avartui äärettömän paljon laajemmaksi. Mitä merkitsi siveyden maine ja sukupolvelta toiselle siirtyneet perinnäiset kunnialliset ammattikunnalliset etuoikeudet nuorelle miehelle, jota houkuttelivat Intian rikkaudet, Meksikon ja Potosin kulta- ja hopeakaivannot? Se oli vaeltavien ritarien aikaa porvaristolle; silläkin oli romantiikkansa ja lemmenhaaveensa, mutta porvarilliseen tapaan ja viime kädessä porvarillisin tarkoituksin.

Kävi niin, että varsinkin protestanttisissa maissa, missä olivat olot järkkäyivät pahimmin, nouseva porvaristo myöntyi yhä enemmän myös avioliittoutumisvapauteen ja saattoi sen edelläkerrotulla tavalla voimaan. Avioliitto pysyi luokka-avioliittona, mutta luokan sisällä myönnettiin asianosaisille tietty määrä valin-

nan vapautta. Ja paperilla, moraaliopissa sekä runokuvauksissa ei ollut mikään sen järkähtämättömän varmempaa kuin se, että jokainen avioliitto on epäsiiveellinen, ellei se perustu keskinäiseen sukupuolirakkauteen ja aviopuolisoiden todella vapaaseen sopimukseen. Sanalla sanoen rakkausavioliitto oli julistettu ihmisoikeudeksi, joka sitä paitsi ei ollut vain *droit de l'homme*¹, vaan poikkeuksellisesti myös *droit de la femme*².

Mutta tämä ihmisoikeus erosi yhdessä kohdassa kaikista muista niin sanotuista ihmisoikeuksista. Nämä rajoittuivat käytännössä hallitsevaan luokkaan, porvaristoon, kun sitä vastoin sorretun luokan, proletariaatin, osalta ne työstettiin joko välittömästi tai välillisesti olemattomiin. Ja tässä ilmenee jälleen historian iva. Hallitseva luokka pysyy tiettyjen taloudellisten vaikutteiden vallassa, ja siksi todella vapaasti solmittuja avioliittoja esiintyy sen keskuudessa vain poikkeustapauksina, kun taas sorretun luokan keskuudessa ne ovat sääntönä, kuten olemme huomanneet.

Täydellinen avioliittoutumisvapaus voi siis tulla yleisesti voimaan vasta sitten, kun kapitalistisen tuotannon ja sen luomien omistussuhteiden poistaminen on tehnyt olemattomiksi kaikki ne oheiset taloudelliset näkökohdat, joilla nykyään on vielä niin valtava vaikutus aviopuolison valinnassa. Silloin ei jää enää muuta vaikutinta kuin keskinäinen mieltymys.

Koska sukupuolirakkaus on luonteeltaan yksinomistuksellista — vaikkakin tämä yksinomistaminen on nykyään voimassa vain naisen nähden —, niin sukupuolirakkaudelle perustuva avioliitto on luonteeltaan yksiavioisuutta. Olemme nähneet, miten oikeassa Bachofen oli, kun hän piti ryhmäavioliiton kehittymistä yksiavioisuudeksi pääasiassa naisten ansiona; vain siirtyminen pareittaisaviosta yksiavioisuuteen on merkittävä miesten tilille; ja historiallisesti tämä oli oikeastaan naisten aseman huonontamista ja miesten uskottomuuden helpottamista. Kun nyt vielä häviävät taloudelliset näkökohdat — huolehtiminen omasta toimeentulosta ja etenkin lasten tulevaisuudesta —, joiden takia naiset alistuvat tähän miesten tavanmukaiseen uskottomuuteen, niin siten saavutettu naisen tasa-arvoisuus on kaikesta tähänastisesta kokemuksesta päätellen vaikuttava äärettömän paljon voimakkaammin siihen suuntaan, että miehistä tulee todella yksiavioisia kuin siihen, että naisista tulisi monimiehisiä.

Samalla yksiavioisuudesta häviävät varmasti kaikki ne piirteet, jotka omaisuussuhteista syntyneinä ovat sille pakostakin ominaisia, nimittäin ensiksikin miehen herruus ja toiseksi avioliiton purkamattomuus. Miehen herruus avioliitossa johtuu

¹ *droit de l'homme* — miehen oikeus. *Toim.*

² *droit de la femme* — naisen oikeus. *Toim.*

yksinkertaisesti hänen taloudellisesta herruudesta ja häviää itsestään samalla kuin sekini. Avioliiton purkamattomuus johtuu osaksi niistä taloudellisista oloista, joiden vallitessa yksiavioisuus syntyi, ja osaksi se on periytynyt siltä ajalta, jolloin näiden taloudellisten olojen ja yksiavioisuuden yhteenkuuluvaisuudesta ei ollut vielä oikeaa käsitystä ja liioiteltiin sitä uskonnollisesti. Nykyään se on rikkoutunut jo tuhansia kertoja. Jos siveellinen on vain rakkaudelle perustettu avioliitto, niin sellaisena se pysyy vain, jos rakkaus kestää. Mutta yksilöllisen sukupuolirakkauden kestävyys on eri yksilöillä, varsinkin miehillä, hyvin erilainen, ja kun tunne on hävinnyt kokonaan tai kun sen on syrjäyttänyt toinen intohimoinen rakkaus, niin ero koituu hyväksi kummallekin asianomaiselle samoin kuin yhteiskunnallekin. Ihmisille pitäisi antaa mahdollisuus säästyä kahlaamasta avioerokäräjien hyödyttömässä loassa.

Siis se, minkä me voimme tätä nykyä esittää olettamuksemme sukupuolisuhteiden järjestymisestä kapitalistista tuotantoa odottavan kukistumisen jälkeen, on suurimmaksi osaksi negatiivista laatua rajoittuen enimmäkseen siihen, mikä häviää. Entä mitä uutta on tuleva? Se selviää sitten, kun on noussut uusi sukupolvi: miessukupolvi, joka ei joudu koskaan elämässään lunastamaan rahalla eikä muilla yhteiskunnallisilla mahtikeinoilla naisen antautumista, ja naissukupolvi, joka ei joudu koskaan antautumaan miehelle muista syistä paitsi todellisesta rakkaudesta eikä kieltäytymään antautumasta rakastetulleen taloudellisten seurausten pelosta. Kun nämä ihmiset ilmaantuvat, he välittävät vähät siitä, mitä tänä päivänä oletetaan heidän velvollisuudekseen; heillä on oleva oma käytäntönsä ja sen mukaiseksi muovaamansa julkinen mielipide kunkin yksilön käytäytymisestä — ja siinä kaikki.

Mutta palatkaamme takaisin Morganiin, josta olemme loitonneet melko kauas. Sivistyskaudella kehittyneiden yhteiskunnallisten instituutioiden historiallinen tutkiminen ei kuulu hänen kirjansa puitteisiin. Hän käsittelee sen tähden vain sangen lyhyesti tämän ajanjakson aikaisia yksiavioisuuden vaiheita. Hänestäkin yksiavioisuuteen perustuvan perheen kehityksessä on edistystä, on päästy lähemmäksi sukupuolien täydellistä tasa-arvoisuutta, joskaan hänen mielestään tätä päämäärää ei ole vielä saavutettu. Mutta, hän sanoo, „kun tunnustetaan se tosiasia, että perheellä on kehittyessään ollut perättäisesti neljä eri muotoa ja sen nykyinen muoto on viides, niin herää kysymys, tuleeko tämäkään muoto kestävänsä vastaisuudessa. Ainoa mahdollinen vastaus on, että sen täytyy kehittyä edelleen sitä mukaa kuin yhteiskuntakin kehittyy, muuttua samassa mitassa kuin yhteiskuntakin muuttuu, aivan niin kuin tähänkin asti. Perhe on yhteiskuntajärjestelmän luoma ja kuvastaa tämän sivistystasoa. Koska yksiavioisuuteen

perustuva perhe on muuttunut paremmaksi sivistyskauden alusta ja varsin huomattavasti nykyaikana, niin voidaan ainakin otaksua, että se kykenee muuttumaan entistä täydellisemmäksi ja että saavutetaan molempien sukupuolten tasa-arvoisuus. Siltä varalta, että yksiavioisuuteen perustuva perhe ei kykenisi täyttämään kaukaisessa tulevaisuudessa yhteiskunnan vaatimuksia, on mahdollonta ennustaa, minkälatuinen sen seuraaja on oleva.”

III

IROKEESILAINEN SUKU

Tulemme nyt Morganin toiseen havaintoon, joka on vähintään yhtä tärkeä kuin sukulaisuusjärjestelmiin pohjautuva perheen alkumuodon rekonstruoiminen. Morgan todisti, että amerikkalaisen intiaaniheimon keskuudessa esiintyvät eläinten nimiä kantavat sukuliitot ovat oleellisesti samat kuin kreikkalaisten genea ja roomalaisten gentes; että amerikkalainen muoto on alkuperäinen, kreikkalais-roomalainen myöhäisempi, johdannainen; että muinaiskreikkalaisten ja -roomalaisten koko yhteiskuntajärjestys sukuineen, fratrioineen ja heimoineen on tarkka toisinto amerikkalais-intialaisesta järjestyksestä; että kaikilla raakalaisilla on sukulaitos aina siihen asti, kunnes ne siirtyvät sivistyskauteen, vieläpä myöhemminkin (sikäli kuin voidaan päätellä nykyisten tietolähteiden perusteella). Todistamalla tämän Morgan selvitti kerralla vanhimman kreikkalaisen ja roomalaisen historian vaikeimmat kohdat ja antoi meille samalla yllättävän selityksen alkuaikana — ennen *valtio*n syntymistä — vallinneen yhteiskuntajärjestyksen peruspiirteistä. Niin yksinkertaiselta kuin asia näyttääkin, silloin kun sen jo tuntee, Morgan teki havaintonsa kuitenkin vasta jokin aika sitten; edellisessä v. 1871 ilmestyneessä kirjassaan hän ei ollut vielä saanut selville tätä salaisuutta, minkä paljastuminen on pakottanut joksikin aikaa muuten niin itsetietoiset englantilaiset esihistoriantutkijat olemaan siitä pitäen hiirenhiljaa.

Latinalainen sana gens, jota Morgan yleensä käyttää tästä sukuliitosta, johtuu, kuten samanmerkityksinen kreikkalainen genos-sanakin, yleisarjalaisesta juurisanasta gan (saksaksi, missä k vastaa säännöllisesti arjalaista g:tä, kan), joka merkitsee siirtämistä. Gens, genos, sanskritin kielellä dšanas, gootin (edellä mainitun säännön mukaan) kuni, muinaisnorjan ja anglosaksin kielen kyn, englannin kin, keskisaksan künne, merkitsevät niin ikään sukua, polveutumista. Mutta gens-sanaa latinassa ja genos-sanaa kreikassa käytetään erikoisesti merkitsemään sitä sukuliittoa, jonka ylpeytenä on yhteinen syntyperä (tässä tapauksessa yhteinen kantaisä) ja joka tiettyjen yhteiskunnallisten ja uskonnollisten laitosten yhdistämänä muodostaa erikoisen

yhteisön, minkä alkuperä ja luonne on kuitenkin pysynyt tähän asti hämäränä kaikille historioitsijoillemme.

Olemme jo edellä punaluaaperheestä puhuttaessa nähneet, mistä suku alkuperäisessä muodossaan muodostui. Siihen kuuluvat kaikki ne henkilöt, jotka punalua-avioliiton kautta ja siinä välttämättömästi vallitsevien käsitysten mukaan ovat jonkun yhden kantaäidin, suvun perustajattaren, tunnustettuja jälkeläisiä. Koska tässä perhemuodossa isyydestä ei ole varmuutta, tunnustuksen saa vain naispuolinen linja. Koska veljet eivät voi naida sisariaan, vaan ainoastaan toista syntyperää olevia naisia, niin näiden vieraitten naisten kanssa siitetyt lapset joutuvat äidinoikeuden mukaan suvun ulkopuolelle. Vain *tyttärien* jälkeläiset kussakin sukupolvessa jäävät siis sukuliiton puitteisiin; poikien jälkeläiset siirtyvät oman äitinsä sukuun. Entä miksi muodostuu tämä veriheimolaisryhmä, kun se kehittyy erikoiseksi ryhmäksi heimon keskuudessa oleviin muihin samanlaisiin ryhmiin nähden?

Tämän alkuperäisen suvun klassillisena muotona Morgan esittää irokeesien, varsinkin seneca-heimon suvut. Siinä on kahdeksan, eläimen nimeä kantavaa sukua: 1) Susi, 2) Karhu, 3) Kilpikonna, 4) Majava, 5) Hirvi, 6) Kurppa, 7) Haikara, 8) Haukka. Kussakin suvussa vallitsevat seuraavat tavat:

1. Suku valitsee sachelminsa (päämies rauhan aikana) ja päällikkönsä (johtaja sodassa). Sachelm on valittava suvun keskuudesta, ja hänen virkansa on ollut suvussa tavallaan perinnöllinen; se on pitänyt täyttää uudelleen heti kun se on joutunut avoimeksi; sotapäällikkö voidaan valita suvun ulkopuoleltakin, ja se on saattanut puuttua väliin kokonaankin. Sachelmiksi ei ole valittu koskaan edellisen poikaa, koska irokeeseilla vallitsee äidinoikeus, ja poika kuuluu siis toiseen sukuun, mutta kylläkin usein veli tai sisarenpoika. Vaaleissa äänestävät kaikki, miehet ja naiset. Mutta vaalin on saatava toisten seitsemän suvun vahvistus, ja vasta sitten koko irokeesiliiton yhteinen neuvosto asettaa valitun juhlallisesti tehtävänsä. Tämän tavan merkitys selviää myöhemmin. Sachelmin valta suvun keskuudessa on isällistä valtaa, luonteeltaan puhtaasti moraalista, hänen käytettävissään ei ole mitään pakkokeinoja. Hän on lisäksi virkansa puolesta seneca-heimon neuvoston sekä irokeesien liittoneuvoston jäsen. Sotapäälliköllä on ollut käskyvaltaa vain sotarekillä.

2. Suku erottaa mielensä mukaan sachelmin ja sotapäällikön. Tämä tapahtuu jälleen miesten ja naisten yhteisestä toimesta. Erotetut ovat sen jälkeen toisten tapaan tavallisia sotilaita, yksityishenkilöitä. Heimoneuvosto voi muuten myös erottaa sachelmin, vieläpä vastoin suvun tahtoa.

3. Kukaan suvun jäsenistä ei saa naida suvustaan. Tämä on perussääntönä suvussa, side, joka pitää suvun koossa; se ilmen-

tää negatiivisesti sitä sangen positiivista veriheimolaisuutta, jonka yhdistäminä yksilöt vasta muodostavatkin suvun. Havaitsemalla tämän yksinkertaisen tosiasian Morgan paljasti ensimmäisen kerran suvun luonteen. Miten hatara oli siihen asti ollut käsitys suvusta, sitä osoittavat aikaisemmat villi- ja raakalaiskansoja koskevat tiedot, joissa ne eri yhdyskunnat, jotka muodostavat sukujärjestelmän, on ymmärtämättömästi ja erotuksetta sotkettu yhteen heimoiksi, klaaneiksi, thumeiksi jne., ja näistä sanotaan toisinaan, että sellaisen yhdyskunnan sisäiset avioliitot on kielletty. Siten syntyi se auttamaton sekasotku, jonka keskellä herra MacLennan saattoi esiintyä Napoleonina ja luoda järjestystä sanomalla painokkaasti: Kaikki heimot jakautuvat sellaisiin, joissa sen jäsenten keskeiset avioliitot on kielletty (eksogamiset), ja sellaisiin, joissa ne on sallittu (endogaamiset). Ja sotkettuaan täten ensin perin pohjin asian, hänellä oli otsaa ryhtyä sitten mitä syvämielteisimmin tutkimaan, kumpi näistä hänen järjestömistä kategorioistaan oli vanhempi: eksogamia vaiko endogamia. Tästä järjestömyydestä tuli loppu ilman muuta, kun havaittiin suvun perustuvan veriheimolaisuuteen ja tästä johtuvaan suvun jäsenten välisen avioliittoutumisen mahdolluuteen. Itsestään selvää on, että sillä asteella, jolla irokeesit ovat, avioliittokieltä noudatetaan tiukasti suvun keskuudessa.

4. Vainajan omaisuus joutuu toisille suvun jäsenille, sen täytyy pysyä suvussa. Koska irokeesi saattaa jättää jälkeensä vain vähäpätöisiä esineitä, lähimmät sukulaiset jakavat perinnön keskenään; miehen kuollessa hänen veljensä ja sisarensa sekä äidin veli, naisen kuollessa hänen lapsensa ja sisarensa, mutta eivät veljet. Sen vuoksi mieskään ei voi periä vaimoaan, eikä vaimo miestään, eivätkä lapset isäänsä.

5. Sukulaisten tulee tukea ja suojella toisiaan sekä varsinkin auttaa kostamaan muukalaisen tekemä loukkaus. Yksilön turvallisuuden suojana on suku, ja hän saattaa turvautua siihen; joka loukkaa häntä, loukkaa koko sukua. Tästä, suvun veriheimolaisiteistä, on syntynyt verikostovelvollisuus, jonka irokeesit tunnustavat ehdottomasti. Jos sukuun kuulumaton surmaa suvun jäsenen, surmatun koko suku on velvollinen verikostoon. Ensiksi tehdään välitysyritys; surmaajan suvun neuvosto kokoontuu ja ehdottaa surmatun sukuneuvostolle sovintoa, useimmiten esittämällä valittelunsa ja tarjoamalla huomattavia lahjoja. Mikäli nämä otetaan vastaan, asia on sovittu. Muussa tapauksessa loukattu suku nimittää yhden tai useampia kostajia, joiden on ajettava takaa surmaajaa ja surmattava hänet. Kun tämä on tapahtunut, surmatun suvulla ei ole valittamisen oikeutta, asia on ratkaistu.

6. Suvulla on tiettyjä nimiä tai sarja nimiä, joita vain se koko heimosta saa käyttää, joten yksilön nimi sanoo heti, mihin sukuun hän kuuluu. Sukunimi antaa samalla sukuoikeudet.

7. Suku voi hyväksyä muukalaisia jäsenikseen ja ottaa heidät siten koko heimon jäseniksi. Sotavangit, joita ei ole tapettu, ovat joutuneet siten jonkin suvun adaptoimina seneca-heimon jäseniksi ja saaneet näin täydet suku- ja heimo-oikeudet. Adaptoiminen tapahtuu suvun yksityisten jäsenten esityksestä, joko miesten, jotka hyväksyvät muukalaisen veljekseen tai sisarekseen, tai naisten, jotka hyväksyvät hänet lapsekseen; juhlallinen sukuunotto on asian vahvistuksena tarpeen. Siten yksityisiä, poikkeuksellisista syistä heikentyneitä sukuja on usein vahvistettu uudelleen ottamalla sukuun joukoittain jäseniä jostakin toisesta suvusta tämän suostumuksella. Juhlallinen sukuunotto on tapahtunut irokeeseilla heimoneuvoston virallisessa istunnossa, muodostuen siten itse asiassa uskonnolliseksi juhlamenoksi.

8. Vaikeaa on todeta intiaanisuvuilla olleen erikoisia omia uskonnollisia juhliaan; intiaanien uskonnollisilla juhlamenoilla on kuitenkin enemmän tai vähemmän yhteyttä sukuihin. Irokeesien kuudessa jokavuotisessa uskonnollisessa juhlassa eri sukujen sachejia ja sotapäälliköitä pidetään virkansa puolesta „uskon suojelijoina” ja heillä on papillisia tehtäviä.

9. Suvulla on yhteinen hautausmaa. Valkoihoisten keskelle likistetyiltä New Yorkin valtion irokeeseilta se on nyt hävinnyt, mutta heillä oli se aikaisemmin. Toisilla intiaaneilla se on vieläkin; niinpä irokeesien läheisillä sukulaisilla tuscarora-intiaaneilla, joilla siitä huolimatta, että he ovat kristityitä, on kullakin suvulla määrätty rivinsä hautausmaalla, niin että samaan riviin haudataan äiti ja lapset, mutta ei isää. Ja irokeeseillakin koko suku on saattamassa vainajaa hautaan, pitää huolta haudasta, hautapuheista jne.

10. Suvulla on neuvosto, demokraattinen kokous, johon osallistuvat suvun kaikki aikuiset mies- ja naispuoliset jäsenet yhtäläisellä äänioikeudella. Tämä neuvosto valitsi ja erotti sachejit ja sotapäälliköt samoin kuin muutkin „uskon suojelijat”, teki suvun jäsenen surmaamistapauksissa päätöksen sovintolahjoista tai verikostosta, adaptoi muukalaisia sukuun. Sanalla sanoen se on ollut suvun korkein valtaelin.

Tällaisia ovat tyypillisen intiaanisuvun oikeudet. „Sen kaikki jäsenet ovat vapaita ihmisiä, velvollisia suojaamaan toistensa vapautta, samanarvoisia persoonallisilta oikeuksiltaan. Sachejit enempiä kuin sotapäällikötkään eivät vaadi mitään etuoikeuksia. Suvun jäsenet muodostavat veriheimolaissiteiden yhdistämän veljeskunnan. Vapaus, yhdenvertaisuus ja veljeys ovat olleet suvun peruseriaatteita, vaikkei niitä olekaan valettu koskaan sanamuotoon, ja suku taas on ollut koko yhteiskuntajärjestelmän

perusyksikkö, järjestyneen intiaaniyhteiskunnan perusta. Siitä johtuu se taipumaton riippumattomuuden tunne ja se persoonallinen arvokkuus käyttäytymisessä, minkä jokainen tunnustaa intiaaneilla olevan.”

Siihen mennessä kun Amerikka löydettiin, koko Pohjois-Amerikan intiaanit olivat järjestyneet sukuihin äidinoikeuden mukaisesti. Vain muutamissa heimoissa, kuten dakota-heimossa, suvut olivat rappeutuneet, ja muutamissa toisissa, ojobva-, omaha-heimoissa, ne olivat järjestyneet isänoikeuden mukaisesti.

Useampia kuin viisi tai kuusi sukua käsittävissä intiaaniheimossa on havaittavissa varsin usein erikoisia joko kolmen, neljän tai useamman suvun ryhmittymiä, joita Morgan, kääntäen intiaanikielisen nimen uskollisesti sen kreikkalaisen vastineen mukaiseksi, sanoo fratrioiksi (veljeskunniksi). Niinpä senecaintiaaneilla on kaksi fratriaa: ensimmäinen käsittää suvut 1—4, toinen suvut 5—8. Lähempi tutkimus osoittaa, että nämä fratriat edustavat enimmäkseen alkuperäisiä sukuja, joihin heimo on ollut alussa jakaantuneena; koska suvunsisäinen avioituminen oli kiellettyä, täytyi kuhunkin heimoon kuulua välttämättömästi ainakin kaksi sukua, jotta se olisi voinut sinänsä olla olemassa. Sitä mukaa kuin heimo kasvoi, kukin suku jakautui vuorostaan kahtia tai useampaan osaan, joista kukin esiintyi nyt erikoisena sukuna, kun taas alkuperäinen suku, johon kuuluvat kaikki tytärsuvut, jää olemaan fratriana. Seneca- ja useimmilla muilla intiaaneilla ovat toisen fratrian suvut veljessukuja ja toisen näiden serkkusukuja — nimityksiä, joilla amerikkalaisessa sukulaisuusjärjestelmässä, kuten olemme nähneet, on sangen reaalin ja kuvaava merkitys. Alkujaan kukaan senecaintiaani ei saanut naida fratriansa keskuudesta, mutta tästä tavasta on luovuttu jo kauan sitten, ja se on rajoittunut koskemaan vain sukua. Senecaintiaanien perimätiedon mukaa Karhu ja Hirvi olivat ne kaksi kantasukua, joista muut suvut ovat haarautuneet. Tätä uutta järjestystä, sitten kun se oli vakiintunut, muovattiin sittemmin tarpeen mukaan; kun jonkin fratrian suvut olivat sukupuuttoon kuolemaisillaan, niihin siirrettiin täydennykseksi väliin kokonaisia sukuja toisista fratrioista. Siitä syystä havaitsemme eri heimoissa samannimisiä sukuja eri fratrioihin ryhmitettyinä.

Irokeeseilla fratrioiden merkitys on osaksi yhteiskunnallista osaksi uskonnollista laatua. 1. Pallopelissä fratriat esiintyvät toistensa vastustajina, kumpikin lähettää parhaat pelaajansa, toiset seuraavat peliä, kumpikin fratria omalta paikaltaan, ja lyövät vetoja toistensa kanssa omiensa voitosta.— 2. Heimonuovostossa kummankin fratrian sacheemit ja sotapäälliköt istuvat yhdessä, molemmat ryhmät vastapäätä toisiaan, kukin puhuja puhuu kummankin fratrian edustajille kuin erikoiselle

yhdykskunnalle.— 3. Kun heimon keskuudessa tapahtui murha eivätkä surmaaja ja surmattu kuuluneet samaan fratriaan, niin loukattu suku vetosi usein veljessukuihinsa; nämä kutsuivat koolle fratrianeuvoston ja kääntyivät kokonaisuutena toisen fratrian puoleen, kehottaen sitäkin kutsuman neuvoston koolle asian ratkaisemiseksi. Fratria esiintyy siis tässä jälleen alkuperäisenä sukuna ja sillä on lisäksi suuremmat menestymismahdollisuudet kuin heikommalla yksityisellä suvulla, sen tyttärellä.— 4. Huomattavien henkilöiden kuolemantapauksissa toinen fratria otti huolehtiakseen hautaamisesta ja hautajaisjuhlallisuuksista, vainajan fratrian kulkiessa surevana mukana. Sachemin kuollessa toinen fratria ilmoitti irokeesien liittoneuvostolle viran joutumisesta avoimeksi.— 5. Fratrianeuvostolla oli sanansa myös sachemia valittaessa. Jokseenkin itsestään selvänä asiana pidettiin sitä, että veljessuvut vahvistivat vaalin, mutta toisen fratrian suvut saattoivat esittää vastalauseen. Siinä tapauksessa kyseisen fratrian neuvosto kokoontui; jos se piti vastalauseetta oikeana, vaali oli mitätön.— 6. Irokeeseilla oli aikaisemmin erikoisia uskonnollisia mysteeriöitä, joista valkoihoiset käyttivät nimitystä *medicinelodges*¹. Seneca-heimolla oli kaksi uskonnollista veljessukuntaa pitämässä huolta näistä mysteeriöistä ja säännönmukaisista uusien jäsenten vihkiäisistä; kummallakin fratriallla oli oma tällainen veljessukuntansa.— 7. Jos ne neljä linagea (sukukuntaa), jotka valloituksen aikaan asuivat Tlaxcalan neljässä eri osassa, olivat neljä fratriaa — mikä on melkein varmaa —, niin se todistaa, että fratriat olivat kuten kreikkalaisten fratriat ja saksalaisten samantapaiset sukuliitot myös sotilaallisia yksiköitä; kukin näistä neljästä linagesta kävi taisteluun erikoisena joukkona, omassa sota-asussaan ja omine lippuineen sekä oman päällikkönsä johtamana.

Niin kuin useammasta suvusta muodostuu fratria, niin myös useammasta fratriasta muodostuu sukujärjestelmän klassillisessa muodossa heimo; heimoilla, jotka ovat kovin heikentyneet, ei ole useinkaan tätä välirengasta, fratriaa. Mikä on tunnusomaista Amerikan intiaaniheimoilta?

1. Oma maa-alue ja oma nimi. Kullakin heimolla oli varsinaisen asuma-alueensa lisäksi vielä melkoinen metsästys- ja kalastusalue. Sen ulkopuolella oli laaja, aina seuraavan heimon alueen rajalle asti ulottuva puolueeton vyöhyke, joka sukulaiskielisten heimojen välillä oli pienempi ja vieraskielisten heimojen välillä suurempi. Tämä vyöhyke vastaa saksalaisten rajametsää, sitä erämaata, jonka Caesarin svevit muodostivat alueensa ympärille, tanskalaisten ja saksalaisten välistä *Isarnholtia* (tanskaksi *Jarnved*, latinaksi *limes Danicus*), saksalaisten ja slaavien välistä

¹ — loihumajat. *Toim.*

Sachsenwaldia ja braniboria (slaavilainen sana = suojusmetsä), josta Brandenburg on saanut nimensä. Tällaisten epämääräisten rajojen erottama alue oli heimon yhteismaata, sellaiseksi sen tunnustivat myös naapuriheimot, ja heimo itse puolusti sen loukkaamattomuutta. Rajojen epämääräisyydestä oli käytännössä useimmiten haittaa vasta sitten, kun väestö oli kovasti iisääntynyt.— Heimojen nimet näyttävät enimmäkseen satunnaisesti syntyneiltä eivätkä varta vasten valituilta; ajan oloon kävi usein niin, että naapuriheimot antoivat jollekin heimolle toisen nimen kuin mitä se itse käytti; niinhän saksalaisetkin saivat ensimmäisen historiallisen yhteisnimensä, germaanit, kelttiläisiltä.

2. Erikoinen, vain tälle heimolle ominainen *kielimurre*. Itse asiassa heimo- ja murrerajat lyövät oleellisesti yhteen; uusia heimoja ja kielimurteita muodostui jakautumisien vuoksi vielä hiljattain Amerikassa ja tuskinpa siitä nytkään on tullut loppua. Siellä missä kaksi heikentyntä heimoa on sulautunut yhdeksi, saatetaan poikkeuksellisesti puhua samassa heimossa kahta läheistä sukulaismurretta. Amerikan heimojen keskiuus on alle 2 000 hengen; cherokee-heimossa on kuitenkin noin 26 000, suurin määrä Yhdysvalloissa olevia intiaaneja, jotka puhuvat samaa kielimurretta.

3. Oikeus asettaa juhlallisesti virkaansa sukujen valitsemat sachemit ja sotapäälliköt ja

4. oikeus erottaa ne jopa vastoin heidän sukujensa tahtoakin. Nämä heimon oikeudet heidän suhteensa ovat itsestään selviä, koska sachemit ja sotapäälliköt ovat heimoneuvoston jäseniä. Siellä, missä heimoista on muodostunut liitto ja kaikki heimot ovat edustettuina liittoneuvostossa, edellä mainitut oikeudet ovat siirtyneet viimeksi mainitulle.

5. Yhteiset uskonnolliset käsitykset (mytologia) ja kulttimenot. „Intiaanit olivat barbaarisella tavallaan uskonnollista kansaa.” Heidän jumalaistarustoaan ei ole vielä läheskään kriittisesti tutkittu; uskonnolliset käsitykset — kaikenlaiset hengen — olivat jo ruumiillistuneet heidän mielikuvituksessaan ihmismuotoon, mutta raakalaiskauden aliasteella, jolla he olivat, ei ole vielä mitään kuvaluomuksia, niin sanottuja epäjumalia. Se on monijumalaisuudeksi kehittymässä olevaa luonnon ja luonnonvoimien palvelemista. Eri heimoilla oli omat säännölliset juh-lansa ja tietyt kulttimenonsa, nimittäin tanssit ja leikit, tanssi varsinkin oli oleellisena osana kaikissa uskonnollisissa juhlissa; kukin heimo vietti omat juh-lansa erikseen.

6. Yhteisistä asioista huolehtiva heimoneuvosto. Siihen kuuluivat kaikkien eri sukujen sachemit ja sotapäälliköt, jotka olivat sukujen todellisia edustajia, koska heidät voitiin erottaa milloin tahansa; se neuvotteli julkisesti heimon muiden jäsenten ympäröimänä, joilla oli oikeus käyttää puheenvuoroja ja saada

mielipiteensä kuuluville; neuvosto ratkaisi. Sääntönä oli, että jokainen läsnäolija sai pyynnöstä puheenvuoron, naisetkin saivat esittää valitsemansa puhujan kautta mielipiteensä. Irokeeseilla täytyi lopullisen päätöksen olla yksimielinen, niin kuin oli asian laita useiden päätösten suhteen saksalaisissa markkikunnissa. Heimoneuvostolle kuului etenkin vieraita heimoja koskevien suhteiden säännösteleminen; se otti vastaan lähetystöt ja lähetti sellaisia, julisti sodan ja solmi rauhan. Mikäli sota syttyi, niin sitä käytiin enimmäkseen vapaaehtoisten voimin. Periaatteessa katsottiin jokaisen heimon olevan sotajalalla kaikkia niitä heimoja vastaan, joiden kanssa ei oltu solmittu varsinaista rauhansopimusta. Sellaisia vihollisia vastaan järjestivät sotaretkiä useimmiten yksityiset etevät soturit; he aloittivat sotatanssin, ja jokainen, joka yhtyi tanssiin, osoitti siten ottavansa osaa retkeen. Heti muodostettiin joukko ja lähdettiin liikkeelle. Hyökkäyksen kohteeksi joutunutta heimon aluetta puolustettiin niin ikään useimmiten vapaaehtoisten osastojen voimin. Sellaisten osastojen lähtö ja paluu olivat aina julkisten juhlien aiheena. Sellaisten retkien tekemiseen ei vaadittu heimoneuvoston suostumusta, sitä ei pyydetty eikä annettu. Ne olivat aivan samanlaisia kuin Tacituksen kuvailemat saksalaisten seurueitten erinäiset sotaretket; erona on vain se, että saksalaisilla seurueet olivat kehittyneet luonteeltaan jo pysyvämmäksi, muodostuneet vakinaisiksi ydinjoukoiksi, jotka järjestettiin jo rauhan aikoina ja joiden ympärille sodan sattuessa toiset vapaaehtoiset ryhmittäytyivät. Sellaiset soturiosastot olivat harvoin suuria; intiaanit suorittivat merkittävimmätkin, myös etäälle ulottamansa sotaretket vähäisin sotavoimin. Kun johonkin suureen yritykseen osallistui yhdessä useampia osastoja, niin kukin niistä totteli vain omaa päällikköään; näiden päällikköjen neuvosto piti huolen siten kuin osasi sotaretkisuunnitelman yhtenäisyydestä. Se oli samanlaista kuin Ammianus Marcellinuksen kuvailema alamannien sodankäynti neljännellä vuosisadalla Reinin ylävarsilla.

7. Muutamilla heimoilla on ylipäällikkö, jonka valta on kuitenkin sangen vähäinen. Sinä on joku sacheimesta, jonka tulee nopeaa toimintaa vaativissa tapauksissa ryhtyä väliaikaisesti toimenpiteisiin, kunnes neuvosto voi kokoontua ja tehdä lopullisen päätöksen. Hänessä näemme heikossa, joskin myöhemmässä kehityksessään enimmäkseen hedelmättömäksi jääneessä itumuodossaan toimeenpanovallan omaavan virkamiehen, tämä on kehittynyt useimmissa tapauksissa ellei aina, kuten saamme nähdä, korkeimmasta sotapäälliköstä (obersten Heerführer).

Amerikan intiaanien valtaenemmistö ei päässyt heimoksi yhtymistä pitemmälle. Vähälukuisina heimoina, joita laajat raja-maat erottivat toisistaan ja jotka olivat heikentyneet alituisissa

sodissa, he pitivät pienen ihmisjoukon voimin hallussaan ääretöntä aluetta. Sukulaisheimojen välisiä liittoja muodostui siellä täällä hetken tarpeen vaatiessa, mutta ne hajoivat samalla kun tarve katosi. Hajaantuneet, alkuaan sukua olevat heimot yhdistyivät kuitenkin muutamien paikoin taas pysyväisiksi liitoiksi ottaen siten ensimmäisen askeleen kansaksi muodostumisen suuntaan. Yhdysvalloissa sellaisen liiton kehittyneimmän muodon tapaamme irokeeseilla. Lähdettyään Mississippin länsipuolella olevilta asuinsijoiltaan, missä he olivat muodostaneet nähtävästi suuren dakotalaisperheen sivuhaaran, he asettuivat pitkän vaelluksensa jälkeen nykyiseen New Yorkin valtioon jakautuneina viideksi heimoksi: seneca, cayuga, onondaga, oneida ja mohawk. Heidän elinkeinoinaan olivat kalastus, metsästys ja alkeellinen kasvitarhanviljely; he asuivat kylissä, joiden suojana oli useimmiten paaluvarustus. Heidän lukumääränsä ei kohonnut koskaan 20 000 henkeä suuremmaksi; kaikissa viidessä heimossa oli useita samoja sukuja; he puhuivat saman kielen läheisiä sukulaismurteita, ja heidän hallussaan oli yhtenäinen maa-alue, joka oli jaettu näiden viiden heimon kesken. Koska tämä alue oli vasta vallattu, oli luonnollista, että nämä heimot tottuivat pysymään koossa voidakseen vastustaa poistunkemiaan heimoja, ja siitä kehittyi ainakin jo 15. vuosisadan alussa oikein „ikuinen liitto”, valaliitto, joka tuntiessaan uuden voimansa asettui heti hyökkäävälle kannalle vallaten mahtavuuden aikanaan, noin vuoden 1675 paikkeilla, ympärillään olevat laajat maa-alueet, joiden asukkaat se osaksi karkotti ja osaksi teki verovelvollisikseen. Irokeesiliitto on kehittynein yhteiskuntajärjestö, minkä intiaanit ovat luoneet, sikäli kuin he eivät olleet raakalaisuuden aliaistetta korkeammalla (poikkeuksena ovat siis meksikolaiset, uusmeksikolaiset ja perulaiset). Liiton peruspiirteet olivat seuraavat:

1. Viiden verisukulaisheimon ikuinen liitto, joka pohjautuu täydelliseen yhdenvertaisuuteen ja itsenäisyyteen heimon kaikissa sisäisissä asioissa. Tämä verisukulaisuus oli liiton todellisena perustana. Viidestä heimosta kolmea sanottiin isäheimoiksi ja nämä olivat veljesheimoja keskenään; kahta muuta sanottiin poikaheimoiksi ja nämä olivat niin ikään veljesheimoja keskenään. Kolme sukua — vanhimmat — oli vielä elävien jäsentensä kautta edustettuna kaikissa viidessä heimossa, toiset kolme kolmessa heimossa, ja kaikkien näiden sukujen jäsenet olivat keskenään veljiä kaikissa viidessä heimossa. Yhteinen, ainoastaan murteiltaan eroava kieli oli yhteisen polveutumisen ilmauksena ja todistuksena.

2. Liiton johtelimenä oli liittoneuvosto, mihin kuului 50 sachemia, jotka kaikki olivat yhdenvertaisia asemaltaan ja arvoltaan; tämä neuvosto päätti lopullisesti kaikista liiton asioista.

3. Nämä 50 sachemia oli liittoa muodostettaessa nimitetty tasapuolisesti heimojen ja sukujen keskuudesta hoitamaan uusia virkoja, jotka perustettiin varta vasten liiton tarkoituksia silmällä pitäen. Viran jouduttua avoimeksi asianomaiset suvut valitsivat siihen uuden henkilön ja niillä oli oikeus erottaa tämä milloin tahansa; virkaanasettamisoikeus kuului kuitenkin liittoneuvostolle.

4. Nämä liittosachemit olivat myös omien heimojensa sache-meja, ja heillä oli paikka ja äänivalta heimoneuvostossa.

5. Liittoneuvoston kaikkien päätösten tuli olla yksimielisesti tehtyjä.

6. Äänestys tapahtui heimoittain, jolloin joka heimon ja joka heimossa neuvoston kaikkien jäsenten oli äänestettävä yksimielisesti, ennen kuin sitova päätös saatiin aikaan.

7. Kukin viidestä heimoneuvostosta saattoi kutsua kokoon liittoneuvoston, mutta tämä itse ei voinut sitä tehdä.

8. Istunnot pidettiin väenkokouksen läsnäollessa; jokaisella irokeesilla oli oikeus puheenvuoroon; neuvosto yksin ratkaisi.

9. Liitolla ei ollut ketään toimeenpanovallan omaavaa persoonallista johtajaa eikä päällikköä.

10. Sen sijaan sillä oli kaksi ylintä sotapäällikköä, joilla kummallakin oli samat tehtävät ja sama valta (Spartan molemmat „kuninkaat”, Rooman molemmat konsulit).

Siinä se koko julkinen järjestysmuoto, jonka alaisina irokeesit ovat eläneet yli neljä vuosisataa ja elävät yhä vieläkin. Olen kuvaillut sitä Morganin mukaan perusteellisemmin, koska meillä on tässä tilaisuus tutkia sellaista yhteiskuntajärjestystä, joka ei tunne vielä *valtiota*. Valtio edellyttää erikoista julkista valtaa, joka on erillään sen vakituisesta jäsenyhteisöstä. Sen tähden Maurer — joka vaistosi aivan oikein saksalaisen markkijärjestelmän puhtaasti yhteiskunnalliseksi laitokseksi, mikä erosi oleellisesti valtiosta, vaikka suurimmaksi osaksi olikin myöhemmin sen perustuksena — tarkastelee kaikissa kirjoituksissaan julkisen vallan asteittaista syntymistä alkuperäisistä markki-, kylä-, kartano- ja kaupunkijärjestelmistä sekä rinnakkain näiden kanssa. Pohjois-Amerikan intiaanit ovat meille esimerkkinä siitä, miten alkujaan yhtenäinen kansanheimo leviää vähitellen yli koko äärettömän mantereen, miten heimot jakautuvat ja muodostuvat kansoiksi, kokonaisiksi heimoryhmiksi, miten kielet muuttuvat niin, että niistä toisiinsa verrattuina ei ainoastaan tule käsittämättömiä, vaan katoaa myös miltei jäljettämiin alkuperäinen yhteisyys; miten sen ohella heimojen keskuudessa yksityiset suvut jakautuvat useammiksi, vanhat kantasuvut säilyvät fratioina ja miten näiden vanhempien sukujen nimet säilyvät kuitenkin samoina sellaisillakin heimoilla, jotka ovat etääntyneet ja eronneet jo kauan sitten,— Susi ja Karhu ovat yhä vielä useimpien

intiaaniheimojen sukujen nimiä. Ja yllä kuvattu järjestysmuoto on suurin piirtein ominaista niille kaikille, erona on vain se, että monet heimot eivät ole kehittäneet sitä sukulaisheimojen liitoksi.

Mutta me näemme myös, miten — kun kerran suku on yhteiskunnallisena perusyksikkönä — sukujen, fratrioiden ja heimon järjestysmuoto kehittyy tästä yksiköstä miltei välttämättömyyden pakosta — koska se on luonnon mukaista. Nämä kolme ryhmää ovat veriheimolaisuuden eri asteita, ja kukin niistä on omissa puitteissaan itsenäinen ja järjestää itse omat asiansa, ollen kuitenkin samalla myös toistensa täydennyksenä. Ja aliasteella olevien raakalaisten kaikki yleiset asiat kuuluivat niiden hoitamien asioiden piiriin. Kun siis jollakin kansalla huomaamme yhteiskunnalliseksi perusyksiköksi suvun, meidän sopii etsiä silloin myös samanlaista heimojärjestystä kuin tässä on kuvailtu; ja siellä, missä tietolähteitä on riittävästi, kuten esim. kreikkalaisilla ja roomalaisilla, havaitsemme saman järjestyksen ja lisäksi vakuutumme, että vertailu amerikkalaiseen yhteiskuntajärjestykseen auttaa meitä selviämään vaikeimmistakin epäilyksistä ja arvoituksista silloin, kun tietolähteet jättävät meidät pulaan.

Ja kuinka ihmeellinen järjestysmuoto tämä sukujärjestys kaikessa lapsellisuudessaan ja yksinkertaisuudessaan onkaan! Kaikki kulkee säännöllistä kulkuaan ilman sotilaita, santarmeja ja poliiseja, ilman aatelistoa, kuninkaita, käskynhaltijoita, prefektejä tai tuomareita, ilman vankiloita ja käräjiä. Kaikki torat ja riidat ratkaisee asianosaisten yhteisö — suku tai heimo taikka eri suvut keskenään —, ja vain äärimmäisenä, harvoin käytettynä keinona uhkaa verikosto, mistä meikäläinen kuolemanrangaistus on vain sivistynyt muoto kaikkine sivistyksestä johtuvine valoja varjopuolineen. Vaikka yhteisiä asioita on ollut ratkaistavana paljon enemmän kuin nyt — talouttahan hoitavat monet perheet yhteisesti ja kommunistisesti, maa on koko heimon omaisuutta, vain pieniä kasvitarhoja on myönnetty väliaikaisesti talouskuntien käyttöön —, niin meikäläisestä laajasta ja monimutkaisesta hallintokoneistosta ei silti ole jälkeäkään. Asianosaiset päättävät, ja useimmissa tapauksissa onkin järjestänyt jo kaiken vuosisatoja jatkunut tapa. Köyhiä ja puutteenalaisia ei voi olla — kommunistinen talous ja suku tietävät velvollisuutensa vanhoja, sairaita ja sodan runteleimia kohtaan. Kaikki — naisetkin — ovat yhdenvertaisia ja vapaita. Orjia ei ole vielä olemassa eikä tavallisesti myöskään vieraiden heimojen orjuutusta. Kun irokeesit voittivat vuoden 1651 seuduilla erie-heimon ja „puolueettoman kansan”, he tarjosivat näille tilaisuuden astua samanarvoisina liittoon; vasta sitten kun voitettut olivat kieltäytyneet tästä, heidät karkotettiin alueeltaan. Ja osoituksena siitä, mitä miehiä ja naisia sellainen yhteiskunta synnyttää, on se, että kaikki

turmeltumattomien intiaanien kanssa tekemisiin joutuneet valkoiset ihailevat näiden raakalaisten persoonallista omanarvontuntoa, suoruutta, luonteen lujutta ja urhoollisuutta.

Afrikassa olemme nähneet aivan hiljattain esimerkkejä tästä urhoollisuudesta. Muutamia vuosia sitten zulu-kafferit, samoin kuin pari kuukautta sitten nubialaiset¹ — kumpikin heimoja, joiden keskuudessa sukulaitos ei ole vielä kuollut — tekivät sellaista, mitä mikään eurooppalainen sotajoukko ei pysty tekemään. Ilman tuliaseita, vain peitset ja heittokeihäät aseinaan he etenivät pistintaisteluun englantilaisen jalkaväen takaaladattavien kiväärien kuulasateessa — mainittu jalkaväki on suljetussa taistelujärjestyksessä tunnustetusti maailman parhain — ja saattoivat englantilaiset useamminkin kuin kerran epäjärjestykseen, pakottivat jopa perääntymäänkin, vaikka aseistuksessa oli äärettömän suuri ero ja vaikkei heillä ole mitään asepalvelusta eikä mitään käsitystä sotilasharjoituksista. Heidän kestävyytään ja suorituskykyään kuvaa se, että englantilaiset valittavat kafferin kulkevan 24 tunnissa pitemmän matkan ja nopeammin kuin hevonen. Pie-ninkin lihas on jäntevä ja karaistunut erottuen kuin ruoskan siima, muuan englantilainen maalari sanoo.

Sellaisilta näyttivät ihmiset ja ihmisyhteiskunta, ennen kuin jakauduttiin eri luokiksi. Ja mikäli vertaamme heidän asemaansa nykyisten sivistysajan ihmisten valtaenemmistön asemaan, niin nykyisen proletaarin tai pientalonpojan ja muinaisten vapaiden suvun jäsenten välillä on valtava ero.

Tämä on asian toinen puoli. Mutta älkäämme unohtako, että tämä järjestys oli tuomittu häviämään. Heimoa pitemmälle se ei kehittynyt; heimojen liitto merkitsee jo tuon järjestyksen häviämisen alkua, mikä on käyvä ilmi ja mikä irokeesien orjuuttamisyrityksistä on jo käynytkin ilmi. Se, mikä oli heimon ulkopuolella, oli samalla lain ulkopuolella. Jollei erityistä rauhansopimusta ollut, heimojen kesken vallitsi sotatila, ja tuota sotaa käytiin julmuudella, jossa muut eläimet eivät vedä vertoja ihmiselle ja jota vasta myöhemmin ovat lieventäneet aineelliset edut. Kukkeimmillaankin, sellaisena kuin olemme tavanneet sen Amerikassa, sukulaitos edellytti äärimmäisen kehittymätöntä tuotantoa, siis äärimmäisen harvaa asutusta laajalla alueella; ihmisen miltei täydellistä alistumista tunteuttamattoman, vastustavan ja käsittämättömän ulkoisen luonnon herruuteen, mikä kuvastuu lapsellisen naiiveissa uskonnollisissa käsityksissä. Ihmiselle heimo merkitsi pysyvää rajaa niin muukalaiseen nähden kuin omakohtaisestikin: heimo, suku ja niiden laitokset olivat pyhiä ja koskemattomia, ne olivat luonnon antama korkeampi mahti, ja yksilö oli tunteineen,

¹ Kysymyksessä on englantilaisten sodankäynti Afrikan zuluja vastaan v. 1879 ja nubialaisia vastaan v. 1883. *Toim.*

ajatuksineen ja tekoineen ehdottomasti sen alainen. Niin impo-
santeilta kuin tämän aikakauden ihmiset meistä näyttävätkin, he
eivät eroa lainkaan toinen toisistaan, he pysyivät yhä kiinni,
kuten Marx sanoo, alkukantaisen yhteisön napanuorassa. Tämän
alkukantaisen yhteisön mahti oli murrettava — se murrettiin.
Mutta se murtui sen vaikutuksesta, mikä alun pitäen näyttää
meistä rappeutumiselta, syntiinlankeemukselta verrattuna van-
han sukuyhteiskunnan yksinkertaiseen siveelliseen korkeuteen.
Mitä halpamaisimmat intressit — alhainen voitonhimo, raaka
nautinnonhalu, likainen ahneus, itsekäs yhteisomaisuuden
ryöstö — ovat olleet uuden sivistyneen yhteiskunnan, luokka-
yhteiskunnan, kummeja; mitä katalimpien keinojen — varkauden,
väkivallan, vilpin ja petoksen — avulla on kaivettu maata vanhan
luokattoman sukuyhteiskunnan alta ja saatettu se kukistumaan.
Ja kokonaista puolikolmatta vuosituhatta kestäneen olemassa-
olonsa aikana uusi yhteiskunta ei ole ollut koskaan muuta kuin
riistetyn ja sorretun valtaenemmistön kustannuksella tapahtu-
nutta pienen vähemmistön kehitystä, ja nykyään se on sitä enem-
män kuin milloinkaan aikaisemmin.

IV

KREIKKALAINEN SUKU

Kreikkalaiset, pelasgit ja muut heimolaiskansat, olivat järjes-
täytyneet jo esihistoriallisina aikoina saman elimellisen sarjan
mukaisesti kuin amerikkalaiset: suku, fratria, heimo ja heimo-
liitto. Fratria saattoi puuttua, kuten doórilaisilta, ja heimoliittojen
muodostuminen ei ehkä ollut vielä yleistä, mutta perusyksikkönä
oli kaikissa tapauksissa suku. Astuessaan historian näyttämölle
kreikkalaiset olivat sivistyskauden kynnyksellä; heidän ja amerikkalaisten
heimojen välillä, joista edellä oli puhe, oli melkein
kokonaista kaksi suurta kehitysjaksoa, jonka verran sankariajan
kreikkalaiset olivat irokeeseja edellä. Sen tähden kreikkalaisten
suku ei ollut enää suinkaan sama kuin irokeesien arkaistinen
suku, siitä alkoi hävitä ilmeisesti ryhmäavioliiton leima. Äidin-
oikeus oli väistynyt isänoikeuden tieltä; samalla alkunsa saanut
yksityisomistuksellinen rikkaus oli murtanut ensimmäisen aukon
sukulaitokseen. Toinen aukko oli luonnollinen seuraus ensim-
mäisestä; koska isänoikeuden vakiinnuttua rikkaan perijättären
omaisuus oli joutuva avioliiton kautta hänen miehelleen, siis toi-
seen sukuun, murskattiin koko sukuoikeuden perusta ja tytön
ei tällöin vain sallittu avioitua, vaan hänet *pakotettiin* avioitu-
maan suvussa, jotta omaisuus pysyisi siinä.

Groten Kreikan historian mukaan pitivät erikoisestikin atee-
nalaista sukua koossa:

1. Yhteiset uskonnolliset juhlat ja papiston yksinomainen oikeus kunnioittaa palvontamenoin tiettyä jumalaa, suvun otaksuttua kantaisää, jolle sellaisena annettiin erikoinen lisänimi.

2. Yhteinen hautauspaikka (vrt. Demostheneen „Eubulides”).

3. Oikeus periä toisensa.

4. Velvollisuus auttaa, suojella ja tukea toisiaan väkivallan tapauksissa.

5. Oikeus ja velvollisuus avioitua toistensa kanssa suvun keskuudessa tietyissä tapauksissa, varsinkin silloin kun kysymyksessä olivat orpotytöt tai perijättäret.

6. Ainakin muutamissa tapauksissa omaisuuden yhteisomistus, jolloin oli olemassa erikoinen arkhon (esimies) ja omaisuuden vartija.

Sitten yhdistyminen fratriaksi satoi useampia sukuja yhteen, vaikkakin vähemmän lujasti; mutta senkin puitteissa havaitsemme samanlaisia keskinäisiä oikeuksia ja velvollisuuksia, mm. tiettyjä yhteisiä uskonnollisia menoja ja kosto-oikeuden, kun joku fratrian jäsen oli surmattu. Heimon kaikilla fratrioilla oli vuorostaan yhteisiä säännöllisesti toistuvia pyhiä juhlia, joita johti joku aatelisista (eupatrideista) valittu phylobasileus (heimon esimies).

Näin sanoo Grote. Ja Marx lisää: „Mutta kreikkalaisestakin suvusta pilkistää selvästi esiin villi-ihminen (esim. irokeesi).” Erotamme hänet vielä selvemmin, kun tutkimme asiaa hiukan pitemmälle.

Kreikkalaiselle suvulle on nimittäin ominaista vielä:

7. Isänoikeuden mukainen syntyperä.

8. Suvunsisäinen avioliittoutuminen oli kiellettyä, paitsi kun kysymyksessä oli perijätär. Tämä poikkeus ja sen muodostaminen laiksi osoittaa, että vanha sääntö oli vielä voimassa. Sitä todistaa myös se yleisesti noudatettu tapa, että vaimo lakkasi naimisiin mentyään osallistumasta sukunsa uskonnollisiin menoihin ja alkoi noudattaa samoja menoja kuin miehensä, jonka fratriaan hänet myös merkittiin. Tästä ja Dikaiarkhoksen eräässä kirjoituksessa olevasta tunnetusta kohdasta päätellen sääntönä oli siis naiminen suvun ulkopuolelta, ja Becker otaksuu „Charikleessa” ilman muuta, ettei kukaan saanut naida omasta suvustaan.

9. Suvun adoptio-oikeus; sukuun ottaminen tapahtui adoptiomalla perheeseen, mutta julkisia muodollisuuksia noudattaen ja vain poikkeuksena.

10. Oikeus valita ja erottaa esimies. Tiedämme, että kullakin suvulla oli oma arkhoninsa, mutta missään ei sanota, että virka olisi ollut perinnöllinen jossakin tietyssä perheessä. Otaksuttavampaa on, että aina raakalaisajan loppupuolelle asti ei ollut varmaa viran periytymistä, sillä se ei sovi lainkaan sellaisiin

oloihin, missä rikkailla ja köyhillä oli suvun keskuudessa täysin samanlaiset oikeudet.

Suku on ollut paitsi Groten, myös Niebuhrin, Mommsein ja kaikkien muiden tähänastisten klassillisen muinaisajan historioitsijain kompastuskivenä. Vaikka he ovatkin osoittaneet oikein sen monia tunnusomaisia piirteitä, he ovat kuitenkin pitäneet sitä aina *perheryhmänä* eivätkä sen vuoksi voineet ymmärtää suvun luonnetta ja alkuperää. Sukulaitoksen vallitessa perhe ei ole koskaan ollut eikä ole voinutkaan olla järjestöyksikkö, koska mies ja vaimo ovat kuuluneet välttämättömästi kahteen eri sukuun. Suku kuului kokonaan fratriaan, fratria heimoon; perhe kuului puoleksi miehen, puoleksi vaimon sukuun. Valtiokaan ei tunnusta julkisoikeudellisesti mitään perhettä; se on vielä tänäkin päivänä olemassa vain yksityisoikeudellisesti. Ja kuitenkin koko tähänastinen historiatiede pitää lähtökohtanaan sitä varsinkin 18. vuosisadalla loukkaamattomaksi tullutta järjetöntä otaksu-
maa, että yksityinen yksiavioinen perhe, joka tuskin on sivistystä vanhempi, olisi se ydin, jonka ympärille yhteiskunta ja valtio ovat vähitellen kiteytyneet.

„Herra Groten tulee edelleen huomata”, Marx jatkaa, „että vaikka kreikkalaiset johtivatkin sukunsa mytologiasta, nuo suvut ovat vanhemmat kuin *niiden itsensä* luoma mytologia jumaliseen ja puolijumaliseen.”

Morgan vetoaa mielellään Groteen, koska tämä on arvossa pidetty ja toki täysin luotettava todistaja. Grote kertoo edelleen, että kullakin ateenalaisella suvulla oli sen otaksutulta kantaisältä peritty nimi, että yleensä ennen Solonia ja vielä Solonin jälkeenkin vainajan omaisuuden perivät testamentin puuttuessa hänen sukulaisensa (gennêtes) ja että murhatapauksissa rikollisen saat-taminen oikeuden eteen oli ennen kaikkea murhatun lähimpien sukulaisten, sitten suvun muiden jäsenten ja vihdoin fratrian jäsenten oikeus ja velvollisuus: „Kaikki, mitä tiedämme Ateenan vanhimmista laeista, perustuu suku- ja fratrialuokitteluun.”

Sukujen polveutuminen yhteisistä esivanhemmista on antanut „koulunoppineille poroporvareille” (Marx) suurta päänvaivaa. Noita esivanhempia he pitävät luonnollisesti puhtaasti myyttillisinä, joskaan eivät pysty lainkaan selittämään itselleen, miten suku voisi syntyä itsenäisistä, alkujaan vallan eri sukua olevista perheistä, mutta täytyyhän heidän saada siihen selitys voidakseen selittää edes sukujen olemassaolon. Siinä tarkoituksessa jauhe-taan yhtä ja samaa ja pääsemättä pitemmälle päädytään väitteeseen: sukupuu on kylläkin tarua, mutta suku on todellisuutta, ja sitten lopulta Grote sanoo näin (välihuomautukset Marxin): „Tästä sukupuusta kuullaan vain harvoin, koska se tuodaan julkisuuteen vain tietyissä, sangen juhlallisissa tapauksissa. Mutta alhaisimmillakin suvuilla oli yhteiset uskonnolliset menonsa

(tämäpä merkillistä, hra Grote!) ja yhteinen yli-inhimillinen kantaisänsä ja sukupuunsa niin kuin kuuluisammillakin (miten merkillistä tämä onkaan, hra Grote, *alhaisimmilla* suvuilla!); peruspohja ja aatteellinen perusta (arvon herra, ei *aatteellinen*, vaan *lihallinen!*) oli kaikilla sama.”

Morganin tähän antaman vastauksen Marx esittää lyhykäisesti seuraavasti: „Veriheimolaisjärjestelmä, joka vastasi suvun alkumuotoa — ja sellainen muoto oli kerran niin kreikkalaisilla kuin muillakin kuolevaisilla —, takasi sen, että suvun jäsenet tunsivat toistensa sukulaisuussuhteet. Nämä asiat, jotka olivat heille ratkaisevan tärkeitä, he oppivat tuntemaan lapsuudesta pitäen käytännössä. Ne unohdettiin, kun ilmaantui yksiavioinen perhe. Suvun nimi loi sukupuun, jonka rinnalla yksityisen perheen sukupuun näytti merkityksettömältä. Nyt oli tämän nimen osoitettava, että sen kantajat todella olivat samaa syntyperää; suvun sukupuun ulottui kuitenkin niin kauas ajassa taaksepäin, että suvun jäsenet eivät voineet enää todistaa olevansa keskenään todella sukulaisia, paitsi niissä muutamissa harvoissa tapauksissa, jolloin yhteiset esivanhemmat olivat nuorempaa polvea. Nimi itse oli todistus yhteisestä polveutumisesta ja pätevä todistus, adoptioimistapauksia lukuunottamatta. Groten ja Niebuhrin tapainen suvun jäsenen kaikkinaisen sukulaisuuden tosiasiallinen kiistäminen, mikä muuttaa suvun pelkäksi mietiskelyn ja sepustelun luomaksi, sopii sitä vastoin „ideaalisille”, ts. kamari-kirjanoppineille. Koska sukupolvien yhteys, varsinkin yksiavioisuuden alkaessa, siirtyy menneisyyteen ja tuo mennyt todellisuus heijastuu myyttillisinä mielikuvitelmina, niin nämä kunnan poroporvarit päättelivät ja pääättelevät, että todelliset suvut on luonut mielikuvituksellinen sukupuun!”

Fratrìa oli, kuten Amerikassakin, useaksi tytär-suvuksi jakautunut ja näitä yhdistävä kantasuku, joka johti usein ne kaikki vielä yhteisestä kantaisästä. Niinpä Groten mukaan „Hekataios-fratrian kaikilla aikalaisjäsenillä oli sama jumala kantaisänä kuudennessatoista polvessa”; tämän fratrian kaikki suvut olivat siis kirjaimellisesti veljessukuja. *Fratrìa* esiintyy lisäksi Homerosella sotilasyksikkönä siinä kuuluisassa kohdassa, missä Nestor neuvoa Agamemnonia: „Järjestä miehet heimoittain ja fratrioitain niin, että fratriä auttaa fratriaa ja heimo heimoa.” Sitä paitsi fratrian oikeutena ja velvollisuutena oli ajaa kannetta fratrian jäsenen kohdistuneesta veriteosta, siis aikaisempina aikoina suorittaa myös verikosto. Fratrialla oli edelleen yhteisiä pyhäitä ja juhlia; ja yleensä kreikkalaisten koko muinaistarusto kehittyi periytyneestä muinaisarjalaisesta luonnon palvonnasta oikeastaan sukujen ja fratrioiden ansiosta ja näiden keskuudessa. Fratrialla oli niin ikään oma johtajansa (*phratriarchos*) ja de Coulangesin mukaan myös omat kokouksensa ja sitovat päätök-

sensä, tuomiovaltansa ja hallituksensa. Jopa valtiokin, joka syntyi myöhemmin ja syrjäytti suvun, jätti fratrialle tiettyjä julkisia hallinnollisia tehtäviä.

Useammasta sukua olevasta fratriasta muodostui heimo. Attikassa oli neljä heimoa, kussakin kolme fratria ja näissä jokaisessa 30 sukua. Tällainen tarkka ryhmittely edellyttää alkuvoimaisesti muodostuneen järjestyksen tietoista suunnitelmallista loukkaamista. Miten, milloin ja miksi tämä on tapahtunut, siitä ei puhu mitään Kreikan historia, josta kreikkalaiset itse ovat säilyttäneet muistoja vain sankarikaudesta alkaen.

Verrattain pienelle alueelle ahtautuneilla kreikkalaisilla murre-eroavaisuudet olivat kehittyneet vähemmän kuin laajoissa Amerikan metsissä; mutta heilläkin huomaamme vain samaa päämurretta puhuvien heimojen yhtyneen suuremmaksi kokonaisuudeksi, ja yksinpä pienessä Attikassakin havaitsemme erikoisen murteen, joka yleisenä proosakielenä tuli myöhemmin vallitsevaksi.

Homeroksen runoista havaitsemme, että kreikkalaiset heimot olivat enimmäkseen jo yhtyneet pikku kansoiksi, joiden keskuudessa suvut, fratriat ja heimot säilyvät kuitenkin vielä täysin itsenäisinä. Ne asuivat jo muurien suojaamissa kaupungeissa; väestön lukumäärä kasvoi samalla, kun karjalaumat ja peltoviljelys laajenivat ja käsityö pääsi alkuun; sen ohessa lisääntyivät omaisuuseroavaisuudet samoin kuin aristokraattiset ainekset entisen luonnonvoimaisen demokratian sisällä. Erilliset pikku kansat kävivät lakkaamatta sotaa parhaiden maa-alueiden omistamisesta ja tietysti myös sotasaaliin takia; sotavankien orjuus oli jo tunnustettu instituutio.

Näiden heimojen ja pikku kansojen yhteiskuntajärjestys oli seuraava:

1. Vakituksena esivaltana oli *neuvosto*, bulê, johon alussa kuuluivat nähtävästi sukujen johtajat, myöhemmin, kun heidän lukumääränsä kasvoi liian suureksi, joukko valittuja, mikä teki mahdolliseksi aristokraattisen aineksen kehittymisen ja voimistumisen; Dionysioshan sanoo nimenomaan, että neuvosto oli sankarikaudella pantu kokoon ylhäisistä (kratistoi). Neuvosto ratkaisi tärkeät asiat lopullisesti; niinpä Aiskhyloksen mukaan Theban neuvosto tekee silloisesta asiain tilasta sellaisen ratkaisevan päätöksen, että Eteokles on haudattava kunniakkaasti, mutta Polyneikeen ruumis heitettävä koirien saaliiksi. Tämä neuvosto muuttui myöhemmin valtion synnyttyä senaatiksi.

2. *Kansankokous* (agora). Irokeeseilla havaitsimme kansan, miesten ja naisten kokoontuvan neuvoston istuessa sen ympärille ja osallistuvan säädetyssä järjestyksessä keskusteluun ja vaikuttavan siten neuvoston päätöksiin. Homeroksen kreikkalaisilla tämä „Umstand” („ympärillä seisominen”), muinaisgermaanista

oikeustermiä käyttäaksemme, on jo kehittynyt todelliseksi kansankokoukseksi, kuten oli asian laita muinaisgermaaneillakin. Kansankokous kokoontui neuvoston toimesta ratkaisemaan tärkeitä asioita; joka miehellä oli oikeus puheenvuoroon. Ratkaisu tapahtui käsiä nostamalla (Aiskhylos „Turvaa anovat”) tai huutoäänestyksellä. Se oli viime kädessä korkeimpana valtana, sillä, Schömann sanoo („Griechische Altertümer”¹), „kun kysymyksessä on jokin asia, jonka suorittaminen vaatii kansan myötävaikutusta, Homeros ei osoita meille mitään keinoa, jolla kansaa olisi voitu pakottaa siihen vasten tahtoaan”. Niihin aikoihin, kun heimon jokainen täysikasvuinen miespuolinen jäsen oli sotilas, ei ollut vielä minkäänlaista kansasta irrottunutta julkista valtaa, joka olisi voinut asettua kansaa vastaan. Alkukantainen demokratia oli vielä täydessä kukoistuksessaan, ja tämän täytyy olla lähtökohtana arvosteltaessa niin neuvoston kuin basileuksenkin valtaa ja asemaa.

3. *Sotapäällikkö* (basileus). Tähän Marx huomauttaa: „Eurooppalaiset oppineet, joista useimmat ovat ruhtinaitten synnynnäisiä palvelijoita, tekevät basileuksesta hallitsijan tämän sanan nykyisessä mielessä. Sitä vastustaa tasavaltalainen jenkki Morgan. Imeläsanaisesta Gladstonesta ja tämän „Juventus Mundi”sta”² hän sanoo sangen ivallisesti, mutta oikein: „Herra Gladstone esittää sankarikauden kreikkalaiset päälliköt kuninkaiksi ja ruhtinaiksi, tehden heistä lisäksi myös gentlemanneja; mutta hänen itsensäkin täytyy myöntää, että ylipäänsä esikoisjärjestys tuntuu meistä olevan havaittavissa tapana tai lakina kylliksi, muttei liian silmiinpistävän varmasti”. Tällaisin verukkein esikoisjärjestys tuntuu herra Gladstonesta itsestäänkin kylliksi, joskaan ei liian silmiinpistävästi olemattomalta.

Olemme jo nähneet, miten oli päällikkyyden periytymisen laita irokeesien ja muiden intiaanien keskuudessa. Kaikki virat täytettiin valitsemalla niihin henkilöt useimmiten saman suvun keskuudesta ja siinä mielessä nuo virat olivat perinnöllisiä suvussa. Viran tultua avoimeksi alettiin vähitellen asettaa etutilalle lähin sukulainen — veli tai sisarenpoika —, ellei ollut syytä sivuuttaa häntä. Kun siis kreikkalaisilla isänoikeuden vallitessa basileuksen virka siirtyi säännöllisesti pojalle tai jollekin pojista, niin se todistaa vain, että pojat saattoivat todennäköisesti odottaa tulevaisuutta huomioonotetuiksi kansan suorittaessa vaalia, muttei suinkaan sitä, että heillä olisi ollut laillinen oikeus periä virka ilman kansan vaalia. Tämä on irokeeseilla ja kreikkalaisilla vasta

¹ G. F. Schömann, „Griechische Altertümer” (Kreikan muinaismuistot), Bd. I—II, Berlin 1855—1859. Toim.

² W. E. Gladstone, „Juventus Mundi. The Gods and Men of the Heroic Age” (Maailman nuoruus. Sankariajan jumalat ja ihmiset), London 1869. Toim.

alkuna erikoisten aatelistiperheiden muodostumiselle suvun keskuudessa ja kreikkalaisilla lisäksi alkuna tulevalle perinnölliselle päällikkyydelle tai yksinvallalle. On siis oletettava, että kreikkalaisilla basileuksen täytyi olla joko kansan valitsema tai ainakin kansan tunnustettujen edustajain — neuvoston tai agoran — vahvistama, niin kuin oli asian laita roomalaisen „kuninkaan” (rex) suhteen.

„Iliadissa” miesten hallitsija Agamemnon ei esiinny kreikkalaisten ylimpänä kuninkaana, vaan kaupunkia piirittävien liittolaisjoukkojen ylipäällikkönä. Ja tähän hänen asemaansa, kun kreikkalaisten kesken oli syntynyt riita, viittaa Odysseus tunnetussa kohdassa: ei kelpaa monen käskyvalta, yksi päällikkönä olkoon jne. (johon sittemmin on liitetty suosittu säe valtikasta). „Odysseus ei pidä tässä luentoa hallitusmuodosta, vaan vaatii totelemaan ylipäällikköä sodassa. Kreikkalaisilla, jotka Troian edustalla esiintyvät vain sotajoukkona, vallitsee agorassa aika demokraattinen järjestys. Puhuessaan lahjoista, so. saaliin jaosta, Akhilleus vaatii aina jakajaksi ei Agamemnonia eikä ketään muutakaan basileusta, vaan „Akhaian pojat”, so. kansan. Epiteetit „Zeusista polveutuva”, „Zeusin elättämä”, eivät todista mitään, koska *joka* suku polveutuu jostakin jumalasta, heimon päämiehen suku jostakin „ylhäisemmästä” jumalasta — tässä tapauksessa Zeusista. Vieläpä nekin, joilla ei ole persoonallista vapautta, kuten sikopaimen Eumaios ym. ovat „jumalaisia” (dioi ja theioi), ja näin sanotaan „Odysseiassa”, jossa kuvataan paljon myöhempää aikaa kuin „Iliadissa”; samassa „Odysseiassa” annetaan sankarin (heros) nimi Muliokselle, sanansaattajalle, samoin kuin Demodokokselle, sokealle laulajalle. Lyhyesti sanoen, sana basileia, jota kreikkalaiset kirjailijat käyttävät Homeroksen ns. kuningasvallasta (koska sotapäällikkyys on sen päätunnusmerkkejä), jonka rinnalla on olemassa neuvosto ja kansankokous, merkitsee vain — sotilaallista demokratiaa” (Marx).

Basileuksella oli paitsi sotilaallisia myös papin ja tuomarin valtuuksia: viimeksi mainittuja ei ole lähemmin määritelty, ensiksi mainitut kuuluivat hänelle heimon tai heimoliiton ylimpänä edustajana. Siviilielämää, hallintotoimia koskevista valtuuksista ei puhuta missään, mutta virkansa vuoksi hän näyttää olleen neuvoston jäsen. „Basileus” sanan kääntäminen „kuningas” sanalla on siis etymologisesti aivan oikein, koska kuningas (kuning) johtuu sanasta „kuni”, „künne” ja merkitsee suvun esimestä. Mutta nykyisen „kuningas” sanan merkitystä ei muinaiskreikkalaisella „basileus” sanalla suinkaan ole. Thukydides käyttää vanhasta basileiasta nimenomaan nimitystä patrikê, so. suvuista johtunut, ja sanoo, että sillä on ollut tarkoin määrätyt, siis rajoitetut valtuudet. Ja Aristoteles sanoo, että sankariajan

basileia oli vapaiden miesten sotilaallista johtamista ja basileus oli sotapäällikkö, tuomari ja ylimmäinen pappi; hallintovaltaa myöhemmässä merkityksessä hänellä ei siis ollut.¹

Sankariajan kreikkalaisessa yhteiskuntajärjestyksessä näemme siis vanhan sukuorganisaation vielä voimakkaana, mutta myös jo sen heikkenemisen alun: näemme siinä isänoikeuden ja lasten perintöoikeuden, minkä ansiosta perheelle kasautui rikkauksia ja perhe voimistui muuttuen suvun vastapainoksi; näemme, miten omaisuuseroavaisuus vaikuttaa vuorostaan yhteiskuntajärjestykseen, antaen alun perinnöllisen aateliston ja kuninkuuden muodostumiselle; näemme orjuuden, joka alussa ulottuu vain sotavankeihin, tarjoten kuitenkin jo mahdollisuuden oman heimon, jopa oman suvunkin jäsenten orjuuttamiseen; näemme entisaikojen heimosodan turmeltuvan järjestelmälliseksi rosvoukseksi, jota harjoitetaan maalla ja merellä tarkoituksena karjan, orjien ja aarteiden anastaminen, säännölliseksi elinkeinoksi; näemme sanalla sanoen ylistettävän ja kunnioitettavan rikkautta korkeimpana hyvänä ja käytettävän väärin vanhaa sukujärjestystä rikkauksien väkivaltaisen ryöstämisen oikeuttamiseksi. Puuttui vielä vain laitosta, joka olisi ollut yksityisten vasta kasaamien rikkauksien turvana sukujärjestyksen kommunistisia perinnäistapoja vastaan, tehnyt pyhäksi ennen niin ylenkatsotun yksityisomaisuuden ja julistanut, että sen kunnioittaminen pyhänä on jokaisen ihmisyhteiskunnan korkein tarkoitus, ja joka lisäksi olisi lyönyt yleisen julkisen tunnustuksen leiman uusiin toistan toistaan seuraaviin omaisuuden hankkimismuotoihin, siis rikkauden alati kiihtyvän lisäämisen muotoihin; laitosta, joka olisi ikuistanut paitsi yhteiskunnan vasta alkamassa olevan luokkajaon, myös omistavan luokan oikeuden riistää omistamattomia ja hallita näitä.

Ja tuo laitos syntyi. Keksittiin *valtio*.

V

ATEENAN VALTION SYNTY

Missään emme voi paremmin kuin muinaisessa Ateenassa — emme ainakaan alkuvaiheissaan — seurata sitä, miten valtio on kehittynyt sukulaitoksen elimien osaksi muovautuessa uusiksi,

¹ Niin kuin kreikkalaisten basileus, niin myös atsteekien sotapäällikkökin on väännetty nykyaikaiseksi ruhtinaaksi.

Morgan on ensimmäinen, joka arvostelee historian kannalta espanjalaisen ensin väärinkäsityksiin perustuvia ja liioiteltuja, myöhemmin suorastaan valheellisia tietoja ja osoittaa, että meksikolaiset olivat raakalaisuuden keskiasteella, mutta korkeammalla kuin uusmeksikolaiset pueblo-intiaanit, ja että sikäli kuin vääristellyistä tiedoista saa selville, heillä oli vastaava yhteiskuntajärjestys: kolmen heimon liitto, joka oli alistanut joukon toisia heimoja verovelvollisikseen ja jota hallitsi liittoneuvosto ja liiton sotapäällikkö, josta espanjalaiset tekivät „keisarin”. (*Engelsin huomautus.*)

osaksi väistyessä uusien elinten tieltä ja korvautuessa vihdoin kokonaan todellisilla valtionlaitoksilla, samalla kun sukuina, fratrioina ja heimoina puolustautuvan todellisen „aseissa olevan kansan” tilalle astui noiden valtionlaitosten alainen ja siis myös kansaa vastaan käytettävissä oleva aseellinen „julkinen valta”. Muodonvaihdokset Morgan on pääpiirteissään esittänyt, minun lisättäväkseni jää suurimmalta osaltaan niitä aiheuttava taloudellinen sisältö.

Sankarikautena Attikan neljä ateenalaisheimoa asuivat vielä erikseen eri alueilla; vieläpä niillä kahdellatoista fratriallakin, joista nuo heimot muodostuivat, näyttää olleen eri asuinsijansa Kekropsin kahdentoista kaupungin muodossa. Yhteiskuntajärjestys oli sankariajan mukainen: kansankokous, kansanneuvosto, basileus. Niinä aikoina, jonne kirjoitettu historia yltää, maa oli jo jaettu ja se oli siirtynyt yksityisomistukseen, mikä vastaa myöhemmän raakalaisajan loppupuolen jo suhteellisesti kehittyntä tavaratuotantoa ja sen mukaista kaupankäyntiä. Viljan ohella tuotettiin viiniä ja kasvisöljyä; Aigeian meren kautta tapahtunut merikauppa riistettiin yhä täydellisemmin foinikialaisten käsistä ja se joutui suurimmaksi osaksi attikalaisten haltuun. Maaomaisuuden osto ja myynti, maanviljelyksen ja käsityön, kaupan ja merenkulun välisen työnjaon kehittyminen aiheuttivat sen, että sukujen, fratrioiden ja heimojen jäsenet sekoittuivat pakostakin varsin pian keskenään ja fratrian ja heimon alueelle asettui asukkaita, jotka olivat kyllä saman kansan jäseniä, mutta eivät kuuluneet näihin yhdyskuntiin ja olivat siis omilla asuinsijoillaan muukalaisia. Kukin fratria ja heimo hoiti rauhan aikoina itse asioitaan, kääntymättä Ateenan kansanneuvoston tai basileuksen puoleen. Mutta se, joka fratriaan tai heimoon kuulumatta asui niiden alueella, ei voinut tietenkään osallistua tähän hallintaan.

Tämä haittasi jopa siinä määrin sukulaitoksen elinten säännöllistä toimintaa, että jo sankariaikana tarvittiin korjausta asiointilaan. Saatettiin voimaan Theseuksen laatimaksi sanottu yhteiskuntajärjestys. Muutoksena oli ennen kaikkea se, että Ateenaan perustettiin keskushallitus, ts. osa niistä asioista, joita heimot olivat hoitaneet siihen asti itsenäisesti, julistettiin yhteisiksi ja annettiin Ateenassa istuvan yhteisen neuvoston hoidettaviksi. Siten ateenalaiset menivät pitemmälle kuin yksikään Amerikan alkuasukaskansa: lähekkäin asuvat heimot sulautuivat yhdeksi kansaksi sen sijaan, että olisivat pelkästään liittoutuneet. Siten syntyi Ateenan yleinen kansan oikeusjärjestys, joka oli heimojen ja sukujen oikeudenkäyttöä ylempi; Ateenan kansalainen sai tiettyjä oikeuksia ja uudenlaista oikeusturvaa myös sillä alueella, missä hän oli vierasheimolainen. Mutta siten otettiin ensimmäinen askel sukulaitoksen hävittämisen suuntaan, koska se oli

alkuna sille, että myöhemmin hyväksyttiin kansalaisiksi sellaisia-kin, jotka olivat vierasheimolaisia koko Attikan mitassa ja olivat sekä pysyivät kokonaan ateenalaisen sukulaitoksen ulkopuolella. Toinen Theseuksen nimiin merkitty uudistus oli se, että koko kansa jaettiin sukuista, fratrioista tai heimoista piittaamatta kolmeen luokkaan: eupatridit eli ylimystö, geomorit eli maanviljelijät ja demiurgit eli käsityöläiset, sekä myönnettiin yksinomaan ylimystölle virantäyttämisoikeus. Tämä jako, ellei oteta lukuun ylimyön virantäyttämisoikeutta, jäi tosin tehottomaksi, koska se ei luonut mitään muuta oikeudellista eriarvoisuutta luokkien välille. Mutta tuo jako on tärkeä, sillä se tuo näkyviimme ne uudet yhteiskunnalliset ainekset, jotka olivat kehittyneet kaikessa hiljaisuudessa. Se osoittaa, että tavanmukainen tiettyjen perheiden jäsenten asettaminen suvun virkoihin oli jo muodostunut näiden perheiden melkein kiistattomaksi virantäyttämisoikeudeksi, että nämä perheet, jotka jo muuten rikkautensakin ansiosta olivat mahtavia, alkoivat sukujensa ulkopuolella yhdistyä erikoiseksi etuoikeutetuksi luokaksi ja että valtio, joka oli vasta itumuodossaan, pyhitti tämän julkeuden. Se osoittaa edelleen, että työnjako maanviljelijäin ja käsityöläisten välillä oli jo siksi kestävä, että se pystyi kilpailemaan vanhan suku- ja heimoluokittelun kanssa yhteiskunnallisesta merkityksestä. Se julistaa vihdoin sukuyhteiskunnan ja valtion sovittamattoman vastakohtaisiksi; ensimmäinen valtionmuodostamisyritys on siis suvun hajottamista siten, että sen jäsenistö jaetaan etuoikeutettuihin ja syrjäytettyihin ja viimeksi mainitutkin vuorostaan kahteen elinkeinoluokkaan ja asetetaan ne näin toistensa vastakohtiksi.

Ateenan myöhempi valtiollinen historia aina Solonin saakka tunnetaan vain vajavaisesti. Basileuksen viran merkitys väheni; valtion johtoon astuivat ylimystöstä valitut arkontit. Ylimyön valta voimistui voimistumistaan, muodostuen vuoden 600 vaiheilla ennen meidän ajanlaskuamme sietämättömäksi. Raha ja koronkiskonta olivat tärkeimpiä keinoja yleisen vapauden sortamisessa. Ylimystö asui pääasiassa Ateenassa ja sen ympäristössä, missä kauppamerenkulku ja sen ohella merirosvous, jota yhä vieläkin sopivassa tilaisuudessa harjoitettiin, rikastuttivat ylimystöä ja keskittivät raharikkauksia sen käsiin. Kehittyvä rahatalous tunkeutui syövyttävän hapon lailla täältä käsin maalaisyhdyskuntien muinaisuudesta perittyyn ja luontoistalouteen pohjautuvaan elämänmuotoon. Sukulaitos ja rahatalous ovat ehdottomasti yhteensopimattomia; Attikan parselliviljelijät joutuivat taloudelliseen rappioon, samalla kun heitä suojelleet vanhat suku-siteet höltyivät. Velkakirja ja tilanpanttaus (sillä ateenalaiset olivat keksineet jo kiinnityslainankin) eivät välittäneet enempiä suvusta kuin fratriastakaan. Vanha sukulaitos taas ei tuntenut rahaa, ei ennakkomaksua eikä rahavelkaa. Yhä rehe-

vämmäksi paisuva ylimystön rahaherruus kehitti sen tähden tavaksi uuden oikeuden, joka oli velkojan turvana velallista vastaan, siunasi rahanomistajan harjoittaman pienviljelijain riiston. Attikan kaikilla peltotiluksilla seista törkötti panttipylväitä, joihin oli merkitty, että kyseinen maa-ala oli pantattu sille ja sille niin ja niin suuresta rahasummasta. Pellot, joilla sellaista merkkiä ei ollut, oli enimmäkseen jo myyty langenneista kiinnityslainoista ja koroista, ne olivat joutuneet ylimystöön kuuluvien koronkiskojain omaisuudeksi; talonpoika saattoi olla iloinen, jos hänen sallittiin jäädä vuokraajana maalleen elämään työnsä tulosten *kuudesosasta*; viisi *kuudesosaa* hänen täytyi maksaa vuokrana uudelle herralle. Enemminkin. Ellei maapalstan myyntisumma riittänyt velan maksuun tai jos velka oli otettu ilman panttivakuutta, niin velallisen täytyi velkojan hyvittämiseksi myydä lapsensa orjuuteen ulkomaille. Isä myymässä lapsiaan — siinä isänoikeuden ja yksivaioloisuuden ensimmäinen hedelmä! Ja ellei verenimijä vielä sittenkään ollut tyydytetty, hän saattoi myydä orjaksi velallisen itsensäkin. Sellainen oli sivistyskauden ihana aamurusko Ateenan kansalle.

Sellainen mullistus oli mahdoton aikaisemmin, jolloin kansan elinolot vastasivat vielä sukulaitosta; mutta nyt se oli tapahtunut eikä tiedetty miten. Palatkaamme hetkiseksi irokeeseihimme. Heidän keskuudessaan olivat mahdottomia sellaiset olot, joihin nyt ateenalaiset oli pakotettu niin sanoakseni ilman heidän myötävaikutustaan ja varmasti vastoin heidän tahtoaan. Se vuodesta toiseen samanlaisena pysyvä tuotantotapa, joka antoi elatuksen, ei voinut synnyttää siellä koskaan tuollaisia, ikään kuin ulkoisen pakon aiheuttamia konflikteja eikä tuollaista rikkaiden ja köyhien, riistäjien ja riistettyjen välistä vastakohtaisuutta. Irokeesit eivät likimainkaan pystyneet hallitsemaan luontoa, mutta luonnon heille määräämien rajojen puitteissa he olivat oman tuotantonsa herroja. Jollei oteta lukuun heidän pienten kasvitarhojensa sadon huononemista, heidän järviensä ja jokiensä kalakannan ja metsiensä riistakannan vähenemistä, he tiesivät, mikä oli oleva tulos, kun toimeentulo hankittiin heidän tavallaan. Tuloksena täytyi olla joko niukempi tai runsaampi toimeentulo; mutta koskaan tuloksena ei voinut olla aavistamattomia yhteiskunnallisia mullistuksia, sukusiteiden katkeamisia, suvun ja heimon jäsenten jakaantuminen vastakkaisiin, keskenään taisteleviin luokkiin. Tuotantoa harjoitettiin tosin mitä ahtaimmissa puitteissa, mutta tuottajat olivat oman tuotteensa herroja. Siinä oli raakalaisajan tuotannon valtava etuisuus, joka hävisi sivistyskauden koittaessa ja jonka takaisin valtaamisen tulee olla lähimpien sukupolvien tehtävänä, kuitenkin niin, että perustana on se valtava herruus, minkä ihmiset ovat saaneet luontoon, ja vapaa yhteenliittyminen, mikä on nyt mahdollista.

Toisin oli kreikkalaisilla. Alkuunsa päässyt karjalaumojen ja ylellisyystavarain yksityisomistus johti yksityisten henkilöiden väliseen vaihtokauppaan, muutti tuotteet *tavaroiksi*. Ja siinä on koko seuraavan mullistuksen alkusyy. Siitä hetkestä lähtien, jolloin tuottajat eivät enää kuluttaneet tuotettaan välittömästi itse, vaan pääsivät sen vaihtoon, he lakkasivat olemasta sen herroja. He eivät enää tieneet, miten sille käy, ja niin syntyi mahdollisuus, että tuotetta käytetään tuottajaa vastaan, hänen riistämiseensä ja sortamiseensa. Sen vuoksi mikään yhteiskunta ei voi ajan pitkään pysyä omien tuotteittensa herrana eikä kontrolloida tuotantoprosessinsa sosiaalisia seurauksia, ellei se tee loppua yksityisten henkilöiden välisestä vaihdosta.

Ateenalaiset saivat omakohtaisesti kokea, kuinka nopeasti yksityisten henkilöiden välisen vaihdon alettua ja tuotteen muuttua tavaraksi tuote pääsee tuottajansa herraksi. Tavaratuotannon ohella alkoi omaan laskuun tapahtuva maan yksityisviljely ja sitä tietä pian maan yksityisomistus. Sitten syntyi raha, yleinen tavara, johon kaikki muut tavarat olivat vaihdettavissa; mutta keksiessään rahan ihmiset eivät aavistaneet, että he loivat siten uuden yhteiskunnallisen mahdin, yleisen mahdin, jonka edessä koko yhteiskunnan täytyi taipua. Ja tämä uusi mahti, joka oli putkahtanut luojiansa tietämättä ja tahtomatta äkkiä esille, antoi ateenalaisille nuoruutensa koko brutaalisuudella tuntua herruudestaan.

Minkä sille mahtoi? Vanha sukulaitos oli osoittautunut voimattomaksi estämään kullan voittokulkua eikä sitä paitsi kyennyt ollenkaan löytämään omien puitteittensa sisältä edes tilaa sellaisille käsitteille kuin raha, velkoja ja velallinen, velan periminen pakkotoimin. Uusi yhteiskunnallinen mahti oli kuitenkin jo olemassa, ja hurskaat toiveet sekä vanhojen hyvien aikojen kaipuu eivät voineet karkottaa enempää rahaa kuin koronkiskontaakaan pois maailmasta. Sitä paitsi sukulaitokseen oli ilmaantunut useita muita vähäisempiä halkeamia. Sukujen ja fratrioiden jäsenet olivat polvi polvelta sekoittuneet keskenään yhä enemmän kaikkialla Attikassa ja varsinkin itse Ateenan kaupungissa, huolimatta siitä, että ateenalainen ei saanut vieläkaan myydä sukuunsa kuulumattomille asumustaan, vaikka kyllä maapalstoja. Työnjako eri tuotannonhaarojen: maanviljelyksen, käsityön ja edelleen lukemattomien eri käsityöalojen, kaupan, merenkulun jne. välillä oli teollisuuden ja liikenteen edistyessä kehittynyt yhä täydellisemmäksi; väestö jakautui nyt elinkeinonsa mukaisesti melko pysyviin ryhmiin; näillä kullakin oli useita uusia yhteisiä etuja, joille suvussa ja fratriassa ei ollut sijaa ja joiden valvominen vaati siis uusia virkoja. Orjain lukumäärä oli lisääntynyt huomattavasti, ja sen täytyi olla jo silloin paljon suurempi kuin vapaiden ateenalaisten lukumäärä; sukulaitoksessa orjuus oli

alun perin tuntematonta eikä siis ollut mitään keinoa pitää kurissa tätä ei-vapaiden laumaa. Ja vihdoin kauppa oli houkuttellut Ateenaan runsaasti muukalaisia, jotka asettuivat sinne helpomman rahansaannin takia ja jotka, vaikka heitä vanhan tavan mukaan siedettiinkin, olivat entisen järjestelmän mukaan niin ikään oikeudettomia ja suojattomia, muodostaen häiritsevän vieraan aineksen kansan keskuudessa.

Sanalla sanoen sukulaitoksen loppu läheni. Yhteiskunta kehittyi päivä päivältä sopimatta enää sen puitteisiin; tuo järjestelmä ei pystynyt estämään eikä poistamaan pahimpiakaan epäkohtia, joita syntyi sen aikana. Mutta sillä välin kehittyi kaikessa hiljaisuudessa valtio. Uudet ryhmät, joita ensin kaupungin ja maaseudun välinen ja sitten kaupungin eri työalojen välinen työnjako oli luonut, muodostivat uusia elimiä etujansa valvomaan; perustettiin kaikenlaisia virkoja. Ja sitten nuori valtio tarvitsi ennen kaikkea omia sotavoimia; merenkulkua harjoittavilla ateenalaisilla nämä saattoivat olla lähinnä vain merivoimia, joiden avulla voitiin käydä pikku sotia ja suojella kauppalaivoja. Joskus ennen Solonia — aikaa ei tarkemmin tunneta — perustettiin naukrarioita, pieniä aluepiirejä, kaksitoista kutakin heimoa kohti; kukin naukraria oli velvollinen luovuttamaan, varustamaan ja miehittämään yhden sotalaivan sekä antamaan lisäksi kaksi ratsumiestä. Tämä järjestys järkytti sukulaitosta kahdella tavalla. Ensiksikin luomalla julkisen vallan, joka ei ollut enää ilman muuta sama kuin koko aseistettu kansa, ja toiseksi jakamalla yleisiä tarkoituseriä silmällä pitäen kansan ensimmäisen kerran *yhteisen asuinpaikan* eikä sukulaisuusryhmien mukaan. Mitä se merkitsi, sen saamme pian nähdä.

Kun kerran sukulaitos ei voinut auttaa riistettyä kansaa, saatettiin turvautua vain syntymässä olevaan valtioon. Ja valtio antoikin tuon avun Solonin perustuslakien muodossa, vahvistaen taas samalla itseään vanhan järjestyksen kustannuksella. Solon — meitä ei liikuta tässä se tapa, miten hänen vuodelle 594 ennen ajanlaskuamme ajoittuva uudistuksensa pantiin toimeen — Solon aloitti niin sanottujen poliittisten vallankumousten sarjan, ja tämän hän teki puuttamalla omistussuhteisiin. Kaikki aikaisemmat vallankumoukset ovat olleet vallankumouksia tietyn omistuksen suojelemiseksi toisenlaisen omistuksen kustannuksella. Ne eivät voi suojella toista loukkaamatta toista. Ranskan suuressa vallankumouksessa uhrattiin feodaalinen omistus porvarillisen omistuksen pelastamiseksi; Solonin vallankumouksessa velkojen omaisuuden täytyi kärsiä velallisten omistustujen vuoksi. Velat julistettiin yksinkertaisesti mitättömiksi. Yksityiskohtia emme tunne tarkoin, mutta runoissaan Solon kehuu poistaneensa panttipylyvät velkojen rasittamilta maapalstoilta ja palauttaneensa takaisin ne, jotka olivat paenneet tai tulleet

myydyiksi ulkomaille velkojensa vuoksi. Tämä oli mahdollista vain loukkaamalla julkisesti omistusoikeutta. Todellakin, kaikki niin sanotut poliittiset vallankumoukset, ensimmäisestä viimeiseen asti, ovat tapahtuneet *tietyn* omaisuuden suojelemiseksi, ja ne on suoritettu *toisen* omaisuuden takavarikoimisen tietä, mitä on sanottu myös *toisen* omaisuuden varastamiseksi. Niinpä on totta, että puolenkolmatta tuhatta vuotta kestäneenä ajanjaksona yksityisomistus on voitu säilyttää vain loukkaamalla omistusoikeutta.

Mutta nyt oli estettävä vapaiden ateenalaisten sellaisen orjuutuksen toistuminen. Tämä kävi pänsä lähinnä yleisten toimenpiteiden avulla, esim. kieltämällä sellaiset velkasopimukset, joissa pantattiin velallisen persoona. Edelleen määrättiin ensimmäisraja yksityisen omistamalle maaomaisuudelle, jotta olisi voitu edes hiukan rajoittaa talonpoikain maita himoitsevan ylimystön ahneutta. Ja sitten seurasivat yhteiskuntajärjestyksen (Verfassung) muutokset; meistä ovat tärkeimpiä seuraavat:

Neuvoston jäsenluku korotettiin neljäänsataan, sata kustakin heimosta; heimo pysyi siis vielä tällöinkin perustana. Mutta se olikin ainoa puoli, mikä jäi vanhasta järjestyksestä uuteen valtiotakennukseen, sillä muuten Solon jakoi kansalaiset neljään luokkaan maaomaisuuden ja sen antaman tulon mukaan; ensimmäisille kolmelle luokalle määrättiin alimmaksi tulorajaksi 500, 300 ja 150 medimniä jyviä (1 medimni on n. 41 litraa); se, jolla oli vähemmän tai jolla ei ollut lainkaan maaomaisuutta, kuului neljänteen luokkaan. Virkoihin voitiin asettaa vain kolmen ylimmän luokan edustajia ja korkeimpiin virkoihin vain ensimmäisen luokan edustajia; neljännellä luokalla oli vain oikeus puhua ja äänestää kansankokouksessa, mutta täällä kansankokouksessa valittiin kaikki virkamiehet, täällä heidän oli tehtävä tiliä, täällä laadittiin kaikki lait ja täällä neljäs luokka oli enemmistönä. Ylimystön etuoikeudet uusittiin osittain rikkauden etuoikeuksien muodossa, mutta ratkaisuvalla pysyi kansan käsissä. Edelleen nämä neljä luokkaa olivat uuden sotalaitoksen perustana. Kaksi ensimmäistä luokkaa asetti ratsuväen; kolmannen tuli palvella raskasaseisena jalkaväkenä, neljännen keveänä, panssarittomana jalkaväkenä tai laivastossa, ja luultavasti se sai tällöin myös palkkaa.

Täten siis yhteiskuntajärjestykseen johdettiin uusi alkutekijä: yksityisomistus. Valtion kansalaisten oikeudet ja velvollisuudet määrättiin heidän maaomaisuutensa mukaan, ja sitä mukaa kuin varallisuusluokkien vaikutus kasvoi, vanhat veriheimolaisryhmät työnnettiin syrjään; sukujärjestelmä kärsi uuden tappion.

Poliittisten oikeuksien määrääminen omaisuuden mukaan ei kuitenkaan ole ollut niitä instituutioita, joita ilman valtio ei

voisi olla olemassa. Vaikka se onkin esittänyt tärkeää osaa valtioiden hallitusmuotohistoriassa, niin kuitenkin hyvin monet valtiot, ja juuri kehittyneimmät, ovat tulleet toimeen ilman sitä. Ateenassakin sillä oli merkitystä vain ohimenevästi. Aristeideen ajoista alkaen jokaisella kansalaisella oli mahdollisuus päästä virkaan.

Seuraavien kahdeksankymmenen vuoden kuluessa Ateenan yhteiskunnan kehitys sai vähitellen sen suunnan, johon se sitten seuraavina vuosisatoina kehittyi. Solonia edeltäneen ajan häikäilemättömälle maankoron kiskonnalle samoin kuin määrättömälle maaomaisuuden keskittymiselle asetettiin sulku. Kauppa sekä käsi- ja taidekasityö, jota harjoitettiin yhä enemmän orjatyön avulla, tulivat vallitseviksi elinkeinoiksi. Yleinen valistuneisuus lisääntyi. Kun aikaisemmin oli riistetty raa'asti omia kansalaisia, niin nyt sen sijaan riistettiin etupäässä orjia ja muukalaista ostajakuntaa. Irtaimiston sekä rahan, orjien ja laivojen muodossa esiintyvä rikkaus lisääntyi yhä enemmän, mutta se ei ollut enää pelkkä maaomaisuuden hankkimiskeino, kuten aikaisempana rajoittuneisuuden aikana, vaan se oli muodostunut itsetarkoitukseksi. Toisaalta vanhalle ylimystön vallalle oli ilmaantunut siten voittoisa kilpailija uuden rikkaiden teollisuus- ja kauppiamiesten luokan muodossa, mutta toisaalta hävitettiin siten viimeinenkin pohja vanhan sukujärjestelmän jäännöksiltä. Suvut, fratriat ja heimot, joiden jäsenet asuivat nyt ympäri Attikaa hajallaan ja aivan sekaisin, olivat siis muuttuneet täysin kelvottomiksi poliittisiksi yhtymiksi; paljon oli sellaisia Ateenan kansalaisia, jotka eivät kuuluneet mihinkään sukuun, nämä olivat siirtolaisia, tosin kansalaisoikeuden saaneita, mutta heitä ei oltu otettu vanhoihin sukuliittoihin; näiden lisäksi oli pelkkää turvapaikaoikeutta nauttavia muukalaisia siirtolaisia, joiden lukumäärä yhä lisääntyi.

Samaan aikaan jatkuivat puoluetistelut; ylimystö pyrki valtaamaan takaisin entiset etuoikeutensa ja saikin taas hetkeksi ylivallan, kunnes Kleistheneen vallankumous (509 ennen ajanlaskuamme) kukisti sen lopullisesti; mutta samalla sortuivat sukujärjestelmänkin viimeiset jäännökset.

Uudessa hallitusmuodossaan Kleisthenes jätti huomioon ottamatta entiset neljä heimoa, jotka perustuivat sukuihin ja fratrioihin. Niiden tilalle tuli aivan uusi järjestys, minkä perustana oli jo naukrarioissa koeteltu, pelkästään asuinpaikan mukainen kansalaisten jakaminen. Enää ei ratkaissut sukuliittoon kuuluminen, vaan yksinomaan asuinpaikka; jaettiin alue, ei kansaa, asukkaista tuli poliittisesti vain alueeseen kuuluvia.

Koko Attika jaettiin sataan yhdyskuntapiiriin, demokseen, joilla kullakin oli oma itsehallintonsa. Kunkin demoksen

kansalaiset (demotoi) valitsivat päämiehensä (demarchos) ja varainhoitajan ynnä 30 tuomaria, joilla oli tuomiovalta pienissä riita-asioissa. He saivat myös oman temppelinsä ja suojelusjumalansa eli sankarin, jonka papit he valitsivat. Korkein valta demoksessa oli demotoilaisten kokouksella; se oli, kuten Morgan aivan oikein huomauttaa, Amerikan itsehallinnollisten kaupunkiyhdyskuntien esikuva. Syntyvä valtio Ateenassa alkoi siitä samasta perusyksiköstä, mihin nykyaikainen valtio päätyy korkeimmassa kehitysvaiheessaan.

Kymmenen tällaista yksikköä, demosta, muodosti heimon, jota kuitenkin erotukseksi vanhasta sukuheimosta (Geschlechtsstamm) sanottiin paikallisheimoksi (Ortsstamm). Paikallisheimo ei ollut ainoastaan itsehallinnollinen valtiollinen yhtymä, vaan myös sotilaallinen järjestö, se valitsi phylarkin eli heimopäällikön, joka komensi ratsuväkeä, taxiarkin, joka komensi jalkaväkeä, sekä strategin, joka komensi koko heimoalueelta koottua sotaväkeä. Se varusti edelleen viisi sotalaivaa miehistöineen ja päällikköineen ja sai suojeluspyhimyksekseen attikalaisen sankarin, jonka mukaan se sai nimensä. Vihdoin se valitsi 50 neuvosmiestä Ateenan neuvostoon.

Kokonaisuuden muodosti Ateenan valtio, jota hallitsivat kymmenen heimon valitsemasta viidestäsadasta jäsenestä koottu neuvosto ja viime kädessä kansankokous, missä Ateenan jokaisella kansalaisella oli oikeus olla läsnä ja puhua; lisäksi arkontit ja muut virkamiehet hoitivat eri hallinnonaloja ja tuomiovaltaa. Toimeenpanovallan korkeinta virkamiestä ei Ateenassa ollut.

Tämä uusi hallitusmuoto ja se, että hyväksyttiin kansalaisiksi varsin paljon muukalaisia, osaksi siirtolaisia, osaksi vapautettuja orjia, johti sukulaitoksen elimien syrjäyttämiseen yleisten asioiden hoidosta; ne muuttuivat yksityisiksi yhdistyksiksi ja uskonnollisiksi seuroiksi. Mutta vanhan sukulaitoksen ajan moraalinen vaikutus ja muinaiset periytyneet katsanto- ja ajatustavat säilyivät vielä perinteinä pitkän aikaa ja hävisivät vasta vähitellen. Se ilmenee eräässä myöhemmässä valtion laitoksessa.

Olemme nähneet, että kansanjoukoista erillään oleva julkinen valta on valtion oleellinen tunnusmerkki. Niihin aikoihin Ateenalla oli vasta kansan muodostama sotaväki ja kansan välittömästi varustama laivasto; nämä olivat turvana ulkoisilta vihollisilta ja pitivät kurissa orjia, jotka muodostivat jo silloin suuren väestöenemmistön. Kansalaisiin nähden julkinen valta oli alussa vain poliisina, joka on yhtä vanha kuin valtio, ja siksi 18. vuosisadan naiivit ranskalaiset eivät puhuneetkaan sivistyskansoista, vaan poliisikansoista (nations policiées). Siis perustaessaan valtionsa ateenalaiset perustivat myös poliisin, todellisen santar-

miston, johon kuului jalan ja ratsain kulkevia jousimiehiä — Landjägeriä, kuten Etelä-Saksassa ja Sveitsissä sanotaan. Mutta tämä santarmisto muodostettiin — *orjista*. Tämä poliisipalvelus tuntui vapaasta ateenalaisesta niin alentavalta, että hän mieluummin antautui aseellisen orjan vangittavaksi kuin rupesi sellaiseen häpeälliseen tehtävään. Vanha sukutunne vaikutti siis vielä. Valtio ei voinut olla olemassa ilman poliisia, mutta se oli vielä nuori eikä nauttinut tarpeeksi moraalista arvonantoa voidakseen tehdä kunnioitetuksi toiminnan, joka vanhoista suvunjäsenistä tuntui ehdottomasti häpeälliseltä.

Missä määrin tämä pääpiirteissään valmis valtio oli ateenalaisten uuden yhteiskunnallisen tilan mukainen, sitä osoittaa rikkaiden, kaupan ja teollisuuden nopea kehittyminen kukoistukseensa. Luokkavastakohtaisuus, johon yhteiskunnalliset ja poliittiset laitokset nyt pohjasivat, ei ollut enää ylimystön ja tavallisen kansan välistä vastakohtaisuutta, vaan orjain ja vapaitten, ei-kansalaisten ja kansalaisten vastakohtaisuutta. Korkeimpana kukoistusaikana Ateenassa oli vapaita kansalaisia, vaimot ja lapset mukaan laskettuina, noin 90 000 henkeä, sitä paitsi oli 365 000 orjaa kumpaakin sukupuolta ja 45 000 ei-kansalaista — muukalaisia ja vapautettuja orjia. Kutakin täysikasvuista miespuolista kansalaista kohti oli siis vähintään 18 orjaa ja enemmän kuin kaksi ei-kansalaista. Orjain lukumäärän teki suureksi se, että heitä oli paljon manufaktuureissa, isoissa työhuoneissa, joissa he tekivät työtä yhdessä valvonnan alaisina. Mutta kaupan ja teollisuuden kehittyessä rikkaudet kasaantuivat ja keskittyivät harvojen käsiin, vapaitten kansalaisten enemmistö köyhtyi, eikä sille jäänyt muuta valinnan varaa kuin joko ryhtyä oman käsityönsä turvin kilpailemaan orjatyön kanssa, mitä pidettiin häpeällisenä ja halpa-arvoisena ja mikä sitä paitsi ei tuntunut kovinkaan lupaavalta — tai joutua rappiolle. Vallinneissa olosuhteissa sen oli pakko tehdä viimeksi mainittu ja se saattoi siten tuhoon, koska se muodosti suuren joukon, koko Ateenan valtion. Ateenaa ei tuhonnut kansanvaltaisuus, kuten Euroopan ruhtinaita liehittälevät koulumestarit väittävät, vaan orjuus, joka teki vapaan kansalaisen työn halveksituksi.

Ateenan valtion syntyminen on mitä tyypillisin esimerkki valtionmuodostuksesta yleensä, koska se tapahtuu toisaalta pelkistyneimmässä muodossaan, ilman ulkonaista tai sisäistä väkivaltaista pakotusta — Pisistratoksen vallananastus ei lyhyeltä kaudeltaan jättänyt mitään jälkiä — ja koska siinä toisaalta sangen korkealle kehittynyt valtiomuoto, demokraattinen tasavalta, syntyy välittömästi sukuyhteiskunnasta ja koska vihdoin kaikki oleelliset yksityiskohdat ovat meille riittävän tunnettuja.

VI

ROOMALAINEN SUKU JA VALTIO

Rooman perustamistarusta käy ilmi, että ensimmäisen asutuksen perusti joukko yhdeksi heimoksi yhtyneitä latinalaisia sukuja (tarun mukaan sata), joihin pian liittyi muuan niin ikään muka sata sukua käsittävä sabellilainen heimo, ja vihdoin kolmas, erilaisista aineksista koostunut heimo, johon siihenkin sanotaan kuuluneen sata sukua. Koko kertomus osoittaa heti ensi hetkestä, ettei tässä ollut juuri muuta luontoperäistä kuin suku, ja tämäkin oli useissa tapauksissa vain haara kotimaassa vielä elävästä vanhasta kantasuvusta. Heimot vaikuttavat rakenteeltaan keinotekoisilta, mutta kuitenkin enimmäkseen sukulaisaineksista muodostuneilta ja vanhan luonnollisen eikä teennäisen heimon esikuvan mukaisilta; sitä paitsi ei ole suinkaan mahdotonta, että kukin näistä kolmesta heimosta on saanut alkunsa todellisesta vanhasta heimosta. Keskinivel, *fratria*, muodostui kymmenestä heimosta ja oli nimeltään kuuria; niitä oli siis kolmekymmentä.

Roomalainen suku on tunnustettu samanlaiseksi laitokseksi kuin kreikkalainen; kun kreikkalainen suku on sen saman yhteiskunnallisen perusyksikön pitemmälle kehittynyt jatko, jonka alkumuodon tapamme Amerikan punanahkoilla, niin sama pitää ilman muuta paikkansa roomalaiseenkiin nähden. Voimme siis tarkastella sitä lyhyemmin.

Roomalainen sukulaitos oli ainakin kaupungin vanhimpana aikana seuraava:

1. Suvun jäsenillä oli oikeus periä toisensa; omaisuus pysyi suvussa. Naispuolista linjaa polveutuvilla jälkeläisillä ei ollut perintöoikeutta, sillä roomalaisessa samoin kuin kreikkalaisessakin suvussa vallitsi jo isänoikeus. Roomalaisen oikeuden vanhimman tuntemamme kirjallisen muistomerkin, kahdentoista taulun lain, mukaan omaisuuden perivät lähinnä lapset rintaperillisinä, näiden puuttuessa agnaatit (*miehenpuoleiset* sukulaiset) ja näiden puuttuessa suvun jäsenet. Omaisuus pysyi joka tapauksessa suvussa. Näemme tässä rikkauden lisääntymisestä ja yksiavioisuudesta alkunsa saaneiden oikeussäännösten tulevan vähitellen käytäntöön suvussa: alkujaan yhtäläinen suvun jäsenen perintöoikeus rajoitetaan ensiksi — epäilemättä jo varhain, kuten yllä on mainittu — käytännössä agnaatteihin, vihdoin miespuolista linjaa polveutuviin lapsiin ja näiden jälkeläisiin; kahdessaatoista taulussa tämä esiintyy tietenkin päinvastaisessa järjestyksessä.

2. Yhteisen hautausmaan omistaminen. Claudius-niminen patriis suku sai siirtyessään Regillistä Roomaan itselleen maapalstan sekä sitä paitsi yhteisen hautapaikan kaupungista. Vielä Augustuksen aikoina haudattiin Roomaan tuotu Teutoburgin met-

sässä kaatuneen Varuksen pää gentilitius tumulus -hautaan; suvulla (Quinctilius-suvulla) oli siis vieläkin oma erikoinen hautakumpunsa.

3. Yhteiset uskonnolliset juhlat. Nämä, sacra gentilitia, ovat tunnetut.

4. Velvoitus olla naimatta omasta suvusta. Roomassa tämä ei näy milloinkaan muuttuneen kirjoitetuksi laiksi, mutta pysyi tapana. Lukemattomista roomalaisista aviopareista, joiden nimet ovat meille säilyneet, yhdelläkään ei ole samaa sukunimeä miehellä ja vaimolla. Myös perintöoikeus todistaa tämän säännön. Mennessään naimisiin vaimo menettää agnaattiset oikeutensa, eroaa suvustansa; hän ja hänen lapsensa eivät voi periä hänen isäänsä eivätkä tämän veljiä, koska isän suku menettäisi muutoin perintöosuutensa. Tässä järjestyksessä on järkeä vain sillä edellytyksellä, että nainen ei voi mennä naimisiin kenenkään suvun jäsenen kanssa.

5. Yhteinen maanomistus. Tämä oli alkuaikoina yleistä aina siihen asti, kunnes alettiin jakaa heimon maita. Latalalaisilla heimoilla havaitsemme maan kuuluneen osaksi heimolle, osaksi suvulle ja osaksi talouskunnille, jotka silloin tuskin olivat erillisiä perheitä. Romuluksen sanotaan olleen ensimmäisen, joka jakoi maata yksityisille, noin hehtaarin verran (kaksi auranalaa) kullekin. Kuitenkin tapaamme vielä myöhemminkin sukujen omistamaa maaomaisuutta puhumattakaan valtion maasta, jonka ympärille tasavallan koko sisäinen historia punoutuu.

6. Suvun jäsenten velvollisuus suojella ja auttaa toisiaan. Kirjoitettu historia osoittaa siitä meille vain rippeitä; Rooman valtio esiintyi heti alusta pitäen niin ylivoimaisena, että sille siirtyi oikeus suojella vääryydeltä. Kun Appius Claudius vangittiin, koko hänen sukunsa, vieläpä persoonalliset vihamiehensäkin pukeutuivat suruasun. Toisen puunilaissodan¹ aikana suvut sitoutuivat lunastamaan sotavangeiksi joutuneet jäsenensä; senaatti *kielsi* sen niiltä.

7. Oikeus käyttää suvun nimeä. Pysyi voimassa aina keisariaikaan saakka; vapautettujen orjien sallittiin ottaa entisen herransa sukunimi, mutta ilman sukuoikeuksia.

8. Oikeus adoptoida muukalaisia sukuun. Tämä tapahtui adoptoimalla perheeseen (kuten intiaaneilla), jonka jälkeen sukuun hyväksyttiin ilman muuta.

9. Missään ei puhuta päämiehen valitsemista ja erottamista koskevasta oikeudesta. Mutta koska Rooman alkuaikoina kaikki virat aina vaalikuninkaasta alkaen täytettiin siten, että niihin

¹ *Puunilaissodat* — sodat, joita Rooma kävi puunilaisia, ts. Karthagon, Pohjois-Afrikassa sijainneen foinikialaisen siirtolakaupungin, asukkaita vastaan vv. 264—146 ennen ajanlaskumme alkua. *Toim.*

valittiin tai nimitettiin, ja koska kuuria itse valitsi pappinsakin, niin voimme otaksua samaa sukujenkin päämiesten (principes) suhteen — vaikka sääntönä lieneekin jo ollut se, että heidät valittiin suvussa samasta perheestä.

Sellaiset olivat roomalaisen suvun oikeudet. Ne olivat irokeesisuvun oikeuksien ja velvollisuuksien tarkka toisinto, ellei oteta lukuun sitä, että isän oikeuteen oli jo siirrytty; tässäkin „pilkistää irokeesi selvästi esiin”.

Miten sekalaisia ovat etevimpienkin historioitsijoidemme käsitykset roomalaisesta sukulaitoksesta vielä tänäänkin, siitä vain yksi esimerkki. Tasavallan ja Augustuksen aikaisia roomalaisia sukunimiä käsittelevässä Mommsenin tutkielmassa („Römische Forschungen”, Berliini 1864, I osa ¹) sanotaan: „Suvun nimi kuului kaikille miespuolisille suvun jäsenille — lukuunottamatta tietysti orjia — myös adoptoiduille ja suvun suojateille sekä samoin naisille... Heimo (Stamm, kuten Mommsen tässä kääntää gens sanan) on ...yhteisö, joka on muodostunut yhteisen — joko todellisen, otaksutun tai kuvitellun — syntyperän pohjalla ja jota pitävät koossa yhteiset juhlamenot, hautausmaat ja perintötavat sekä johon kaikki persoonallisesti vapaat yksilöt, siis naisetkin, voivat kuulua ja johon heidän täytyy kuulua. Naimisissa olevien naisten suvun nimen määrittelyssä on kuitenkin vaikeuksia. Ne oli kyllä vältettävissä niin kauan, kuin nainen ei saanut mennä naimisiin kenenkään muun kuin suvun jäsenen kanssa; ja todistettavasti on naisten ollut pitkän aikaa paljon vaikeampaa mennä naimisiin muiden kuin oman sukunsa jäsenen kanssa, ja vielä kuudennella vuosisadalla tämä oikeus, *gentis enuptio* ², myönnettiin palkkioksi persoonallisena etuoikeutena... Mutta siellä, missä sellaisia suvun ulkopuolisia avioliittoja esiintyi, naisen on täytynyt vanhimpina aikoina siirtyä samalla miehen heimoon. Mikään ei ole varmempaa kuin se, että vanhan uskonnollisen avioliiton aikoina nainen siirtyi täydellisesti miehen oikeudelliseen ja uskonnolliseen yhteisöön ja erosi omastaan. Kukapa ei tietäisi, että avioitunut nainen menettää aktiivisen ja passiivisen perintöoikeutensa sukunsa jäseniin nähden ja siirtyy sen sijaan miehensä, lastensa ja yleensä miehen suvun jäsenten perikuntaan. Voisiko hän olla vieras miehensä suvussa, kun hänestä tulee tavallaan miehensä ottolapsi ja tämän perheen jäsen?” (ss. 9—11).

Mommsen väittää siis, että alkuaikoina roomalaiset naiset, jotka kuuluivat johonkin sukuun, saivat mennä naimisiin vain oman sukunsa *puutteissa*, että roomalainen suku siis olisi ollut

¹ *Th. Mommsen*, „Römische Forschungen” (Rooma-tutkimuksia), *Ausg.* 2., Bd. I—II, Berlin 1864—1878. *Toim.*

² *gentis enuptio* — oikeus naida oman sukunsa ulkopuolelta. *Toim.*

endogaaminen eikä eksogaaminen. Tämä mielipide, joka on ristiriidassa kaikkien muita kansoja koskevien tietojen kanssa, perustuu pääasiallisesti, ellei yksinomaan, yhteen ainoaan Liviuksella esiintyvään ja paljon väittelyä aiheuttaneeseen kohtaan (XXXIX kirja, 19. luku), jonka mukaan senaatti vuonna 568 kaupungin perustamisesta, ts. v. 186 ennen ajanlaskuamme, päätti, uti Feceniae Hispallae datio, deminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset quasi ei vir testamento dedisset; utique ei ingenuo nubere liceret, neu quid ei qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiaeve esset — että Fecenia Hispalla saa oikeuden hallita omaisuuttaan, vähentää sitä, avioitua suvun ulkopuolella ja valita itselleen holhoojan, aivan kuin hänen (edesmennyt) miehensä olisi hänelle tämän oikeuden testamentissa määrännyt; että hän voi avioitua vapaan miehen kanssa ja että sille, joka hänet vaimoksensa ottaa, tätä ei ole huonoksi teoksi tai häpeäksi luettava.

Epäilemättä tässä siis Fecenialle, vapautetulle orjattarelle, myönnetään oikeus avioitua suvun ulkopuolella. Ja yhtä epäilemätöntä on tämän mukaan se, että aviomiehellä oli oikeus luovuttaa testamentilla vaimollensa oikeus avioitua miehensä kuoleman jälkeen suvun ulkopuolella. Mutta *minkä* suvun?

Jos vaimon täytyi avioitua oman sukunsa puitteissa, kuten Mommsen otaksuu, niin hän pysyi myös avioitumisensakin jälkeen tässä suvussa. Mutta ensiksikin on todistettava juuri tämä väite suvun endogamiasta. Ja toiseksi, jos kerran naisen oli avioituttava suvussaan, niin miehen oli luonnollisesti tehtävä samoin, koska hän ei olisi saanut muuten lainkaan vaimoa. Päädymme silloin siihen, että mies saattoi luovuttaa testamentilla naiselle oikeuden, jota hänellä ei ollut itsellään eikä itseään varten; päädymme siis oikeudelliseen ristiriitaan. Mommsenin huomaa tämän ja olettaa sen vuoksi: „suvun ulkopuolella tapahtuvaan avioitumiseen tarvittiin oikeudellisesti kaiketi suvun kaikkien jäsenten eikä vain päämiehen suostumus” (s. 10, muistutus). Tuo on ensiksikin sangen rohkea otaksuma, ja toiseksi se on ristiriidassa kysymyksessä olevan kohdan selvän sanamuodon kanssa; senaatti antaa *miehen asemesta* tämän oikeuden Fecenialle, se ei ilmeisesti anna hänelle enempää eikä vähempää kuin mitä hänen miehensä olisi voinut hänelle antaa, mutta se, mitä hänelle annetaan, on *ehdoton* oikeus, johon ei liity mitään muita rajoituksia; niin että mikäli hän sitä käyttää, hänen usikaan miehensä ei siitä kärsi; senaatti määrää lisäksi silloiset ja vastaiset konsulit ja praetorit pitämään huolta siitä, ettei Fecenialle koidu sen johdosta mitään ikävyyksiä. Mommsenin otaksuma tuntuu siis kokonaan mahdottomalta.

Tai sitten: nainen avioitui toiseen sukuun kuuluvan miehen kanssa, mutta pysyi edelleenkin oman sukunsa jäsenenä. Silloin

olisi yllä mainitun kohdan mukaan miehellä ollut oikeus sallia vaimon avioitua vaimon suvun ulkopuolella. Tämä merkitsisi, että aviomiehellä olisi ollut oikeus määrätä sellaisen suvun asioista, johon hän itse ei kuulunut. Tämä on sellaista järjettömyyttä, ettei siitä kannata pitemmälti edes puhua.

Ei auta siis muu kuin olettaa, että nainen on avioitunut toiseen sukuun kuuluneen miehen kanssa ja siirtynyt avioliiton kautta ilman muuta miehensä sukuun, minkä Mommsenkin itse asiassa myöntää mahdolliseksi näissä tapauksissa. Koko asia-yhteys selviää silloin heti. Naisella, joka avioitumisensa vuoksi on irtautunut entisestä suvustaan ja tullut otetuksi uuteen, miehensä sukuun, on suvussa aivan erikoinen asema. Hän on kyllä suvun jäsen, muttei veriheimolainen; jo se, miten hänet on otettu sukuun, edellyttää, ettei hänen suhteen ole avioliittokieltua siinä suvussa, johon hän on joutunut juuri naimisen kautta; hänet on edelleen yhdistetty sukuun aviositein, hän perii miehensä kuoltua hänen omaisuuttansa, siis suvun jäsenen omaisuutta. Mikä on luonnollisempaa, kuin että tämän omaisuuden pysyttämiseksi suvussa hän on velvollinen avioitumaan vain ensimmäisen miehensä suvun jäsenen eikä kenenkään muun kanssa? Ja mikäli siinä suhteessa on tehtävä poikkeus, niin kuka voi valtuuttaa hänet siihen paremmin kuin se, joka on jättänyt hänelle perinnöksi tämän omaisuuden, hänen ensimmäinen miehensä? Sillä hetkellä, kun mies luovuttaa vaimolleen perinnöksi osan omaisuudestaan ja sallii samalla hänen siirtää avioitumisen kautta tai sen seurauksena tämän osan vieraaseen sukuun, kyseisen omaisuus kuuluu vielä miehelle, joka siis kirjaimellisesti vain määrää omasta omaisuudestaan. Mitä taas tulee itse vaimoon sekä tämän ja miehen suvun suhteeseen, niin mies on tuonut hänet tähän sukuun vapaasta tahdostaan — avioitumalla; yhtä luonnolliselta näyttää siis, että aviomies on se asianomainen henkilö, joka voi valtuuttaa vaimon myös eroamaan tästä suvusta toisen avioliiton kautta. Sanalla sanoen asia näyttää yksinkertaiselta ja itsestään ymmärrettävältä heti, kun luovumme siitä kummallisesta käsityksestä, että roomalainen suku olisi endogaaminen, ja Morganin kanssa käsitämme sen alkujaan eksogaamiseksi.

Jäljellä on vielä viimeinen oletamus, joka niin ikään on saanut kannattajia, vieläpä paljonkin: yllä mainittu kohta merkitsee muka vain, „että vapautetut orjattaret (*libertae*) eivät saaneet ilman erikoista lupaa e gente enubere (avioitua suvun ulkopuolella) eivätkä liioin ryhtyä mihinkään sellaiseen tekoon, joka *capitis deminutio minima*¹ ohella olisi aiheuttanut libertan eroamisen sukukunnasta.” (Lange, *Römische Altertümer*, Berliini

¹ *capitis deminutio minima* — sukuoikeuksien menetys. *Toim.*

1856, I¹, s. 195, jossa tämän Liviukselta lainaamamme kohdan johdosta vedotaan Huschkeen.) Jos tämä oletamus on oikea, niin lainattu kohta ei todista mitään vapaiden roomattarien suhteen eikä siinä tapauksessa voida lainkaan puhua siitä, että he olisivat olleet velvollisia avioitumaan suvussa.

Sanonta *enuptio gentis* esiintyy vain tässä yhdessä kohdassa eikä missään muualla koko roomalaisessa kirjallisuudessa; sana *enubere*, avioitua ulkopuolella, esiintyy vain kolmasti ja vain Liviuksella ja sitä paitsi ilman yhteyttä sukuun. Se mielijohde, että roomattaret olisivat saaneet avioitua vain suvussa, on syntynyt yksinomaa tämän kohdan ansiosta. Mutta sitä ei voida pitää suinkaan oikeana, sillä joko tämä kohta viittaa vapautettuja orjia koskeviin erikoisrajoituksiin, ja silloin se ei todista mitään täysvapaiden (*ingenuae*) suhteen, tai se koskee myös täysvapaita, ja silloin se todistaa pikemminkin sitä, että nainen avioitui säännöllisesti oman sukunsa ulkopuolella ja siirtyi avioituessaan miehensä sukuun; se todistaa siis Morganin puolesta Mommsenia vastaan.

Vielä noin kolmesataa vuotta Rooman perustamisen jälkeen sukusiteet olivat niin vahvat, että muuan Fabius-niminen patriisikunta saattoi senaatin suostumuksella ryhtyä omin päinsä sotaretkeen naapurikaupunkia Vejiä vastaan. Siihen kerrotaan osallistuneen 306 Fabiusta, jotka kaikki saivat surmansa väijytyksen uhreina; yksi ainoa eloon jäänyt poika jatkoi sukua.

Kymmenen sukua muodosti, kuten sanottu, *fratryan*, jonka nimenä täällä oli kuuria ja jolla oli tärkeämpiä julkisia tehtäviä kuin kreikkalaisella *fratrialla*. Kullakin kuurialla oli omat uskonnolliset menonsa, pyhättönsä ja pappinsa; nämä viimeksi mainitut muodostivat yhdessä roomalaisen pappiskollegion. Kymmenen kuuriaa muodosti heimon, jolla kuten muillakin latinalaisilla heimoilla oli alussa todennäköisesti valittu päämies — sotapäällikkö ja ylipappi. Kaikki kolme heimoa yhteisesti muodostivat Rooman kansan, *populus Romanus*.

Siis Rooman kansaan saattoi kuulua vain se, joka oli jonkin suvun ja siten kuurian ja heimon jäsen. Tämän kansan ensimmäinen yhteiskuntajärjestys oli seuraava: yleisiä asioita hoiti lähinnä senaatti, johon, kuten Niebuhr ensimmäisenä aivan oikein havaitsi, kuuluivat kolmensadan suvun päämiehet; juuri siitä syystä heitä sanottiin suvun vanhimpina isiksi, *patres*, ja heitä yhteisesti senaatiksi (vanhimpain neuvosto, sanasta *senex*, vanha). Kun tavaksi oli tullut valita päämies aina suvun samasta perheestä, syntyi täälläkin ensimmäinen sukuyliymisty; näiden perheiden jäsenet sanoivat itseään patriiseiksi ja vaativat

¹ L. Lange, „Römische Altertümer“ (Rooman muinaismuistot), Bd. I—III, Berlin 1856—1871. Toim.

yksinomaista pääsyoikeutta senaattiin ja kaikkiin muihin virkoihin. Sen, että kansa ajan oloon myöntyi tähän vaatimukseen ja että tämä muuttui todelliseksi oikeudeksi, tarina selittää siten, että Romulus oli luovuttanut ensimmäisille senaattoreille ja heidän jälkeläisilleen patriisiarvon siihen kuuluvine etuoikeuksineen. Senaatti, samoin kuin Ateenan bulé, päätti useista asioista ja käsitteli alustavasti tärkeimmät niistä ja varsinkin uudet lait. Näistä päätti lopullisesti kansankokous, ns. comitia curiata (kuurioiden kokous). Kansa kokoontui kuuriaina, kussakin kuuriassa luultavasti suvuittain; asioita ratkaistaessa kaikilla kolmellakymmenellä kuurialla oli kullakin yksi ääni. Kuurioiden kokous joko hyväksyi tai hylkäsi lakiehdotukset, valitsi korkeimmat virkamiehet, myös rexin (niin sanotun kuninkaan), julisti sodan (mutta senaatti solmi rauhan) ja ratkaisi asian korkeimpana oikeuselimenä, asianomaisten vedottua siihen, kaikissa sellaisissa tapauksissa, jolloin kysymyksessä oli Rooman kansalaisen tuomitseminen kuolemanrangaistukseen. Lopuksi senaatin ja kansankokouksen rinnalla oli rex, joka tarkoiti vastasi kreikkalaisten basileusta eikä suinkaan ollut sellainen melkein itsevaltiass kuningas, jommoiseksi Mommsen hänet esittää.¹ Hänkin oli sotapäällikkö, ylimmäinen pappi ja muutamien oikeusistuinten esimies. Hänellä ei suinkaan ollut kansalaisen hengen, vapauden ja omaisuuden suhteen mitään siviilihallinnollisia oikeuksia tai valtaa, mikäli ne eivät aiheutuneet sotapäällikön kurinpitovallasta tai oikeuden esimiehelle kuuluvasta tuomion toimeenpanovaltasta. Rexin virka ei ollut perinnöllinen; hänet päivittäin valittiin ensiksi kuurioiden kokouksessa luultavasti edeltäjänsä ehdotuksesta ja sitten toisessa kokouksessa asetettiin juhlallisesti virkaansa. Hänet voitiin erottaakin, mitä todistaa Tarquinius Superbuksen kohtalo.

Ns. kuninkaiden aikana roomalaisilla oli niin kuin sankariajan kreikkalaisillakin sukuihin, fratrioihin ja heimoihin pohjautuva ja niistä kehittynyt sotilaallinen demokratia. Jos kuuriat ja heimot lienevätkin olleet osaksi keinotekoisia muodostelmia, niin ne oli muodostettu kuitenkin sen todellisen luontaisen yhteiskunnan mukaisiksi, josta ne olivat syntyneet ja joka ympäröi niitä vielä joka puolella. Ja vaikka alkuperäinen patriisiylimystö lienee jo

¹ Latinalainen rex on kelttiläis-iiiriläinen righ (heimon esimies) ja goottilainen reiks; että tämäkin, samoin kuin alunperin saksalainen Fürst (ts. kuten englantilainen first, tanskalainen förste, ensimmäinen), merkitsi suvun tai heimon esimiestä, selviää siitä, että gooteilla oli jo neljännellä vuosisadalla erityinen sana thiudans tarkoittamassa myöhempää kuningasta, koko kansan sotapäällikköä. Artakserkses ja Herodes eivät Ulfilaan raamatun käännöksessä koskaan saa nimitystä reiks, vaan thiudans eikä keisari Tiberiuksen valtakunta nimitystä reiki, vaan thiudinassus. Goottilaisten thiudans eli, kuten me epätarkasti käännämme, kuningas Thiudareiksin (Theodorich, ts. Dietrich) nimessä molemmat nimitykset sulavat yhteen. (*Engelsin huomautus.*)

saanut jalansijaa, vaikka kuninkaat koettivat laajentaa vähitellen valtuuksiaan — tämä ei muuta yhteiskuntajärjestyksen alkuperäistä perusluonnetta, ja kysymyshän on yksinomaan siinä.

Samaan aikaan Rooman kaupungissa ja aluevaltausten ansiosta laajentuneella Rooman alueella väestön lukumäärä kasvoi osaksi siirtolaisuudesta ja osaksi Rooman vallan alle lasketujen, enimmäkseen latinalaisten alueitten asukkaista. Kaikki nämä uudet alamaiset (klienttejä koskevan kysymyksen jättämme tässä sikseen) olivat vanhojen sukujen, kuurioiden ja heimojen ulkopuolella eivätkä siis olleet varsinaisen Rooman kansan (*populus Romanus*) osana. He olivat persoonallisesti vapaita ihmisiä, heillä saattoi olla maaomaisuutta, heidän täytyi maksaa veroja ja suorittaa sotapalvelusta. Mutta he eivät voineet päästä mihinkään virkaan, ottaa osaa kuurioiden kokouksiin eivätkä osallistua vallattujen valtionmaiden jakoon. He muodostivat kaikkia yleisiä oikeuksia vailla olevan plebeijien joukon. Alituisesti kasvavan lukumääränsä, sotilaallisen kasvatuksensa ja aseistuksensa ansiosta heistä tuli voima, joka uhkasi vanhaa populusta, minkä kaikkinaisen ulkoa käsin tapahtuva lisäkasvu oli nyt tarkoin estetty. Sitä paitsi maaomaisuus näyttää jakautuneen jotensakin tasapuolisesti populuksen ja plebeijien välillä, kun taas plebeijien hallussa oli suurimmaksi osaksi kaupallinen ja teollinen rikkaus, mikä kylläkään ei ollut kovin kehittynyt.

Rooman koko tarunomainen esihistoria on siinä määrin hämärän peitossa, hämärän, jota myöhemmät lainopillisesti sivistyneet lähdemiehet ovat vielä melkoisesti lisänneet rationaalis-pragmaattisilla selitysyrittäyksillään ja kertomuksillaan, että on mahdollista sanoa mitään varmaa, milloin, miten ja mistä syystä tapahtui se vallankumous, joka teki lopun vanhasta sukulaitoksesta. Se vain on varmaa, että sen syyt olivat plebeijien ja populuksen välisissä taisteluissa.

Rex Servius Tulliuksen nimiin merkitty uusi, kreikkalaisiin esikuviin, varsinkin Soloniin pohjaava yhteiskuntajärjestys loi uuden kansankokouksen, johon erotuksetta niin populukseen kuuluvat kuin plebeijitkin saivat tai eivät saaneet osallistua riippuen siitä, suorittivatko he asepalvelusta vai eivät. Koko asevelvollinen miesväki jaettiin omaisuuden mukaan kuuteen luokkaan. Alin omaisuusraja näissä viidessä luokassa oli: I — 100 000 assia, II — 75 000, III — 50 000, IV — 25 000, V — 11 000 assia, mikä Dureau de la Mallen mukaan tekee noin 14 000, 10 500, 7 000, 3 600 ja 1 570 Saksan markkaa. Kuudenteen luokkaan, proletaareihin, kuuluivat vähempiosaiset, asepalveluksesta ja veroista vapaat. Uudessa centurioiden kansankokouksessa (*comitia centuriata*) kansalaiset esiintyivät järjestyneinä sotilaallisesti satamiehiksi osastoiksi, centurioiksi, ja kullakin centurialla oli yksi ääni. Mutta ensimmäisellä luokalla oli 80 centuriaa,

toisella 22, kolmannella 20, neljännellä 22, viidennellä 30 ja kuudennellakin oli yksi, kaiketi kohtuuden vuoksi. Sen lisäksi varakkaimmista muodostetussa ratsuväessä oli 18 centuriaa; yhteensä 193; äänten enemmistö: 97. Ratsuväellä ja ensimmäisellä luokalla oli siten yhteensä 98 ääntä, siis enemmistö; näiden ollessa yksimielisiä muut eivät tulleet kysymykseenkään, ratkaiseva päätös oli valmis.

Entisen kuurioiden kokouksen kaikki poliittiset oikeudet (muutamia nimellisiä lukuunottamatta) siirtyivät nyt tälle uudelle centurioiden kokoukselle; suvut ja niiden muodostamat kuuriat mataloituivat siten, kuten Ateenassakin, pelkiksi yksityisluontoisiksi ja uskonnollisiksi yhtymiksi ja pysyivät sellaisina vielä kauan hengissä, kun taas kuurioiden kokous sammui pian kokonaan. Entisten kolmen kantahaimon syrjäyttämiseksi valtiosta perustettiin neljä aluejakoon perustuvaa heimoa, joista kunkin asuttavana oli neljäsosa kaupunkia ja joilla oli tiettyjä poliittisia oikeuksia.

Siten murskattiin Roomassakin jo ennen ns. kuninkuuden poistamista vanha, persoonallisiin sukulaissiteisiin pohjautuva yhteiskuntajärjestys ja luotiin sen tilalle uusi aluejakoon ja omaisuuden erilaisuuteen perustuva todellinen valtiojärjestys. Asevelvolliset kansalaiset olivat täällä julkisena valtana ei ainoastaan orjien, vaan myös niiden ns. proletaarien vastakohtana, joiden ei sallittu suorittaa asepalvelusta eikä aseistautua.

Tämän uuden järjestyksen puitteissa, joka kehittyi entistä pitemmälle, kun viimeinen, todellisen kuningasvallan anastanut rex Tarquinius Superbus karkotettiin ja rex korvattiin kahdella sotapäälliköllä (konsulilla), joilla oli yhtäläinen virkavalta (kuten irokeeseilla)—tämän järjestyksen puitteissa kehittyi Rooman tasavallan koko historia kaikkine niine taisteluineen, joita patriisit ja plebeijit kävivät virkoihin pääsystä ja valtionmaaosuuksista, kunnes vihdoin patriisiylimystö kasvoi uudeksi suurten maan- ja rahanomistajien luokaksi, jotka vähitellen kahmivat omakseen asepalveluksen rasittamien talonpoikien kaikki maat, viljelivät siten syntyneitä äärettömiä maatiloja orjien avulla, tyhjensivät Italian ihmisistä ja avasivat siten oven sekä keisarikunnalle että myös sen seuraajille, germaanisille barbaareille.

VII

KELTTILÄINEN JA SAKSALAINEN SUKU

Tilan puute estää meitä käsittelemästä niitä sukulaitoksia, joita vielä nytkin esiintyy joko selvemmässä tai epäselvemmässä muodossa mitä erilaisimmilla villi- ja raakalaiskansoilla, tai niiden sukulaitosten jälkiä Aasian sivistyskansojen muinaishisto-

riassa. Kumpiakin on kaikkialla. Vain pari esimerkkiä. Jo ennen kuin suku opittiin tuntemaan, MacLennan, joka on nähnyt eniten vaivaa asian sotkemiseksi, todisti sukulaitoksen olemassaolon ja antoi siitä yleensä oikean kuvan sellaisena kuin se esiintyy kal-mukeilla, tserkesseillä, samojedeilla sekä kolmella intialais-kansalla: varaleilla, magareilla ja munnipureilla. Hiljattain M. Kovalevski havaitsi sen pšaveilla, hevsuureilla, svaneeteilla ja muilla kaukasialaisilla heimoilla ja on sitä kuvailut. Tässä vain muutamia lyhyitä huomautuksia sukulaitoksen ilmenemi-sestä kelttiläisillä ja germaaneilla.

Kelttiläisten vanhimmista säilyneistä laeista sukulaitos näkyy vielä täydessä kukoistuksessaan; Irlannissa se on sen jälkeen, kun englantilaiset hajoittivat sen väkivaltaisesti, elänyt ja elää vielä nykyäänkin vaistomaisesti kansan tietoisuudessa; Skotlan-nissa se oli vielä viime vuosisadan keskivaiheilla täydessä kukois-tuksessaan, ja sieltäkin sen hävittivät vain englantilaisten aseet, lainsäädäntö ja tuomioistuimet.

Vanhoista walesilaisista laeista, jotka on kirjoitettu useita vuosisatoja ennen englantilaisten valloitusta, ainakin jo 11. vuosi-sadalla, näkyy, että kokonaiset kyläkunnat viljelivät vielä yhtei-sesti maata, vaikka tämä tapa lieneekin vain poikkeuksellinen jäännös aikaisemmasta yleisestä tavasta; kullakin perheellä oli viisi eekkeriä omia viljelyksiä; sen ohella viljeltiin toista palstaa yhteisesti ja sato jaettiin. Kun otetaan analogioiksi Irlanti ja Skotlanti, ei ole epäilemistäkään, että nämä kyläyhteisöt edus-tavat sukuja tai suvun osia, vaikkei tätä välittömästi vahvistaisi-kaan walesilaisten lakien uusi tutkiminen, johon minulta puuttuu aikaa (otteeni ovat vuodelta 1869). Mutta walesilaiset ja niiden ohella irlantilaiset lähteet todistavat suoranaisesti, että vielä 11. vuosisadalla kelttiläisillä yksiavioisuus ei ollut suinkaan syr-jäyttänyt pareittaisaviota. Naimiskaupan purkaminen eli oikeam-minkin irtisanominen oli Walesissa mahdotonta vasta seitsemän vuoden kuluttua. Jos puuttui vaikkapa vain kolme yötä seitse-mästä vuodesta, aviopuolisot saivat erota. Silloin jaettiin omai-suus, vaimo jakoi ja mies valitsi osansa. Huonekalut jaettiin tiettyjen, varsin huvittavien sääntöjen mukaan. Jos avioliiton purki mies, niin hänen tuli antaa vaimolle takaisin tämän myötä-jaiset ja vähän muuta; jos purkajana oli vaimo, sai hän vähem-män. Lapsista sai mies kaksi, vaimo yhden, nimenomaan keskim-mäisen. Jos vaimo otti eron jälkeen toisen miehen, mutta ensim-mäinen vaati hänet takaisin, vaimon täytyi seurata tätä, vaikka hänellä *toinen* jalka jo olisi ollut uudessa aviovuoteessa. Mutta jos molemmat olivat asuneet seitsemän vuotta yhdessä, niin he olivat aviomies ja -vaimo ilman aikaisempaa muodollista avio-liittoakin. Tytön neitsyys ennen aviota ei ollut suinkaan mikään ehdottomuus eikä sitä vaadittukaan; tätä koskevat määräykset

ovat laadultaan äärimmäisen kevytmielisiä eivätkä suinkaan porvarillisen moraalin mukaisia. Jos vaimo teki aviorikoksen, mies sai häntä kurittaa (yksi niistä kolmesta tapauksesta, jolloin tämä oli miehelle sallittua, muissa tapauksissa häntä rangaistiin), mutta sittenpä hän ei saanutkaan vaatia enää mitään muuta hyvitystä, koska „rikos edellyttää joko sovitusta tai kosta, mutta ei molempia samalla kertaa”. Syyt, joiden nojalla vaimo saattoi vaatia eroa menettämättä oikeuksiansa eron tapahtuessa, olivat hyvin moninaisia: miehen pahanhajuinen henki oli kyliksi. Heimopäälliköille tai kuninkaalle maksettava lunastusraha ensi yön oikeudesta (gobr merch, siitä keskiaikainen nimitys marcheta, ranskaksi marquette) esittää suurta osaa lakikirjassa. Naisilla oli äänioikeus kansankokouksissa. Kun lisäämme tähän, että Irlannissa on todistettu olleen samanlainen järjestys, että sielläkin joksikin ajaksi solmitut avioliitot olivat aivan tavallisia ja vaimolle oli eron varalta taattu tarkoin määriteltyjä suuria hyvityksiä, vieläpä korvaus kotitaloustyöstäkin, että siellä oli „ensimmäinen vaimo” toisten vaimojen ohella ja että perinnönjaoissa ei tehty mitään eroa aviollisten ja aviottomien lasten välillä — niin saamme käsityksen pareittaisavioisuudesta, johon verrattuna Pohjois-Amerikassa vallitseva aviomuoto tuntuu ankaralta, mutta ihmekös se, jos sellaista oli 11. vuosisadalla kansan keskuudessa, joka vielä Caesarin aikana eli ryhmäavioliitossa.

Iiriläisen suvun (sept, heimoa sanottiin clainneksi, klaaniksi) olemassaoloa eivät vahvista ja kuvaile ainoastaan vanhat lakikirjat, vaan myös 17. vuosisadan englantilaiset lainoppineet, joita lähetettiin Irlantiin muuttamaan klaanien maat Englannin kuninkaan tiluksiksi. Maa oli ollut aina näihin aikoihin asti klaanin tai suvun yhteisomaisuutta, mikäli päälliköt eivät olleet jo muuttaneet sitä yksityisalueikseen. Kun suvun jäsen kuoli ja siis yksi talouskunta hävisi, päämies (englantilaiset lainoppineet käyttivät hänestä nimitystä *caput cognationis*) jakoi uudelleen koko maan alueen toisten talouskuntain kesken. Tämä lienee tapahtunut yleensä samojen sääntöjen mukaan kuin Saksassa. Nytkin vielä on olemassa siellä täällä ns. rundaleina kylänmaita — 40 tai 50 vuotta sitten niitä oli sangen paljon. Talonpojat — englantilaisvalloittajan anastamien entisten suvun yhteisomaiden yksityiset vuokraajat — maksavat kukin vuokraa palstastaan, mutta yhdistävät kaikkien palstojen pelto- ja niittymaan, jakavat sen paikan ja laadun mukaan lohkoihin, „Gewanneihin”, kuten Mose-lin varrella sanotaan, ja antavat kullekin osan joka lohkosta; suo- ja laidunmaita käytetään yhteisesti. Vielä viisikymmentä vuotta sitten suoritettiin aika ajoin, toisinaan joka vuosi, maan uudelleenjako. Sellaisen rundale-kylän tiluskartta näyttää aivan samantlaiselta kuin Moselin varren tai Hochwaldin saksalaisen viljelyskunnan (Gehöfersschaft) kartta. Suku elää myös ns.

„factioneissa”¹. Irlantilaiset talonpojat ovat jakautuneet usein puolueiksi, jotka perustuvat aivan mitättömiltä tai järjettömiltä näyttäviin eroavaisuuksiin ja ovat englantilaisista aivan käsittämättömiä eikä niillä näytä olevan muuta tarkoitusta kuin järjettää juhлина suosittuja selkäsanoja toisilleen. Ne ovat murskattun sukulaitoksen keinotekoisista elvyttämistä, myöhemmin syntynyt korvike, joka on tavallaan todistus perinnäisen sukuvaiston sitkeähenkisydestä. Suvun jäsenet elävät muuten monin paikoin vielä jotensakin yhdessä entisillä alueillaan, niinpä vielä 1830-luvulla Monaghanin kreivikunnan väestön valtaenemmistöllä oli vain neljä sukunimeä, ts. polveutui neljästä suvusta tai klaanista².

Skotlannissa sukulaitoksen häviö ajoitetaan vuoden 1745 kapinan kukistamiskaudelle. Tutkittavaksi jää yhä, minä renkaana tässä sukulaitoksessa oli juuri skottilainen klaani; mutta epäilemätöntä on, että se siihen kuului. Walter Scottin romaaneissa näemme ilmielävästi tämän Skotlannin ylämaan klaanin. Se on, Morgan sanoo, „erinomainen näyte suvusta, sen järjestyksestä ja hengestä, kuvaava esimerkki suvun jäseniin ulottuvasta sukuyhteisöelämän herruudesta... Heidän kahakoissaan ja verikostossaan, klaanien mukaisessa aluejaossaan, yhteisessä maankäytössään, uskollisuudessa, jota klaanin jäsenet osoittavat päällikölleen ja toisilleen, havaitsemme yhtenäisen sukuyhteiskunnan piirteiden toistumista... Syntyperä laskettiin isänoikeuden mukaan, joten miesten lapset pysyivät klaanissa, kun taas vaimojen lapset siirtyivät isiensä klaaniin”. Mutta se seikka, että Bedan mukaan piktien kuningassuvussa noudatettiin vaimonpuoleista perimysjärjestystä, todistaa, että Skotlannissa vallitsi

¹ *faction* — ryhmä, puolue. *Toim.*

² Viettäessään muutamia päiviä Irlannissa tunsin jälleen elävästi sen, miten syvälle sukulaitoksen aikaiset käsitykset ovat juurtuneet sikäläisen maalaisväestön keskuuteen. Maanomistaja, jolta talonpoika vuokraa maata, on tälle yhä vielä eräänlainen klaanin päämies, jonka tehtävänä on hoitaa maata koskevat asiat kaikkien eduksi ja jolle talonpoika maksaa veroa vuokramaksun muodossa, mutta jolta hänen tulee saada tarpeen vaatiessa myös apua. Ja niin ikään jokaista parempiosaista pidetään velvollisena auttamaan köyhempää naapuriaan, kun tämä on hädässä. Tuota apua ei pidetä almena, vaan rikkaamman klaanitoverin tai klaanin päämiehen oikeudenmukaisena velvollisuutena köyhempää kohtaan. Ymmärtäähän sen, kun taloustieteilijät ja juristit valittavat, että irlantilaiseen talonpoikaan on mahdotonta juurruttaa käsitystä nykyisestä porvarillisesta omistuksesta; irlantilainen ei käsitä omistusta, joka tietää vain oikeuksia, muttei lainkaan velvollisuuksia. Mutta ymmärrettävää on sekin, miksi irlantilaiset, jotka sellaisin naivein sukulaitoksen aikaisin käsityksin joutuvat yhtäkkiä Englannin tai Amerikan isoihin kaupunkiin, ihmisten keskuuteen, joiden siveellisyys- ja oikeuskäsitteet ovat aivan toiset, miksi tuollaiset irlantilaiset joutuvat siellä helposti päästään pyörälle siveellisyys- ja oikeuskysymyksissä, menettävät kaiken ryhtinsä ja joutuvat usein joukoittain turmioon. (*Engelsin huomautus neljänteen painokseen.*)

aikaisemmin äidinoikeus. Jopa punaluaperheenkin rippeitä säilyi niin walesilaisilla kuin skottilaisillakin aina keskiajalle asti sellaisessa muodossa kuin ensi yön oikeus, jota klaanin päämies tai kuningas saattoivat käyttää entisen aviomiesten yhteisyyden viimeisinä edustajina jokaisen morsiamen suhteen, mikäli lunastusrahaa ei oltu maksettu.

* * *

Eittämätöntä on, että aina kansainvaellukseen asti saksalaisilla oli sukulaitos. He lienevät vallanneet Tonavan, Reinin, Veikselin ja pohjoisten merien välisen alueen vasta muutamia vuosisatoja ennen meidän ajanlaskuamme; kimbrit ja teutonit jatkoivat vielä vaellustaan ja sveevit asettuivat pysyvästi paikoilleen vasta Caesarin aikoihin. Heistä Caesar sanoo selvästi, että he olivat sijoittuneet suvuittain ja sukukunnittain (*gentibus cognationibusque*), ja Julius-sukua olevan roomalaisen sanomana tällä *gentibus*-sanalla on tietty kiistaton merkityksensä. Tämä koski kaikkia saksalaisia; näyttää, että valloitetuihin Rooman maakuntiinkin asetuttiin vielä suvuittain. Alemannien kansalaisissa vahvistetaan, että kansa asettui asumaan vallatulle maalle Tonavan eteläpuolelle sukukunnittain (*genealogiae*); *genealogia*-sanaa käytetään siinä aivan samassa merkityksessä kuin myöhemmin sanoja *markki* tai *kyläyhteisö*. Kovalevski esitti hiljattain sen mielipiteen, että nämä *genealogiaet* olivat suuria talouskuntia, joiden kesken jaettiin maa ja joista vasta myöhemmin kehittyi *kyläyhteisö*. Sama pitää silloin paikkansa myös faraan nähden, jolla burgundit ja longobardit — siis goottilainen ja herminonilainen eli yläsaksalainen kansanheimo — tarkoittivat jotakuinkin samaa, ellei aivan samaa, kuin mitä *genealogia*-sanalla tarkoitetaan alemannien lakikirjassa. Kumpi tässä todella on kysymyksessä suku vaiko talouskunta, se kaipaa vielä lähempää tutkimusta.

Kielelliset muistomerkit jättävät meidät epä tietoisiksi siitä, oliko kaikilla saksalaisilla yhteinen sana ilmaisemassa sukua ja mikä se oli. Kreikkalaisilla *genos*-, latinalaista *gens*-sanaa vastaa etymologisesti goottilainen *kuni*, keskiyläsaksan *künne* ja samassa merkityksessä näitä käytetäänkin. Äidinoikeuden aikoihin viittaa se, että vaimoa tarkoittava sana johtuu samasta juuresta: kreikkalainen *gyne*, slaavilainen *žena*, goottilainen *qvinno*, muinaisskandinaavinen *kona*, *kuna*. — Longobardeilla ja burgundeilla tapaamme, kuten sanottu, *fara*-sanana, jonka Grimm johtaa hypoteettisesta juuresta *fisan*, synnyttää. Mieluummin johtaisin sen todennäköisemmältä tuntuvasta juuresta *faran* — kulkea, vaeltaa — nimityksenä, joka viittaisi tiettyyn, tietenkin sukulaista koostuneeseen vaeltajajoukon osaan ja joka sittemmin vael-

lettaessa useiden vuosisatojen aikana ensin itään ja sitten länteen alkoi vähitellen merkitä itse sukukuntaa.— Edelleen goottilainen sibja, anglosaksilainen sib, muinaisyläsaksalainen sippia, sippa, sukulaiset (Sippe). Muinaisskandinavian kielessä esiintyy ainoastaan monikkomuoto sijjar, sukulaiset; yksikkömuoto vain Sif-jumalattaren nimenä.— Ja vihdoin Hildebrandinlaulussa esiintyy vielä muuan ilmaisumuoto kohdassa, jossa Hildebrand kysyy Hadubrandilta: „Kuka on isäsi kansan miesten joukossa... eli mitä sukua olet?” („eddo huêlihhes *cnuosles* du sis”). Jos yleensä lienee ollut yhteinen saksalainen sana merkitsemässä sukua, niin se on ollut kaikei goottilainen kuni; sen puolesta ei puhu ainoastaan sukulaiskielten samanlainen vastaava ilmaisumuoto, vaan myös se seikka, että siitä johtuu sana kuning, kuningas, joka alun perin on merkinnyt suvun tai heimon päämiestä. Sibja, sukulaiset, ei näytä ansaitsevan huomiota, ainakin sijjar merkitsee muinaisskandinavian kielessä sekä veriheimolaisuutta että myös lankoutta, ts. käsittää ainakin *kahden suvun* sukulaiset; näin ollen sif ei ole voinut merkitä itse sukua.

Saksalaisilla, samoin kuin meksikolaisilla ja kreikkalaisilla taisteluryhmitys oli niin ratsuväessä kuin jalkaväen kiilamuodostelmassakin järjestetty sukukuntien mukaan; kun Tacitus sanoo: perheiden ja sukulaisuuden mukaan, niin tämän epämääräisen sanonnan selittää se, että hänen aikanaan suku oli Roomassa aikoja sitten lakannut olemasta elävä yhteisö.

Erittäin tärkeä on Tacituksen toinen kohta, missä sanotaan: äidin veli pitää sisarenpoikaansa omana poikanaan, vieläpä muutamat pitävät enon ja sisarenpojan välisiä sukulaisuussiteitä pyhempinä ja läheisempinä kuin isän ja pojan välisiä, joten panttivankeja vaadittaessa sisarenpoika on varmempana vakuutena sitomassa tiettyä henkilöä kuin tämän oma poika. Tässä meillä on elävä jäännös äidinoikeuden mukaan järjestyneestä, siis alkuperäisestä suvusta, mikä lisäksi on erityisen kuvaavaa saksalaisille¹. Jos sellaisen suvun joku jäsen antoi oman poikansa jonkin pyhän lupauksensa pantiksi ja pojasta tuli uhri, kun isä

¹ Äidinoikeuden ajoilta juontuva ja monilla kansoilla esiintyvä sangen läheinen enon ja sisarenpojan välinen sukulaisuusside ilmenee kreikkalaisilla vain sankariajan muinaistarustossa. Diodoroksen mukaan (IV, 34) Meleagros surmaa Thestioksen pojat, äitinsä Althaian veljet. Althaiä pitää tätä tekoa niin sovitamattomana rikoksena, että hän kiroaa murhaajan, oman poikansa, ja toivoo hänelle kuolemaa. „Jumalat kuulivat”, niin kerrotaan, „hänen toivomuksensa ja lopettivat Meleagroksen elämän.” Samaa Diodoroksen mukaan (IV, 44) argonautit laskevat Herkuleen johdolla maihin Traakiassa ja havaitsevat siellä, että uuden puolisonsa yllyttämänä Phineus räökkää häpeällisesti Boreade Kleopatran, entisen hyljätyn puolisonsa, hänelle synnyttämiä molempia poikia. Mutta argonauttien joukossa on myös Boreadeja, Kleopatran veljiä, siis räökkättyjen enoja. Nämä asettuvat oitis puolustamaan sisarenpoikiansa, vapauttavat heidät ja surmaavat vartijat. (*Engelsin huomautus.*)

rikkoi lupauksensa, niin se oli yksinomaan isän oma asia. Mutta jos sisarenpoika joutui uhriksi, niin siten loukattiin pyhintä suku-oikeutta; pojan tai nuorukaisen lähin sukulainen, jonka velvollisuus oli suojella häntä ennen muita, oli vastuussa hänen kuolemastaan; sukulaisen piti joko olla antamatta häntä pantiksi tai pitää lupauksensa. Vaikkei meillä olisikaan mitään muita jälkiä saksalaisten sukulaitoksesta, niin tämä kohtakin jo riittäisi.

Sitäkin tärkeämpi, koska se on noin 800 vuotta myöhemmältä ajalta, on muuan kohta „Völuspåssa”, muinaisskandinaavisessa laulussa jumalten päivän koitosta ja maailmanlopusta. Tässä „tietäjättären näyssä”, mihin, kuten nyt Bang ja Bugge ovat osoittaneet, on kietoutunut kristillisiäkin aineksia, sanotaan kuvailtaessa tämän suuren mullistuksen edellä käyvän ajan turmelusta ja pahuutta:

Broedhr munu berjask
munu *systrungar*

ok at bönum verdask,
sifjum spilla.

„Veljekset tulevat sotimaan keskenään ja murhaamaan toisiaan, *sisarenlapset* rikkovat sukusiteet”. *Systrungr* on äidin sisarenpoika, ja se, että he kieltävät keskinäisen veriheimolaisuutensa, on runoilijasta vielä suurempi rikos kuin veljesmurha. Se ilmenee sanassa *systrungar*, joka tähdentää äidinpuoleista sukulaisuutta; jos sen tilalla olisi syskina-börn, sisaren- ja veljenlapset, tai syskina-synir, sisaren- ja veljenpojat, niin toinen säe ei olisi ensimmäiseen nähden nousua, vaan heikkenevää laskua. Siis viikinkiaikanakaan, jolloin „Völuspå” syntyi, äidinoikeuden muisto ei ollut vielä Skandinaviasta hävinnyt.

Muuten Tacituksen aikoihin ainakin hänen lähemmin tunte miensa saksalaisten keskuudessa äidinoikeus oli jo väistynyt isänoikeuden tieltä: lapset perivät isänsä; siellä, missä lapsia ei ollut, perijä olivat veli, setä tai eno. Äidin veljen oikeuttaminen osalliseksi perintöön on yhteydessä äsken mainitun tavan säilymiseen ja osoittaa myös sitä, miten nuori oli silloin vielä isänoikeus saksalaisten keskuudessa. Äidinoikeuden jälkiä on havaittavissa vielä myöhään keskiajalla. Näyttää, että isyyteen, varsinkin maaorjiin nähden, ei vielä oikein luotettu; kun siis feodaaliherra vaati jotakin kaupunkia luovuttamaan karanneen maaorjan takaisin, täytyi viimeksi mainitun orjuutta olla esim. Augsburgissa, Baselissa ja Kaiserslauternissa todistamassa valallisesti kuusi hänen lähintä ja sitä paitsi vain äidinpuoleista sukulaistaan (Maurer, „Städteverfassung”, I,¹ s. 381).

¹ G. L. Maurer, „Geschichte des Städteverfassung in Deutschland” (Saksan kaupunkilaitoksen historia), Bd. I—IV, Erlangen 1869—1871. *Toim.*

Saksalaisten kunnioitus naissukupuolta kohtaan, joka roomalaisille oli melkein käsittämätön, oli niin ikään jäännös häviämässä olevasta äidinoikeudesta. Ylhäisten perheiden neidot olivat varmimpia panttivankeja, kun kysymyksessä oli saksalaisten sitoumusten täyttäminen; ajatus, että heidän vaimonsa ja tyttärensä saattavat joutua vankeuteen ja orjuuteen, on heistä hirveä ja antaa heille enemmän kuin mikään muu rohkeutta taistelussa; he näkevät naisessa jotakin pyhää ja profeetallista, he kuuntelevat hänen neuvoansa tärkeimmissäkin asioissa; Veleda, brukteripapitar Lippe-joen varrelta, oli johtavana sieluna koko bataavien kapinassa, jolla Civilis saksalaisten ja belgien etunenässä järjestytti koko roomalaisvaltaa Galliassa. Kotona näyttää vaimon valta eittämättömältä; hänen, vanhusten ja lasten huolena ovat kylläkin kaikki kotityöt; mies metsästelee, juo ja laiskottelee. Niin sanoo Tacitus; mutta kun hän ei sano, kuka hoitaa pellot, ja selittää selvästi, että orjat maksoivat vain veroa, mutta eivät tehneet mitään päivätöitä, niin aikuisten miesten on täytynyt kai kuitenkin tehdä sen verran työtä, minkä maanviljelys vaati.

Avioliittomuotona oli, kuten yllä jo on sanottu, yksiavioisuutta asteittaisesti lähenevä pareittaisavio. Ankaraa yksiavioisuutta se ei vielä ollut, koska moniavioisuus oli ylhäisille luvallista. Tyttöjen neitseellisyyttä vaalittiin yleensä ankarasti (päinvastoin kuin kelttiläisillä), ja samoin puhuu Tacitus erityisen lämpimästi saksalaisten aviositeitten rikkomattomuudesta. Avioeron aiheeksi hän esittää vain naisen aviorikoksen. Mutta tässä suhteessa hänen kertomuksensa on monesti hataraa ja esiintyy sitä paitsi aivan liian ilmeisesti hyveen kuvastimena turmeltuneita roomalaisia varten. Varmaa kuitenkin on, että jos saksalaiset lienevätkin olleet metsissään tällaisia poikkeuksellisia hyveensankareita, niin vähäisinkin yhteys ulkomaailmaan riitti painamaan heidät Euroopan muiden tavallisten ihmisten tasalle; ankaran siveellisyyden viimeinenkin jälki katosi roomalaismaailman vaikutuksesta vielä paljon nopeammin kuin germaanien kieli. Lukekaapa Gregorius Toursilaista. Itsestään ymmärrettävää on, ettei saksalaisten aarniometsissä voinut olla sellaista raffinoituneiden aistillisten nautintojen runsautta kuin Roomassa, ja tässä suhteessa saksalaiset pysyvät vielä kylliksi edellä roomalaismaailmasta, vaikka emme keksikään heidän noudattavan lihallsissa asioissa pidättyväisyyttä, mikä ei ole koskaan eikä missään ollut yleisenä sääntönä koko kansan keskuudessa.

Sukulaitoksesta sai alkunsa velvollisuus periä isän tai sukulaisten vihollissuhteet samoin kuin ystävyysuhteetkin; samoin myös hengensakko, surman tai loukkaantumisen hyvitys verikoston asemesta. Nyt on todistettu, että tämä hengensakko, jota vielä miespolvi sitten pidettiin erikoisesti saksalaisena laitoksena, on yleinen satojen kansojen keskuudessa sukulaitoksesta johtunutta

verikostoa lieventävänä muotona. Sen samoin kuin vieraanvaraisuusvelvoituksenkin tapaamme mm. Amerikan intiaaneilla; Tacituksen kuvaus vieraanvaraisuuden osoittamisesta („Germania”, l. 21) on melkein yksityiskohtiaan myöten samanlainen kuin Morganin kuvaus intiaanien vieraanvaraisuudesta.

Nyt kuuluu jo menneisyyteen kiihkeä ja loputon kiista siitä, olivatko Tacituksen ajan saksalaiset jakaneet peltomaat jo lopullisesti vai eivät ja miten oli ymmärrettävä tätä seikkaa koskevat kohdat. Siihen on turhaa tuhlata sanoja nyt, kun on todistettu, että melkein kaikilla kansoilla suku ja myöhemmin kommunistinen perhekunta — joka Caesarin todistuksen mukaan oli vielä sveeveillä — ovat viljelleet maata yhteisesti, että sitä seurasi maiden luovuttaminen yksityisille perheille ja maan aika ajoittainen uudelleenjako ja että Saksassa on paikoitellen aina meidän päiviimme asti suoritettu aika ajoin tällaisia peltomaan uudelleenjakoja. Kun saksalaiset olivat Tacituksen aikoihin mennessä, 150 vuodessa, siirtyneet yhteisestä maanviljelyksestä, jota Caesar sanoo sveevien harjoittaneen (jaettua eli yksityistä peltomaata heillä ei ole ollenkaan, hän sanoo), yksityisviljelyyn jakaen vuosittain maan uudelleen, niin se on todellakin aimo edistysaskel; siirtyminen yhteisestä maanviljelyksestä täydelliseen maan yksityisomistukseen näin lyhyessä ajassa ja ilman ulkoisen voiman vaikutusta olisi ollut suorastaan mahdotonta. Luenkin siis Tacituksesta vain hänen oman lyhyen lausuntonsa: he vaihtavat (tai jakavat uudelleen) viljelysmaan joka vuosi ja yhteismaata jää silti kylliksi jäljelle. Tässä ollaan peltoviljelyksessä ja maanomistuksessa asteella, joka vastaa täydellisesti saksalaisten silloista sukulaitosta.

Edellä olevan kappaleen olen jättänyt sellaiseksi kuin se oli edellisissä painoksissa. Asia on saanut tällä välin kuitenkin uuden käänteen. Sen jälkeen kun Kovalevski (vrt. edellä s. 44¹) osoitti, että patriarkaalinen talouskunta on laajalti, ellei yleisesti esiintyvä väliaste äidinoikeuteen pohjautuvan kommunistisen ja nykyisen yksityisen perheen välillä, kysymys ei ole enää kuten vielä Maurerin ja Waitzin välillä siitä, oliko maa yhteisomistuksessa vai yksityisomistuksessa, vaan yhteisomistuksen *muodosta*. Ei ole epäilemistäkään, että Caesarin aikana sveevit eivät ainoastaan omistaneet maata yhteisesti, vaan myös viljelivät sitä yhteisesti yhteiseen laskuun. Vielä kauan voidaan kiistellä siitä, oliko taloudellisena yksikkönä suku vai talouskunta vai niiden väli-muotona oleva kommunistinen sukulaisryhmä vai olivatko, maa-suhteista riippuen, olemassa kaikki kolme ryhmää. Mutta nyt Kovalevski väittää, että Tacituksen kuvaama järjestys ei perus-

¹ Engelsin osoittama sivun numero viittaa hänen teoksensa neljänteen painokseen. Ks. vastaavasti tätä osaa, s. 194. *Toim.*

tunut markiini eli kyläyhteisöön, vaan talouskuntaan; vasta tästä viimeksi mainitusta on sitten paljon myöhemmin väestön lisääntymisen seurauksena kehittynyt kyläyhteisö.

Tämän mukaan ne asutukset, joita saksalaiset perustivat roomalaisaikana valtaamilleen maille ja myöhemmin roomalaisilta anastamilleen alueille, eivät olleet kyliä, vaan suuria perheyhteisöjä, joihin kuului useita sukupolvia ja jotka raivasivat vastaavan maa-alueen viljelykselle ja käyttivät ympäröivää viljelemätöntä maata naapuriensa kanssa yhteismaana. Tacituksen sanat viljelysmaan vaihdosta olisi käsitettävä siis todellakin viljelystapaa koskevassa mielessä: yhteisö otti joka vuosi viljelykseen uuden maapalstan ja jätti edellisen vuoden pellon kesannoksi tai kokonaan metsittymään. Väestön harvalukuisuuden vuoksi silloin oli vielä kylliksi viljelemättömiä maita, joten ei ollut mitään tarvetta kinastella maanomistuksesta. Perheyhteisöt hajosivat vasta vuosisatojen kuluttua, kun niiden jäsenluku oli paisunut niin suureksi, ettei yhteinen talous ollut enää mahdollista silloisten tuotantoedellytysten vallitessa; pelot ja niityt, jotka siihen asti olivat olleet yhteisiä, jaettiin tunnettuun tapaan tällöin muodostuneiden erillisten talouskuntien kesken, aluksi joksikin aikaa, myöhemmin lopullisesti, kun taas metsät, laidunmaat ja vesistöt pysyivät yhteisinä.

Venäjään nähden tämä kehityskulku näyttää olevan historiallisesti täysin todistettavissa. Mitä tulee Saksaan ja edelleen muihin germaanisiin maihin, niin eittämätöntä on, että tämä otaksuna selittää monessa suhteessa paremmin lähteet ja ratkaisee helpommin vaikeudet kuin aikaisempi kanta, jonka mukaan kyläyhteisö oli olemassa aina Tacituksen ajoista asti. Vanhimmat asiakirjat, esim. *Codex Laureshamensis*¹, käyvät kokonaisuudessaan paljon selvemmiksi talouskunnan kuin markkiyhteisön avulla. Mutta toisaalta se aiheuttaa uusia vaikeuksia ja herättää uusia kysymyksiä, jotka on vielä ratkaistava. Tässä suhteessa voivat vain uudet tutkimukset antaa ratkaisun; en voi kuitenkaan kieltää, että talouskunta on voinut hyvinkin todennäköisesti olla väliasteena myös Saksassa, Skandinaviassa ja Englannissa.

Kun Caesarin aikoihin saksalaiset olivat osaksi vasta asettuneet vakinaisille asuinsijoille ja osaksi vielä etsivät sellaisia, niin Tacituksen aikoihin päästäessä he olivat olleet jo kokonaisen vuosisadan paikoillaan; elämänvälineiden tuotannossa oli tapahtunut ilmeisesti vastaavanlaista edistymistä. He asuivat hirsitaloissa; heidän vaatetuksensa oli vielä sangen alkukantaista metsäläisten vaatetusta: karkeat villaviitat, eläinten taljat, naisilla ja ylhäisillä pellavaiset alusvaatteet. Heidän ravintonaan

¹ *Codex Laureshamensis* — Lorschin benediktiiniluostarin asiakirjakokoelma 12. vuosisadalta. *Toim.*

oli maito, liha, villikasvien hedelmät ja, kuten Plinius lisää, kaurapuuro (tämä on vieläkin kelttiläisten kansallisruokaa Irlannissa ja Skotlannissa). Heidän rikkautenaan oli karja, joka sekin oli huonolaatuista: naudat pieniä, mitättömiä, sarvettomia, hevoset pikku poneja, eivät juoksijoita. Rahaa käytettiin harvoin ja vähän, vain roomalaista. Kultaa ja hopeaa he eivät muovailleet eivätkä niistä välittäneet, rauta oli harvinaista ja näyttää ainakin Reinin ja Tonavan varsilla olevilla heimoilla olleen tuontitavaraa eikä omintakeisesti valmistettua. Riimukirjoitus (kreikkalaisten tai latinalaisten kirjainten jäljittelyä) tunnettiin vain salakirjoituksena ja sitä käytettiin vain uskonnollisissa loihduissa. Ihmisuhrit olivat vielä tavanomaisia. He olivat sanalla sanoen kansa, joka vastikään oli kohonnut raakalaisuuden keskiateelta sen yliasteelle. Mutta vaikka roomalaisten teollisuustuotteiden helppo tuonti esti roomalaisten välittömänä naapureina olevia heimoja kehittämästä itsenäistä metalli- ja kutomateollisuutta, niin koillisessa, Itämeren rannalla muodostui sellainen aivan epäilemättä. Schleswigin rämeiden aselöydöt — pitkä rautamiekka, panssaripaita, hopeakypärä ym. sekä roomalaiset rahat 2. vuosisadan loppupuolelta — ja kansainvaelluksen ansiosta levinneet saksalaiset metalliesineet viittaavat aivan omintakeiseen melko pitkälle kehittyneeseen tyyppiin silloinkin, kun ne pohjaavat alkuperäisiin roomalaisiin malleihin. Siirtyminen sivistyneeseen Rooman valtakuntaan teki tästä kotimaisesta teollisuudesta lopun kaikkialla paitsi Englannissa. Miten yhtäläistä tämän teollisuuden syntyminen ja kehittyminen on ollut, sitä osoittavat esim. pronssisoljet; Burgundista, Romaniasta, Asovan meren rannalta löydettyjen solkien luulisi olevan lähtöisin samasta työpajasta kuin englantilaisten ja ruotsalaisten ja yhtä epäilemättömästi germaanista alkuperää.

Myös yhteiskuntajärjestys oli raakalaiskauden yliastetta vastaava. Tacituksen mukaan oli yleisesti olemassa päämiesten (principes) neuvosto, joka ratkaisi pienemmät asiat itse ja valmisti tärkeämmät kansankokouksen ratkaistavaksi; viimeksi mainittu taasen oli raakalaisuuden aliasteella — ainakin siellä, missä sen tunnemme, amerikkalaisilla — olemassa vain suvuilla, muttei vielä heimolla eikä heimoliitolla. Päämiehet (principes) erottuvat vielä selvästi sotapäälliköistä (duces), aivan niin kuin irokeeseilla. Ensiksi mainitut elävät jo osaksi heimolaisiltaan karjan, viljan jne. muodossa saamistaan kunnialahjoista; heidät valittiin kuten Amerikassakin enimmäkseen samasta perheestä; siirtyminen isänoikeuden kannalle helpottaa kuten Kreikassa ja Roomassakin vaalin muuttumista vähitellen perintöoikeudeksi ja siten ylimysperheen syntymistä kussakin suvussa. Tämä vanha, niin sanottu heimoylimystö hävisi enimmäkseen kansainvaelluksessa tai ainakin heti sen jälkeen. Sotapäälliköt valittiin syntyperästä

välittämättä vain kykenevyyden perusteella. Heillä oli vähän valtaa ja heidän oli vaikutettava näyttämällä itse esimerkkiä; Tacitus osoittaa selvästi, että varsinainen kurinpitovaltta sotajoukossa oli papeilla. Todellinen valta oli kansankokouksella. Kuningas eli heimopäällikkö oli sen puhemies; kansa ratkaisi: kielsi murinalla, myönsi huutoäänestyksellä ja kalisuttamalla aseita. Se oli samalla kärjäkokous; siellä tehtiin ja ratkaistiin valitukset, siellä langetettiin kuolemantuomiot, jota paitsi kuolemaan tuomittiin vain pelkuruudesta, kansan kavaltamisesta ja luonnottomasta irstaudesta. Myös suvuissa ja muissa aliosastoissa oikeutta jakoi jäsenten kokous päämiehen toimiessa puhemiehenä, ja päämies saattoi kuten kaikissa saksalaisten alkupe räisissä tuomioistuimissa vain johtaa käsittelyä ja esittää kysymyksiä; tuomion antoi aina ja kaikkialla saksalaisten keskuudessa jäsenten kokous.

Heimoliittoja muodostui Caesarin ajan jälkeen; muutamilla niillä oli jo kuningas; niin kuin kreikkalaisilla ja roomalaisillakin ylin sotapäällikkö pyrki jo tyranniksi ja saavuttikin väliin tarkoituksensa. Nämä onnelliset vallananastajat eivät olleet suinkaan itsevaltaisia hallitsijoita; he alkoivat jo kuitenkin murtaa sukulaitoksen kahleita. Vapautetut orjat olivat tavallisissa oloissa alemmassa asemassa, koska eivät voineet kuulua mihinkään sukuun, mutta uusien kuninkaiden suosikkeina he kohosivat usein arvoon, rikkauteen ja kunniaan. Samoin kävi Rooman valtakunnan valloittamisen jälkeen, jolloin sotapäälliköistä tuli suurten maiden kuninkaita. Frankkien keskuudessa kuninkaan orjat ja vapautetut esittivät suurta osaa ensin hovissa ja sittemmin valtiossa; uusi aateli polveutuu suureksi osaksi heistä.

Kuninkuuden syntymistä helpotti muuan laitos: sotilasseurueet. Jo Amerikan punaihoisten keskuudessa näimme, kuinka sukulaitoksen ohessa muodostuu yksityisiä ryhmiä, jotka käyvät sotaa omin päin. Saksalaisilla tällaiset yksityiset ryhmät olivat jo muodostuneet vakinaisiksi yhtymiksi. Joku mainetta hankkinut sotapäällikkö keräsi ympärilleen joukon saaliinhimoisia nuoria miehiä, jotka sitoutuivat olemaan hänelle henkilökohtaisesti uskollisia niin kuin hänkin heille. Johtaja elätti heitä, antoi lahjoja ja järjesti heidät hierarkiseen tapaan: pienempiä retkiä varten oli henkivartio ja taisteluvalmis joukko ja suurempia retkiä varten valmis upseerikunta. Niin heikkoja kuin nämä seurueet lienevätkin olleet ja niin heikoiksi kuin ne osoittautuivatkin myöhemmin esim. Odovakarilla Italiassa, niin silti niissä oli vanhan kansanvapauden häviön siemen ja juuri tätä osaa ne esittivätkin kansainvaelluksen aikana ja sen jälkeen. Ne näet helpottivat ensiksikin kuningasvallan syntyä ja toiseksi, kuten jo Tacitus huomauttaa, saattoivat pysyä koossa vain keskeytymättömien sotien ja rosvoretkien ansiosta. Rosvovous tuli tarkoitukseksi. Ellei

seurueen herralla ollut lähiseudulla mitään tekemistä, hän lähti miehineen toisten kansojen luo sinne, missä käytiin sotaa ja oli saalistamismahdollisuuksia; sellaisista seurueista olivat muodostetut osaksi ne saksalaiset apujoukot, jotka taistelivat suurin joukoin roomalaisten lippujen alla jopa saksalasiakin vastaan. Jo siinä oli olemassa alkumuodossaan se palkkasoturilaitos, joka on ollut saksalaisten häpeänä ja kirouksena. Rooman valtakunnan valloituksen jälkeen näistä kuninkaiden seuruelaisista muodostui sittemmin ei-vapaitten ja roomalaisten hovipalvelijain ohella aateliston toinen pääosa.

Kansoiksi yhtyneiden saksalaisten heimojen yhteiskuntajärjestys oli siis ylipäänsä samanlainen kuin sankariajan kreikkalaisilla ja niin sanotun kuningasajan roomalaisilla: kansankokous, sukujen esimiesten neuvosto, sotapäällikkö, joka jo tavoitteli todellista kuningasvaltaa. Se oli kehittynein yhteiskuntajärjestys, minkä sukulaitos yleensä saattoi muodostaa; se oli raakalaisuuden yliasteen mallijärjestys. Kun yhteiskunta astui niiden rajojen yli, joiden sisällä tämä järjestys oli riittävä, niin sukulaitoksesta tuli loppu; se murskattiin ja valtio astui sen tilalle.

VIII

SAKSALAISTEN VALTION MUODOSTUMINEN

Tacituksen kertoman mukaan saksalaiset olivat lukumääräisesti sängen suuri kansa. Caesarilta saamme likipitäisen käsityksen eri saksalaiskansojen suuruudesta; hän mainitsee Reinin vasemmalla rannalla olleiden usipetien ja tenkterien lukumääräksi 180 000 henkeä, vaimot ja lapset mukaan luettuina. Siis kumpaakin kansaa oli noin 100 000 henkeä¹, jo melkoista enemmän kuin oli yhteensä esim. irokeeseja näiden kukoistuskaudella, jolloin näistä tuskin 20 000 hengen suuruisena kansana tuli koko maan kauhu suurista järvistä aina Ohio- ja Potomac-jokiin asti. Jos yritämme kertomusten perusteella ryhmitellä Reinin läheisyyteen sijoittuneet, tarkemmin tunnetut kansat kartalle, vie kukin erillinen kansa tilaa keskimäärin sen verran kuin preussilainen hallintopiiri, noin 10 000 neliökilometriä eli 182 maantieteellistä neliöpeninkulmaa. Mutta Veikseliin asti ulottuva roomalaisten Germania Magna² käsittää pyöreän luvuin 500 000 neliökilomet-

¹ Tässä esitettyjä lukuja vahvistaa muuan kohta, jossa Diodoros kertoo Gallian kelttiläisistä: „Galliassa asuu useita erisuuruisia kansallisuuksia. Suurimpien väkiluku on noin 200 000, pienimpien 50 000” (Diodorus Siculus, V, 25). Siis keskimäärin 125 000; eri gallialaiskansoja täytynee niiden korkeamman kehitystason vuoksi pitää lukuisampina kuin saksalaisia. (*Engelsin huomautus.*)

² *Germania Magna* — Suur-Germaania. *Toim.*

riä. Jos eri kansojen väkiluvuksi otaksutaan keskimäärin 100 000, Germania Magnan koko väkiluku olisi laskettava viideksi miljoonaksi; luku on raakalaiskansojen ryhmään nähden melkoinen, mutta meidän oloihimme verrattuna — 10 henkeä neliökilometriä eli 550 henkeä maantieteellistä neliöpeninkulmaa kohti — se on tavattoman vähäinen. Mutta tähän lukuun eivät sisälly suinkaan kaikki silloin eläneet saksalaiset. Me tiedämme, että Karpaateilla aina Tonavan suulle asti asui goottilaisheimon saksalaisia kansoja, bastarnejja, peukineja ja muita niin lukuisasti, että Plinius muodostaa niistä viidennen saksalaisten pääheimon. Niitä oli jo 180 vuotta ennen ajanlaskuamme Makedonian kuninkaan Perseuksen palkkasotureina, ja vielä Augustuksen ensimmäisinä hallitusvuosina ne tunkeutuivat aina Adrianopolin seuduille. Jos laskemme niitä olleen vain miljoona, niin saksalaisten lukumäärä ajanlaskumme alussa oli todennäköisesti vähintään kuusi miljoonaa.

Germaaniaan asettumisen jälkeen väestön on täytynyt lisääntyä yhä nopeammin; yksinpä jo edellä mainittu teollinen edistys todistaa tätä. Schleswigin suolöydöt ajoittuvat niihin kuuluneista roomalaisista rahoista päätellen kolmannelle vuosisadalle. Itämeren rannikolla oli siis jo siihen mennessä kehittynyt metalli- ja kutomateollisuus, kaupankäynti Rooman valtakunnan kanssa oli vilkasta ja rikkaampien keskuudessa oli tiettyä ylellisyyttä, mikä kaikki viittaa tiheämpään asutukseen. Mutta näihin aikoihin alkaa myös saksalaisten yleinen hyökkäyssota koko Reinin vartha, roomalaisten rajavallia ja Tonavaa pitkin, Pohjanmerestä Mustalle merelle saakka — mikä on suoranainen todistus laajenemaan pyrkivän kansan yhä suuremmaksi paisuvasta lukumäärästä. Kolmesataa vuotta kesti taistelua, jonka aikana goottilaiskansojen kaikki pääheimot (Skandinavian gootteja ja burgundeja lukuunottamatta) etenivät kaakkoa kohti muodostaen vasemman siiven kauas ulottuvassa hyökkäyslinjassa, jonka keskustassa yläsaksalaiset (herminonit) tunkeutuivat Tonavan yläjuoksulle ja oikealla sivustalla iskaevonit, joita nyt sanotaan frankeiksi, Reinille; ingaevonien osaksi tuli Britannian valloitus. Viidennen vuosisadan lopussa tie voimattomaan, verettömään ja avuttomaan Rooman valtakuntaan oli avoin sinne tunkeutuville saksalaisille.

Edellä olimme antiikin kreikkalaisen ja roomalaisen sivistyksen kehdon ääressä. Nyt olemme sen haudan partaalla. Roomalaisen maailmanvallan tasoittava höylä oli kulkenut vuosisatojen ajan kaikkien Välimeren maiden ylitse. Siellä, missä kreikan kieli ei ollut vastustamassa, kaikkien kansallisten kielten oli täytynyt väistyä turmeltuneen latinan tieltä; ei ollut enää olemassa mitään kansallisia eroavaisuuksia, ei ollut enää gallialaisia, ei ibereja, ei ligureja, ei norikeja, heistä kaikista oli tullut roomalaisia. Roomalainen hallinto ja roomalainen oikeus oli hävittänyt kaikkialla

vanhat sukusiteet ja siten paikallisen ja kansallisen omatoimisuuden viimeisenkin jäännöksen. Vastaleivottu roomalaisuus ei antanut mitään korvaukseksi; se ei ollut kansallisuuden, vaan ainoastaan kansallisuuden puuttumisen ilmentymä. Uusien kansallisuuksien aineksia oli olemassa kaikkialla; eri maakuntien latinalaiset murteet erosivat toisistaan yhä enemmän, luonnolliset rajat, jotka aikaisemmin olivat erottaneet Italian, Gallian, Espanjan ja Afrikan itsenäisiksi alueiksi, olivat vieläkin olemassa ja vaikuttivat myös. Mutta missään ei ollut voimaa, joka olisi yhdistänyt nämä ainekset uusiksi kansoiksi; missään ei ollut vielä merkkiäkään kehityskelpoisuudesta, vastustusvoimasta, puhumattakaan luomiskyvystä. Äärettömän alueen ääretöntä ihmisjoukkoa piti koossa vain yksi side: Rooman valtio, josta ajan mukana oli tullut tuon ihmisjoukon pahin vihollinen ja sortaja. Maakunnat olivat kukistaneet Rooman; Roomasta oli tullut toisten kaltainen maakuntakaupunki, joka oli etuoikeutettu, mutta ei enää hallitseva, se ei ollut enää maailmanvallan keskus, siellä eivät asuneet enää edes keisarit eivätkä varakeisarit, jotka asuvat nyt Konstantinopolissa, Trierissä ja Milanossa. Rooman valtiosta oli tullut jättiläismäinen, monimutkainen kone, jonka yksinomaaisena tarkoituksena oli alamaisten nylkeminen. Kaikenlaiset verot, valtion määräämät rasitukset ja kymmenykset köyhdyttivät väestön joukkoja yhä enemmän; käskynhaltijain, veronkerääjien ja sotilaiden harjoittama kiristys teki sorron sietämättömäksi. Siihen siis oli Rooman valtion maailmanherrsus johtanut: olemassaolo-oikeutensa se perusti siihen, että piti yllä sisäistä järjestystä ja puolusti maata ulkoisilta raakalaisilta. Mutta sen järjestys oli pahinta epäjärjestystä huonompi, ja kansalaiset, joita se oli suojelevinaan raakalaisilta, kaipasivat näitä kuin pelastajiaan.

Yhteiskunnan tila oli yhtä toivoton. Jo tasavallan loppuaikoina roomalaisvalta oli ryhtynyt häikäilemättömästi riistämään vallattuja maakuntia; keisarikunta ei tehnyt suinkaan loppua tästä riistosta, vaan teki sen päivästoin järjestelmälliseksi. Mitä enemmän valtakunta rappeutui, sitä suuremmiksi paisuivat verot ja rasitukset, sitä häpeämättömämmäksi kävi virkamiesten harjoittama rosvous ja kiristys. Kansoja hallitsevien roomalaisten toimialana ei ollut koskaan kauppa eikä teollisuus; vain koronkiskonnassa he ennättivät pitemmälle kuin kukaan muu ennen heitä tai heidän jälkeensä. Siitä, mitä kaupasta oli olemassa ja säilynyt, virkamiehet tekivät lopun kiskonnallaan; rippeitä siitä säilyi vielä vain valtakunnan itäisessä, kreikkalaisessa osassa, joka on tarkastelumme ulkopuolella. Yleinen köyhyys, kaupankäynnin, käsityön, taiteen rappeutuminen, väestön väheneminen, kaupunkien häviö, maanviljelyksen taantuminen — siinä Rooman maailmanvallan lopputulos.

Maanviljelys, joka oli tärkein tuotannonala koko vanhassa maailmassa, muodostui nyt tärkeämmäksi kuin koskaan ennen. Italian valtavia maatilayhdistelmiä (latifundumeja), jotka tasavallan loppuajoista alkaen olivat laajenneet miltei koko maata käsittäviksi, käytettiin kahdella tavalla: joko karjanlaitumina, missä väestö oli vaihdettu lampaisiin ja härkiin, joiden paimentamiseen tarvittiin vain muutamia orjia, tai maakartanoina, joissa suurten orjajoukkojen avulla harjoitettiin laajamittaista puutarhanviljelyä osaksi omistajan ylellistä elämää varten ja osaksi kaupunkien markkinoilla tapahtuvaa myyntiä varten. Suuret karjanlaitumet säilyivät, vieläpä laajenivatkin; maakartanot ja niiden puutarhat rappeutuivat omistajien köyhtyessä ja kaupunkien hävitessä. Orjatyölle perustunut latifundiumtalous ei enää kannattanut; mutta siihen aikaan se oli ainoa mahdollinen suurviljelyksen muoto. Pienviljelyksestä oli jälleen tullut ainoa kannattava viljelysmuoto. Maakartano toisensa jälkeen lohkottiin pikkupalstoiksi, jotka annettiin tietyistä maksusta perinnöllisille vuokraajille tai osaviljelijöille — partiarii —, jotka olivat pikemminkin hoitajia kuin vuokraajia saaden työstään kuudennen tai vain yhdeksännen osan vuodentulosta. Useimmiten kuitenkin nämä pienet peltopalstat annettiin alustalaisille — koloneille —, jotka suorittivat tietyn vuosimaksun, olivat turpeeseen sidotut ja myytävissä yhdessä maapalstansa kanssa; he eivät olleet tosin orjia, mutta eivät myöskään vapaita, he eivät voineet mennä naimisiin vapaiden kanssa, ja heidän keskinäisiä avioliittojaan ei pidetty täysin pätevinä avioliitoina, vaan kuten orjainkin avioliittoja vain makuukumppanuutena (contubernium). He olivat keskiajan maaorjien edeltäjiä.

Antiikinaikainen orjuus oli elänyt aikansa. Se ei tuottanut enää enempää maaseudun suurviljelmillä kuin kaupungin manufaktuureissakaan sitä tulosta, joka olisi ollut vaivan arvoinen; sen tuotteiden markkinat olivat hävinneet. Pienviljelyksessä ja pienkäsityössä, joiksi valtakunnan kukoistusajan jättiläismäinen tuotanto oli supistunut, ei ollut tilaa lukuisille orjille. Vain rikkaiden kotitaloudesta ja ylellisyydestä huolehtivilla orjilla oli vielä sijansa yhteiskunnassa. Mutta kuolevakin orjuus riitti yhä vielä saamaan kaiken tuotannollisen työn tuntumaan orjan toimelta, mikä ei sopinut vapaille roomalaisille — ja niitähän nyt olivat kaikki. Siitä syystä vapautettiin yhä enemmän orjia, jotka olivat nyt tarpeettomia ja muodostuivat rasitukseksi, samalla kun toisaalta lisääntyi kolonien ja ryysyläisiksi köyhtyneiden vapaiden (samanlaisten kuin Amerikan entisten orjavaltioiden poor whites¹) lukumäärä. Antiikinaikaisen orjuuden vähittäinen häviäminen ei ole lainkaan kristinuskon syytä. Se viihtyi vuosisatoja

¹ *poor whites* — köyhät valkoiset. *Toim.*

orjuuden rinnalla Rooman valtakunnassa eikä myöhemminkään ole koskaan estänyt kristittyjen orjakauppaa, ei saksalaisten orjakauppaa pohjoisessa, ei venetsialaisten Välimerellä eikä myöhäisempää neekerikauppaa¹. Orjuus ei enää kannattanut ja siksi siitä tuli loppu. Mutta loppuessaan orjuus jätti jälkeensä myrkyllisen pistimensä: vapaat halveksivat tuotannollista työtä. Siinä oli se umpikuja, johon roomalainen maailma joutui: orjuus oli mahdollon taloudellisesti, vapaiden työtä halveksittiin moraalisesti. Edellinen ei enää voinut ja jälkimmäinen ei vielä voinut olla yhteiskunnallisen tuotannon perusmuotona. Tässä saattoi auttaa vain täydellinen vallankumous.

Maakunnissa ei näyttänyt sen paremmalta. Eniten meillä on tietoja Galliasta. Siellä oli kolonien ohella vielä vapaita pientalonpoikia. Saadakseen suojaa virkamiesten, tuomarien ja koronkiskurien väkivallalta, he turvautuivat usein jonkun mahtimiehen suojelukseen, patronaattiin; näin eivät tehneet ainoastaan yksityiset henkilöt, vaan kokonaiset yhdyskunnat, joten 4. vuosisadalla keisarit julistivat sen useita kertoja kielletyksi. Mutta mitä hyötyä siitä oli suojaa hakeville? Suojelija asetti näille ehdoksi, että heidän tuli luovuttaa maaomaisuutensa hänelle, jonka korvaukseksi hän takasi heille elinajaksi sen käyttöoikeuden. Pyhä kirkko oivalsi tämän metkun ja käytti sitä uutterasti 9. ja 10. vuosisadalla jumalan valtakunnan ja oman maaomaisuutensa lisäämiseksi. Noin vuonna 475 Marseillen piispa Salvianus kiivasteli tosin vielä närkästyneenä moista varkautta vastaan ja kertoi roomalaisten virkamiesten ja suurten tilanherrain sarron käyneen niin ankaraksi, että useat „roomalaiset” pakenivat seuduille, jotka raakalaiset olivat jo vallanneet, ja että sinne siirtyneet Rooman kansalaiset eivät pelänneet mitään niin kovin kuin joutumista uudelleen roomalaisvallan alaisiksi. Vanhemmat myivät usein köyhyyden vuoksi lapsiaan orjuuteen, mitä todistaa sitä vastaan laadittu laki.

Saksalaiset raakalaiset ottivat roomalaisilta kaksi kolmasosaa koko maasta ja jakoivat sen keskenään siitä hyvästä, että vapauttivat heidät näiden omasta valtiosta. Jako suoritettiin sukulaitosta vastaavasti; koska valloittajien lukumäärä oli suhteellisen vähäinen, suuria aloja jäi osaksi koko kansan, osaksi yksityisten sukujen ja heimojen jakamattomaksi omaisuudeksi. Kunkin suvun keskuudessa jaettiin pelto- ja niittymaa samanlaisina osina arvalla yksityisille talouskunnille; suoritettiin myös myöhemmin uusia jakoja, sitä emme tiedä, mutta joka tapauksessa roomalaismaakunnissa luovuttiin pian tästä tavasta, ja yksityi-

¹ Gremonan piispan Liutprandin mukaan 10. vuosisadalla Verdunissa, siis Saksan pyhässä valtakunnassa, tärkeimpänä tuotannonalana oli eunukien valmistaminen, joiden toimittaminen Espanjan maurilaisiin haaremeihin tuotti suurta voittoa. (*Engelsin huomautus.*)

sistä osuuksista tuli myytävää yksityisomaisuutta, allodium. Metsä- ja laidunmaat pysyivät jakamattomina yhteisessä käytössä; tätä käyttöä, samoin kuin jaettujen tilusten viljelystapaa säännösteltiin vanhan käytännön ja yhteisön päätösten mukaisesti. Mitä kauemmin suku asui kylässään ja mitä enemmän saksalaiset ja roomalaiset sulautuivat vähitellen toisiinsa, sitä enemmän sukulaisuuteen perustuva yhteys muuttui luonteeltaan alueelliseksi; suku hävisi markkiyhteisöön, jossa kuitenkin on vielä usein havaittavissa kyllin paljon jälkiä siitä, että tuo yhteisö juontaa alkunsa sen jäsenten sukulaisuudesta. Siten ainakin niissä maissa, missä markkiyhteisö säilyi — Pohjois-Ranskassa, Englannissa, Saksassa ja Skandinaviassa — sukulaitos muuttui huomaamatta alueelliseksi organisaatioksi ja sopi siten paremmin valtioon. Mutta se säilytti kuitenkin alkuperäisen demokraattisen luonteensa, mikä on ominaista koko sukulaitokselle, ja vaikka sukulaitos myöhemmin pakosta rappeutuikin, osa siitä säilyi ja on ollut siten aseena sorrettujen käsissä aina uusimpaan aikaan asti.

Kun siis sukuyhteys menetti pian merkityksensä, johtui tämä siitä, että sen elimet rappeutuivat myös heimon ja koko kansan mitassa valloituksen seurauksena. Me tiedämme, että kukistettujen hallitseminen ja sukulaitos eivät sovellu yhteen. Tässä näemme sen suuressa mitassa. Saksalaisten kansojen, roomalaismaakuntain herrain, täytyi järjestää näiden valtaamiensa alueiden hallinto. Mutta roomalaisjoukkoja ei voitu suinkaan ottaa sukuyhteisöihin eikä hallita niitä näiden kautta. Vielä suureksi osaksi säilyneiden roomalaisten paikallisten hallintolaitosten johtoon oli asetettava jokin korvaamaan Rooman valtiota, ja sinä saattoi olla vain toinen valtio. Sukulaitoksen elinten täytyi näin ollen muuttua valtioelimiksi, vieläpä olosuhteiden pakosta varsin nopeasti. Mutta valloittajakansan lähin edustaja oli sotapäällikkö. Vallatun alueen suojaaminen niin sisäisiltä kuin ulkoisiltakin vihollisilta vaati hänen valtansa voimistamista. Oli koittanut hetki, jolloin sotapäällikkyyks saattoi muuttua kuninkuudeksi, ja se tapahtuikin.

Ottakaamme esimerkiksi frankkien valtakunta. Voitokkaan saalilaiskansan haltuun olivat joutuneet siellä paitsi laajat roomalaiset valtionmaat, myös kaikki ne varsin laajat maa-alat, joita ei oltu vielä jaettu suurempien ja pienempien alue- ja markkiyhdyskuntien kesken, nimittäin kaikki suuremmat metsäalueet. Tavallisesta ylipäälliköstä todelliseksi maaruhtinaaksi kohonnut frankkilaiskuningas muutti ensi työkseen tämän kansan omaisuuden kuninkaalliseksi omaisuudeksi, varasti sen kansalta ja lahjoitti tai läänitti sen seuralaisilleen. Nämä seuralaiset, jotka alkujaan olivat hänen sotaseuruuttaan ja muuta sotajoukon alipäällystää, saivat pian vahvistusta roomalaisista, ts.

roomalaistuneista gallialaisista, jotka kävivät hänelle pian välttämättömiksi kirjoitustaitonsa, sivistyksensä, roomalaisen puhekielen ja latinalaisen kirjakielen sekä maan oikeusjärjestyksen tuntemuksen vuoksi, sekä orjista, maaorjista ja vapautetuista, jotka olivat hänen hoviväkeensä ja joiden keskuudesta hän valitsi suosikkinsa. Näille kaikille annettiin lohkoja kansan maasta, alussa enimmäkseen lahjoina ja sittemmin beneficiumien¹ muodossa, ensi aikoina useimmiten kuninkaan elinajaksi, ja luotiin siten kansan kustannuksella uuden ylimystön perusta.

Eikä siinä ollut kaikki. Valtakunnan suuren laajuuden vuoksi sitä ei käynyt hallitseminen vanhan sukulaitoksen keinoilla; esimiesten neuvosto, mikäli se ei ollut jo ajat sitten joutunut syrjään, ei olisi voinut kokoontua, ja sen tilalle tulivat pian kuninkaan vakinaiset seuralaiset; vanha kansankokous pysyi näön vuoksi olemassa, mutta sekin muuttui yhä enemmän pelkäksi sotajoukon alijohtajain ja uuden nousevan ylimystön kokoukseksi. Maata omistavat vapaat talonpojat, jotka muodostivat frankkilaiskansan valtaenemmistön, menehtyivät ja köyhtyivät — niin kuin roomalaisetkin talonpojat tasavallan loppuaikoina — alituisten sisällis- ja valloitusotien vuoksi; viimeksi mainittuja oli varsinkin Kaarle Suuren aikana. Nämä talonpojat, jotka alkujaan muodostivat koko sotajoukon ja olivat Ranskan valloituksen jälkeen sen ydinosana, olivat köyhtyneet 9. vuosisadan alkuun mennessä niin, että tuskin joka viides mies pystyi lähtemään sotaan. Väli-tömästi kuninkaan kutsusta kokoontuvan vapaiden talonpoikien nostoväen tilalle tuli sotajoukko, joka oli muodostettu vastasyntyneen ylimystön palvelusväestä, mm. myös alustalaistalonpojista, niiden jälkeläisistä, jotka ennen eivät olleet tunteneet muuta herraa kuin kuninkaan eivätkä sitä aikaisemmin edes kuningas-takaan. Sisällissodat, kuningasvallan heikkous ja sitä vastaavasti voimistunut ylhäisten mielivalta, joiden lisänä olivat nyt vielä Kaarlen asettamat ja virkansa perinnöllisyyttä tavoittelevat maa-kuntakreivit, ja vihdoin normannien hyökkäykset tekivät Kaarlen seuraajien aikana frankkilaisen talonpoikaiston häviön täydelliseksi. Viidenkymmenen vuoden kuluttua Kaarle Suuren kuolemasta frankkien valtakunta oli yhtä avuttomana normannien jalkojen juuressa kuin Rooman valtakunta oli ollut neljäsataa vuotta aikaisemmin frankkien jalkojen juuressa.

Se oli miltei samanlainen paitsi ulkonaisen heikkouden, myös sisäisen yhteiskunnallisen järjestyksen eli pikemminkin epäjärjestyksen kannalta. Vapaat frankkilaiset talonpojat olivat joutuneet samaan asemaan kuin heidän edeltäjänsä roomalaiset kolonit. Sotien ja ryöstöjen köyhdyttäminä heidän täytyi turvautua vasta-

¹ *Beneficium* (lat. hyvä teko) — maa-alue, jollaisia frankkilaiskuninkaiden sotaseurueen jäsenet saivat palkkiona hallintaansa. *Toim.*

muodostuneen ylhäisön tai kirkon suojelukseseen, koska kuningasvalta oli liian heikko heitä suojelemaan; mutta tästä suojeluksesta heidän täytyi maksaa kallis hinta. Heidän täytyi niin kuin ennen gallialaistenkin talonpoikien luovuttaa maapalstansa omistusoikeus suojelusherralle, ja he saivat tuon palstan häneltä takaisin vuokramaana erilaisin ja vaihtelevin ehdoin, mutta aina vain palvelusta ja veroa vastaan; jouduttuaan kerran tällaiseen riippuvaiseen asemaan he menettivät vähitellen myös persoonallisen vapautensa; muutamia sukupolvia myöhemmin he olivat enimmäkseen jo maaorjia. Miten nopeasti vapaan talonpoikaissäädyn häviäminen tapahtui, sitä osoittaa Irminonin laatima, siihen aikaan Pariisin lähistössä olleen, nyt itse Pariisissa olevan Saint-Germain-des-Prés-luostarin maakirja. Ennen vanhaan, vielä Kaarle Suuren aikana tämän luostarin laajoilla maatiluksilla, joita on kaikkialla ympäristöseudulla, oli 2 788 talouskuntaa, melkein kaikki saksalaisnimisiä frankkilaisia. Niistä 2 080 kolonia, 35 litiä¹, 220 orjaa ja vain 8 vapaata alustalaista! Sitä Salvianuksen jumalattomaksi julistamaa tapaa, että suojelusherra pani talonpojan siirtämään maapalstansa hänen omaisuudekseen ja antoi sen talonpojalle takaisin vain elinaikaiseen käyttöön, kirkko käytti nyt yleisesti talonpoikia vastaan. Roomalaisten angarit, valtion pakolliset rasisitukset, samoin kuin saksalaisten markkien jäsenten sillanrakennus-, tieneko- ym. julkiset rasisitukset olivat esikuvina siinä verotyössä, joka tuli nyt yhä enemmän käytäntöön. Väestön valtaenemmistö näytti siis palanneen samaan asemaan, jossa se oli ollut neljänsataa vuotta aikaisemmin.

Mutta tämä todisti vain, että ensiksikin yhteiskunnallinen ryhmittäminen ja omaisuuden jakautuminen rappeutuvassa Rooman valtakunnassa vastasi täydelleen silloista maanviljelys- ja teollisuustuotannon kehitystasoa, oli siis väistämätöntä, ja toiseksi, että seuraavien neljänsadan vuoden aikana tämä tuotantotaso ei sanottavasti laskenut eikä kohonnut ja johti siis yhtä väistämättömästi samaan omaisuuden jakautumiseen ja samaan väestöluokitukseen. Kaupunki oli menettänyt Rooman valtakunnan viimeisinä vuosisatoina sen vallan, joka sillä oli ollut ennen maaseutuun, eikä saanut sitä takaisin saksalaisvallan ensimmäisinä vuosisatoina. Tämä edellyttää, että maanviljelyksen ja teollisuuden kehitystaso oli alhainen. Tällainen yleistilanne synnyttää väistämättömästi hallitsevia suurmaanomistajia ja riippuvaisia pientalonpoikia. Siitä, miten vähäisiä olivat mahdollisuudet juurruttaa sellaiseen yhteiskuntaan toisaalta roomalaista latifundiumtaloutta orjineen ja toisaalta uudenaikaisempaa suurviljelyä päivätöineen, ovat todistuksina Kaarle Suuren valtavat, mutta

¹ Liti — puolivapaa. *Toim.*

melkein jäljettömiksi jääneet kokeilut kuuluissa keisarillisissa maakartanoissa. Noita kokeiluja jatkoivat ainoastaan luostarit ja vain nämä onnistuivat niissä; mutta luostarit olivat yhteiskuntalaitoksina luonnottomia, aviottomuuteen perustuvia; ne saattoivat saada aikaan poikkeuksellisia tuloksia, mutta juuri sen takia niiden itsensäkin täytyi jäädä poikkeuksiksi.

Ja kuitenkin oltiin näiden neljänsadan vuoden aikana edistetty. Vaikkakin kauden lopussa tärkeimmät luokat olivat miltei samat kuin alussakin, niin ihmiset, joista nämä luokat muodostuivat, olivat kuitenkin muuttuneet toisenlaisiksi. Ei ollut enää antiikinaikaista orjuutta eikä vapaata ryysyköyhälistöä, joka halveksi työtä orjan toimenä. Roomalaisen kolonin ja uuden maaorjatalonpojan välillä oli vapaa frankkilainen talonpoika. Tuhoutuvan roomalaisuuden „hyödytön muisto ja turha taistelu” oli kuollut ja kuopattu. Yhdeksännen vuosisadan yhteiskuntaluokat eivät muodostuneet häviävän sivistyksen rappiotilasta, vaan uuden sivistyksen synnytyksissä. Uusi sukupolvi — niin herrat kuin palvelijatkin — oli roomalaisiin edeltäjiinsä verrattuna miesten sukupolvi. Mahtavien tilanherrojen ja rasituksia suorittavien talonpoikien välinen suhde, mikä Roomassa oli johtanut kiertämättömästi antiikin maailman tuhoon, muodostui nyt uuden kehityksen lähtökohdaksi. Ja sitten, niin hedelmättömiltä kuin nämä neljänsataa vuotta näyttävätkin, niiden saannosta oli kuitenkin *yksi* suuri tulos: nykyiset kansallisuudet, länsieurooppalaisen ihmissuvun muodostuminen ja ryhmittäminen tulevaa historiaa varten. Saksalaiset olivat todella elävöittäneet uudelleen Eurooppaa, ja siksi germaanisella kaudella tapahtuneen valtioiden hajaantumisen päätöksenä ei ollut normannilais-saraseenilainen orjuutus, vaan beneficiumien ja suojelusuhteen (Kommodation) kehittyminen feodalismiksi ja niin valtava väestön kasvu, että vajaat kaksisataa vuotta myöhemmin pystyttiin kestäämään ristiretkien ankarat suoneniskut ilman vahinkoa.

Mutta mikä oli se salaperäinen taikakeino, jonka avulla saksalaiset valoivat uutta elinvoimaa kuolevaan Eurooppaan? Oliko se saksalaisen kansanheimon synnynnäistä ihmevoimaa, kuten šovinistinen historiankirjoituksemme meille uskottelee? Ei suinkaan. Saksalaiset olivat varsinkin siihen aikaan sangen lahjakasta ja kauttaaltaisen voimakkaan kehityksen tilassa olevaa arjalajaista heimoa. Mutta Eurooppaa eivät nuorentaneet heidän erikoiset kansalliset ominaisuutensa, vaan pelkästään heidän raakalaisuutensa, sukulaitoksensa.

Heidän persoonallinen kuntonsa ja urhoollisuutensa, heidän vapaudenrakkautensa ja demokraattinen vaistonsa, jonka avulla he tajusivat kaikki julkiset asiat omiksi asioikseen, sanalla sanoen kaikki ne ominaisuudet, jotka roomalaiset olivat menettäneet ja joiden avulla vain voitiinkin muodostaa roomalais-

maailman loasta uusia valtioita ja kasvattaa uusia kansallisuuksia — mitä muuta ne olivat elleivät raakalaisuuden ylimmällä asteella olevan barbaarin luonteenpiirteitä, hänen sukulaitoksensa hedelmiä?

Kun he uudistivat yksiavioisuuden antiikinaikaisen muodon, lievensivät miehen herruutta perheessä, asettivat naisen korkeampaan asemaan kuin mitä klassillinen maailma koskaan oli asettanut, niin mikä muu heidät siihen saattoi, ellei heidän raakalaisuutensa, sukulaitokseen pohjaavat tapansa, äidinoikeuden ajoilta säilyneet perinteensä?

Kun he ainakin kolmessa tärkeimmässä maassa, Saksassa, Pohjois-Ranskassa ja Englannissa, pelastivat ja siirsivät feodaalivaltioon palasen aitoa sukulaitosta markkiyhteisöjen muodossa ja antoivat siten sorretulle luokalle, talonpoikaistolle, mahdollisuuden pysyä ankarimmankin keskiaikaisen maorjuuden vallitessa paikallisesti koossa ja tehdä vastarintaa, jollaista mahdollisuutta ei ollut enempää antiikin orjilla kuin nykyaikaisten proletaarienkaan käytettävissä, niin mistä muusta se johtui, ellei heidän raakalaisuudestaan, yksinomaan barbaarisesta tavastaan asua sukukunnittain?

Ja vihdoin, kun he saattoivat kehittää ja yleistää sen lievemän orjuusmuodon, joka heillä oli ollut jo kotimaassa ja jollaiseksi Rooman valtakunnassakin orjuus yhä enemmän muuttui — muodon, joka kuten Fourier ensimmäisenä on huomauttanut, antaa orjuutetuille keinon vapautua asteittaisesti *luokkana* (*fournit aux cultivateurs des moyens d'affranchissement collectif et progressif*¹), muodon, joka juuri tästä syystä oli korkeampi orjuutta, minkä vallitessa on mahdollista vain eri yksilöiden välitön vapauttaminen ilman väliastetta (voitokkaan kapinan avulla tapahtuvaa orjuuden poistamista vanha aika ei tunne), kun taas keskiajan maaorjat todellisuudessa saavuttivat vähitellen vapautensa luokkana — niin minkä ansiota se oli, ellei heidän raakalaisuutensa, jonka vuoksi he eivät olleet vielä saattaneet voimaan täydellistä orjuutta, eivät antiikinaikaista työorjuutta eivätkä itämaista kotiorjuuttakaan?

Se elävöittävä ja uudistava voima, jota saksalaiset valoivat roomalaismaailmaan, oli kaikki raakalaisuutta. Todellakin, vain raakalaiset pystyivät nuorentamaan rappeutuvan sivistyksen vaivaaman maailman. Ja raakalaiskauden yliaste, jolle saksalaiset olivat kohonneet ennen kansainvaellusta, oli juuri suotuisin tälle prosessille. Se selittää kaiken.

¹ antaa talonpojille *kollektiivisen ja progressiivisen* vapautumisen keinon. *Toim.*

IX

RAAKALAIKUUS JA SIVILISAATIO

Olemme nyt seuranneet sukulaitoksen hajoamista pohjautumalla kolmeen eri esimerkkiin, kreikkalaiseen, roomalaiseen ja saksalaiseen. Tutkikaamme lopuksi niitä yleisiä taloudellisia olosuhteita, jotka jo raakalaisuuden yliasteella kaivoivat maata yhteiskunnan sukulaitoksen alta ja hävittivät sen tyyten sivilisaation alkaessa. Marxin „Pääoma” on meille tällöin yhtä välttämätön kuin Morganin kirja.

Sukulaitos, joka syntyi villiyyden keskiasteella, kehittyi edelleen sen yliasteella, saavutti, sikäli kuin lähteittemme perusteella voimme päätellä, kukoistusaikansa raakalaisuuden aliasteella. Aloittammekin siis tästä kehityksestä.

Havaitsemme tällä asteella sukulaitoksen täysin muodostuneeksi, mistä Amerikan punaihoiset ovat meille esimerkkinä. Heimo on jakautunut useampaan sukuun, useimmiten kahteen; nämä kantasuvut pirstoutuvat väestön kasvaessa useammaksi tytärsuvuksi, joihin nähden kantasuku esiintyy fratriana, heimo itse jakautuu useammaksi heimoksi, joissa kussakin havaitsemme taas useimmiten samoja sukuja; ainakin yksityisissä tapauksissa sukulaishaimot ovat yhdistyneet liitoksi. Tämä yksinkertainen organisaatio vastaa täydellisesti niitä yhteiskunnallisia olosuhteita, joista se on saanut alkunsa. Se ei ole mitään muuta kuin niiden omaa luonnollista ryhmittymistä, se pystyy tasoittamaan kaikki ne ristiriidat, joita mahdollisesti syntyy näin järjestyneessä yhteiskunnassa. Ulkopuoliset ristiriidat tasottaa sota; tämä voi päättyä heimon hävittämiseen, muttei koskaan sen orjuuttamiseen. Sukulaitoksen suurenmoisuus ja samalla myös sen rajoittuneisuus ilmenee siinä, ettei sen puitteissa ole tilaa herruudelle eikä orjuudelle. Sukulaitoksen puitteissa ei ole vielä mitään eroa oikeuksien ja velvollisuuksien välillä; intiaanin mieleen ei pälkähä kysyä, onko osanotto yleisiin asioihin, verikosto tai sen sovitus oikeutta vai velvollisuutta; se olisi hänestä yhtä luonnotonta kuin kysyä, onko syöminen, nukkuminen tai metsästäminen oikeutta vai velvollisuutta. Yhtä mahdotonta on heimon ja suvun jakautuminen eri luokiksi. Ja tämä johtaa meidät tutkimaan tuon järjestelmän taloudellista perustaa.

Väestöä on erittäin vähän; sitä on runsaammin vain heimon asuinpaikalla, jota ympäröi laaja metsästysalue ja kauempana puolueeton suojametsä, joka erottaa heimon muista heimoista. Työnjako on puhtaasti luonnonmukainen; se on olemassa vain sukupuolien välillä. Mies käy sotia, metsästää ja kalastaa, hankii ravintoaineita ja valmistaa sitä varten tarvekalut. Vaimo pitää huolta kodista, valmistaa ravinnon ja vaatteet, keittää,

kutoo ja ompelee. Kumpikin on valtias omalla alallaan: mies metsässä, vaimo kotona. Kumpikin omistaa valmistamansa ja käyttämänsä tarvekalut: mies aseet, metsästys- ja kalastustarpeet, vaimo koti- ja talouskaluston. Taloutta hoitavat kommunistisesti useammat, usein hyvinkin monet perheet¹. Se, mikä valmistetaan ja käytetään yhdessä, on yhteistä omaisuutta: koti, puutarha, isovene. Siis tässä ja ainoastaan tässä on vielä todella olemassa sitä sivistyneen yhteiskunnan lainoppineiden ja taloustieteilijäin keksimää „itsehankittua omaisuutta”, mikä on viimeinen valheellinen oikeusperuste, johon nykyinen kapitalistinen omistus vielä tukeutuu.

Mutta ihmiset eivät jääneet kaikkialla tälle asteelle. Aasiassa he tapasivat eläimiä, joita saattoivat kesyttää ja sitten kasvattaa kotieläiminä. Villi puhvelilehmä oli metsästettävä, kesy antoi joka vuosi vasikan ja lisäksi maitoa. Eräillä edistyneimmillä heimoilla — arjalaisilla, seemiläisillä ja ehkä jo turanilaisillakin — tärkeimmäksi toiminta-alaksi muodostui ensin karjan kesyttäminen ja sittemmin vain sen kasvattaminen ja hoitaminen. Paimentolaisheimot erosivat muista raakalaisista: tämä oli *ensimmäinen suuri yhteiskunnallinen työnjako*. Paimentolaisheimot tuottivat paitsi enemmän, myös laadullisesti toisenlaisia elämävälineitä kuin muut raakalaiset. Paitsi sitä, että niillä oli maitoa, maitotuotteita ja lihaa paljon enemmän kuin muilla, niillä oli myös vuotia, lampaan- ja vuohenvillaa, ja sitä mukaa kun raaka-aineitten määrä kasvoi, yhä enemmän kehruu- ja kutomavalmisteita. Tämä teki ensimmäisen kerran mahdolliseksi säännöllisen vaihdon. Varhaisemmilla kehitystasteilla saattoi vaihtoa tapahtua vain tilapäisesti; erikoinen aseiden ja työkalujen valmistamistaito saattoi aiheuttaa ohimenevää työnjakoa. Niinpä on tavattu monin paikoin eittämättömiä jätteitä myöhemmän kivikauden aikaisista työpajoista, joissa valmistettiin kiviaseita; taiturit, jotka niissä kehittivät taitoaan, työskentelivät luultavasti koko yhteisön tarpeeksi, kuten intialaisten sukuyhdyksuntien vakinaiset käsityöläiset vieläkin tekevät. Mutta joka tapauksessa tällä asteella vaihtoa saattoi syntyä vain heimon keskuudessa, ja sitä paitsi sellaiset tapaukset jäivät poikkeukselliseksi. Mutta sen sijaan paimentolaisheimojen erottua toisista heimoista havaitsemme, että nyt olivat olemassa kaikki edellytykset eri heimojen jäsenten väliselle tavaranvaihdolle ja tämän kehittymiselle ja vakaantumiselle säännölliseksi. Heimojen välinen vaihto tapahtui alussa suvunvanhimpien välityksellä; mutta

¹ Varsinkin Amerikan luoteisrannikolla, ks. Bancroftia. Kuningatar Charlotten saarella asuvan haida-heimon muutamilla talouskunnilla on jopa 700 henkeä saman katon alla. Nootkalaisten keskuudessa kokonaisia heimoja asui saman katon alla. (*Engelsin huomautus.*)

kun karjalaumat alkoivat siirtyä yksityisomistukseen, pääsi yksilöllinen vaihto yhä enemmän vallalle ja muuttui lopulta ainoaksi vaihtomuodoksi. Mutta paimentolaisheimojen tärkeimpänä tavara-artikkelina naapurien kanssa harjoitetussa vaihdossa oli karja; karjasta tuli se tavara, jonka mukaan laskettiin kaiken muun tavarain arvo ja joka kelpasi kaikkialla hyvin vaihtotavaraksi — sanalla sanoen karja sai rahan tehtävät ja esitti rahan osaa jo tällä asteella. Näin väistämättömästi ja nopeasti kehittyi rahatavaran tarve jo tavaravaihdon alkaessa.

Kasvitarhanviljely, joka luultavasti oli outoa alimmalla asteella oleville Aasian raakalaisille, alkoi ainakin jo raakalaisuuden keskiasteella heidän keskuudessaan peltoviljelyyn edeltäjänä. Turanian ylätasangon ilmastossa paimentolaiselämä on mahdotonta ilman pitkän ja ankaran talven ajaksi varattua rehuvarastoa; heinän- ja viljanviljely oli siellä siis ehtona. Samoin on asian laita Mustan meren pohjoispuolella olevilla tasangoilla. Joskin ensin viljaa kasvatettiin karjalle, tuli siitä pian ravintoa ihmisillekin. Viljelysmaa pysyi vielä heimon omaisuutena, joka luovutettiin ensiksi suvulle, tämä antoi sen sittemmin talouskuntien ja lopulta yksityisten käyttöön; näillä lienee ollut jonkinlainen pito-oikeus siihen, mutta ei muuta.

Teollisuuden alalla oli tällä asteella kaksi erittäin tärkeää saavutusta: ensiksikin kangaspuut ja toiseksi malmin sulatus ja metallinmuokkaus. Kupari ja tina sekä niiden yhdiste pronssi olivat tärkeimpiä metalleja; pronssista saatiin käyttökelpoisia työkaluja ja aseita, mutta se ei voinut syrjäyttää kiviaseita; tämän saattoi tehdä vain rauta, mutta rautaa ei osattu vielä valmistaa. Kultaa ja hopeaa alettiin käyttää kalleuksina ja koristuksina, ja ne lienevät olleet jo suuremmissa arvossa kuin kupari ja pronssi.

Tuotannon kohoaminen kaikilla aloilla — karjanhoito, peltoviljely, kotiteollisuus — teki inhimillisen työvoiman kykeneväksi valmistamaan enemmän tuotteita kuin sen oma ylläpito vaati. Samalla se lisäsi suvun, talouskunnan tai yksityisen perheen kunkin jäsenen osalle tulevaa päivittäistä työmäärää. Lisätyövoiman saanti kävi toivottavaksi. Sitä hankittiin sodassa: sofa-vangeista tehtiin orjia. Lisätessään työn tuottavuutta, siis rikkautta, ja laajentaessaan tuotannon piiriä ensimmäinen suuri yhteiskunnallinen työnjako johti silloisten historiallisten edellytysten vallitessa välttämättömästi orjuuteen. Ensimmäisen suuren yhteiskunnallisen työnjaon seurauksena tapahtui ensimmäisen kerran yhteiskunnan jakautuminen kahteen luokkaan: herroihin ja orjiin, riistäjiin ja riistettäviin.

Miten ja milloin karjalaumat siirtyivät heimon tai suvun yhteisomistuksesta yksityisten perheiden päämiesten omistukseen, siitä emme tiedä vielä mitään. Mutta sen on täytynt

tapahtua pääasiallisesti tällä asteella. Karjalaumat ja muut uudet rikkauudet aiheuttivat samalla vallankumouksen perheessä. Ansionsaanti (Erwerb) oli aina ollut miehen asiana, hän oli valmistanut ansionsaantivälineet ja omistanut ne. Karjalaumat olivat uusia ansionsaantikeinoja, laumojen alkuperäinen kesyttäminen ja sittemmin niiden paimentaminen oli miehen työtä. Sen vuoksi karja kuului hänelle samoin kuin karjaa vastaan vaihdetut tavarat ja orjat. Ansiotoiminnan (Erwerb) tuottama ylijäämä joutui kokonaan miehelle; vaimo nautti siitä osan, mutta hänellä ei ollut osaa omaisuuteen. „Villi” soturi ja metsästäjä oli tyytynyt kotona olemaan toisella sijalla vaimonsa jälkeen; rikkaudellaan pöyhkeilevä „leppoisampi” karjapaimen tunkeutui ensimmäiselle sijalle ja työnsi vaimon toiselle. Eikä vaimo voinut valittaa. Työnjako perheessä oli aiheuttanut omaisuuden jakautumisen miehen ja vaimon välillä; tuo työnjako pysyi samana, mutta entinen kotona vallinnut suhde oli kääntynyt nyt päinvastaiseksi ainoastaan siksi, että perheen ulkopuolella työnjako oli muuttunut toiseksi. Sama syy, joka oli taannut naiselle ennen valta-aseman kotona: hänen toimintansa rajoittuminen kotitöihin, sama syy varmensi nyt miehelle valta-aseman kodissa; naisen kotityö menetti nyt merkityksensä miehen ansiotoiminnan (Erwerbarbeit) rinnalla; viimeksi mainittu oli kaikki kaikessa, ensiksi mainittu mitätöntä avustusta. Jo tässä yhteydessä ilmenee, että naisen vapautuminen, hänen yhdenvertaistumisensa miehen rinnalla, on mahdotonta ja pysyy mahdottomana niin kauan, kuin vaimo on estetty osallistumasta yhteiskunnalliseen tuotannolliseen työhön ja hänen toimintansa rajoitetaan yksityistaloudelliseen kotityöhön. Naisen vapautuminen käy mahdolliseksi vasta sitten, kun hän voi osallistua tuotantoon laajassa yhteiskunnallisessa mitassa ja kun kotityö sitoo häntä vain mitättömässä määrässä. Ja tämän on tehnyt mahdolliseksi vasta nykyaikainen suurteollisuus, joka ei ainoastaan suvaitse, vaan nimenomaan vaatii naisten työtä suuressa mitassa ja pyrkii yksilöllisen kotityönkin muuttamaan yhä enemmän yhteiskunnalliseksi tuotannoksi.

Miehen saavutettua todellisen kotiherruuden kukistui viimein-
nenkin este hänen yksinvaltansa tieltä. Tämän yksinvallan var-
mensi ja ikuisti äidinoikeuden kukistuminen, isänoikeuden voi-
maan saattaminen, asteittainen siirtyminen pareittaisaviosta
yksiavioisuuteen. Mutta siten syntyi halkeama vanhaan suku-
laitokseen: yksityisestä perheestä kehittyi mahti, joka nousi
uhkaamaan sukua.

Seuraava askel vie meidät raakalaisuuden yliasteelle, aika-
kauteen, joka on kaikkien sivistyskansojen sankarikautta —
rautamiekan, mutta myös rautavantaan ja -kirveen aikakautta.
Ihmisen palvelukseen astui rauta, tämä viimeisin ja tärkein

kaikista niistä raaka-aineista, jotka ovat esittäneet mullistavaa osaa historiassa, viimeisin — perunaan asti. Rauta teki mahdolliseksi viljellä suuria maa-aloja, raivata pelloksi laajoja metsä-alueita; se antoi käsityöläiselle työkalun, joka oli niin kova ja terävä, ettei mikään kivi eikä mikään aikaisemmin tunnettu metalli voinut sitä vastustaa. Kaikki tämä tapahtui vähitellen, ensimmäinen rauta oli usein pehmeämpää kuin pronssi. Kiviase hävisi sen vuoksi vain vitkalleen; ei ainoastaan Hildebrandin-laulussa, vaan Hastingsin tappelussakin 1066 käytettiin vielä kivikirveitä taistelussa. Mutta edistys oli nyt vastustamatonta, nopeampaa ja keskeytyksiä oli vähemmän. Kivimuurien, tornien ja vallinsarvien ympäröimä kaupunki kivi- tai tiilirakennuksineen muodostui heimon tai heimoliiton keskuspaikaksi; se osoitti rakennustaidon valtavaa kehittymistä, mutta samalla vaaran ja suojelustarpeen lisääntymistä. Rikkaus kasvoi nopeasti, mutta yksilöitten rikkautena; kutoma-alalla, metallinjalostuksessa ja muilla yhä enemmän erikoistuvilla käsityöaloilla tuotanto monipuolistui ja taitavuus lisääntyi yhä enemmän; maanviljelys tuotti nyt viljan, palkokasvien ja hedelmien ohella myös öljyä ja viiniä, joita oli opittu valmistamaan. Yhden ja saman henkilön oli jo mahdotonta harjoittaa näin monipuolista toimintaa; tapahtui *toinen suuri työnjako*: käsityö erottautui maanviljelyksestä. Tuotannon ja samalla työn tuottavuuden jatkuva kasvu nosti ihmistyövoiman arvoa; orjuus, joka edellisellä kehitysasteella oli ollut vasta alkavaa ja satunnaista, muodostuu nyt yhteiskuntajärjestelmän oleelliseksi elementiksi; orjat lakkaavat olemasta pelkkiä apulaisia, heitä ajetaan tusinoittain työhön pelloille ja työpajoihin. Tuotannon jakautuessa kahdeksi suureksi perusalaksi, maanviljelyksi ja käsityöksi, aletaan tuottaa välittömästi vaihtoa varten, saa alkunsa tavaratuotanto ja samalla ei ainoastaan heimon puitteissa ja heimon rajoilla, vaan myös jo meritse tapahtuva kaupankäynti. Mutta kaikki tämä on vielä sangen kehittymätöntä; jaloja metalleja aletaan käyttää pääasiallisena ja yleisenä, joskaan ei vielä rahaksi lyötynä, vaan ainoastaan painonsa mukaan vaihdettavana rahatavarana.

Rikkaitten ja köyhien välinen ero esiintyy vapaitten ja orjien välisen eron rinnalla — uutta työnjakoa seuraa yhteiskunnan uusi luokkajako. Eri perheiden päämiesten omaisuuseroavaisuudet hävittävät entiset kommunistiset talousyhteisöt kaikkialla, missä ne ovat vielä säilyneet; ja samalla tulee loppu tämän yhteisön yhteisestä maanviljelystä. Peltomaa annetaan erillisten perheitten käyttöön, ensin määrääjaksi, myöhemmin kerta kaikkiaan, täydelliseen yksityisomistukseen siirrytään asteittaisesti ja samalla kun pareittaisavio muuttuu yksiavioisuudeksi. Erillinen perhe alkaa muodostua yhteiskunnan taloudelliseksi yksiköksi.

Väestönteheyden lisääntyminen pakottaa liittymään läheisemmin yhteen pitäen silmällä niin sisäisiä kuin ulkoisiakin oloja. Kaikkiällä käy välttämättömäksi sukulaisheimojen liittoutuminen ja pian myös niiden yhdistyminen sekä samalla erillisten heimoalueiden yhdistäminen koko kansan alueeksi. Kansan sotapäällikkö — rex, basileus, thiudans — käy välttämättömäksi vakinaiseksi virkahenkilöksi. Syntyy kansankokous, mikäli sitä ei ole jo ennestään olemassa. Sotapäällikkö, neuvosto, kansankokous ovat sotilaalliseksi kansanvallaksi kehittyneen sukulaitoksen elimiä. Se on sotilaallinen siksi, koska sota ja sotilaallinen järjestäytyminen ovat nyt muodostuneet kansan säännöllisiksi elämäntoiminnoiksi. Naapurien rikkaudet kiihottavat niiden kansojen ahneutta, joilla rikkauten kokoaminen on jo elämän tärkeimpiä tarkoituksia. He ovat raakalaisia: ryöstäminen on heistä helppompaa ja jopa kunniallisempaa kuin tuotannollinen työ. Sotaa, jota ennen käytiin vain väkivallantekojen kostamiseksi tai riittämättömäksi käyneen alueen laajentamiseksi, käydään nyt pelkän ryöstön vuoksi, siitä tulee vakituinen ansiolähde. Muurit eivät suotta kohoa uhkaavina uusien linnoitettujen kaupunkien ympärillä; niiden vallihautoissa ammottaa sukulaitoksen hauta, ja niiden tornit yltävät jo sivistyskauteen. Ja samaa tapahtuu yhteiskunnan sisällä. Ryöstösodat voimistavat sekä ylipäällikön että alipäälliköiden valtaa; näiden seuraajan valitseminen tavannomukaisesti samasta perheestä muuttuu vähitellen varsinkin isänoikeuden tultua voimaan, alussa siedetyksi, sitten vaadituksi ja vihdoin usurpoituksi perinnölliseksi vallaksi; perinnöllisen kuninkauden ja perinnöllisen aateluuden perustus lasketaan. Sillä tavalla sukulaitoksen elimet irtoavat niistä juurista, joita sillä oli kansassa, suvussa, fratriassa ja heimossa, ja koko sukulaitos muuttuu vastakohtakseen: heimojärjestöstä, jonka tarkoituksena oli omien asioiden vapaa järjestäminen, se muuttuu järjestöksi, jonka tarkoituksena on naapurin ryöstäminen ja sortaminen, ja tätä vastaavasti sen elimet muuttuvat kansan tahdon välikappaleista omaa kansaa vastaan toimiviksi herruuden ja sorron itenäisiksi elimiksi. Mutta se ei olisi voinut tapahtua koskaan, ellei rikkauten himo olisi jakanut suvunjäseniä rikkaisiin ja köyhiin, ellei „omaisuuseroavaisuus saman suvun keskuudessa olisi muuttanut suvunjäsenten etujen yhteisyyttä vastakohtaisuudeksi” (Marx) ja ellei orjuuden leviäminen olisi jo tehnyt omalla työllä tapahtuvaa toimeentulon ansaitsemista toiminnaksi, jota pidettiin vain orjalle sopivana ja häpeällisempänä kuin ryöstöä.

* * *

Näin olemme päässeet sivistyskauden kynnykselle. Se alkaa työnjaon kehittymisestä pitemmälle. Alimmalla kehitysasteella ihmiset tuottivat välittömästi vain omaksi tarpeekseen; harvoin

tapahtuva vaihtotoiminta oli yksityistä laatua koskien vain tilapäisesti syntynyttä ylijäämää. Raakalaisuuden keskiasteella havaitsemme paimentolaiskansoilla karjan olevan omaisuutta, joka lauman ollessa tarpeeksi suurilukuisen tuottaa säännöllisesti ylijäämää, yli oman tarpeen; samalla havaitsemme paimentolaiskansojen ja karjalaumoja omistamattomien takapajuisten heimojen välillä työnjaon ja näin ollen kaksi rinnakkaisesti esiintyvää eri tuotantoastetta, siis säännöllisen vaihdon edellytyksiä. Raakalaisuuden yliasteella tapahtuu edelleen työnjako maanviljelyksen ja käsityön välillä, josta johtuu, että yhä suurempi osa työn tuotteista tuotetaan välittömästi vaihtoa varten ja eri tuottajien välinen vaihto muodostuu yhteiskunnalle elintärkeäksi. Sivilisaatio vakiinnuttaa ja varmentaa kaikki nämä sitä edeltäneet työnjakomuodot varsinkin kärjistämällä kaupungin ja maaseudun välistä vastakohtaisuutta (jolloin kaupunki voi vallita taloudellisesti maaseutua, kuten vanhalla ajalla, taikka maaseutu kaupunkia, kuten keskiajalla) sekä aiheuttaa lisäksi kolmannen, sille ominaisen työnjaon, jolla on ratkaiseva merkitys: se luo luokan, joka itse ei toimi enää tuotannossa, vaan ainoastaan vaihtaa tuotteita — *kauppiaat*. Kaikki aikaisemmat luokittumistendenssit olivat koskeneet yksinomaan tuotantoa; ne olivat erottaneet tuotantoon osallistuvat ihmiset johtajien ja suorittajien ryhmiin tai suurempiin ja pienempiin tuottajiin. Nyt esiintyy ensi kerran luokka, joka osallistumatta millään tavalla tuotantoon valtaa yleensä tuotannon johdon ja alistaa tuottajat taloudellisesti valtaansa sekä asettuu väistämättömänä välittäjänä kahden tuottajan väliin nytkien heitä kumpaakin. Tekosyynään tuottajien säästäminen vaihdon vaivoilta ja tappionuhalta, heidän tuotteidensa menekin laajentaminen kaukaisille markkinoille ja siten mitä hyödyllisimmän väestöluokan muodostaminen syntyy loiseläjäluokka, yhteiskunnan aito syöpäläisluokka, joka palkkioksi itse asiassa sangen pienistä palveluksistaan kuorii kerman sekä kotimaisesta että ulkomaisesta tuotannosta, hankkii nopeasti äärettömiä rikkauksia ja vastaavaa yhteiskunnallista vaikutusvaltaa ja saa juuri siksi sivistyskaudella yhä uutta kunniaa ja yhä suuremman hallintavallan tuotannossa, kunnes se vihdoin itsekin saattaa esille oman tuotteensa — ajoittaiset kaupppulat.

Tarkasteltavanamme olevalla kehitysasteella nuorella kauppiaskunnalla ei tosin ole vielä aavistustakaan niistä suurista tehtävistä, jotka sitä odottavat. Mutta se on muotoutumassa ja käymässä välttämättömäksi, ja se riittää. Yhdessä sen kanssa ilmaantuu *metalliraha*, lyöty raha, ja metallirahasta ei-tuottaja saa uuden välikappaleen tuottajan ja hänen tuotantonsa hallitsemiseksi. Siten keksittiin tavarain tavara, johon peitetyssä muodossa sisältyvät kaikki muut tavarat, taikakapine, joka voitiin muuttaa mielen mukaan miksi halutuksi ja toivotuksi esineeksi

tahansa. Se, jolla sitä oli, hallitsi tuotannon maailmaa. Entä kenellä sitä ennen kaikkea oli? Kauppiaalla. Rahan palvonta oli hänen varmoissa käsissään. Hän otti huolekseen tehdä selkoa siitä, että kaikkien tavaroiden ja samalla kaikkien tavarantuottajien oli polvistuttava tomuun rahan edessä. Hän todisti käytännössä, että kaikki muut rikkauden muodot ovat vain pelkkää näennäisyyttä tämän rikkauden ruumiillistuman rinnalla. Koskaan myöhemmin rahan mahti ei ole esiintynyt niin alkukantaisen raakana ja väkivaltaisena kuin tänä sen nuoruuden aikana. Tavarahan rahalla-ostoa seurasi rahan lainaaminen ja samalla korko ja koronkiskonta. Mikään myöhemmän ajan lainsäädäntö ei jätä velallista niin säälimättömästi ja auttamattomasti korkoa kiskovan velkojan poljettavaksi kuin muinaisateenalainen ja muinaisroomalainen — ja kumpikin syntyi spontaanisesti, tavanomaisena oikeutena, yksinomaan taloudellisesta pakosta.

Tavaroiden ja orjien muodossa esiintyvän rikkauden ja raharikkauden rinnalle syntyi nyt myös maaomaisuuden muodossa esiintyvä rikkaus. Yksityishenkilöiden omistusoikeus niihin maapalstoihin, jotka suku tai heimo oli antanut alun perin heidän käytettäväkseen, oli varmistunut nyt niin, että nämä palstat kuuluivat heille perintöomaisuuksina. Viime aikoina he olivat ennen kaikkea pyrkineet vapauttamaan palstansa sukuyhteisön omistusvaatimuksista, jotka olivat muodostuneet heille kahleiksi. He pääsivät noista kahleista — mutta kohta sen jälkeen myös uudesta maaomaisuudestaan. Täydellinen, vapaa maanomistus ei merkinnyt ainoastaan esteetöntä ja rajatonta maanomistusehdollisuutta, vaan se merkitsi myös mahdollisuutta maan luovuttamiseen. Niin kauan kuin maa oli suvun omaisuutta, tätä mahdollisuutta ei ollut. Mutta riisuessaan itsensä lopullisesti suvun ja heimon ylimmän omistusoikeuden kahleista, uusi maanomistaja katkaisi samalla sen siteen, joka oli sitonut hänet aikaisemmin irrottamattomasti maahan. Mitä se merkitsi, sen selvitti hänelle raha, joka keksittiin samaan aikaan kuin maan yksityisomistus. Maa saattoi nyt muuttua tavaraksi, jota ostetaan ja pantataan. Tuskin oli maanomistus saatettu voimaan kun jo hypoteekkiin keksittiin (ks. Ateenaa). Niin kuin hetairismi ja prostituutio kulkevat yksiavioisuuden kintereillä, niin kulkee hypoteekki siitä pitäen maanomistuksen kintereillä. Tahdoitte saada täydellisen, vapaan, luovutettavissa olevan maanomistusoikeuden, no niin, se teillä on — tu l'as voulu, Georges Dandin! ¹

Näin kaupankäynnin laajenemista, rahaa, koronkiskontaa, maaomaisuutta ja hypoteekkia seurasi rikkauden nopea kasautuminen ja keskittyminen harvalukuisen luokan käsiin, samalla kun

¹ Sinä olet niin tahtonut, Georges Dandin! *Toim.*

kansanjoukot köyhtyivät yhä enemmän ja köyhäläisjoukko kasvoi. Uusi rahaylimystö syrjäytti lopullisesti vanhan sukuaatelin (Ateenassa, Roomassa, saksalaisilla), mikäli se itse ei ollut jo alun pitäen tätä samaa sukuaatelia. Ja samalla kun vapaat luokitettiin näin varallisuuden mukaan, orjien lukumäärä¹ lisääntyi valtavasti, varsinkin Kreikassa, niiden pakkotyö muodosti sen perustan, jolta koko yhteiskuntarakennus kohosi.

Katsokaamme nyt, miten oli käynyt sukulaitokselle tämän yhteiskunnallisen mullistuksen aikana. Se oli voimaton vastustamaan niitä uusia aineksia, jotka olivat kasvaneet ilman sen myötävaikutusta. Sen edellytyksenä oli, että suvun tai heimon jäsenet pysyivät yhdessä samalla ja vain heidän asumallaan alueella. Tästä oli tullut loppu jo kauan sitten. Suvut ja heimot olivat sekoittuneet toisiinsa kaikkialla, ja orjia, alustalaisia, muukalaisia asui kaikkialla varsinaisten kansalaisten joukossa. Asunto paikan vakinaisuus, johon oli päästy vasta raakalaisuuden keskiasteen kauden lopulla, rikkoutui tämän tästä kaupankäynnin, elinkeinon vaihtamisen ja maaomaisuuden luovutuksen seurauksena johtuneesta asuinpaikan vaihtamisesta ja muuttamisesta. Sukuyhtymien jäsenet eivät enää voineet kokoontua päättämään yhteisistä asioistaan; ainoastaan mitättömistä asioista, kuten uskonnollisista juhlista, pidettiin vielä vähän huolta. Niiden tarpeiden ja intressien rinnalle, joita valvomaan sukuyhtymät oli kutsuttu ja sovellettu, syntyi elinkeino-oloissa tapahtuneen mullistuksen ja tästä aiheutuneen yhteiskuntarakenteen muuttumisen seurauksena uusia tarpeita ja intressejä, jotka eivät olleet ainoastaan vieraita vanhalle sukulaitokselle, vaan vieläpä joka suhteessa ristiriidassa sen kanssa. Työnjaon ansiosta syntyneiden käsityöläisryhmien intressit, kaupungin erikoiset, maaseutuun nähden vastakkaiset tarpeet vaativat uusia elimiä; kukin näistä ryhmistä oli kuitenkin koostunut aivan eri sukuihin, fratrioihin ja heimoihin kuuluvista ihmisistä, vieläpä muukalaisistakin; noiden elinten täytyi siis muodostua sukulaitoksen ulkopuolella, sen ohessa ja samalla sille vastakkaisina.— Ja tämä etujen ristiriitaisuus ilmeni edelleen kussakin sukuyhtymässä muodostuen kärkevimmäksi rikkaitten ja köyhien, koronkiskurien ja velallisten kuuluessa samaan sukuun ja samaan heimoon.— Lisäksi oli olemassa uusi, sukukunnille vieras väestöjoukko, joka saattoi paisua kuten Roomassa maan mahdolliseksi ja oli päälle päätteeksi liian lukuista voidakseen tulla otetuksi vähi-

¹ Ateenan orjien lukumäärää ks. edellä s. 117. Korintissa kaupungin kukoistusaikana se oli 460 000, Aiginassa 470 000, kummassakin tapauksessa kymmenen kertaa vapaiden kansalaisten lukumäärää suurempi. (*Engelsin huomautus.*)— Engels on osoittanut sivunumeron neljännen painoksen mukaan. Ks. vastaavasti tätä osaa, s. 243. *Toim.*

tellen veriheimolaissukuihin ja heimoihin. Sukuyhtymät olivat siten suljettuina etuoikeutettuina yhdyskuntina tämän joukon vastakohtana; alkuaikojen luonnollinen kansanvaltaisuus oli muuttunut vihatuksi ylimysvallaksi.— Ja vihdoin sukulaitos oli kehittynyt yhteiskunnasta, jossa ei ollut mitään sisäisiä vastakohtaisuuksia, ja se oli sovelias vain sellaiseen yhteiskuntaan. Sillä ei ollut mitään muuta pakkokeinoa kuin yleinen mielipide. Mutta nyt oli syntynyt yhteiskunta, jonka oli täytynyt kaikkien taloudellisten elämänehtojensa pakottamana jakautua vapaisiin ja orjiin, riistäviin rikkaisiin ja riistettäviin köyhiin, yhteiskunta, joka ei enää voinut sovittaa näitä vastakohtaisuuksia, vaan jonka oli kärjistettävä niitä äärimilleen. Tämä yhteiskunta saattoi olla olemassa vain sellaisena, jossa nämä luokat kävivät herkeämättömtä avointa taistelua keskenään, tai sitten jonkin kolmannen mahdin herruuden alaisena, joka pysyen näennäisesti näiden taistelevien luokkien yläpuolella esti niiden julkiset yhteentörmäykset ja salli luokkataistelua käytävän korkeintaan taloudellisella alalla, niin sanotussa laillisessa muodossa. Sukulaitos oli aikansa elänyt. Sen oli särkenyt työnjako sekä sen seurauksena yhteiskunnan jakautuminen luokkiin. Sukulaitoksen tilalle tuli *valtio*.

* * *

Ylempänä olemme jo tarkastelleet erikseen kutakin niistä kolmesta päämuodosta, joissa valtio kohosi sukulaitoksen raunioilta. Puhtainta klassillista muotoa edustaa Ateena: siellä valtio sai suoranaisesti ja pääasiallisesti alkunsa itse sukuyhteiskunnan sisällä kehittyneistä luokkavastakohdista. Roomassa sukuyhteiskunta muodostui siihen kuulumattoman runsaslukuisen ja oikeudettoman, mutta velvollisuuksien rasittaman plebsin keskellä olevaksi suljetuksi ylimystökerrokseksi; plebsin voitto murskasi vanhan sukulaitoksen ja rakensi sen raunioille valtion, missä niin sukuylimystö kuin plebskin hävisivät pian kokonaan. Roomalaisvaltakunnan valloittaneiden saksalaisten valtio syntyi välittömästi sen seurauksena, että he valtasivat laajoja vieraita alueita, joiden hallitsemiseksi sukulaitos ei tarjonnut mitään keinoja. Mutta koska tämä valtaaminen ei vaatinut vakavaa taistelua noiden alueiden kantaväestöä vastaan eikä myöskään pitkälle kehittyneitä työnjakoja ja koska sekä voitettujen että voittajien taloudellinen kehitystaso oli jokseenkin sama ja yhteiskunnan taloudellinen perusta pysyi siis entisenä, niin siitä syystä sukulaitos saattoi sellaisessa muuttuneessa, alueellisessa muodossa kuin markkilaitos säilyä edelleenkin vuosisatoja ja lievemmissä muodossa jopa nuorentuakin joksikin aikaa myöhemmissä

aatelis- ja patriisisuusissa, vieläpä talonpoikaissuvuissakin, kuten esim. Dithmarschenissa ¹.

Siis valtio ei ole suinkaan mahti, jonka yhteiskunta olisi ottanut vastaan ulkoisesta pakosta; yhtä vähän se on „siveellisen idean todellisuutta”, „järjen kuva ja todellisuus”, kuten Hegel väittää. Se on päinvastoin tietyllä kehitystasolla olevan yhteiskunnan tuote; valtio on sen tunnustamista, että tämä yhteiskunta on joutunut ratkaisemattomaan ristiriitaan itsensä kanssa ja jakautunut sovittamattomiksi vastakohtiksi, joita se ei pysty poistamaan. Mutta jotta nämä vastakohtat, taloudellisilta eduiltaan vastakkaiset luokat, eivät kuluttaisi tuloksettomassa taistelussa loppuun itseänsä ja yhteiskuntaa, käy tarpeelliseksi mahti, joka olisi näennäisesti yhteiskunnan yläpuolella, lieventäisi konflikteja ja pitäisi sen „järjestyksen” rajoissa. Ja tänä yhteiskunnasta alkunsa saaneena, mutta sen yläpuolelle asettuvana ja siitä yhä enemmän vieraantuvana mahtina on valtio.

Vanhasta sukulaitoksesta valtio eroaa ensiksikin siinä, että se jakaa valtion alamaiset *alueen mukaan*. Vanhat verisiteiden ansiosta muodostuneet ja koossa pysyneet sukuyhtymät kävivät, kuten olemme huomanneet, riittämättömiksi enimmäkseen sen takia, että niiden edellytyksenä oli suvun jäsenten pysyminen tietyllä alueella, mutta siitähän oli jo kauan sitten tullut loppu. Alue oli pysynyt alueena, mutta ihmiset olivat alkaneet liikkua. Sen vuoksi otettiin aluejako lähtökohdaksi ja sallittiin kansalaisten käyttää julkisia oikeuksiaan ja täyttää velvollisuutensa siellä, minne he asettuivat asumaan, suvusta ja heimosta riippumatta. Tällainen asuinpaikan mukainen valtion alamaisten järjestäminen on kaikille valtioille yhteistä. Sen vuoksi se tuntuu meistä luonnolliselta, mutta olemmehan nähneet, miten ankaria ja pitkäjänteisiä taisteluja tarvittiin, ennen kuin se saattoi vakiintua Ateenassa ja Roomassa entisen sukukuntain mukaisen järjestyksen tilalle.

Toisena erottavana piirteenä on se, että asetetaan *julkinen valta*, joka ei ole enää sama kuin aseelliseksi voimaksi järjestäytyneet väestö itse. Tätä erikoista julkista valtaa tarvitaan siksi, kun väestön omatoiminnallinen aseellinen järjestö on käynyt mahdottomaksi yhteiskunnan jakauduttua luokkiin. Myös orjat kuuluvat väestöön; 90 000 Ateenan kansalaista muodostaa 365 000 orjaan nähden vain etuoikeutetun luokan. Ateenan demokratiassa kansan sotajoukko oli ylimystön julkista valtaa orjiin nähden ja piti näitä kurissa; mutta myös kansalaisten kurissa pitäminen vaati santarmistoa, kuten edellä on kerrottu. Tämä

¹ Ensimmäinen historioitsija, jolla oli ainakin hämärä käsitys suvun olemuksesta, oli Niebuhr, ja siitä — samoin kuin välittömästi seuranneista erehdyksistään — hän saa kiittää dithmarschenilaisten sukujen tuntemustaan. (*Engelsin huomautus.*)

julkinen valta on olemassa jokaisessa valtiossa. Siihen kuuluu paitsi aseväkeä, myös muita asianmukaisia lisäkkeitä, kuten kaikenlaisia vankiloita ja pakkolaitoksia, joista sukuyhteiskunta ei tiennyt mitään. Tuo valta voi olla varsin vähäinen, miltei näkymätön sellaisissa yhteiskunnissa, missä luokkavastakohtaisuudet ovat vielä kehittymättömiä, ja kaukaisilla seuduilla, kuten toisinaan siellä täällä Amerikan Yhdysvalloissa. Mutta se vahvistuu sitä mukaa kuin valtion sisäiset luokkaristiriidat kärjistyvät ja sitä mukaa kuin toisiinsa rajautuvat valtiot laajenevat ja niiden väestö kasvaa. Vilkaiskaapa vaikka nykyiseen Eurooppaamme, missä luokkataistelu ja valloituskilpailu ovat paisuttaneet julkisen vallan niin mahtavaksi, että se uhkaa niellä koko yhteiskunnan ja jopa valtionkin.

Tämän julkisen vallan ylläpitämiseksi ovat välttämättömiä kansalaisilta perittävät maksut — *verot*. Näitä ei tunnettu lainkaan sukuyhteiskunnassa. Mutta me tunnemme ne tätä nykyä aivan tarpeeksi. Sivilisaation kehityessä nekin osoittautuvat riittämättömiksi; valtio asettaa vekseleitä maksettavaksi tulevaisuudessa, lainaa, tekee *valtionvelkoja*. Siitäkin vanha Eurooppa voi kertoa yhtä ja toista.

Julkisen vallan ja veronkanto-oikeuden haltijoina virkamiehet kohoavat siis yhteiskunnan eliminä yhteiskunnan *yläpuolelle*. Se arvonanto, jota vapaasti ja auliisti osoitettiin sukulaitoksen virkaelimille, ei heitä tyydytä, vaikka he voisivatkin sen saavuttaa; yhteiskunnasta vieroittuvan mahdin edustajina heidän täytyy hankkia itselleen arvonantoa poikkeuslakien avulla, joiden ansiosta heistä tulee erityisen pyhiä ja loukkaamattomia. Sivistysvaltion viheliäisimmälläkin poliisipalvelijalla on enemmän „arvovaltaa” kuin sukuyhteiskunnan kaikilla elimillä yhteensä; mutta sivistyskauden mahtavinkin ruhtinas ja suurinkin valtiomies tai sotapäällikkö saa olla kateellinen vähäarvoisimmallekin sukupäällikölle sen pakottoman ja kiistattoman kunnioituksen takia, jota tälle osoitetaan. Toinen on aivan yhteiskunnan keskellä, toisen on pakko koettaa näyttää joltakin yhteiskunnan ulko- ja yläpuolella olevalta.

Koska valtio on saanut alkunsa siitä, että on pitänyt hillitä vastakkaisia luokkia, ja koska se on syntynyt samalla kuitenkin näiden luokkien yhteentörmäyksissä, niin se on säännöllisesti mahtavimman, taloudellisesti vallitsevan luokan valtio, jonka avulla tämä luokka muodostuu myös poliittisesti vallitsevaksi luokaksi ja josta se saa uuden välikappaleen sorretun luokan lannistamiseksi ja riistämiseksi. Niinpä antiikin ajan valtio oli ennen kaikkea orjaisäntien valtio orjien lannistamiseksi, samoin feodaalivaltio oli aateliston välikappaleena maorjien ja epäitseenäisten talonpoikain lannistamisessa ja nykyaikainen parlamentaarinen valtio on pääoman aseena palkkatyön riistämisessä.

Poikkeuksina kuitenkin esiintyy aikakausia, jolloin taistelevien luokkien voimat ovat siinä määrin tasoissa, että valtiovalta saa näennäisenä välittäjänä hetkeksi tietynlaisen itsenäisyyden noiden kummankin luokan suhteen. Niinpä 17. ja 18. vuosisadan absoluuttinen monarkia piti keskinäisessä tasapainossa aatelistoa ja porvaristoa; niin myös Ranskan ensimmäisen ja varsinkin toisen keisarikunnan bonapartismi pelasi käyttämällä vuoroin proletariaattia porvaristoa vastaan ja vuoroin porvaristoa proletariaattia vastaan. Uusimpana saavutuksena tällä alalla, jolloin hallitsija ja hallittavat esiintyvät yhtä koomillisina, on uusi bismarckilainen Saksan valtakunta; kapitalisteja ja työväestöä pidetään toistensa avulla tasapainossa ja petetään yhtäläisesti Preussin rappeutuneiden maalaisjunkkerien eduksi.

Useimmissa historiallisissa valtioissa kansalaisille myönnetään sitä paitsi oikeudet omaisuuden mukaan ja sanotaan siten suoraan, että valtio on omistavan luokan järjestö, joka suojelee sitä omistamattomalta luokalta. Niin oli laita jo Ateenan ja Rooman omaisuusluokittelussa. Niin oli laita keskiaikaisessa feodaalivaltiossa, missä poliittinen valta-asema määräytyi maanomaisuuden mukaan. Niin on laita nykyaikaisen parlamentaarisen valtion vaalisensuksessa. Mutta oleellista ei ole suinkaan tämän omaisuuseroavaisuuden poliittinen tunnustaminen. Se on päinvastoin osoituksena valtiollisen kehityksen alhaisesta asteesta. Korkein valtiomuoto, demokraattinen tasavalta, joka nykyisissä yhteiskuntaoloissamme käy yhä väistämättömämmäksi ja on se valtiomuoto, missä proletariaatin ja porvariston välinen viimeinen ratkaiseva taistelu vain voidaankin käydä loppuun — tämä demokraattinen tasavalta ei virallisesti tunne enää mitään omaisuuseroavaisuuksia. Demokraattisessa tasavallassa rikkaus käyttää valtaansa välillisesti, mutta sitä varmemmin: toisaalta virkamiesten suoranaisen lahjomisen muodossa, mistä Amerikka on klassillinen esimerkki, toisaalta hallituksen ja pörssin liittoutumisen muodossa, mikä tapahtuu sitä helpommin, mitä enemmän valtion velat kasvavat ja mitä enemmän osakeyhtiöt keskittävät käsiinsä paitsi kuljetuksen myös itse tuotannonkin ja tekevät edelleen pörssin keskuspaikakseen. Siitä on havainnollisena esimerkkinä paitsi Amerikka myös uusin Ranskan tasavalta ja onpa kunnan Sveitsikin tehnyt voitavansa tällä alalla. Ettei tämä hallituksen ja pörssin veljesliitto kuitenkaan vaadi demokraattista tasavaltaa, siitä on osoituksena paitsi Englanti myös uusi Saksan valtakunta, missä ei voi sanoa, kummanko yleinen äänioikeus on kohottanut ylemmäksi, Bismarckin vaiko Bleichröderin. Ja vihdoin omistava luokka vallitsee suoranaisesti yleisen äänioikeuden avulla. Niin kauan kuin sorrettu luokka, siis tässä tapauksessa proletariaatti, ei ole vielä kypsä vapauttamaan itseään, niin kauan sen enemmistö pitää olemassaolevaa yhteiskuntajärjes-

tystä ainoana mahdollisena ja kulkee poliittisesti kapitalistiluokan hännässä, muodostaa sen äärimmäisen vasemman siiven. Mutta sitä mukaa kuin se kypsyy vapauttamaan itsensä, sitä mukaa se järjestäytyy omaksi puolueeksi, valitsee omia edustajiansa eikä kapitalistien edustajia. Yleinen äänioikeus on siten työväenluokan kypsyyden mittari. Sen enempää se ei voi olla eikä tule koskaan olemaan nykyisessä valtiossa; mutta sekin riittää. Sinä päivänä, jolloin yleisen äänioikeuden lämpömittari osoittaa työläisten keskuudessa kiehumapistettä, he tietävät niin kuin kapitalistitkin, mitä on tehtävä.

Valtio ei siis ole ollut olemassa iänikuisesti. On ollut yhteiskuntia, jotka ovat tulleet toimeen ilman sitä ja joilla ei ole ollut aavistustakaan valtiosta eikä valtiovallasta. Taloudellisen kehityksen tietyssä vaiheessa, mihin välttämättömästi liittyy yhteiskunnan jakautuminen luokkiin, valtio kävi tämän jakautumisen vuoksi välttämättömäksi. Nyt lähestymme nopein askelin sellaista tuotannon kehitystasetta, jolloin näiden luokkien olemassaolo ei ainoastaan ole lakannut olemasta välttämättömyys, vaan on muo-
dostumassa tuotannon suoranaiseksi esteeksi. Luokat häviävät yhtä välttämättömästi, kuin ne ennen syntyivät. Niiden hävitessä häviää väistämättömästi myös valtio. Yhteiskunta, joka järjestää tuottajien vapaamman ja tasa-arvoisemman assosiaation pohjalla uudelleen tuotannon, siirtää koko valtiokoneiston sinne, minne se silloin on kuuluva: muinaismuistojen museoon, rukin ja pronssikirveen viereen.

* * *

Sivistyskausi on siis edellä esitetyn mukaan se yhteiskunnan kehitystaste, jolloin työnjako ja tästä johtuva yksilöiden välinen vaihto sekä näitä kumpaakin yhdistävä tavaratuotanto kehittyvät kärkeimmilleen ja mullistavat koko entisen yhteiskunnan.

Yhteiskunnan kaikilla aikaisemmilla kehitystasteilla tuotanto oli oleellisesti yhteistä, samoin myös kulutus oli suurempien tai pienempien kommunististen yhteisöjen sisäistä välitöntä tuotteiden jakoa. Tämä tuotannon yhteisyys oli rajoittunut mitä ahtaampiin puitteisiin, mutta johti samalla kuitenkin siihen, että tuottajat olivat oman tuotannollisen toimintansa ja tuotteidensa herroja. He tiesivät, miten tuotteen käy: he kuluttaisivat sen, se ei lähtisi heidän käsistään, ja niin kauan kuin tuotantoa harjoitetaan tällä perustalla, se ei voi kasvaa tuottajia voimakkaammaksi eikä synnyttää mitään heille vieraita aavemaisia voimia, kuten asian laita on säännöllisesti ja väistämättömästi sivistyskaudella.

Mutta tähän tuotantoprosessiin tunkeutuu vähitellen työnjako. Se horjuttaa tuotannon ja omistuksen yhteisyyden perustaa,

tekee yksityisomistuksen yleiseksi säännöksi ja synnyttää siten eri henkilöiden välisen vaihdon — miten se tapahtuu, sitä olemme tutkineet edellä. Tavaratuotanto muodostuu vähitellen vallitsevaksi tuotantomuodoksi.

Tavaratuotannon vallitessa, jolloin ei tuoteta enää omaa tarvetta, vaan vaihtoa varten, tuotteet siirtyvät välttämättä käsistä toisiin. Tuottaja luovuttaa tuotteensa vaihdossa eikä hän tiedä enää, miten sen käy. Kun raha ja samalla kauppias ryhtyy välittäjäksi tuottajien välille, vaihtotoiminta muodostuu entistä mutkikkaammaksi ja tuotteiden lopullinen kohtalo entistä epämääräisemmäksi. Kauppiaita on paljon, eikä kukaan heistä tiedä, mitä toinen tekee. Tavarat eivät enää siirry ainoastaan kädestä käteen, vaan myös markkinoilta markkinoille; tuottajat ovat menettäneet valtansa elinpiirinsä koko tuotannon suhteen, mutta kauppiaatkaan eivät ole sitä saaneet. Tuottajat ja tuotanto jäävät sattuman varaan.

Mutta sattuma on vain yhteenkuuluvaisuuden toinen puoli, toista sanotaan välttämättömyydeksi. Luonnossa, jossa niin ikään sattuma näyttää vallitsevan, olemme todistaneet jo kauan sitten sisäisen välttämättömyyden ja lainmukaisuuden vallitsevan kullakin eri alalla ja määräävän tämän sattuman. Mutta mikä on totta luonnossa, se on totta myös yhteiskunnassa. Kuta enemmän jokin yhteiskunnallinen toiminta, sarja yhteiskunnallisia ilmiöitä käy ihmisten tietoiselle valvonnalle ylivoimaiseksi, kasvaa heitä voimakkaammaksi, kuta enemmän tuo toiminta näyttää jäävän pelkän sattuman varaan, sitä enemmän vaikuttavat luonnon välttämättömyydellä tähän sattumaan sille ominaiset sisäiset lait. Samanlaiset lait hallitsevat myös tavaratuotannon ja tavaravaihdon sattumia; yksityiselle tuottajalle ja vaihtajalle ne ovat vieraita, aluksi jopa tuntemattomia voimia, joiden luonne saadaan vain vaivoin tutkituksi ja selville. Nämä tavaratuotannon taloudelliset lait muuntelevat tämän tuotantomuodon eri kehitysasteitten mukaan; mutta ylipäänsä koko sivistyskausi on niiden herruuden alainen. Ja vielä tätä nykyäkin tuote hallitsee tuottajiansa; vielä tänäänkään yhteiskunnallista tuotantoa kokonaisuudessaan ei säännöstellä yhteisesti harkitun suunnitelman mukaan, vaan sitä säännöstelevät sokeat lait, jotka ilmenevät alkuvoimaisina, viime kädessä aika ajoittaisten kauppapulien myrskyinä.

Ylempänä näimme, että ihmistyövoima muodostuu varsinkin aikaisella tuotannon kehitysasteella kykeneväksi luomaan melkoista enemmän tuotteita kuin mitä tuottajan toimeentuloon tarvitaan ja että tämä kehitysaste on pääasiassa se sama aste, jolloin saavat alkunsa työnjako ja yksilöiden välinen vaihto. Eikä kestänyt enää kauan, kun keksittiin se suuri „totuus”, että ihminenkin voi olla tavaraa, että ihmisvoimaa voidaan vaihtaa ja käyttää, kun ihmisestä tehdään orja. Ihmiset olivat tuskin alka-

neet vaihtaa, kun heitäkin jo ruvettiin vaihtamaan. Tekijästä tuli teon kohde ihmisten tahdosta riippumatta.

Samalla kun syntyi orjuus, joka sivistyskaudella kehittyi täydelliseksi, samalla tapahtui myös ensimmäinen suuri yhteiskunnan jakautuminen riistävään ja riistettävään luokkaan. Tämä jako on ollut olemassa koko sivistyskauden ajan. Orjuus on ensimmäinen, vanhan ajan maailmalle ominainen riiston muoto; sitä seuraa keskiajalla maaorjuus, uudella ajalla palkkatyö. Nämä ovat orjuuden kolme suurta muotoa, luonteenomaisia sivistyskauden kolmelle suurelle ajanjaksolle; julkinen ja sitten viime aikoina naamioitu orjuus on ollut sivilisaation alituisena seuralaisena.

Sille tavaratuotannon asteelle, josta sivistyskausi alkaa, on taloudellisesti luonteenomaista seuraava: 1) metalliraha ja samalla rahapääoma, korko ja koronkiskonta; 2) kauppiat tuottajien välisenä välittäjäluokkana; 3) maan yksityisomistus ja hypoteekki ja 4) orjatyö vallitsevana tuotantomuotona. Sivistyskautta vastaava ja sen aikana vallitsevaksi vakiintunut perhemuoto on yksivaiheisuus, miehen herruus vaimon suhteen, ja yksityinen perhe on yhteiskunnan taloudellinen perusyksikkö. Sivistyskauden yhteiskunnan yhdyssiteenä on valtio, joka kaikkina tyypillisinä aikakausina on poikkeuksetta vallitsevan luokan valtio ja pysyy kaikissa tapauksissa oikeastaan koneistona, jonka avulla sorrettu, riistetty luokka pidetään kurissa. Sivistyskaudelle on kuvaavaa vielä: toisaalta kaupungin ja maaseudun välisen vastakohtan vakiintuminen koko yhteiskunnallisen työnjaon perustaksi, toisaalta testamenttaus, minkä ansiosta omaisuuden haltija voi kuolemansakin jälkeen määrätä omaisuudestaan. Tämä instituutio, joka oli suoranainen isku vanhalle sukulaitokselle, oli Ateenassa aina Soloniin asti tuntematon; Roomassa se tuli käytäntöön jo aikaisin, mutta emme tiedä milloin¹: saksalaisilla saattoivat sen käytäntöön papit, jotta kunnan saksalainen olisi saanut esteettömästi lahjoittaa kirkolle perintöosansa.

Tämän perusjärjestyksen avulla sivistyskausi on saanut aikaan sellaista, mihin vanha suku yhteiskunta ei läheskään

¹ Lassallen „System der erworbenen Rechte” („Hankittujen oikeuksien järjestelmä”) punoutuu toisessa osassaan pääasiallisesti sen väitteeseen ympärille, että roomalainen testamentti on yhtä vanha kuin Rooma itsekkin, että Rooman historiassa ei koskaan ole ollut „testamenttonta aikaa”; testamentti on syntynyt muka esiroomalaisena aikana vainajain palvonnasta. Uskollisena vanhalle hegeliläisyydelle Lassalle ei johda roomalaisia oikeussäännöksiä roomalaisten yhteiskunnallisista olosuhteista, vaan „spekulatiivisesta” tahto-„käsitteestä”, ja päättyy tällöin tähän kokonaan epähistorialliseen väitteeseen. Sitä ei kannata ihmetellä kirjassa, joka saman spekulatiivisen käsitteen nojalla päättyy johtopäätökseen, että roomalaisessa perimyksessä omaisuuden siirto oli ollut pelkkä sivuasia. Lassalle ei ainoastaan usko roomalaisten, varsinkin varhaisemman ajan, lainoppineiden illuusioita, hän menee vielä heitä pitemmälle. (*Engelsin huomautus.*)

pystynyt. Mutta se on saanut sen aikaan kiihottamalla ihmisissä mitä alhaisimpia viettejä ja intohimoja ja kehittämällä niitä kaikkien muitten taipumusten kustannuksella. Halpamainen ahneus on ollut sivistyskauden liikkeellepanevana voimana sen ensi päivästä aina tähän asti, ja rikkaus, taas rikkaus ja vielä kerran rikkaus, ei yhteiskunnan, vaan viheliäisen yksilön rikkaus, on ollut sen ainoana määräävänä tarkoituseränä. Jos kohta tuon yhteiskunnan helmassa on samalla jatkuvasti kehittynyt tiede ja ollut useita taiteen korkeimman kukoistuksen kausia, niin se on johtunut vain siitä, että ilman sitä meidän aikamme koko rikkauten kasaaminen olisi ollut mahdotonta.

Koska sivilisaation perustana on toisen luokan harjoittama toisen luokan riisto, niin sen koko kehitys tapahtuu jatkuvasti ristiriitaisena. Kaikkalainen tuotannon edistyminen merkitsee samalla sorretun luokan, ts. valtaenemmistön aseman huononemista. Kaikki, mikä on toiselle hyväksi, on välttämättömästi pahaksi toiselle, jokainen toisen luokan uusi vapaus merkitsee toisen luokan sorron lisääntymistä. Räikeimpänä todistuksena siitä on konetyön käyttöönotto, minkä vaikutukset tunnetaan tätä nykyä yleisesti. Jos kohta raakalaisilla tuskin voitiin havaita eroa oikeuksien ja velvollisuuksien välillä, kuten olemme nähneet, niin sivilisaatio tekee typerimmällekin selväksi kummankin eroavaisuuden ja vastakohtaisuuden antamalla toiselle luokalle miltei kaikki oikeudet ja määräämällä toiselle taas miltei kaikki velvollisuudet.

Mutta näin ei saa olla. Mikä on hyvä vallassaolevalle luokalle, sen pitäisi olla hyvä koko yhteiskunnalle, jonka kanssa vallassaoleva luokka itsensä identifioi. Mitä pitemmälle siis sivilisaatio edistyy, sitä enemmän sen täytyy peitellä rakkauden verholla niitä epäkohtia, jotka se itse on välttämättömyyden pakosta luonut, kaunistella niitä tai kieltää ne kokonaan, sanalla sanoen turvautua sovinnaiseen ulkokultaisuuteen, jota eivät tunteneet aikaisemmat yhteiskuntamuodot eivätkä edes sivistyskaudenkaan ensi asteet ja joka lopuksi huipentuu väitteeksi: riistävä luokka riistää sorrettua luokkaa vain ja yksinomaan sorretun luokan omaksi eduksi; ja kun sorrettu luokka ei sitä huomaa, vaan alkaa vielä kapinoidakin, niin se on mitä halpamaisinta kiittämättömyyttä hyväntekijöitä, riistäjiä, kohtaan¹.

¹ Aikomuksenani oli aluksi esittää Morganin ja oman arvosteluni ohella se loistava sivilisaation arvostelu, jonka tapaa Charles Fourier'n teoksissa eri kohdissa. Ikävä kyllä minulla ei ole siihen aikaa. Huomautan vain, että jo Fourier pitää yksiavioisuutta ja maanomistusta sivilisaation päätunnusmerkeinä ja sanoo sivilisaation olevan rikkaitten sotaa köyhiä vastaan. Niin ikään huomaamme jo hänen käsittävän syvällisesti sen, että kaikissa puutteellisissa, vastakohtaisuuksien runtelemissa yhteiskunnissa taloudellisina yksikköinä ovat erilliset perheet (*les familles incohérentes*). (*Engelsin huomautus.*)

Ja nyt lopuksi Morganin arvostelma sivilisaatiosta: „Sivilisaation alettua rikkauden kasvu on käynyt niin suunnattomaksi, rikkauden muodot niin moninaisiksi, sen käyttö niin laajaperäiseksi ja sitä hoidetaan niin taitavasti omistajan eduksi, että tämä rikkaus on muodostunut kansanvastaiseksi voittamattomaksi mahdiksi. Ihmisäly seisoo neuvottomana ja sidottuna aikaansaannoksensa edessä. Mutta sittenkin on koittava aika, jolloin ihmisjärki vahvistuu vallitakseen rikkautta ja jolloin se on määräävä sekä valtion ja valtion suojeleman omaisuuden välisen suhteen että myös omistajien oikeuksien rajat. Yhteiskunnan edut ovat yksityisetuihin verraten ehdottomasti etutilalla, ja kumpaisetkin täytyy saattaa oikeudenmukaiseen ja sopusointuiseen suhteeseen. Pelkkä rikkauden tavoittelu ei ole ihmiskunnan lopputarkoitus, jos suinkin edistys pysyy lakina tulevaisuudessa, niin kuin se on ollut lakina menneisyydessä. Aika, joka on kulunut sivilisaation alkamisesta, on vain pieni murto-osa ihmiskunnan elämästä ajasta ja vain pieni murto-osa ajasta, joka sillä on vielä elettävänä. Se historiallinen elämänura, jonka lopputarkoituksena on vain rikkaus, uhkaa päättyä yhteiskunnan hajoamiseen, sillä sellainen ura sisältää sinänsä oman turmionsa ainekset. Kansanvaltaisuus hallinnassa, veljeys yhteiskunnassa, oikeuksien tasa-arvoisuus, yleinen valistus — nämä siunaavat sen lähinnä korkeamman yhteiskunta-asteen, jonka hyväksi kokemus, ymmärrys ja tiede alati ahertavat. *Se on oleva — joskin korkeammassa muodossa — muinoisten sukujen vapauden, yhdenvertaisuuden ja veljeyden ennallistumista*” (Morgan, „Ancient Society”, s. 552).

Kirjoitettu maalís- — kesäkuussa 1884

Ilmestyi ensimmäisen kerran erillisenä laitoksena Zürichissä 1884

Julkaistaan neljännen painoksen mukaan Suomennos saksasta

F. ENGELS

—

MARX JA „UUSI REININ LEHTI“ (1848—1849)

Helmikuun vallankumouksen alkaessa Saksan kommunistisen puolueen, kuten me sitä nimitimme, muodosti vähälukuinen ydinjoukko, Kommunistien liitto, joka oli järjestetty salaiseksi propagandayhdistykseksi. Liitto oli salainen vain siksi, että siihen aikaan Saksassa ei ollut liittoutumis- eikä kokoontumisvapautta. Niiden ulkomaisten työväenyhdistysten lisäksi, joiden keskuudesta Liitto hankki itselleen jäseniä, sillä oli noin kolmisenkymmentä yhdistystä eli osastoa itse Saksassa ja lisäksi erinäisiä jäseniä monilla paikkakunnilla. Mutta tällä vähäisellä taisteluosastolla oli *Marxin* persoonassa ensiluokkainen johtaja, johtaja, jota kaikki mielisuosiolla kuuntelivat, ja hänen ansiostaan sillä oli periaatteellinen ja taktillinen ohjelma, joka on säilyttänyt täydellisesti merkityksensä meidän päiviimme saakka, — „*Kommunistinen manifesti*“.

Tällä haavaa meitä kiinnostaa ennen muuta ohjelman taktillinen osa. Sen yleiset perusajatukset olivat seuraavat:

„Kommunistit eivät ole erikoinen puolue muiden työväenpuolueiden vastakohtana.

Heillä ei ole mitään koko proletariaatin eduista eriviä etuja.

He eivät esitä mitään erikoisia periaatteita, joiden mukaiseksi he tahtoisivat kaavata proletaarisen liikkeen.

Kommunistit eroavat muista proletaarisisista puolueista toisaalta vain siinä, että eri kansakuntien proletarien taistelussa he nostavat esiin ja tekevät tunnetuiksi koko proletariaatin *yhteisiä, kansallisuudesta riippumattomia etuja*, ja toisaalta siinä, että proletariaatin ja porvariston välisen taistelun eri kehitysasteilla he aina edustavat *koko liikkeen etua*.

Kommunistit ovat siis *käytännöllisesti* päättäväisin, aina eteenpäin kannustava työväenpuolueiden osa kaikissa maissa; *teoreettisesti* he käsittävät paremmin kuin proletariaatin muu joukko proletaarisen liikkeen edellytykset, kulun ja yleiset tulokset”¹.

Saksan puolueesta sanottiin muun muassa:

„Saksassa kommunistinen puolue taistelee, mikäli porvaristo esiintyy kumouksellisena, yhdessä porvariston kanssa rajatonta yksinvaltaa vastaan, feodaalista maanomistusta ja taantumuksellista pikkuporvaristoa vastaan.

Mutta se ei laiminlyö hetkeäkään saadakseen työläiset mahdollisimman selvästi tietämään porvariston ja proletariaatin välisen vihamielisen vastakkaisuuden, jotta Saksan työläiset voisivat heti käyttää kaikkia niitä yhteiskunnallisia ja poliittisia edellytyksiä, jotka porvariston täytyy valtansa mukana synnyttää, aseina porvaristoa vastaan, jotta taantumuksellisten luokkien kukistamisen jälkeen Saksassa alkaisi heti taistelu itse porvaristoa vastaan.

Saksaan kommunistit kohdistavat päähuomionsa, koska Saksa elää porvarillisen vallankumouksen aattoa” jne. („Manifesti”, IV luku)².

Mikään taktillinen ohjelma ei ole vielä milloinkaan pitänyt siinä määrin paikkaansa kuin tämä. Se esitettiin vallankumouksen aattona ja läpäisi tämän vallankumouksen koetuksen; ja joka kerta, kun jokin työväenpuolue on myöhemmin poikennut siitä toiminnassaan, se on saanut maksaa jokaisesta poikkeamisesta. Ja nykyisinkin, miltei neljäkymmentä vuotta myöhemmin, se on johtolankana kaikille päättäväisille ja tietoisille työväenpuolueille Euroopassa — aina Madridista Pietariin saakka.

Pariisin helmikuun tapahtumat jouduttivat lähenemässä ollutta Saksan vallankumousta ja muuttivat siten sen luonnetta. Sen sijaan, että olisi voittanut omin voimin, Saksan porvaristo voitti Ranskan työväenvallankumouksen vanavedessä kulkien. Se ei ollut ehtinyt vielä selviytyä lopullisesti vanhoista vihollisistaan — rajattomasta yksinvallasta, feodaalisesta maanomistuksesta, virkavallasta, pelkurimaisesta pikkuporvaristosta, — kun sen piti jo kääntää rintama uutta vihollista, proletariaattia vastaan. Mutta siinä samassa tuntui Saksan taloudellisten olojen vaikutus, jotka Ranskaan ja Englantiin verraten olivat hyvin takapajuiset, ja noista oloista johtuen yhtä takapajuisten luokkasuhteiden vaikutus.

¹ Kursivointi tässä sitaatissa on Engelsin. Ks. tämän teoksen ensimmäistä osaa, suomenkiel. painos, s. 19. *Toim.*

² Sama, ss. 36—37. *Toim.*

Saksan porvaristolla, joka oli vasta alkanut luoda omaa suurteollisuuttaan, ei ollut voimaa eikä miehuullisuutta, mikä on välttämätöntä ehdottoman herruuden valloittamiseksi valtiossa, eikä myöskään pakottavaa tarvetta valloittaa sitä; proletariaatti taas, joka oli yhtä kehittymätöntä, täydellisessä henkisessä orjuudessa kasvanutta, järjestymätöntä ja joka ei vielä kyennytkään järjestymään itsenäisesti, tajusi vain hämärästi omien ja porvariston etujen syvän vastakkaisuuden. Sen vuoksi, vaikka se asiallisesti olikin porvariston uhkaava vastustaja, se jäi siitä huolimatta porvariston poliittiseksi lisäkkeeksi. Porvaristo, jota ei ollut pelästyttänyt se, mitä Saksan proletariaatti oli, vaan se, mikä siitä uhkasi tulla ja mikä Ranskan proletariaatti jo oli, näki vain yhden pelastuksen, sen, että tehdään vaikka minkälainen, vaikkapa mitä pelkurimaisin kompromissi monarkian ja aateliston kanssa; proletariaatti taas, joka ei vielä käsittänyt historiallista tehtävänsä, oli alussa valtaosaltaan pakotettu täyttämään porvariston edistyksellisen, vasemmistolaisimman siiven tehtävää. Saksan työläisten täytyi ennen kaikkea valloittaa itselleen ne oikeudet, jotka olivat heille tarpeen itsenäisen luokkapuolueen järjestämistä varten: paino-, liittoutumis- ja kokoontumisvapaus, — oikeudet, jotka porvariston itsensä oli valloitettava oman herruutensa hyväksi, mutta joita se työläisten edessä tuntemansa pelon vuoksi alkoi nyt näiltä kiistää. Liiton pari-, kolmesataa hajallista jäsentä hukkui niihin valtaviin joukkoihin, jotka yhtäkkiä olivat joutuneet liikkeeseen. Sen vuoksi Saksan proletariaatti ilmaantui ensi kerralla poliittiselle areenalle aluksi äärimmäisen demokraattisena puolueena.

Tämä määräsi lippumme, kun ryhdyimme perustamaan Saksassa suurta sanomalehteä. Tänä lippuna saattoi olla vain demokratian lippu, mutta sellaisen demokratian, joka toi kaikkialla ja kaikissa eri tapauksissa esiin oman erityisen proletaarisuuden luonteensa, mitä se ei vielä voinut kirjoittaa kerta kaikkiaan ja lähtemättömästi lippuunsa. Ellemme olisi sitä tehneet, ellemme olisi halunneet liittyä liikkeeseen sen jo olemassa olleella, etumaisella ja tosiasiallisesti proletaarisella siivellä ja sysätä tätä liikettä eteenpäin, niin meille ei olisi jäänyt muuta neuvoa kuin julistaa kommunismia jossain syrjäseudun lehtipahasessa ja perustaa suuren toimintapuolueen asemesta pieni lahkokunta. Mutta korpisaarnaajan osaan me emme enää sopineet: emme me sitä varten olleet ottaneet niin hyvin selvää utopisteista ja laati- neet omaa ohjelmaamme.

Kun saavuimme Kölniin, niin demokraatit ja osaksi myös kommunistit olivat jo alkaneet valmistella siellä suuren sanomalehden perustamista. Siitä haluttiin tehdä puhtaasti paikallinen, kölniläinen lehti ja meidät tahdottiin häätää Berliiniin. Mutta

24 tunnissa me valloitimme pääasiallisesti Marxin ansiosta asemat; lehti oli meidän; mutta me suostuimme ottamaan toimistuskuntaan *Heinrich Bürgersin*. Tämä kirjoitti (toiseen numeroon) *yhden* kirjoituksen, ja sen jälkeen häneltä ei muuta saatukaan.

Me tarvitsimme nimenomaan Kölnin emmekä Berliiniä. Ensinnäkin Köln oli Reinin maakunnan keskus, ja tämä maakunta oli kokenut Ranskan vallankumouksen, omaksunut Napoleonin Lakikokoelman kautta *nykyaikaisen* oikeuskäsityksen, kehittänyt alueellaan melkoisen suurteollisuuden ja yleensä se oli silloin kaikin puolin Saksan kehittynein osa. Omien havaintojemme perusteella me tunsimme silloisen Berliinin liiankin hyvin, sen vasta syntymässä olleen porvariston, sen sanoissa rohkean, mutta todellisuudessa pelkurimaisen ja orjailevan pikkuporvariston, sen vielä aivan kehittymättömät työläiset, sen lukemattomat byrokraatit, hovi- ja aatelisväen, sen kaikki erikoisuudet kaupunkina, joka on vain „hallituskapunki”. Mutta ratkaiseva merkitys oli sillä seikalla, että Berliinissä oli voimassa viheliäinen preussilainen maanlaki ja poliittisia juttuja hoitivat ammattituomarit; Reinillä sen sijaan oli voimassa Napoleonin Lakikokoelma, joka ei tuntenut painojuttuja, koska se lähti sensuurin olemassaolemista, ja vain poliittisen *rikoksen* eikä rikkomuksen vuoksi vedettiin valamiesoikeuteen. Vallankumouksen *jälkeen* nuori Schlöffel sai Berliinissä tyhjänpäiväisestä asiasta vuoden tuomion, mutta Reinillä meillä oli ehdoton painovapaus ja me käytimme sitä viimeistä mahdollisuutta myöten.

Me ryhdyimme julkaisemaan lehteä kesäkuun 1. p:nä 1848 hyvin pienellä osakepääomalla, josta vain pieni osa oli maksettua; ja itse osakkaatkin olivat enemmänkin kuin epäluotettavia. Heti ensimmäisen numeron jälkeen puolet heistä hylkäsi meidät, ja kuukauden lopussa heistä ei jäänyt ainoatakaan.

Toimituksen peruslakina oli yksinkertaisesti Marxin diktatuuri. Suuri päivälehti, jonka pitää ilmestyä määrätuntina, ei voi minkään muun peruslain pohjalla ajaa johdonmukaisesti kantansa. Sitä paitsi Marxin diktatuuri oli meistä tässä kysymyksessä jotenkin itsestään selvää, kiistatonta, ja me kaikki suostuimme siihen mielellämme. Pääasiallisesti hänen teräväjärkisyytensä ja lujan kantansa ansiosta lehdestä tuli vallankumousvuosien tunnetuin saksalainen lehti.

„Uuden Reinin Lehden” poliittinen ohjelma koostui kahdesta pääkohdasta: yhtenäinen, jakamaton, demokraattinen Saksan tasavalta ja Venäjä-vastainen sota, johon liittyy Puolan ennallistaminen.

Pikkuporvarilliset demokraatit olivat silloin jakaantuneet kahteen ryhmään: pohjoissaksalaiseen, joka halusi demokraattista preussilaista keisaria, ja eteläsaksalaiseen, joka silloin oli miltei

kokonaan badenilainen ja halusi muuttaa Saksan Sveitsin malliseksi liittotasavallaksi. Meidän täytyi taistella kumpaakin ryhmää vastaan. Kumpikin, sekä Saksan preussilaistaminen että sen lukuisiksi pikkuvaltioiksi pirstoutumisen ikuistaminen, oli yhtä pahasti ristiriidassa proletariaatin etujen kanssa. Proletariaatin edut vaativat kärkevästi Saksan lopullista yhdistämistä yhdeksi *kansakunnaksi*, mikä yksin vain saattoi puhdistaa kaikista menneisyydeltä perityistä haitoista sen taistelulentän, jolla proletariaatin ja porvariston tuli mitellä voimiaan. Mutta maan yhteenliittäminen Preussin johdolla oli samalla kokonaan ristiriidassa proletariaatin etujen kanssa: Preussin valtio kaikkine järjestelmineen, perinteineen ja hallitsijasukuineen olikin juuri ainoa vallankumouksen vakava sisäinen vihollinen Saksassa, ja vallankumouksen piti se kukistaa; sitä paitsi Preussi saattoi yhdistää Saksan vain raatelemalla sen, vain erottamalla siitä saksalaisen Itävallan. Preussin valtion hajoaminen, Itävallan valtion luhistuminen, Saksan todellinen yhdistäminen tasavallaksi — vain sellainen saattoi olla vallankumouksellinen ohjelmamme lähikaudeksi. Se voitiin toteuttaa Venäjää vastaan käytävän sodan avulla ja vain siten. Tähän kohtaan vielä palaan.

Yleensä lehden sävy ei ollut lainkaan juhlallinen, vakava tai kiihkomielinen. Meillä oli vain halpamaisia vihollisia ja me suhtauduimme poikkeuksetta kaikkiin heihin äärimmäisen ylenkatseellisesti. Vehkeilevä monarkia, suosikkikunta, aatelisto, „Kreuzzeitung” — sanalla sanoen koko yhtynyt „taantumus”, joka herätti poroporvarissa sellaista siveellistä suuttumusta, — sai meidän puoleltamme osakseen vain naurua ja pilkkaa. Emmekä me suhtautuneet sen paremmin myöskään uusiin, vallankumouksen luomiin epäjumaliin: maaliskuun ministereihin, Frankfurtin ja Berliinin kokouksiin sekä niiden oikeistolaisiin ja vasemmistolaisiin. Heti ensimmäisen numeron alussa oli kirjoitus, jossa tehtiin pilaa Frankfurtin parlamentin mitättömyydestä, siinä pidettyjen tavattoman pitkien puheiden hyödyttömyydestä, sen pelkurimaisten päätöslauselmien joutavanpäiväisyydestä. Se maksoi meille puolet osakkaistamme. Frankfurtin parlamentti ei ollut edes väittelyklubi; siellä ei väiteltä juuri lainkaan, vaan useimpien luettiin edeltäpäin valmistettuja akateemisia traktaatteja ja hyväksyttiin ponsia, joiden piti innoittaa saksalaista poroporvaria, mutta jotka eivät kuitenkaan kiinnostaneet ketään.

Berliinin kokouksella oli jo suurempi merkitys: se oli reaalistia voimaa vastassa, se ei käynyt väittelyjä eikä tehnyt päätöksiä tyhjällä paikalla, Frankfurtin kokouksen pilvilinnoissa. Siksi siihen kiinnitettiin enemmän huomiota. Mutta sikäläisiinkin vasemmiston epäjumaliin — Schulze-Delitzshiin, Berendsiin, Elsneriin, Steiniin jne. — me suhtauduimme yhtä jyrkästi kuin frankfurtilaisiin; me paljastimme armotta heidän horjuvaisuu-

tensa, arkuutensa ja pikkumaisen laskelmointinsa osoittaen heille, kuinka he kompromisseillaan askel askeleelta pettivät vallankumousta yhä enemmän. Se aiheutti tietysti kauhua demokraattisten pikkuporvarien keskuudessa, jotka juuri vasta olivat tekaisseet itselleen nuo epäjumalat omaa käyttöönsä varten. Mutta meille tuo kauhu oli osoituksena siitä, että olimme osuneet suoraan maaliin.

Aivan samoin me esiinnyimme myös sitä pikkuporvariston innokkaasti levittämää harhaluuloa vastaan, että vallankumous oli muka päättynyt maaliskuun päiviin ja että nyt oli vain korjattava sen kantamat hedelmät. Meidän kannaltamme hehmi- ja maaliskuu saattoivat merkitä todellista vallankumousta vain siinä tapauksessa, jos ne eivät olisi päättäneet, vaan päinvastoin aloittaneet pitkäaikaisen vallankumouksellisen liikkeen, jossa kansa samoin kuin Ranskan suuren vallankumouksen aikana olisi kehittynyt taistelunsa kulussa, puolueet olisivat erottuneet yhä jyrkemmin toisistaan, kunnes ne vihdoin olisivat täydellisesti vastanneet suuria luokkia: porvaristoa, pikkuporvaristoa ja proletariaattia,— ja proletariaatti olisi vallannut monien taistelujen tuloksena aseman toisensa jälkeen. Sen vuoksi me esiinnyimme myös demokraattista pikkuporvaristoa vastaan kaikkialla, missä se yritti hämätä pikkuporvariston ja proletariaatin luokka-aseman vastakohtaisuuden lempifraasillaan: „Mehän kaikki haluamme samaa, kaikki erimielisyydet ovat pelkästään väärinkäsityksen tulosta”. Mutta mitä vähemmän me sallimme pikkuporvariston luoda itselleen väärää käsitystä proletaarisesta demokratiastamme, sitä sävyisämmäksi ja myöntäväisemmäksi se meidän suhteen muuttui. Mitä jyrkemmin ja päättäväisemmin sitä vastaan esiinnyttään, sitä peräänantavammaksi se käy, sitä enemmän se tekee myönnytyksiä työväenpuolueelle. Siitä me olemme tulleet vakuuttuneiksi.

Ja lopuksi, me paljastimme erilaisten niin sanottujen kansaliskokousten parlamenttikretinismen (Marxin sanonta). Nuo herrat päästivät käsistään kaikki vallan välineet luovuttaen ne — osaksi vapaaehtoisesti — takaisin hallituksille. Jälleen lujittuneiden taantumuksellisten hallitusten rinnalla Berliinissä ja Frankfurtissa oli voimattomia kokouksia, jotka kuitenkin luulivat tehoittomien päätöslauselmiensa mullistavan maailman. Tuon idioottimaisen itsepetoksen uhreiksi joutuivat kaikki, äärimmäistä vasemmistoa myöten. Ja me toistelimme heille: teidän parlamenttivoittoinne on oleva samalla myös teidän tosiasiallinen tappionne.

Ja niin tapahtuikin sekä Berliinissä että Frankfurtissa. Kun „vasemmisto” sai enemmistön, niin hallitus hajotti kokouksen; se saattoi tehdä sen, siksi kun kokous oli menettänyt kansan luottamuksen.

Kun myöhemmin luin *Bougeart'in* kirjan *Maratista*¹, niin näin, että me olimme monessa suhteessa jäljitelleet tietämättämme todellisen (eikä rojalistien väärentämän) „kansan ystävän” suurta esikuvaa ja että koko se raivokas ulvonta ja historianväärennys, jonka vuoksi melkein kokonaisen vuosisadan aikana tunnettiin vain väärennetty kuva Maratista, on selitettävissä vain sillä, että hän repi armotta naamion senaikaisilta epäjumalilta — La Fayetteelta, Baillylta ja muilta paljastaen näiden persoonassa jo parantumattomia vallankumouksen kavaltajia, ja sen lisäksi sillä, että hän enempää kuin mekään ei pitänyt vallankumousta päättyneenä ja halusi, että se olisi julistettu keskeyttömäksi.

Me ilmoitimme avoimesti, että edustamamme suunta voi aloittaa taistelun puolueemme todellisten päämäärien saavuttamiseksi vasta silloin, kun vallassa on Saksan virallisista puolueista kaikkein äärimmäisin: sen suhteen me siirryimme silloin oppositioon.

Mutta tapahtumat pitivät huolen siitä, että saksalaisiin vastustajiin kohdistamamme pilkan ohella kajahti myös tulisen kiihkon ääni. Pariisin työläisten kapina vuoden 1848 kesäkuussa tapasi meidät vartiopaikalla. Heti ensimmäisen laukauksen jälkeen me asetuimme päättäväisesti kapinallisten puolelle. Heidän tappionsa jälkeen Marx kunnioitti voitettujen muistoa eräällä mitä vaikuttavimmalla kirjoituksellaan².

Silloin viimeisetkin osakkaat hylkäsivät meidät. Mutta me löysimme tyydytystä siitä, että Saksassa ja miltei koko Euroopassa lehtemme oli ainoa, joka kantoi lyödyn proletariaatin lippua korkealla aikana, jolloin kaikkien maiden porvaristo ja pikkuporvaristo mustasivat voitettuja likaisella parjauksella.

Ulkopolitiikkamme oli yksinkertaista: esiintymiset jokaisen vallankumouksellisen kansan puolustamiseksi, vallankumouksellisen Euroopan kehottaminen yleiseen sotaan eurooppalaisen taantumuksen voimakasta tukea — Venäjää vastaan. Helmikuun 24. pn jälkeen meille oli selvää, että vallankumouksella on vain *yksi* todella pelottava vihollinen — Venäjä ja että taisteluun ryhtyminen käy tuolle viholliselle yhä pakottavammaksi sitä mukaa, kun liike saa yleiseurooppalaisen kantavuuden. Wienin, Milanon ja Berliinin tapahtumien piti pidättää Venäjän hyökkäystä, mutta tuon hyökkäyksen kiertämättömyys kävi sitä varmemmaksi, mitä lähemmäksi Venäjää vallankumous siirtyi. Mutta jos olisi onnistuttu sysäämään Saksa sotaan Venäjää vastaan, niin Habsburgeille ja Hohenzollerneille olisi tullut loppu ja vallankumous olisi voitannut kautta linjan.

¹ Puhe on Bougeart'in kirjasta „Marat, kansan ystävä”, joka ilmestyi Pariisissa v. 1865. *Toim.*

² Ks. *K. Marx ja F. Engels*, Teokset, VI osa, ss. 198—201. *Toim.*

Tämä politiikka kulkee punaisena lankana lehden kaikissa numeroissa aina siihen saakka, kun venäläiset todella hyökkäsivät Unkariin, mikä vahvisti täydellisesti oikeiksi ennustuksemme ja esitti ratkaisevaa osaa vallankumouksen tappiossa.

Kun keväällä 1849 läheni ratkaiseva ottelu, niin lehden sävy kävi numero numerolta yhä jyrkemmäksi ja kiihkeämmäksi. Sleesialaisille talonpojille *Wilhelm Wolff* muistutti „Sleesialaisessa miljardissa” (kahdeksan kirjoitusta) siitä, kuinka feodaalisista rasituksista vapauttamisen yhteydessä kartanonherrat hallituksen avustamina pettivät heitä sekä rahallisesti että maan suhteen, ja vaati miljardin taalerin hyvitystä.

Samaan aikaan sen kanssa ilmestyi huhtikuussa useina johtavina kirjoituksina *Marxin* teos „Palkkatyö ja pääoma”¹, jossa osoitettiin selvästi politiikkamme yhteiskunnallinen päämäärä. Jokainen numero, jokainen ylimääräinen lehti viittasi valmisteltavaan suurtaisteluun, ristiriitojen kärjistymiseen Ranskassa, Italiassa, Saksassa ja Unkarissa. Varsinkin kaikissa huhti- ja toukokuun ylimääräisissä numeroissa kehoitettiin kansaa olemaan taisteluvalmiina.

Koko Saksassa ihmeteltiin meidän rohkeaa esiintymistämme preussilaisessa ensimmäisen luokan linnoituksessa, jossa oli kahdeksantuhantinen varusväki ja päävartio; mutta toimitushuoneessa olleet 8 pyssyä ja 250 patruunaa sekä laojien punaiset jakobiinimyssyt aiheuttivat sen, että upseeriston silmissä meidänkin huoneistomme näytti sellaiselta linnoitukselta, jota ei voida valloittaa yksinkertaisella äkkiryynnäköllä.

Vihdoin toukokuun 18. pnä 1849 tuli isku.

Kapina Dresdenissä ja Elberfeldissä oli kukistettu, kapina Iserlohnissa piiritetty; Reinin maakuntaan ja Westfaleeniin tuotiin suuret määrät sotajoukkoja, joiden piti preussilaisen Reinin alueen väkivaltaisen kukistamisen jälkeen marssia Pfalzia ja Badenia vastaan. Silloin hallitus rohkeni lopulta käydä käsiksi meihinkin. Monet toimituskunnan jäsenet vedettiin oikeudelliseen edesvastuuseen; toiset, ei-preussilaiset, joutuivat karkotetuiksi. Sitä vastaan ei voitu tehdä mitään, kun hallituksen puolella oli kokonainen armeijakunta. Meidän oli pakko luovuttaa linnoituksemme, mutta me peräännyimme ottaen aseet ja varusteet mukaamme, musiikin soidessa ja liehuvana lippunamme viimeinen punainen numero, jossa varoitimme Kölnin työläisiä ryhtymästä toivottomiin kapinoihin ja sanoimme heille:

„Hyvästellessään teitä „Uuden Reinin Lehden” toimittajat kiittävät teitä siitä myötätunnosta, jota olette heitä kohtaan osoittaneet. Heidän viimeisenä sananaan on aina ja kaikkialla: *työväenluokan vapautus!*”

¹ Ks. tämän teoksen ensimmäisen osan ss. 42—72. *Toim.*

Siten „Uusi Reinin Lehti” lopetti ilmestymisensä vähän ennemmin kuin sen ensimmäinen julkaisuvuosi kului umpeen. Vaikka lehden julkaiseminen alettiin miltei ilman rahavaroja,— kuten jo mainitsin, sille ei maksettu luvattua pientä rahasummaa,— sen painosmäärä kohosi jo syyskuussa melkein 5 tuhanteen. Kun Köln julistettiin piiritystilaan, lehti lakkautettiin, ja lokakuun puolivälissä se joutui aloittamaan kaiken alusta. Mutta toukokuussa 1849, sen lakkauttamisen aikoina, sillä oli jälleen 6 000 tilaajaa, silloin kun „Kölnische Zeitungilla” sen oman tunnustuksen mukaan ei ollut 9 000 enempää. Ei ainoallakaan saksalaisella lehdellä ole ollut — ei sitä ennen eikä sen jälkeen — sellaista valtaa ja vaikutusta eikä sellaista taitoa sähköistää proletaarijoukkoja kuin „Uudella Reinin Lehdellä”.

Siitä se sai kiittää ennen kaikkea *Marxia*.

Iskun jälkeen toimitus hajaantui. *Marx* matkusti Pariisiin, jossa kypsyi loppuratkaisu, joka tapahtui kesäkuun 13. p:nä 1849; *Wilhelm Wolff* otti silloin paikkansa Frankfurtin parlamentissa — ajankohtana, jolloin tuon kokouksen tuli valita joko ylhäältä tuleva hajotusmääräys tai vallankumoukseen yhtyminen, minä matkustin Pfalziin ja minusta tuli Willichin vapaaehtoisten osaston adjutantti.

*Kirjoitettu helmikuussa
ja maaliskuun alussa 1884*

*Julkaistu „Sozialdemokrat”
lehdessä maaliskuun 13. p:nä 1884*

*Julkaistaan lehden
tekstin mukaan*

Suomennos venäjänöksestä

F. ENGELS

KOMMUNISTIEN LIITON HISTORIAA

Saksan itsenäisen työväenliikkeen ensimmäinen kausi päättyi kölniläisten kommunistien tuomitsemiseen v. 1852. Nykyisin tuo kausi on miltei unohdettu. Mutta se kesti kuitenkin vuodesta 1836 vuoteen 1852, ja samalla kun saksalaisia työläisiä siirtyi ulkomaille, tämä liike kehittyi melkein kaikissa kulttuurimaissa. Eikä siinä kaikki. Nykyajan kansainvälinen työväenliike on asiallisesti silloisen saksalaisen työväenliikkeen välitöntä jatkoa; tämä liike oli yleensä *ensimmäinen kansainvälinen työväenliike* ja sen riveistä nousi paljon miehiä, jotka esittivät sittemmin johtavaa osaa Kansainvälisessä Työväenliitossa. Ja „Kommunistisen manifestin” teoreettiset periaatteet, jotka Kommunistien liitto piirsi v. 1847 lippuunsa, ovat nykyisin lujimpana kansainvälisenä siteenä Euroopan ja Amerikan koko proletaarisessa liikkeessä.

Tähän saakka on tämän liikkeen yhtenäisestä historiasta ollut olemassa vain yksi peruslähde. Se on niin sanottu musta kirja — Wermuthin ja Stieberin „XIX vuosisadan kommunistiset sala-liitot”, Berliini, 2 osaa, vuodet 1853 ja 1854. Tuo vuosisatamme kahden halpamaisimman poliisiheittiön valheellinen, tahallisia väärennyksiä täynnä oleva sepustus on yhä vieläkin tuota aikakautta käsittelevien ei-kommunististen julkaisujen alkulähteenä.

Se, minkä voin tässä esittää, on vain luonnos, ja sekin vain siltä osalta, mikä koskee itse Liittoa ja mikä on aivan välttämätöntä „Paljastusten” ymmärtämiseksi¹. Ehkä saan vielä

¹ Engels kirjoitti tämän kirjoituksensa johdannoksi Marxin kirjan „Paljastuksia Kölnin kommunistijutusta” kolmanteen painokseen. Ks. *K. Marx ja F. Engels*, Teokset, VIII osa, ss. 503—558. *Toim.*

jolloinkin tilaisuuden muokata sen runsaan aineiston, jonka Marx ja minä olemme koonneet tästä kansainvälisen työväenliikkeen nuoruuskauden mainehikkaasta historiasta.

* * *

Saksalaisten emigranttien vuonna 1834 Pariisissa perustamasta tasavaltalais-demokraattisesta salaisesta Osattomien liitosta erkanivat vuonna 1836 kaikkein äärimmäisimmät, suurimmalta osaltaan proletaariset ainekset ja perustivat uuden salaisen liiton — *Oikeamielisten liiton*. Alkuperäinen Liitto, johon jäi vain kaikkein passiivisimpia aineksia, sellaisia kuin Jakob Venedey, tyrehtyi pian kokonaan: vuoden 1840 jälkeen, sitten kun poliisi oli saanut selville eräitä sen saksalaisia osastoja, siitä jäi jäljelle tuskin varjoakaan. Uusi Liitto kehittyi sitä vastoin verrattain nopeasti. Alun perin se oli sen babeufilaisia¹ perinteitä kannattavan ranskalaisen työväenkommunismiin saksalainen vesa, joka silloin muotoutui Pariisissa; omaisuuden yhteisyyden vaatimus esitettiin „tasa-arvoisuuden” välttämättömäksi tulokseksi. Tarkoituserät olivat samat kuin silloisilla pariisilaisilla salaisillakin yhdistyksillä. Se oli puolittain propaganda- ja puolittain salaliittolaisyhdistys, ja Pariisia pidettiin aina kuitenkin vallankumoustoiminnan keskuksena, vaikkei pidetty lainkaan mahdolltomana kapinan valmistelua tilaisuuden tullen myös Saksassa. Mutta kun Pariisi jäi ratkaisevien taistelujen areenaksi, niin Liitto oli silloin tosiasiallisesti vain ranskalaisten salaisten yhdistysten, muun muassa Blanquin ja Barbèsin johtaman Vuodenaikojen yhdistyksen saksalainen *osasto* ja sillä oli kiinteä yhteys tuon yhdistyksen kanssa. Ranskalaiset aloittivat kapinan toukokuun 12. p:nä 1839; yhdessä heidän kanssaan esiintyivät myös Liiton osastot ja kärsivät siten yhdessä heidän kanssaan yhteisen tappion.

Saksalaisista vangittiin muun muassa *Karl Schapper* ja *Heinrich Bauer*. Louis-Philippen hallitus tyytyi siihen, että karkotti heidät pitkäaikaisen vankilassa istumisen jälkeen. He matkustivat Lontooseen. Schapper oli kotoisin Nassaun Weilburgista; Giesenin metsänhoitoinstituutin ylioppilaana ollessaan hän osallistui v. 1832 Georg Büchnerin järjestämään salaliittoon, huhtikuun 3. p:nä 1833 hän osallistui hyökkäykseen frankfurtilaista poliisivartiota vastaan, karkasi ulkomaille ja osallistui helmikuussa 1834 Mazzinin Savoijin retkeen. Tuo jättiläinen, päättäväinen ja tarmokas mies, joka oli aina valmis uhraamaan elämän muka-

¹ *Babeufilaisuus* — Gracchus Babeufin, ranskalaisen utopistikommunistin oppi Ranskan porvarillisen vallankumouksen kaudella 18. vuosisadan lopussa. *Toim.*

vuudet ja jopa henkensäkin, oli ammattivallankumouksellisen esikuva, ja hän esitti huomattavaa osaa 30-luvulla. Kuten hänen kehityksensä „demagogista”¹ kommunistiksi osoittaa, hän pystyi tunnetusta hidassälisyydestään huolimatta käsittämään syvällisesti teoreettisia kysymyksiä, ja sitä lujemmin hän piti kiinni siitä, minkä oli kerran omaksunut. Juuri tämän vuoksi hänen vallankumouksellinen kiihkeytensä kävi toisinaan ristiin hänen järkensä kanssa, mutta sittemmin hän aina huomasi virheensä ja tunnusti ne avoimesti. Hän oli huomattava mies, ja sitä, minkä hän teki Saksan työväenliikkeen alustavassa järjestämisessä, ei unohdeta koskaan.

Frankenilainen Heinrich Bauer oli suutari; hän oli vilkas, reipas ja teräväjärkinen nuorimies, jonka pienessä olemuksessa piili kuitenkin myös paljon kekseliäisyyttä ja päättäväisyyttä.

Saavuttuaan Lontooseen, jossa Schapper, joka Pariisissa oli ollut latojana, hankki toimeentulovaroja kielten opetuksella, Bauer alkoi yhdessä hänen kanssaan panna kuntoon katkenneita yhteyksiä, ja Lontoosta tuli Liiton keskus. Siellä — tai ehkä jo aikaisemminkin, Pariisissa, — heihin yhtyi kölniläinen kelloseppä *Josef Moll*; tämä oli keskikokoinen voimamies, — kuinka monesti he kahdestaan Schapperin kanssa puolustivat voittoisasti salin ovea sadalta sisäänmurtautuvalta vastustajalta, — hän oli mies, joka tarmokkuudessa ja päättäväisyydessä ei ainakaan jäänyt jälkeen kahdesta toveristaan, ja älykkyudessa hän voitti kummankin. Hän ei ollut ainoastaan synnynäinen diplomaatti, minkä osoitti hänen monilukuisten valtuusmiehenä tekemiensä matkojen menestys, vaan teoreettisetkin kysymykset hän omaksui helpommin. Näiden kolmen kanssa tutustuin Lontoossa vuonna 1843; he olivat ensimmäiset näkemäni vallankumoukselliset proletaarit. Niin suuresti kuin silloiset mielipiteemme osakysymyksissä erosivatkin, — siihen aikaan minä asetin heidän ahdasta yhdenvertaisuuskommunismiaan² vastaan aimo annoksen yhtä ahdasta filosofista ylimielisyyttä, — en kuitenkaan unohda koskaan sitä valtavaa vaikutusta, jonka minuun tekivät nämä kolme oikeaa miestä siihen aikaan, kun minä itse vasta halusin tulla oikeaksi mieheksi.

Lontoossa samoin kuin — pienemmässä määrin — Sveitsissäkin liittoutumis- ja kokoontumisvapaus teki heille hyvän

¹ Siten Saksan hallitusviranomaiset nimittivät liberaalis-demokraattisten aatteiden edustajia 19. vuosisadan ensimmäisillä vuosikymmenillä. Vuonna 1819 asetettiin erikoinen komitea tutkimaan „demagogien vehkeilyjä” kaikissa saksalaisissa valtioissa. *Toim.*

² Yhdenvertaisuuskommunismilla ymmärrän yksinkertaisesti, kuten edellä on jo sanottu, kommunismia, joka nojautuu yksinomaisesti tai pääasiallisesti yhdenvertaisuusvaatimukseen. (*Engelsin huomautus.*)

palveluksen. Jo helmikuun 7. p:nä 1840 perustettiin legaalinen Saksalainen työväen valistusyhdistyks, joka toimii vieläkin. Yhdistys oli Liitolle uusien jäsenten hankkimisen paikkana, ja kun kommunistit olivat kuten aina yhdistyksen toimeliaimpia ja sivistyneimpiä jäseniä, niin on täysin ymmärrettävää, että yhdistyksen johto oli kokonaan Liiton käsissä. Pian Liitolla oli Lontoossa jo monta yhdistystä eli „loošia”, niin kuin niitä silloin nimitettiin. Tätä samaa itsestään selvää taktiikkaa noudatettiin myös Sveitsissä ja muualla. Kaikkiällä, missä suinkin voitiin perustaa työväenyhdistyksiä, niitä käytettiin hyväksi samalla tavalla. Siellä, missä se oli lailla kiellettyä, Liiton jäsenet menivät laulu-, voimistelu- ja muihin sellaisiin yhdistyksiin. Yhteyttä pitivät yllä pääasiallisesti Liiton jäsenet, joita tuli ja lähti yhtä mittaa ja jotka esiintyivät tarvittaessa myös emissaareina. Kummassakin tapauksessa Liitolle antoivat suurta apua viisaat hallitukset, jotka karkottivat jokaisen niille epämieluisan työläisen — yhdeksässä tapauksessa kymmenestä he olivat Liiton jäseniä — ja tekivät hänestä siten emissaarin.

Jälleenympötytetty Liitto laajeni huomattavasti. Esimerkiksi Sveitsissä *Weitling, August Becker* (sangen järkevä mies, mutta monien saksalaisten tapaan hän sortui sisäisen heikkoutensa vuoksi) ja muut loivat voimakkaan järjestön, joka enemmän tai vähemmän kallistui Weitlingin kommunistisen oppijärjestelmän puoleen. Tässä ei voida ryhtyä arvostelemaan weitlingiläistä kommunismia. Mitä tulee siihen merkitykseen, mikä sillä oli Saksan proletariaatin ensimmäisenä itsenäisenä teoreettisena liikkeenä, niin olen valmis allekirjoittamaan nytkin ne Marxin sanat, jotka painettiin pariisilaisessa „Vorwärtsissä” vuonna 1844: „Missä (saksalaisella) porvaristolla sekä sen filosofiilla ja kirjanoppineilla on sellainen teos *porvariston vapauttamisesta* — poliittisesta vapauttamisesta — kuin on Weitlingin „Sopusoinnun ja vapauden takeet”? Kun vertaa Saksan poliittisen kirjallisuuden banaalia ja pelkurimaista keskinkertaisuutta tähän saksalaisten työläisten verrattomaan, loistavaan debyyttiin, kun vertaa näitä *proletariaatin jättimäisiä lastenkenkiä* porvariston kuluneisiin poliittisiin kääpiökenkiin, niin voi jo ennustaa tämän tuhkimon saavan tulevaisuudessa atleetin hahmon”. Tuo atleettihahmo on nyt edessämme, vaikka se ei ole saavuttanut vielä likimainkaan täyttää mittaansa.

Myös Saksassa oli lukuisia osastoja, jotka asiaintilan vuoksi olivat tilapäisluontoisia, mutta syntyvien lukumäärä ylitti suuresti hajoavien luvun. Vasta seitsemän vuoden kuluttua, vuoden 1846 lopussa, poliisi pääsi Liiton jäljille Berliinissä (Mentel) ja Magdeburgissa (Beck), mutta ei voinut seurata niitä pitemmälle.

Ollessaan vielä Pariisissa Weitling myös kokosi siellä vuonna 1840 hajanaiset ainekset yhteen ennen kuin matkusti Sveitsiin.

Liiton ydinryhmän muodostivat räätälit. Saksalaisia räätäleitä oli kaikkialla: Sveitsissä, Lontoossa, Pariisissa. Viimeksi mainitussa kaupungissa saksan kieli oli räätälinammattissa niin vallitsevana, että tunsin siellä v. 1846 erään norjalaisen räätälin, joka oli saapunut Ranskaan meritse suoraan Dronheimistä eikä ollut puolessatoista vuodessa oppinut juuri ainoatakaan ranskalaista sanaa, mutta oli oppinut puhumaan mainiosti saksaa. Pariisilaisista yhdistyksistä koostui v. 1847 kaksi pääasiallisesti räätäleistä, yksi huonekalupuusepistä.

Sen jälkeen kun painopiste siirtyi Pariisista Lontooseen, kohosi etualalle uusi momentti: Liitto muuttui vähitellen saksalaisesta *kansainväliseksi*. Työväenyhdistykseen kuului saksalaisten ja sveitsiläisten lisäksi myös kaikkien niiden kansallisuuksien edustajia, jotka kanssakäymisessään ulkomaalaisten kanssa käyttivät pääasiallisesti saksan kieltä. Näitä olivat skandinaavit, hollantilaiset, unkarilaiset, tšekkiläiset, eteläslaavilaiset sekä myös venäläiset ja elsassilaiset. Vuonna 1847 oli vakituksena vieraana muun muassa eräs englantilainen sotilaspuukuinen kaartin krenatööri. Yhdistys alkoi pian nimittää itseään Työväen *kommunistiseksi* valistusyhdistykseksi, ja jäsenkorteissa oli deviisi: „Kaikki ihmiset ovat veljiä keskenään”, ainakin kahdella kymmenellä kielellä, — joissakin oli tosin virheitä. Salaisen liiton samoin kuin legaalisenkin yhdistyksen teki pian luonteeltaan kansainvälisemmäksi, alussa tosin vain suppeassa mielessä, käytännöllisesti se, että sen jäsenten kansallinen kokoomus oli kirjava, ja teoreettisesti se vakaumus, että ollakseen voittoa jokaisen vallankumouksen on oltava eurooppalainen. Sitä pitämälle ei vielä menty, mutta perusta oli laskettu.

Ranskalaisten vallankumouksellisten kanssa Liitto piti yllä kiinteää yhteyttä lontoolaisten emigranttien kautta, jotka olivat osallistuneet vuoden 1839 toukokuun 12. pn yhteiseen esiintymiseen. Samoin myös puolalaisten radikaalien kanssa. Virallinen puolalainen emigranttiväki samoin kuin Mazzini oli luonnollisesti pikemminkin vastustaja kuin liittolainen. Englantilaiset chartistit, koska heidän liikkeensä oli luonteeltaan puhtaasti englantilaisista, jätettiin syrjään kaukana vallankumouksesta olevina. Heihin Liiton lontoolaiset johtajat ottivat yhteyden vasta myöhemmin, minun kauttani.

Muissakin suhteissa Liiton luonne muuttui tapausten kulun mukana. Vaikka Pariisia pidettiin yhä vieläkin — ja siihen aikaan täydellä syyllä — vallankumouksen kotimaana, niin kuitenkin ei oltu enää riippuvaisia pariisilaisista salaliittolaisista. Liiton kasvaessa kasvoi sen itsetietoisuuskin. Tuntui, että liike laskee

yhä enemmän juuria Saksan työväenluokkaan ja että Saksan työläisten historiallisena kutsumuksena on olla Euroopan pohjois- ja itäosan työläisten lipunkantaja. Ja Weitlingin persoonassa heillä oli kommunismin teoreetikko, joka voitiin asettaa rohkeasti hänen silloisten ranskalaisten kilpailijoittensa rinnalle. Ja lopuksi, toukokuun 12. pn kokemus osoitti, että on jo aika luopua salaliittolaiskapinayrityksistä. Ja kun jokainen tapahtuma selitettiin edelleenkin nousevan myrskyn enteeksi, kun entiset puoliksi salaliittolaiset säännöt jäivät voimaan, niin siihen oli pääasiallisesti syyssä vanhojen vallankumousmiesten itsepintaisuus, joka alkoi joutua jo ristiriitaan itselleen tietä raivaavien oikeampien katsomusten kanssa.

Sitä vastoin Liiton sosiaaliselle opille sen koko epämääräisyyden lisäksi oli ominaista eräs suuri puute, jonka juuret olivat kuitenkin itse yhteiskunnallisissa suhteissa. Liiton jäsenet, mikäli he yleensä olivat työläisiä, olivat oikeastaan miltei yksinomaisesti käsityöläisiä. Heitä riistävä ihminen oli jopa suurissa maailman-keskuksissakin useimmiten vain pikkumestari. Yksinpä laajassa mitassa harjoitetussa räätälintyössäkin — nykyään niin sanotussa konfektiossa, joka muodostui siten, että räätälintyö muutettiin suurkapitalistille työskenteleväksi kotiteollisuudeksi — oli riisto jopa Lontoossakin silloin vasta syntymässä. Toisaalta niiden pienkäsityöläisten riistäjänä oli pikkumestari; toisaalta he toivoivat itse pääsevänsä loppujen lopuksi pikkumestareiksi. Silloinen saksalainen käsityöläinen oli sitä paitsi vielä lukuisten entisyydeltä perittyjen ammattikuntakäsitysten vaikutuksen vallassa. Mitä suurimmaksi kunniaksi näille käsityöläisille on se seikka, että vaikka he eivät olleet vielä todellisia proletaareja, vaan nykyajan proletariaattiin siirtyvä pikkuporvariston osa, joka ei ollut vielä kehittynyt porvariston, ts. suurpääoman, suoranaiseksi vastakohtaksi, että he kykenivät vaistomaisesti ennakkoimaan tulevan kehityksensä ja konstituoitumaan, joskaan eivät täysin tietoisesti, proletariaatin puolueeksi. Mutta kiertämätöntä oli myös se, että käsityöläisten vanhat ennakkoluulot olivat heille kompastuskivenä joka kerta, kun kysymyksessä oli vallitsevan yhteiskunnan konkreettinen arvostelu, ts. taloudellisten tosiasioiden analysointi. Ja luullakseni koko Liitossa ei löytynyt silloin ainoatakaan henkilöä, joka olisi lukenut edes yhden kirjan poliittisen taloustieteen alalta. Mutta mitäpä siitä: „tasa-arvoisuus”, „veljeys” ja „oikeudenmukaisuus” auttoivat valtaamaan mitkä teorian kukkulat hyvänsä.

Mutta rinnan Liiton ja Weitlingin kommunismin kanssa luotiin toista kommunismia, joka erosi oleellisesti ensimmäisestä. Manchesterissa asuessani jouduin nenätysten, kuten sanotaan, sellaisen asian kanssa, että taloudellisilla seikoilla, joilla tähän asti ei historiallisissa teoksissa ole ollut mitään osaa tai on ollut

mitätön osa, on ainakin nykyajan maailmassa ratkaiseva historiallinen merkitys; että taloudelliset seikat muodostavat sen perustan, jonka pohjalla syntyvät nykyajan luokkavastakohdat; että nämä luokkavastakohdat kaikissa maissa, joissa ne suurteollisuuden ansiosta ovat kehittyneet täydellisesti, siis muun muassa myös Englannissa, ovat puolestaan taas perustana poliittisten puolueiden muodostumiselle, puolueiden taistelulle ja samalla kaikelle poliittiselle historialle. Marx oli tullut samoihin käsityksiin ja sen lisäksi tehnyt niistä jo „Saksalais-ranskalaisissa vuosikirjoissa” (1844)¹ yleistävät johtopäätökset siinä mielessä, että yleensä ei valtio määrää ja luonnehdi yhteiskuntaa, vaan yhteiskunta määrää ja luonnehtii valtion ja että siis politiikkaa ja sen historiaa täytyy selittää taloudellisten suhteiden ja niiden kehityksen pohjalla eikä päinvastoin. Käydessäni kesällä 1844 Marxin luona Pariisissa meille selvisi, että olemme täydellisesti yhtä mieltä teorian kaikilla aloilla, ja siitä hetkestä alkoi meidän yhteistyömme. Kun keväällä 1845 tapasimme jälleen toisemme Brysselissä, niin Marx oli yllämainittuja perusajatuksia lähtökohtanaan pitäen kehitellyt jo pääpiirteissään loppuun materialistisen historioteorian, ja me ryhdyimme muokkaamaan yksityiskohtaisesti näitä uusia katsomuksia mitä erilaisimmilla aloilla.

Mutta tuolla keksinnöllä, joka sai aikaan mullistuksen historiatieteessä ja oli, kuten näemme, pääasiallisesti Marxin työtä ja josta voin merkitä omalle tililleni vain hyvin pienen osuuden, oli välitön merkitys hänen aikakautensa työväenliikkeelle. Ranskalaisten ja saksalaisten kommunisti ja englanti-laisten chartismi eivät näyttäneet enää miltään satunnaisilta, jotka yhtä suurella syyllä olisivat voineet olla olemattakin. Nuo liikkeet esiintyivät nyt nykyajan sorretun luokan, proletariaatin liikkeinä ja valtaapitävää luokkaa, porvaristoa vastaan käydyn historiallisesti kiertämättömän proletaarisen taistelun enemmän tai vähemmän kehittyneinä muotoina, sellaisen luokkataistelun muotoina, joka eroaa kuitenkin kaikesta aikaisemmasta luokkataistelusta siinä, että nykyajan sorrettu luokka, proletariaatti, ei voi vapauttaa itseään vapauttamatta samalla koko yhteiskuntaa luokkiin jakautumisesta ja siten myös luokkataistelusta. Kommunismi ei merkinnyt nyt enää mahdollisimman täydellisen yhteiskuntaihanteen mielikuvituksellista keksiskelyä, vaan proletariaatin käymän taistelun luonteen, edellytysten ja niistä johtuvien yleisten päämäärien käsittämistä.

Me emme lainkaan aikoneet tiedottaa uusista tieteellisistä saavutuksista yksinomaisesti vain „tieteen” maailmalle ja esittää

¹ „Deutsch-Französische Jahrbücher” — aikakauslehti, jota Marx ja vasemmistohegeliläinen A. Ruge julkaisivat Pariisissa v. 1844. *Toim.*

niitä paksuissa kirjoissa. Päinvastoin. Me kumpikin olimme jo syvällisesti mukana poliittisessa liikkeessä; meillä oli jo seuraajia sivistyneistön keskuudessa, erittäinkin länsi-Saksassa, ja huomattavia yhteyksiä järjestyneeseen proletariaattiin. Velvollisuutenamme oli perustella tieteellisesti katsomuksemme, mutta yhtä tärkeää meille oli saada Euroopan ja ennen kaikkea Saksan proletariaatti vakuuttuneeksi käsitystemme oikeellisuudesta. Heti kun olimme selvittäneet kaiken itsellemme, me ryhdyimme työhön. Brysselissä perustimme Saksan työväenyhdistyksen ja valtasimme haltuumme „Saksalaisen Brysselin Lehden”, joka oli äänenkannattajanamme helmikuun vallankumoukseen saakka. Englannin chartistien vallankumouksellisen osan kanssa me pidimme yllä yhteyttä Julian Harneyn kautta; hän toimitti tämän liikkeen pää-äänenkannattajaa „Northern Star” lehteä, ja minä olin tuon lehden avustaja. Meillä oli myös omalaatuinen liitto brysseliläisten demokraattien kanssa (Marx oli Demokraattisen assosiaation¹ varapuheenjohtaja) ja „Réforme”² lehden ranskalaisien sosiaalisten demokraattien kanssa; lähetin tälle lehdelle tietoja englantilaisesta ja saksalaisesta liikkeestä. Sanalla sanoen yhteytemme radikaalisten ja proletaaristen järjestöjen sekä lehtien kanssa olivat mitä parhaimmat.

Oikeamielisten liiton kanssa meillä oli seuraavanlaiset suhteet. Liiton olemassaolosta me olimme tietenkin tietoisia; vuonna 1843 Schapper pyysi minua liittymään Liittoon, mutta silloin tietysti hylkäsin ehdotuksen. Siitä huolimatta me emme ainoastaan olleet vakinaisessa kirjeenvaihdossa lontoolaisten kanssa, vaan myös mitä läheisimmässä kanssakäymisessä tri Ewerbeckin kanssa, joka oli siihen aikaan pariisilaisten yhdistysten johtaja. Vaikka emme puuttuneetkaan Liiton sisäisiin asioihin, otimme kuitenkin selvää kaikista tärkeimmistä tapahtumista. Toisaalta me vaikutimme suullisesti, kirjeellisesti sekä lehtien avulla sen huomattavimpain jäsenten teoreettisiin katsomuksiin. Samaa tarkoitusta palvelivat erilaiset litografisesti monistetut kiertokirjeet, joita me erikoistapauksissa, kun kysymys koski muodostumassa olleen kommunistisen puolueen sisäisiä asioita, lähetimme joka taholle ystävillemme ja kirjeenvaihtajillemme. Näissä kiertokirjeissä kosketeltiin toisinaan itse Liittoakin. Niinpä esimerkiksi eräs nuori westfalenilainen ylioppilas Hermann Kriege matkustettuaan Amerikkaan ja esiintyessään siellä Liiton emissaarina otti yhteyden mielipuoleen Harro Harringiin tarkoituksenaan saada Liiton välityksellä aikaan kumous

¹ *Demokraattinen assosiaatio* — yhdistys, joka oli luonteeltaan kansainvälinen ja yhdisti belgialaisia demokraatteja ja Brysselissä asuvia poliittisia emigrantteja. Se perustettiin syyskuussa 1847. *Toim.*

² „Réforme” („Uudistus”) — päivälehti, ilmestyi Pariisissa vuodesta 1843 vuoden 1850 tammikuuhun. *Toim.*

Etelä-Amerikassa; hän perusti sanomalehden, jossa Liiton nimissä propagoi „rakkauteen” perustuvaa ja rakkautta tuhlaavaa, imelän sentimentaalista kommunismia. Esiinnyimme häntä vastaan eräessä kiertokirjeessä, joka vaikutti oitis: Kriege hävisi Liiton toiminta-areenalta.

Myöhemmin Brysseliin saapui Weitling. Mutta hän ei ollut enää naiivi, nuori räätälinkisälli, joka oli hämmästynyt omaa nerouttaan ja yrittänyt selvittää itselleen, miltä kommunistinen yhteiskunta tulee näyttämään. Hän oli suurmies, jota kadehtijat vainosivat hänen etevämyytensä vuoksi ja joka oli kaikkialla näkevinään kilpailijoita, salaviihollisia ja vehkeilyjä; tällä profetaalla, joka ajettiin aina maasta toiseen, oli taskussaan valmis resepti, minkä mukaan maan päällä voitiin luoda taivaanvaltakunta, ja hän luuli kaikkien ajattelevan vain sitä, kuinka voisivat varastaa häneltä tuon reseptin. Weitling oli jo Lontoossa riitaanutunut Liiton jäsenten kanssa eikä voinut sopia kenenkään kanssa Brysselissäkään, jossa Marx ja tämän vaimo osoittivat häntä kohtaan tavatonta, miltei yli-inhimillistä kärsivällisyyttä. Sen vuoksi hän matkusti pian Amerikkaan yrittääkseen esiintyä siellä profettana.

Kaikki nuo seikat jouduttivat sitä mullistusta, joka Liitossa ja erittäinkin lontoolaisten johtajien keskuudessa huomaamattomasti tapahtui. Heille kävi yhä selvemmäksi siihen mennessä vallinneiden kommunististen katsomusten, niin ranskalaisen primitiivisen yhdenvertaisuuskommunismien kuin weitlingiläisenkin kommunismien katsomusten, virheellisyys. Weitlingin alulle panema kommunismin ja varhaisen kristinuskon yhdistäminen — hänen „Köyhän syntisen evankeliuminsa” eräiden ajatusten kaikesta nerokkuudesta huolimatta — johti Sveitsissä siihen, että liike joutui suurimmalta osaltaan ensin sellaisten typerien miesten kuin Albrechtin ja sitten sellaisten omaa etuaan ajaneiden veijariprofettojen kuin Kuhlmannin käsiin. Eräiden kirjailijain levittämän „todellisen sosialismin” — pilatulle hegeliläiselle saksan kielelle käännettyjen ranskalaisten sosialististen sepustusten ja sentimentaalisen haaveellisen ihmisrakkauten (ks. „Kommunistisesta manifestista” kohtaa, jossa puhutaan saksalaisesta eli „todellisesta” sosialismista), — tuon sosialismin, joka oli tunkeutunut Liittoon Hermann Kriegen kautta yhdessä vastaavanlaisen kirjallisuuden kanssa, täytyi jo yksistään syljettävällä voimattomuudellaan herättää Liiton vanhoissa vallankumousmiehissä inhoa. Siihen saakka vallalla olleiden teoreettisten käsitysten virheellisyys ja niistä johtuneet käytännölliset erehdykset saivat lontoolaiset yhä enemmän vakuuttuneiksi meidän, Marxin ja minun, uuden teorian oikeellisuudesta. Tämän katsantokannan omaksumista edistivät epäilemättömästi ne kaksi lontoolaisten johtajien keskuudessa ollutta miestä, jotka teoreettisen ajattelukykynsä puolesta

olivat suuresti edellä yllämainituista; he olivat heilbronnilainen miniatyyrimaalari Karl Pfänder ja thüringeniläinen räätäli Georg Eccarius¹.

Lyhyesti sanoen, keväällä 1847 Moll saapui Brysseliin Marxin luo ja heti sen jälkeen minun luokseni Pariisiin kehottaakseen vieläkin kerran tovereittensa nimessä meitä liittymään Liiton jäseneksi. Hänen ilmoituksensa mukaan he olivat vakuuttuneita siitä, että meidän katsomuksemme olivat yleensä oikeita ja että Liitto täytyy vapauttaa vanhoista salaliittolaistraditioista ja -muodoista. Jos me haluamme liittyä Liittoon, niin meille annetaan tilaisuus esittää Liiton edustajakokouksessa kriittinen kommunismin manifestin muodossa, joka sen jälkeen julkaitaan Liiton manifestina; samalla meillä tulee olemaan mahdollisuus jouduttaa Liiton vanhentuneen organisaation uudistamista tarkoituksenmukaisemmaksi ja paremmin ajan vaatimuksia vastaavaksi.

Meille oli selvää, että Saksan työväenluokan keskuudessa tarvitaan järjestöä vaikkapa propagandatyötä varten ja että tuo järjestö, mikäli se ei tule olemaan yksinomaisesti paikallisluontoinen, voi jopa Saksan rajojen ulkopuolellakin olla vain salainen järjestö. Nimenomaan sellainen järjestö oli Liitto. Liiton omat edustajat olivat nyt valmiit poistamaan sen, minkä me olimme siihen asti katsoneet Liiton puutteellisuuksiksi; meitä pyydettiin vieläpä osallistumaan sen uudestijärjestämiseenkin. Saatoimmeko me vastata kieltävästi? Emme tietenkään. Ja niin me liityimme Liiton jäseniksi. Marx järjesti Brysselissä lähimmistä ystävistämme Liiton yhdistyksen sillä aikaa, kun minä kävin kolmessa pariisilaisessa yhdistyksessä.

Kesällä 1847 Lontoossa pidettiin Liiton ensimmäinen kongressi, jossa W. Wolff edusti Brysselin ja minä Pariisin yhdistyksiä. Tässä kongressissa ratkaistiin ennen kaikkea Liiton uudestijärjestämiskysymys. Hävitettiin kaikki se, mitä siinä oli vielä jäljellä vanhoista, salaliittolaisajoilfa säilyneistä mystillisistä nimistä; Liitto koostui nyt yhdistyksistä, piirijärjestöistä, johtavista piirijärjestöistä, Keskuskomiteasta ja kongressista, ja tällöin sille annettiin uusi nimi — Kommunistien liitto. „Liiton päämääränä on: porvariston kukistaminen, proletariaatin valta, vanhan, luokkien sovitamattomaan vastakohtaisuuteen perustuvan porvarillisen yhteiskunnan hävittäminen ja uuden yhteiskun-

¹ Pfänder kuoli Lontoossa noin kahdeksan vuotta sitten. Hän oli oma-laatuisensa terävä-älyinen kyky, sukkela, ironinen ja dialektisesti ajatteleva mies. Eccarius toimi myöhemmin, kuten tunnettua, monta vuotta Kansainvälisen Työväenliiton Pääneuvoston sihteerinä; Neuvoston jäsenenä olivat muuten seuraavat Kommunistien liiton vanhat jäsenet: Eccarius, Pfänder, Lessner, Lochner, Marx ja minä. Sittenmin Eccarius omistautui kokonaan Englannin ammattiliikkeelle. (*Engelsin huomautus.*)

nan perustaminen, jossa ei ole luokkia eikä yksityisomistusta” — näin sanotaan ensimmäisessä kohdassa. Itse organisaatio oli läpeensä demokraattinen, komiteat olivat valinnallisia ja ne voitiin uusia milloin hyvänsä; jo yksistään tämä teki mahdolliseksi kaikenlaiset diktatuuria edellyttävät salaliittoiluhankkeet ja Liitto muuttui — ainakin tavallista rauhanaikaa silmällä pitäen — pelkäksi propagandayhdistykseksi. Nämä uudet säännöt lähetettiin yhdistysten käsiteltäviksi — sellainen oli uusi demokraattinen järjestys, — minkä jälkeen ne vielä kerran tarkastettiin ja hyväksyttiin lopullisesti toisessa kongressissa joulukuun 8. p:nä 1847. Ne on painettu Wermuthin ja Stieberin teoksessa, I. osa, s. 239, liite X.

Toinen kongressi pidettiin saman vuoden marraskuun lopussa ja joulukuun alussa. Siihen osallistui myös Marx, joka puolusti kauan jatkuneissa keskusteluissa — kongressi kesti ainakin kymmenen päivää — uutta teoriaa. Kaikki erimielisyydet ja epäilykset tulivat vihdoin poistetuiksi ja uudet periaatteet hyväksyttiin yksimielisesti. Marxin ja minun tehtäväksi annettiin laatia manifesti. Täytimme tämän tehtävän viivyttämättä, ja muutamaa viikkoa ennen helmikuun vallankumousta manifesti lähetettiin Lontoon painettavaksi. Sen jälkeen se on levinnyt kautta maailman, se on käännetty melkein kaikille kielille ja on nykyäänkin proletarisen liikkeen ohjeena mitä erilaisimmissa maissa. Liiton vanha deviisi: „Kaikki ihmiset ovat veljiä keskenään” sai luovuttaa paikkansa uudelle taisteluhenkiselle tunnukselle: „Kaikkien maiden proletaarit, liittykää yhteen!”, joka julisti avoimesti taistelun luonteeltaan kansainväliseksi. Seitsemäntoista vuoden kuluttua tämä tunnus kajahti Kansainvälisen Työväenliiton taistelukutsuna koko maailmalle, ja nykyisin kaikkien maiden taisteleva proletariaatti on kirjoittanut sen lippuunsa.

Puhkesi helmikuun vallankumous. Lontoolainen Keskuskomitea luovutti heti valtuutensa Brysselin johtavalle piirijärjestölle. Mutta tuo päätös saatiin Brysseliin silloin, kun siellä oli jo tosiasiallisesti piiritystilä eivätkä saksalaiset voineet enää missään järjestää kokouksia. Olimme kaikki jo lähdössä Pariisiin, ja siksi uusi Keskuskomitea päätti myös laskea itsensä hajalle, luovuttaa kaikki valtuutensa Marxille ja valtuuttaa hänet perustamaan heti Pariisissa uuden Keskuskomitean. Ne viisi henkilöä, jotka tämän päätöksen tekivät (maaliskuun 3. p:nä 1848), eivät ehtineet vielä hajaantua, kun Marxin asuntoon murtautuivat poliisit, vangitsivat hänet ja pakottivat heti seuraavana päivänä matkustamaan Ranskaan, jonne hän juuri oli aikonutkin lähteä.

Pian me kaikki kohtasimme jälleen toisemme Pariisissa. Siellä laadittiin seuraava, uuden Keskuskomitean jäsenten allekirjoittama asiakirja, jota levitettiin kaikkialle Saksassa ja josta monet voivat vielä nytkin oppia yhtä ja toista:

KOMMUNISTISEN PUOLUEEN VAATIMUKSET
SAKSASSA¹

1. Koko Saksa julistetaan yhtenäiseksi ja jakamattomaksi tasavallaksi.

3. Kansanedustajat saavat palkan, jotta työläiselläkin olisi mahdollisuus osallistua Saksan kansan parlamentin istuntoihin.

4. Kansan yleinen aseistaminen.

7. Ruhtinaiden ja muu feodaalinen maaomaisuus, kaikki kai-vokset, louhimot ym. otetaan valtion omaisuudeksi. Näillä mailla hoidetaan taloutta koko yhteiskunnan hyväksi, suurissa mitta-suhteissa ja tieteen suosittelemilla nykyaikaisilla apuvälineillä.

8. Talonpoikaismaita vastaan annetut hypoteekkilainat julis-tetaan valtion omaisuudeksi. Näiden hypoteekkilainojen korot talonpojat maksavat valtiolle.

9. Niillä alueilla, missä vuokraus on yleistä, maankorko tai vuokramaksu maksetaan valtiolle verona.

11. Valtio ottaa haltuunsa koko kulkulaitoksen: rautatiet, kanavat, höyrylaivat, maantiet, postin jne. Se otetaan valtion omaisuudeksi ja annetaan omistamattoman luokan käyttöön.

14. Perintöoikeuden rajoittaminen.

15. Korkean progressiivisen veron säätäminen ja kulutus-tarvikkeiden vapauttaminen verosta.

16. Kansallisten työpajojen perustaminen. Valtio takaa kai-kille työläisille toimeentulonvälineet ja ottaa tehtäväkseen työ-kyvyttömiä huoltamisen.

17. Yleinen ja maksuton kansan opetus.

Saksan proletariaatin, pikkuporvariston ja talonpoikaiston etujen nimessä pyritään kaikella tarmolla toteuttamaan käytän-nössä yllä mainitut toimenpiteet; sillä vain niiden toteuttamisen jälkeen ne miljoonat, joita mitättömän pieni ihmisryhmä on Sak-sassa tähän asti riistänyt ja joita edelleenkin yritetään pitää sarron alaisina, voivat hankkia itselleen oikeudet ja sen vallan, joka heille kaikkien rikkauksien luojina kuuluu.

Komitea: *Karl Marx, Karl Schapper, H. Bauer,
F. Engels, J. Moll, W. Wolff*

Pariisissa oltiin tuohon aikaan viehättyneitä vallankumouk-selliin legiooniin. Espanjalaiset, italialaiset, belgialaiset, hol-lantilaiset, puolalaiset, saksalaiset muodostivat joukko-osastoja lähteäkseen vapauttamaan isänmaataan. Saksalaisen legioonan johdossa olivat Herwegh, Bornstedt ja Bernstein. Kun kaikki ulkomaalaiset työläiset jäivät heti vallankumouksen jälkeen työttä

¹ Engels siteeraa tässä „Vaativusten” tärkeimmät kohdat. Täydellisinä ks. niitä *K. Marx* ja *F. Engels*, Teokset, V osa, ss. 585—586. *Toim.*

ja väestökin alkoi ahdistella heitä, niin näihin legiooniin virtasi paljon väkeä. Uusi hallitus halusi käyttää legioonia ulkomaalaisista työläisistä vapautumisen keinona ja tarjosi heille l'étape du soldat, so. matkamajoituksen ja 50 centimen päivärahan rajalle saakka, jossa aina kyynelehtimään valmis ulkoministeri, kaunopuhuja Lamartine löysi sitten jo jonkin tilaisuuden luovuttaa heidät vastaaville hallituksille.

Me esiinnyimme mitä päättäväisimmin tuota vallankumousleikkiä vastaan. Jos Saksassa tapahtuneen kuohunnan kiihkeimmillään ollessa olisi suoritettu maahanhyökkäys Saksaan tarkoituksena tyrkyttää sille vallankumousta ulkoa käsin, niin se olisi merkinnyt vallankumouksen asian murtamista itse Saksassa, hallitusten lujittamista ja itse legionäärien luovuttamista — siitä oli takeena Lamartine — aseettomina saksalaiselle sotaväelle. Vallankumouksen päästyä voitolle Wienissä ja Berliinissä legioonan järjestäminen kävi jo aivan tarkoituksettomaksi; mutta kun leikki oli kerran aloitettu, niin sitä ei lopetettu.

Me perustimme saksalaisen kommunistiklubin ja taivuttelimme siellä työläisiä olemaan liittymättä legioonaan; me kehoitimme heitä palaamaan yksitellen kotimaahansa ja toimimaan siellä liikkeen hyväksi. Vanha ystävämme Flocon, joka oli väliaikaisen hallituksen jäsen, sai hankituksi meidän lähettämille työläisille samat matkaedut kuin oli luvattu legionäreille. Sillä tavoin me lähetimme takaisin Saksaan 300—400 työläistä, joista valtaosa oli Liiton jäseniä.

Kuten jo ennakkolta saattoi helposti arvata, Liitto osoittautui sitten nousseen kansanjoukkojen liikkeen oloissa liian heikoksi vaikuttamisvälineeksi. Kolme neljännestä aikaisemmin ulkomailla asuneista Liiton jäsenistä vaihtoi kotimaahan paluun vuoksi asuinpaikkaansa; sen vuoksi suurin osa heidän entisistä yhdistyksistään hajosi, ja he kadottivat kaiken yhteyden Liittoon. Kunnianhimoisimmat heistä eivät edes yrittäneet saada uudelleen järjestettyä yhteyttä, vaan jokainen alkoi erikseen omalla riskillään ja vastuullaan luoda asuinpaikallaan pientä erillisliikettä. Lopuksi, jokaisen pikkuvaltion, jokaisen maakunnan, jokaisen kaupungin olosuhteet erosivat niin suuresti toisistaan, että Liitto olisi voinut antaa vain aivan yleisiä toimintaohjeita; sellaisia toimintaohjeita taas voitiin paljon paremmin levittää lehdistön kautta. Lyhyesti sanoen, siitä hetkestä lähtien, kun hävisivät syyt, jotka olivat tehneet salaisen Liiton tarpeelliseksi, menetti itse salainen Liittokin sellaisenaan kaiken merkityksensä. Ja kaikkein vähiten se saattoi ihmetyttää niitä, jotka vastikään olivat vapauttaneet tämän salaisen Liiton viimeisistä salaliittolaisuuden jälkeistä.

Silloin kuitenkin kävi selville, että Liitto oli ollut mainio vallankumouksellisen toiminnan koulu. Reinillä, jossa „Uusi

Reinin Lehti” oli luotettava keskus, Nassaussa, Reinin Hesse-
nissä ym.—kaikkiolla oli äärimmäisen demokraattisen liikkeen
johdossa Liiton jäseniä. Siten oli myös Hampurissa. Etelä-
Saksassa oli esteenä pikkuporvarillisten demokraattien vallitseva
asema. Breslaussa toimi varsin menestyksellisesti vuoden 1848
kesään saakka Wilhelm Wolff; hän sai myös Sleesiassa Frankfur-
tin parlamentin edustajaehdokkaan valtakirjan. Lopuksi, latoja
Stephan Born, joka oli ollut Liiton toimielias jäsen Brysselissä ja
Pariisissa, perusti Berliinissä Työväen veljeskunnan, joka laajeni
huomattavasti ja pysyi pystyssä vuoteen 1850 saakka. Born, tämä
lahjakas nuorimies, piti kuitenkin liiaksi kiirettä esiintyäkseen
poliittisena toimihenkilönä. Hän „veljeili” mitä kirjavimman
roskaväen kanssa saadakseen vain kootuksi ympärilleen väkeä.
Hän ei ollut lainkaan niitä miehiä, jotka pystyvät luomaan sovun
ristiriitaisten pyrkimysten välillä, tuomaan valoa kaokseen. Sen
vuoksi hänen veljeskuntansa virallisissa julkaisuissa tavataan
alituisesti sekavuutta ja niissä on sekaisin „Kommunistisen mani-
festin” katsomuksia sekä ammattikuntamuistoja ja -toivomuksia,
Louis Blancin ja Proudhonin katsomusten jätteitä, protektionis-
min puolustamista jne.,— sanalla sanoen nuo miehet halusivat
olla kaikkien mieliksi. Heidän erikoisharrastuksenaan oli lakko-
jen, ammattiyhdistysten ja tuotanto-osuuskuntien järjestäminen,
ja he unohtivat sen, että tehtävänä oli ennen kaikkea hankkia
poliittisen voiton avulla ensin sellainen toimikenttä, jolla vain
voidaankin toteuttaa tuollaiset asiat varmasti ja pysyvästi. Ja
niinpä kun taantumuksen voitot pakottivat tuon veljeskunnan
johtajat tuntemaan välittömän vallankumoukselliseen taisteluun
osallistumisen olevan välttämätöntä, heidän ympärilleen kerään-
tyneet kehittymättömät joukot tietysti hylkäsivät heidät. Born
osallistui Dresdenin kapinaan toukokuussa 1849 ja pelastui
onnenkaupalla. Työväen veljeskunta taas pysytteli syrjässä prole-
tariaatin suuresta poliittisesta liikkeestä, se oli eristynyt liitto,
joka oli olemassa pääasiallisesti vain paperilla ja esitti niin tois-
arvoista osaa, että taantumus katsoi tarpeelliseksi lakkauttaa sen
vasta vuonna 1850 ja sen haaraosastot vasta monien vuosien
kuluttua. Bornista, jonka oikea nimi oli muuten Buttermilch, ei
tullutkaan suurta poliittista toimihenkilöä, vaan pieni sveitsiläi-
nen professori, joka nykyisin ei käännä Marxia ammattikunta-
kielelle, vaan lupsakkaa Renania omalle imelälle saksan kie-
lelleen.

Kesäkuun 13. päivään 1849 Pariisissa, toukokuun kapinan
tappioon Saksassa ja Unkarin vallankumouksen tukahduttami-
seen venäläisten toimesta päättyi suuri vuoden 1848 valla-
nkumouksen kausi. Mutta taantumuksen voitto ei ollut vielä suin-
kaan lopullinen. Hajanaiset vallankumoukselliset voimat ja
samalla myös Liiton voimat täytyi järjestää uudelleen. Yleinen

tilanne samoin kuin ennen vuotta 1848 teki mahdottomaksi proletariaatin kaiken julkisen järjestämisen; täytyi siis taaskin järjestäytyä salaisesti.

Syksyllä 1849 suurin osa entisten keskuskomiteoiden ja kongressien jäsenistä oli jälleen Lontoossa. Vain Schapper ja Moll puuttuivat. Schapper oli Wiesbadenissa vankilassa, ja hänkin saapui Lontooseen sitten kun hänet keväällä 1850 julistettiin syyttömäksi. Moll, suoritettuaan loppuun monet mitä vaarallimmat puoluehtävät ja agitaatiomatkat — kaiken kukkuraksi hän ryhtyi värväämään Reinin maakunnassa preussilaisesta armeijasta ratsutykkimiehiä pfalzilaiseen tykistöön¹, — liittyi Willichin osastoon, besançonelaiseen työläiskomppaniaan ja kaa-tui Murgella Rotenfelsin sillan edustalla käydyssä taistelussa päähän osuneesta kuulasta. Sen sijaan toimikentälle ilmaantui Willich. Willich oli eräs niistä länsi-Saksassa vuoden 1845 jälkeen niin yleisesti tavattavista tunnekommunisteista, ja jo yksistään sen vuoksi hän oli vaistomaisesti salaisessa oppositiossa meidän kriittillistä suuntaamme kohtaan. Mutta ei siinä kaikki. Hän oli todellinen profeetta ja vakuuttunut siitä, että kohtalo on määrännyt hänet Saksan proletariaatin vapauttajaksi, ja sellaisena hän tavoitteli suoranaisesti sekä poliittista että sotilaallista diktatuuria. Sen muinaiskristillisen kommunismin rinnalle, jota Weitling oli aikaisemmin julistanut, syntyi näin ollen jokin kommunistisen islamin tapainen. Tämän uuden uskonnon propagointi ei toistaiseksi muuten ulottunut Willichin komennossa olleen emigranttikasarmin ulkopuolelle.

Niinpä siis Liitto järjestettiin uudelleen, julkaistiin vuoden 1850 maaliskuun „Vetoomus”, ja Heinrich Bauer lähetettiin emissaarina Saksaan. Tuo Marxin ja minun toimittamani vetoomus on kiintoisa vielä nykyisinkin, sillä pikkuporvarilliset demokraatit ovat nytkin se puolue, joka lähimmän eurooppalaisen järistyksen aikana — ja se on kohta alkava (eurooppalaisten vallankumousten — 1815, 1830, 1848—1852, 1870 — väliajat ovat vuosisadallamme 15—18 vuotta) — nousee Saksassa ehdottomasti ensimmäisenä valtaan yhteiskunnan pelastajana kommunistisilta työläisiltä. Siis paljon siinä sanotusta pätee myös nykypäivien suhteen. Heinrich Bauerin matka onnistui täydellisesti. Tämä pienikasvuinen iloinen suutari oli synnynnäinen diplomaatti. Hän kokosi aktiivisesti toimivaan järjestöön jälleen ne Liiton entiset jäsenet, joista osa oli syrjäytynyt toiminnasta ja osa toiminut omalla vastuullaan; muun muassa hän veti mukaan myös Työväen veljeskunnan silloisia johtajia. Liitto alkoi esittää työläis-

¹ Tarkoitetaan sen vallankumousarmeijan tykistöä, joka taisteli badenilais-pfalzilaisen kapinan aikana touko- ja kesäkuussa 1849 preussilaisia hallituksen sotajoukkoja vastaan. *Toim.*

ja talonpoikaisyhdistyksissä ja voimisteluseuroissa paljon huomattavampaa johtavaa osaa kuin ennen vuotta 1848, joten jo lähimmässä yhdistyksille lähetetyssä (vuosineljänneksen) vetoumuksessa, joka julkaistiin kesäkuussa 1850, voitiin todeta, että Saksassa kiertomatkan tehnyt pikkuporvarillisiin demokraatteihin kuuluva bonnilainen ylioppilas Schurz (sittemmin amerikkalainen exministeri) „havaitti jo kaikkien kyvykkäiden ainesten olevan Liiton käytettävissä”. Liitto oli ehdottomasti ainoa vallankumouksellinen järjestö, jolla oli merkitystä Saksassa.

Mutta se, mihin tämän järjestön piti toimintansa suunnata, riippui pääasiallisesti siitä, toteutuvatko toiveet vallankumouksen uudesta noususta. Se taas kävi vuoden 1850 kuluessa yhä epätodennäköisemmäksi, jopa mahdottomaksikin. Vuoden 1847 teollisuuspora, joka valmisteli vuoden 1848 vallankumouksen, oli ohi; alkoi uusi, ennen kuulumaton teollisuuden kukoistuskausi. Sille, jolla oli silmät nähdäkseen ja joka käytti niitä, piti selvitä, että vuoden 1848 vallankumousmyrsky tyyntyi vähitellen kokonaan.

„Tämän yleisen kukoistuksen vallitessa, jolloin porvarillisen yhteiskunnan tuotantovoimat kehittyvät niin rehevästi kuin porvarillisissa oloissa ylipäänsä on mahdollista, *ei voi olla puhetta-kaan todellisesta vallankumouksesta*. Sellainen vallankumous on mahdollinen ainoastaan kausina, jolloin nuo molemmat tekijät — uudenaikaiset tuotantovoimat ja porvarilliset tuotantomuodot — joutuvat keskenään ristiriitaan. Ne monet riidat, joihin mannermaisen järjestyspuolueen eri ryhmien edustajat nyt antautuvat kompromettoiden toinen toisiaan, eivät suinkaan johda uusiin vallankumouksiin, vaan päinvastoin ne ovat mahdollisia ainoastaan siitä syystä, että yhteiskunnallisten suhteiden perusta on tällä hetkellä niin varma ja — mitä taantumus ei tiedä — niin *porvarillinen*. *Siitä kimmahtavat takaisin* kaikki porvarillista kehitystä pidättämään pyrkivät taantumukselliset yritykset *samoin kuin demokraattien koko siveellinen suuttumus ja kaikki intomieliset julistukset*”. Näin Marx ja minä kirjoitimme artikkelissa „Vuoden 1850 touko—lokakuun katsaus” „Uudessa Reinin Lehdessä. Kansantaloustieteellinen yleiskatsaus”, vihkot V—VI, Hampuri v. 1850, s. 153¹.

Tämä terve käsitys tilanteesta näytti monista kuitenkin kerettiläisyydeltä tuona aikana, jolloin Ledru-Rollin, Louis Blanc, Mazzini, Kossuth ja vähemmän huomattavammista saksalaisista tähdistä — Ruge, Kinkel, Gögg ja muut heidän laisensa muodostivat Lontoossa tusinakaupalla tulevia väliaikaisia hallituksia ei vain omia kotimaitaan, vaan myös koko Eurooppaa varten ja katsoivat kaiken riippuvan vain siitä, että saadaan Amerikasta vallankumouksellisen lainan muodossa tarpeelliset varat Euroo-

¹ Ks. tämän teoksen ensimmäistä osaa, s. 186. *Toim.*

pan vallankumouksen suorittamiseksi ja luonnollisesti myös monien erilaisten tasavaltojen perustamiseksi yhdessä silmänräpäyksessä. Voidaanko ihmetellä sitä, että tuohon koukkuun tarttui sellainen mies kuin Willich, että myös Schapper vanhan vallankumouksellisen innon valtaan jouduttuaan antoi höynäyttää itseään ja että suurin osa Lontoon työläisistä, jotka olivat pääasiallisesti emigrantteja, seurasi heitä porvarillis-demokraattisten vallankumouksentekijäin leiriin? Lyhyesti sanoen meidän kannattamamme pidättyväisyys ei ollut näiden miesten mieleen; heidän mielestään piti alkaa tehdä vallankumousta; me kieltäen nyimme siitä mitä päättäväisimmän. Tapahtui hajaannus. Myöhemmästä voidaan lukea „Paljastuksista”. Sen jälkeen seurasi ensin Nothjungin vangitseminen ja sitten vangittiin Hampurissa Haupt, josta tuli kavaltaja, hän antoi ilmi Keskuskomitean kölniläisiä jäseniä ja hänen tuli esiintyä oikeusjutussa tärkeimpänä todistajana; hänen sukulaisensa katsoivat paremmaksi välttää sellaista häpeää ja lähettivät hänet Rio de Janeiroon, jossa hänestä myöhemmin tuli kauppias ja hänet nimitettiin, ansioitensa tunnustukseksi, ensin Preussin ja sitten myös Saksan pääkonsuliksi. Nykyisin hän on jälleen Euroopassa ¹.

„Paljastusten” paremmin ymmärtämiseksi esitän tässä kölniläisten syytettyjen luettelon: 1) P. G. Röser, sikaarityöläinen; 2) Heinrich Bürgers, joka sittemmin elämänsä loppuaikoina oli maapäivien progressistiedustajana; 3) Peter Nothjung, räätäli, kuoli joku vuosi sitten Breslaussa valokuvaajana; 4) W. J. Reiff: 5) tri Hermann Becker, nykyisin Kölnin yliormestari ja herrojen huoneen jäsen; 6) tri Roland Daniels, lääkäri, kuoli muutaman vuoden kuluttua oikeusjutun jälkeen keuhkotautiin, jonka oli saanut vankilassa; 7) Karl Otto, kemisti; 8) tri Abraham Jacoby, nykyisin lääkärinä New Yorkissa; 9) tri J. J. Klein, nykyisin lääkäri ja Kölnin kaupunginvaltuusmies; 10) Ferdinand Freiligrath, joka silloin oli kuitenkin jo Lontoossa; 11) J. L. Erhardt, kauppapalvelija; 12) Friedrich Lessner, räätäli, asuu nykyisin Lontoossa. Heistä valamiesoikeus, jonka julkiset istunnot kestivät lokakuun 4. päivästä marraskuun 12. päivään 1852, tuomitsi valtiopetoksesta syytettynä Röserin, Bürgersin ja Nothjungin 6 vuodeksi linnanvankeuteen, Reiffin, Otton ja Beckerin 5 vuodeksi, Lessnerin 3 vuodeksi; Daniels, Klein, Jacoby ja Erhardt julistettiin syyttömiksi.

¹ Schapper kuoli 60-luvun lopussa Lontoossa. Willich osallistui kansalais-sotaan Amerikassa ja palkittiin kunniamerkillä; Murfreesboron luona (Tennesissä) käydyssä taistelussa, johon hän osallistui prikaatikenraalina, hän haavoittui rintaan, mutta parani; hän kuoli kymmenisen vuotta sitten Amerikassa. Muista mainituista henkilöistä sanon vielä, että Heinrich Bauer katosi tietymättömiin Australiassa, Weitling ja Ewerbeck kuolivat Amerikassa. (Engelsin huomautus.)

Kölnin oikeusjuttuun päättyy Saksan kommunistisen työväenliikkeen ensimmäinen vaihe. Välittömästi tuomion jälkeen me laskimme Liittomme hajalle; muutaman kuukauden kuluttua nukahti myös Willichin ja Schapperin erillinen liitto.

* * *

Kokonainen sukupolvi erottaa meitä tuosta kaudesta. Silloin Saksa oli ammattikuntien ja käsityöhön perustuvan kotiteollisuuden maa, nyt se on suurteollisuuden maa, jossa tapahtuu teollisuuden herkeämätön ja myrskyisä kehitys. Silloin sai etsiä yksityisiä työläisiä, jotka tajusivat työläisinä oman asemansa ja historiallis-taloudellisen vastakohtaisuutensa pääoman suhteen, sillä silloin itse tuo vastakohtaisuus vasta syntyi. Nykyisin pitää Saksan koko proletariaatti saattaa poikkeuslakien alaiseksi vain siksi, että voitaisiin edes vähän hidastuttaa sitä kehitysprosessia, minkä tuloksena tämä proletariaatti tulee käsittämään täydellisesti oman asemansa sorretun luokan asemaksi. Silloin niiden harvojen, jotka olivat käsittäneet proletariaatin historiallisen osuuden, täytyi toimia maanalaisuudessa, kokoontua salaa pieninä 3—20 hengen ryhminä. Nykyisin sitä vastoin Saksan proletariaatti voi tulla toimeen jopa ilman virallista järjestöäkin, niin julkista kuin salaistakin¹; samoinajattelevien luokkatovereiden yksinkertainen ja itsestään ymmärrettävä yhteys ilman mitään sääntöjä, komiteoita, päätöksiä ynnä muita sellaisia näkyviä muotoja riittää järkyttämään koko Saksan valtakuntaa. Bismarck on sovintotuomari Euroopassa, Saksan rajojen ulkopuolella; mutta maan sisällä käy päivä päivältä yhä uhkaavammaksi Saksan proletariaatin jättiläishahmo, jonka Marx näki jo ennakoita vuonna 1844, jättiläinen, jolle käy jo liian ahtaaksi filistereille tarkoitettu valtiorakennus ja jonka mahtava olemus ja leveät hartiat lujittuvat sen hetken lähetessä, jolloin tuon jättiläisen tarvitsee vain nousta paikaltaan hajottaakseen rauniokasaksi valtakunnan perustuslain koko rakennuksen. Eikä siinä kaikki. Euroopan ja Amerikan proletariaatin kansainvälinen liike on nyt siinä määrin lujittunut, ettei vain sen ensimmäinen suppea muoto — salainen Liitto, — vaan myös sen toinen, äärettömästi laajempi muoto — julkinen Kansainvälinen Työväenliitto — on muuttunut sen kahleeksi; jotta voitaisiin luoda kaikkien maiden ja kaiken kielisten työläisten suuri proletariaatin puolue ja pitää se pystyssä, on tarpeen vain yksinkertainen solidaarisuuden tunne, joka perustuu oman luokka-aseman samanlaiseen ymmär-

¹ Nämä Engelsin sanat ovat ironinen haaste bismarckilaiselle politiikalle, jonka suuntana oli proletariaatin puolueen kieltäminen ja työväenliikkeen tukahduttaminen. *Toim.*

tämiseen. Sillä opilla, jonka edustajana Liitto oli vuodesta 1847 vuoteen 1852 ja johon viisaat filisterit suhtautuivat silloin olkapäitään kohautellen kuin mielettömien houreeseen, muutamien yksinäisten lahkolaisten salaiseen oppiin, tällä opilla on nyt lukemattomia kannattajia maailman kaikissa sivistysmaissa, Siperian kaivosvankien ja Kalifornian kullanetsijöiden keskuudessa; ja tämän opin luoja, *Karl Marx*, mies, jota hänen aikalaisensa eniten vihasivat ja eniten parjasivat, oli kuolinhetkeensä saakka sekä Vanhan että Uuden maailman proletariaatin neuvonantaja, jonka puoleen käännettiin aina ja joka ei koskaan kieltäytynyt auttamasta.

Lontoo, lokakuun 8. pnä 1885

*Kirjottettu johdannoksi K. Marxin kirjan
„Paljastuksia Kölnin kommunistijutusta”
kolmanteen painokseen, joka ilmestyi
Zürichissä v. 1885*

*Julkaistu ensi kerran
„Sozialdemokrat” lehdessä v. 1885*

*Julkaistaan lehden
tekstin mukaan
Suomennos venäjänkielestä*

F. ENGELS

LUDWIG FEUERBACH JA
KLASSILLISEN SAKSALAISEN
FILOSOFIAN LOPPU

ALKUHUOMAUTUS

Esipuheessaan kirjaan „Zur Kritik der politischen Ökonomie”¹, Berliini 1895, Karl Marx kertoo, miten me molemmat päätimme 1845 Brysselissä „yhdessä muovata valmiiksi oman käsityksemme” — nimittäin Marxin kehittelemän materialistisen historiankäsityksen —, joka on „vastakkainen verrattuna saksalaisen filosofian ideologisiin käsityksiin, tehdä oikeastaan tilit selviksi silloisen filosofisen omantuntonne kanssa. Päätös pantiin toimeen Hegelin jälkeisen filosofian arvostelun muodossa. Käsikirjoitus, kaksi vahvaa oktaavokokoista nidettä, oli jo aikoja sitten saapunut painatuspaikkaansa Westfaleeniin, kun saimme tiedon, että muuttuneet olosuhteet ehkäisivät sen painattamisen. Luovutimme käsikirjoituksen hiirien nakertelevan arvostelun huomaan sitäkin halukkaammin, kun olimme saavuttaneet päätarkoituksemme — selvyden itsellemme.”

Siitä on kulunut yli neljäkymmentä vuotta, ja Marx kuoli, ilman että kummallekaan meistä olisi tarjoutunut tilaisuutta palata tähän aiheeseen. Suhteestamme Hegeliin olemme puhuneet siellä täällä, mutta emme missään yhtenäisenä kokonaisuutena. Feuerbachiin, joka kuitenkin monessa suhteessa muodostaa välirenkaan Hegelin filosofian ja meidän käsityksemme välillä, emme ole enää koskaan palanneet.

Tällä välin on Marxin maailmankatsomus saanut kannattajia laajalti Saksan ja Euroopan rajojen ulkopuolella ja maailman

¹ „Poliittisen taloustieteen arvostelua”. *Toim.*

kaikilla sivistyskielillä. Toisaalta klassillinen saksalainen filosofia elää eräänlaisen uudestisyntymisensä aikaa ulkomailla, erittäinkin Englannissa ja Skandinaviassa, ja vieläpä Saksassakin näytään kyllästyttävän siihen eklektiseen vesivelliin, jota sikäläisissä yliopistoissa tarjoillaan filosofian nimellä.

Näin ollen minusta on tuntunut yhä tarpeellisemmalta esittää lyhyesti ja yhtenäisesti, mikä on suhteemme Hegelin filosofiaan, miten me siitä lähdimme ja siitä erosimme. Minusta on tuntunut niin ikään, että kunniavelvollisuutenamme on tunnustaa täydellisesti se vaikutus, mikä Feuerbachilla ennen kaikkia muita Hegelin jälkeisiä filosofeja oli meihin myrsky- ja kiihkokautenamme. Käytin siis mielelläni hyväksi tilaisuutta, kun „Neue Zeitin” toimitus pyysi minulta arvostelua Feuerbachia käsittelevästä Starcken kirjasta. Työni julkaistiin mainitun aikakauslehden 4. ja 5. vihkossa 1886 ja ilmestyy nyt korjattuna erikoispainoksena.

Ennen kuin lähetin nämä rivit painoon, hain esille ja silmäilin vielä kerran läpi vanhan käsikirjoituksen vuosilta 1845—1846¹. Feuerbachia koskeva osa on loppuun kirjoittamatta. Valmiin osan muodostaa esitys materialistisesta historiänkäsityksestä; se todistaa vain, miten epätäydellisiä silloiset taloushistorian tietomme vielä olivat. Siitä puuttuu Feuerbachin opin arvostelu; sitä ei siis voinut käyttää nykyiseen tarkoitukseen. Sen sijaan löysin eräästä vanhasta Marxin vihkosta liitteenä painetut yksitoista teesiä Feuerbachista. Ne ovat myöhempää muokkausta varten tehtyjä ja nopeasti paperille pantuja muistiinpanoja, joita ei ole tarkoitettu missään tapauksessa painettaviksi, mutta jotka ovat arvaamattoman kallisarvoisia uuden maailmankatsomuksen nerokkaan idun sisältävänä ensimmäisenä asiakirjana.

Friedrich Engels

Lontoo, helmikuun 21. pnä 1888

Kirjoitettu „Ludwig Feuerbach ja klassillisen saksalaisen filosofian loppu” teoksen erillistä, v. 1888 Stuttgartissa ilmestynyttä laitosta varten

Julkaistaan teoksen tekstin mukaan Suomennos saksasta

¹ Kysymys on teoksesta „Saksalainen ideologia”. Ks. *K. Marx ja F. Engels*, Teokset, IV osa. *Toim.*

**LUDWIG FEUERBACH JA
KLASSILLISEN SAKSALAISEN
FILOSOFIAN LOPPU**

I

Käsilläoleva teos¹ vie meidät takaisin aikaan, joka on runsaan ihmisiän päässä takanamme, mutta joka on käynyt Saksan nykypolvelle niin vieraaksi, kuin siitä olisi kulunut kokonainen vuosisata. Ja kuitenkin se oli kautta, jolloin Saksa valmistautui vuoden 1848 vallankumoukseen; ja kaikki, mitä meillä sen jälkeen on tapahtunut, on vain 1848:n jatkoa, vain vallankumouksen testamentin täyttämistä.

Niin kuin Ranskassa 18. vuosisadalla niin myös Saksassa 19. vuosisadalla filosofinen vallankumous oli valtiollisen mullistuksen johdantona. Mutta miten erinäköisiä nuo filosofiset vallankumoukset olivatkaan! Ranskalaiset kävivät avointa taistelua koko virallista tiedettä, kirkkoa, usein myös valtiota vastaan; heidän teoksensa painettiin rajan takana, Hollannissa tai Englannissa, ja he itse joutuivat usein Bastiljiin. Saksalaiset sitä vastoin olivat professoreja, valtion nimittämiä nuorison opettajia, heidän teoksensa esivallan hyväksymiä oppikirjoja, ja kaiken kehityksen päättävä Hegelin järjestelmä oli korotettu tavallaan jopa kuninkaallisen preussilaisen valtiofilosofian arvoon! Ja näiden professorien, heidän pedanttisten, hämärien sanontojensa takana, heidän raskaissa pitkäveteisissä lausejaksoissaanko piilisi vallankumous? Eivätkö juuri ne miehet, joita siihen aikaan pidettiin vallankumouksen edustajina, liberaalit, olleet tämän ajatuksia hämmentävän filosofian kiivaimpia vastustajia? Mutta sen, mikä jäi hallitukselta ja liberaaleilta näkemättä, näki jo 1833 ainakin yksi mies. Hänen nimensä oli kylläkin Heinrich Heine².

¹ „Ludwig Feuerbach”, kirj. C. N. Starcke, fil. tri.— Stuttgart, Ferd. Encke 1885. (*Engelsin huomautus.*)

² Engels tarkoittaa „Saksan filosofista vallankumousta” koskevia Heinen huomautuksia vuonna 1833 kirjoitetuissa kirjoituksissa „Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland”. *Toim.*

Ottakaamme esimerkki. Ainoakaan filosofian väite ei ole saanut osakseen ahdaskatseisten hallitusten kiitosta ja yhtä ahdaskatseisten liberaalien kiukkuu siinä määrin kuin Hegelin kuuluisa lause: „Kaikki mikä on todellista, on järjestistä, ja kaikki mikä on järjestistä, on todellista”. Sehän on ilmeisesti kaiken olevaisen pyhittämistä, despotismin, poliisivaltion, kabinetioikeuden ja sensuurin filosofista siunaamista. Niin sen käsitti Fredrik Vilhelm III, samoin hänen alamaisensa. Mutta Hegelillä ei suinkaan kaikki, mikä on olemassa, ole ilman muuta myös todellista. Todellisuuden attribuutti kuuluu hänellä vain sille, mikä on samalla välttämätöntä. „Todellisuus osoittautuu kehkeytymisensä välttämättömyydeksi”. Sen vuoksi jokin hallituksen toimenpide — Hegel itse esittää esimerkkinä „tietyn verollepanon” — ei ole hänen mielestään suinkaan ilman muuta todellinen. Mutta se, mikä on välttämätöntä, osoittautuu viime kädessä myös järjestiseksi, ja silloiseen preussilaiseen valtioon sovellettuna Hegelin lause merkitsee siis vain: tämä valtio on sikäli järjestellinen, järkea vastaava, mikäli se on välttämätön. Jos se kuitenkin tuntuu meistä huonolta, mutta huonoudestaan huolimatta jatkaa olemassaoloaan, niin hallituksen huonous saa oikeutuksensa ja selityksensä alamaisten vastaavasta huonoudesta. Silloisilla preussilaisilla oli sellainen hallitus, jollaisen he ansait-sivat.

Silti Hegelin mukaan todellisuus ei ole suinkaan sellainen attribuutti, joka kuuluu yhteiskunnalliselle tai valtiolliselle järjestykselle kaikissa oloissa ja kaikkina aikoina. Päinvastoin. Rooman tasavalta oli todellinen, mutta todellinen oli myös Rooman keisarikunta, joka sen syrjäytti. Ranskan yksinvaltiuus kävi v. 1789 niin epätodelliseksi, ts. siinä määrin kaikkea välttämättömyyttä vailla olevaksi, niin järjettömäksi, että suuren vallankumouksen, josta Hegel aina puhuu mitä suurimmalla ihastuksella, täytyi se tuhota. Täten yksinvaltiuus oli siis epätodellinen ja vallankumous todellinen. Ja niinpä kaikki, mikä aikaisemmin oli todellista, muuttuu kehityksen kulussa epätodelliseksi, kadottaa välttämättömyytensä, oikeutensa olla olemassa, järjestisyytensä. Häviävän todellisuuden tilalle astuu uusi, elinkykyinen todellisuus — rauhallisesti, jos vanha on kyllin järkea kuollakseen vastaanpyristelemättä, väkivaltaisesti, jos se hangoittelee tätä välttämättömyyttä vastaan. Ja siten Hegelin väite muuttuu Hegelin oman dialektiikan ansiosta vastakohtakseen: kaikki, mikä ihmiskunnan historian piirissä on todellista, muuttuu ajan oloon järjettömäksi, se on siis jo luonnostaan järjetöntä, sitä vaivaa jo alun perin järjettömyys; ja kaiken, mikä on järjestistä ihmisten päässä, on määrä muuttua todelliseksi, olkoon se sitten miten kovin tahansa ristiriidassa näennäisen olemassaolevan todellisuuden kanssa. Teesi kaiken todellisen järjestisyydestä muuttuu Hegelin

ajattelumetodin kaikkien sääntöjen mukaan toiseksi: Kaikki mikä on olemassa, on tuhoutumisen arvoista.

Mutta Hegelin filosofian (johon meidän on tässä rajoitettava Kantista alkaneen filosofisen virtauksen päätekohtana) todellinen merkitys ja vallankumouksellinen luonne oli juuri siinä, että se teki kerta kaikkiaan lopun inhimillisen ajattelun ja toiminnan kaikkien tulosten lopullisuudesta. Totuus, joka filosofian piti tiedostaa, ei ollut Hegelillä enää kokoelma valmiita opinkappaleita, jotka kerran keksittyinä oli vain opittava ulkoa; totuus oli nyt itse tiedostamisprosessissa, tieteen pitkässä historiallisessa kehityksessä, tieteen, joka nousee tiedon alemmilta sen yhä korkeammille asteille pääsemättä kuitenkaan milloinkaan niin sanotun ehdottoman totuuden löytämisen ansiosta pisteeseen, josta se ei enää voi mennä edemmäksi ja jossa sille ei enää jää muuta tehtävää kuin panna kädet ristiin ja katsella kummastuneena saavuttamaansa ehdotonta totuutta. Eikä näin ole laita vain filosofisen tiedon alalla, vaan myös kaikilla muilla tiedon ja käytännöllisen toiminnan aloilla. Historia samoin kuin tietokaan ei voi päätyä lopulta ihmiskunnan täydelliseen ihannetilaan; täydellinen yhteiskunta, täydellinen „valtio” ovat asioita, jotka voivat olla olemassa vain mielikuvituksessa. Päinvastoin, kaikki toinen toisiaan seuraavat historialliset olotilat ovat vain väliasteita alemmasta korkeampaan johtavassa ihmisyhteiskunnan loputtomassa kehityskulussa. Jokainen aste on välttämätön, siis oikeutettu sen ajan ja niiden ehtojen vallitessa, joita se saa syntymisestään kiittää. Mutta se tulee kestävämmäksi ja menettää oikeutuksensa uusiin ja korkeampiin ehtoihin nähden, jotka vähitellen kehittyvät sen omassa helmassa. Sen on tehtävä tilaa korkeammalle asteelle, joka taas vuorostaan joutuu rappioon ja tuhoutuu. Niin kuin porvaristo hävittää käytännössä kaikki vakiintuneet, vanhat ja kunnianarvoiset laitokset suurteollisuuden, kilpailun ja maailmanmarkkinoiden avulla, niin myös tämä dialektinen filosofia hävittää kaikki kuvitelmat lopullisesta ehdottomasta totuudesta ja sitä vastaavista ehdottomista ihmiskunnan olotiloista. Se ei pidä mitään lopullisena, ehdottomana, pyhänä. Se näkee kaikessa väistämättömän katoavaisuuden leiman eikä tunne mitään muuta pysyvää kuin keskeytymättömän syntymis- ja häviämisenprosessin, loputtoman alemmalta korkeammalle johtavan kohoamisprosessin, jonka pelkkä ajattelevissa aivoissa kuvastuva heijastuma se itse on. Sillä on tosin vanhoillinenkin puolensa: se tunnustaa tiedon ja yhteiskunnan kunkin kehitystasteen olevan oikeellisen aikanaan ja tietyissä oloissa, mutta ei enempää. Tämän katsomustavan vanhoillisuus on suhteellista, sen vallankumouksellisuus ehdoton — ainoa ehdoton, minkä dialektinen filosofia tunnustaa.

Meillä ei ole syytä ryhtyä tässä käsittelemään kysymystä, vastaako tämä katsomustapa täydellisesti luonnontieteen nykyistä tilaa. Luonnontiede ennustaa itse maapallon olemassaololle mahdollista, sen asuttavuudelle jokseenkin varmaa loppua ja selittää siis ihmiskunnan historialla olevan paitsi ylenevän, myös alenevan linjan. Me olemme vielä joka tapauksessa melko kaukana siitä käännekohdasta, josta yhteiskunnan historia alkaa kulkea laskusuuntaan, emmekä voi vaatia Hegelin filosofialta, että se käsittelee aihetta, jota silloinen luonnontiede ei ollut asettanut vielä lainkaan päiväjärjestykseen.

Mutta tässä on huomautettava, että Hegel ei ole esittänyt edellä mainittuja katsomuksia näin terävässä muodossa. Se on johtopäätös, joka väistämättömästi seuraa hänen metodistaan, mutta jota hän itse ei tehnyt koskaan näin selvästi. Hän ei tehnyt sitä siitä yksinkertaisesta syystä, että hänen piti rakentaa *järjestelmä*, ja vanha tapa vaati, että filosofisen järjestelmän on päädyttävä tietynlaiseen ehdottomaan totuuteen. Vaikka siis Hegel korostaakin, erittäinkin „Logiikassaan”, että tämä ikuinen totuus ei ole mikään muu kuin loogillinen tai historiallinen *prosessi* itse, hän huomaa kuitenkin olevansa pakotettu tekemään lopun tästä prosessista, sillä pitihän hänen päättää järjestelmänsä johonkin. „Logiikassa” hän voi tehdä tämän lopun jälleen aluksi siten, että siinä loppupiste, absoluuttinen idea — joka on absoluuttinen vain sikäli, että hän ei osaa sanoa siitä kerrassaan mitään — „erkanee” omasta itsestään, ts. muuttuu luonnoksi ja palaa myöhemmin taas itseensä hengessä, ts. ajattelussa ja historiassa. Mutta koko filosofian lopussa sellainen alkuunpaluu oli mahdollista vain *yhtä* tietä. Oli nimittäin käsitettävä historian loppu niin, että ihmiskunta tiedostaa juuri tämän absoluuttisen idean ja julistaa tämän absoluuttisen idean tulleen tiedostetuksi Hegelin filosofiassa. Mutta näin julistettaisiin Hegelin järjestelmän koko dogmaattinen sisältö ehdottomaksi totuudeksi ja jouduttaisiin ristiriitaan hänen dialektisen metodinsa kanssa, joka murskaa kaiken, mikä on dogmaattista. Vallankumouksellinen puoli tukahdutetaan siten liikaa rehoittavan vanhoillisen puolen alle — ei vain filosofisen tiedostamisen, vaan myös historiallisen käytännön alalla. Ihmiskunnan, joka Hegelinä on saanut selville absoluuttisen idean, täytyy olla myös käytännössä niin pitkälle edistynyt, että se voi muuttaa tämän absoluuttisen idean todellisuudeksi. Absoluuttisen idean ei saa siis esittää aikalaisilleen liian suuria poliittisia vaatimuksia. Niinpä saammekin „Oikeusfilosofian” lopussa tietää absoluuttisen idean toteutuvan sinä säätymonarkiana, mitä Fredrik Vilhelm III lupaili niistä itsepin-taisesti ja turhaan alamaisilleen, siis Saksan silloisiin pikkuporvarillisiin oloihin sovellettuna omistavien luokkien rajoitettuna

ja maltillisena epäsuorana herruutena. Lisäksi meille todistellaan spekulatiivista tietä, että aatelisto on tarpeellinen.

Jo järjestelmän sisäiset vaatimukset riittävät siis selittämään sen, miksi läpeensä vallankumouksellisen ajattelumenetelmän avulla päädytään varsin maltillisiin poliittisiin johtopäätöksiin. Näiden johtopäätösten erikoinen muoto johtuu tietenkin siitä, että Hegel oli saksalainen ja että hänessä samoin kuin hänen aikalaisessaan Goethessakin oli aimo annos poroporvarillisuutta. Goethe samoin kuin Hegelkin oli alallaan Olympon Zeus, mutta kumpikaan ei päässyt koskaan kokonaan vapaaksi saksalaisesta poroporvarillisuudesta.

Kaikesta tästä huolimatta Hegelin järjestelmän käsittämä piiri on verrattomasti laajempi kuin minkään aikaisemman järjestelmän ja siinä on kehitelty sellainen ajatusriikkaus, joka hämmästyttää vielä nykyäänkin. Hengen fenomenologiassa (jota voitaisiin sanoa rinnakkaisesitykseksi hengen embryologiasta ja paleontologiasta, yksilöllisen tajunnan asteittaisesta kehityksestä, joka käsitetään ihmisten tietoisuuden historiallisesti läpikäymien asteiden suppeammaksi toistumiseksi), logiikassa, luonnonfilosofiassa, hengenfilosofiassa ja tämän viimeksi mainitun erillisesti käsitellyissä historiallisissa alamuodoissa: historian-, oikeus- ja uskonnonfilosofiassa, filosofian historiassa, estetiikassa ym.—kaikilla näillä historian eri aloilla Hegel pyrkii löytämään ja todistamaan kehityksen punaisen langan. Ja kaikilla aloilla hänen esiintymisensä oli käänteentekevää, sillä hän ei ollut ainoastaan luova nero, vaan myös mies, jonka oppineisuus oli ensyklopedinen. On itsestään selvää, että „järjestelmän” vaatimukset pakottivat hänet melko usein turvautumaan niihin mielivaltaisiin ajatussommitelmiin, joiden johdosta hänen kääpiömäiset vastustajansa pitivät yhä vieläkin niin hirveää melua. Mutta nämä ajatussommitelmat ovat vain hänen luomuksensa puitteita ja rakennustelineitä. Ellei pysähdytä tarpeettomasti niitä tarkastelemaan, vaan tunkeudutaan sisemmälle valtavaan rakennukseen, niin löydetään mittaamattomia aarteita, jotka säilyttävät vielä tänäänkin täyden arvonsa. Kaikilla filosofeilla on katoavaista juuri „järjestelmä” ja nimenomaan siitä syystä, että se johtuu eräästä ihmishengen katoamattomasta tarpeesta: kaikkien ristiriitojen voittamisen tarpeesta. Mutta jos hävitettäisiin kerta kaikkiaan ristiriidat, niin silloin olisimme saavuttaneet niin sanotun absoluuttisen totuuden, maailmanhistoria olisi päättynyt — ja kuitenkin sen pitäisi jatkua, vaikka sille ei jäisi enää mitään tekemistä, — siis uusi, ratkaisematon ristiriita. Jos vaaditaan, että filosofian on ratkaistava kaikki ristiriidat, niin se merkitsee, että yksityisen filosofin pitäisi suorittaa se, minkä vain koko ihmiskunta voi jatkuvassa kehityksessään suorittaa. Niin pian kuin olemme tämän ymmärtäneet — ja tämän ymmärtämiseksi kukaan

ei ole auttanut meitä enemmän kuin Hegel itse — on koko filosofiaa sanan entisessä mielessä tullut samalla loppu. Jätettäköön silleen „absoluuttinen totuus”, minkä saavuttaminen on tätä tietä ja jokaiselle yksilölle mahdotonta, ja tavoiteltakoon sen sijaan niitä suhteellisia totuuksia, jotka ovat saavutettavissa positiivisten tieteiden tietä ja tekemällä yhteenvetoja niiden tuloksista dialektisen ajattelun avulla. Filosofia päättyy yleensä Hegeliin, toisaalta siksi, että hänen järjestelmänsä on mitä suuremoinen yhteenveto sen koko kehityksestä, toisaalta siksi, että hän, vaikkakin tiedottomasti, osoittaa meille tien, joka johtaa järjestelmien labyrinthista maailman todelliseen positiiviseen tiedostamiseen.

On ymmärrettävää, miten valtava vaikutus tällä Hegelin järjestelmällä täytyi olla Saksan filosofisesti väritetyssä ilmapiiressä. Se oli vuosikymmeniä jatkunutta riemukulkua, jota Hegelin kuolema ei suinkaan pysäyttänyt. Päinvastoin, juuri vuodesta 1830 vuoteen 1840 vallitsi yksinomaan „hegelöiminen” ja se oli tarttunut enemmän tai vähemmän jopa vastustajiinsakin; juuri tähän aikaan juuretettiin Hegelin katsomuksia runsaimmin, tietoisesti tai tiedottomasti, eri tieteisiin ja ne toivat käymisainetta myös helpotajuiseen kirjallisuuteen ja päivälehdistöön, joista tavallinen „sivistynyt tietoisuus” ammentaa ajatusaineensa. Mutta tämä voitto oli kautta koko linjan vain sisällissodan alkuvaihetta.

Kokonaisuutena Hegelin oppi jätti, kuten olemme nähneet, runsaasti tilaa mitä erilaisimmille käytännöllisille puoluekatsoimuksille, ja käytäntöä olivat silloisessa teoreettisessa Saksassa ennen kaikkea kaksi asiaa: uskonto ja politiikka. Se, joka piti arvossa etupäässä Hegelin *järjestelmää*, saattoi olla näillä kummallakin alalla melko vanhoillinen; se, joka katsoi tärkeimmäksi dialektisen *metodin*, saattoi kuulua niin uskonnossa kuin politiikassakin äärimmäiseen oppositioon. Teoksissaan esiintyvistä melko lukuisista vallankumouksellisista suuttumuksen purkauksista huolimatta Hegel itse tuntui yleensä kallistuvan enemmän vanhoilliselle puolelle; olihan hänen järjestelmänsä vaatinut häneltä „raskasta ajatustyötä” paljon enemmän kuin hänen metodinsa. 30-luvun loppupuolella Hegelin koulukunnan hajaannus kävi yhä näkyvämmäksi. Taistelleensa pietistisiä oikeoppisia ja feodaalisia taantumuksellisia vastaan, vasen siipi, niin sanotut nuorhegeliläiset, luopui vähitellen siitä filosofisen ylhäisestä pidättyvästä suhtaantumisesta polttaviin päivänkysymyksiin, mikä siihen asti oli turvannut sen opille valtion suvaitsevan suhtautumisen, jopa suojelunkin. Ja kun oikeoppinen hurskaskatelu ja feodaalis-itsevaltainen taantumus nousivat vuonna 1840 Fredrik Vilhem IV:n mukana valtaistuimelle, oli pakostakin asetettava avoimesti puolelle tai toiselle. Taistelua käytiin vielä

filosofisilla aseilla, mutta ei enää abstraktis-filosofisista päämääristä. Kysymyksessä oli välittömästi perinnäisen uskonnon ja olemassaolevan valtion hävittäminen. Ja joskin käytännölliset loppupäämäärät esiintyivät vielä „Deutsche Jahrbücherissa”¹ enimmäkseen filosofisessa valepuvussa, niin nuorhegeliläinen koulukunta ilmensi suoranaisesti vuoden 1842 „Rheinische Zeitungissa” nousevan radikaalisen porvariston filosofiaa ja käytti filosofista viittaansa enää vain sensuurin harhaanjohtamiseksi.

Mutta politiikka oli siihen aikaan hyvin ohdakkeinen ala, ja niinpä taistelu suuntautuikin pääasiassa uskontoa vastaan. Sehän oli, erittäinkin vuodesta 1840 lähtien, välillisesti myös poliittista taistelua. Ensimmäisen sysäyksen oli antanut 1835 Straussin „Jeesuksen elämä”. Siinä kehiteltyä evankeliumin myyttien muodostamisen teoriaa vastaan esiintyi sittemmin Bruno Bauer todistamalla, että koko joukko evankeliumin kertomuksista oli evankeliumien kirjoittajien omia sepustuksia. Näiden kahden kannan välistä taistelua käytiin filosofisen taistelun varjolla, „itsetietoisuuden” taisteluna „substanssia” vastaan. Kysymys siitä, olivatko evankeliumin ihmekertomukset syntyneet tiedottomasti perinteellisen tarumuodostuksen kautta seurakunnan helmassa vai olivatko evankelistat itse sepittäneet ne, paisui kysymykseksi, kumpi, „substanssi” vaiko „itsetietoisuus”, on ratkaisevasti vaikuttava mahti maailmanhistoriassa. Vihdoin ilmestyi Stirner, nykyisen anarkismin profeetta,— Bakunin on lainannut häneltä hyvin paljon — ja löi suvereenisella „ainoallaan” suvereenisen „itsetietoisuuden” laudalta².

Emme ryhdy pitemmälti tarkastelemaan Hegelin koulukunnan hajaannusprosessin tätä puolta. Meistä on tärkeämpää se, että päättäväisimpien nuorhegeliläisten perusjoukko joutui positiivista uskontoa vastaan käymänsä taistelun käytännöllisten tarpeiden vuoksi englantilais-ranskalaiseen materialismiin. Ja tällöin he joutuivat ristiriitaan koulukuntansa järjestelmän kanssa. Kun materialismi käsittää luonnon ainoaksi todelliseksi, niin Hegelin järjestelmässä luonto on vain absoluuttisen idean „erkanemista”, ikään kuin idean alhaistumista; ajattelu ja sen ajatustuote, idea, on siinä joka tapauksessa alkuperäinen ja luonto johdannainen, joka on ylipäänsä olemassakin vain idean alentumisen ansiosta. Ja tässä ristiriidassa oleiltiin niin hyvin tai niin huonosti kuin se kävi päinsä.

¹ „Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst” („Tieteen ja taiteen saksalaiset vuosikirjat”) — A. Rugen ja Th. Echtermeyerin toimittama nuorhegeliläisten äänenkannattaja, ilmestyi vv. 1841—1843 Leipzigiissä. *Toim.*

² Engels tarkoittaa v. 1845 ilmestynyttä Max Stirnerin (Kaspar Schmidtin salanimi) teosta „Ainoa ja sen omistus”. *Toim.*

Silloin ilmestyi Feuerbachin „Kristinuskon olemus”¹. Se hälvensi yhdellä iskulla ristiriidan nostaten materialismin muutta mutkitta uudelleen valtaistuimelle. Luonto on olemassa mistään filosofiasta riippumatta. Luonto on se perusta, jolla me ihmiset, jotka itsekin olemme luonnontuotteita, olemme kasvaneet. Paitsi luontoa ja ihmisiä ei ole olemassa mitään, ja uskonnollisen mielikuvituksemme luomat korkeammat olennot ovat vain oman olemuksemme heijastumista mielikuvituksessa. Lumous oli laennut, „järjestelmä” oli räjäytetty rikki ja heitetty syrjään, ristiriita, vain mielikuvituksessa olevana, oli ratkaistu. On pitänyt oma-kohtaisesti kokea tämän kirjan vapauttava vaikutus voidakseen sen käsittää. Innostus oli yleinen: olimme kaikki muuttuneet hetkessä feuerbachilaisiksi. Miten innostuneesti Marx tervehti uutta käsitystä ja miten suuresti se — kaikista hänen arvostelevista varauksistaan huolimatta — häneen vaikutti, siitä voi lukea „Pyhästä perheestä”².

Feuerbachin kirjan virheetkin lisäsivät sillä hetkellä sen vaikutusta. Kaunokirjallinen, jopa paikoitellen paatoksellinen tyyli takasi kirjalle suuremman lukijajoukon ja oli ainakin virkistykseenä abstraktisen ja hämärän hegelöimisen pitkien vuosien jälkeen. Sama koskee yletöntä rakkauden jumalointia, mikä sietämättömäksi käyneen „puhtaan ajattelun” itsevaltiuden vastakohdana oli anteeksiannettavaa, joskaan ei oikeutettua. Mutta emme saa unohtaa, että juuri nämä Feuerbachin kaksi heikkoutta omaksui „todellinen sosialismi”, joka oli levinnyt v. 1884 jälkeen „sivistyneessä” Saksassa kuin kulkutauti ja asetti tieteellisen tutkimuksen tilalle kaunokirjallisen fraasin, tuotannon taloudellisen uudistumisen kautta tapahtuvan proletariaatin vapautuksen tilalle „rakkauden” avulla suoritettavan ihmiskunnan vapautuksen, sanalla sanoen harhautui harrastamaan sitä ällöttävää kaunokirjallisuutta ja rakkaudenveisuuta, minkä tyyppillinen edustaja oli hra Karl Grün.

On muistettava myös, että vaikka Hegelin koulukunta olikin hajonnut, Hegelin filosofiaa ei oltu arvostellen voitettu. Strauss ja Bauer ottivat kumpikin Hegelin filosofiasta yhden puolen käyttäen sitä poleemisena aseena toista puolta vastaan. Feuerbach murskasi järjestelmän ja heitti sen ilman muuta sivuun. Mutta mistään filosofiasta ei suoriuduta sillä, että selitetään se ilman muuta vääräksi. Ja Hegelin filosofian tapaista suurtyötä, jolla oli ollut niin valtava vaikutus kansakunnan henkiseen kehitykseen, ei voitu syrjäyttää siten, että se jätettiin noin vain huomioon ottamatta. Se täytyi „kumota” sen varsinaisessa mielessä,

¹ Feuerbachin teos „Kristinuskon olemus” („Wesen des Christentums”) ilmestyi v. 1841 Leipzigissä. *Toim.*

² Ks. *K. Marx ja F. Engels, Teokset, 2. painos, 2. osa, ss. 3—230. Toim.*

ts. siinä mielessä, että tulisi hävitetyksi arvostellen sen muoto ja pelastetuksi sen saavuttama uusi sisältö. Kuinka tämä tapahtui, siitä tuonnempana.

Vuoden 1848 vallankumous työnsi kuitenkin toistaiseksi kaiken filosofian syrjään yhtä ujostelematta kuin Feuerbach Hegelinsä. Ja siten työnnettiin samalla Feuerbachkin taka-alalle.

II

Kaiken, erittäinkin uudemman filosofian suuri peruskysymys on kysymys ajattelun suhteesta olemiseen. Jo siitä hyvin varhaisesta ajasta alkaen, jolloin ihmiset — vielä täysin tietämättöminä ruumiinrakenteestaan ja kykenemättöminä selittämään uni-ilmiöitä¹ — tulivat siihen käsitykseen, että heidän ajatustoimintansa ja aistimuksensa eivät ole heidän oman ruumiinsa, vaan tässä ruumiissa asuvan ja kuoleman tullessa siitä erkanevan erikoisen sielun toimintaa, siitä ajasta lähtien he joutuivat pakostakin aprikoimaan tämän sielun suhdetta ulkomaailmaan. Jos sielu erkani ihmisen kuollessa ruumiista ja eli edelleen, ei ollut mitään aihetta keksiä sille vielä erikoista kuolemaa. Niin syntyi käsitys sielun kuolemattomuudesta, mikä sillä kehitysasteella ei tuntunut suinkaan lohdutukselta, vaan kohtalolta, jolle ei mahtanut mitään ja jota pidettiin sangen usein, kuten kreikkalaisten keskuudessa, todellisena onnettomuutena. Tuo ikävä kuvitelma persoonallisesta kuolemattomuudesta ei johtunut uskonnollisesta lohdutuksen tarpeesta, vaan ylipäänsä siitä, että kun kerran sielu oli tunnustettu olevaiseksi ei voitu yleisen rajoittuneisuuden vuoksi selittää, miten sen käy ruumiin kuoltua. Aivan samaan tapaan, luonnonvoimien henkilöimisen ansiosta, syntyivät ensimmäiset jumalat, jotka uskonnon kehittyessä muovautuivat yhä yliluonnollisemmiksi, kunnes vihdoinkin henkisen kehityksen kululle luonnollisen abstrahoisprosessin — olin sanomaisillani tislaisprosessin — kautta monista enemmän tai vähemmän rajoitetuista ja toisiaan rajoittavista jumalista syntyi ihmisten päässä kuvitelma monoteististen uskontojen yhdestä ainoasta jumalasta.

Kysymys ajattelun suhteesta olemiseen, hengen suhteesta luontoon, tämä kaiken filosofian määräävin kysymys juontaa siis, samoin kuin kaikki uskonnotkin, juurensa villiystilan aikaisista rajoittuneista ja tietämättömyydestä johtuneista käsityksistä.

¹ Villien ja alempien raakalaisten keskuudessa on vielä nytkin yleinen se käsitys, että unessa ilmestyvät ihmishahmot ovat sieluja, jotka ovat jättäneet tilapäisesti ruumiin; todellista ihmistä pidetään siksi myös vastuunalaisena niistä teoista, joita hän unikuvana on suorittanut unennäkijän suhteen. Tämän havaitsi esim. Imthurn v. 1884 Guyanan intiaanien keskuudessa. (*Engelsin huomautus.*)

Mutta tämä kysymys saatettiin asettaa koko terävyydessään ja se saattoi saada täyden merkityksensä vasta silloin, kun eurooppalainen ihmiskunta heräsi kristillisen keskiajan pitkästä talviunesta. Kysymys ajattelun suhteesta olemiseen, kysymys: kumpi on ensisijainen, henki vai luonto? — tämä kysymys, joka oli esittänyt muuten suurta osaa keskiajan skolastiikassa, kärjistyi kirkon kiusaksi kysymykseksi: onko jumala luonut maailman vai onko maailma ollut olemassa ikuisesti?

Sen mukaan, miten tähän kysymykseen vastattiin, filosofit jakautuivat kahteen suureen leiriin. Ne, jotka väittivät hengen olleen ennen luontoa ja jotka siis viime kädessä olettivat jonkinlaista maailman luomista — ja filosofeilla, esim. Hegelillä, tämä luominen on usein vielä paljon mutkallisempi ja mahdottomampi kuin kristinuskossa —, muodostivat idealismin leirin. Toiset, jotka pitivät luontoa ensisijaisena, kuuluvat materialismin eri koulukuntiin.

Nämä kaksi sanontaa: idealismi ja materialismi, eivät merkitse alunperin mitään muuta eikä niitä tässäkään tulla käyttämään missään muussa mielessä. Tulemme tuonnempana näkemään, millaista sekaannusta syntyy, jos niihin sisällytetään jotakin muuta.

Mutta ajattelun ja olemisen suhdetta koskevalla kysymyksellä on vielä toinenkin puolensa: miten meitä ympäröivää maailmaa koskevat ajatuksemme suhtautuvat tähän itse maailmaan? Kykeneekö ajatustoimintamme tiedostamaan todellista maailmaa, kykenemmekö me todellista maailmaa koskevissa mielikuvisamme ja käsitteissämme muodostamaan oikean kuvan todellisuudesta? Tätä kysymystä sanotaan filosofian kielellä ajattelun ja olemisen identtisyys-kysymykseksi. Valtaosa filosofeista vastaa siihen myöntävästi. Esim. Hegelin myönteinen vastaus siihen on itsestään ymmärrettävää, sillä mehän tiedostamme todellisen maailman muodossa juuri tuon maailman ajatussisällön, juuri sen, minkä ansiosta maailma on absoluuttisen idean asteittaista toteutumista. Tämä absoluuttinen idea on ollut ikuisesti olemassa jossakin maailmasta riippumatta ja ennen maailmaa. On ilman muuta selvää, että ajatustoiminta voi tiedostaa sisällön, joka on jo ennestään ajatussisältöä. Yhtä selvää on, että todistettava seikka sisältyy tässä jo kaikessa hiljaisuudessa edellytykseen. Mutta se ei suinkaan estä Hegeliä tekemästä ajattelun ja olemisen identtisyyden todistuksesta sitä seuraavaa johtopäätöstä, että koska *hänen* ajatustoimintansa tunnustaa oikeaksi hänen filosofiansa, niin vain tämä on siis oikeaa filosofiaa ja että ajattelun ja olemisen identtisyys on osoittautuva todeksi siten, että ihmiskunta kääntää hänen filosofiansa heti teoriasta käytännöksi ja muuttaa koko maailman Hegelin periaatteiden mukaiseksi. Tämä harhaluulo on ominaista hänelle ja miltei kaikille filosofeille.

Mutta tämän ohella on vielä joukko muita filosofeja, jotka kieltävät mahdollisuuden tiedostaa tai ainakin tyhjentävästi tiedostaa maailmaa. Uudemmista filosofiasta kuuluvat näihin Hume ja Kant, ja he ovat esittäneet hyvin huomattavaa osaa filosofian kehityksessä. Kaiken ratkaisevan tämän käsityksen kumoamiseksi sanoi jo Hegel, sikäli kuin se idealistiselta kannalta oli mahdollista. Feuerbachin materialistinen lisä siinä suhteessa on enemmänkin henkevä kuin syvä. Tällaiset kuten kaikki muutkin filosofiset päähänapistot kumoaa parhaiten käytäntö, nimittäin kokeilu ja teollisuus. Jos voimme todistaa oikeaksi käsityksemme jostakin luonnonilmiöstä sillä, että itse teemme sen, aiheutamme sen omista edellytyksistään ja panemme sen kaiken lisäksi palvelemaan tarkoituksiamme, niin Kantin tavoittamattomalle „oliolle sinänsä” tulee loppu. Kasveissa ja eläinten ruumiissa syntyvät kemialliset aineet pysyvät sellaisina „olioina sinänsä” siihen asti, kunnes orgaaninen kemia alkoi valmistaa niitä toinen toisensa jälkeen; siten tuli „oliosta sinänsä” olio meitä varten, niin kuin esimerkiksi värimataran väriaineesta, alitsariinista, jota emme ota enää pellolla kasvatetun värimataran juurista, vaan valmistamme paljon halvemmalla ja yksinkertaisemmin kivihiilitervasta. Kopernikuksen aurinkokuntajärjestelmä oli kolmensadan vuoden aikana hypoteesi, josta voitiin lyödä vetoa sata, tuhat, kymmenentuhatta yhtä vastaan, mutta kuitenkin vasta hypoteesi. Mutta kun tämän järjestelmän tarjoamien todisteiden nojalla Leverrier ei ainoastaan osoittanut, että täytyi olla olemassa eräs tuntematon kiertotähti, vaan laski vielä paikankin, missä tämän kiertotähden piti taivaalla sijaita, ja kun Galle sitten todellakin löysi tämän kiertotähden¹, niin Kopernikuksen järjestelmä oli todistettu. Kun uskantilaiset kuitenkin yrittävät herätellä henkiin Kantin katsomuksia Saksassa ja agnostikot Humen katsomuksia Englannissa (missä niistä ei ole koskaan luovuttu kokonaan), niin se on — kun ottaa huomioon, että ne on kumottu aikoja sitten niin teoriassa kuin käytännössäkin — tieteesä taka-askel ja käytännössä vain häveliästä seläntakaista materialismin tunnustamista ja sen julkista kieltämistä.

Mutta tänä pitkänä ajanjaksona Descartesista Hegeliin ja Hobbesista Feuerbachiin filosofeja ei suinkaan vienyt eteenpäin vain puhtaan ajattelun voima, niin kuin he itse luulivat. Päinvastoin. Todellisuudessa heitä vei eteenpäin erittäinkin luonnon-tieteen ja teollisuuden valtava ja yhä nopeammin edistyvä kehitys. Materialisteilla se näkyi jo päältäkin päin. Mutta myös idealistiset järjestelmät täytyivät yhä enemmän materialistisella sisällöllä, ja ne yrittivät sovittaa hengen ja materian vastakoh-

¹ Tarkoitetaan Neptunusta, kiertotähteä, jonka Berliinin observatorion tähtitieteilijä Johann Galle löysi v. 1846. *Toim.*

taisuutta panteistisesti. Hegelin järjestelmä edustaakin loppujen lopuksi vain metodiltaan ja sisällöltään idealistisesti päälaelleen pantua materialismia.

Näin ollen on ymmärrettävää, että Feuerbachia luonnehtimaan Starcke tutkii ensinnä hänen asennettaan tähän ajattelun ja olemisen suhdetta koskevaan peruskysymykseen. Lyhyen johdannon jälkeen — jossa tarpeettoman raskastajuisella filosofian kielellä kuvaillaan erittäinkin Kantista alkaen aikaisempien filosofien katsomuksia ja jossa väheksytään Hegeliä koskettelemalla liian muodollisesti eräitä hänen teostensa kohtia — seuraa laaja esitys itse Feuerbachin „metafyysiikan” kehityksestä, sellaisena kuin se käy esiin tämän filosofin kyseisten teosten vuorojärjestyksestä. Tämä esitys on laadittu huolellisesti ja selvästi. Sitä, samoin kuin koko kirjaa, rasittaa vain filosofisen ilmaisutavan painolasti, mikä ei suinkaan ole aina ehdottoman välttämätön ja vaikuttaa sitä häiritsevämmin, mitä vähemmän tekijä noudattaa tietyn koulukunnan tai Feuerbachin omaa ilmaisutapaa ja mitä enemmän hän sekoittaa joukkoon sanontoja, joita käyttävät mitä erilaisimmat, ja etenkin nykyiset kulkutaudin tavoin leviävät ja filosofisiksi nimittäytyvät suunnat.

Feuerbachin kehitys on materialismiin johtavaa hegeliläisen — ei tosin koskaan täysin oikeaoppisen — kehitystä. Tästä kehityksestä seuraa tietyllä asteella täydellinen välien rikkoutuminen hänen edeltäjänsä idealistisen järjestelmän kanssa. Vastustamattomalla voimalla valtaa hänet vihdoin tietoisuus siitä, että Hegelin „absoluuttisen idean” ennakkollinen olemassaolo, „loogillisten kategorioiden ennakkollinen olemassaolo” ennen maailman olemassaoloa ei ole mitään muuta kuin mielikuvituksen jätte uskosta yliluonnolliseen luojaan; että aineellinen, aistein havaittava maailma, johon me itse kuulumme, on ainoa todellinen maailma ja että meidän tietoisuutemme ja ajattelumme on aineellisen, ruumiillisen elimen, aivoston tuotetta niin yliaistilliselta kuin se näyttäneekin. Materia ei ole hengen tuote, vaan henki itse on materian korkein tuote. Tämä on tietenkin aitoa materialismia. Mutta näin pitkälle päästyään Feuerbach hätkähtää. Hän ei pysty voittamaan tavanmukaista filosofista ennakkoluuloa materialismin nimeä — ei itse asiaa — kohtaan. Hän sanoo: „Materialismi on minulle inhimillisen olemuksen ja tiedon rakennuksen perusta; mutta se ei ole minulle sitä, mitä se on sanan ahtaammassa merkityksessä fysiologille, luonnontutkijalle, esim. Moleschottille, ja mitä se heidän näköpisteestään ja heidän ammattinsa kannalta katsoen välttämättömästi on — nimittäin se ei ole minulle itse rakennus. Olen materialistien kanssa täysin samaa mieltä takautuvasti, mutta en etenevästi.”

Feuerbach sekoittaa tässä materialismin, joka on aineen ja hengen välisen suhteen tietynlaiseen käsittämiseen pohjaava

yleinen maailmankatsomus, siihen erikoiseen muotoon, missä tämä maailmankatsomus ilmeni tietyssä historian kautena, nimittäin 18. vuosisadalla. Enemmänkin, hän sekoittaa sen siihen latteaan, vulgarisoituun muotoon, jollaisena 18. vuosisadan materialismi elää nykyään luonnontieteilijöiden ja lääkärien päässä ja jollaisena sitä Büchner, Vogt ja Moleschott kiertelevät saarnaamassa 1850-luvulla. Mutta materialismi on käynyt kuten idealismikin useiden kehitysasteiden läpi. Samalla kun tehdään jokin käänteentekevä löytö, vaikkapa vain luonnontieteen alalla, materialismin täytyy muuttua muodoltaan. Ja siitä pitäen kun historiaakin on alettu käsitellä materialistisesti, materialismin kehitykselle on avautunut myös tässä uusi ura.

Viime vuosisadan¹ materialismi oli etupäässä mekaanista materialismia, koska siihen aikaan luonnontieteistä oli saatettu tietynlaiseen päätökseen vain mekaniikka ja siitäkin vain kiinteiden — taivaan ja maan — kappaleiden mekaniikka, sanalla sanoen painovoimaa koskeva mekaniikka. Kemia oli olemassa vasta lapsellisessa flogiston-teorian muodossa. Biologia oli vielä kapaloissaan; kasvien ja eläinten elimistöä oli tutkittu vain pääpiirteissään ja sitä selitettiin puhtaasti mekaanisin syin. 18. vuosisadan materialisteista ihminen oli kone, niin kuin eläin oli kone Descartesin mielestä. Klassillisen ranskalaisen materialismin erikoista, mutta siihen aikaan väistämätöntä rajoittuneisuutta oli ensinnäkin tämä yksinomaisen mekaniikan mittapuun soveltaminen ilmiöihin, jotka ovat luonteeltaan kemiallisia ja orgaanisia ja joita tosin mekaaniset lait myös koskevat, mutta toisten, korkeampien lakien taka-alalle työntäminä.

Tämän materialismin erikoista rajoittuneisuutta oli toiseksi se, että tuo materialismi ei kyennyt käsittämään maailmaa prosessiksi, historiallisesti jatkuvasti kehittymässä olevaksi materiaksi. Tämä vastasi luonnontieteen silloista tilaa ja siitä riippuvaa metafysiisistä, so. epädialektista filosofoimistapaa. Luonto oli ikuisessa liikkeessä, se tiedettiin. Mutta silloisen käsityksen mukaan tämä liike oli yhtä ikuista kehän kiertämistä eikä siis koskaan edistynyt; se tuotti yhä uudelleen samat tulokset. Tällainen käsitys oli silloin kiertämätön. Kantin teoria aurinkokunnan synnystä oli vastikään esitetty, ja sitä pidettiin vielä pelkkänä eriskummallisuutena. Maan kehityshistoria, geologia, oli vielä aivan tuntematon, eikä siihen aikaan voitu tieteellisesti yleensä esittää sellaista käsitystä, että nykyiset elolliset luonnonoliot ovat yksinkertaisesta monimutkaiseen johtaneen pitkän kehityssarjan tulos. Epähistoriallinen luonnonkäsitys oli siis kiertämätön. 18. vuosisadan filosofeja voidaan siitä moittia sitäkin vähemmän, koska se tavataan Hegelilläkin. Hänen mielestään luonto, joka on

¹ — 18. vuosisadan. *Toim.*

pelkkää idean „erkanemista”, ei kykene kehittymään ajassa, vaan voi ainoastaan moninaistua paikassa, joten kaikki luontoon sisältyvät kehitysasteet esiintyvät samanaikaisesti ja rinnakkain ja luonto on tuomittu toistamaan ikuisesti aina samoja prosesseja. Ja Hegel pakottaa luonnon tähän järjettömyyteen — kehitykseen paikassa, muttei ajassa, joka on kaiken kehityksen perusehto — juuri samaan aikaan, jolloin geologia, embryologia, kasvi- ja eläinfysiologia sekä orgaaninen kemia oli jo luotu ja jolloin näiden uusien tieteiden pohjalla syntyi kaikkialla nerokkaita ennakkooavistuksia myöhemmästä kehitysteoriasta (esim. Goethe ja Lamarck). Mutta järjestelmä vaati sitä, ja niin metodin täytyi pettää järjestelmän vuoksi itseään.

Sama epähistoriallinen käsitys oli vallalla myös historian alalla. Siinä kahlehti katsetta taistelu keskiajan jäännöksiä vastaan. Keskiaikaa pidettiin pelkkänä tuhatvuotisesta yleisestä raakalaisuudesta johtuneena historian kulun keskeytyksenä. Kukaan ei huomannut keskiajan suuria edistyksellisiä saavutuksia: Euroopan kulttuurialueen laajenemista, elinkelpoisia suuria kansakuntia, joita oli sinne muodostunut toinen toisensa rinnalle, ja vihdoin 14. ja 15. vuosisadalla tapahtunutta valtavaa teknillistä edistystä. Mutta siten kävi mahdottomaksi ymmärtää järjestelmällisesti suurta historiallista yhteyttä, ja historia kelpasi enintään filosofien käytettävissä olevaksi esimerkki- ja havaintokokoelmaksi.

Ne vulgarisoijat, jotka esiintyivät Saksassa 1850-luvulla materialismin kaupittelijoina, eivät päässeet mitenkään näitä opettajiensa asettamia rajoja pitemmälle. Kaikki uudet luonnontieteen saavutukset kelpasivat heille vain uusiksi todisteiksi maailman luojan olemassaoloa vastaan, ja itse asiassa he eivät edes yrittäneetkään kehittää teoriaa edelleen. Idealismi, jonka viisaus oli loppunut ja jota vuoden 1848 vallankumous oli havoittanut kuolettavasti, sai siis hyvitystä siten, että materialismi madaltui niihin aikoihin vielä enemmän. Feuerbach oli ehdottomasti oikeassa torjuessaan vastuun tästä materialismista; mutta hänen ei olisi pitänyt sekoittaa toisiinsa matkasaarnaajien oppia ja yleensä materialismia.

Tässä on kuitenkin huomautettava kahdesta seikasta. Ensinnäkin luonnontiede oli Feuerbachinkin eläessä vielä siinä voimakkaassa käymistilassa, mikä on päättynyt selventävään, suhteelliseen lopputulokseen vasta viimeisten 15 vuoden aikana. Oli hankittu ennenkuulumattoman paljon uutta tietoaaineistoa, mutta vasta aivan äskettäin on käynyt mahdolliseksi saada aikaan yhtenäisyyttä ja järjestystä tähän yhtenäen kasautuvien havaintojen kaaokseen. Tosin Feuerbach eli vielä silloin, kun tehtiin kolme ratkaisevaa löytöä, joita olivat solun keksiminen, oppi energian muuttumisesta ja kehitysoppi, joka on saanut nimensä

Darwinista. Mutta miten maaseudun yksinäisyydessä elävä filosofi olisi saattanut seurata riittävästi tiedettä voidakseen antaa täyden arvon keksinnöille, kun silloin luonnontutkijat itsekkin vielä osaksi kielsivät ne, osaksi eivät osanneet käyttää niitä riittävästi? Siihen ovat syypäitä yksinomaan Saksan viheliäiset olot, joiden ansiosta viisastelevat eklektiset kirpunnylkijät ottivat haltuunsa filosofian oppituolit, kun taas Feuerbachin, joka oli heitä kaikkia verrattomasti etevämpi, täytyi maalaistua ja hapata pienessä kylässä. Ei siis ole Feuerbachin vika, ettei hän päätenyt siihen ranskalaisen materialismin kaikki yksipuolisuudet poistavaan historialliseen luonnonkäsitykseen, mikä nyt on käynyt mahdolliseksi.

Toiseksi Feuerbach oli täysin oikeassa siinä, että pelkkä luonnontieteellinen materialismi on kylläkin „ihmistiedon rakennuksen perusta, mutta ei itse rakennus”. Sillä me emme elä ainoastaan luonnossa, vaan myös ihmisyyhteiskunnassa, jolla niin ikään on oma kehityshistoriansa ja tieteensä kuten luonnollakin. Kysymyksessä oli siis yhteiskuntaa tutkivan tieteessä, so. niin sanottujen historiallisten ja filosofisten tieteiden kokonaisuuden, saattaminen sopusointuun materialistisen perustan kanssa ja uudestirakentaminen tälle perustalle. Mutta Feuerbachista ei ollut tämän työn suorittajaksi. Siinä suhteessa hän pysyi — „perustasta” huolimatta — vanhojen idealististen käsitteiden kahleissa, ja hän tunnustaa tämän sanomalla: „Olen materialistien kanssa samaa mieltä takautuvasti, mutta en etenevästi.” Mutta juuri tällä yhteiskunnallisella alalla Feuerbachpa ei päässytäkään „etene-mään” omaa vuodelta 1840 tai 1844 peräisin olevaa katsantokantaansa pitemmälle ja taaskin pääasiallisesti juuri erakkoelämänsä vuoksi, mikä pakotti hänet — miehen, joka enemmän kuin kaikki muut filosofit kaipasi seuraa — kehittelemään ajatuksiaan täysin yksin, sen sijaan että olisi kehitellyt niitä ystävällisissä ja vihamielisissä kohtaustilaisuuksissa vertaistensa ihmisten kanssa. Tulemme myöhemmin yksityiskohtaisesti näkemään, miten suuresti hän tällä alalla jää idealistiksi.

Tähän on vielä huomautettava, että Starcke etsii Feuerbachin idealismia väärästä paikasta. „Feuerbach on idealisti, hän uskoo ihmiskunnan edistykseen” (s. 19). — „Kaiken perustaksi, pohjaksi jää kuitenkin idealismi. Realismi vain suojaa meitä erehdyksiltä noudattaessamme ideaalisia pyrkimyksiämme. Eivätkö sääli, rakkaus ja innostus totuuden ja oikeuden puolesta ole ideaalisia voimia?” (s. VIII).

Ensinnäkään idealismilla ei tarkoiteta tässä mitään muuta kuin pyrkimystä ideaaliin päämääriin. Mutta niillähän voi olla jotakin yhteyttä korkeintaan Kantin idealismin ja hänen „kategorisen imperatiivinsa” kanssa. Muttei edes Kant sanonut filosofiaansa „transcendentiaaliseksi idealismiksi” siksi, että siinä on

kysymys myös siveellisistä ihanteista, vaan aivan toisilla perusteilla, kuten Starckekin muistanee. Se ennakkoluulo, että filosofisen idealismin olemuksena olisi usko siveellisiin, ts. yhteiskunnallisiin ihanteisiin, on lähtöisin filosofian ulkopuolelta, saksalaisesta poroporvarista, joka tarvitsemansa vähäiset filosofisen sivistyksen rippeet opettelee ulkoa Schillerin runoista. Kukaan ei arvostellut terävämmin Kantin voimatonta „kategorista imperatiivia” — voimatonta, koska se vaatii mahdotonta eikä siis saa koskaan aikaan mitään todellista —, kukaan ei pilkannut purevammin Schillerin levittämää poroporvarillista tapaa haaveilla epäreaalisista ihanteista kuin juuri täydellinen idealisti Hegel (katso esim. „Fenomenologia”).

Mutta toiseksi ei kerta kaikkiaan ole vältettävissä se, että kaiken, mikä saa ihmisen toimimaan, täytyy käydä hänen päänsä kautta: vieläpä syöminen ja juominenkin alkaa aivoston välityksellä tajutun nälän ja janon seurauksena ja loppuu niin ikään aivoston välityksellä tajutun kyllyyden seurauksena. Ulkomaailman vaikutukset ihmiseen painuvat hänen mieleensä, heijastuvat aivostossa tunteina, ajatuksina, vietteinä, tahdonmääräyksinä, lyhyesti sanoen „ideaalisina pyrkimyksinä” ja tulevat tässä muodossa „ideaaliseksi voimiksi”. Jos ihmisen tekee idealistiksi vain se seikka, että hän yleensä „noudattaa ideaalisia pyrkimyksiä” ja tunnustaa „ideaalisten voimien” vaikuttavan itseensä, niin jokainen vähänkin normaalisti kehittynyt ihminen on synnynnäinen idealisti — ja kuinka silloin materialisteja yleensä voi olla olemassakaan?

Kolmanneksi sillä vakaumuksella, että ainakin tällä hetkellä ihmiskunta liikkuu suurin piirtein edistyvään suuntaan, ei ole kerrassaan mitään tekemistä materialismin ja idealismin vastakohtaisuuden kanssa. Ranskalaiset materialistit pitivät miltei fanaattisesti kiinni tästä vakaumuksesta — eivät suinkaan vähemmän kuin deistit Voltaire ja Rousseau — ja uhrasivat sille oma-kohtaisesti useinkin hyvin paljon. Jos kuka niin esim. Diderot on pyhittänyt koko elämänsä „innostukselle totuuden ja oikeuden puolesta” — lause otettu hyvässä mielessä. Kun siis Starcke selittää kaiken tämän idealismiksi, niin se todistaa vain, että sana materialismi ja koko näiden kahden suunnan välinen vastakohtaisuus on kadottanut tässä häneen nähden kaiken merkityksensä.

Tosiasiata on, että Starcke tekee tässä — vaikkakin kenties tiedottomasti — anteeksiantamattoman myönnytyksen sille ennakkoluulolle, joka poroporvarilla on materialismi-sanaa kohtaan pitkäaikaisen pappien harjoittaman materialismin -parjauksen ansiosta. Poroporvari ymmärtää materialismilla ylensyömistä, juopottelua, silmäinpyyntöä, lihanhimoa ja elämänkoreutta, rahanhimoa, saituutta, ahneutta, liikevoiton kiskontaa ja pörssi-huijausta, sanalla sanoen kaikkia niitä iljettäviä paheita, joita

hän itse hiljaisuudessa harjoittaa. Idealismilla sen sijaan hän ymmärtää uskoa hyveeseen, yleistä ihmisrakkautta ja ylipäänsä „parempaa maailmaa”, jolla hän toisten edessä ylvästelee, mutta johon hän itse uskoo korkeintaan niin kauan, kuin hänen on kärsittävä krapulasta ja vararikosta, jotka välttämättömästi seuraavat hänen tavanomaisia „materialistisia” hurjastelujaan, ja hänen mielilauseensa kuuluu: Mikä on ihminen? Puoleksi eläin, puoleksi enkeli.

Starcke näkee muuten paljon vaivaa puolustaakseen Feuerbachia Saksassa nykyään filosofien nimellä leventelevien dosenttien hyökkäyksiltä ja oppilauselmilta. Niistä, joita nämä Saksan klassillisen filosofian jälkeiset kiinnostavat, se on tietenkin tärkeää; Starckesta itsestään se lienee näyttänyt välttämättömältä. Me säästämme lukijaa siitä.

III

Feuerbachin todellinen idealismi tulee näkyviin heti kun tarkastelemme hänen uskonnonfilosofiaansa ja siveysoppiaan. Hän ei tahdo suinkaan poistaa uskontoa, hän tahtoo täydentää sitä. Filosofian itsensä pitää sulautua uskontoon. „Ihmiskunnan aikakaudet eroavat toisistaan vain uskonnollisten muutosten puolesta. Historiallinen liike tapaa pohjan vain siellä, missä se käy ihmisen sydämeen. Sydän ei ole uskonnon muoto, joten ei voida sanoa, että uskonnon pitäisi olla *myös* sydämessä, sydän on uskonnon olemus” (Starcken lainaama s. 168). Feuerbachin mukaan uskonto on tunnesuhde, sydänten suhde ihmisen ja ihmisen välillä, suhde, joka tähän asti on etsinyt totuuttaan todellisuuden mielikuvituksellisesta heijastumasta — yhden tai useampien jumalien, näiden inhimillisten ominaisuuksien mielikuvituksellisten heijastumien, välityksellä — mutta joka nyt löytää sen suoraan ja välittömästi Minän ja Sinän välisessä rakkaudessa. Ja niin Feuerbach päätyy lopulta siihen, että sukupuolirakkaus on hänen uuden uskontonsa harjoittamisen korkeimpia muotoja, ellei korkein muoto.

Ihmisten välisiä, etenkin sukupuolien välisiä tunnesuhteita on ollut niin kauan kuin ihmisiäkin. Erikoisesti sukupuolirakkaus on muovautunut ja valloittanut viimeisten 800 vuoden aikana itselleen aseman, mikä on tehnyt siitä tässä ajassa obligatorisen navan, jonka ympärillä koko runous pyörii. Olemassaolevat positiiviset uskonnot ovat rajoittuneet antamaan korkeimman siunauksensa valtion suorittamalle sukupuolirakkauden sääntelylle, so. avioliittolainsäädännölle; ne voisivat vaikka huomispäivänä hävitä, ilman että rakkauden ja ystävyyden käytännössä tapahtuisi pienintäkään muutosta. Ranskassa kristinusko oli kadonnut vv. 1793—1798 tosiaankin niin tyystin, ettei Napoleonkaan voinut

saattaa sitä jälleen voimaan ilman vastaanhangoittelevaa ja vaikeuksia. Mutta tuona väliaikana ei esiintynyt kuitenkaan tarvetta saada sen tapaista korviketta kuin Feuerbach suositteli.

Feuerbachin idealismi on tässä siinä, ettei hän anna ihmisten välisten keskinäiseen mieltymykseen perustuvien suhteiden, sukupuolirakkauden, ystävyuden, säälin, uhrautuvaisuuden jne. olla ilman muuta sitä, mitä ne ovat sinänsä ilman erikoisen, hänenkin mielestään menneisyyteen kuuluvan uskonnon jälkimuistoja, vaan hän väittää niiden kohoavan täyteen arvoonsa vasta sitten, kun ne pyhitetään uskonto-nimityksellä. Hänestä pääasia ei ole se, että nämä puhtaasti inhimilliset suhteet ovat olemassa, vaan se, että ne käsitettäisiin uudeksi tosiuskonnoksi. Niiden tulisi käydä täydestä vasta sitten, kun ne ovat saaneet uskonnollisen leiman. Sana *religion* (uskonto) johtuu sanasta *religare*¹, mikä alkuun merkitsee *yhteyttä*. Siis kaikinainen kahden ihmisen yhteys on uskontoa. Moiset sanaopilliset temput ovat idealistisen filosofian viimeinen hätäkeino. Sanalla ei saisi olla sitä merkitystä, mikä sillä on sen todellisen käytön historiallisen kehityksen perusteella, vaan se, mitä sen syntyänsä perusteella tulisi merkitä. Ja niin siunataan sukupuolirakkaus ja sukupuolien yhteys „uskonnoksi”, ettei sana uskonto kalliina idealistisena muistona suinkaan vain katoaisi kielestä. Juuri noin puhuivat 1840-luvulla Louis Blancin suunnan pariisilaiset reformistit, jotka niin ikään eivät voineet käsittää uskonnotonta ihmistä muuksi kuin hirviöksi ja sanoivat meille: *Donc, l'athéisme c'est votre religion!*² Kun Feuerbach tahtoo luoda itse asiassa materialistiseen luonnonkäsitykseen pohjaavan todellisen uskonnon, niin se on samaa kuin nykyaikaisen kemian käsittäminen todelliseksi alkemiaksi. Jos kerran voi olla uskontoa ilman jumalaa, niin voihan olla alkemiaakin ilman viisasten kiveä. Alkemia ja uskonto ovat muuten hyvin lähellä toisiaan. Viisasten kivellä on paljon samanlaisia ominaisuuksia kuin jumalalla, ja ajanlaskumme kahden ensimmäisen vuosisadan egyptiläisillä ja kreikkalaisilla alkemisteilla oli sormensa mukana pelissä kristinoppia kehiteltäessä, kuten Koppin ja Berthelot'n esittämät tiedot todistavat.

Ehdottoman väärä on Feuerbachin väite, että „ihmiskunnan aikakaudet eroavat toisistaan vain uskonnollisten muutosten puolesta”. Uskonnolliset muutokset ovat *myötälleet* suuria historiallisia käänteitä vain mikäli kysymyksessä on kolme tähän asti esiintynyttä maailmanuskontoa: budhalaisuus, kristinusko ja islam. Heimojen ja kansakuntien muinaiset luontoperäisesti syntyneet uskonnot eivät olleet luonteeltaan propagandistisia ja ne

¹ — yhdistää. *Toim.*

² Siis ateismi on teidän uskontonne! *Toim.*

kadottivat kaiken vastustusvoimansa heti kun heimojen ja kansojen itsenäisyys oli murrettu. Germaaniin suhteen riitti jopa pelkkä kosketus lahoavaan Rooman maailmanvaltaan ja sen kristilliseen maailmanuskontoon, jonka se oli vastikään omaksunut ja joka vastasi sen taloudellista, poliittista ja aatteellista tilaa. Vasta näiden enemmän tai vähemmän keinotekoisesti syntyneiden maailmanuskontojen, erittäinkin kristinuskon ja islamin suhteen havaitsemme, että yleisemmät historialliset liikkeet saavat uskonnollisen leiman. Mutta yksinpä kristinuskonkin levinneisyysalueella vallankumoukset, joilla todella oli yleismaailmallinen merkitys, saivat uskonnollisen leiman vain porvariston vapaus-taistelun ensi vaiheissa 13.—17. vuosisadoilla. Ja tuo uskonnollinen leima ei johtunut ihmisen sydäimestä eikä hänen uskonnon-tarpeestaan, niin kuin Feuerbach luulee, vaan koko edellisestä keskiajan historiasta, joka ei tuntenut muuta ideologian muotoa kuin uskonnon ja jumaluusopin. Mutta kun porvaristo 18. vuosisadalla oli varttunut kyllin vahvaksi omataksaan myös oman ideologiansa, joka vastasi sen luokka-asemaa, niin se suoritti suuren ja lopullisen vallankumouksensa, Ranskan vallankumouksen, vedoten yksinomaan oikeusopillisiin ja valtiollisiin aatteisiin ja kiinnittäen uskontoon huomiota vain sikäli, mikäli tämä oli sen tiellä. Mutta porvariston päähän ei ollut pälkähtänytkään vaihtaa vanhaa uskontoa johonkin uuteen. Tunnettua on, miten Robespierre siinä epäonnistui¹.

Luokkavastakohtaisuudelle ja luokkaherruudelle perustuva yhteiskunta, jossa meidän on elettävä, supistaa nykyään jo kyllin tuntuvasti mahdollisuutta osoittaa puhtaasti inhimillisiä tunteita suhteissamme toisiin ihmisiin. Meillä ei ole mitään syytä supistaa sitä vielä enemmän ylentämällä nämä tunteet uskonnoksi. Tavannukainen historiankirjoitus on niin ikään jo aivan kylliksi hämäärtänyt varsinkin Saksassa suurten historiallisten luokkataistelujen ymmärtämistä, joten meidän ei tarvitse tehdä tätä ymmärtämistä täysin mahdottomaksi muuttamalla tämä taisteluhistoria pelkäksi kirkkohistorian lisäkkeeksi. Jo tästä näkyy, miten kauas olemme nykyään loitonneet Feuerbachista. Nyt on jo suorastaan mahdotonta lukea niitä hänen teostensa „ihanimpia kohtia”, joissa ylistellään tätä uutta rakkaususkontoa.

Ainoa uskonto, jota Feuerbach on perusteellisesti tutkinut, on kristinuskon, yksijumalaisuuteen perustuva länsimaiden maailmanuskonto. Hän osoittaa, että kristillinen jumala on vain mielikuvituksellinen heijastuma, peilikuva ihmisestä. Tämä jumala sinänsä on kuitenkin pitkäaikaisen abstrahointiprosessin tuote, monien aikaisempien heimo- ja kansallisjumalien konsentroitunut

¹ Tarkoitetaan Robespierren yritystä juurruttaa „korkeimman olennon” uskontoa. *Toim.*

kvintessenssi. Ja sitä vastaavasti ihminenään, jonka kuva tuo jumala on, ei ole todellinen ihminen, vaan samanlainen monien todellisten ihmisten kvintessenssi, abstraktinen ihminen, siis taaskin vain ajatuskuva. Sama Feuerbach, joka jokaisella sivulla saarnaa aistillisuutta ja kehottaa syventymään konkreettiseen todellisuuteen, muuttuu läpeensä abstraktiseksi heti, kun hän joutuu puhumaan ihmisten muista kuin pelkistä sukupuolisuhteista.

Ihmisten suhteissa hän näkee vain yhden puolen: moraalin. Tässä suhteessa meitä hämmästyttää jälleen Feuerbachin ihmeteltävä köyhyys Hegeliin verrattuna. Hegelin etiikka eli siveysoppi on oikeusfilosofiaa ja käsittää 1) abstraktisen oikeuden, 2) moraliteetin, 3) siveellisyyden, joka käsittää perheen, kansalaisyhteiskunnan ja valtion. Sisältö on tässä yhtä realistinen kuin muoto on idealistinen. Siihen sisältyy moraalin ohella kokonaisuudessaan oikeus, talouselämä ja politiikka. Feuerbachilla asia on päinvastoin. Muodon puolesta on hän realisti, hän ottaa lähtökohdaksi ihmisen; mutta siitä maailmasta, jossa tämä ihminen elää, ei ole edes puhetta, joten tämä ihminen pysyy aina samana abstraktisena ihmisenä, joka esiintyi uskonnonfilosofiassa. Tämä ihminen ei ole syntynyt äidinkohdusta, hän on kuoriutunut esiin monoteististen uskontojen jumalasta. Siksi hän ei eläkään todellisessa, historiallisesti syntyneessä ja historiallisesti määrättyssä maailmassa. Tosin hän seurustelee muiden ihmisten kanssa, mutta kaikki muut ovat yhtä abstraktisia kuin hän itsekään. Uskonnonfilosofiassa meillä oli toki vielä mies ja nainen, mutta etiikassa katoaa tämä viimeinenkin erotus. Silloin tällöin Feuerbachilla esiintyy tosin sellaisia väitteitä kuin: „Palatsissa ajatellaan toisin kuin mökissä”.— „Jollei sinulla nälän ja kurjuuden vuoksi ole ainetta ruumiissasi, niin ei sinulla ole myöskään päässäsi, mielessäsi ja sydämessäsi ainetta moraaliksi.”— „Politiikan täytyy tulla uskonnoksemme” jne. Mutta Feuerbach ei osaa lainkaan käyttää näitä väitteitä, ne jäävät pelkiksi lauseparsiksi, ja Starckenkin täytyy myöntää, että politiikka muodostui Feuerbachille ylipääsemättömäksi rajaksi ja „yhteiskuntaoppi, sosiologia, oli hänelle terra incognita”¹.

Yhtä latteaksi Hegeliin verrattuna hän osoittautuu käsitellessään hyvän ja pahan vastakohtaisuutta. „Luullaan sanottavan jotakin perin suurimerkityksistä”, Hegel on lausunut, „kun sanotaan: ihminen on luonnostaan hyvä, mutta unohdetaan, että jotakin paljon suurimerkityksisempää sanotaan sanoilla: ihminen on luonnostaan paha”. Pahe on Hegelillä se muoto, missä historiallisen kehityksen liikkeellepaneva voima esiintyy. Tässä on kaksinaimainen ajatus: toisaalta jokainen uusi edistysaskel esiintyy välttämättömästi pyhäinhäväistyksenä, kapinointina vanhoja,

¹ *terra incognita* — tuntematon maa. Toim.

kuolevia, mutta tottumuksen pyhittämiä oloja vastaan, ja toisaalta juuri ihmisten huonot intohimot, ahneus ja vallanhimo ovat luokkavastakohtien synnyttyä muodostuneet historiallisen kehityksen vipusimiksi. Tätä on jatkuvasti todistanut esim. feodalismin ja porvariston historia. Mutta Feuerbachin päähän ei ole pälkähtänytkään tutkia moraalisen paheen historiallista osuutta. Historia on hänelle yleensä vastenmielinen ja kammottava ala. Vieläpä hänen lauselmansa: „Luonnosta alkunsa saanut ihminen oli niin ikään vain pelkkä luonnonolento eikä ihminen. Ihminen on ihmisen, kulttuurin, historian tuote” — tämäkin hänen lauselmansa jää kokonaan hedelmättömäksi.

Tästä päätellen se, mitä Feuerbach meille moraalista kertoo, voi olla vain sangen laihaa. Ihminen pyrkii luonnostaan onneen, ja siksi tuon pyrkimyksen on oltava kaiken moraalin perustana. Mutta onnentavoittelua oikaistaan kahdella tavalla. Ensinnä tekojemme luonnollisten seurausten kautta: humalaa seuraa kohme, tavaksi tullutta hurjastelua sairaus. Toiseksi tekojemme yhteiskunnallisten seurausten kautta: ellemme kunnioita toisten samanlaista onnentavoittelua, niin he tekevät vastarintaa ja häiritsevät omaa onnentavoitteluamme. Tästä seuraa, että onnistuaksemme pyrkimyksissämme meidän on kyettävä arvioimaan oikein tekojemme seuraukset ja toisaalta kunnioitettava toisten ihmisten oikeutta pyrkiä samaan. Järkevä rajoittautuminen omaan itseemme nähden ja rakkaus — aina vain rakkaus! — ollessamme kanssakäynnissä toisten kanssa ovat siis Feuerbachin moraalin perussääntöjä, joista kaikki muut säännöt johtuvat. Feuerbachin henkevimmätäkään järkeilyt enempää kuin Starcken voimakkaimmatkaan ylistelyt eivät voi peittää näiden parin väitteen köykäisyyttä ja latteutta.

Rajoittumalla toiminnassaan omaan itseensä ihminen onnistuu onnentavoittelussaan vain aivan poikkeuksellisesti — eikä läheskään aina omaksi ja toisten hyödyksi. Hänen täytyy olla tekemisissä ulkomaailman kanssa, tyydyttääkseen tarpeensa hän tarvitsee ruokaa, toiseen sukupuoleen kuuluvan yksilön, kirjoja, keskustelua, väittelyä, toimintaa, kulutus- ja työvälineitä. Feuerbachin moraalii joko edellyttää jokaisella ihmisellä olevan ilman muuta nämä välineet ja esineet tai antaa ihmiselle vain hyviä, mutta käyttökelvottomia neuvoja, jolloin sillä ei ole rahtuakaan arvoa ihmisistä, joilta nämä välineet puuttuvat. Ja Feuerbach itse sanoo tämän suoraan: „Palatsissa ajatellaan toisin kuin mökissä. Jollei sinulla nälän ja kurjuuden vuoksi ole ainetta ruumiissasi, niin ei sinulla ole myöskään päässäsi, mielessäsi ja sydämessäsi ainetta moraaliksi.”

Olisikohan toisten ihmisten yhtäläisen onnentavoitteluoikeuden laita kenties paremmin? Feuerbach esitti tämän vaatimuksen ehdottomana, kaikkina aikoina ja kaikissa olosuhteissa välttä-

mättömänä. Mutta mistä lähtien se on tunnustettu? Tuliko vanhalla ajalla orjain ja herrain, keskiajalla maaorjain ja paronien välillä koskaan kysymykseen yhtäläinen onnentavoittelu-oikeus? Eikö sorrettujen luokkien onnentavoittelua uhrattu häikäilemättä ja „oikeuden nimessä” hallitsevien luokkien onnentavoittelun hyväksi? — Kyllä, mutta se oli epäsiiveellistä, nyt sitä vastoin on tunnustettu tasa-arvoisuus. — Tunnustettu sanoissa sen jälkeen ja siitä lähtien, kun porvariston oli taistelleessaan feodaaliherroja vastaan ja luodessaan kapitalistista tuotantoa pakko poistaa kaikki sääty-, ts. persoonalliset erioikeudet ja saattaa voimaan yksilön oikeudellinen tasa-arvoisuus ensin yksityisoikeuden ja sitten vähitellen myös valtio-oikeuden alalla. Mutta onnentavoittelun turvaavat vain hyvin pieneltä osalta aatteelliset oikeudet ja suurimmalta osalta aineelliset välineet, ja kapitalistinen tuotanto pitää huolen siitä, että yhtäläisesti oikeutettujen henkilöiden suuren enemmistön osalle lankeaa vain se, mikä on välttämättömintä niukkaan toimeentuloon. Tuskinpa siis kapitalismi kunnioittaa enemmistön onnentavoittelu-oikeutta enemmän kuin orjuus tai maaorjuus. Ja onkohan asian laita paremmin onnellisuuden henkisten välineiden, sivistysvälineiden suhteen? Eikö itse „Sadowan koulumestari”¹ ole vain taruolento?

Enemminkin. Feuerbachin moraaliteorian mukaan arvopaperipörssi olisi siiveellisyyden pyhin temppeli — edellytettynä vain, että keinotellaan aina oikein. Jos onnentavoitteluni johdattaa minut pörssiin ja minä arvioin siellä tekojeni seuraukset niin oikein, että niistä koituu minulle vain mielihyvää eikä vahinkoa, ts. että minä aina voitan, niin Feuerbachin määräys on täytetty. Täten en estä myöskään ketään toista pyrkimästä samaan tapaan onneen, sillä hänhän on tullut pörssiin vapaasta tahdostaan niin kuin minäkin ja pitänyt minun kanssani suorittamassaan keinotelukaupassa silmällä omaa onnentavoitteluaan niin kuin minä omaani. Ja jos hän menettää rahansa, niin hänen tekonsa osoittautuu epäsiiveelliseksi juuri sen vuoksi, koska se oli huonosti laskettu. Ja saattaessani hänet kärsimään ansaitsemansa rangaistuksen voin jopa lyödä ylpeänä rintaani kuin ainakin joku nykyaikainen Rhadamanthus². Pörssissä hallitsee rakkauskin, mikäli se ei ole pelkkä sentimentaalinen sananparssi, koska jokainen tyydyttää onnenkaipuunsa toisen avulla ja sehän juuri pitäisi rakkauden tehtävä ollakin, siinähän se käytännöllisesti toteutuu. Kun siis näen ennakoita oikein liiketoimieni seuraukset, ts.

¹ Saksan porvarillisten publisistien tavanomainen sanonta preussilaisten päästyä voitolle Sadowan luona (Itävallan ja Preussin sodassa 1866). Tällä sanonnalla tarkoitettiin, että Preussi voitti muka paremman kansanvalistusjärjestelmänsä ansiosta. *Toim.*

² *Rhadamanthus* määrättiin kreikkalaisen sadun mukaan oikeamielisyytensä vuoksi tuomariksi manalaan. *Toim.*

pelaan menestyksellisesti, niin siten täytän kaikki Feuerbachin moraalin ankarimmatkin vaatimukset ja minusta tulee lisäksi rikas mies. Toisin sanoen Feuerbachin moraalit on kaavailtu nykyisen kapitalistisen yhteiskunnan mitan mukaisesti, hänen omista tahtomuksistaan tai aikomuksistaan riippumatta.

Mutta rakkaus! — Niin, rakkaus on aina ja kaikkialla Feuerbachin opissa se taikajumala, jonka pitäisi auttaa suoriutumaan kaikista käytännöllisen elämän vaikeuksista — ja näin yhteiskunnassa, joka on jakautunut luokkiin, joiden edut ovat aivan vastakkaiset. Siten hänen filosofiastaan katoaa viimeisiä rippeitä myöten sen kumouksellinen luonne ja jäljelle jää vain vanha luritus: Rakastakaa toisianne, syleilkää toisianne sukupuoleen ja säätyyn katsomatta — yleinen sovinnon hymistys!

Lyhyesti sanoen Feuerbachin moraaliteorian käy samoin kuin kaikkien sen edeltäjienkin. Se on tarkoitettu kaikkia aikoja, kaikkia kansoja, kaikkia olosuhteita varten, ja juuri siksi sitä ei voida käyttää koskaan eikä missään, vaan se jää todellisen maailman suhteen yhtä voimattomaksi kuin Kantin kategorinen imperatiivi. Todellisuudessa jokaisella luokalla, vieläpä jokaisella ammatillakin on oma moraalinsa, jota ne rikkovat aina, kun voivat tehdä sen rankaisematta, ja rakkaus, jonka pitäisi kaikkia yhdistää, ilmenee sotina, riitoina, oikeusjuttuina, kotoisena räihinänä, avioeroina ja ihmisten mahdollisimman tehokkaasti harjoittamana toisten ihmisten riistona.

Mutta miten oli mahdollista, että Feuerbachin antama valtava sysäys jäi hänen itsensä kohdalla niin hedelmättömäksi? Yksinkertaisesti siitä syystä, että Feuerbach ei kyennyt löytämään tietä elävään todellisuuteen siitä abstraktioiden valtakunnasta, jota hän itse niin pohjattomasti vihasi. Hän tarrautuu kouristuksenomaisesti luontoon ja ihmiseen; mutta luonto ja ihminen jäävät hänelle pelkiksi sanoiksi. Hän ei osaa sanoa meille mitään varmaa enempää todellisesta luonnosta kuin todellisesta ihmisestäkään. Mutta Feuerbachin abstraktisesta ihmisestä päästään todelliseen elävään ihmiseen vain tarkastelemalla ihmistä historiassa toimivana. Mutta juuri tätä vastaan Feuerbach hangoitteli, ja siksi vuosi 1848, jota hän ei ymmärtänyt, merkitsi hänelle vain lopullista välien rikkoutumista todellisen maailman kanssa, vetäytymistä yksinäisyyteen. Tämä on taaskin pääasiallisesti niiden Saksan olosuhteiden syytä, jotka antoivat hänen sortua kurjuuteen.

Mutta se askel, jota Feuerbach ei ottanut, oli kuitenkin otettava; abstraktisen ihmisen palvominen, mikä oli Feuerbachin uuden uskonnon ytimenä, oli korvattava todellisia ihmisiä ja heidän historiallista kehitystään tutkivalla tieteellä. Tätä Feuerbachin katsantokantaa alkoi Feuerbachia pitemmälle kehittää Marx 1845 „Pyhässä perheessä”.

IV

Strauss, Bauer, Stirner, Feuerbach olivat Hegelin filosofian vesoja, sikäli kuin he pysyivät filosofian alalla. „Jeesuksen elämän” ja „Dogmatiikan” jälkeen Strauss on harrastellut enää vain Rénanin tapaista filosofista ja kirkkohistoriallista kaunokirjallisuutta. Bauer on saanut jotakin merkittävää aikaan vain kristinuskon syntyhistorian alalla. Stirner jäi pelkäksi eriskummallisuudeksi senkin jälkeen, kun Bakunin oli sekoittanut hänet yhteen Proudhonin kanssa ja ristinyt tämän sekoituksen „anarkismiksi”. Feuerbach yksin oli merkittävä filosofina. Muttei ainoastaan kaikkien erikoistieteiden yläpuolella liiteleväksi ja niitä yhdistäväksi tieteiden tieteksi luultu filosofia ollut hänelle ylitsepääsemätön aituus, koskematon pyhyys; filosofinakin hän jäi puolitiehen, oli alhaalla materialisti, ylhäällä idealisti. Hän ei voittanut Hegeliä arvostelun aseina, vaan heitti hänet ilman muuta käyttökelvottomana syrjään, saamatta itse aikaan Hegelin järjestelmän ensyklopedisen rikkauden vastapainoksi muuta myönteistä kuin paisutellun rakkaususkonnon ja laihan, voimattoman moraalin.

Mutta Hegelin koulukunnan hajotessa syntyi vielä toinenkin suunta, ainoa, joka on kantanut todella hedelmiä, ja tämä suunta liittyy pääasiassa Marxin¹ nimeen.

Ero Hegelin filosofiasta tapahtui tässäkin siten, että palattiin materialistiselle kannalle. Se merkitsee, että päätettiin käsittää todellinen maailma — luonto ja historia — sellaiseksi, jollaisena se esiintyy jokaiselle, joka lähestyy sitä ilman idealistisia ennakkopäähänpistoja; päätettiin uhrata säälimättä jokainen idealistinen päähänpisto, joka ei sopinut yhteen tosiasioiden kanssa, kun nämä tosiasiat otettiin niiden omassa, eikä missään mielikuvituksellisessa yhteydessä. Ja ylipäänsä materialismi ei merkitsekään mitään muuta. Tässä vain ensi kerran otettiin

¹ Sallittakoon minun tässä antaa muuan henkilökohtainen selitys. Viime aikoina on useamman kerran viitattu minun osuuteeni tähän teoriaan, joten minun täytyy sanoa muutama sana tämän seikan selventämiseksi. En voi kieltää, ettenkö työskennellessäni neljäkymmentä vuotta yhdessä Marxin kanssa ja aikaisemmin olisi tietystä miehestä itsenäisesti osallistunut sekä teorian perustamiseen että erittäin sen kehittämiseen. Mutta suurin osa johtavista perusajatuksista, erittäin talouselämän ja historian alalla, ja varsinkin niiden lopullinen terävä määrittelemisen on Marxin ansiota. Sen, mitä minä olen tuonut lisää, Marx olisi — ehken paria erikoisalaa lukuunottamatta — voinut suorittaa helposti ilman minuakin. Sitä, mitä Marx on saanut aikaan, minä en olisi kyennyt suorittamaan. Marx seisoj korkeammalla, näki kauemmaksi, huomasi enemmän ja nopeammin kuin me kaikki muut. Marx oli nero, me muut korkeintaan lahjakkaita. Ilman häntä teoria ei olisi nykyään läheskään sitä, mitä se on. Siksi kantaakin se oikeutetusti hänen nimeään. (*Engelsin huomautus.*)

materialistinen maailmankatsomus todella vakavasti ja pidettiin siitä — ainakin pääpiirteittäin — johdonmukaisesti kiinni kaikilla kysymykseen tulevilla tiedon aloilla.

Hegeliä ei pantu ilman muuta syrjään. Päinvastoin hänen opistaan otettiin edellä mainittu vallankumouksellinen puoli, dialektinen metodi. Mutta hegeliläisessä muodossaan tämä metodi oli käyttökelvoton. Hegelillä dialektiikka on käsitteen itsekehitystä. Absoluuttinen idea ei ainoastaan ole olemassa ikuisesti — missä, se on tuntematonta —, vaan on myös koko olevaisen maailman varsinainen elävä sielu. Se kehittyy omaa itseään kohti kaikkien sille ominaisten esiasteiden kautta, joita on käsitelty laajasti „Logiikassa”. Sitten se „erkanee” omasta itsestään muuttumalla luonnoksi, jona se itseään tietoaamatta käy luonnovälttämättömyyden muodossa läpi uuden kehityksen ja tietoa vihdoin ihmisessä taas oman itsensä. Tämä itsetietoisuus vapautuu sitten historiassa raa’asta olotilastaan, kunnes absoluuttinen idea palaa vihdoin Hegelin filosofiassa jälleen täydellisesti omaan itseensä. Luonnossa ja historiassa ilmenevä dialektinen kehitys, so. kaikkinaisten mutkien ja tilapäisten taka-askelten kautta alemmasta korkeampaan johtavan etenevän liikunnan syyperäinen yhteys on Hegelillä siis vain jäljennös idean itseliikunnasta, mikä tapahtuu ikuisesti — ei tiedetä missä, mutta joka tapauksessa kaikista ajattelevista ihmisavoista riippumatta. Tehtävänä oli tämän ideologisen nurinkuruisuuden poistaminen. Sen sijaan, että olisimme käsittäneet todelliset oliot absoluuttisen idean eri asteiden heijastumiksi, me käsitimme aivoissamme olevat ideat taas materialistisesti, todellisten olioiden heijastumiksi. Siten dialektiikka muuttui tieteeksi niin ulkoisen maailman kuin inhimillisen ajattelunkin yleisistä liikunnanlaeista — kahdesta sarjasta lakeja, jotka asiallisesti ovat identtiset, mutta ilmenevät sikäli eri tavoin, että ihmisavot voivat käyttää niitä tietoisesti, kun taas luonnossa ja tähän asti suurimmalta osaltaan myös ihmiskunnan historiassa ne ovat ilmenneet tiedottomasti, ulkoisen välttämättömyyden muodossa, näyttäen loputtomalta näennäisten sattumien sarjalta. Mutta siten ideoiden dialektiikka muuttui vain todellisen maailman dialektisen liikunnan tietoperäiseksi heijastukseksi. Näin Hegelin dialektiikka käännettiin ylösalaisin tai pikemminkin pantiin jälleen jaloilleen, koska se oli ollut pääläellään. Ja merkittävää on, että tätä materialistista dialektiikkaa, joka on ollut jo vuosikausia paras työvälinemme ja terävin aseemme, emme keksineet ainoastaan me, vaan meidän ohellamme sen keksi uudelleen, meistä ja jopa Hegelistäkin riippumatta, saksalainen työmiehes Joseph Dietzgen.¹

¹ Ks. teosta „Ihmisen aivotyön olemus erään käsityöläisen kuvaamana”, Hampuri, Meissner. (*Engelsin huomautus.*)

Mutta näin oli Hegelin filosofian vallankumouksellinen puoli taas saatettu oikeuksiinsa ja vapautettu samalla niistä idealistisista päärmistä, jotka olivat estäneet Hegeliä pitämästä johdonmukaisesti kiinni siitä. Se suuri perusajatus, että maailma ei ole lopullisten *olioiden* yhdistelmä, vaan *prosessien* yhdistelmä, jossa pysyväisiltä näyttävät oliot samoin kuin niistä saamamme ajatuskuvatkin, käsitteet, muuttuvat alinomaa, syntyvät ja häviävät, samalla kun kehitys on loppujen lopuksi edistynyt kaikesta näennäisestä sattumanvaraisuudesta ja kaikista tilapäisistä taantumisista huolimatta — tämä suuri perusajatus on varsinkin Hegelistä lähtien juurtunut yleiseen tietoisuuteen siinä määrin, että tuskinpa se tässä yleisessä muodossaan kohtaa enää vasta-aitteita. Mutta sen tunnustaminen sanoissa ja sen noudattaminen kussakin yksityistapauksessa ja kullakin tutkimusalalla ovat kaksi eri asiaa. Jos tutkimuksessa kuitenkin aina lähdetään tältä näkökannalta, niin lakataan kerta kaikkiaan vaatimasta lopullisia ratkaisuja ja ikuisia totuuksia; kaiken saavutetun tiedon tiedetään silloin aina olevan pakostakin rajoitettua ja riippuvan niistä olosuhteista, joissa se on saavutettu. Niin ikään ei enää tunneta kunnioitusta yhä vielä yleisen, vanhan metafysiikan sellaisia voittamattomia vastakohtia kohtaan kuin tosi ja väärä, hyvä ja huono, sama ja erilainen, välttämätön ja satunnainen. Tiedetään, että näiden vastakohtien pätevyys on vain suhteellista ja sillä, mikä nyt katsotaan todeksi, on piilevä, myöhemmin ilmenevä väärä puolensa; samoin sillä, mikä nyt katsotaan vääräksi, on totuudellinen puolensa, minkä ansiosta se saattoi käydä aikaisemmin todesta; se, mitä pidetään välttämättömyytenä, muodostuu pelkistä sattumista ja se, mitä luullaan satunnaiseksi, on muoto, jonka takana välttämättömyys piilee, ja niin edelleen.

Vanhalla tutkimus- ja ajattelumetodilla, jota Hegel sanoo „metafyysilliseksi” ja jota käytettiin etupäässä tutkittaessa *olioita* kertakaikkisina ja pysyvinä ja jonka jäännökset istuvat vielä nytkin lujassa ihmisten aivoissa, oli aikanaan suuri historiallinen oikeutuksensa. Oli tutkittava ensin oliot, ennen kuin voitiin tutkia prosesseja. Täytyi tietää ensin, mitä jokin olio oli, ennen kuin voitiin oivaltaa siinä tapahtuvat muutokset. Luonnontieteessä olikin niin. Vanha metafysiikka, joka piti olioita lopullisina, syntyi luonnontieteestä, joka tutki elottomia ja eläviä olioita lopullisina. Mutta kun tämä tutkiminen oli edistynyt niin pitkälle, että kävi mahdolliseksi ottaa ratkaiseva edistysaskel, siirtyä tutkimaan järjestelmällisesti niitä muutoksia, joita tapahtuu näissä olioissa itse luonnossa, silloin koitti vanhan metafysiikan kuolinhetki filosofiankin alalla. Ja tosiaankin, kun luonnontiede oli viime vuosisadan loppuun asti etupäässä *kokoilevaa* tiedettä, tiedettä lopullisista olioista, niin meidän vuosisadallamme se on oleellisesti *järjestävää* tiedettä, tiedettä, joka tutkii prosesseja,

näiden olioiden syntyä ja kehitystä sekä niitä yhteyksiä, jotka liittävät nämä luonnonprosessit yhdeksi suureksi kokonaisuudeksi. Fysiologia, joka tutkii kasvi- ja eläinelmistöjen prosesseja, embryologia, joka käsittelee yksityisen organisin kehitystä alkioista kypsytyteen asti, geologia, joka seuraa maankuoren vähittäistä muodostumista — kaikki nämä tieteet ovat meidän vuosisatamme lapsia.

Luonnonprosessien keskinäisen yhteyden tiedostamista on edistänyt valtavasti ennen kaikkea kolme suurta keksintöä:

Ensiksi solun keksiminen siksi yksiköksi, jonka monistumisen ja differentioitumisen ansiosta kehittyy koko kasvi- ja eläinruumis. Ei siis havaittu ainoastaan sitä, että kaikkien korkeampien elimistöjen kehitys ja kasvu tapahtuu yhden ainoan yleisen lain mukaan, vaan myös se, että solun muuttumiskyky osoittaa, mitä tietä elimistöt voivat muuttua lajissaan ja käydä siten läpi enemmän kuin yksilöllisen kehityksensä.

Toiseksi energian muuttuminen, mikä on meille todistanut, että kaikki lähinnä epäorgaanisessa luonnonssa vaikuttavat niin sanotut voimat — mekaaninen voima ja sen täydennys, niin sanottu potentiaalienergia, lämpö, säteily (valo ja säteilylämpö), sähkö, magnetismi, kemiallinen energia — ovat yleisen liikkeen erilaisia ilmenemismuotoja, jotka muuttuvat toinen toisekseen tietyissä määräsuhteissa, niin että tietyn määrän tilalle häviävää voimaa ilmaantuu tietty määrä toista voimaa ja niin että luonnon koko liikunta pelkistyy täksi keskeytymättömäksi muodosta toiseen muuttumisen tapahtumaksi.

Ja vihdoin Darwin ensimmäisenä todisti yhtenäisesti, että meitä nykyään ympäröivät luonnon luomat elimistöt, ihmiset mukaan luettuina, ovat pitkän, muutamista alunperin yksisoluisista alkioista alkaneen kehitysprosessin tuote ja että nämä solut ovat vuorostaan lähtöisin kemiallista tietä syntyneestä alkuilmasta eli munanvalkuaisaineesta.

Näiden kolmen suuren keksinnön sekä luonnontieteen muun valtavan edistymisen ansiosta olemme nykyään niin pitkällä, että voimme osoittaa paitsi sen yhteyden, joka on olemassa luonnonprosessien välillä eri aloilla, myös yleensä sen yhteyden, joka on olemassa näiden eri alojen kesken, ja esittää siis likipitään järjestelmällisessä muodossa, kokemusperäisen luonnontieteen itsensä tarjoamien tosiasioiden avulla yleiskuvan luonnon yhteisyydestä. Tämän yleiskuvan antaminen oli aikaisemmin niin sanotun luonnonfilosofian tehtävä. Se saattoi tehdä sen vain korvaamalla vielä tuntemattomat todelliset yhteydet ajatuksellisilla mielikuvituksellisilla yhteyksillä, sijaistamalla puuttuvat tosiasiat ajatuskuvilla, täyttämällä todelliset aukot vain mielikuvituksessa. Näin menetellessään se esitti useita nerokkaita ajatuksia, aavisti useita myöhempiä keksintöjä, mutta se esitti myös aikamoisia järjettä-

myyksiä. Toisin ei voinutkaan olla. Mutta nykyään, jolloin meidän ajallemme tyydyttävän „luonnonjärjestelmän” aikaansaamiseksi on vain käsitettävä luonnontutkimuksen tulokset dialektisesti, ts. siinä mielessä, että ne ovat keskenään yhteydessä, ja jolloin tämän yhteyden dialektiinen luonne tunkeutuu jopa luonnontutkijoiden metafyyssillisesti koulutettuihin aivoihinkin, vieläpä vastoin heidän tahtoaan — nykyään on luonnonfilosofia lopullisesti syrjäytetty. Jokainen yritys sen elävöittämiseksi ei olisi ainoastaan tarpeetonta, vaan *se olisi taka-askel*.

Mutta se, mikä pitää paikkansa luontoon nähden, joka nyt käsitetään historialliseksi kehitysprosessiksi, pitää paikkansa myös yhteiskunnan historian kaikkiin haarautumiin sekä kaikkia inhimillisiä (ja jumalallisia) asioita käsitteleviin tieteisiin nähden. Myös tällä alalla historian-, oikeus-, uskonnon- jne. filosofia oli sitä, että tapahtumien todellisen yhteyden osoittamisen asemesta filosofit keksivät omasta päästään niiden yhteyden, että historia käsitettiin niin kokonaisuudessaan kuin eri osiltaanakin ideain — ja aina tietysti vain filosofin omien mieli-ideain — vähittäin tapahtuvaksi toteutumiseksi. Tämän mukaan historia pyrki tiedottomasti, mutta välttämättömästi edeltäkäsin asetettuun, ajatukselliseen päämäärään, kuten esim. Hegelillä hänen absoluuttisen ideansa toteutumiseen, ja järkkymätön pyrkimys tätä absoluuttista ideaa kohti muodosti historiallisten tapahtumien sisäisen yhteyden. Todellisen, vielä tuntemattoman yhteyden tilalle pantiin siten uusi — tiedoton tai vähitellen tietoisuuden saavuttava — mystillinen kaitselmus. Tässä oli siis, aivan niin kuin luonnonkin alalla, syrjäytettävä nämä keksityt keino-tekoiset yhteydet löytämällä todellinen yhteys. Tämä tehtävä merkitsi loppujen lopuksi, että oli löydettävä ne yleiset liikunnan lait, joilla on määräävä vaikutus ihmisyyhteiskunnan historiassa.

Mutta eräässä suhteessa yhteiskunnan kehityshistoria on oleellisesti erilainen kuin luonnon kehityshistoria. Luonnossa vaikuttavat toisiinsa — sikäli kuin emme ota huomioon ihmisten vaikutusta luontoon — pelkät tiedottomat, sokeat tekijät, ja yleinen laki ilmenee niiden vuorovaikutuksena. Mikään ei tapahdu tahdottuna, tietoisena tarkoituksena — eivät enempää pinnalla näkyvät lukemattomat näennäiset sattumat kuin ne lopputuloksetkaan, jotka todistavat näiden sattumien sisäisen lainmukaisuuden. Sitä vastoin yhteiskunnan historiassa ovat toimivina voimia tietoisuuden omaavat, harkinnan tai intohimon vaikutuksesta toimivat, tiettyihin tarkoituksiin pyrkivät ihmiset. Mitään ei tapahdu ilman tietoista aikomusta, ilman tahdottua päämäärää. Mutta tämä ero, niin tärkeä kuin se onkin historian tutkimuksen, varsinkin eri aikakausien ja tapahtumien tutkimuksen kannalta, ei voi muuttaa lainkaan sitä tosiasiaa, että historian kulkua hallitsevat sisäiset yleiset lait. Pinnallisestihan tälläkin alalla

näyttää sattuma olevan suurin piirtein määräävänä, huolimatta kaikkien eri yksilöiden tietoisesti tahtomista päämääristä. Tahtomus täyttyy vain harvoin, monet tahtomukset käyvät useimmissa tapauksissa ristiin ja ovat vastakkaisia tai ne ovat sinänsä jo alunperin mahdottomia toteutettaviksi taikka puuttuu keinoja niiden toteuttamiseen. Lukemattomien eri tahtomusten ja tekojen ristiriitaisuus johtaa siten historian alalla tilaan, joka vastaa täydellisesti tiedottomassa luonnossa vallitsevaa tilaa. Tekojen tarkoitukset ovat tahdottuja, mutta ne tulokset, joita teoista todella seuraa, eivät ole tahdottuja. Jos kohta ne näyttävätkin alussa vastaavan tahdottua tarkoitusta, niin loppujen lopuksi niiden seuraukset ovat aivan toiset kuin tahdottiin. Näin siis sattuma näyttää määräävän suurin piirtein myös historian tapahtumista. Mutta missä tapahtumat ovat pinnallisesti sattuman leikkiä, siellä sattuma on aina sisäisten piilevien lakien määräämä, ja on vain löydettävä nämä lait.

Ihmiset itse tekevät historiaansa, millaiseksi se sitten muodostuneekin; jokainen ajaa omia, tietoisesti asettamiensa tarkoituksiperiä, ja historia onkin juuri näiden monien eri suuntiin tähtäävien pyrkimysten ja niiden moninaisen, ulkomaailmaan kohdistuvan vaikutuksen yhteistulos. Siis tärkeää on myös se, mitä monet eri yksilöt tahtovat. Tahdon määrää intohimo tai harkinta. Mutta ne kannustimet, jotka välittömästi määräävät intohimon tai harkinnan, ovat hyvin erilaatuisia. Ne voivat osaksi olla ulkonaisia esineitä, osaksi aatteellisia vaikuttimia, kuten kunnianhimo, „innostus totuuden ja oikeuden puolesta”, henkilökohtainen viha tai myös kaikenlaatuisia puhtaasti yksilöllisiä mielijohteita. Mutta toisaalta olemme nähneet, että monet historiaan vaikuttavat yksityiset pyrkimykset johtavat useimmiten vallan toisiin, useinkin suorastaan päinvastaisiin tuloksiin, kuin on tahdottu, niiden vaikuttimilla on siis samoin yhteistulokseen nähden vain toisarvoinen merkitys. Toisaalta taas herää kysymys, mitä liikkeellepanevia voimia on sitten näiden vaikuttimien takana, mitkä ovat ne historialliset syyt, jotka muovautuvat toimivien ihmisten aivoissa tällaisiksi vaikuttimiksi.

Vanha materialismi ei esittänyt koskaan itselleen tätä kysymystä. Sen historiankäsitelys, sikäli kuin sillä se yleensä oli, on siksi myös oleellisesti pragmaattinen: se antaa kaikesta arvionsa toiminnan vaikuttimien mukaan, jakaa historiallisesti toimivat ihmiset jaloihin ja halpamaisiin. ja havaitsee sitten säännöllisesti, että jalot ovat huiputettuja ja halpamaiset voittajia. Vanha materialismi teki tästä sen johtopäätöksen, että historian tutkimisella ei ylennetä paljoakaan mieltä, kun taas meidän on tehtävä se johtopäätös, että historian alalla vanha materialismi pettää itseään, koska se pitää siinä vaikuttavia aatteellisia liikkeellepanevia voimia perimmäisinä syinä sen sijaan, että tut-

kisi, mitä on niiden takana, mitkä ovat näiden liikkeellepanevien voimien liikkeellepanevat voimat. Epäjohdonmukaisuus ei ole siinä, että tunnustetaan *aatteelliset* liikkeellepanevat voimat, vaan siinä, ettei mennä niitä pitemmälle, syvennytä niiden liikkeellepaneviin syihin. Sen sijaan historianfilosofia — sellaisena kuin sitä edustaa erittäinkin Hegel — tunnustaa, että historiallisten tapahtumien perimmäisiä syitä eivät suinkaan ole historiallisten toimihenkilöiden ulkonaiset eivätkä myös todelliset vaikuttimet, vaan on noiden vaikuttimien takana muita liikkeellepanevia voimia, jotka on tutkittava. Mutta historianfilosofia ei etsi näitä voimia itse historiasta, vaan tuo päinvastoin ne historiaan ulkoapäin, filosofisesta ideologiasta. Sen sijaan, että olisi selittänyt muinaisen Kreikan historiaa sen oman sisäisen syy-yhteyden pohjalta, Hegel esim. väittää ilman muuta, että tuo historia ei ole mitään muuta kuin „kauniin individualiteetin muotojen” kehittyä, „taideteoksen” toteuttamista taideteoksena. Hän sanoo tässä yhteydessä paljon kaunista ja syvällistä muinaiskreikkalaisista, mutta siitä huolimatta meitä ei enää tyydytä nykyään selitys, joka on pelkkä puheenparsi.

Kun siis on tutkittava niitä liikkeellepanevia voimia, jotka — tietoisesti tai tiedottomasti, ja sangen usein juuri tiedottomasti — ovat historiallisesti toimivien ihmisten vaikuttimien takana ja jotka ovat historian varsinaisia perimmäisiä liikkeellepanevia voimia, eivät kysymykseen tule niinkään paljon yksityisten ihmisten vaikuttimet, olkootpa nämä ihmiset miten huomattavia tahansa, kuin ne vaikuttimet, jotka panevat liikkeelle suuria joukkoja, kokonaisia kansoja ja kussakin kansassa taas kokonaisia kansanluokkia. Eivätkä tällöinkään ole tärkeitä hetkelliset, ohimenevät purkaukset ja nopeasti sammuvat lieskat, vaan jatkuvat, suureen historialliseen muutokseen johtavat liikkeet. Ainoana tienä, joka voi johtaa meidät niiden lakien jäljille, jotka hallitsevat historiaa yleensä ja eri kausina ja eri maissa, on niiden liikkeellepanevien syiden selvittäminen, jotka heijastuvat toimivien joukkojen ja niiden johtajien, niin sanottujen suurmiesten, ajatuksissa tietoisina vaikutteina joko selvästi tai hämärästi, joko välittömästi tai aatteellisessa, jopa yliluonnollisessakin muodossa. Kaiken, mikä panee ihmiset liikkeelle, on kuljettava heidän aivostonsa kautta; mutta se, millaisen muodon se näissä aivoissa saa, riippuu suuresti olosuhteista. Työläiset eivät suinkaan ole muuttuneet sovinnollisiksi kapitalistista koneiden käyttöä kohtaan, vaikka he eivät enää pirstokaan muutta mutkitta koneita, niin kuin vielä 1848 Reinin alueella.

Jos kohta näiden historian liikkeellepanevien syiden tutkiminen oli kaikkina varhaisempina ajanjaksoina miltei mahdotonta, koska noiden syiden ja niiden seurausten yhteydet olivat sekavia ja peitettyjä, niin nykyinen aikakautemme on yksinkertaistanut

näitä yhteyksiä siinä määrin, että arvoituksen ratkaiseminen on käynyt mahdolliseksi. Suurteollisuuden syntymisestä asti, siis ainakin Euroopan vuoden 1815 rauhasta lähtien, Englannissa ei ollut enää kenellekään salaisuus, että koko poliittinen taistelu keskittyi siellä kahden luokan, maanomistajaylimystön (landed aristocracy) ja porvariston (middle class) valtapyyteiden ympärille. Ranskassa tajuttiin sama tosiasia Bourbonien paluun yhteydessä. Restaurationioajan historiankirjoittajat Thierrystä Guizot'hon, Mignet'hen ja Thiersiin asti esittävät sen yhtenäen avaimeksi, joka auttaa ymmärtämään Ranskan historiaa keskiajasta lähtien. Ja vuodesta 1830 lähtien näissä molemmissa maissa tunnustettiin työväenluokka, proletariaatti, kolmanneksi taistelijaksi vallasta. Suhteet olivat yksinkertaistuneet siinä määrin, että piti tahallaan sulkea silmänsä voidakseen olla näkemättä näiden kolmen suuren luokan taistelua ja niiden etujen ristiriitaisuutta nykyajan historian liikkeellepanevaksi voimaksi — ainakin näissä kahdessa edistyneimmässä maassa.

Mutta miten nämä luokat olivat syntyneet? Jos ensi silmäykseltä vielä voitiinkin aikaisemman feodaalisen suurmaanomistuksen syntyperä selittää — ainakin lähinnä — poliittisista syistä, väkivaltaisesta anastuksesta johtuneeksi, niin porvariston ja proletariaatin suhteen se ei käynyt enää päinsä. Puhtaasti taloudellisista syistä johtunut kahden suuren luokan synty ja kehitys näkyi tässä liian selvästi ja kouraantuntuvasti. Ja yhtä selvää oli, että maanomistuksen ja porvariston välisessä, samoin kuin porvariston ja proletariaatin välisessäkin taistelussa oli etupäässä kysymys taloudellisista intresseistä, joiden turvaamisessa valtiollinen valta oli oleva pelkkä väline. Sekä porvaristo että proletariaatti ovat syntyneet taloudellisten suhteiden, tarkemmin sanoen tuotantotavan muutoksen seurauksena. Nämä molemmat luokat kehittyivät sen seurauksena, että siirryttiin aluksi ammattikuntamaisesta käsityöstä manufaktuuri-teollisuuteen ja tästä sitten höyry- ja konevoimalla käypään suurteollisuuteen. Porvariston liikkeellepanemat uudet tuotantovoimat — lähinnä työnjako ja osatyötä tehneiden monien eri työläisten yhdistäminen yhtenäiseksi manufaktuuriksi — ja niiden ansiosta kehittyneet vaihtosuhteet ja vaihtotarpeet johtuivat tietyllä kehitysasteella ristiriitaan vallitsevan, historiallisesti periytyneen ja lain siunaaman tuotantojärjestelmän kanssa, ts. feodaaliselle yhteiskuntajärjestelmälle ominaisten ammattikuntaisten ja lukemattomien muiden henkilökohtaisten ja paikallisten etuoikeuksien kanssa (jotka muodostuivat etuoikeudettomien säätyjen kahleiksi). Porvariston edustamat tuotantovoimat nousivat kapinaan maanomistajafeodaalien ja ammattikuntamestarien edustamaa tuotantojärjestelmää vastaan. Tulos tunnetaan. Feodaaliset kahleet murrettiin, Englannissa vähitellen, Ranskassa yhdellä iskulla,

Saksassa niistä ei ole vielä päästy. Mutta niin kuin manufaktuuri-teollisuus joutui tietyllä kehitysasteellaan ristiriitaan feodaalisen tuotantojärjestelmän kanssa, niin on suurteollisuus joutunut jo nyt ristiriitaan manufaktuuri-teollisuuden tilalle tulleen porvarillisen tuotantojärjestelmän kanssa. Tämän järjestelmän, kapitalistisen tuotantotavan, ahtaiden puitteiden kahlehtimana se aiheuttaa toisaalta koko suuren kansanjoukon yhä voimistuvaa proletarisoitumista ja tuottaa toisaalta yhä suuremman määrän kaupaksikäymättömiä tuotteita. Liikatuotanto ja joukkokurjuus, joista kumpikin on toisensa syynä — siinä se järjetön ristiriita, johon suurteollisuus vie ja joka vaatii välttämättömästi vapauttamaan tuotantovoimat tuotantotapaa muuttamalla.

Ainakin nykyajan historian suhteen on siis todistettu, että kaikki poliittiset taistelut ovat luokkataisteluja ja että kaikki luokkien vapaustaistelut välttämättömästi poliittisesta muodostaan huolimatta — sillä jokainen luokkataistelu on poliittista taistelua — tarkoittavat loppujen lopuksi *taloudellista* vapautumista. Siis ainakin tässä valtio, poliittinen järjestys, on alistettuna ja kansalaisyhteiskunta, taloudellisten suhteiden valtakunta, ratkaisevana aineksena. Vanhan käsityksen mukaan, jonka myös Hegel hyväksyi, valtio oli määräävä ja kansalaisyhteiskunta sen määrättävissä oleva aines. Muoto on tätä vastaava. Niin kuin kaikkien niiden voimien, jotka pakottavat yksityistä ihmistä tekoihin, täytyy käydä hänen aivojensa kautta, muuttua hänen tahtonsa kannustimiksi saadakseen hänet toimimaan, niin täytyy myös kansalaisyhteiskunnan kaikkien tarpeiden — yhdentekevää, mikä luokka juuri silloin on vallassa — käydä valtion tahdon lävitse saavuttaakseen lakien muodossa yleisen pätevyuden. Tämä on asian muodollinen puoli, mikä on itsestään selvää. Kysymys on vain siitä, mikä on tämän vain muodollisen — yksityisen henkilön samoin kuin valtionkin — tahdon sisältönä, ja mistä tämä sisältö tulee, miksi tahdotaan juuri tätä eikä mitään muuta. Ja tätä kysyessämme havaitsemme, että nykyajan historiassa valtion tahdon määräävät suurin piirtein kansalaisyhteiskunnan vaihtelevat tarpeet, tämän tai tuon luokan ylivalta, viime kädessä tuotantovoimien ja vaihtosuhteiden kehitys.

Mutta kun nykyisenä aikana, jolloin ovat olemassa jättiläismäiset tuotanto- ja liikennevälineet, valtio ei ole itsenäisesti kehittyvä itsenäinen ala, vaan sen olemassaolo samoin kuin sen kehityskin riippuu viime kädessä yhteiskunnan taloudellisista elinehdoista, niin täytyy tämän pitää vielä suuremmassa määrässä paikkansa kaikkiin aikaisempiin aikoihin nähden, jolloin ihmisten aineellisen elämän välineiden tuotantoa ei vielä harjoitettu näiden runsaiden apuvälineiden avulla ja tämän tuotannon välttämättömyydellä täytyi siis olla vielä suurempi valta ihmisiin. Jos valtio vielä nyt, suurteollisuuden ja rautateiden aikana,

on suurin piirtein vain heijastuma, jossa koostuneessa muodossa ilmenevät tuotantoa hallitsevan luokan taloudelliset tarpeet, niin sen täytyi olla sitä vielä paljon enemmän sinä aikakautena, jolloin ihmiskupolven oli pakko käyttää paljon suurempi osa elinajastaan aineellisten tarpeidensa tyydyttämiseen ja se oli siis niistä paljon riippuvaisempi kuin me nykyään. Aikaisempien aikakausien historian tutkiminen vahvistaa tämän mitä vakuuttavimmin heti, kun ryhdytään vakavasti tarkastelemaan tätä puolta. Mutta tässä ei tietenkään voida ryhtyä siihen.

Jos kerran taloudelliset suhteet määräävät valtion ja valtio-oikeuden, niin on itsestään selvää, että ne tekevät sen myös siviilioikeuteen nähden, joka oikeastaan vain vahvistaa yksityishenkilöiden välillä vallitsevat, määrätyissä oloissa normaalit taloudelliset suhteet. Mutta tämä voi tapahtua hyvin erilaisessa muodossa. Voidaan esim. säilyttää huomattava osa vanhan feodaalisen oikeuden muodoista ja antaa niille porvarillinen sisältö, vieläpä sujauttaa välittömästi feodaaliseen nimitykseen porvarillinen merkitys, kuten Englannissa on tapahtunut sopusoinnussa sen koko kansallisen kehityksen kanssa. Mutta voidaan myös niin kuin länsi-Euroopan mantereella ottaa pohjaksi tavaraa tuottavan yhteiskunnan ensimmäinen maailmanoikeus, roomalainen oikeus, jossa on kehitelty verrattoman tarkasti yksinkertaisten tavarantuottajain kaikki oleelliset oikeussuhteet (ostaja ja myyjä, velkoja ja velallinen, sopimus, velvoite jne.). Jonkin vielä pikkuporvarillisen ja puolifeodaalisen yhteiskunnan hyväksi ja hyödyksi tuota oikeutta voidaan niin ikään joko mataloittaa pelkästään oikeuskäytännön avulla tämän yhteiskunnan tasalle (Saksan yleinen oikeus) taikka muokata se muka valistuneiden, moralisoivien juristien avulla tätä yhteiskuntatilaa vastaavaksi erityiseksi lakikirjaksi, josta näissä olosuhteissa tulee lainopillisestikin huono (Preussin maaoikeus). Vihdoin voidaan suuren porvarillisen vallankumouksen jälkeen valmistaa tämän saman roomalaisen oikeuden pohjalla sellainenkin porvarillisen yhteiskunnan klassillinen lakikirja kuin Ranskan Code civil. Kun siis siviilioikeuden määräykset tuovat ainoastaan julki yhteiskunnan taloudelliset elinehdot oikeudellisessa muodossa, ne voivat tehdä sen olosuhteista riippuen joko hyvin tai huonosti.

Valtio esiintyy meille ensimmäisenä ihmisten yläpuolella olevana ideologisena mahtina. Yhteiskunta luo itselleen elimen suojaamaan yhteisiä etujaan sisäisiltä ja ulkoisilta hyökkäyksiltä. Tämä elin on valtiovalta. Tämä elin on tuskin syntynyt, kun se jo itsenäistyy yhteiskunnan suhteen, ja se tulee sitä itsenäisemmäksi, mitä enemmän se muuttuu tietyn luokan elimeksi ja voimistaa välittömästi tämän luokan herruutta. Sorrettujen taistelu hallitsevaa luokkaa vastaan muodostuu välttämättä poliittiseksi taisteluksi ennen kaikkea tuon luokan poliittista herruutta vas-

taan. Tietoisuus tämän poliittisen taistelun ja sen taloudellisen perustan yhteydestä turtuu ja voi sammua jopa kokonaankin. Jos kohta asianosaiset eivät kadotakaan sitä aivan kokonaan, niin historiankirjoittajilta se puuttuu miltei aina. Rooman tasavallan sisäisiä taisteluja käsitelleistä vanhan ajan historioitsijoista vain Appianus sanoo suoraan ja selvästi, mistä lopultakin oli kysymys, nimittäin maanomistuksesta.

Mutta muodostuttuaan yhteiskunnan suhteen itsenäiseksi mahdolliksi valtio synnyttää heti uuden ideologian. Ammattipoliitikot, valtio-oikeuden teoreetikot ja siviilioikeuden juristit näet kadottavat lopullisesti yhteyden taloudellisiin tosiasioihin. Saadakseen lain vahvistuksen taloudellisten tosiasiaihin on kussakin eri tapauksessa tultava perustelluksi lainopillisessa muodossa, ja koska tällöin joudutaan tietysti ottamaan huomioon koko voimassaoleva oikeusjärjestelmä, niin näyttää kuin lainopillinen muoto olisi kaikki kaikessa ja taloudellinen sisältö ei olisi mitään. Valtio-oikeuteen ja yksityisoikeuteen suhtaudutaan kuin itsenäisiin aloihin, joilla on riippumaton historiallinen kehityksensä ja jotka sinänsä ovat järjestelmällisesti esitettävissä ja vaativat, että se tehdään juurimalla johdonmukaisesti pois kaikki sisäiset ristiriidat.

Vielä korkeammat, ts. vielä kauemmaksi aineellisesta, taloudellisesta perustasta loittonevat ideologiat ottavat filosofian ja uskonnon muodon. Näissä käsitysten ja aineellisten olemassaolonehtojen yhteys käy yhä mutkikkaammaksi ja välinivelten vuoksi yhä epäselvemmäksi. Mutta silti se on olemassa. Niin kuin koko renessanssiaika 15. vuosisadan puolivälistä lähtien, niin myös silloin elpynyt filosofia oli oleellisesti kaupunkien, siis porvariston kehityksen tuotetta. Filosofia ilmensi oikeastaan vain niitä ajatuksia, jotka vastasivat pikku- ja keskiporvariston kehittymistä suurporvaristoksi. Siitä ovat selvänä osoituksena viime vuosisadan englantilaiset ja ranskalaiset, jotka olivat usein yhtä paljon kansantaloustieteilijöitä kuin filosofejakin, ja Hegelin koulukunnan suhteen olemme osoittaneet sen edellä.

Käsitelkäämme kuitenkin vielä lyhyesti uskontoa, koska se on kauimpana aineellisesta elämästä ja näyttää olevan tälle vierainta. Uskonto on saanut alkunsa varsin alkukantaisena aikana ihmisten tiedottomista, alkukantaisista, heidän omaa luontoaan ja heitä ympäröivää ulkoista luontoa koskevista mielteistä. Mutta kerran muodostuttuaan kaikkinaisen ideologia kehittyi ollen yhteydessä olemassaolevaan mielle-aineistoon ja kehitellen tätä edelleen. Muutenhan se ei olisikaan ideologiaa, ts. ajatustoimintaa, jossa ajatukset ovat itsenäisiä, riippumattomasti kehittyviä, vain omien lakiansa alaisia olemuksia. Se seikka, että loppujen lopuksi ihmisten aineelliset elinehdot määräävät heidän aivoissaan tapahtuvan ajatusprosessin kulun, jää näille ihmisille

väistämättömästi tietymättömäksi, sillä muutenhan koko ideologia olisi lopussa. Alkukantaiset uskonnolliset kuvitelmat, jotka useimmiten ovat yhteisiä kullekin sukua olevalle kansanryhmälle, kehittyvät ryhmän jakauduttua kullekin kansalle ominaisella tavalla, aina kunkin kansan elinehtojen mukaan. Eräiden kansanryhmien, erikoisesti arjalaisen (niin sanotun indoeurooppalaisen) kansanryhmän osalta tämän kehitysprosessin on yksityiskohtaisesti osoittanut vertaileva mytologia. Jumalat, jotka kukin kansa oli näin luonut, olivat kansallisjumalia ja niiden valta ei ulottunut niiden suojeleman kansallisen alueen rajoja kauemmaksi, joiden takana hallitsivat rajattomasti toiset jumalat. Kaikki nämä jumalat saattoivat elää mielikuvina vain niin kauan, kuin kyseinen kansakunta oli olemassa, ja kukistuivat tämän hävitessä. Nämä vanhat kansallisuudet saattoi perikatoon Rooman maailmanvaltakunta, jonka synnyn taloudellisia ehtoja emme voi tässä tutkia. Vanhat kansallisjumalat sortuivat, vieläpä Rooman jumalat, jotka niin ikään oli kaavailtu vain ahtaasti Rooman kaupungin mittojen mukaisiksi. Maailmanvaltakuntaa täydentävän maailmanuskonnon tarve esiintyy selvästi siinä, että Rooma yritti hankkia kaikille, vähänkin säädyllyisille vieraille jumalille tunnustusta ja alttarit kotoisten jumalien ohella. Mutta uutta maailmanuskontoa ei voitu perustaa noin vain keisarillisella käskykirjeellä. Uusi maailmanuskonto, kristinusko, oli jo kaikessa hiljaisuudessa syntynyt yleistetyn itämaisen, erikoisesti juutalaisen jumaluusopin ja vulgärisoidun kreikkalaisen, erikoisesti stoalaisen filosofian sekoituksena. Millaista se alunperin oli, sen saamme tietää vasta vaivalloisen tutkimuksen avulla, sillä me olemme perineet sen vain siinä virallisessa muodossa, jollaisena siitä tuli valtiouskonto ja jollaiseksi Nikean kirkolliskokous sen siinä tarkoituksessa muovasi. Se tosiasia, että siitä jo 250 vuoden kuluttua tuli valtiouskonto, riittää todistamaan sen ajanoloja vastaavaksi uskonnoksi. Sitten keskiajalla sitä mukaa kuin feodalismi kehittyi, kristinusko muovautui feodalismia vastaavaksi uskonnoksi vastaavanlaisine feodaalisine hierarkioineen. Ja kun porvaristo nousi, kehittyi feodaalisen katolilaisuuden vastakohtaksi protestanttinen kerettiläisyys, ensiksi albigenssien¹ keskuudessa etelä-Ranskassa sikäläisten kaupunkien korkeimman kukoistuksen aikana. Keskiaika liitti jumaluusoppiin kaikki muut ideologian muodot: filosofian, politiikan ja lainopin, teki niistä jumaluusopin alaosastoja. Siten se pakotti jokaisen yhteiskunnallisen ja poliittisen liikkeen ottamaan jumaluusopillisen muodon. Koska joukoille annettu henkinen ravinto oli ollut yksinomaan

¹ *Albigenssit* (nimi johtuu etelä-ranskalaisen kaupungin Albin nimestä) — uskonnollinen lahko, joka johti 12. ja 13. vuosisadalla Rooman katolista kirkkoa vastaan suuntautunutta liikettä. *Toim.*

uskonnollista, täytyi näiden joukkojen omat edut esittää uskonnollisessa valepuvussa, ennen kuin voitiin synnyttää suuri myrsky. Ja niin kuin porvaristo loi alun alkaen itselleen lisäksi kaupunkien omistamattomista plebeijeistä, päiväläisistä ja kaikenlaatuisesta palvelusväestä — myöhemmän proletariaatin edeltäjäistä —, jotka eivät kuuluneet mihinkään tunnustettuun säätyyn, niin myös kerettiläisyys jakautuu jo varhain porvarien maltilliseen kerettiläisyyteen ja jopa kerettiläisporvarienkin inhoamaan plebeijien vallankumoukselliseen kerettiläisyyteen.

Se, että protestanttista kerettiläisyyttä ei voitu tuhota, vastasi nousevan porvariston voittamattomuutta. Kun tämä porvaristo oli riittävästi voimistunut, sen taistelu, joka siihen asti oli ollut etupäässä paikallista taistelua feodaaliaatelista vastaan, alkoi saada kansalliset mittasuhteet. Ensimmäinen suuri liike — niin sanottu uskonpuhdistus — nousi Saksassa. Porvaristo ei ollut vielä kyllin voimakas eikä kehittynyt kyetäkseen yhdistämään lippunsa alle muita kapinallisia säätyjä — kaupunkien plebeijejä, alemmaa aatelista ja talonpoikia. Aatelisto lyötiin ensiksi; talonpojat nousivat kapinaan, joka muodostaa koko tämän vallankumouksellisen liikkeen huippukohdan. Kaupungit jättivät kuitenkin talonpoikaiston pulaan, ja niin maaruhtinaiden sotajoukot kukistivat vallankumouksen; voitto koitui kokonaan ruhtinaiden hyödyksi. Siitä lähtien Saksa katosi kolmen vuosisadan ajaksi historian kulkuun itsenäisesti vaikuttavien maiden joukosta. Mutta saksalaisen Lutherin ohella oli ranskalainen Calvin; aito ranskalaisella terävyydellä hän asetti etualalle uskonpuhdistuksen porvarillisen luonteen, tasavaltaita ja kansanvaltaista kirkon. Samaan aikaan kun lutherilainen uskonpuhdistus taantui Saksassa ja vei Saksan turmioon, kalvinilainen uskonpuhdistus oli Genevessä, Hollannissa ja Skotlannissa tasavaltalaisten lippuna, päästi Hollannin vapaaksi Espanjan ja Saksan valtakunnan alaisuudesta ja antoi ideologisen naamiopuvun Englannin porvarillisen vallankumouksen toista näytöstä varten. Täällä kalvinilaisuus osoittautui aidoksi silloisen porvariston etujen uskonnolliseksi verhoksi, ja siksi se ei saavuttanutkaan täyttä tunnustusta, koska vuoden 1689 vallankumous päättyi aateliston erään osan ja porvarien kompromissiin. Englannin valtiokirkko nostettiin uudelleen pystyyn, mutta ei aikaisemmassa muodossaan, ei katolilaisuutena, missä kuningas on paavina, vaan vahvasti kalvinilaistettuna. Vanha valtiokirkko oli viettänyt iloista katolilaisista sunnuntaita ja taisellut pitkäveteistä kalvinilaisista sunnuntaita vastaan. Uusi porvarillistunut valtiokirkko otti käytäntöön kalvinilaisen sunnuntain, joka on vielä tänäkin päivänä Englannin kaunistuksena.

Ranskassa kalvinilainen vähemmistö kukistettiin v. 1685, katolilaistettiin tai ajettiin pois. Mutta auttoiko se? Jo siihen aikaan vapaa-ajattelijä Pierre Bayle oli täydessä työssä, ja v. 1694

syntyi Voltaire. Ludvig XIV:n väkivaltaisuudet vain auttoivat Ranskan porvaristoa suorittamaan vallankumouksen siinä muodossa, joka yksin vain sopii kehittyneelle porvaristolle, nimittäin uskonnottomassa, puhtaasti poliittisessa muodossa. Protestanttien asemesta kansalliskokouksissa istui vapaa-ajatteliijoita. Siten kristinusko oli astunut viimeiseen vaiheeseensa. Se ei kyennyt olemaan enää minkään edistyksellisen luokan etujen ideologisena verhona; se muodostui yhä enemmän yksinomaan hallitsevien luokkien omaisuudeksi, ja ne käyttivät sitä pelkkänä hallitsemisvälineenä, jolla pidetään aisoissa alempia luokkia. Kukin luokka käyttää tällöin vastaavasti omaa uskontoaan: aateliset suurtilanomistajat katolilaista jesuiittain oppia tai protestanttista ortodoksiaa, liberaalit porvarit järkeisuskoa. Eikä tällöin ole mitään väliä sillä, uskovatko herrat itse omiin uskontoihinsa vai eivätkö usko.

Näemme siis, että kerran muodostuttuaan uskonto aina sisältää aikaisemmilta ajoilta periytynyttä ainesta, sillä perinteet ovat kaikilla ideologian aloilla suuri vanhoillinen mahti. Mutta tässä aineksessa tapahtuvat muutokset aiheutuvat luokkasuhteista, ts. näitä muutoksia suorittavien ihmisten taloudellisista suhteista. Ja se riittää tässä.

Edellä on voitu esittää Marxin historiankäsityksestä vain yleiset pääpiirteet ja korkeintaan vielä muutamia havainnollistavia esimerkkejä. Sen todistaa oikeaksi itse historia, ja voinen tässä hyvällä syyllä sanoa, että noita todisteita on esitetty riittävästi jo muissa kirjoituksissa. Tämä käsitys tekee kuitenkin historian alalla lopun filosofiasta, samoin kuin dialektinen luonnonkäsitys tekee kaiken luonnonfilosofian tarpeettomaksi ja mahdottomaksi. Missään ei tarvitse enää keksiä yhteyksiä omasta päästä, vaan on löydettävä ne tosiasioista. Luonnosta ja historiasta karkotetulle filosofialle jää silloin enää vain puhtaan ajattelun valtakunta, mikäli tämä on vielä olemassa oppina itse ajatusprosessin laeista, logiikkana ja dialektiikkana.

* * *

Vuoden 1848 vallankumouksessa antoi „sivistynyt” Saksa lähtöpassit teorialle ja siirtyi käytännön pohjalle. Käsityöhön nojautuva pientuotanto ja manufaktuuriteollisuus väistyivät todellisen suurteollisuuden tieltä. Saksa ilmestyi jälleen maailmanmarkkinoille. Uusi piensaksalainen valtakunta¹ poisti ainakin pahimmat niistä esteistä, jotka olivat tämän kehityksen tiellä monien pienvaltioiden olemassaolon, feodalismien jätteiden ja

¹ V. 1871 Preussin hegemonian alaisena syntynyt Saksan valtakunta (ilman Itävaltaa). *Toim.*

virkavaltaisuuden vuoksi. Mutta sitä mukaa kuin spekulatio jätti filosofien opintokammiot pystyttääkseen temppeleinsä arvopaperipörssiin, sitä mukaa kadotti sivistynyt Saksa tuon teoriaan kohdistuneen suuren harrastuksensa, mikä oli ollut Saksan kunniansa syvimmän valtiollisen alennuksen aikana,— mielenkiintonsa, jota se oli tuntenut puhtaasti tieteellistä tutkimusta kohtaan, riippumatta siitä, oliko saavutettu tulos ollut käytännöllisesti realisoitavissa vai ei, poliisin kieltämä vai ei. Tosin Saksan virallinen luonnontiede, varsinkin erikoistutkimusten alalla, on pysytellyt ajan tasalla. Mutta jo amerikkalainen aikakauslehti „Science” huomauttaa oikeutetusti, että ratkaisevat edistysaskeleet erillisten tosiasioiden suurten yhteyksien tutkimisessa, niiden yleistämisessä laeiksi, otetaan nyt enimmäkseen Englannissa eikä Saksassa niin kuin ennen. Ja historiatieteiden, siinä luvussa myös filosofian alalla on samalla kuin klassillinen filosofiakin hävinnyt kokonaan entinen teoreettisen peräänantamattomuuden henki. Se on vaihtunut ajatuksettomaan eklektisismiin, pelokkaaseen huolenpitoon virkaurasta ja tuloista ja jopa mitä matalamielisimpään kiipeilyyn. Tämän tieteen virallisista edustajista on tullut porvariston ja nykyisen valtion peittelemättömiä ideologeja — mutta kuitenkin aikana, jolloin nämä molemmat ovat avoimesti työväenluokan vastustajia.

Ja saksalainen teorian harrastus on säilynyt surkastumattomana vain työväenluokan keskuudessa. Sieltä ei sitä voida hävittää. Siellä ei ajatella virkauraa, voitontavoittelua, armollista suojelua ylhäältäpäin. Päinvastoin, mitä pelottomammin ja ennakkoluulottomammin tiede menettelee, sitä enemmän se on sopusoinnussa työläisten etujen ja pyrkimysten kanssa. Uusi suunta, joka työn kehityshistoriasta löysi avaimen yhteiskunnan koko historian ymmärtämiseen, kääntyi alun perin etupäässä työväenluokan puoleen ja kohtasi sen taholta sitä myötämielisyyttä, mitä se ei etsinyt eikä odottanutkaan saavansa virallisen tieteen taholta. Saksan työväenliike on Saksan klassillisen filosofian perillinen.

Kirjoitettu 1886

*Julkaistu „Neue Zeit”
aikakausjulkaisussa 1886
ja erillisenä laitoksena
Stuttgartissa 1888*

*Julkaistaan
vuoden 1888 laitoksen mukaan
Suomennos saksasta*

K. MARX

TEESEJÄ FEUERBACHISTA

1

Kaiken tähänastisen materialismin — myös Feuerbachin materialismin — päävika on siinä, että *esine*, todellisuus, aistimaailma otetaan vain *objektin* tai *havainnon* muodossa, mutta ei inhimillisenä *aistimellisena toimintana, käytäntönä*, ei subjektiivisesti. Sen vuoksi kävi niin, että *toimivaa* puolta kehittäi idealismi, vastakohtana materialismille — mutta vain abstraktisesti, koska idealismi ei luonnollisestikaan tunne todellista, aistimellista toimintaa sellaisenaan. Feuerbach haluaa olla tekemisissä aistimellisten, ajatusobjekteista todella eroavien objektien kanssa, mutta hän ei käsitä itse inhimillistä toimintaa *esineelliseksi* toiminnaksi. Siksi hän „Kristinuskon olemuksessa” pitää tosi-inhimillisenä ainoastaan teoreettista toimintaa, kun taas käytäntö otetaan ja fikseerataan vain sen likaisen-juutalaisessa ilmenemismuodossa. Siksi hän ei käsitä „vallankumouksellisen”, „käytännöllis-kriittillisen” toiminnan merkitystä.

2

Kysymys, vastaako inhimillistä ajattelua esineellinen totuus, ei ole teorian, vaan *käytännön* kysymys. Ihmisen täytyy todistaa käytännössä ajattelunsa totuudellisuus, so. sen todellisuus ja voima, sen tämänpuolisuus. Kiista käytännöstä eristäytyvän ajattelun todellisuudesta tai epätodellisuudesta on puhtaasti *skolastinen* kysymys.

3

Se materialistinen oppi, että ihmiset ovat olosuhteiden ja kasvatuksen tuotteita, että siis muuttuneet ihmiset ovat toisenlaisten olosuhteiden ja muuttuneen kasvatuksen tuotteita, unohtaa, että juuri ihmiset muuttavat olosuhteita ja että kasvattajan itsensä täytyy tulla kasvatetuksi. Se joutuu sen tähden välttämättä erottamaan yhteiskunnan kahteen osaan, joista toinen on yhteiskunnan yläpuolella (esim. Robert Owenilla).

Olosuhteiden muuttuminen samaan aikaan inhimillisen toiminnan yhteydessä voidaan käsittää ja ymmärtää järjellisesti vain *kumoukselliseksi käytännöksi*.

4

Feuerbach lähtee uskonnollisesta itsensävieroittamisesta, maailman kaksinaistamisesta uskonnolliseksi, kuvitelluksi maailmaksi ja todelliseksi maailmaksi. Hän ahertaa sulattaakseen uskonnollisen maailman maalliseen perustaan. Hän ei huomaa, että kun tämä työ on suoritettu, jää pääasia vielä tekemättä. Nimittäin se seikka, että maallinen perusta erottautuu omasta itsestään ja siirtyy itsenäisenä valtakuntana pilviin, voi saada selityksensä vain tämän maallisen perustan omasta rikkinaisyydestä ja sisäisestä ristiriitaisuudesta. Tämä maallinen perusta on siis ensin ymmärrettävä ristiriitaiseksi, ja sitten kumouksellistettava käytännöllisesti poistamalla ristiriita. Siis esimerkiksi sen jälkeen kun pyhän perheen salaisuus on saatu selville maallisesta perheestä, pitää nyt viimeksi mainitun itsensä tulla teoreettisen arvostelun ja käytännöllisen kumouksellisen muutoksen kohteeksi.

5

Tyytymättä *abstraktiseen ajatteluun* Feuerbach vetoaa *aistilliseen havaintoon*; mutta hän ei tarkastele aistillisuutta *käytännöllisenä*, inhimillisenä aistillisena toimintana.

6

Feuerbach sulattaa uskonnollisen olemuksen *inhimilliseen* olemukseen. Mutta inhimillinen olemushan ei ole mikään yksilölle ominainen abstraktio. Todellisuudessaan se on yhteiskunnallisten suhteiden kokonaisuus.

Feuerbachin, joka ei ryhdy arvostelemaan tätä todellista olemusta, on sen vuoksi pakko:

1) abstrahoitua historian kulusta ja tarkastella uskonnollista mieltä sinänsä sekä edellyttää abstraktisen — *eristetyn* — ihmis-yksilön olemassaoloa;

2) sen tähden inhimillistä olemusta hän voi tarkastella vain „lajina”, sisäisenä, mykkänä yleisyytenä, joka yhdistää monia yksilöitä pelkästään *luonnonomaisesti*.

7

Siksi Feuerbach ei näe, että „uskonnollinen mieli” itse on *yhteiskunnallinen tuote* ja että hänen analysoimansa abstraktinen yksilö kuuluu todellisuudessa tiettyyn yhteiskuntamuotoon.

8

Yhteiskunnallinen elämä on oleellisesti *käytännöllistä*. Kaikki mysteeriot, jotka houkuttelevat teorian harhautumaan mystiikkaan, saavat järjellisen ratkaisunsa ihmisten käytännöllisen toiminnan sekä tämän käytännöllisen toiminnan tajuamisen tietä.

9

Havainnoiva materialismi, ts. materialismi, joka ei käsitä aistimellisuutta käytännölliseksi toiminnaksi, voi korkeintaan tarkastella eri yksilöitä „kansalaisyhteiskuntaan” kuuluvina.

10

Vanhan materialismin näkökanta on „*kansalais*”-yhteiskunta; uuden materialismin näkökanta on *ihmisyhteiskunta* eli yhteiskunnallistunut ihmiskunta.

11

Filosofit ovat vain eri tavoin *selittäneet* maailmaa, mutta tehtävänä on sen *muuttaminen*.

Kirjoitettu keuhällä 1845
Julkaistu ensimmäisen kerran 1888
F. Engelsin toimesta hänen teoksensa
„Ludwig Feuerbach ja klassillisen
saksalaisen filosofian loppu”
erillisen painoksen liitteenä

Julkaistaan
vuoden 1888 painoksen tekstin mukaan,
joka on tarkastettu vertailemalla
K. Marxin käsikirjoitukseen
Suomennos saksasta

F. ENGELS

ESIPUHE
KIRJAAN „ENGLANNIN
TYÖVÄENLUOKAN ASEMA“

Tämä kirja, joka jälleen tarjotaan saksalaisen lukijan luettavaksi, ilmestyi ensi kerran kesällä 1845. Niin sen myönteisiin kuin kielteisiinkin puoliin on lyönyt leimansa tekijän nuoruus. Olin silloin 24-vuotias; nyt olen kolme kertaa vanhempi, mutta lukiessani uudelleen tätä nuoruusajan teosta huomaan, ettei minun tarvitse sen vuoksi punastua. Siksi en aiokaan missään määrin pyyhkiä siitä pois tuota nuoruuden painamaa leimaa. Tarjoan sen jälleen lukijalle ilman muutoksia. Olen vain muotoillut tarkemmiksi eräitä kohtia, jotka eivät olleet aivan selviä, ja lisännyt paikoitellen lyhyitä alaviitteitä, jotka on dateerattu tälle (1892) vuodelle.

Tämän kirjan vaiheista mainitsen vain sen, että vuonna 1887 se julkaistiin New Yorkissa englanninkielisenä (rva Florence Kelly-Wischnewetzky) käännöksenä ja että vuonna 1892 Swan Sonnenschein ja K^o kustantamo julkaisi tämän käännöksen uudestaan Lontoossa. Amerikkalaisen painoksen esipuhe oli englantilaisen painoksen esipuheen perustana ja tämä viimeksi mainittu — tämän saksalaisen painoksen esipuheen perustana. Nykyaikainen suurteollisuus yhtäläistää niin suuressa määrin kaikkien valtaamiensa maiden taloudellisia suhteita, että tuskinpa minun tarvitsee puhua saksalaiselle lukijalle toisella tavalla kuin amerikkalaiselle tai englantilaiselle.

Tässä kirjassa kuvattu asiointi — ainakin sikäli kuin se koskee Englantia — kuuluu nykyisin huomattavalta osaltaan menneisyyteen. Eräs nykyaikaisen poliittisen taloustieteen lakeja, vaikka yleisesti hyväksytyissä oppikirjoissa siitä ei puhutakaan

suoraan, on se, että mitä kehittyneempää on kapitalistinen tuotanto, sitä vähemmän se voi turvautua siihen pikku petkutukseen ja petokseen, joka on luonteenomaista sen alimmille kehitystasteille. Eurooppalaisen kaupanteon alimman kehitystasteen edustajan, Puolan juutalaisen pikkupuijaus, ne samat konstit, joista hänelle kotimaassa on niin suurta hyötyä ja jotka ovat siellä yleisesti tunnustettuja, saattavat hänet pahaan pulaan, heti kun hän joutuu Hampuriin tai Berliiniin. Aivan samoin myös — ainakin vielä jokin aika sitten — komissionääri, olipa hän sitten juutalainen tai kristitty, tuli Berliinistä tai Hampurista Manchesterin pörssiin jouduttuaan heti vakuuttuneeksi siitä, että voidakseen ostaa halvalla kutimia tai kankaita hänen on ennen kaikkea luovuttava tosin vähän hienostuneemmista, mutta yhä vieläkin perin viheliäisistä menetelmistään ja konsteistaan, joita hänen kotimaassaan pidettiin nokkelan kaupankäynnin huippuna. Suurteollisuuden kehittyessä näyttää muuten Saksassakin tapahtuneen paljon muutoksia ja muun muassa saksalaisten Philadelphiassa kärsimän teollisuustappion jälkeen¹ menetti kaiken luottonsa myös se säädylisenä pidetty vanha saksalainen käsitys, että se voi tuottaa ihmisille vain mielihyvää, kun heille lähetetään ensin hvviä näytteitä ja sitten keinoa tavaraa! Ja tosiaankin, nuo viekkaudet ja konstit eivät enää kannata suurilla markkinoilla, jossa aika on rahaa ja jossa rehellisyys kaupanteossa kehittyi tietylle tasolle, ei siveellisen fanatismen tuloksena, vaan yksinkertaisesti siksi, ettei hukattaisi suotta aikaa ja työtä. Ja aivan samanlainen muutos on tapahtunut Englannissa tehtailijan suhtautumisessa työläisiinsä.

Vuoden 1847 pulaa seurannut teollisuuden vilkastuminen oli uuden teollisuuskauden alkua. Viljalakien kumoaminen ja siitä kiertämättömästi johtuneet myöhemmät finanssiuudistukset turvasivat täydellisesti Englannin teollisuuden ja kaupan kehitykselle välttämättömän liikkuma-alan. Pian sen jälkeen löydettiin kultakenttiä Kaliforniassa ja Australiassa. Siirtomaamarkkinat alkoivat ottaa vastaan yhä enemmän Englannin teollisuuden tavaroita. Lancashiren kutomakone saattoi kerralla miljoonia intialaisia käsinkutojia tuhon omaksi. Kiinaan pääsy tuli yhä helpommaksi. Nopeimmin kehittyi Amerikka, se kehittyi niin nopeasti, että se oli ennenkuulumatonta jopa tälle jättiläismäisen kehitysvauhdin maallekin; mutta älkäämme unohtako, että Amerikka oli silloin vain siirtomaamarkkinamaa ja sitä paitsi kaikkein suurin, so. maa, joka vei raaka-aineita ja toi teollisuustuotteita, tässä tapauksessa englantilaisia.

¹ Philadelphiassa (USA) oli vuonna 1876 maailman teollisuusnäyttely. *Toim.*

Kaiken tämän lisäksi uudet liikennevälineet, jotka olivat ilmaantuneet edellisen kauden lopulla,— rautatiet ja valtamerihöyrylaivat,— tulivat nyt käytäntöön kansainvälisessä mitassa ja loivat siten todellisuudessa sen, mikä siihen asti oli ollut vain ituna — *maailmanmarkkinat*. Nämä maailmanmarkkinat koostuivat silloin vielä vain muutamista maista, jotka olivat pääasiallisesti tai yksinomaaisesti maatalousmaita ja jotka olivat ryhmittyneet yhden suuren teollisen keskuksen — Englannin — ympärille. Englanti käytti suurimman osan niiden raaka-aineylijäämistä ja varusti niitä puolestaan miltei kaikilla niiden tarvitsemilla teollisuusvalmisteilla. Eipä ihme, että Englannin teollinen kehitys oli niin valtavaa ja ennen kuulumatonta, että vuoden 1844 taso näyttää meistä nykyisin verrattain mitättömältä, miltei alkeelliselta.

Mutta sitä mukaa kuin tuo kehitys tapahtui, suurteollisuus sai ulkoista silausta, mikä vastasi paremmin moraalivaatimuksia. Tehtailijain välinen kilpailu työläisiin kohdistuneen pikkumarastelun avulla osoittautui jo epäedulliseksi. Liiketoimi oli jo kasvanut noita viheliäisiä rahanhankintakeinoja pitemmälle; miljonääritehtailijalla oli jo tärkeämpiä tehtäviä kuin tuhlata aikaa sellaiseen pikkumaiseen vehkeilyyn. Siihen saattoivat ehkä vielä turvautua aivan pienet, rahattomat isännät, joiden on pidettävä kiinni joka kolikosta, etteivät tuhoutuisi kilpailijoita vastaan käytävässä taistelussa. Tehdasalueilta katosi näin muodoin niin sanottu truck system ja parlamentissa hyväksyttiin laki kymmentuntisesta työpäivästä ja koko joukko pienempiä reformeja; kaikki tuo oli suoranaudessa ristiriidassa vapaakaupan ja rajoittamattoman kilpailun hengen kanssa, mutta se loi yhä suurempia etuisuuksia suurkapitalistille kilpailussa vähemmän edullisessa asemassa olevien kollegojensa kanssa.

Edelleen. Mitä suurempi oli teollisuuslaitos, mitä enemmän siinä oli työläisiä, sitä enemmän oli tappioita ja vaikeuksia jokaisen työläisten kanssa sattuneen selkkauksen yhteydessä. Juuri sen vuoksi tehtailijoiden keskuudessa ja nimenomaan suurimpien tehtailijoiden keskuudessa alkoi ajanoloon puhaltaa uusi tuuli. He oppivat karttamaan tarpeettomia yhteentörmäyksiä, oppivat tunnustamaan trade unionien olemassaolon ja niiden voiman ja loppujen lopuksi jopa havaitsivat, että lakot, jos ne vain käydään otollisena aikana, ovat mainio keino heidän omien tarkoitusperiensä saavuttamiseksi. Ja kävi niin, että suurimmat tehtailijat, jotka ennen olivat olleet etumaisina taistelussa työväenluokkaa vastaan, alkoivat nyt ensimmäisinä kehottaa rauhaan ja sopuun. Ja siihen heillä oli sangen painavat syyt.

Kaikki nuo oikeudenmukaisuudelle ja ihmisrakkauudelle tehtyt myönnytykset olivat itse asiassa vain keino, jonka avulla voitiin jouduttaa pääomien keskittymistä harvojen käsiin ja musertaa

pienet kilpailijat, jotka eivät voineet tulla toimeen ilman tuollaisia lisätuloja. Näiden harvojen suhteen tuo menneinä vuosina harjoitettu välillinen nykyrimäinen kiristys ei ainoastaan menettänyt täydellisesti merkitystään, vaan se muuttui jopa haitaksikin laajalla ja lujalla pohjalla toimivalle liikeyritykselle. Näin muodoin ainakin tärkeimmillä teollisuusaloilla — vähemmän tärkeistä aloista tätä ei voida sanoa — kapitalistisen tuotannon kehitys sellaisenaan poisti jo sen pienempien räsitusten taakan, joka menneinä vuosina oli huonontanut työläisen osaa. Ja näin työntyi yhä voimakkaammin etualalle se suuri perustotuus, että työväenluokan hädänalaisen aseman syytä ei pidä etsiä erillisistä epäkohdista, vaan *itse kapitalistisesta järjestelmästä*. Työläinen myy kapitalistille työvoimansa tietyistä summasta joka päivä. Joidenkin työtuntien kuluttua tuota summaa vastaava arvo osoittautuu tulleen jo uusinnetuksi. Mutta työsopimuksensa mukaan työläinen on velvollinen tekemään työtä vielä monta tuntia, jotta työpäivä tulisi täytetyksi täydellisesti. Arvo, jonka hän luo näinä ylimääräisinä lisätyön tunteina, on lisäarvoa, jonka tuottamiseen kapitalisti ei kuluta penniäkään, mutta joka siitä huolimatta menee hänen taskuunsa. Sellainen on sen järjestelmän perusta, joka yhä enemmän jakaa sivistisyhteiskunnan toisaalta kouralliseen Rothschildeja ja Vanderbilteja, jotka ovat kaikkien tuotannon- ja kulutusvälineiden omistajia, ja toisaalta valtaviin palkkatyöläisten joukkoihin, joilla ei ole muuta omaisuutta kuin työvoima. Ja sen että tuon ilmiön syy ei ole yhdessä taikka toisessa toisarvoisessa epäkohdassa, vaan yksinomaan itse järjestelmässä, sen on nyt todistanut mitä selvemmin kapitalismin kehitys Englannissa.

Edelleen. Alituisen puhjenneet kolera-, lavantauti-, isorokko- ja muut epidemiat panivat englantilaisen porvarin käsittämään, että hänen on ryhdyttävä viipymättä parantamaan kaupunkiensä terveydellistä tilaa, ellei hän halua joutua perheineen noiden tautien uhriksi. Juuri sen vuoksi ne mitä huutavimmat ja räikeimmät epäkohdat, joita tässä kirjassa on kuvattu, on nykyään joko poistettu tai ne eivät ainakaan pistä niin silmään. On rakennettu viemäriverkosto ja parannettu sitä; monien kehoimpien hökkeli-asutusten läpi on rakennettu leveitä katuja; on hävinnyt „Pieni Irlanti”¹, nyt on vuorossa „Seven Dials”². Mutta mitä merkitystä sillä on? Ovathan kokonaiset alueet, joita saatoin vielä vuonna 1844 kuvata miltei idyllisin värein, joutuneet nyt kaupunkien kasvaessa yhtä rappeutuneeseen, onnettomaan ja kurjaan tilaan. Tosin sikojen ja roskakasojen naapuruudessa asumista

¹ Eräs huonokuntoisimmista Manchesterin työläiskortteleista 19. vuosisadan 40-luvulla. *Toim.*

² Työläiskortteli Lontoon keskuksessa. *Toim.*

pidetään nykyisin jo sietämättömänä. Porvaristo on saavuttanut uutta menestystä työväenluokan hädän peittelemisen taidossa. Mutta se, ettei työväenasuntojen suhteen ole tapahtunut mitään oleellista parannusta, näkyy täysin selvästi kuninkaallisen tutkimuskomitean selostuksesta „Köyhien asunto-oloista” vuodelta 1885. Samoin on laita kaikissa muissakin suhteissa. Poliisin määräyksiä sataa kuin runsauden sarvesta; ne voivat vain aidata erilleen työväen kurjuuden, mutta poistaa ne eivät sitä voi.

Joskin Englanti on nyt jo päässyt kuvaamastani kapitalistisen riiston nuoruusiästä, niin muut maat ovat nyt vasta saavuttaneet sen. Ranska, Saksa ja ennen kaikkea Amerikka — nämä ovat ne vaaralliset kilpailijat, jotka, kuten jo vuonna 1844 etukäteen osoitin, horjuttavat yhä enemmän Englannin teollista monopoli-asemaa. Niiden teollisuus on Englannin teollisuuteen verrattuna nuorta, mutta se kehittyy paljon nopeammin ja on saavuttanut nykyisin likipitäen sen kehitystason, jolla Englannin teollisuus oli vuonna 1844. Amerikan suhteen on vertaus erittäin silmään-pistävä. Amerikan työväenluokan elinolot eroavat ulkonaisesti tietenkin sängen suuresti Englannin työläisten elinoloista, mutta kummassakin maassa vaikuttavat samat taloudelliset lait, joten tuloksien, vaikka ne eivät olekaan kaikissa suhteissa yhtäläisiä, täytyy kuitenkin olla samaa laatua. Juuri siksi havaitsemme Amerikassa käytävän samaa taistelua työpäivän, varsinkin tehtaisissa työskentelevien naisten ja lasten työpäivän lyhentämiseksi lainsäädännöllistä tietä; havaitsemme täysin kukoistavan tavaroidenmaksujärjestelmän ja maaseudulla cottagejärjestelmän, jota teollisuudenharjoittajat — „bossit” — ja heidän asiamiehensä käyttävät keinona työläisten alistamiseksi. Kun vuonna 1886 sain amerikkalaisia sanomalehtiä, joissa kerrottiin pensylvanialaisten kaivosmiesten suuresta lakosta Connelsvillen alueella, niin minusta tuntui siltä kuin olisin lukenut omaa kuvaustani pohjois-Englannin hiilenkaivajain lakosta vuonna 1844. Samanlaista työläisten pettämistä mittaamalla ja punnitsemalla väärin, sama tavaroidenmaksujärjestelmä, sama yritys murtaa hiilenkaivajain vastarinta käyttämällä kapitalistien viimeistä tuhoisaa keinoa — työläisten häätämistä yhtiön taloissa olevista asunnoistaan.

Tässä enempää kuin englantilaisissakaan painoksissa en ole yrittänyt korjata kirjaa nykyistä asiaintilaa vastaavaksi, so. luetella erikseen kaikkia muutoksia, joita vuoden 1844 jälkeen on tapahtunut. Olen jättänyt sen tekemättä kahdesta syystä. Sitä varten minun olisi pitänyt ensinnäkin laajentaa kirjan kokoa puolella. Ja toiseksi, Marxin „Pääoman” ensimmäisessä osassa kuvataan seikkaperäisesti Englannin työväenluokan asemaa noin vuoden 1865 tienoilla, so. niinä aikoina, jolloin Englannin teollinen kukoistus saavutti huippunsa. Siksi olisin joutunut toistamaan sen, mitä Marx on sanonut.

Tuskin on tarpeellista mainita, että tässä kirjassa esiintyvä yleinen teoreettinen katsantokanta — filosofisessa, taloustieteellisessä ja poliittisessa mielessä — ei suinkaan vastaa täydellisesti nykyistä katsantokantaani. Vuonna 1844 ei vielä ollut nykyistä kansainvälistä sosialismia, joka sen jälkeen on kehittynyt tieteenksi ja ennen kaikkea ja miltei yksinomaan Marxin ansiosta. Kirjani edustaa vain erästä sosialismin sikiökehityksen vaihetta. Ja samoin kuin ihmissikiö kehityksensä varhaisimmilla asteilla uusintaa vielä edeltäjimmme — kalojen kiduskaaret, niin myös tässä kirjassa voidaan kaikkialla havaita jälkiä nykyaikaisen sosialismin polveutumisesta sen erästä edeltäjästä — saksalaisesta klassillisesta filosofiasta. Niinpä kirjassa (erittäinkin lopussa) pannaan esimerkiksi erikoista painoa siihen, että kommunismi ei ole pelkästään työväenluokan puoluedoktriini, vaan teoria, jonka lopullisena päämääränä on koko yhteiskunnan, kapitalistitkin mukaan luettuna, vapauttaminen nykyaikaisten suhteiden ahtaista puitteista. Abstraktisessa mielessä tuo väittämä on oikea, mutta käytännössä se on hyödytön ja suurimmalta osaltaan jopa pahempikin. Mikäli omistavat luokat itse eivät tunne mitään vapautuksen tarvetta, vaan vieläpä kaikin voimin vastustavat työväenluokan itsevapautusta, sikäli työväenluokan on yksin valmistettava ja suoritettava yhteiskunnallinen vallankumous. Myös Ranskan porvarit julistivat vuonna 1789, että porvariston vapautuminen on koko ihmiskunnan vapautumista; mutta aatelisto ja papisto eivät halunneet sitä tunnustaa, ja tuo ajatus — vaikka se oli kiistämätön abstraktinen historiallinen totuus, mikäli kysymys oli feodalismista, — taantui nopeasti pelkäksi sentimentaaliseksi fraasiksi ja haihtui olemattomiin vallankumoustaistelun tulussa. Nykyäänkin tavataan paljon ihmisiä, jotka muka puolueettoman katsantokantansa korkeuksista saarnaavat työläisille eräänlaista sosialismia, joka leijailee korkealla kaikkien luokkavastakohtien ja luokkataistelun yläpuolella. Mutta he ovat joko alokkaita, joiden pitää oppia vielä hyvin paljon, tai työväenluokan pahimpia vihollisia, susia lammasten vaatteissa.

Suurten teollisuuspuolien jakson lasketaan kirjassani kestäneen viisi vuotta. Tällainen johtopäätös jakson pituudesta näytti johtuvan vuosien 1825—1842 tapahtumain kulusta. Mutta teollisuuden historia vuodesta 1842 vuoteen 1868 osoitti, että todellisuudessa tuo jakso kesti kymmenen vuotta, että välipulat olivat luonteeltaan jälkipulia ja vuoden 1842 jälkeen ne alkoivat vähitellen kadota. Vuodesta 1868 asiointila jälleen muuttui, mutta siitä tuonnempana.

En ole edes ajatellut pyyhkiä tekstistä pois monia ennustuksia, varsinkaan Englannin yhteiskunnallisen vallankumouksen läheisyyttä koskevaa ennustusta, jonka nuoruuden intoni oli mie-

lessäni silloin synnyttänyt. En lainkaan aio esittää teostani enempää kuin itseänikään parempana kuin me silloin olimme. Ihmeellistä ei ole se, että niin monet noista ennustuksista eivät toteutuneet, vaan se, että niin monet niistä ovat toteutuneet ja että se eurooppalaisesta ja erittäinkin amerikkalaisesta kilpailusta johdettu Englannin teollisuuden kriittinen tila, jonka silloin ennustin — tosin liian läheisessä tulevaisuudessa koittavaksi, — on sen jälkeen todella syntynyt. Tässä kohdassa olen velvollinen saattamaan kirjan nykyistä asiaintilaa vastaavaksi. Siinä tarkoituksessa liitän tähän erään kirjoitukseni, joka julkaistiin englanninkielisenä lontoolaisessa aikakauslehdessä „Commonweal” maaliskuun 1. p:nä 1885 ja saksankielisenä käännöksenä „Neue Zeitin” 6. numerossa saman vuoden kesäkuussa.

„Neljäkymmentä vuotta sitten Englannin edessä oli kriisi, joka kaiken todennäköisyyden mukaan voitiin ratkaista vain väkivallalla. Teollisuuden valtava ja nopea kehitys sivuutti suuresti ulkomarkkinoiden laajentumisen ja kysynnän kasvun. Joka kymmenes vuosi tuotannon kulun keskeytti myrskyisästi yleinen kauppapula, pitkän kroonillisen lamakauden jälkeen sitä seurasi lyhyt kukoistuskauti, joka päättyi joka kerta kuumeiseen liikatuotantoon ja vihdoin uuteen romahdukseen. Kapitalistien luokka vaati äänekkäästi vapaata viljakauppaa ja uhkasi, että hankkii sen lähettämällä kaupunkien nälkäiset asukkaat takaisin niille maaseutupaikkakunnille, joista he olivat tulleet, mutta lähettämällä heidät sinne, kuten John Bright sanoi, „ei leipää kerjäävinä köyhimyksinä, vaan vihollisalueelle majoittuvana armeijana”. Kaupunkien työläisjoukot vaativat itselleen oikeutta osallistua poliittiseen valtaan — kansankarttaa; niitä kannatti pikkuporvariston enemmistö, ja ne ja tämä enemmistö olivat eri mieltä vain siitä, kuinka kartta pitää hankkia: väkivaltaista vaiko laillista tietä. Mutta sitten alkoi vuoden 1847 kauppapula ja nälänhätä Irlannissa ja yhdessä niiden kanssa ilmaantui myös vallankumouksen perspektiivi.

Vuoden 1848 Ranskan vallankumous pelasti Englannin porvariston. Ranskan voittoisten työläisten sosialistiset tunnukset pelästyttivät Englannin pikkuporvariston ja saivat aikaan hajaannusta Englannin työläisten liikkeessä, jonka puitteet olivat ahtaammat, mutta joka välittömästi oli luonteeltaan käytännöllisempää. Juuri sillä hetkellä, jolloin karttaliikkeen olisi pitänyt kehittyä täyteen voimaansa, se luhistuikin itsestään, jo ennen vuoden 1848 huhtikuun 10. p:nä kärsimäänsä ulkoista tappiota. Työväenluokan poliittinen toiminta joutui työnnetyksi taka-alalle. Kapitalistien luokka sai voiton koko linjalla.

Vuoden 1831 parlamenttiuudistus oli koko kapitalistiluokan voitto maanomistaja-aristokratiasta. Viljatullien lakkauttaminen

oli *teollisuus*kapitalistien voitto, ei ainoastaan suurmaanomistuksesta, vaan myös niistä kapitalistiryhmistä, joiden edut olivat enemmän tai vähemmän yhtäläisiä tai läheisessä yhteydessä maanomistuksen etujen, so. pankkiirien, pörssimiesten, koroilla-eläjien ym. etujen kanssa. Kauppavapaus merkitsi Englannin koko sisäisen ja ulkoisen finanssi- ja kauppapolitiikan uudestijärjestämistä teollisuuskapitalistien etuja vastaavasti, sen luokan etuja vastaavasti, joka esiintyi nyt kansakunnan nimessä. Ja tämä luokka ryhtyi vakavasti käsiksi asiaan. Kaikki teollisuustuotantoa häirinneet esteet poistettiin armotta. Tullitariffeissa ja koko verojärjestelmässä suoritettiin täydellinen mullistus. Kaikki alistettiin palvelemaan vain yhtä, mutta teollisuuskapitalisteille sangen tärkeää tarkoituspäätä: halventaa kaikenlaisien raaka-aineiden ja erittäinkin työväenluokan käyttämien elämänvälineiden hintoja, tuottaa raaka-aineita ja pitää työpalkka alhaisena — ellei alentaa sitä edelleen. Englannista piti tulla „maailman työpaja”; kaikista muista maista piti tulla Englannille samaa, mikä Irlanti jo oli, — sen teollisuusvalmisteiden myyntimarkkinoita, raaka-ainelähteitä ja ruokatarvikkeiden toimittajia. Englanti on maatalousmaailman suuri teollinen keskus, se teollisuusaurinko, jota kiertää jatkuvasti kasvava määrä seuralaisia, jotka tuottavat viljaa ja puuvillaa. Mikä suurenmoinen perspektiivi!

Teollisuuskapitalistit ryhtyivät toteuttamaan tätä suurta tarkoituspäätänsä tervejärkisesti ja perinteellisiä periaatteita halveksuen, tavalla, joka on aina ollut heille ominainen erotukseksi heidän mannermaisista kilpailijoistaan, jotka ovat enemmän poroporvarillisuuden saastuttamia. Chartismi, karttaliike, teki kuolemaa. Sitten taas alkanut teollisuuden kukoistus, joka oli luonnollista ja miltei itsestään selvää sen jälkeen, kun vuoden 1847 romahduksesta oltiin selviydytty täydellisesti, laskettiin yksinomaan kauppavapauden vaikutuksen ansioksi. Näiden kahden syyn vuoksi Englannin työväenluokka muuttui poliittisessa suhteessa „suuren” liberaalisen puolueen laahustimeksi, puolueen, jota johtivat tehtailijat. Tuo jo saavutettu edullinen asema piti ikuistaa. Chartistien kiihkeä oppositio, joka ei suuntautunut itse kauppavapautta vastaan, vaan sitä vastaan, että kauppavapaudesta tehdään kansakunnan ainoa elinkysymys, osoitti tehtailijoille ja osoittaa heille päivä päivältä yhä selvemmin, että ilman työväenluokan apua porvaristo ei kykene milloinkaan saavuttamaan täydellistä yhteiskunnallista ja poliittista herruutta kansakunnan suhteen. Siten muuttuivat vähitellen kummankin luokan väliset suhteet. Paitsi sitä, että tehtailijat noudattivat nyt vapaaehtoisesti tehdaslakeja, jotka aikoinaan olivat olleet heille kaikille pelättimiä, ne ulotettiin koskemaan suuremmissa tai pienemmissä määrin kaikkia teollisuusaloja. Trade unionit, joita

vielä jokin aika sitten oli hyljitty perkeleen luomuksina, alkoivat nyt olla tehtailijain huomion ja suosion kohteina täysin laillisina instituutioina ja hyödyllisenä välikappaleena, jonka avulla voidaan levittää terveitä taloudellisia katsantokantoja työläisten keskuuteen. Yksinpä lakotkin, joiden vuoksi vuoteen 1848 saakka pantiin syyteeseen, katsottiin nyt usein sängen hyödyllisiksi, varsinkin silloin, kun herrat tehtailijat itse aiheuttivat niitä tarpeen tullen. Laeista, jotka riistivät työläiseltä oikeudellisen yhdenvertaisuuden hänen työnantajaansa verraten, kumottiin ainakin kuohuttavimmat, ja aikoinaan niin kammottavasta kansankartasta tuli pääpiirteissään niiden samojen tehtailijoiden poliittinen ohjelma, jotka viime aikoihin asti olivat esiintyneet sitä vastaan. *Vaalisensuksen poistaminen* ja *salainen äänestys* säädettiin lailla. Vuosien 1867 ja 1884 parlamenttiuudistukset lähenevät jo suuresti *yleistä äänioikeutta*, ainakin sen kaltaista, jollainen on nykyisin Saksassa; uusi vaalipiirejä koskeva lakiehdotus, jota nyt käsitellään parlamentissa, luo *yhtäläiset vaalipiirit*, ainakin yhtä yhtäläiset kuin Ranskassa ja Saksassa. Jo nyt hahmottuu lähitulevaisuuden epäilemättömäksi saavutukseksi se, että saatetaan voimaan *edustajanpalkkio* ja lyhennetään edustajanvaltakirjojen määräaikaa, joskaan kysymys ei ole vielä *joka vuosi valittavasta parlamentista*; ja kaikesta tästä huolimatta löytyy ihmisiä, jotka sanovat karttaliikkeen kuolleen.

Vuoden 1848 vallankumouksella samoin kuin sen monilla edeltäjillään oli kummallinen kohtalo. Ne samat miehet, jotka kukistivat sen, muuttuivat — kuten Karl Marx usein sanoi — sen testamentin täytäntöönpanijoiksi. Louis Napoleonin oli pakko luoda yhtenäinen ja riippumaton Italia, Bismarckin oli pakko suorittaa Saksassa omalaatuinen kumous ja antaa Unkarille jälleen tietty riippumattomuus, ja englantilaisille tehtailijoille ei jäänyt muuta neuvoksi kuin antaa kansankartalle lain voima.

Englannissa tuon teollisuuskapitalistien herruuden seuraukset olivat alussa hämmästyttäviä. Teollisuus elpyi jälleen ja alkoi kehittyä sellaisella vauhdilla, joka oli ennen tuntematon jopa tälle nykyaikaisen teollisuuden syntymämaallekin. Kaikki entiset valtavat saavutukset, joihin oltiin päästy höyryn ja koneiden käytön ansiosta, tuntuivat aivan merkityksettömiltä verrattuna teollisuuden voimakkaaseen kehitykseen kahdenkymmenen vuoden ajalla, 1850—1870, valtaviin vienti- ja tuontilukuihin, kapitalistien käsiin kasaantuneisiin rikkauksiin ja jättiläiskaupunkeihin keskittyneeseen valtavaan työvoimamäärään. Tämän nousun tosin keskeyttivät välillä kuten ennenkin pulat, jotka toistuivat joka kymmenen vuoden kuluttua; pula oli vuonna 1857 ja samoin vuonna 1866; mutta noita taka-askeleita pidettiin nyt luonnollisina ja väistämättöminä ilmiöinä, jotka täytyy kestää, mutta joiden jälkeen kaikki palaa loppujen lopuksi entisille raiteilleen.

Entä minkälainen oli työväenluokan asema tuolla kaudella? Ajoittain havaittiin parannusta, jopa laajojenkin joukkojen asemassa. Mutta tuon parannuksen hävitti joka kerta jälleen ole-mattomiin se, että työttömien reservistä virtasi valtavia määriä työläisiä, että työläisiä syrjäyttivät herkeämättä uudet koneet ja maaseudulta virtaavat työläiset, joita samaten syrjäyttivät nyt yhä suuremmassa määrin koneet.

Kestävää parannusta havaitsemme tapahtuneen vain työväen-luokan kahden etuoikeutetun kategorian asemassa. Ensimmäi- seen kategoriaan kuuluvat tehdastyöläiset. Verrattain järki- peräisten puitteiden säätäminen heidän työpäivälleen lainsäädän- nöllistä tietä kohensi tietyissä määrin heidän ruumiinvoimiaan ja antoi heille tietyn moraalisen etuisuuden, jota vielä voimisti heidän keskittymisensä samalle seudulle. Heidän asemansa on epäilemättömästi parempi kuin ennen vuotta 1848. Sitä todistaa ennen kaikkea se, että kymmenestä heidän käymästään lakosta yhdeksän on sellaista, jotka tehtailijat itse aiheuttavat omaksi edukseen, sillä ne ovat ainoa tuotannon supistamisen keino. Te ette saa koskaan taivutettua tehtailijoita lyhentämään työaikaa, vaikka heidän tavaransa eivät menisi lainkaan kaupaksi; mutta pankaa työläiset julistamaan lakko, niin kaikki kapitalistit vii- meistä myöten sulkevat tehtaansa.

Toisen kategorian muodostavat suuret trade unionit. Ne ovat sellaisten tuotantoalojen järjestöjä, joissa käytetään yksinomai- sesti tai ainakin pääasiallisesti *aikuisten miesten* työtä. Niiden järjestynyttä voimaa ei ole tähän mennessä voinut murtaa enem- pää naisten ja lasten työn kuin koneidenkaan kilpailu. Koneen- rakennustyöläiset, kirvesmiehet ja puusepät sekä rakennustyöläi- set on yhdistetty järjestöiksi, joista jokainen on erikseenkin niin voimakas, että voi menestyksellisesti vastustaa koneiden käyt- töönottoa, niin kuin esimerkiksi rakennustyöläiset tekevät. Epäile- mättä heidän asemansa on vuoden 1848 jälkeen parantunut huo- mattavasti; parhaiten sitä todistaa se, että runsaan 15 vuoden kuluessa eivät vain isännät ole olleet erittäin tyytyväisiä heihin, vaan myös he — isäntiin. He muodostavat työväenluokan aristo- kratian; heidän on onnistunut hankkia verrattain turvattu asema, ja tätä asemaa he pitävät ponnistustensa lopullisena päämää- ränä. Heitä ovat herrojen Leone Levin ja Giffenin (sekä myös kunnianarvoisan Lujon Brentanon) mallityöläiset, ja he ovat todellakin hyvin herttaisia ja lupsakoita miehiä jokaisen järkevän kapitalistin ja koko kapitalistiluokan kannalta katsoen.

Mutta mitä tulee laajoihin työläisjoukkoihin, niin nykyisin ne ovat yhtä kurjassa ja turvattomassa asemassa kuin aina ennen- kin, elleivät pahemmassakin. Lontoon Eastend on yhä laajeneva räme, jossa vallitsee toivoton kurjuus, epätoivo ja nälkä työttö- myyden aikana ja fyysillinen ja moraalinen rappio työllisyyden

aikana. Aivan samoin tapahtuu myös kaikissa muissa suurkaupungeissa vain työläisten etuoikeutettua vähemmistöä lukuunottamatta; asiat eivät ole paremmin pienemmissäkään kaupungeissa ja maaseutupiireissä. Laki, joka rajoittaa työvoiman arvon välttämättömien elämänvälineiden hintaan, ja toinen laki, joka alentaa tavallisesti sen keskimääräishinnan näiden elämänvälineiden vähimmäismäärään,— nämä kaksi lakia vaikuttavat kuin automaattinen kone, vastustamattomalla voimalla, ja tuo kone rutistaa työläisen pyöriensä väliin.

Sellainen oli siis tilanne, jonka vuoden 1847 jälkeen vakiintunut vapaakauppapolitiikka ja teollisuuskapitalistien kaksikymmenvuotinen herruus olivat luoneet. Mutta sitten alkoi käänne. Vuoden 1866 pulan jälkeen seurasi noin vuonna 1873 heikko ja lyhytaikainen vilkastuminen, mutta sitä ei kestänyt kauan. Tosin kyllä täydellistä pulaa ei ollut silloin, kun sitä voitiin odottaa, vuonna 1877 tai 1878, mutta vuoden 1876 jälkeen teollisuuden mitkään pääalat eivät ole päässeet kroonillisesta lamatilasta. Ei ole ollut täydellistä romahdusta eikä myöskään kauan odotettua teollisuuden kukoistuskautta, jota saatoimme toivoa niin ennen romahdusta kuin sen jälkeenkin. Kuolettava lamatila, tavarain kroonillinen liikatarjonta kaikkien alojen markkinoilla — sellainen on se tila, jossa olemme eläneet jo miltei kymmenen vuotta. Mistä se johtuu?

Vapaakauppateoria perustui yksinomaan siihen otaksumaan, että Englannista pitää tulla maatalousmaailman ainoa suuri teollinen keskus; mutta tosiasiat kumosivat kokonaan tuon otaksuman. Nykyaikaisen teollisuuden olemassaolon edellytykset — höyryvoima ja koneet — voidaan luoda kaikkialla, missä on polttoainetta, erittäinkin hiiltä, ja hiiltä on muuallakin kuin Englannissa: Ranskassa, Belgiassa, Saksassa, Amerikassa, jopa Venäjälläkin. Ja näiden maiden asukkaat eivät pitäneet lainkaan etujensa mukaisena nälkäisiksi irlantilaisiksi vuokraviljelijöiksi muuttumista vain englantilaisten kapitalistien maineen suurentamiseksi ja heidän rikastuttamiseksi. Nuo kansat ovat perustaneet omia tehtaita ja alkaneet tuottaa tuotteita itseään ja muitakin maita varten; tämän seurauksena se teollisuusmonopoli, joka Englannilla oli ollut melkein sadan vuoden ajan, on nyt peruuttamattomasti hävitetty.

Mutta Englannin teollisuusmonopoli on Englannissa vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän kulmakivi. Tämän teollisuusmonopolin valtakaudellakaan markkinat eivät ehtineet kehittyä yhtä nopeasti kuin Englannin teollisuuden kasvava tuotantoteho; seurauksena olivat pulat jokaisen kymmenvuotiskauden kuluttua. Ja nyt uudet markkinat käyvät päivä päivältä yhä suuremmaksi harvinaisuudeksi, ja siksi jopa Kongon neekereidenkin keskuuteen juurrutetaan väkisin sivistystä viemällä sinne Manchesterin

karttuunia, Staffordshiren saviastioita ja Birminghamin metallivalmisteita. Entä miten sitten käy, kun markkinoille alkaa tulvia yhä suuremmissa määrin mannermaisia ja erittäinkin amerikkalaisia tavaroita ja se leijonanosaa koko maailman varustamisessa, joka kuuluu yhä vielä englantilaisille tehtaille, alkaa vuodesta toiseen pienentyä? Siihen antakoon vastauksen kauppavapaus, tuo universaalinen keino!

Minä en ole ensimmäinen, joka viittaa siihen. Jo vuonna 1883 Britannian assosiaation Southportin edustajakokouksessa sen talousjaoston puheenjohtaja hra Inglis Palgrave sanoi, että Englannin osalta ovat suurten liikevoittojen ajat jääneet jo menneisyyteen ja erilaisten suurten teollisuusalojen kehitys pysähtynyt. Voidaanpa miltei vakuuttaa, että Englanti on joutumassa lamatilaan.

Mihin tämä kaikki päättyy? Kapitalistinen tuotanto *ei voi* polkea paikallaan: sen on kasvettava ja laajennuttava tahi kuoltava. Jo nyt yksistään Englannin leijonanosan pieneneminen maailmanmarkkinoiden tavaravarustelussa merkitsee toisaalta lamaanusta ja kurjistumista ja liikapääoman olemassaoloa ja toisaalta toimeentulon liikatyövoiman olemassaoloa. Entä miten silloin käy, kun ei tule olemaan lainkaan tuotannon vuotuista kasvuja? Siinä onkin kapitalistisen tuotannon helposti haavoittuva akilleenkantapää. Jatkuva laajentuminen on sen olemassaolon välttämätön ehto, mutta tuo jatkuva laajentuminen käy nyt mahdollottomaksi. Kapitalistinen tuotanto joutuu umpikujaan. Vuosi vuodelta Englannin eteen asettuu yhä tiukemmin kysymys: kumman on tuhouduttava — kansakunnan vai ko kapitalistisen tuotannon: kumpi niistä on tuomittu tuhoon?

Entä työväenluokka? Kun se jopa vuosien 1848—1868 ennen kuulumattoman voimakkaan kaupallisen ja teollisen nousukauden aikana joutui elämään sellaisessa kurjuudessa, kun työväenluokan laajat joukot silloinkin saivat parhaassa tapauksessa vain tilapäistä parannusta asemaansa ja vain pienelle, etuoikeutetulle, suojelusta nauttivalle vähemmistölle oli pitempiä aikoja etua, niin miten käy silloin, kun tuo loistokausi todella päättyy, kun nykyinen ahdinkotila ei ainoastaan pahene, vaan kun tuosta pahenevasta kuolettavasta ahdinkotilasta tulee Englannin teollisuuden vakinainen, normaali tila?

Totuus on tämä: niin kauan kuin Englannin teollisuuden monopoliasema säilyi, Englannin työväenluokka nautti tiettyssä määrin tuon monopoliaseman tuottamia etuisuuksia. Nuo etuisuudet jakaantuivat työläisten kesken sangen epätasaisesti: suurimman osan niistä kahmi itselleen etuoikeutettu vähemmistö, mutta laajat joukotkin saivat silloin tällöin jotain. Juuri tämän vuoksi Englannissa ei ole owenismien kuoleman jälkeen enää ollut sosialismia. Englannin teollisen monopoliaseman sortuessa Eng-

lannin työväenluokka menettää etuoikeutetun asemansa. Koittaa päivä, jolloin se kokonaisuudessaan, etuoikeutettu ja johtava vähemmistö mukaan luettuna, osoittautuu olevan samalla tasolla kuin muidenkin maiden työläiset. Ja juuri siksi sosialismi ilmaantuu Englantiin jälleen”.

Näin kirjoitin vuonna 1885. Vuoden 1892 tammikuun 11. pnä kirjoitetussa englantilaisen painoksen esipuheessa jatkoin:

„Tähän asiaintilan luonnehtimiseen, käsitykseeni siitä vuonna 1885, minulla ei ole paljoakaan lisättävää. On tarpeetonta mainita, että nykyisin todellakin „socialismi on ilmaantunut Englantiin jälleen”, ja se on ilmaantunut hyvin lukuisana: kaiken vivahainen socialismi, tietoinen ja tiedoton socialismi, proosallinen ja runollinen socialismi, työväenluokan ja porvariston socialismi. Todellakin, tuosta pelättimestä, tuosta hirveästä socialismista ei ole tullut ainoastaan täysin kunnioitettava, vaan se käyttää jo frakkiakin ja istuu rennosti vierashuoneiden sohvilla. Tämä vain osoittaa vieläkin kerran, miten parantumattoman häilyväinen on „nuhteettomien seurapiirien” hirveä despootti, porvarillinen yleinen mielipide, ja vielä liemman kerran todistaa oikeutetuksi sen ylenkatseen, jota me vanhemman polven socialistit olemme sitä kohtaan aina osoittaneet. Meillä ei muutoin ole syytä olla tyytyväisiä tähän uuteen oireeseen.

Mutta mikä minusta on paljon tärkeämpää kuin tuo ohimenevä muoti keikaroida vesitetyllä socialismilla porvaripiireissä ja jopa sitäkin menestystä tärkeämpää, jota socialismi yleensä on Englannissa saavuttanut,— se on Lontoon Eastendin herääminen. Tämä äärettömän kurjuuden tyyssija ei ole enää umpirämeikkö, jollainen se oli vielä noin kuusi vuotta sitten. Eastend on karistanut päältäään apaattisen epätoivoisuuden; se on uudestisyntynyt elämään ja siitä on tullut „uuden unionismin”, so. laajojen „ammattitaidottomien” työväenjoukkojen järjestäytymisen, syntymäpaikka. Vaikka tuo järjestäytyminen onkin jossain suhteessa pukeutunut „ammattitaitoisten” työläisten vanhojen liittojen muotoon, niin luonteensa puolesta se kuitenkin eroaa niistä oleellisesti. Vanhat liitot säilyttävät syntymiskautensa perinteitä; ne katsovat palkkatyöjärjestelmän ikuisiksi, muuttumattomaksi järjestykseksi, jota ne voivat parhaassa tapauksessa vain vähän lieventää jäsentensä hyväksi. Uudet liitot sitä vastoin perustettiin sellaisena aikana, jolloin usko palkkatyöjärjestelmän ikuisuuteen oli jo pahasti horjahtanut. Niiden perustajat ja johtajat olivat tietoisia socialisteja tai tunnesocialisteja; joukot, joita tulvi niiden luo ja jotka muodostavat niiden voiman, olivat kehittämättömiä, poljettuja ja työväenaristokratian ylenkatsomia. Näillä joukoilla on eräs mittaamattoman suuri etuisuus: niiden henkinen olemus on vielä koskemattomaa maaperää, joka on täysin vapaa perityistä, „kunnioitettavista” porvarillisista

ennakkoluuloista, jotka panevat paremmassa asemassa olevien „vanhojen unionistien” pään pyörälle. Ja nyt näemme noiden uusien liittojen valtaavan itselleen koko työväenliikkeen johdon ja alistavan yhä enemmän vaikutukseensa rikkaat ja korskeat „vanhat” trade unionit.

Kiistatonta on, että Lontoon Eastendin johtohenkilöt ovat tehneet joukon hyvin suuria virheitä; mutta samoinhan kävi heidän edeltäjilleenkin ja niin käy nykyisinkin doktrinäärisosialisteille, jotka nokkailevat heidän edessään. Suuri luokka enempää kuin suuri kansakuntakaan ei opi mistään niin nopeasti kuin omien virheidensä seurauksista. Ja kaikenlaisista menneistä, nykyisistä ja tulevista virheistään huolimatta Lontoon Eastendin herääminen jää vuosisatamme lopun erääksi suurimmaksi ja tuloksellisimmaksi tapahtumaksi, ja olen iloinen ja ylpeä siitä, että olen saanut elää siihen asti”.

Noiden rivien kirjoittamisesta on kulunut puoli vuotta ja Englannin työväenliike on ottanut jälleen suuren askeleen eteenpäin. Muutama päivä sitten päättyneet parlamenttivaalit osoittivat selvästi kummallekin viralliselle puolueelle, sekä vanhoillisille että liberaaleille, että niiden pitää ottaa nyt lukuun kolmannen puolueen, työväenpuolueen, olemassaolo. Tämä työväenpuolue on vasta syntymässä: sen erinäisten ainesten pitää vielä karistaa päältään kaikenlaiset perintönä kulkeutuneet ennakkoluulot — porvarilliset, vanhaunionilaiset ja jopa doktrinääris-sosialistisetkin ennakkoluulot — saadakseen vihdoinkin mahdollisuuden yhtyä heille kaikille yhteisellä pohjalla. Ja kaikesta huolimatta heitä yhdistävä vaisto on jo nyt niin voimakas, että se on johtanut Englannissa ennen kuulumattomiin vaalituloksiin. Lontoossa asetetti ehdokkaaksi kaksi työläistä, jotka vielä lisäksi ilmoittivat julkisesti olevansa sosialisteja; liberaalit eivät rohjenneet asettaa heitä vastaan omaa ehdokastaan, ja nämä molemmat sosialistit saivat vaaleissa suuren ja odottamattoman enemmistön. Middlesbrough'ssa työläisehdokas esiintyi liberaalia ja vanhoillista vastaan ja sai voiton kummastakin; sen sijaan ne uudet työläisehdokkaat, jotka olivat tehneet liiton liberaalien kanssa, epäonnistuivat täydellisesti, yhtä lukuunottamatta. Entisistä niin sanotuista työläisedustajista, so. miehistä, joille annetaan anteeksi heidän kuuluvaisuutensa työväenluokkaan, siksi kun he itse ovat valmiit hukuttamaan tämän ominaisuutensa liberalisminsa valtamereseen, Henry Broadhurst, vanhan unionismin huomattavin edustaja, kärsi vaaleissa musertavan tappion, siksi kun hän oli julistanut itsensä kahdeksantuntisen työpäivän vastustajaksi. Kahdessa Glasgowin vaalipiirissä, yhdessä Salfordin vaalipiirissä ja monissa muissa vaalipiireissä esiintyi työläisten riippumattomia ehdokkaita kummankin vanhan puolueen ehdokkaita vastaan; he kärsivät tappion, mutta samoin myös liberaa-

lien ehdokkaat. Lyhyesti sanoen monissa suurkaupunkien ja teollisuuskeskusten vaalipiireissä työläiset kieltäytyivät jyrkästi olemasta missään yhteydessä kummankaan vanhan puolueen kanssa ja saavuttivat siten sellaista suoranaista ja välillistä menestystä, jollaista he eivät olleet saavuttaneet yksissäkään vaaleissa. Ja työläisten riemu tämän johdosta on sanoin kuvaamatonta. Ensi kerran he näkivät ja tunsivat, mitä he voivat saada aikaan, kun käyttävät äänioikeuttaan oman luokkansa hyväksi. Taikauskoinen suhtautuminen „suureen” liberaaliseen puolueeseen — taikausko, joka oli ollut vallalla englantilaisten työläisten keskuudessa melkein neljänkymmenen vuoden ajan,— on murrettu. Vakuuttavien esimerkkien perusteella työläiset ovat nähneet, että kun he tahtovat ja tietävät mitä tahtovat, niin he muodostavat Englannissa ratkaisevan voiman; vuoden 1892 vaaleissa he ensi kerran tiesivät ja tahtoivat. Muusta pitää huolen mannermaan työväenliike; saksalaiset ja ranskalaiset, jotka jo nyt ovat edustettuina niin laajasti parlamenteissa ja kunnallisvaltuustoissa, tulevat yhä suuremmilla saavutuksillaan pitämään englantilaisissa yllä kilpailuhenkeä. Ja kun jo lähitulevaisuudessa huomataan, että uusi parlamentti ei voi aloittaa työtään, jos siellä on hra Gladstone, ja hra Gladstone ei voi jäädä valtaan uuden parlamentin aikana, niin silloin Englannin työväenpuolue on jo riittävän järjestynyt tehdäkseen ainaiseksi lopun kahden, vuorotellen vallan ohjaksissa olevan vanhan puolueen keinulaudalla keinumisesta, minkä tarkoituksena on porvariston herruuden ikuistaminen.

F. Engels

Lontoo, heinäkuun 21. pñä 1892

*Kirjoitettu „Englannin
työväenluokan asema” teoksen
toista saksankielistä painosta varten,
joka ilmestyi Stuttgartissa 1892*

*Julkaistaan
kirjan tekstin mukaan
Suomennos venäjänkielestä*

F. ENGELS

TALONPOIKAISKYSYMYS RANSKASSA JA SAKSASSA

Porvarilliset ja taantumukselliset puolueet ovat kovin ihmeissään siitä, että nykyisin sosialisteilla on kaikkialla noussut yhtäkkiä päiväjärjestykseen talonpoikaiskysymys. Pikemminkin niiden pitäisi ihmetellä sitä, ettei niin ole tapahtunut jo kauan sitten. Irlannista aina Sisiliaan, Andalusiasta aina Venäjälle ja Bulgariaan saakka talonpoika on sangen tärkeä väestö- ja tuotantofaktori sekä poliittinen voimatekijä. Poikkeuksena on vain kaksi Länsi-Euroopan aluetta. Varsinaisessa Isossa Britanniassa on suurmaanomistus ja suurmaatalous työntänyt kokonaan syrjään oman taloutensa varassa elävän talonpojan; Elben itäpuolella sijaitsevassa Preussissa on jo monien vuosisatojen aikana ollut käynnissä tuo sama prosessi, ja sielläkin talonpoikaa yhä enemmän „syrjäytetään” tai ainakin työnnetään takalalle taloudellisessa ja poliittisessä suhteessa.

Poliittisena voimatekijänä talonpoika on tähän asti loistanut useimmiten vain apatiallaan, jonka alkusyynä on maalaiselämän eristyneisyys. Tuo laajojen väestöjoukkojen apatia tukee mitä voimakkaimmin ei ainoastaan parlamentaarista korruptiota Pariisissa ja Roomassa, vaan myös venäläistä despotismia. Mutta tuo apatia ei ole suinkaan voittamatonta. Työväenliikkeen syntymisen jälkeen länsieurooppalaisten porvarien, eritoten siellä, missä vallitsevana on talonpoikainen palstatilanomistus, ei ollut kovinkaan vaikea herättää talonpojissa epäluuloa ja vihaa sosialistisia työläisiä kohtaan saamalla talonpojat kuvittelemaan mielessään työläiset „jakamisen” kannattajiksi (partageux), laiskoiksi, ahneiksi kaupunkilaisiksi, jotka havittelevat talonpojan omaisuutta. Ranskan talonpoikain taantumuksellinen äänestys

tukahdutti nopeasti vuoden 1848 helmikuun vallankumouksen epämääräiset sosialistiset henkäykset; talonpoika, joka halusi saada olla rauhassa, kaivoi esiin muistojensa kätköistä tarun talonpoikain keisarista Napoleonista ja loi Toisen keisarikunnan. Meille kaikille on tunnettua, mitä yksistään tuo talonpoikaiston urotyö tuli Ranskan kansalle maksamaan; Ranskan kansa kärsii tänäkin päivänä tuon urotyön seurauksista.

Mutta sen jälkeen on paljon muuttunut. Kapitalistisen tuotantomuodon kehitys on katkaissut elinhermon pientuotannolta maataloudessa; tuo pientuotanto tuhoutuu ja rappeutuu hillittömästi. Pohjois- ja Etelä-Amerikan sekä Intian kilpailu on täyttänyt Euroopan markkinat halvalla viljalla, niin halvalla, ettei sen kanssa ole pystynyt kilpailemaan ainoakaan paikallinen tuottaja. Tuho uhkaa sekä suurmaanomistajaa että pientalonpoikaa, yhtäläisesti kumpaakin. Mutta kun he kumpikin ovat maanomistajia ja maaseutusasukkaita, niin suurmaanomistaja julistautuu etumaiseksi taistelijaksi pientalonpojan etujen puolesta, ja pientalonpoika — ylipäänsä otettuna — tunnustaa hänet etujensa puolesta taistelijaksi.

Sillä välin oli Lännessä kasvanut voimakas sosialistinen työväenpuolue. Helmikuun vallankumouksen kauden epämääräiset aavistukset ja pyrkimykset selvenivät, tulivat laajemmiksi ja syvällisemmiksi, muuttuivat kaikkia tieteen vaatimuksia vastaavaksi ja selvät, konkreettiset vaatimukset sisältäväksi ohjelmaksi; sosialistiset kansanedustajat, joiden lukumäärä kasvaa jatkuvasti, puolustavat näitä vaatimuksia Saksan, Ranskan, Belgian parlamentissa. Valtiovallan valloittaminen sosialistisen puolueen käsiin on käynyt lähitulevaisuuden asiaksi. Mutta voidakseen valloittaa valtiovallan tämän puolueen on ensin mentävä kaupungista maaseudulle, tultava voimaksi maaseudulla. Sosialistinen puolue, joka eroaa muista puolueista siinä, että sillä on selvä käsitys taloudellisten syiden yhteydestä poliittisiin seurauksiin ja joka juuri sen vuoksi saattoikin jo kauan sitten paljastaa lampaan vaatteisiin pukeutuneen ja talonpojan ystäväksi lyöttytyvän suurtilanherran sudenhahmon,— voiko tämä puolue rauhallisesti jättää tuohon tuomitun talonpojan sen valheellisten puolustajain käsiin, jättää aina siihen saakka, että talonpojasta, teollisuustyöläisten passiivisesta vihollisesta, tehdään heidän aktiivinen vihollisensa? Ja nyt olemmekin talonpoikaiskysymyksen ytimessä.

I

Maalaisväestö, jonka puoleen voimme kääntyä, koostuu sangen erilaisista aineksista, jotka vuorostaan eroavat toisistaan vielä eri paikkakunnilla.

Länsi-Saksassa samoin kuin Belgiassa ja Ranskassakin on vallitsevana sellaisten palstatilallisten pientuotanto, jotka suurimmalta osaltaan ovat maatilkkujensa omistajia, pienemmältä osaltaan niiden vuokraajia.

Luoteessa — Ala-Saksissa ja Schleswig-Holsteinissa — ovat vallitsevina suur- ja keskitalonpojat, jotka eivät tule toimeen ilman renkejä ja piikoja ja pitävät jopa päiväläisiäkin. Samoin on asia Baijerin eräässä osassa.

Elben itäpuolella sijaitseva Preussi ja Mecklenburg ovat suurmaanomistuksen ja suurtuotannon alueita, siellä on kartanonväkeä, renkejä ja päiväläisiä sekä paikka paikoin verrattain vähäinen ja lakkaamatta pienenevä määrä pien- ja keskitalonpoikia.

Keski-Saksassa näemme kaikkien näiden tuotanto- ja maanomistusmuotojen yhdisteen erilaisissa suhteissa paikkakunnista riippuen, eikä ainoakaan näistä muodoista pääse vallitsevaksi vähänkään huomattavammalla alueella.

Sitä paitsi löytyy erisuuruisia paikkakuntia, joissa oma ja vuokralleotettu peltomaa ei riitä perheen elatukseen, se on vain perustana jonkin käsityöammatin harjoittamiselle tehden siinä mahdolliseksi alhaiset työpalkat, jotka ovat ilman tuota ehtoa mahdottomia ja jotka turvaavat varman menekin tuotteille, olkoonpa ulkomainen kilpailu millaista hyvänsä.

Mitä näistä maalaisväestön kerroksista voidaan saada sosialidemokraattisen puolueen kannalle? Itsestään selvää on, että käsittelemme tätä kysymystä vain yleispiirtein, otamme tarkasteltaviksi vain selvästi ilmenevät muodot; tilan puutteen vuoksi emme voi pysähtyä tarkastelemaan väliasteita emmekä sekalaista maalaisväestöä.

Alkakaamme pientalonpojasta. Kaikkien talonpoikain joukossa tämä kerros on tärkein, eikä vain yleensä Länsi-Euroopassa. Ja mitä tulee koko kysymykseen, niin painopiste on nimenomaan tässä talonpoikain kerroksessa. Kun olemme selvittäneet itsellemme suhtautumisemme pientalonpoikaan, niin silloin meillä on jo kaikki lähtökohdat määritelläksemme suhtautumisemme maalaisväestön muihin osiin.

Pientalonpojalla me tarkoitamme tässä sellaisen maatilkun omistajaa — eritoten omistajaa — tai vuokralleottajaa, joka ei ole niin suuri, ettei hän pystyisi sitä viljelemään tavallisesti perheensä voimin, eikä niin pieni, ettei se voisi elättää hänen perhettään. Näin muodoin tämä pientalonpoika samoin kuin pienkäsityöläinenkin on työläinen, joka eroaa nykyaikaisesta proletaarista siinä, että hänellä on vielä omat työvälineet; se on siis jäännöstä jo menneisyyteen kuuluvasta tuotantotavasta. Esi-isästään, maaorjasta, riippuvaisesta tai — harvoissa poikkeustapauksissa — vapaasta, mutta vero- ja päivätyövelvollisesta talon-

pojasta, hän eroaa vain kolmessa suhteessa. Ensinnäkin siinä, että Ranskan vallankumous vapautti hänet feodaalisista veroista ja rasituksista, joita hän oli velvollinen suorittamaan tilanherralle, ja useimmissa tapauksissa, ainakin Reinin vasemmalla rannalla, turvasi hänelle hänen talonpoikaisen maapalstansa vapaaksi omaisuudeksi. Toiseksi siinä, että hän jäi ilman sen itsehallinnollisen yhteisön suojaa, jonka jäsen hän oli ollut, ja samalla menetti myös osuutensa aikaisemmin yhteisölle kuuluneiden maiden käyttöoikeudessa. Yhteisömaan häneltä riisti petkuttamalla osaksi hänen entinen feodaaliherransa, osaksi liberaalinen, roomalaiseen oikeuteen perustuva byrokraattinen lainsäädäntö, ja nykyajan pientalonpoika menetti siten mahdollisuuden pitää työjuhtia rehua ostamatta. Taloudellisessa suhteessa yhteisömaiden käyttöoikeuden menettäminen painaa paljon enemmän kuin feodaalisten rasitusten lakkauttaminen; sellaisten talonpoikien lukumäärä, jotka eivät voi pitää työjuhtia, kasvaa jatkuvasti. Kolmanneksi, nykyinen talonpoika eroaa siinä, että hän on menettänyt puolet entisestä tuotannollisesta työstään. Ennen hän perheineen itse valmisti tuottamistaan raaka-aineista suurimman osan tarvitsemistaan teollisuustuotteista; hänen muut tarpeensa tyydyttivät hänen maalaisnaapurinsa, jotka rinnan maanviljelyksen kanssa harjoittivat käsityötä ja saivat suurimmaksi osaksi maksun joko korvaukseksi annettuina elintarvikkeina tai vastapalveluksina. Perhe ja erittäinkin kylä tuli toimeen omillaan, tuotti melkein kaiken tarvitsemansa. Se oli miltei täydellistä luontoistaloutta, rahaa ei tarvittu juuri lainkaan. Kapitalistinen tuotanto teki siitä lopun rahatalouden ja suurteollisuuden avulla. Ja kun yhteisömaa oli talonpojan toimeentulon ensimmäinen perusehto, niin teollinen sivuelinkeino oli toinen tällainen ehto. Ja niin talonpoika painuu yhä alemmaksi. Verot, kadot, omaisuuden jaot perillisten kesken ja oikeusjutut ajavat talonpoikia toisen toisensa jälkeen koronkiskurin luo, velkaantuneisuus leviää yhä laajemmalle ja käy jokaiselle erikseen yhä raskaammaksi,— sanalla sanoen pientalonpoikamme samoin kuin kaikki aikansa eläneen tuotantotavan jäännökset kulkee hillittömästi tuhoaan kohti. Hän on tuleva proletaari.

Sellaisena hänen pitäisi ottaa tarkoin vaari sosialistisesta propagandasta. Mutta sitä vielä toisinaan haittaa luihin ja ytimiin syöpyneet omistuksen vaisto. Mitä raskaammaksi hänelle käy taistelu maatilkkunsa puolesta, joka joutuu alttiiksi niin monille vaaroille, sitä suuremman epätoivon vimmalla hän tarrautuu siihen, sitä taipuvaisempi hän on näkemään sosialidemokratissa, joka puhuu hänelle maaomaisuuden siirtämisestä koko yhteiskunnan omaisuudeksi, yhtä vaarallisen vihollisen kuin koronkiskurissa ja asianajajassa. Millaisin keinoin sosialidemokratian

on taisteltava tuota ennakkoluuloa vastaan? Mitä se voi tarjota tuhoutuvalle pientalonpojalle peittämättä itseään?

Siinä asiassa meillä on käytännöllinen tukipiste marxilaisen suunnan ranskalaisten sosialistien agraariohjelmassa, ja tämä ohjelma ansaitsee sitäkin suurempaa huomiota, kun se on lähöisin pienen talonpoikaistalouden klassillisesta maasta.

Marseillen kongressissa vuonna 1892 hyväksyttiin puolueen ensimmäinen agraariohjelma. Siinä vaaditaan maattomille maataloustyöläisille (so. päiväläisille ja kartanonväelle) ammattiliittojen ja kunnanvaltuustojen säätämää työpalkkaminimiä; maaseudun ammattioikeuksia, joiden jäsenistä puolet on työläisiä; kunnanmaiden myynnin kieltämistä ja valtionmaiden vuokraamista kunnille, joiden tulee luovuttaa kaikki maat — sekä omat että vuokratut — maattomien maataloustyöläisten perheiden yhtymille yhteisviljelyä varten, jota harjoitetaan palkkatyötä käyttämättä ja kunnan valvonnan alaisena; vanhuksille ja invalideille eläkkeet, jotka katetaan erikoisella suurmaaomaisuuden verotuksella.

Pientalonpoikien hyväksi, joihin tässä lasketaan lisäksi myös vuokramiehet, ohjelma vaatii, että hankitaan maatalouskoneita kuntien toimesta ja vuokrataan niitä talonpojille omahintaan; perustetaan talonpoikaisosuskuntia lannoitteiden, salaajaputkien, siementen ym. ostamista ja tuotteiden myyntiä varten; lakkautetaan verot, joita peritään maapalstojen siirtyessä toisiin käsiin, jos palstan hinta ei ylitä 5 000 fr.; muodostetaan välitysoikeuksia Irlannin malliin tavattoman korkeiden vuokramaksujen alentamiseksi ja korvauksen maksamiseksi poislähteville vuokramiehille ja osaviljelijöille (*métayers*) heidän työllään aikaansaadusta maapalstan arvon kohoamisesta; kumotaan Siviililain 2102. pykälä, joka antaa maanomistajalle oikeuden panna sato takavarikkoon, ja kielletään lainanantajilta oikeus ottaa pantiksi kasvavaa viljaa; kielletään ottamasta pantiksi työvälineitä, satoa, siemeniä, lannoitteita, työjuhtia — sanalla sanoen mitään sel-laista, mikä talonpojalle on välttämätöntä taloutensa hoitamiseksi; tarkistetaan aikoja sitten vanhentunut yleinen maavero- kirja ja toistaiseksi toimitetaan paikallinen tarkistus jokaisessa kunnassa; lopuksi, järjestetään maksuton maataloudellinen erikoisopetus ja perustetaan maataloudellisia koeasemia.

Kuten näemme, talonpoikain hyväksi esitetyt vaatimukset — toistaiseksi emme kosketele työläisten hyväksi esitettyjä vaatimuksia — eivät mene kovinkaan pitkälle. Osa niistä on muissa maissa jo toteutettu. Maanvuokraajien välitysoikeudet rakentuvat selvästi Irlannin mallin mukaan. Talonpoikaisosuskuntia on jo olemassa Reininvarren alueilla. Maaverokirjan tarkistus on Länsi-Euroopassa kaikkialla liberaalien ja jopa virkavallankin vakinaisena hyvänä toivomuksena. Ohjelman muutkin kohdat

voidaan toteuttaa aiheuttamatta suurempaa vahinkoa vallitsevalle kapitalistiselle järjestelmälle. Puhumme tästä vain luonnehtiaksemme ohjelmaa emmekä lainkaan moittiaksemme sitä,—päinvastoin.

Tämän ohjelman avulla puolue saavutti talonpoikain keskuudessa Ranskan mitä erilaisimmilla alueilla sellaista menestystä, että — niin kuin sananlasku sanoo: ruokahalu kasvaa syödessä — ranskalaisten toveriemme alkoi tehdä mieli sopeuttaa se vieläkin enemmän talonpoikain maun mukaiseksi. Tällöin tietysti aavistettiin, että tämä tie on vaarallinen. Voidaanko auttaa talonpoikaa — ei tulevaa proletaaria, vaan nykyistä omistajatalonpoikaa — rikkomatta yleisen sosialistisen ohjelman perusperiaatteita? Tuon vastaväitteen ehkäisemiseksi uutta käytännöllistä ehdotusta on perusteltu teoreettisella motiivoinnilla, jossa yriteään todistaa, että sosialismin periaate edellyttää talonpoikaisen pienomistuksen suojelemista tuholta kapitalistisen tuotantotavan vallitessa, vaikka kirjoittajillekin on aivan selvää, että tuo tuho on kiertämätön. Tarkastelkaamme nyt lähemmin tuota motiivointia sekä myös itse niitä vaatimuksia, jotka hyväksyttiin tämän vuoden syyskuussa pidetyssä Nantesin kongressissa.

Perustelu alkaa näin:

„Otaen huomioon, että puolueen yleisen ohjelman tarkan ajatuksen mukaan tuottajat voivat olla vapaita vain sikäli, mikäli he omistavat tuotannonvälineet;

ottaen huomioon, että kun nämä tuotannonvälineet ovat teollisuuden alalla saavuttaneet jo sellaisen kapitalistisen keskittymisen tason, että ne voidaan palauttaa tuottajille vain kollektiivisessä tai yhteiskunnallisessa muodossa, niin — ainakin nykyisessä Ranskassa — kokonaan toisin on asia maatalouden alalla, jossa tuotannonvälineet, nimenomaan maat, ovat hyvin monilla seu-duilla vielä erillisten tuottajain hallussa olevaa yksityisomaisuutta;

ottaen huomioon, että vaikka tämä tila, jota luonnehtii palstatilanomistus, on tuomittu kiertämättömään tuhoon (est fatalement appelé à disparaître), sosialismin velvollisuutena ei kuitenkaan ole jouduttava tuota tuhoa, koska sen tehtävänä ei ole erottaa omaisuutta työstä, vaan päinvastoin yhdistää yksiin käsiin nuo kaiken tuotannon molemmat tekijät, joiden toisistaan erottaminen saattaa proletarisoituneet työntekijät orjuuteen ja kurjuuteen;

ottaen huomioon, että joskin toisaalta sosialismin velvollisuutena on nostaa maatalousproletaarit jälleen hallitsemaan — kollektiivisessä tai yhteiskunnallisessa muodossa — suurtiloja sen jälkeen, kun nämä on pakkoluovutettu niiden nykyisiltä joutilailta omistajilta, niin toisaalta sosialismin yhtä pakottavana velvollisuutena on suojella itsenäisesti maatilkkuaan viljelevän talonpojan pienmaanomistusta valtionrahastolta ja koronkiskurilta

sekä uusien, nousemassa olevien suurmaanomistajien havitte-
luilta;

ottaen huomioon, että on tarkoituksenmukaista ulottaa tuo-
suojeleminen niitäkin tuottajia koskevaksi, jotka vuokramiesten
ja osaviljelijöiden (métayers) nimisinä viljelevät vierasta maata
ja joita silloinkin, kun he riistävät päivätyöläisiä, pakottaa siihen
jossain määrin se riisto, joka painaa heitä itseään,—

työväenpuolue, joka päinvastoin kuin anarkistit ei tee laskel-
miaan yhteiskuntajärjestelmän uudistamisessa kurjuuden kasvun
ja leviämisen varaan, vaan katsoo, että työ ja koko yhteiskunta
voidaan vapauttaa vain niin kaupungin kuin maaseudunkin
työätekevien järjestymisen ja yhteisten ponnistusten avulla, kun
he ottavat toimeenpanevan ja lakiasäättävän vallan omiin kä-
siinsä,— tämä työväenpuolue on hyväksynyt seuraavan agrari-
ohjelman tarkoituksenaan yhdistää taisteluun yhteistä vihollista,
maanomistusfeodalismia vastaan kaikki maataloustuotannon
ainekset ja kaikki elinkeinomuodot, jotka erilaisin oikeusperustein
käyttävät kansallista maata”.

Tarkastelkaamme lähemmin tätä perustelua.

Ennen kaikkea, ranskalaisen ohjelman sen teesin jälkeen, että
tuottajain vapauden edellytyksenä on tuotannonvälineiden omis-
taminen, on lisättävä välittömästi kohta, jossa sanotaan, että
tuotannonvälineiden omistus on mahdollista vain kahdessa muo-
dossa — joko yksilöllisen omistuksen muodossa, jota kaikki tuot-
tajat käsittävänä ilmiönä ei ole koskaan ollut missään ja jonka
teollinen kehitys tekee päivä päivältä yhä mahdollisemmaksi,
tai sitten kollektiivisen omistuksen muodossa, jonka aineelliset
ja intellektuaaliset edellytykset on luonut jo itse kapitalistisen
yhteiskunnan kehitys; ja että on siis taisteltava kaikin proleta-
riaatin käytettävissä olevin keinoin tuotannonvälineiden siirtämi-
seksi *kollektiiviseksi* omaisuudeksi.

Tuotannonvälineiden kollektiivinen omistus asetetaan siis
ainoaksi tavoitettavaksi päämääräksi. Eikä vain teollisuuden
alalla, jossa maaperä on jo muokattu, vaan myös kaikkialla, siis
maataloudessakin. Yksilöllistä omistusta ei ohjelman mukaan ole
koskaan ollut missään kaikki tuottajat käsittävänä ilmiönä; juuri
sen vuoksi ja myös siksi, että teollinen kehitys syrjäyttää sen jo
muutenkin, sosialismin etujen mukaista ei ole lainkaan yksilöllisen
omistuksen tukeminen, vaan sen poistaminen, koska siellä,
missä ja mikäli se on olemassa, kollektiivinen omistus käy mah-
dottomaksi. Jos kerran vedotaan ohjelmaan, niin pitää vedota
koko ohjelmaan, mikä muuttaa oleellisesti nantesilaisessa perus-
telussa siteerattua teesiä asettamalla siinä ilmaistun yleishistoria-
lisen totuuden riippuvaiseksi sellaisista olosuhteista, joiden
vallitessa tämä totuus vain voikin nykyisin säilyttää pätevyytensä
Länsi-Euroopan ja Pohjois-Amerikan suhteen.

Tuotannonvälineiden kuuluminen erillisille tuottajille ei meidän aikanamme enää anna heille todellista vapautta. Käsityö on kaupungeissa saatettu jo häviötilaan, ja sellaisista suurkaupungeista kuin Lontoo se on jopa kokonaan hävinnyt, sen tilalle on tullut suurteollisuus, hiotusjärjestelmä ja viheliäiset petkuttajat, joiden tulolähteinä ovat vararikot. Omalla työllään elävälle pientalonpojalle ei ole turvattu hänen maatilikkunsa omistusta eikä hän ole vapaa. Samoin kuin hän itse, niin myös hänen talonsa, taloutensa ja peltonsa kuuluvat koronkiskurille; hänen toimeentulonsa on epävarmempaa kuin proletaarin, joka saa edes silloin tällöin viettää rauhallisen päivän, jota nääntyneellä velkaorjalla ei ole koskaan. Pyyhkiäkää yli Siviililakien 2102. pykälä, taatkaa talonpojalle lailla maatalouskaluston, karjan ym. luovuttamattomuus — ja sittenkään ette voi pelastaa häntä toivottomasta asemasta, jonka vallitessa hänen pitää „vapaaehtoisesti” myydä karjansa, myydä itsensä, sielunsa ja ruumiinsa, koronkiskurille saadakseen hetken lykkäyksen. Teidän yrityksenne suojata pientalonpoikaa omistajana ei suojaa hänen vapauttaan, vaan ainoastaan hänen orjuutensa erikoista muotoa; se pitkittää sellaista tilaa, jonka vallitessa hän ei voi elää eikä kuolla; sen vuoksi vetoaminen ohjelmamme ensimmäiseen kohtaan ei ole tässä lainkaan paikallaan.

Perustelussa sanotaan, että nykyajan Ranskassa tuotannonvälineet, nimenomaan maat, ovat vielä hyvin monilla seuduilla erillisten tuottajien yksilöllistä omaisuutta; sosialismin tehtävänä ei muka ole omaisuuden erottaminen työstä, vaan päinvastoin näiden kaiken tuotannon molempien tekijäin yhdistäminen yksiin käsiin. — Kuten sanottu, tämä viimeksi mainittu ei missään tapauksessa ole tuollaisessa yleisessä muodossa sosialismin tehtävä; sen tehtävänä on vain siirtää tuotannonvälineet tuottajain *kollektiiviseen omistukseen*. Heti kun unohdamme sen, yllä mainittu teesi johtaa meidät oitis siihen virheelliseen ajatukseen, että sosialismin velvollisuutena on muka tehdä pientalonpojan nykyinen näennäinen omistusoikeus peltoonsa todelliseksi, so. tehdä pienvuokraajasta omistaja ja vapauttaa velkojen rasittama omistaja veloista. Sosialismin etujen mukaista on tietysti se, että tuo talonpoikaisen omistuksen pettävä näennäisyys katoaa, mutta ei sillä tavalla.

Joka tapauksessa asia on mennyt niin pitkälle, että ohjelman perustelevassa osassa on katsottu mahdolliseksi sanoa suoraan, että sosialismin velvollisuutena, jopa sen pakottavana velvollisuutena on muka — „suojella itsenäisesti maatilikkuaan viljelevän talonpojan pienmaanomistusta valtionrahastolta ja koronkiskurilta sekä uusien, nousemassa olevien suurmaanomistajien havigitelmilta”. Näin muodoin perustelussa julistetaan sosialismin pakottavaksi velvollisuudeksi suorittaa jotain sellaista, mikä

edellisessä pykälässä on todettu mahdottomaksi. Perustelussa annetaan sosialismin tehtäväksi „suojella” talonpoikain palstatilanomistusta, vaikka siinä juuri väitetään, että tuo omistus „on tuomittu kiertämättömään tuhoon”. Valtionrahasto, koronkiskuri, uudet, nousemassa olevat suurmaanomistajat — mitä muuta ne ovat kuin yksinkertaisia välikappaleita, joiden kautta kapitalistinen tuotanto saa aikaan tuon kiertämättömän tuhon? Millä keinoin „socialismin” olisi suojeltava talonpoikaa tuolta kolminaisuudelta, sen näemme alempana.

Mutta suojattavana ei ole vain pientalonpojan omaisuus. „On tarkoituksenmukaista ulottaa tuo suojeleminen niitakin tuottajia koskevaksi, jotka vuokramiesten ja osaviljelijöiden (métayers) nimisinä viljelevät vierasta maata ja joita silloinkin, kun he riistävät päiväläisiä, pakottaa siihen jossain määrin se riisto, joka painaa heitä itseään”. Tässä astumme jo aivan hyllyvälle pohjalle. Socialismi suuntautuu erityisesti palkkatyön riistoa vastaan. Mutta tässä julistetaan socialismin pakottavaksi velvollisuudeksi puolustaa ranskalaisia vuokramiehiä, silloin kun he „riistävät päiväläisiä” — kirjaimellisesti siten on sanottukin! Ja tämä siksi, että noita vuokramiehiä pakottaa siihen jossain määrin „se riisto, joka painaa heitä itseään”!

Kuinka helppoa ja mukavaa on luisua alas, kun on joutunut kaltevalle pinnalle! Entä jos saksalainen suur- tai keskitalonpoika tulee ranskalaisten socialistien luo ja pyytää heitä anomaan Saksan puolueen hallinnolta, että Saksan sosialidemokraattinen puolue ottaisi hänet suojelukseensa, kun hän riistää renkejään ja piikojaan, ja vetoaa tällöin „riistoon, joka painaa häntä itseään” ja jota hänen suhteensa harjoittavat koronkiskuri, veronkantaja, viljakeinottelija ja karjakauppias, — mitä he hänelle vastaavat? Ja kuka menee takuuseen siitä, etteivät meidänkin suurmaanviljelijämme lähete heidän luokseen kreivi Kanitzia (hänhän on myös esittänyt analogisen ehdotuksen viljantuonnin siirtämisestä valtion huostaan) pyytämään samoin socialistien suojelusta maatyöläisten riistämisessä vedoten pörssin, koronkiskurin ja viljakeinottelijan „riistoon, joka painaa heitä itseään”?

On muuten sanottava, ettei ranskalaisilla ystävillemme ole lainkaan niin pahoja aikomuksia kuin miltä saattaa näyttää. Edellä mainitussa kohdassa pidetään silmällä vain erästä aivan poikkeuksellista tapausta, nimittäin seuraavaa: pohjois-Ranskassa, samalla tavalla kuin myös meidän sokerijuurikkasseuduilamme, talonpojille annetaan maata velvoittaen heidät viljelemään valkojuurikasta äärettömän raskailla ehdoilla: heidän pitää myydä valkojuurikkasato määrätylle tehtaalle ja tämän tehtaaseen asettamasta hinnasta, heidän pitää ostaa määrätynlaisia siemeniä, panna maahan tietty määrä ja tarkoin säädettyjä lannoitteita,

ja kaiken kukkuraksi heitä vielä petetään hävyttömästi valkojuurikasta vastaanotettaessa. Kaikki tuo on hyvin tuttua meillä Saksassakin. Mutta jos ranskalaiset sosialistit halusivat ottaa suojelukseensa nimenomaan tämän talonpoikaisryhmän, niin se olisi pitänyt sanoa suoraan ja selvästi. Nykyisessä asussaan, noin perin yleisessä sanamuodossaan kyseinen kohta ei ole vain ranskalaisen ohjelman, vaan myös yleensä sosialismin perusperiaatteen suoranaista rikkomista, ja syyttäkööt sen laatijat itseään, jos tätä hataraa sanamuotoa tullaan mitä erilaisimmilta tahoilta käyttämään heille epäotollisessa mielessä.

Yhtä virheellisen tulkinnan voivat saada myös perustelun loppusanat, joiden mukaan sosialistisen työväenpuolueen tehtävänä on „yhdistää taisteluun yhteistä vihollista, maanomistusfeodalismia vastaan kaikki maataloustuotannon ainekset ja kaikki elinkeinomuodot, jotka erilaisin oikeusperustein käyttävät kansallista maata”. Kiistän jyrkästi sen, että edes jonkin maan sosialistisen työväenpuolueen tehtävänä olisi ottaa riveihinsä maalaisproletaarien ja pientalonpoikien lisäksi vielä keski- ja suurtalonpoikiakin tai suurtilojen vuokralleottajia, kapitalistisia karjatalouden harjoittajia ja muita kansallisen maan kapitalistisia viljelijöitä. Olkoon, että feodaalinen maanomistus on heidän kaikkien yhteinen vihollinen. Eräissä kysymyksissä voimme kulkea heidän kanssaan yhdessä, voimme tietyn ajan taistella heidän kanssaan käsi kädessä joidenkin määrättyjen päämäärien saavuttamiseksi. Puolueeseemme voi kuulua yksilöitä mistä yhteiskuntaluokasta tahansa, mutta me emme missään tapauksessa tarvitse mitään yhteisten etujen toisiinsa yhdistämiä kapitalistien, keskiporvariston tai keskitalonpoikaiston ryhmiä. Tässäkään ei ole niin pahoja aikomuksia kuin miltä näyttää; nähtävästi ohjelman laatijat eivät ole yksinkertaisesti ajatelleet tätä kaikkea loppuun saakka; mutta yleistämisinto on tehnyt heille valitettavasti kepposet, ja älkööt he nyt ihmetelkö, jos heidän sanoihinsa takerutaan.

Perustelun jälkeen seuraa uusia lisäyksiä ohjelmaan. Niiden sanamuoto on yhtä hatara kuin perustelunkin.

Pykälää, jonka mukaan kuntien täytyy hankkia maatalouskoneita ja vuokrata niitä omahintaan talonpojille, muutetaan siihen suuntaan, että ensinnäkin kunnat saavat tätä tarkoitusta varten avustusta valtiolta ja toiseksi niiden täytyy antaa koneita maksutta pientalonpoikain käytettäväksi. Tämä pitemmälle menevä myönnytyks ei tuota suurtakaan hyötyä pientalonpojille, joiden pellot ja itse taloudenhoitotapa tekevät koneiden käytön mahdollisuuden vähäiseksi.

Edelleen. „Kaikkien nykyisten välillisten ja välittömien verojen korvaaminen kaikkien 3 000 frangia suurempien tulojen yhteisellä progressiivisellä verotuksella”.— Tällainen vaatimus on

ollut jo kauan miltei kaikissa sosialidemokraattisissa ohjelmissa. Mutta että se esitetään erityisesti pientalonpoikain etujen hyväksi, se on uutuus ja todistaa vain sitä, kuinka huonosti sen todellinen merkitys on ymmärretty. Ottakaamme esimerkiksi Englanti. Siellä valtionbudjetti on 90 miljoonaa puntaa. Siitä $13\frac{1}{2}$ —14 miljoonaa antaa tulovero, muusta 76 miljoonasta pieni osa saadaan erilaisten laitosten verotuksesta (posti, lennätin, leimavero), mutta valtaosa joukkokulutustarvikeverosta, siten että joka askeleella kaikkien kansalaisten, pääasiallisesti kuitenkin köyhimpien, tuloista leikataan pikku osasia, jotka ovat huomaamattomia, mutta kaikki yhdessä muodostavat miljoonia. Ja tuskinpa nykyajan yhteiskunnassa voitaisiinkaan muuten kattaa valtion menoja. Olettakaamme, että Englannissa nuo 90 milj. peritään 120 punnan (3 000 fr.) ja suurempien tulojen välittömällä progressiivisella verotuksella. Keskimäärin vuotuinen kasaantuminen, koko kansallisrikkauden vuotuinen kasvu, oli vv. 1865—1875 Giffenin mukaan 240 miljoonaa puntaa. Olettakaamme sen olevan nykyisin 300 miljoonaa puntaa vuodessa; 90 miljoonan verorasitus nielisi tässä tapauksessa melkein kolmanneksen vuotuisesta kasaantumisesta. Toisin sanoen, ainoakaan hallitus, sosialistista lukuun ottamatta, ei voi tehdä mitään tuollaista; mutta kun valtaan tulevat sosialistit, niin heidän pitää ryhtyä sellaisiin toimenpiteisiin, joiden yhteydessä tuo veroreformi tulee esittämään vain satunnaisen, aivan vähäisen ennakkomaksun osaa, ja pientalonpoikien eteen avautuu aivan toisenlaisia tulevaisuuden näköaloja.

Ohjelman laatijat nähtävästi itsekkin arvaavat, että talonpojat joutuisivat kauan odottamaan tuota veroreformia, ja siksi ehdottavat „toistaiseksi” (en attendant) heille: „Maaveron poistamista kaikilta omalla työllään eläviltä talonpojilta ja kaikkien kiinnitettyjen maiden verotuksen pienentämistä”.—Tämän vaatimuksen jälkimmäinen puoli voi koskea vain talonpoikain *suurempia* palstoja, joita ei voida viljellä yksistään perheen voimin; siis sekin on taas edullinen niille talonpojille, jotka „riistävät päivätyöläisiä”.

Edelleen: „Metsästys- ja kalastusvapaus ilman mitään rajoituksia, paitsi yhtä ehtoa — metsänriistan, kalojen ja kylvöjen säästäminen”.—Se kuulostaa hyvin kansanomaiselta, mutta lauselman toinen osa kumoaa ensimmäisen. Paljonkohan nykyisin koko maaseudulla on enää jäniksiä, metsäkanoja, haukia ja karppeja jokaista talonpoikaisperhettä kohti? Löytyneeköhän niitä niin paljon, että jokaiselle talonpojalle voitaisiin tarjota metsästystä ja kalastusta varten *yhtä* päivää enempää vuodessa?

„Lainmukaisen ja tavanomaisen korkokannan alentaminen”—nähtävästi siis uusia lakeja koronkiskuruutta vastaan, uusi yritys toteuttaa se poliisitoimenpide, joka kahden tuhannen vuo-

den aikana on aina ja kaikkialla epäonnistunut. Kun pientalonpoika joutuu sellaiseen tilaan, että koronkiskurin palvelus on hänelle pienempi paha, niin koronkiskuri löytää aina keinoja, jonka avulla imee hänestä veren joutumatta tilille koronkiskuruutta vastaan tähdätyn lain rikkomisesta. Tuo toimenpide voisi parhaassa tapauksessa vain rauhoittaa pientalonpoikaa, mutta hyötyä se ei hänelle tuottaisi; päinvastoin, se tekisi hänelle luoton saannin vaikeaksi juuri silloin, jolloin hän tarvitsee sitä erikoisen kipeästi.

„Maksuton lääkärintapaus ja lääkkeiden myynti omahintaan” — tämä ei ole lainkaan erityisesti talonpoikainen vaatimus; saksalainen ohjelma menee pitemmälle ja vaatii myös maksuttomia lääkkeitä.

„Korvauksen maksaminen palvelukseen kutsuttujen reservisotamiesten perheille heidän palvelusajalta” on Saksassa ja Itävallassa jo käytännössä, joskin äärimmäisen epätyytyttävässä muodossa, eikä tämäkään ole suinkaan erityisesti talonpoikainen vaatimus.

„Lannoitteiden, maatalouskoneiden ja -tuotteiden kuljetusmaksujen alentaminen” on Saksassa pääpiirtein jo suoritettu, mutta pääasiallisesti vain... suurmaanomistajain eduksi.

„Hetikohtaisia valmistelutöitä niiden yleisten töiden suunnitelman laatimiseksi, joita tulee suorittaa maaperän parantamiseksi ja maataloustuotannon kohottamiseksi” — kaikki se jää hämäräin sanojen ja mainioiden lupausten piiriin ja myös ajaa ennen kaikkea suurmaanomistuksen etuja.

Lyhyesti sanoen, koko tuon suurien lupaavien teoreettisten perustelujen jälkeen uuden agraariohjelman käytännölliset ehdotukset osoittautuvat sellaisiksi, etteivät ne selitä meille lainkaan, millä tavalla Ranskan työväenpuolue voi tukea pientalonpoikain palstatilanomistusta, joka tämän puolueen omien sanojen mukaan on tuomittu kiertämättömään tuhoon.

II

Eräissä suhteissa ranskalaiset toverimme ovat ehdottomasti oikeassa: Ranskassa ei voida suorittaa mitään pysyvää kumousta *vastoin* pientalonpoikain *tahtoa*. Mutta yrittäessään lähestyä talonpoikaa he ovat minun nähdäkseni käyneet käsiksi kysymyksen väärin.

Nähtävästi heidän pyrkimyksenään on saada pientalonpoika puolelleen heti, mikäli mahdollista jo ensimmäisissä yleisissä vaaleissa. Sen he voivat toivoa aikaansaavansa vain hyvin uskalletuilla laajakantoisilla lupauksilla, joiden perustelemiseksi heidän on pakko käyttää vieläkin uskalletumpia teoreettisia näkökohtia. Mutta jos asiaa tarkastellaan lähemmin, niin havaitaan,

että nuo laajakantoiset lupaukset ovat sinänsä ristiriitaisia (luvataan tukea sellaista asiaintilaa, joka siinä samassa julistetaan kiertämättömään tuhoon tuomituksi) ja että eräillä toimenpiteillä ei voi olla lainkaan käytännöllistä merkitystä (lait koronkiskuruudesta) tai ne ovat työläisten yleisiä vaatimuksia tai niistä koituu hyötyä myös suurmaanomistukselle tahi, lopuksi, niillä on pientalonpojalle sangen vähäinen merkitys; täten siis ohjelman puhtaasti käytännöllinen osa itse oikaisee virheellisen johdannon ja johtaa perusteluosan pelottavilta näyttävistä suurista sanan tosiasiallisesti sangen sävyisiksi toimenpiteiksi.

Sanomme suoraan: kun pientalonpojilla on sellaisia ennakkoluuloja, jotka johtuvat heidän koko taloudellisesta asemastaan, kasvatuksestaan ja eristyneestä elämäntavastaan ja joita porvarillinen lehdistö ja suurmaanomistajat pitävät yllä, me voimme saada pientalonpoikain joukon heti puolellemme vain antamalla sille sellaisia lupauksia, joita aivan ilmeisesti emme voi täyttää. Nimenomaan: paitsi sitä, että lupaamme puolustaa heidän omaisuuttaan kaikenlaisissa tilanteissa, kaikilta heitä vastaan esiintyviltä taloudellisilta voimilta, meidän on luvattava myös vapauttaa heidät siitä ikeestä, jonka alaisia he jo nyt ovat: tehdä vuokramiehestä itsenäinen omistaja ja vapauttaa hypoteekkilainan painama omistaja veloistaan. Jos voisimme tehdäkin tämän, niin palaisimme taas oloihin, joista jälleen kehittyisivät ehdottomasti nykyiset olot. Me emme voisi vapauttaa talonpoikaa, vaan ainoastaan lykkäisimme lyhyeksi ajaksi hänen tuhoaan.

Mutta meidän etumme eivät lainkaan vaadi, että meidän olisi saatava talonpoika puolellemme jo tänään, jotta hän huomenna jälleen loittonisi meistä, kun emme voi täyttää lupauksiamme. Me emme tarvitse puolueen jäseneksi talonpoikaa, joka vaatii meiltä palstatilanomistuksensa ikuistamista, emmekä myöskään pientä käsityömasteria, joka haluaa olla ikuisesti mestarina. Sellaisten ihmisten paikka on antisemiittien luona. Menköt näiden luo, ottakoot näiltä lupauksen pelastaa pientaloutensa; kun he siellä oppivat tietämään, mitä arvoa on noilla pöyhkeillä fraaseilla ja mitä säveltä antisemiittien viulut soittavat, niin silloin he alkavat käsittää yhä paremmin, että me, jotka lupaamme vähemmän ja etsimme pelastusta aivan toiselta taholta, olemme sittenkin luotettavampaa väkeä. Jos ranskalaisilla harjoitettaisiin yhtä äänekkäästi antisemiittistä demagogiaa kuin meillä, niin tuskinpa he olisivat tehneet nantesilaista virhettä.

Miten me suhtaudumme pientalonpoikaan? Ja mitä meidän pitää tehdä hänen suhteensa sinä päivänä, kun saamme käsiimme valtiovallan?

Ensinnäkin ranskalaisen ohjelman teesi, että me näemme etukäteen pientalonpojan kiertämättömän tuhon, on ehdottomasti

oikea, mutta meidän tehtävänäme ei missään tapauksessa ole jouduttaa hänen tuhoaan asiaan puuttumisellamme.

Toiseksi on yhtä ilmeistä, että valtiiovallan vallattuamme me emme saa ajatellakaan pientalonpoikain väkivaltaista pakkoluovutusta (korvauksella tai korvauksetta, se on yhdentekevää), joka meidän on pakko tehdä suurmaanomistajien suhteen. Pientalonpoikain suhteen tehtävänäme on ennen kaikkea muuttaa heidän yksityistuotantonsa ja yksityisomaisuutensa osuuskunnalliseksi, mutta ei väkivaltaisesti, vaan esimerkin avulla ja tarjoamalla heille tässä asiassa yhteiskunnallista apua. Ja silloin meillä tulee tietysti olemaan riittävästi keinoja voidaksemme todistaa pientalonpojalle ne etuisuudet, joiden pitäisi olla selviä hänelle jo nytkin.

Samantapaisia suunnitelmia esittivät jo melkein 20 vuotta sitten tanskalaiset sosialistit, joiden maassa on oikeastaan vain yksi kaupunki, Kööpenhamina, joten tätä kaupunkia paitsi he joutuvat harjoittamaan propagandaa miltei yksinomaan talonpoikain keskuudessa. Saman kylän tai pitäjän talonpoikain — Tanskassa on paljon suuria yksinäistaloja — tulee yhdistää maansa yhdeksi suurtilaksi, viljellä sitä yhteiseen laskuun ja jakaa saannos suhteellisesti osakkeiden — maana ja rahana sijoitettujen osakkeiden — ja työn mukaan. Tanskassa pienmaanomistuksella on vain toisarvoinen merkitys. Mutta jos sovelamme tätä aatetta palstatilatalouden alalla, niin havaitsemme, että kun palstatilat yhdistetään yhdeksi ja yhdistetyllä maa-alalla harjoitetaan suurtaloutta, niin osa entisestä työvoimasta osoitautuu ylimääräiseksi; tämä työn säästö onkin suurtalouden tärkeimpiä etuisuuksia. Näille työntekijöille voidaan löytää työtä kahdella tavalla: joko siten, että talonpoikain osuuskunnan käyttöön annetaan vielä muita maita suurilta naapuritiloilta, tai siten, että niille annetaan varoja ja mahdollisuuksia harjoittaa teollista sivuelinkeinoa, vaikkapa pääasiallisesti vain omaa kulutusta varten. Kummassakin tapauksessa nuo osuuskunnat saatetaan parempaan taloudelliseen asemaan, ja se turvaa samalla yhteiskunnalliselle keskusjohdolle tarpeellisen vaikutusvallan, jotta talonpoikaisosuuskunta voidaan kehittää asteittaisesti korkeammaksi muodoksi ja yhtäläistää niin koko osuuskunnan kuin sen eri jäsentenkin oikeudet ja velvollisuudet koko kollektiivin muiden osien eri jäsenten oikeuksien ja velvollisuuksien kanssa. Kuinka se on toteutettava yksityiskohdissaan, jokaisessa eri tapauksessa, se tulee riippumaan jo niistä olosuhteista, joissa kyseinen tapaus esiintyy, ja niistä olosuhteista, joiden vallitessa me valloitamme poliittisen vallan. On siis mahdollista, että me voimme tarjota noille osuuskunnille vieläkin suurempia etuisuuksia: ottaa kansallispankille niiden koko hypoteekkilvelan alentaen samalla suuresti korkoa; antaa yhteiskunnan

varoista avustuksia suurtuotannon järjestämiseksi (avustuksia ei tarvitse ehdottomasti antaa rahana tai vain rahana, vaan myös tuotteina: koneina, keinolannoitteina jne.) ja muita etuisuuksia.

Tämän yhteydessä tärkeintä on se, että talonpojalle osoitetaan selvästi, että me voimme pelastaa, säilyttää hänen taloutensa ja maaomaisuutensa vain muuttamalla ne osuuskunnalliseksi omaisuudeksi ja osuuskunnalliseksi tuotannoksi. Nimenomaan yksilöllinen talous, jonka edellytyksenä on yksilöllinen omistus, viekin talonpojat tuohon. Jos he tulevat pitämään kiinni yksilöllisestä taloudestaan, niin he menettävät kiertämättömästi sekä maansa että talonsa, kapitalistinen suurtalous syrjäyttää heidän vanhentuneen tuotantotapansa. Niin on asia. Mutta sitten tulemme me ja tarjoamme talonpojille mahdollisuuden harjoittaa itse suurtaloutta, ei kapitalistien hyväksi, vaan omaksi, yhteiseksi hyväkseen. Eikö talonpojille voida todistaa selvästi, että tätä vaativat heidän omat etunsa, että se on heidän ainoa pelastuksen tiensä?

Me emme voi luvata nyt emmekä milloinkaan palstatilatalonpojille yksilöllisen omaisuuden ja yksilöllisen talouden suojelua kapitalistisen tuotannon kaikkivaltaa vastaan. Voimme luvata heille vain sen, että vastoin heidän tahtoaan me emme sekaannu väkivaltaisesti heidän omistussuhteisiinsa. Edelleen voimme vaatia, että kapitalistien ja suurmaanomistajain taistelua pientalonpoikia vastaan käytäisiin jo nyt mahdollisimman vähän epäoikeudenmukaisin keinoin ja että asetettaisiin esteitä mikäli mahdollista suoranaiselle ryöstölle ja petokselle, jota nykyisin tavataan niin usein. Se tulee onnistumaan vain poikkeustapauksissa. Kehittyneen kapitalistisen tuotantotavan vallitessa yksikään ihminen ei voi saada selvää, missä päättyy kunniallinen hyötyminen ja missä alkaa petkutus. Mutta sillä, onko valtiovalta pettäjän vai petetyn puolella, on aina oleva suuri ero. Ja me olemme päättäväisesti pientalonpojan puolella; me tulemme tekemään kaiken, mikä on suinkin mahdollista, tehdäksemme hänen asemansa siedettävämmäksi, helpottaaksemme hänen siirtymistään osuuskuntaan, jos hän päättää sen tehdä, ja antaaksemme hänelle lykkäystäkin, jotta hän voisi miettiä asiaa maatilkullaan, ellei hän vielä voi tehdä tätä päätöstä. Me emme menettele näin ainoastaan sen tähden, että pidämme omalla työllään elävän pientalonpojan siirtymistä puolellemme mahdollisena, vaan myöskin puolueen suoranaisten edun tähden. Mitä suurempi on niiden talonpoikain lukumäärä, joiden todellisen muuttumisen proletaareiksi me saamme ehkäistyksi ja jotka voimme voittaa puolellemme jo talonpoikina, sitä nopeammin ja helpommin tapahtuu yhteiskunnallinen kumous. Meillä ei ole syytä odottaa tätä kumousta siihen asti, kunnes kapitalistinen tuotanto kehittyy kaikkialla äärimmäisiin seurauksiinsa, kunnes viimeinenkin pienkäsityöläinen ja pientalonpoika sortuvat kapita-

listisen suurtuotannon uhrina. Aineelliset uhraukset, joita tässä tarkoituksessa on tehtävä talonpoikaiston hyväksi yhteiskunnallisista varoista, voivat kapitalistisen talouden kannalta näyttää yksinkertaisesti hukkaan heitettyiltä rahoilta, mutta siitä huolimatta ne ovat erinomaista pääoman sijoitusta, sillä ne antavat ehkä kymmenkertaisen säästön koko yhteiskunnallisen uudestijärjestämisen kulussa. Siinä mielessä voimme siis olla hyvin liberaalisia talonpoikiin nähden. Tässä ei ole syytä syventyä yksityiskohtiin, esittää määriteltyjä ehdotuksia tähän suuntaan; tässä voi olla puhe vain aivan yleisistä peruspiirteistä.

Siis me emme voisi tehdä puolueelle emmekä liioin itse pientalonpojillekaan millään huonompaa palvelusta kuin juuri sellaisilla lupauksilla, jotka antaisivat heille vaikkapa vähänkin aihetta luulla, että tarkoituksenamme on säilyttää palstatilanomistus pitkäksi ajaksi. Se merkitsisi, että suoranaisesti suljettaisiin talonpojilta tie vapautukseen ja alennettaisiin puolue lattean antisemitismin tasalle. Päinvastoin. Puolueemme velvollisuutena on selittää aina ja kaikkialla talonpojille, että heidän asemansa on ehdottoman toivoton niin kauan kuin kapitalismi on vallalla, että heidän palstatilanomistuksensa säilyttäminen sellaisenaan on aivan mahdotonta, että on ehdottoman varmaa, että kapitalistinen suurtuotanto musertaa alleen heidän voimattoman ja vanhentuneen pientuotantonsa aivan kuin rautatiejuna käsirattaat. Kun teemme siten, niin menettelemme kiertämättömän taloudellisen kehityksen mukaisesti, ja se jo puhdistaa talonpoikain ajatukset sanojemme käsittämistä varten.

Muuten, en voi jättää tätä kysymystä tähän ilmaisematta vakaumustani, että myös Nantesin ohjelman laatijat ovat asiallisesti samaa mieltä kuin minäkin. He ovat liian älykkäitä voidakseen olla käsittämättä sitä, että nykyisin palstatiloiksi jaetun maan myös pitää siirtyä yhteisomistukseen. He itse tunnustavat, että palstatilanomistus on tuomittu häviämään. Myös Lafargue'in laatima kansallisneuvoston selostus Nantesin kongressille vahvistaa täydellisesti tämän mielipiteen. Saksan kielessä se on julkaistu berliiniläisessä „Sozialdemokratissa” tämän vuoden loka-kuun 18. p:nä. Jo Nantesin ohjelman sanontojen ristiriitaisuuskin paljastaa, että sen laatijat eivät itse asiassa puhu sitä, mitä he haluavat sanoa. Jos heitä ei ymmärretä ja heidän lausuntojaan tullaan käyttämään väärin — kuten todellisuudessa on jo tapahtunutkin, — niin se on tietysti heidän oma syynsä. Mutta joka tapauksessa heidän pitää selittää ohjelmaansa yksityiskohtaisemmin, ja seuraavan ranskalaisen edustajakokouksen täytyy tarkistaa se perusteellisesti.

Tarkastelekaamme nyt suurempia talonpoikia. Täällä me näemme — pääasiallisesti perinnönjakojen seurauksena, mutta

myös velkaantuneisuuden ja pakollisen maanmyynnin seurauksena — kokonaisen joukon väliasteita palstatilallisesta aina suurtalonpoikaan saakka, joka on säilyttänyt eheänä vanhat tiluksensa ja jopa suurentanutkin niitä. Niillä seuduilla, missä keskitalonpoika asuu pientalonpoikain keskuudessa, hän ei intressiensä ja katsomustensa puolesta huomattavammin eroa heistä; hänen oman kokemuksensahan täytyy osoittaa hänelle, kuinka paljon hänenlaisiaan on jo siirtynyt pientalonpoikain kerrokseen. Mutta siellä, missä vallitsevina ovat keski- ja suurtalonpojat ja taloudenhoito vaatii kaikkialla renkien ja piikojen apua, siellä on asia kokonaan toisin. Työväenpuolueen on esiinnyttävä ennen kaikkea tietenkin palkkatyöläisten, ts. renkien ja piikojen sekä päiväläisten puolesta; jo senkään vuoksi se ei voi antaa talonpojille mitään lupauksia, joihin sisältyy työläisten palkkaorjuuden jatkuminen. Mutta niin kauan kuin tulee olemaan suur- ja keskitalonpoikia, he eivät voi tulla toimeen ilman palkkatyöläisiä. Ja kun meidän puoleltamme olisi suorastaan typerää antaa palstatilatalonpojille toiveita heidän säilymisestään palstatilatalonpoikina, niin sellaisen lupaaminen suur- ja keskitalonpojille lähentelisi jo suoranaista petosta.

Tässäkin on yhdenkaltaisuutta kaupungin käsityöläisten kanssa. Vaikka he ovat joutuneet häviöön suuremmassa määrin kuin talonpojat, niin siitä huolimatta heidän joukostaan löytyy vielä sellaisia, joilla on työssä rinnan oppilaiden kanssa myös kisällejä tai joilla oppilaat tekevät kisällin työn. Ne näistä käsityömestareista, jotka haluavat ikuistaa asemansa, menkööt antisemiittien luo siksi aikaa, kunnes tulevat vakuuttuneiksi siitä, ettei heitä auteta sielläkään. Ne taas, jotka näkevät tuotantotapansa kiertämättömän tuhon, tulkoot meidän luoksemme, mutta olkoot myös valmiit jakamaan tulevaisuudessa sen kohtalon, joka on kaikkien muiden työläisten edessä. Samoin on asia suur- ja keskitalonpoikain suhteen. Heidän maataloustyöläisensä (renkinsä ja piikansa) ja päiväläisensä kiinnostavat meitä tietenkin paljon enemmän kuin he. Jos nämä talonpojat haluavat, että heille taatisiin heidän taloutensa säilyminen, niin sitä me emme voi heille millään luvata. Heidän paikkansa on silloin antisemiittien, talonpoikaisliiton ja muiden sellaisten puolueiden jäsenten riveissä, puolueiden, jotka löytävät erikoista tyydytystä siitä, että lupaaivat kaikkea eivätkä täytä mitään. Me tiedämme varsin hyvin sen taloudellisen totuuden, että kapitalistisen talouden ja merentakaisen halvan viljantuotannon kilpailun seurauksena tuhoutuu kiertämättömästi myös suur- ja keskitalonpoika, mistä on todistuksena heidän yhä kasvava velkaantuneisuutensa ja kaikkialla havaittava taloutensa rappeutuminen. Tuon rappeutumisen estämiseksi me emme voi tehdä mitään, voimme ehkä vain suosittelaa tässäkin tapauksessa talouksien yhdistämistä osuuskunnallisiksi

yrityksiksi, joissa voitaisiin yhä enemmän luopua palkkatyön riistosta ja jotka voitaisiin muuttaa vähitellen suuren yleiskansallisen tuotanto-osuuskunnan osiksi, joilla on yhtäläiset oikeudet ja velvollisuudet. Jos nämä talonpojat käsittävät nykyisen tuotantotapansa tuhoutumisen olevan kiertämättömän ja tekevät siitä välttämättömät johtopäätökset, niin tulkoot meidän luoksemme, ja velvollisuutenamme on helpottaa voimiemme mukaisesti heidänkin siirtymistään uuteen tuotantotapaan. Päinvastaisessa tapauksessa meidän on pakko jättää heidät oman onnensa varaan ja kääntyä heidän palkkatyöläistensä puoleen, joiden taholta jo saamme kannatusta. Nähtävästi me kieltäydymme tässäkin väkivaltaisesta pakkoluovutuksesta, mutta voimme muuten luottaa siihen, että taloudellinen kehitys takoo järkeä näihin koviin kalloihin.

Asia on aivan yksinkertainen vain suurmaanomistukseen nähden. Siinä on edessämme aivan peittelemätön kapitalistinen yritys, ja koska asia on siten, niin meillä ei voi olla enää mitään epäilyksiä. Siinä on edessämme maalaisproletariaatin joukko, ja tehtävämme on selvä. Heti kun puolueemme saa käsiinsä valtiovallan, sen pitää yksinkertaisesti pakkoluovuttaa suurmaanomistajat aivan samoin kuin tehtaailijat. Tapahtuuko tuo pakkoluovutus lunastuksen perustalla vai ilman sitä, se ei riipu niinkään paljon meistä kuin niistä olosuhteista, joiden vallitessa me tulemme valtaan, ja myöskin erikoisesti itse herrojen suurmaanomistajain käyttäytymisestä. Me emme ole lainkaan sillä kannalla, ettei lunastusta voida sallia missään olosuhteissa; Marx sanoi minulle (ja kuinka usein!) olevansa sitä mieltä, että meille tulisi halvimmaksi, jos voisimme päästä koko tuosta rosvojoukosta lunastuksella. Emme kuitenkaan ryhdy koskettelemaan sitä tässä. Yhteiskunnalle siten palautetut suurtilat me siirrämme yhteiskunnan valvomana osuuskuntiin järjestyvien maatyöläisten käyttöön, jotka viljelevät noita tiloja jo nykyisinkin. Millä ehdoilla me siirrämme ne, siitä ei vielä nyt voida sanoa mitään varmaa. Mutta joka tapauksessa kapitalistisen talouden muuttaminen yhteiskunnalliseksi on tällä alalla jo täysin valmisteltua ja se voidaan suorittaa heti aivan samoin kuin hra Kruppin tai hra von Stummin tehtaissa. Ja näiden maatalousosuuskuntien esimerkki saa viimeisetkin vastaanharaavat palstatilatalonpojat ja luultavasti eräät suurtalonpojatkin vakuuttuneeksi osuuskunnallisen suurtalouden paremmuudesta.

Tässä voimme siis avata maalaisproletaareille yhtä loistavan näköalan kuin se, joka avautuu teollisuustyöläisille. Ja sen vuoksi Elben idänpuoleisen Preussin maatyöläisten voittaminen puolellemme on meille vain ajan kysymys — jopa hyvin lyhyen ajan kysymys. Ja kun Elben idänpuoleisen Preussin maatyöläiset tulevat meidän mukaamme, silloin myös koko Saksassa tuulahtavat

heti toiset tuulet. Elben idänpuoleisen seudun maatyöläisten tosiasiallisesti puolittain maaorjuudellinen asema on preussilaisten junkkerien herruuden ja samalla myös Saksassa vallitsevan erityisen preussilaisen herruuden tärkein perusta. Nimenomaan Elben idänpuoleisen seudun junkkerit, jotka yhä enemmän velkaantuvat, köyhtyvät, elävät loismaisesti valtion ja toisten ihmisten kustannuksella ja juuri siksi pitävät sitä lujemmin kiinni herruudestaan, ovat kehittäneet ja säilyttäneet virkamiehistön ja armeijan upseeriston erityisen preussilaisen luonteen; heidän ylimielisyytensä, ahdasmielisyytensä ja kopeutensa ovat tehneet preussilaisen kansakunnan Saksan valtakunnan — joskin on aivan ilmeistä, että nykyisellä ajankohdalla se on väistämätön ainoana nykyisin mahdollisena kansallisen yhtenäisyyden muotona — niin vihatuksi sen kotimaassa, ja ulkomailla, sen loistavista voitoista huolimatta, niin vähän kunnioitusta nauttivaksi. Noiden junkkerien valta perustuu siihen, että vanhan Preussin seitsemän maakunnan yhtenäisellä alueella, ts. miltei kolmasosalla koko valtakuntaa, heidän hallussaan on maaomaisuus, johon siellä liittyy yhteiskunnallinen ja poliittinen valta, eikä ainoastaan maaomaisuus, vaan juurikassokeritehtaiden ja viinanpolttimoiden muodossa myös tämän alueen tärkeimmät teollisuusalat. Saksan muussa osassa suurmaanomitajat enempää kuin suurtehtailijatkaan eivät ole niin edullisessa asemassa; kumpienkaan hallussa ei ole kokonaista jakamatonta kuningaskuntaa. He ovat hajallaan laajalla alueella ja kilpailevat sekä keskenään että muiden, heitä ympäröivien yhteiskunnallisten ainesten kanssa taistelussa taloudellisesta ja poliittisesta valta-asemasta. Mutta tuo preussilaisten junkkerien valta-asema menettää yhä enemmän taloudellista perustaansa. Velkaantuneisuus ja köyhtyminen, kaikesta valtion antamasta tuesta huolimatta (ja Fredrik II ajoista lähtien tämä tuki on kuulunut jokaiseen normaaliin junkkerien budjettiin), on alkanut sielläkin levitä hillittömästi; vain lainsäädännön ja tavan pyhittävä tosiasiallisesti puolittain maaorjuudellinen järjestelmä ja siitä johtuva maatyöläisten rajattoman riistämisen mahdollisuus pitää hukkuvaa junkkeristoa vielä pinnalla. Heittäkää sosialidemokratian siemeniä noiden työläisten keskuuteen, innoittakaa heitä ja liittäkää heidät taisteluun oikeuksiansa puolesta, niin junkkerien herruudesta tulee loppu. Suuri taantumuksellinen voima, joka on Saksan suhteen yhtä raakalaismainen ja anastushimoinen elementti kuin Venäjän tsarismi koko Euroopan suhteen, kutistuu kokoon kuin puhkaistu rakko. Preussin armeijan „valiorykmenteistä” tulee sosialidemokraattisia, ja silloin voimasuhteissa tapahtuu sellainen muutos, jossa piilee täydellinen kumous. Mutta juuri siksi Elben idänpuoleisen seudun maalaisproletaarien voittaminen puolellemme on paljon tärkeämpää kuin länsisaksalaisten pientalonpoikain tai vieläpä etelä-

saksalaisten keskitalonpoikain saaminen puolellemme. Siellä, Elben idänpuoleisessa Preussissa, meillä on ratkaisevan taistelun tanner, ja siksi hallitus ja junkkerit ryhtyvät kaikkiin toimenpiteisiin estääkseen meiltä pääsyn sinne. Ja jos puolueemme laajentumista vastaan otetaan jälleen käytäntöön väkivaltaiset toimenpiteet, kuten meitä uhataan, niin se tehdään ennen kaikkea Elben idänpuoleisen seudun maalaisproletariaatin aitaamiseksi propagandaltamme. Meille se on yhdentekevää. Siitä huolimatta me voitamme sen puolellemme.

*Kirjoitettu marraskuussa 1894
Julkaistu „Neue Zeit“ aikakaus-
lehdessä v. 1894*

*Julkaistaan aikakustehden
tekstin mukaan
Suomennos venäjännöksestä*

K. MARX ja F. ENGELS

KIRJEITÄ

MARX — P. V. ANNENKOVILLE

Bryssel, joulukuun 28. pnä 1846

Te olisitte saanut jo kauan sitten vastaukseni marraskuun 1. päivättyyn kirjeeseen, ellei kirjakauppiaani olisi viivyttänyt hra Proudhonin kirjan „Filosofian kurjuus” lähettämistä. Sain sen viime viikolla. Silmäilin sen läpi parissa päivässä voidakseni heti lausua Teille mielipiteeni siitä. Luin kirjan hyvin nopeasti, enkä sen vuoksi voi pysähtyä yksityiskohtiin. Voin puhua vain yleisvaikutelmasta, jonka siitä sain. Jos haluatte, voin kirjoittaa siitä seikkaperäisemmin seuraavassa kirjeessä.

Sanon suoraan, että kirja on mielestäni yleensä huono, erittäin huono. Te itsekkin teette kirjeessänne pilaa siitä „saksalaisen filosofian rahtusesta”, jolla hra Proudhon tuossa sekavassa ja suurieleisessä teoksessaan keikailee, mutta arvelette, ettei filosofiamyrkky ole saastuttanut hänen taloudellisia tutkielmiaan. Minäkin olen kaukana siitä, että katsoisin hra Proudhonin taloustieteellisten tutkielmien virheellisyyksien syyksi hänen filosofiansa. Syynä siihen, kun hra Proudhon antaa meille väärän arvostelun poliittisesta taloustieteestä, ei ole se, että hänellä on naurettava filosofia, vaan hän tarjoilee meille naurettavaa filosofiaa siksi, että hän ei ole käsittänyt nykyistä yhteiskunnallista järjestelmää ja sen saumautumista (*engrènement*), käyttäkseni sanaa, jonka hra Proudhon lainaa Fourier’lta, kuten paljon muitakin.

Miksi hra Proudhon puhuu jumalasta, maailmanjärjestä, ihmiskunnan persoonattomasta järjestä, joka ei erehdy koskaan, joka on aina ollut yhtä kuin se itse ja josta on luotava itselleen vain oikea käsitys, jotta voi päästä perille totuudesta? Miksi hän

turvautuu pintapuolisesti omaksuttuun hegeliläisyyteen näyttääseen syvälliseltä ajattelijalta?

Hän itse antaa meille arvoituksen ratkaisemisen avaimen. Hra Proudhon näkee historiassa tietyn yhteiskunnallisten evoluutioiden sarjan. Hän näkee historiassa edistyksen toteutumisen. Lopuksi hän on sitä mieltä, että yksilöinä ihmiset eivät ole tietäneet, mitä he ovat tehneet, että he ovat käsittäneet virheellisesti oman liikkeensä, ts. että ensi silmäyksellä heidän yhteiskunnallinen kehityksensä näyttää erilaiselta, erilliseltä, heidän yksilöllisestä kehityksestään riippumattomalta. Hän ei kykene selittämään noita tosiasioita, ja juuri tällöin ilmestyykin hypoteesi maailmanjärjen vaikutuksesta. Mikään ei ole helpompaa kuin keksiä mystillisiä syitä, ts. fraaseja, sellaisissa tapauksissa, kun ei riitä tervettä järkeä.

Mutta kun hra Proudhon tunnustaa olevansa täysin tietämätön ihmiskunnan historiallisesta kehityksestä — ja sen hän tunnustaa turvautuessaan jyriseviin sanoihin maailmanjärjestä, jumalasta jne., — niin eikö hän siten kiertämättömästi tunnusta myös sitä, ettei hän kykene käsittämään myöskään *taloudellista kehitystä*?

Mikä on yhteiskunta, olipa sen muoto mikä tahansa? Ihmisten keskinäisen toiminnan tuote. Onko ihmisillä vapaus valita tämä tai tuo yhteiskunnan muoto? Ei ollenkaan. Tarkastelkaa jotain tiettyä ihmisten tuotantovoimien kehitysvaihetta, ja te näette vastaavan vaihdon (commerce) ja kulutuksen muodon. Tarkastelkaa tuotannon, vaihdon ja kulutuksen määrättyä kehitysvaihetta, ja te näette vastaavan yhteiskuntajärjestelmän, tietynlaisen perhe-, sääty- tai luokkajärjestelmän, sanalla sanoen tietyn kansalaisyhteiskunnan. Tarkastelkaa tiettyä kansalaisyhteiskuntaa, ja te näette vastaavan poliittisen järjestelmän, joka on vain kansalaisyhteiskunnan virallinen ilmaus. Juuri sitä hra Proudhon ei tule koskaan ymmärtämään, sillä hän uskoo tekevänsä jotain suurenmoista vedotessaan valtiosta kansalaisyhteiskuntaan, so. yhteiskunnan virallisesta yhteenvedosta viralliseen yhteiskuntaan.

Tarpeetonta on lisätä, että ihmiset eivät ole vapaita *tuotantovoimiensa* — koko historiansa perustan — valinnassa, sillä jokainen tuotantovoima on hankittu tuotantovoima, edellä käyneen toiminnan tuote. Tuotantovoimat ovat näin ollen ihmisten käytännöllisen toimintakyvyn tulos, mutta itse tätä toimintakykyä rajoittavat ne olot, joissa ihmiset ovat, ne tuotantovoimat, jotka on hankittu jo aikaisemmin, se yhteiskuntamuoto, joka on ollut jo ennen heitä ja jota eivät ole luoneet he, vaan joka on edeltäneiden sukupolvien tuote. Se yksinkertainen tosiasia, että jokainen myöhempi sukupolvi saa aikaisempien sukupolvien hankkimat tuotantovoimat, jotka ovat sille perustana uutta tuotantoa

varten,— tämä tosiasia aiheuttaa sen, että ihmisten historiaan muodostuu yhteys, muodostuu ihmiskunnan historia, joka on ihmiskunnan historiaa sitä suuremmassa määrin, mitä enemmän ihmisten tuotantovoimat ja niiden seurauksena myös heidän yhteiskunnalliset suhteensa ovat kehittyneet. Siitä välttämätön johtopäätös: ihmisten yhteiskunnallinen historia on aina vain heidän yksilöllisen kehityksensä historiaa, aivan samantekevää, ovatko he tästä tietoisia vai eivätkö. Heidän aineelliset suhteensa muodostavat heidän kaikkien suhteittensa perustan. Nämä aineelliset suhteet ovat vain välttämättömiä muotoja, joissa heidän aineellinen ja yksilöllinen toimintansa tapahtuu.

Hra Proudhon sekoittaa aatteet ja oliot. Ihmiset eivät milloinkaan luovu siitä, mitä he ovat hankkineet, mutta tämä ei merkitse, että he eivät luovu siitä yhteiskunnallisesta muodosta, jossa he ovat kehittäneet tietyt tuotantovoimat. Päinvastoin. Ollakseen menettämättä saavutettua tulosta, ollakseen kadottamatta sivistyksen hedelmiä ihmisten on pakko muuttaa kaikkia perinnäisiä yhteiskunnallisia muotoja sillä hetkellä, jolloin heidän keskeisen kanssakäymisen (commerce) muoto ei enää vastaa kehitettyjä tuotantovoimia.— Käytän tässä sanaa „commerce” sen laajimmassa merkityksessä, niin kuin saksan kielessä sanomme „Verkehr” (kanssakäyminen). Esimerkiksi erioikeudet, ammattikunta- ja korporaatiolaitoksen muodostaminen, koko keskiaikainen sääntelyjärjestelmä olivat ainoat yhteiskunnalliset suhteet, jotka vastasivat kehitettyjä tuotantovoimia ja aikaisempaa yhteiskuntatilaa, josta nuo laitokset olivat saaneet alkunsa. Korporaatio- ja sääntelyjärjestelmän suojassa kasattiin pääomia, kehitettiin merentakaista kauppaa, hankittiin siirtomaita, ja ihmiset olisivat menettäneet kaiken tuon kantamat hedelmät, jos he olisivat yrittäneet säilyttää ne muodot, joiden suojassa nämä hedelmät olivat kypsyneet. Niinpä sitten tulikin kaksi ukkosenjyrähdystä, vuosien 1640 ja 1688 vallankumoukset. Kaikki vanhat taloudelliset muodot, niitä vastanneet yhteiskunnalliset suhteet, poliittinen järjestelmä, joka oli vanhan kansalaisyhteiskunnan virallinen ilmaus, lyötiin Englannissa murskaksi. Näin ollen ne taloudelliset muodot, joiden vallitessa ihmiset tuottavat, kuluttavat ja vaihtavat, ovat *ohimeneviä* ja *historiallisia*. Kun on hankittu uusia tuotantovoimia, ihmiset muuttavat tuotantotapaansa ja tuotantotavan mukana he muuttavat kaikkia taloudellisia suhteita, jotka ovat olleet ainoastaan kyseiselle, tietylle tuotantotavalle välttämättömiä suhteita.

Sitä hra Proudhon ei ole käsittänyt ja sitäkin vähemmän todistanut. Kun hra Proudhon ei kykene seuraamaan historian todellista kulkua, hän tarjoilee meille sen asemesta pötyä, joka on olevinaan dialektista pötyä. Hän ei tunne tarvetta puhua 17., 18. ja 19. vuosisadasta, sillä hänen historiansa tapahtuu

mielikuvituksen pilvissä ja leijailee korkealla ajan ja paikan ulkopuolella. Sanalla sanoen se on hegeliläistä rojua; se ei ole tavallista historiaa, ihmisten historiaa, vaan pyhää historiaa, aatteiden historiaa. Hänen näkökannaltaan ihminen on vain välikappale, jota aate tai ikuinen järki käyttää oman kehityksensä hyväksi. *Evoluutiot*, joista hra Proudhon puhuu, ovat absoluuttisen aatteen mystillisessä kohdussa tapahtuvia evoluutioita. Jos poistatte peitteen tuolta mystilliseltä fraseologialta, niin havaitsette hra Proudhonin kuvailevan teille sitä järjestystä, jonka taloustieteelliset kategoriat ovat hänen päässään. Ei ole vaikea todistaa, että se on hyvin sekaisin olevan pään järjestystä.

Hra Proudhon aloittaa kirjansa puhumalla *arvosta*, keppihevosestaan. Tällä kertaa en ryhdy käsittelemään teoksen tätä osaa.

Ikuisen järjen eräät taloudelliset evoluutiot alkavat *työnjaosta*. Hra Proudhonista työnjako on aivan yksinkertainen asia. Mutta eikö kastijärjestelmä ollut tietty työnjaon muoto? Eikö ammattikuntajärjestelmä ollut toinen työnjaon muoto? Ja eikö työnjako manufaktuurikaudella, joka alkaa Englannissa 17. vuosisadan keskivaiheilla ja päättyy 18. vuosisadan lopussa, eroa kaikinpuolisesti työnjaosta nykyaikaisessa suurteollisuudessa?

Hra Proudhon käsittää asian olemuksen niin huonosti, että jättää ottamatta huomioon jopa senkin, mitä tavalliset taloustieteilijät eivät unohda. Puhuessaan työnjaosta hän ei lainkaan tunne tarvetta puhua maailman*markkinoista*. Mutta eikö työnjaon pitänyt 14. ja 15. vuosisadalla, jolloin ei ollut vielä siirtomaita, jolloin Amerikkaa ei vielä ollut olemassa Eurooppaa varten ja Itä-Asian kanssa oltiin kanssakäymisessä vain Konstantinopolin välityksellä,—eikö työnjaon pitänyt silloin erota mitä perusteellisimmin 17. vuosisadalla vallinneesta työnjaosta, jolloin oli olemassa jo täydellisesti kehittyneitä siirtomaita?

Eikä siinä vielä kaikki. Eikö kansojen koko sisäinen organisaatio, niiden kaikki kansainväliset suhteet ole tietynlaisen työnjaon ilmausta? Eikö kaiken sen pidä muuttua yhdessä työnjaon muuttumisen kanssa?

Hra Proudhon on niin kaukana työnjakoa koskevan kysymyksen käsittämisestä, että hän ei edes mainitse kaupungin erkanemisesta maaseudusta, mikä esimerkiksi Saksassa tapahtui 9.—12. vuosisadalla. Hra Proudhonista tuo erkaneminen on ikuinen ja muuttumaton laki, sillä hän ei tunne sen syntyperää eikä kehitystä. Kautta koko kirjansa hän järkeilee sillä tavalla, aivan kuin tuo tietyn tuotantotavan tuote tulisi olemaan maailmanlopuun saakka. Se, mitä hra Proudhon puhuu työnjaosta, ei ole muuta kuin yhteenveto ja sitä paitsi hyvin pinnallinen, epätäydellinen yhteenveto siitä, mitä Adam Smith ja monen monet muut olivat sanoneet ennen häntä.

Ikuisen järjen toinen evoluutio on *koneet*. Työnjaon ja koneiden välinen yhteys on hra Proudhonilla aivan mystillinen. Jokaisen työnjakotavan aikana on ollut omat erityiset tuotannonvälineet. Esimerkiksi 17. vuosisadan puolivälistä 18. vuosisadan puoliväliin ihmiset eivät tehneet kaikkea käsin. Heillä oli työn välineitä, jopa perin monimutkaisiakin, kuten työkoneita, laivoja, vipuja jne. jne.

Näin muodoin on aivan järjetöntä pitää koneiden ilmaantumisista yleensä työnjaon seurauksena.

Sivumennen mainitsen, että koneiden kehityksen historian hra Proudhon on käsittänyt yhtä huonosti kuin niiden syntyhistoriankin. Voidaan sanoa, että vuoteen 1825 saakka — ensimmäisen yleisen kriisin kauteen saakka — kulutuksen tarpeet kasvoivat yleensä nopeammin kuin tuotanto, ja koneiden kehitys oli markkinoiden tarpeiden kiertämätön seuraus. Vuodesta 1825 alkaen koneiden keksiminen ja käyttöönotto ei ollut muuta kuin teollisuudenharjoittajien ja työläisten välisen sodan seurausta. Mutta se pitää paikkansa vain Englantiin nähden; mitä tulee eurooppalaisiin kansakuntiin, niin näitä pakotti ottamaan käyttöön koneita Englannin kilpailu sekä niiden omilla kotimaisilla markkinoilla että maailmanmarkkinoilla. Pohjois-Amerikassa taas koneiden käyttöönoton aiheuttajana oli sekä kilpailu muiden kansojen kanssa että työvoiman puute, ts. epäsuhte Pohjois-Amerikan teollisen tarpeen ja sen väestön välillä. Näiden tosiasioiden perusteella Te voitte päätellä, millaista teräväjärkisyyttä hra Proudhon ilmaisee manatessaan esiin kilpailun aaveen kolmantena evoluutiona, koneiden antiteesinä!

Lopuksi on aivan järjetöntä tehdä *koneesta* taloustieteellinen kategoria rinnan työnjaon, kilpailun, luoton jne. kanssa.

Kone on yhtä vähän taloustieteellinen kategoria kuin auraa vetävä härkä. Nykyaikainen koneiden *käyttö* on eräs nykyisen talousjärjestelmämme suhteista, mutta koneiden käytön tapa ei ole lainkaan samaa kuin itse koneet. Ruuti pysyy ruutina, käytettäköönpä sitä ihmisen haavoittamiseksi tai tuon saman ihmisen haavojen parantamiseen.

Hra Proudhon kunnostautuu yli odotusten luodessaan pääsään kilpailun, monopolin, veron tai poliisin, kauppataseen, luoton ja omaisuuden juuri siinä järjestyksessä kuin ne tässä luettelien. Melkein kaikki luottolaitokset alkoivat kehittyä Englannissa 18. vuosisadan alussa, jo ennen koneiden keksimistä. Valtionluotto oli vain uusi keino, jonka avulla kohotettiin veroja ja tyydytettiin uusia, porvariston valtaantulon synnyttämiä tarpeita. *Omisitus* muodostaa vihdoin viimeisen kategorian hra Proudhonin järjestelmässä. Sitävastoin todellisessa maailmassa työnjako ja hra Proudhonin kaikki muut kategoriat ovat yhteiskunnallisia suhteita, jotka yhdessä muodostavat sen, mitä nykyisin nimit-

tään *omistukseksi*; näiden suhteiden ulkopuolella porvarillinen omistus ei ole mitään muuta kuin metafysiillinen ja juridinen illuusio. Toisen aikakauden omistus, feodaalinen omistus, kehityy aivan toisenlaisten yhteiskunnallisten suhteiden aikana. Määrittellessään omistuksen riippumattomaksi suhteeksi hra Proudhon tekee pahemman kuin metodologisen virheen: hän paljastaa, ettei hän käsitä sitä yhteyttä, mikä sitoo toisiinsa kaikki *porvarillisen* tuotannon muodot; hän paljastaa, ettei hän käsitä tietyn aikakauden tuotannon muotojen olevan luonteeltaan *historiallisia* ja *ohimeneviä*. Kun hra Proudhon ei näe sitä, että meidän yhteiskuntalaitoksemme ovat historiallisen kehityksen tulosta, kun hän ei käsitä niiden syntyperää eikä myöskään niiden kehitystä, hän voi kohdistaa niihin vain dogmaattisen arvostelun.

Kehityksen selittämiseksi hra Proudhonin täytyy turvautua *fiktioon*. Hän kuvittelee, että työnjako, luotto, koneet jne. on keksitty palvelemaan hänen piintynyttä aatettaan, tasavertaisuus- aatetta. Hänen selityksensä on äärettömän naiivi. Nuo kaikki on keksitty tasavertaisuuden hyväksi, mutta onnettomuudeksi ne ovat kääntyneet tasavertaisuutta vastaan. Siinä onkin hänen koko järkeilynsä, ts. hän ottaa mielivaltaisen hypoteesin, mutta kun todellinen kehitys käy joka askeleellaan ristiin hänen fiktionensa kanssa, niin hän tekee johtopäätöksen, että siinä on olemassa ristiriita. Samalla hän salaa sen, että ristiriita on olemassa vain hänen piintyneiden aatteidensa ja todellisen kehityksen välillä.

Näin ollen hra Proudhon, ennen kaikkea sen vuoksi, ettei tunne historiaa, ei ole käsittänyt, että kehittäessään tuotantovoimiaan, ts. eläessään, ihmiset kehittävät tietyt keskinäiset suhteet ja että näiden suhteiden luonne muuttuu kiertämättömästi yhdessä näiden tuotantovoimien muuttumisen ja kasvun kanssa. Hän ei ole käsittänyt, että *taloustieteelliset kategoriat* ovat vain näiden todellisten suhteiden *abstraktioita*, että ne ovat totuudellisia vain sikäli, mikäli nämä suhteet ovat olemassa. Näin muodoin hän lankeaa porvarillisten taloustieteilijöiden virheeseen, jotka näkevät näissä taloustieteellisissä kategorioissa ikuisia eivätkä historiallisia lakeja — lakeja, jotka pätevät vain historiallisen kehityksen tietyn vaiheen, tuotantovoimien tietyn kehitysvaiheen suhteen. Siis sen sijaan, että tarkastelisi poliittisen taloustieteen kategorioita todellisten, ohimenevien, historiallisten yhteiskunnallisten suhteiden abstraktioina, hra Proudhon, vääristellen mystillisesti kysymystä, näkee todellisissa suhteissa vain näiden abstraktioiden olennoituman. Itse nuo abstraktiot ovat kaavoja, jotka ovat uinuneet isäjumalan huomassa hamasta maailman luomisesta alkaen.

Tässä meidän kunnan hra Proudhonillamme alkaa vaikeat järjen pinnistykset. Jos kaikki nämä taloustieteelliset kategoriat ovat jumalallisen sydämen emanaatiota, jos ne ovat ihmisten

kätkeytyä ja ikuista elämää, niin kuinka voi käydä niin, että ensinnäkin on olemassa kehitys, ja toiseksi, että hra Proudhon ei ole varhoillinen? Nämä ilmeiset ristiriidat hän selittää esittämällä kokonaisen antagonismien systeemin.

Selittääksemme tuota antagonismien systeemiä esitämme esimerkin.

Monopoli on hyvä, sillä se on taloustieteellinen kategoria ja siis jumalan emanaatio. Kilpailu on hyvä, sillä se myös on taloustieteellinen kategoria. Mutta mikä on pahaa, niin se on monopolin todellisuus, kilpailun todellisuus. Vieläkin pahempaa on se, että monopoli ja kilpailu hävittävät toisiaan. Mutta mitä on tehtävä? Koska nuo kaksi jumalan ikuista ajatusta ovat keskenään ristiriidassa, niin hra Proudhonista näyttää ilmeiseltä, että jumalan huomassa on myös kummankin ajatuksen synteesi, jossa kilpailu tasoittaa monopolin aiheuttaman pahan ja päinvastoin. Kummankin aatteen välisen taistelun tuloksena on se, että ulospäin näkyy vain niiden hyvä puoli. Pitää vain temmata jumalalta tuo salainen ajatus ja soveltaa sitten sitä, niin kaikki on mitä parhaiten. Pitää löytää synteettinen kaava, joka on ihmiskunnan persoonattoman järjen hämärän kätköissä. Hetkeäkään epäroimättä hra Proudhon esiintyy tuon salaisuuden paljastavana henkilönä.

Mutta luokaapa silmäys todelliseen elämään. Nykyajan taloudellisesta elämästä te löydätte paitsi kilpailua ja monopolia myös niiden synteessin, joka ei ole *kaava*, vaan *liikettä*. Monopoli synnyttää kilpailua, kilpailu synnyttää monopolia. Mutta tämä yhtälö, joka ei poista nykyisen tilanteen vaikeuksia, kuten porvarilliset taloustieteilijät kuvittelevat, luo kuitenkin tuloksena vieläkin vaikeamman ja vieläkin sotkuisemman tilanteen. Näin muodoin muuttamalla sen perustan, jolle nykyaikaiset taloudelliset suhteet pohjautuvat, hävittämällä nykyaikaisen tuotantotavan te ette hävitä ainoastaan kilpailua, monopolia ja niiden antagonismia, vaan myös niiden ykseyden, niiden synteessin — liikkeen, jossa juuri tapahtuikin kilpailun ja monopolin todellinen tasapainotus.

Ja nyt esitän Teille näytteen hra Proudhonin dialektiikasta.

Vapaus ja orjuus muodostavat antagonismin. Minun on tarpeetonta puhua niin vapauden hyvistä kuin huonoistakin puolista. Mitä orjuuteen tulee, niin ei ole syytä puhua sen huonoista puolista. Ainoa, mitä pitää selittää, on orjuuden hyvä puoli. Puhe ei ole välillisestä orjuudesta, proletaarin orjuudesta. Puhe on suoranaisesta orjuudesta, mustaihoisten orjuudesta Surinamissa, Brasiliassa, Pohjois-Amerikan etelävaltioissa.

Suoranainen orjuus on samanlainen nykyaikaisen teollisuutemme perustä kuin koneet, luotto jne. Ilman orjuutta ei ole puuvillaa, ilman puuvillaa ei ole nykyaikaista teollisuutta. Orjuus

teki siirtomaat arvokkaiksi, siirtomaat loivat maailmankaupan, ja maailmankauppa on koneellisen suurteollisuuden välttämätön ehto. Ennen neekerikaupan järjestämistä siirtomaat antoivat Vanhalle maailmalle vähän tuotteita eivätkä muuttaneet sanottavasti maailman kasvoja. Näin muodoin orjuus on tavattoman tärkeämerkityksinen taloustieteellinen kategoria. Ilman orjuutta Pohjois-Amerikka — edistyksellinen maa — muuttuisi patriarkaaliseksi maaksi. Pyyhkikäähä Pohjois-Amerikka pois maailman kartalta, niin tuloksena on anarkia, kaupan ja nykyaikaisen sivilisaation täydellinen luhistuminen. Mutta orjuuden hävittäminen olisi samaa kuin Amerikan pyyhkiminen pois maailman kartalta. Siis juuri sen vuoksi, kun orjuus on taloustieteellinen kategoria, sitä tavataan maailman luomisesta lähtien kaikilla kansoilla. Nykyajan kansat ovat vain osanneet naamioida orjuuden kotonaan ja ottaa sen avoimesti käytäntöön Uudessa maailmassa. Mutta mitä kunnon hra Proudhon tekee näiden orjuutta koskevien mietiskelyjen jälkeen? Hän alkaa etsiä vapauden ja orjuuden synteisiä, todellista kultaista keskitietä, toisin sanoen orjuuden ja vapauden tasapainoa.

Hra Proudhon on käsittänyt erittäin hyvin, että ihmiset valmistaavat veran, palttinan ja silkkikankaan; ei se ole suurikaan ansio, että käsittää noin yksinkertaisen asian! Mutta mitä hra Proudhon ei ole ymmärtänyt, niin sitä, että tuotantovoimiensa mukaan ihmiset luovat myös *yhteiskunnalliset suhteet*, joissa he tuottavat veran ja palttinan. Vieläkin vähemmän hra Proudhon on käsittänyt, että ihmiset, jotka luovat yhteiskunnalliset suhteet aineellisen tuotantonsa mukaisesti, luovat myös sekä *aatteet* että *kategoriat*, ts. näiden samojen yhteiskunnallisten suhteiden abstraktiset, aatteelliset ilmaisut. Näin muodoin kategoriat ovat aivan yhtä vähän ikuisia kuin ne suhteet, joiden ilmauksia ne ovat. Ne ovat historiallisia ja ohimeneviä tuotteita. Hra Proudhonille aivan päinvastoin abstraktiot, kategoriat ovat ensisyyntisiä alkusyitä. Hänen mielipiteensä mukaan historiaa luovat ne eivätkä ihmiset. *Abstraktio, kategoria sellaisenaan otettuna*, ts. ihmisistä ja heidän aineellisesta toiminnastaan irralleen reväistynä, on luonnollisesti kuolematon, muuttumaton, liikkumaton. Se on ainoastaan puhtaan järjen luomus, mikä merkitsee vain sitä, että abstraktio sinänsä otettuna on abstraktinen. Oivallista *tautologiaa!*

Näin siis taloudelliset suhteet, kategoriain muodossa nähtyinä, ovat hra Proudhonille ikuisia kaavoja, joilla ei ole alkua eikä kehitystä.

Toisin sanoen: hra Proudhon ei väitä suoraan, että *porvarillinen elämä* on hänelle *ikuinen totuus*. Hän sanoo sen epäsuorasti jumalaisuttaen kategoriat, jotka ajatusten muodossa ilmaisevat porvarillisia suhteita. Niin pian kuin porvarillisen yhteiskunnan

tuotteet tarjoutuvat hänelle ajattelutoiminnan kategoriain muodossa, hän ottaa ne itsesyntyisinä (spontaanisesti syntyneinä), omalla elämällä varustettuina ikuisina olemuksina. Näin ollen hän ei kohoa porvarillisen näköpiirin yläpuolelle. Kun hän käyttää porvarillisia ajatuksia pitäen niitä ikuisina totuuksina, hän etsii näiden ajatusten synteisiä, niiden tasapainoa eikä näe, että niiden nykyinen tasapainossa pysymisen tapa on ainoa mahdollinen.

Tosiasiallisesti hän tekee sitä, mitä kaikki kunnon porvarit tekevät. He kaikki sanovat teille, että kilpailu, monopoli jne. ovat periaatteessa, so. abstraktisina käsitteinä otettuina, elämän ainoat perusteet, mutta että käytännössä ne jättävät paljon toivomisen varaa. He kaikki tahtovat kilpailua ilman kilpailun surullisia seurauksia. He kaikki tahtovat mahdotonta, ts. porvarillisia elämänoloja ilman näiden olojen välttämättömiä seurauksia. Kukaan heistä ei ymmärrä, että porvarillinen tuotantotapa on historiallinen ja ohimenevä muoto aivan samoin kuin oli feodaalinen muoto. Tämä erehdys on peräisin siitä, että heidän mielestään porvari-ihminen on joka yhteiskunnan ainoa perusta, että he eivät voi kuvitella sellaista yhteiskuntajärjestelmää, jossa ihminen lakkaa olemasta porvari.

Hra Proudhon on siis välttämättömästi *doktrinääri*. Se historiallinen liike, joka mullistaa nykyisen maailman, ratkeaa hänelle probleemiksi löytää kahden porvarillisen ajatuksen oikea tasapaino, synteisi. Näin tämä ovela velikulta paljastaa viekkautensa jumalan salaisen aivoituksen, kahden eristetyn ajatuksen ykseyden, jotka ovat eristettyjä vain siksi, että hra Proudhon on eristänyt ne käytännöllisestä elämästä, nykyisestä tuotannosta, joka on noiden ajatusten ilmaisemien realiteettien yhdistelmä. Sen suuren historiallisen liikkeen tilalle, mikä syntyy ristiriidasta ihmisten jo hankkimien tuotantovoimien ja heidän yhteiskunnallisten suhteittensa välillä, jotka eivät enää vastaa näitä tuotantovoimia; niiden kauheiden sotien tilalle, joita valmistellaan jonkun kansakunnan eri luokkien välillä ja eri kansakuntien välillä; suurten joukkojen käytännöllisen ja vallankumouksellisen toiminnan tilalle, joka yksin voi ratkaista nämä yhteentörmäykset,—tämän tavattoman laajan, pitkällisen ja mutkikkaan liikkeen tilalle hra Proudhon panee oman päänsä oikukkaat liikunnat. Historiaa luovat siis oppineet, ihmiset, jotka kykenevät hankkimaan tietoonsa jumalan salaiset ajatukset. Pikku ihmisten on vain sovellettava heidän ilmoituksiensa. Te ymmärrätte nyt, miksi hra Proudhon on kaiken poliittisen liikkeen vannoutunut vihollinen. Hänestä nykyisten tehtävien ratkaisu ei ole julkisessa toiminnassa, vaan hänen päänsä dialektisessa pyörähtelyssä. Koska hänestä kategoriat ovat liikkeellepanevia voimia, niin kategoriain muuttamiseksi ei tarvitse muuttaa käytännöllistä

elämää. Aivan päinvastoin: pitää muuttaa kategoriat, ja siitä on oleva seurauksena olemassaolevan yhteiskunnan muuttuminen.

Hra Proudhon haluaa sovittaa ristiriitoja eikä sen vuoksi kysy lainkaan, eikä pidä kumota itse näiden ristiriitojen perustaa. Hän on kaikessa sen rikkiviisaan poliitikon kaltainen, joka tahto säilyttää kuninkaan ja edustajakamarin ja ylähuoneen yhteiskunnallisen elämän olennaisina osina, ikuisina kategorioina. Hän vain etsiskelee uutta kaavaa saattaakseen nämä mahdit tasapainoon; niiden tasapaino on nimenomaan niiden nykyisessä liikkeessä, jossa toinen näistä mahdeista on milloin voittajana, milloin toisen orjana. Niinpä 18. vuosisadalla moni keskimittainen äly yritti löytää totuudellisen kaavan yhteiskunnallisten säätyjen, aateliston, kuninkaan, parlamenttien jne. tasapainoon saattamiseksi, ja seuraavana päivänä ei ollut kuningasta eikä parlamentteja eikä aatelistoa. Oikea tasapaino tässä antagonismissa oli kaikkien yhteiskunnallisten suhteiden kumoaminen, jotka olivat näiden feodaalisten muodostumien ja näiden feodaalisten muodostumien antagonismin perustana.

Siksi kun hra Proudhon asettaa toiselle puolelle ikuiset aatteet, puhtaan järjen kategoriat, ja toiselle puolelle ihmiset ja heidän käytännöllisen elämänsä, joka hänen käsityksensä mukaan on näiden kategoriain soveltamista, te havaitsette hänellä alusta alkaen dualismin elämän ja aatteiden välillä, sielun ja ruumiin välillä — dualismin, joka toistuu monissa muodoissa. Te näette nyt, että tämä antagonismi on vain hra Proudhonin kyvyttömyyttä ymmärtää maallista historiaa ja hänen jumalaistamiensa kategoriain alkuperää.

Kirjeeni on jo liiaksi venynyt, en voi enää pysähtyä tarkastelemaan niitä naurettavia syytöksiä, joita hra Proudhon esittää kommunismia vastaan. Mutta uskokaa minua, että sellainen mies, joka ei ole käsittänyt yhteiskunnan nykyistä tilaa, pystyy sitäkin vähemmän käsittämään liikettä, joka pyrkii hajottamaan tämän yhteiskunnan, ja tämän vallankumouksellisen liikkeen kirjallisia ilmauksia.

Ainoa kohta, jossa olen täysin samaa mieltä hra Proudhonin kanssa, on hänen inhonsa sosialistista sentimentaalisuutta kohtaan. Ennen häntä nostatin paljon vihaa itseäni kohtaan sillä, että pilkkasin lammasmaista, sentimentaalista, utooppista sosialismia. Mutta eikä hra Proudhon itse sitten luo itselleen kummallisia harhakuvia asettaessaan oman pikkuporvarin sentimentaalisuutensa — tarkoitan hänen pateettisia lausuntojaan kotiliedestä, aviorakkaudesta ja kaikkia hänen latteuksiaan — sosialistisen sentimentaalisuuden vastakohtaksi, joka esimerkiksi Fourier'lla on paljon syvällisempää kuin meidän kunnan hra Proudhonin pöyhkeät latteudet. Hän itse tajuaa, että hänen

perustelunsa ovat aivan mitättömiä ja että hän on täysin kykenemätön puhumaan kaikista näistä asioista, hän itse tajuaa sen niin hyvin, että menettäen malttinsa hän yhtäkkiä vimmastuu, joutuu jalon suuttumuksen valtaan, alkaa huutaa, raivoaa, noituu, paljastaa, kiroaa, lyö rintoihinsa ja kerskailee jumalan ja ihmisten edessä, että hän on vapaa sosialistisesta saastasta! Hän ei ryhdy arvostelemaan sosialistista sentimentaalisuutta eli sitä, mitä hän pitää sentimentaalisuutena. Aivan kuin pyhimys, aivan kuin paavi hän julistaa kurjat syntiset pannaan ja laulaa ylistyshymniä pikkuporvaristolle ja kotilieden viheliäisille rakkaus- ja patriarkaalisille illuusioille. Eikä se ole sattuma. Hra Proudhon on kiireestä kantapähän pikkuporvariston filosofi, taloustieteilijä. Kehittyneessä yhteiskunnassa *pikkuporvarista* tulee jo hänen asemansa vuoksi toisaalta sosialisti, toisaalta taloustieteilijä, toisin sanoen häntä häikäisee suurporvariston loisto ja hän on myötätuntoinen kansaa kohtaan sen kärsimysten vuoksi. Hän on samaan aikaan sekä porvari että kansa. Sisimmässään hän on ylpeä siitä, että hän on tasapuolinen, että hän on löytänyt todellisen tasapainon, joka on eroavinaan parempaan päin kultaisesta keskiteistä. Tällainen pikkuporvari tekee *ristiriidasta* jumalan, sillä ristiriita on hänen olemuksensa perusta. Hän itse ei ole mikään muu kuin olennoitunut yhteiskunnallinen ristiriita. Hänen täytyy puolustaa teoriassa se, mikä hän on käytännössä, ja se on hra Proudhonin ansio, että hän on Ranskan pikkuporvariston tieteellinen tulkitsija; se on todellinen ansio, sillä pikkuporvaristo on kaikkien tulevien sosiaalisten vallankumousten elimellinen osa.

Olisin halunnut lähettää Teille yhdessä tämän kirjeen kanssa kirjani poliittisesta taloustieteestä, mutta en ole tähän mennessä onnistunut julkaisemaan tätä teostani enkä myöskään saksalaisten filosofien ja sosialistien kritiikkiäni, josta kerroin Teille Brysselissä. Ette voi kuvitellakaan, millaisia vaikeuksia niiden julkaiseminen Saksassa kohtaa ensinnäkin poliisin taholta ja toiseksi kustantajien taholta, jotka ovat kaikkien niiden suuntien kannalla, joita vastaan hyökkään. Ja mitä meidän omaan puolueeseemme tulee, niin se ei ole ainoastaan köyhä, vaan sen lisäksi huomattava osa Saksan kommunistisen puolueen jäsenistä on suutuksissaan minulle sen vuoksi, kun esiinnyn heidän utopioitaan ja deklamaatioitaan vastaan...

MARX — J. WEYDEMEYERILLE

Lontoo, maaliskuun 5. pnä 1852

...Mitä minuun tulee, niin minulle ei kuulu ansio siitä, että olisin keksinyt luokkien olemassaolon nykyisessä yhteiskunnassa, enempää kuin siitäkään, että olisin keksinyt niiden keskinäisen taistelun. Porvarilliset historioitsijat olivat kauan ennen minua

esittäneet tämän luokkien taistelun historiallisen kehityksen ja porvarilliset taloustieteilijät luokkien taloudellisen anatomian. Mitä minä toin uutta, niin ensinnäkin todistin, että *luokkien olemassaolo* on sidottu vain *tuotannon tiettyihin historiallisiin kehitysvaiheisiin*; toiseksi, että luokkataistelu johtaa välttämättömästi *proletariaatin diktatuuriin*; kolmanneksi, että tämä diktaattori itse muodostaa vain siirtymiskauden *kaikkien luokkien hävittämiseen ja luokattomaan yhteiskuntaan...*

MARX — ENGELSILLE

Lontoo, huhtikuun 16. pnä 1856

...Kaksi päivää sitten täällä järjestettiin vaatimaton banketti „People's Paper”¹ lehden vuosipäivän johdosta. Tällä kertaa otin kutsun vastaan, koska se oli mielestäni ajankohtaista, ja sitäkin suuremmalla syyllä, kun koko emigranttiväestä kutsuttiin *vain* minut (siitä ilmoitettiin lehdessä) ja minä sain esittää ensimmäisen maljan. Minun tuli esittää kaikkien maiden proletariaatin suvereenisuuden malja. Pidin lyhyen puheen englanniksi, mutta en kuitenkaan anna sitä julkaistavaksi². Asettamani tarkoitusperä on saavutettu. Hra Talandier, joka joutui maksamaan pääsylipusta 2½ shillingiä, ja koko muu ranskalainen ja ym. emigranttijoukko tuli vakuuttuneeksi siitä, että me olemme ainoita chartistien *läheisiä* liittolaisia, ja siitä, että vaikka me pidättäydymmekin julkisista mielenosoituksista ja annamme ranskalaisen liehitellä julkisesti chartisteja, niin sittenkin me voimme ottaa minä hetkenä hyvänsä jälleen takaisin sen paikan, joka kuuluu meille jo historiallisesti. Se kävi sitäkin tarpeellisemmaksi, kun helmikuun 25. pnä Pyat'n puheenjohdolla pidetyssä joukkokokouksessa puhui vanha saksalainen tolvana Scherzer ja kanteli todella kauhean ammattikuntalaisen ahtaassa hengessä saksalaisten „oppineiden”, „henkisen työn tekijäin” päälle, että nämä ovat hylänneet heidät, tolvanat, ja saattaneet heidät häpeään muiden kansojen edessä. Sinä tietysti tunnet Scherzerin jo Pariisin ajoilta. Olen jälleen tavannut muutamia kertoja Schapper-ystävän ja havainnut hänet katuvaksi syntiseksi. Se sulkeutunut elämä, jota hän on viettänyt kahden viime vuoden ajan, on nähtävästi vaikuttanut verrattain hyväatekevästi hänen henkisiin kykyihinsä. Sinä käsität, että kaiken varalta on aina hyvä pitää tämä mies käden ulottuvilla ja vieläkin tärkeämpää

¹ „People's Paper” („Kansanlehti”)— chartistien äänenkannattaja, ilmestyi Lontoossa vuodesta 1852 vuoteen 1858 E. Jonesin toimittamana. *Toim.*

² Marxin puhe julkaistiin banketista annetussa selostuksessa, joka ilmestyi „People's Paper” lehden huhtikuun 19. pn numerossa 1856. Ks. tämän teoksen ensimmäistä osaa, ss. 304—306. *Toim.*

on temmata hänet irti Willichin käsistä. Schapper on nykyisin hyvin raivoissaan Windmill Streetin¹ tolloille.

Kirjeesi Steffenille toimitan perille. Levin kirje sinun olisi pitänyt jättää itsellesi. Tee niin kaikkien kirjeiden suhteen, joita en pyydä palauttamaan. Mitä vähemmän ne kulkevat postin kautta, sitä parempi. Yhdyn täydellisesti mielipiteeseesi Reinin alueesta. Meille on kohtalokasta se, että luodessani silmäyksen tulevaisuuteen, näen siellä jotain sellaista, mikä tulee tuoksahtamaan „isänmaan petokselta”. Joudummeko mekin sellaiseen asemaan, mihin vanhassa vallankumouksessa joutuivat mainzelaiset kerholaiset², riippuu siitä, minkä käänteeseen saavat asiat Berliinissä. Se ei tule olemaan helppoa. Mehän tunnemme hyvin Reinin takaiset kunnan ranskalaisveljet! Koko juttu tulee Saksassa riippumaan siitä, voidaanko proletaarista vallankumousta tukea jollakin talonpoikaissodan uudella painoksella. Silloin kaikki käy mainiosti...

MARX — ENGELSILLE

Lontoo, syyskuun 25. pnä 1857

...Sinun „Armeija”³ on oikein hyvä, vain sen koko hämmästytti minua, sillä tiedän, kuinka vahingollista terveydellesi on tehdä niin paljon työtä. Jos olisin tiennyt, että alat työskennellä myöhäiseen yöhön, olisin heittänyt hiiteen koko aikeen.

Armeijan historia vahvistaa havainnollisemmin kuin mikään muu sen, että katsomuksemme tuotantovoimien ja yhteiskunnallisten suhteiden yhteydestä on oikea. Ylipäänsä armeija on tärkeä taloudelliselle kehitykselle. Esim. palkka kehitettiin alkuaan täydellisesti armeijassa vanhalla ajalla. Samoin roomalaisilla *peculium castrense*⁴ oli ensimmäinen oikeusmuoto, jossa irtain omaisuus tunnustettiin muille kuin perheenisille. Samoin ammattikuntalaitos syntyi ensimmäiseksi fabrien⁵ yhdyskunnissa. Niissä alettiin ensi kertaa käyttää myös koneita suuremmassa määrin. Vieläpä metallien erikoinen arvo ja niiden käyttö rahana näyttävät aluperin — niin pian kuin Grimmin kivikausi oli ohi — perustuvan niiden sotilaalliseen merkitykseen. Myös työnjako

¹ Lontoon Windmill Streetilla sijaitsevat saksalaisten työläisten valistusseuran huoneisto. *Toim.*

² Marx tarkoittaa Mainzen kaupungin jakobiinikerhon jäseniä, jotka liittyivät ranskalaisiin vallankumouksellisiin sotajoukkoihin; nämä valloittivat Mainzen vuonna 1792. *Toim.*

³ Engelsin artikkeli „Armeija”, joka julkaistiin „Amerikan Uudessa Tietosanakirjassa”. Ks. *K. Marx ja F. Engels*, Teokset, XI osa, 2. nidos, s. 367. *Toim.*

⁴ — leiriomaisuus. *Toim.*

⁵ — sotaväkeä palvelevat käsityöläiset. *Toim.*

yhden erikoisalan *sisällä* suoritettiin samoin ensiksi armeijoissa. Siinä on edelleen porvarillisten yhteiskuntien koko historia suppeasti, sangen sattuvasti yhteen koottuna. Jos sinulla joskus on aikaa, sinun pitää käsitellä asiaa tältä kannalta.

Ainoita kohtia, jotka mielestäni ovat jääneet pois esityksestä, ovat seuraavat: 1) Todellisen palkkasotajoukon ilmaantuminen ensi kerran ja suurilukuisena ja heti karthagolaisilla (silmäilen läpi omaa käyttöömmme varten erään berliiniläisen kirjoittaman karthagolaista sotaväkeä käsittelevän teoksen, josta sain tietää vasta hiljattain). 2) Sotalaitoksen kehitys Italiassa 15. vuosisadalla ja 16. vuosisadan alussa. Juuri siellä kehiteltiin taktillisia viekkauksia. Machiavellilla on muuten Florenzin historiassaan hyvin huvittava kuvaus siitä, kuinka kondottieerit taiselivat. Kirjoitan otteen sinua varten. Muuten, jos tulen luoksesi Brightonin (milloin?), niin tuon mieluummin mukanani Machiavellin teoksen. Hänen Florenzin historiansa on loistoteos. Vihdoin 3) aasialainen sotalaitos siinä muodossa kuin se ensiksi ilmaantuu persialaisilla; myöhemmin se tavataan mitä erilaisimpina muunnoksina mongoleilla, turkkilaisilla jne. ...

MARX — L. KUGELMANNILLE

Lontoo, helmikuun 23. pnä 1865

Sain eilen kirjeenne, joka oli minusta hyvin mielenkiintoinen, ja vastaan tässä siihen kohdittain.

Ennen kaikkea haluan selittää Teille lyhyesti suhtautumistani *Lassalleen*. Silloin kun hän harjoitti agitaatiota, suhteemme katkesivat: 1) hänen tungettelevan itsekehuntansa vuoksi, johon hänellä samalla liittyi minun ja muiden henkilöiden teosten mitä häpeämättömin plagiointi, 2) siksi, että *tuomitsin jyrkästi* hänen *poliittisen* taktiikkansa, 3) siksi, että täällä Lontoossa, jo *ennen* kuin hän aloitti agitaationsa, selitin ja „todistin” hänelle seikka-peräisesti, että „*Preussin valtion*” välittömän *socialistinen* sekaantuminen on järjettömyyttä. Minulle lähettämässään kirjeissä (vuosina 1848—1863) samoin kuin henkilökohtaisten tapaamistemme aikana hän ilmoitti aina olevansa minun edustamani puolueen kannattaja. Mutta heti kun hän tuli Lontoossa (vuoden 1862 lopussa) vakuuttuneeksi siitä, että minun kanssa hän ei voi pelata peliään, hän päätti esiintyä „työläisdiktaattorina” minua ja vanhaa puoluetta *vastaan*. Siitä huolimatta tunnustin hänen agitaatioansionsa, vaikka hänen lyhyen uransa lopussa jopa tuo agitaatiokin alkoi tuntua minusta entistä kaksimielisemmältä. Hänen äkillinen kuolemansa, vanha ystävyys, kreivitär Hatzfeldtin valituskirjeet, inho porvarilehtien *pelkurimaista hävyttömyyttä* kohtaan puheen ollen miehestä, jota ne

hänen eläessään olivat niin pelänneet,— kaikki se pakotti minut antamaan lyhyen lausunnon halpamaista Blindiä vastaan (Hatzfeldt lähetti tuon ilmoituksen „Nordsternille”¹). Tämä lausunto ei kuitenkaan koskenut Lassallen toiminnan *sisältöä*. Samoista ystävästä ja toivossa, että voidaan poistaa ne ainekset, jotka minusta näyttivät vaarallisilta, minä yhdessä Engelsin kanssa lupasin avustaa „Social-Demokrat”² lehteä (lehti julkaisi Perustamismanifestin käännöksen ja lehden toivomuksesta kirjoitin Proudhonin kuoleman johdosta artikkelin hänestä) ja saatuaani Schweitzeriltä *sen toimittamisesta tyydyttävän ohjelman* annoin hänelle luvan mainita meidät avustajina. Takeena meille oli vielä se seikka, että *W. Liebknecht* oli toimituskunnan epävirallinen jäsen. Mutta kohta kuitenkin paljastui — käsiimme joutui todistuksia siitä,— että todellisuudessa *Lassalle oli pettänyt* puoleen. Hän oli tehnyt suoranaisen sopimuksen Bismarckin kanssa (turvaamatta samalla *itseään* tietysti *millään* takeilla). Syyskuun lopulla vuonna 1864 hänen piti matkustaa Hampuriin ja siellä (yhdessä houkkio Schrammin ja preussilaisen poliisikytän Marrin kanssa) „*pakottaa*” Bismarck Schleswig-Holsteinin yhdistämiseen, so. julistamaan tuo yhdistäminen „työläisten” nimessä jne., josta hyvästä Bismarck lupasi yleisen äänioikeuden ja jonkinlaista sosialistista puoskarointia. Sääli, ettei Lassalle saanut näytellä tuota komediaa! Se olisi näyttänyt hänet niin naurettavassa valossa ja tyhmänä, että olisi tehnyt ainiaaksi lopun kaikista sentapaisista yrityksistä!

Lassalle joutui tuolle väärälle tielle siksi, että hän oli hra Miquelin kaltainen „*realipoliitikko*”, joskin mittavampi ja suuremmin päämäärin. (Olen muuten jo aikoja sitten päässyt niin hyvin perille Miquelistä, että käsitän hänen esiintymisensä siten, että pienelle *hannoverilaiselle* asianajajalle Kansallisyhdistys³ on mainio väline saada äänensä kuuluviin Saksassa, oman suppean alueensa ulkopuolella, ja saatuaan nostettua siten oman persoonansa „*realisuutta*” saavuttaa vastaavikutuksen kautta tunnustusta hannoverilaisessa kotimaassaan ja näytellä „*preussilaisessa*” suojeluksessa *hannoverilaista* Mirabeautä.) Samoin kuin Miquel ja hänen nykyiset ystävänsä ovat tarrautuneet Preussin regenttiprinssin julistamaan „uuteen aikakauteen” voidakseen Kansallisyhdistykseen yhdyttyään kytkeytyä „Preussin

¹ „Nordstern” („Pohjantähti”) — lassallelaissuuntainen viikkolehti; ilmestyi Hampurissa vuosina 1860—1866. *Toim.*

² „Social-Demokrat” — sitä julkaisi lassallelainen J. B. Schweitzer Berliinissä vuoden 1864 lopusta alkaen. *Toim.*

³ *Kansallisyhdistys* — syksyllä vuonna 1859 perustettu Saksan suurporvariston poliittinen järjestö, joka asetti päämääräkseen kaikkien saksalaisten valtioiden, Itävaltaa lukuunottamatta, yhdistämisen Preussin johdolla. Sittenmin Kansallisyhdistys kannatti Bismarckin politiikkaa. *Toim.*

huippukerrokseen” ja samoin kuin he yleensäkin ovat kehittäneet „kansalaisylpeyttään” *preussilaisessa suojeluksessa*, niin aivan samoin myös Lassalle halusi näytellä proletariaatin markiisi Posea Brandenburgin Filip II kanssa antaen Bismarckin esittää hänen ja Preussin kruunun välillä toimivan parittajan osaa. Hän vain jäljitteli Kansallisyhdistyksen herroja. Mutta samaan aikaan kun nämä kääntyivät porvariston etujen nimessä preussilaisen taantumuksen puoleen, hän puristi Bismarckin kättä proletariaatin etujen nimessä. Kansallisyhdistyksen herroilla oli siihen enemmän perusteita kuin Lassallella, koska porvaristo oli tottunut pitämään „*reaalisina*” vain aivan nenänsä edessä olevia etuja ja tämä luokka oli tosiasiallisesti solminut kaikkialla kompromissin jopa feodalisminkin kanssa, kun taas työväenluokan tuli jo luonnostaan olla rehellisen „vallankumouksellinen”.

Sellaista kunnianhimoista ja teatraalista luonnetta kuin Lassalle (jota ei kuitenkaan voitu lahjoa sellaisilla antipaloilla kuin virat, pormestarin toimi jne.) viehätti hyvin suuresti sellainen ajatus, että Ferdinand Lassalle suorittaa välittömän urotyön proletariaatin hyväksi. Mutta tosiasiallisesti hän oli liian tietämätön sellaisen urotyön todellisten taloudellisten edellytysten suhteen voidakseen suhtautua kriittisesti itseensä! Toisaalta taas sen halpamaisen „*realipolitiikan*” seurauksena, jonka vuoksi Saksan porvaristo sieti vuosien 1849—1859 taantumusta ja katseli syrjästä kansan pettämistä, Saksan työläiset olivat siinä määrin „*demoralisoituja*”, etteivät he voineet olla tervehtimättä noin suuria lupaavaa pelastajaa, joka lupasi siirtää heidät yhdellä harppauksella luvattuun maahan!

Mutta palatkaamme siihen, mistä aloin puhua. Heti kun „Social-Demokrat” oli perustettu, kävi selville, että Hatzfeldt muori haluaa vihdoin panna täytäntöön Lassallen „testamentin”. Wagenerin („*Kreuzzeitungista*”) kautta hän piti yhteyttä Bismarckiin. Hän antoi viimeksi mainitun käytettäväksi „Työväenyhdistyksen” (Saksan yleisen), „Social-Demokratin” ym. „Social-Demokratissa” piti julistaa Schleswig-Holsteinin annektointia, yleensä tunnustaa Bismarck suojelijaksi jne. Tuo mainio suunnitelma *meni myttyyn* siksi, että meillä oli Berliinissä ja „Social-Demokratin” toimituksessa Liebknecht. Vaikka minua ja Engelsiä ei miellyttänytkaan lehden toimitus — imarteleva Lassalle-kultti, Bismarckin aika ajoittainen liehitteleminen jne., — niin oli kuitenkin tärkeämpää olla toistaiseksi virallisessa yhteydessä lehteen, että voitiin estää Hatzfeldt muorin juonittelut ja työväenpuolueen lopullinen komprometointi. Siksi näytimme tyytyväistä naamaa huonossa pelissä, vaikkakin yksityisesti kirjoitimme lakkaamatta toimitukselle, että heidän on käytävä Bismarckia vastaan yhtä kovaa taistelua kuin progressistejakin vastaan. Me olimme kärsivällisiä silloinkin, kun pöyhkeä houkkio

Bernhard Becker, joka oli ottanut todesta Lassallen testamentin mukaan perimänsä merkityksen, juonitteli *Kansainvälistä työväenliittoa vastaan*.

Mutta hra Schweitzerin kirjoitukset „Social-Demokratissa” kävivät yhä bismarckilaisemmiksi. Olin jo ennemmin kirjoittanut hänelle, että progressisteja voidaan *pelotella* „liittokysymyksessä”, mutta että *Preussin hallitus ei milloinkaan eikä millään* suostu kokonaan kumoamaan liittoja koskevia lakeja, sillä se löisi aukon virkavaltaisuuteen, johtaisi kansalaisoikeuksien myöntämiseen työläisille, palkollissäännön kumoamiseen, aatelisten maaseudulla käyttämän raipparangaistuksen lopettamiseen jne. jne., mitä Bismarck ei koskaan salli ja mikä yleensä on yhteensovittamaton preussilaisen *virjavaltaisen* valtion kanssa. Lisäsin, että jos edustajakamari hylkää liittoja koskevat lait, niin hallitus kuittaa asian *fraaseilla* (esimerkiksi sellaisilla, että sosiaalinen kysymys vaatii „syvällisempiä” toimenpiteitä jne.) pitääkseen nuo lait voimassa. Ja niin tapahtuikin. Mutta mitä teki hra Schweitzer? Hän kirjoitti Bismarckia *puolustavan* artikkelin ja säästi koko sankarillisen urhoutensa sellaisia äärettömän pieniä suureita kuin Schulzea, Faucheria ym. vastaan.

Ajattelen, että Schweitzerillä ym. on *rehelliset* tarkoitukset, mutta he ovat „*reaalipoliitikkoja*”. He haluavat ottaa huomioon *vallitsevat* olot eivätkä halua luovuttaa „reaalipoliitikan” *privilegioita* hra Miquelille ja kumpp. (Viimeksi mainitut haluavat nähtävästi säilyttää erioikeutensa yhteistyössä Preussin hallituksen kanssa.) He tietävät, että työväenlehdistö ja työväenliike ovat Preussissa (ja siis myös muualla Saksassa) olemassa vain poliisin luvalla. Siksi he haluavat ottaa olot sellaisina kuin ne ovat, eivät tahdo ärsyttää hallitusta jne., aivan samalla tavalla kuin meidän „*tasavaltalaiset*” reaalipoliitikkomme „ottavat vastaan” *keisarin* Hohenzollerneista. Mutta kun minä en ole „reaalipoliitikko”, niin katsoin välttämättömäksi ilmoittaa julkisesti yhdessä Engelsin kanssa (kohta voitte lukea tämän ilmoituksen yhdestä tai toisesta lehdestä), että kieltäydymme „Social-Demokratin” avustamisesta.

Siitä myöskin näette, miksi en tällä haavaa voi tehdä *mitään* Preussissa. Sikäläinen hallitus suoranaisesti kieltäytyi palauttamasta minulle Preussin kansalaisen oikeuksia. Minun annettaisiin harjoittaa siellä *agitaatiota* vain siinä tapauksessa, jos se tapahtuisi hra von Bismarckille otollisessa muodossa.

Sata kertaa mieluummin harjoitan agitaatiotani täällä „*Kansainvälisen liiton*”¹ kautta. Siten vaikutamme *Englannin* proletariaattiin välittömästi, ja sillä on mitä tärkein merkitys. Nykyisin keskitämme tarmomme yleisen äänioikeuden kysymyk-

¹ Tarkoitetaan I Internationalea. *Toim.*

seen, jolla on täällä tietenkin *aivan toinen merkitys* kuin Preussissa.

Yleensä tämän „Liiton” menestys täällä, Pariisissa, Belgiassa, Sveitsissä ja Italiassa on *ylittänyt kaikki odotukset*. Vain Saksassa minua vastaan toimivat tietysti Lassallen seuraajat, jotka: 1) perin tyhmästi pelkäävät vaikutuksensa menettämistä; 2) tietävät, että minä vastustan avoimesti sitä, mitä saksalaiset nimittävät „reaalipolitiikaksi”. (Se on sellaista „*realisuutta*”, joka jättää Saksan kauaksi jälkeen kaikista sivistysmaista.)

Koska jokainen, joka lunastaa 1 shillingillä jäsenkirjan, voi tulla Liiton jäseneksi; koska ranskalaiset (ja samoin belgialaiset) ovat valinneet tämän individuaalisen jäsenyyssuodon, kun laki kieltää heitä liittymästä meihin „assosiaationa”; koska Saksassa on asia aivan samoin,—päätin nyt ehdottaa täkäläisille ystävilleni ja Saksassa oleville ystävilleni, että he perustaisivat kaikkialla pieniä yhdistyksiä, yhdentekevää, kuinka suuria jäsenmäärältään, että jokainen tällaisen yhdistyksen jäsen hankkisi itselleen englantilaisen jäsenkirjan. Koska englantilainen yhdistys on *legaalinen*, tämä menetelmä ei kohtaa esteitä Ranskassakaan. Toivon hartaasti, että Tekin yhdessä Teitä lähimpänä olevien henkilöiden kanssa ottaisitte tällä tavalla yhteyden Lontooseen...

MARX — L. KUGELMANNILLE

Lontoo, lokakuun 9. pnä 1866

...Olin hyvin huolissani Geneven ensimmäisestä kongressista, mutta vastoin odotustani se meni yleensä hyvin¹. Sen vaikutus Ranskassa, Englannissa ja Amerikassa ylitti kaikki odotukset. Minä en voinut enkä halunnut matkustaa kongressiin, mutta kirjoitin Lontoon edustajain ohjelman. Rajoitin sen tarkoituksellisesti sellaisiin kohtiin, joiden pohjalla työläiset voivat päästä välittömästi yhteisymmärrykseen ja toimia yhdessä ja jotka antavat välitöntä virikettä ja sysäyksen luokkataistelun vaatimuksille ja työläisten järjestämiselle luokaksi. Pariisilaisherrojen pää on ahdettu täyteen tyhjänpäiväisiä proudhonilaisia fraaseja. He lörpöttelevät tieteestä, mutta itse eivät tiedä mitään. He suhtautuvat yliolkaisesti jokaiseen *vallankumoukselliseen*, so. itse luokkataistelusta johtuvaan, tekoon, jokaiseen keskitettyyn yhteiskunnalliseen liikkeeseen, so. sellaiseen,

¹ I Internationalen Geneven kongressi, joka pidettiin syyskuun 3.—8. pnä 1866, päättyi proudhonilaisten täydelliseen tappioon. Kongressissa vahvistettiin Marxin kirjoittamat Internationalen säännöt, ja hyväksytyjen päätöslauselmien pohjana oli Marxin laatima ohjekirje. *Toim.*

jota voidaan käydä myös *poliittisin* keinoin (kuten esimerkiksi työpäivän *lainsäädännöllinen* lyhentäminen). *Vapauden* ja anti-gouvernementalismiin¹ tai kaikelle auktoriteetille vihamielisen individualismin *varjolla* nuo herrat, jotka 16 vuoden ajan ovat aivan rauhallisina sietäneet ja edelleen sietävät mitä häpeällisintä despotismia, propagoivat asiallisesti vain proudhonilaisesti idealisoitua tavallista porvarillista taloutta! Proudhon aiheutti tavatonta vahinkoa. Alussa hänen näennäinen arvostelunsa ja se, että hän oli näennäisesti utopistien vastakohta (itse hän on pikkuporvarillinen utopisti, kun taas sellaisten miesten kuin Fourier'in ja Owenin ym. utopioissa on aavistus uudesta maailmasta ja fantastinen kuvaus siitä), valtasi ja lumosi „kultaisen nuorison”, ylioppilaat, sitten työläiset, erittäinkin pariisilaiset, jotka työskennellen ylellisyyesineiden tuotannossa ovat itsekään sitä tajuamatta hyvin persoja vanhalle rihkamalle. Nuo valistumattomat, turhamaiset, vaateliaat, suulaat ja valheellista paatosta täynnä olevat miehet olivat vähältä tarvella kaiken saavuttuaan kongressiin niin lukuisana joukkona, ettei se lainkaan vastannut heidän jäsenmääräänsä. Selostuksessa ruoskin heitä nimeämättä heitä suoraan.

Suurta tyydytystä minulle tuotti amerikkalainen työläiskongressi, joka pidettiin samaan aikaan Baltimoressa. Siellä oli tunnuksena järjestäytyminen taisteluun pääomaa vastaan, ja merkillistä on, että suurin osa Geneveä varten laatimistani vaatimuksista esitettiin työläisten varman vaiston ansiosta aivan samoin sielläkin.

Täkäläinen reformiliike², jonka Keskusneuvostomme herätti eloon (jossa minunkaan osuuteni ei ole vähäinen), on nyt kasvanut valtaviin mittoihin ja käy vastustamattomaksi. Pysyttelin koko ajan kulissien takana enkä ole enää huolissani, koska asia on lähtenyt sujumaan.

MARX — L. KUGELMANNILLE

Lontoo, heinäkuun 11. pnä 1868

...Mitä „Centralblattiin” tulee, niin artikkelin³ kirjoittaja tekee minulle mitä suurimman myönnytyksen sanoessaan, että jos yleensä arvo-käsitteelle annetaan jokin sisältö, niin täytyy kiertämättömästi yhtyä minun johtopäätöksiini. Tuo onneton ei näe,

¹ Ranskalaisesta sanasta „gouvernement” — „hallitus” — kaikenlaisen hallituksen kieltäminen. *Toim.*

² Liike äänioikeusreformin puolesta Englannissa, mikä johti vuoden 1867 reformiin. *Toim.*

³ Tarkoitetaan „Pääoman” arvostelua, joka julkaistiin leipzigiläisen „Literarisches Centralblattin” („Kirjallisen Keskuslehden”) 28. numerossa v. 1868. *Toim.*

että vaikkei kirjassani olisi lainkaan lukua „arvosta”, niin esittämani reaalisten suhteiden analyysi sisältää tiedot ja todisteet todellisista arvosuhteista. Arvo-käsitteen todistamisen välttämättömyydestä lörpöttely perustuu yksinomaan siihen, ettei olla lainkaan selvillä kyseisestä aiheesta eikä liioin tieteen metodista. Lapsikin tietää, että jokainen kansakunta kuolisi nälkään, jos se keskeyttäisi työntöön, en sano vuodeksi, vaan vaikkapa vain muutamaksi viikoksi. Kaikille on aivan samoin tunnettua, että erilaisia tarvepaljouksia vastaavia tarvikkepaljouksia varten tarvitaan erilaisia ja määrältään tiettyjä yhteiskunnallisen kokonaistyön paljouksia. On itsestään selvää, että tätä yhteiskunnallisen työn määräsuhtaisen *jakautumisen välttämättömyyttä* ei voida missään tapauksessa hävittää *tietyllä* yhteiskunnallisen tuotannon *muodolla*; muuttua voi vain *sen ilmenemismuoto*. Luonnon lakeja yleensä ei voida hävittää. Muuttua voi, erilaisista historiallisista ehdoista riippuen, vain *muoto*, jossa nuo lait ilmenevät. Ja sinä muotona, jossa tuo työn jakautumisen suhteellisuus ilmenee sellaisen yhteiskuntajärjestelmän vallitessa, jolloin yhteiskunnallisen työn yhteys on olemassa individuaalisten työntuotteiden *yksityisenä vaihtona*,— sinä muotona onkin noiden tuotteiden *vaihtoarvo*.

Tieteen tehtävänä on nimenomaan selittää, *miten* arvolaki ilmenee; siis jos haluttaisiin „selittää” kerralla kaikki ilmiöt, jotka näyttävät olevan ristiriidassa lain kanssa, niin pitäisi antaa tiede *ennen* tiedettä. Ricardon virhe onkin juuri siinä, että ensimmäisessä arvoa käsittelevässä luvussa hän olettaa *tunnetuiksi* kaikki mahdolliset kategoriat, jotka pitää vielä johtaa sen todistamiseksi, että ne ovat täysin arvolain mukaisia.

Toisaalta *teorian historia* tietysti todistaa, kuten Te oikein huomautitte, että käsitys arvosuhteesta on ollut *aina sama*, se on ollut vain selvempi tai hämäämpi, enemmän harhakuvitelmien kietoma tai tieteellisesti määritellympi. Koska ajatteluprosessi itsekin kasvaa tietyistä suhteista, on itsekin *luonnonprosessi*, niin todella tajuava ajattelu voi olla vain samaa, eroten vain asteen puolesta, riippuen kehityksen syvyydestä ja muun muassa ajatteluelimen kehittyneisyydestä. Kaikki muu on pötyä.

Vulgäärilla taloustieteilijällä ei ole pienintäkään käsitystä siitä, että todelliset, jokapäiväiset vaihtosuhteet ja arvosuureet *eivät* voi olla *välittömästi identtisiä*. Porvarillisen yhteiskunnan koko olemuksena on juuri se, että siinä ei ole olemassa a priori mitään määrätietoista yhteiskunnallisen tuotannon säännöstelyä. Järkevä ja luonnollisesti välttämätön ilmenee vain sokeasti toimivana keskimääränä. Mutta vulgääri taloustieteilijä luulee tekevänsä suuren keksinnön, kun hän asettaa ylpeästi sisäisen yhteyden löytämisen vastakohtaksi sen tosiasian, että ilmiössä esineet näyttävät toisenlaisilta. Ja käy niin, että hän ylpeilee sillä, että

matelee näennäisyyden edessä, ottaa näennäisen lopullisesta. Mutta mitä varten silloin yleensä tarvitaan tiedettä?

Mutta tämän takana piilee vielä muutakin. Kun on käsitetty asioiden yhteys, luhistuu koko teoreettinen usko vallitsevan järjestyksen pysyvään välttämättömyyteen, luhistuu jo ennen kuin se hajoaa käytännössä. Siis tässä jo hallitsevien luokkien ehdoton etu vaatii tuon mielettömän sekasotkun ikuistamista. Ja mistäpä muusta, ellei juuri tästä, maksetaan parhaaville suunsoittajille, jotka valtaavat tieteessä sillä, että poliittisessa taloustieteessä yleensä on ajattelemisen kielletty?

Mutta riittää, liikaakin. Kuitenkin on kuvaavaa, kuinka alas nuo porvariston papit ovat langenneet: työläiset ja jopa tehtailijat ja kauppiaatkin ovat ymmärtäneet kirjani ja saaneet siitä selvän, mutta nämä „kirjanoppineet” (!) valittavat, että asetan heidän ymmärrykselleen kohtuuttomia vaatimuksia...

MARX — L. KUGELMANNILLE

Lontoo, huhtikuun 12. p:nä 1871

...Eilen saimme vähemmän lohduttavan tiedon, että Lafargue (ei Laura) on nykyisin Pariisissa.

Jos katsahdat „Brumairekuuni kahdeksannentoista” viimeistä lukua, niin näet, että julistan Ranskan vallankumouksen seuraavaksi yritykseksi: virkavaltais-sotilaallista koneistoa ei saa siirtää käsistä toisiin, kuten tähän saakka on tehty, vaan se pitää *murskata*, ja nimenomaan se on jokaisen todella kansan vallankumouksen ennakkoehto mannermaalla. Juuri sellainen onkin sankarillisten pariisilaisten toveriemme yritys. Millaista joustavuutta, millaista historiallista aloitteellisuutta, millaista urhautuvaisuutta nuo pariisilaiset osoittavatkaan! Sen kuusikuukautisen nälän ja hävityksen jälkeen, jonka aiheuttajana on ollut paljon suuremmissa määrin sisäinen kavallus kuin ulkoinen vihollinen, he nousevat kapinaan preussilaisten pistinten edessä aivan kuin sotaa Ranskan ja Saksan välillä ei olisikaan, aivan kuin vihollinen ei olisikaan vielä Pariisin porteilla! Historia ei vielä tunne esimerkkiä tuollaisesta sankaruudesta! Jos heidät voitetaan, niin syynä siihen ei ole mikään muu kuin heidän „jalomielisyytensä”. Olisi pitänyt lähteä heti Versailles'iin, kun Vinoy ja hänen jälkeensä myös Pariisin kansalliskaartin taantumuksellinen osa oli paennut Pariisista. Tilaisuus jätettiin käyttämättä omantunnon-tarkkuuden vuoksi. Ei haluttu *aloittaa kansalaissotaa*, aivan kuin epäsiiköhirviö Thiers ei olisi jo aloittanut sitä yrittäessään aseistariisua Pariisiin! Toinen virhe: Keskuskomitea luopui liian aikaisin valtuuksistaan jättääkseen paikkansa Kommuunille. Taaskin

turhantarkan „rehellisyden” vuoksi! Olipa miten tahansa, niin nykyinen Pariisin kapina — siinäkin tapauksessa, vaikka vanhan yhteiskunnan sudet, siat ja halpamaiset hurtat tukahduttavat sen, — on puolueemme mainehikkain uroteko kesäkuun kapinan aikojen jälkeen. Vertailkoot näihin taivaita rynnäköimään valmiisiin pariisilaisiin saksalaispreussilaisen pyhän Rooman imperiumin renkejä ja tuon imperiumin vedenpaisumuksen aikaisia naamiaisia, joista haiskahtaa kasarmilta, kirkolta, junkkerihengeltä ja kaikkein eniten filisterimäisyydeltä.

Niin. Louis Bonaparten kassasta välittömästi annettuja avustuksia koskevien asiakirjojen *virallisessa julkaisussa* on muuten mainittu, että *Vogt* on saanut vuoden 1859 elokuussa 40 000 frangia! Tiedotin tästä Liebknechtille, jotta sitä voitaisiin käyttää hyväksi vastaisuudessa.

Voit lähettää minulle Haxthausenia, sillä *viime aikoina* olen saanut ehjinä erilaisia kirjasia ym. jopa Pietaristakin enkä vain Saksasta.

Kiitokset erilaisten sanomalehtien lähettämisestä (pyydän lähettämään niitä enemmän, sillä aion kirjoittaa jotain Saksasta, valtiopäivistä ym.)...

MARX — L. KUGELMANNILLE

Lontoo, huhtikuun 17. pnä 1871

Kirjeesi sain. Nykyisin minulla on kädet täynnä työtä. Siksi kirjoitan vain muutaman sanan. Minulle on aivan käsittämätöntä, kuinka voit verrata pikkuporvarillisia vuoden 1849 kesäkuun 13. päivän tapaisia mielenosoituksia¹ ym. taisteluun, jota nykyisin käydään Pariisissa.

Maaailmanhistoriaa olisi tietysti hyvin helppo luoda, jos taisteluun ryhdyttäisiin vain ehdolla, että on olemassa ehdottoman otolliset mahdollisuudet. Toisaalta historia olisi luonteeltaan hyvin mystillistä, jos „sattumilla” ei olisi mitään osuutta. Nuo sattumat kuuluvat itse tietysti elimellisenä osana kehityksen yleiseen kulkuun ja tulevat saatetuiksi tasapainoon muilla sattumilla. Mutta nopeistuminen ja hidastuminen riippuvat suuresti noista „sattumista”, joiden joukossa esiintyy sellainenkin „sattuma” kuin niiden henkilöiden luonne, jotka ovat alussa liikkeen johdossa.

¹ Kesäkuun 13. pnä 1849 Pariisissa pidettiin vuoripuolueen järjestämä vastalausemielenosoitus ranskalaisten sotajoukkojen väkivaltaista Rooman tasavallan kukistamista vastaan. Tuo mielenosoitus tuli miltei vaivatta hajotetuksi ja se vain vahvisti pikkuporvarillisten vallankumouksellisten demokraattien kärsineen vararikon Ranskassa. *Toim.*

Ratkaisevaa epäotollista „sattumaa” ei tällä kertaa pidä misään tapauksessa etsiä Ranskan yhteiskunnan yleisistä oloista, vaan siitä, että preussilaiset ovat Ranskassa, aivan Pariisiin edustalla. Pariisilaiset tiesivät sen vallan hyvin. Sen tiesivät myös versaillesilaiset porvarilurjukset. Juuri sen vuoksi he asettivatkin pariisilaisille vaihtoehdon: joko ottaa vastaan taisteluhaaste tahi antautua taistelutta. Työväenluokan demoralisaatio viimeksi mainitussa tapauksessa olisi ollut paljon suurempi onnettomuus kuin miten monen „johtajan” tuhoutuminen hyvänsä. Työväenluokan taistelu kapitalistiluokkaa ja sen etuja ajavaa valtiota vastaan on astunut Pariisiin Kommuunin ansiosta uuteen vaiheeseen. Päätyköönpä asia tällä kertaa välittömästi miten hyvänsä, niin uusi maailmanhistoriallisen merkityksen omaava lähtökohta on kuitenkin valloitettu.

MARX — F. BOLTELLE

Lontoo, marraskuun 23. pñä 1871

...*Internationale* perustettiin tarkoituksessa korvata sosialistiset ja puolisosialistiset lahkot työväenluokan todellisella taistelujärjestöllä. Alkuperäiset säännöt ja Perustamismanifesti viittaavat heti siihen. Toisaalta *Internationale* ei olisi voinut lujittua, ellei historian kulku olisi jo murskannut lahkolaisuutta. Sosialistisen lahkolaisuuden kehitys ja todellisen työväenliikkeen kehitys ovat aina kääntäen verrannollisia keskenään. Lahkot ovat puolustettavissa (historiallisesti) siihen saakka, kun työväenluokka ei ole vielä kypsytynyt itsenäistä historiallista liikettä varten. Heti kun se saavuttaa sellaisen kypsyyden, kaikki lahkot muuttuvat asiallisesti taantumukseksi. *Internationalen* historiassa on muuten toistunut se sama, mikä ilmenee historiassa kaikkialla. Vanhentunut pyrkii palautumaan ja lujittamaan asemiaan vastasyntyneiden uusien muotojen puitteissa.

Myös *Internationalen* historia on ollut *Pääneuvoston herkeämätöntä taistelua* niitä lahkokuntia ja diletanttien kokeiluja vastaan, jotka pyrkivät saamaan jalansijaa itse *Internationalen* sisällä työväenluokan todellista liikettä vastaan. Tuota taistelua käytiin *kongresseissa* ja vieläkin enemmän *Pääneuvoston* ja eri jaostojen yhteisissä erityisissä neuvottelukokouksissa.

Kun proudehonilaiset (mutuelistit¹) olivat Pariisissa Liiton perustajain joukossa, niin oli luonnollista, että ensimmäisinä vuosina he olivat Pariisissa liikkeen johdossa. Myöhemmin siellä tietysti muodostui heidän vastapainokseen kollektivistisia, positivistisia ja muita ryhmiä.

¹ *Mutuelistit* — siten nimittivät itseään proudehonilaiset, koska he esittivät „keskinäisapu”-tunnuksen („mutuel” — „keskinäinen”). *Toim.*

Saksassa oli lassallelaisten klikki. Olin itse kahden vuoden ajan kirjeenvaihdossa kuulun Schweitzerin kanssa ja todistin hänelle kumoamattomasti, että lassallelainen järjestö on yksinkertaisesti lahkolaisjärjestö ja sellaisena vihamielinen *todellisen* työväenliikkeen organisaatiolle, johon Internationale pyrkii. Mutta hänellä oli omat „perusteensa” olla sitä ymmärtämättä.

Vuoden 1868 lopulla *Internationaleen* liittyi venäläinen Bakunin tarkoituksenaan luoda sen sisälle ja *hänen johtonsa alainen toinen*, „*Sosialistisen demokratian allianssi*” niminen *Internationale*. Bakunin, mies, jolla ei ollut ensinkään teoreettisia tietoja, piti oikeutenaan edustaa tässä erikoisessa järjestössä Internationalen *tieteellistä* propagandaa ja tahtoi tehdä sen tämän *Internationalen sisällä olevan* toisen *Internationalen* erikoisalaksi.

Hänen ohjelmanaan oli kaikkialta pinnallisesti irralleen kiskaistun sekoitus — *luokkien yhdenvertaisuus (!)*, *perintöoikeuden kumoaminen* yhteiskunnallisen liikkeen *lähtökohdiana* (saintsimonilaista pötyä), *ateismi*, joka tuli säätää Internationalen jäsenille *dogmina*, jne. ja tärkeimpänä dogmina oli (*proudhonilaisesti*) *pidättyminen poliittiseen liikkeeseen osallistumisesta*.

Tuo lastensatu sai myötämielisen vastaanoton (ja tietyissä määrin saa osakseen kannatusta vielä nykyisinkin) Italiassa ja Espanjassa, joissa työväenliikkeen reaaliset edellytykset ovat vasta vähän kehittyneitä, ja myös eräiden turhamaisten, kunnianhimoisten ja tyhjen doktrinäärien keskuudessa romaanisessa Sveitsissä ja Belgiassa.

Hra Bakuninille hänen doktriininsa (Proudhonilta, Saint-Simonilta ym. otetuista palasista muodostettu sekasotku) oli ja on toisarvoinen seikka, vain hänen persoonansa ylistämisen keino. Ja joskin hän teoreettisessa suhteessa on nolla, niin juonittelijana hän on omassa elementissään.

Pääneuvosto joutui vuosikausia käymään taistelua tuota salaaliittoa vastaan (joka tietyissä määrin sai kannatusta ranskalaisten proudhonilaisten keskuudessa, erittäinkin *Etelä-Ranskassa*). Lopujen lopuksi Pääneuvosto antoi konferenssin päätöslauselmilla — I, 2. ja 3., IX, XVI ja XVII¹ — kauan valmistellun iskun.

On itsestään selvää, että Pääneuvosto ei ryhdy tukemaan Amerikassa sitä, mitä vastaan se taistelee Euroopassa.

¹ Marxin mainitsemat I Internationalen Lontoon konferenssin (syyskuu 1871) päätökset on tehty seuraavista kysymyksistä: Internationalen lujittamisesta, sentralismin lujittamisesta ja Pääneuvoston johtavan osuuden voimistamisesta; proletariaatin itsenäisen poliittisen puolueen välttämättömydestä sekä poliittisen ja taloudellisen taistelun kiinteän yhteyden välttämättömydestä; bakuninilaisen ryhmäkuntalaisen ryhmittymän hajottamisesta. *Toim.*

Päätöslauselmat I, 2., 3. ja IX antavat nyt New Yorkin komitealle laillisen aseenn, jotta se voi tehdä lopun kaikkinaisesta lahkolaissuudesta ja diletanttiryhmistä ja tarpeen vaatiessa erottaa ne...

...On itsestään selvää, että työväenluokan poliittisen liikkeen lopullisena päämääränä on poliittisen vallan valloittaminen tälle luokalle, mutta sitä varten on tietysti tarpeen työväenluokan ennakkojärjestyminen, joka on saavuttanut tietyn kehitystason ja joka kasvaa työväenluokan taloudellisesta taistelusta.

Mutta toisaalta taas kaikkalainen liike, jossa työväenluokka esiintyy hallitsevia luokkia vastaan *luokkana* ja pyrkii voittamaan ne „painostamalla ulkoa käsin”, on poliittista liikettä. Niinpä esimerkiksi yritys pakottaa lakoilla ym. yksityiset kapitalistit jollain tehtaalla tai jopa jollain tuotantoalallakin lyhentämään työaika on pelkkää taloudellista liikettä; sitävastoin liike, jonka tarkoituksena on pakottaa säättämään *laki* 8-tuntisesta työpäivästä jne., on *poliittista* liikettä. Ja näin muodoin työläisten hajanaisista taloudellisista liikehtimisistä kasvaa kaikkialla *poliittinen* liike, so. *luokan* liike, luokan, joka pyrkii ajamaan etunsa läpi yleisessä muodossa, so. sellaisessa muodossa, joka on velvoittava koko yhteiskunnalle. Joskin nuo liikkeet edellyttävät tiettyä ennakkojärjestymistä, niin toisaalta ne ovat yhtä suuressa määrin myös tuon järjestymisen edistämisen keino.

Siellä, missä työväenluokka ei ole vielä riittävästi kehittänyt järjestöään voidakseen aloittaa ratkaisevan hyökkäyksen kollektiivista valtaa, so. hallitsevien luokkien poliittista valtaa vastaan, siellä työväenluokkaa on joka tapauksessa valmistettava tähän hyökkäykseen harjoittamalla vakinaisesti agitaatiota tuota valtaa vastaan ja asennoitumalla vihamielisesti valtaapitävien luokkien politiikan suhteen. Päinvastaisessa tapauksessa työväenluokka pysyy niiden leikkikaluna, kuten syyskuun vallankumous Ranskassa osoitti ja kuten osoittaa tietyissä määrin se peli, jota hra Gladstone ja kumpp. ovat onnistuneet pelaamaan tähän asti Englannissa.

ENGELS — T. CUNOLLE

Lontoo, tammikuun 24. pñä 1872

...Bakunin, joka vuoteen 1868 asti oli juonitellut Internationaalea vastaan, liittyi sitten siihen kärsittyään tappion Bernin rauhankongressissa¹, ja alkoi heti järjestää *Internationalen sisällä*

¹ Tarkoitetaan porvarillisen Rauhan ja vapauden liiton Bernin kongressia. Bakunin oli vuoden 1868 lokakuuhun saakka eräs tämän Liiton johtajista. *Toim.*

salaliittoja Pääneuvostoa vastaan. Bakuninilla on omalaatuinen teoria, se on proudhonismin ja kommunismin sekoitusta, ja oleellista hänen proudhonismissaan on se, että pääpahana, mikä pitää hävittää, hänen mielestään ei ole pääoma eikä siis myöskään kapitalistien ja palkkatyöläisten välinen luokkavastakohtaisuus, joka on syntynyt yhteiskunnallisen kehityksen tuloksena, vaan *valtio*. Samaan aikaan kun sosialidemokraattiset työläisjoukot samoin kuin mekin ovat sitä mieltä, että valtiovalta ei ole mitään muuta kuin organisaatio, jonka valtaapitävät luokat — maanomistajat ja kapitalistit — ovat luoneet itselleen yhteiskunnallisten erioikeuksiensa puolustamiseksi, Bakunin väittää, että pääoman on luonut *valtio*, että kapitalisti omistaa pääomansa *vain valtion armosta*. Koska siis valtio on pääpaha, niin on ennen kaikkea hävitettävä valtio, ja silloin pääoma lentää itsestään hornan tuuttiin. Me taas sanomme päinvastoin: hävittääkää pääoma — kaikkien tuotannonvälineiden keskittyminen harvojen käsiin, — niin silloin luhistuu itsestään myös valtio. Ero on oleellinen: valtion lakkauttaminen ilman edelläkäypää yhteiskunnallista kumousta on järjettömyys; mutta pääoman hävittäminen — se juuri *onkin* yhteiskunnallinen kumous ja siihen sisältyy koko tuotantotavan uudeksi muuttaminen. Mutta koska Bakuninin mielestä valtio on pääpaha, niin ei saa tehdä mitään, mikä voisi pitää yllä valtion elämää, so. minkään valtion — tasavallan, monarkian jne. — elämää. Siitä — *täydellinen pidättäytyminen kaikesta politiikasta*. Poliittinen teko, erittäinkin vaaleihin osallistuminen, on periaatteen pettämistä. Pitää harjoittaa propagandaa, mustata valtiota, järjestäytyä, ja kun vihdoin on saatu omalle puolelle *kaikki* työläiset, siis enemmistö, silloin loppujen lopuksi hävitetään kaikki-valtionlaitokset, lakkautetaan valtio ja sen paikalle tulee Internationalen organisaatio. Tämän suuremosen teon nimi, jolla lasketaan pohja tuhatvuotiselle valtakunnalle, on *sosiaalinen likvidointi*.

Kaikki tuo kuulostaa tavattoman radikaaliselta ja niin yksinkertaiselta, että sen voi oppia ulkoa viidessä minuutissa, — juuri sen vuoksi tuo bakuninilainen teoria sai nopeasti kannatusta Italiassa ja Espanjassa nuorten asianajajien, tohtorien ja muiden doktrinäärien keskuudessa. Mutta työläisjoukot eivät usko koskaan sitä, etteivät heidän oman maansa yhteiskunnalliset asiat ole samalla myös heidän omia asioitaan, he ovat luonnostaan *poliittisesti aktiivisia* ja loppujen lopuksi he hylkäävät jokaisen, joka kehottaa heitä luopumaan politiikasta. Kun työläisiä neuvotaan pidättäytymään politiikasta kaikenlaisissa tilanteissa, niin siten heitä ajetaan pappien tai porvarillisten tasavaltalaisten syliin.

Koska Internationallea Bakuninin mielestä ei ole luotu poliittista taistelua varten, vaan sitä varten, että se sosiaalisen

likvidoinnin aikana ottaisi heti vanhan valtio-organisaation paikan, sen on lähenneltävä mahdollisimman suuresti bakuninilaista tulevaisuuden yhteiskunnan ihannetta. Siitä yhteiskunnasta puuttuu ennen kaikkea kaikkalainen auktoriteetti, koska auktoriteetti — valtio — on ehdoton paha. (Millä tavalla nuo herrat aikovat saada toimimaan tehtaat ja rautatielaitoksen, ohjata laivaa ilman tahtoa, joka päättää ylimmässä instanssissa, ilman yhtenäistä johtoa, sitä he eivät meille tietenkään sano.) Tulee loppu myös vähemmistön alistumisesta enemmistön valtaan. Jokainen yksilö, jokainen yhteisö on autonominen, mutta miten yhteisö, vaikkei siinä olisi kuin kaksi ihmistä, voisi olla mahdollinen, ellei kumpikin heistä luopuisi jossain suhteessa autonomiastaan,— siitäkkin Bakunin on vaiti.

Niinpä Internationalekin on rakennettava siihen tapaan. Jokainen osasto on autonominen, ja jokainen yksilö on autonominen jokaisen osaston sisällä. Hiiteen *Baselin päätökset*¹, jotka antavat Pääneuvostolle turmiollisen ja sitä itseään demoralisoivan vallan! Tuo valta pitää hävittää, vaikka se olisikin annettu sille *vapaaehtoisesti*,— nimenomaan *siksi*, että se on valtaa!

Sellaisia ovat tuon petkutuksen pääkohdat. Mutta keitä ovat nuo Baselin päätösten tekijät? *Itse hra Bakunin ja kumppanit!*

Kun nuo herrat Baselin kongressissa huomasivat, että he eivät voi toteuttaa suunnitelmaansa — siirtää Pääneuvostoa Geneveen, ts. ottaa sitä omiin käsiinsä,— he alkoivat toimia toisella tavalla. He perustivat Sosialistisen demokratian allianssin, kansainvälisen yhdistyksen suuren Internationalen *sisälle* sillä tekosyllä, jonka Te voitte nykyisin nähdä jälleen bakuninilaisessa italialaisessa lehdistössä, esimerkiksi „Proletario” ja „Gazzettino Rosa” lehdissä: kiihkeitä latinalaisia rotuja varten tarvitaan selvempää ohjelmaa kuin kylmiä ja hitaita pohjoismaalaisia varten. Tämä pieni suunnitelma epäonnistui Pääneuvoston vastarinnan ansiosta, sillä Pääneuvosto ei tietenkään voinut sallia minkään erillisen *kansainvälisen* järjestön olemassaoloa Internationalen *sisällä*. Sittemmin tuo sama suunnitelma on ilmaantunut jälleen eri muodoissa Bakuninin ja hänen kannattajiensa pyrkiessä vaihtamaan Internationalen ohjelman Bakuninin ohjelmaan; toisaalta taas taantumus Jules Favre’ista ja Bismarckista Mazziniin saakka on aina karannut nimenomaan bakuninilaisen tyhjän ja pöyhkeän fraseologian kimppuun, kun on ollut kysymys hyökkäyksistä Internationalea vastaan. Sen vuoksi kävi välttämättömäksi julkaista Mazzinia ja Bakuninia vastaan joulukuun 5. p:n julkilausuma, joka painettiin myös „Gazzettino Rosassa”.

¹ Tarkoitetaan I Internationalen Baselin kongressin (syyskuun 6.—12. p:nä 1869) päätöslauselmia. *Toim.*

Bakuninilaisten ydinryhmänä on muutama kymmen juralaista¹, joiden mukana kulkee yleensä tuskin 200 työläistä; etujoukkona Italiassa ovat nuoret asianajajat, tohtorit ja lehtimiehet, jotka nykyisin esiintyvät kaikkialla Italian työläisten edustajina; erinäisiä heidän tapaisiaan henkilöitä on Barcelonassa ja Madridissa ja yksilöitä siellä täällä Lyonissa ja Brysselissä, eikä heidän joukossaan ole miltei lainkaan työläisiä; täällä on yksi ainoa sellainen, Robin.

Konferenssi², joka kutsuttiin koolle välttämättömyyden pakosta, kun ei voitu kutsua koolle kongressia, oli heille tekosyynä, ja kun Sveitsissä suurin osa siellä asuvista ranskalaisista emigranteista siirtyi heidän puolelleen — siitä syystä, että he (proudhonilaiset) löysivät sieltä paljon yhteistä, ja myös henkilökohtaisista vaikuttimista, — niin he alkoivatkin kampanjan. Internationalessa voidaan tietysti löytää kaikkialla tyytymätön vähemmistö ja tunnustamattomia neroja — niiden varaan laskelmia oli tehtykin, eikä aiheettomasti. Nykyisin heidän sotavoimansa ovat seuraavanlaiset:

1. Bakunin itse — tämän sakin Napoleon.

2. 200 juralaista ja 40—50 ranskalaisten osastojen jäsentä (Genevessä asuvat emigrantit).

3. Brysselissä Hins, „Liberté” lehden toimittaja, joka ei kuitenkaan esiinny *avoimesti* heidän puolesta.

4. Täällä ovat „Vuoden 1871 ranskalaisen osaston” rippeet, osaston, jota me emme ole milloinkaan tunnustaneet ja joka on jo jakaantunut kolmeen keskenään riitelevään osaan; edelleen noin 20 saksalaisesta osastosta ulosheitettyä (siitä syystä ulosheitettyä, että he ehdottivat joukkoeroamista *Internationaalesta*) hra von Schweitzerin tyyppistä lassallelaista, jotka äärimmäisen sentralismin ja lujan järjestön puolustajina ovat hämmästyttävän sopivia anarkistien ja autonomistien liittolaisiksi.

5. Espanjassa on muutamia Bakuninin henkilökohtaisia ystäviä ja kannattajia, joilla on ollut ainakin teoreettisesti suuri vaikutus työläisiin, erittäinkin Barcelonassa. Mutta toisaalta espanjalaiset kiinnittävät suurta huomiota järjestöön, ja sen puuttuminen toisilla pistää heidän silmänsä. Voiko Bakunin odottaa saavansa siellä menestystä, se selviää vasta Espanjan kongressissa huhtikuussa, mutta kun työläiset tulevat olemaan siinä enemmistönä, en ole sen suhteen levoton.

6. Ja lopuksi Italiassa Torinon, Bolognan ja Girgentin osastot, sikäli kuin tiedän, kannattivat kongressin koollekutsumista

¹ — Juran, Sveitsin vuoristoseudun asukkaita. *Toim.*

² Tarkoitetaan I Internationalen Lontoon konferenssia (syyskuun 17.—23. pnä 1871). *Toim.*

ennen määrääikää. Bakuninilainen lehdistö väittää, että heihin on yhtynyt 20 italialaista osastoa, minulle ne ovat tuntemattomia. Joka tapauksessa johto on miltei kaikkialla Bakuninin ystävien ja kannattajien käsissä ja he pitävät kovaa meteliä; mutta luultavasti asiaa tarkemmin tutkittaessa selviää, että heidän puolellaan on vähän väkeä, sillä loppujen lopuksi italialaisten työläisten suuret joukot ovat aina tähän saakka olleet mazzinilaisia ja pysyvät sellaisina niin kauan kuin Internationale tullaan siellä samaistamaan politiikasta pidättymisen kanssa.

Mutta joka tapauksessa Italiassa ovat asiat niin, että bakuninilaiset ovat siellä toistaiseksi Internationalessa tilanteen herroja. Pääneuvosto ei edes aio valittaa sen johdosta; italialaisilla on oikeus tehdä tyhmyyksiä kuinka paljon hyvänsä, ja Pääneuvosto tulee vastustamaan vain käymällä rauhanomaisia väitelyjä. Heillä on myös oikeus kannattaa juralaisten hengessä pidettävän kongressin koollekutsumista, vaikka onkin hyvin kummallista, että osastot, jotka ovat vasta äskettäin yhtyneet Internationaleen eivätkä ole vielä selvillä mistään, asettuvat heti kannattamaan tiettyä puolta tällaisessa kysymyksessä, ja erittäinkin kuulematta ensin *kumpaakin* puolta! Olen jo ilmaissut torinolaisille suoraan mielipiteeni siitä ja teen samoin myös muiden osastojen suhteen, jotka ovat asettuneet samalle kannalle. Sillä jokainen tuollainen ilmoitus suostumisesta on niiden väärin syytösten ja parjausten välillistä hyväksymistä, joita kiertokirjeessä on Pääneuvostoa vastaan, joka muuten julkaisee lähiaikoina oman kiertokirjeensä tästä kysymyksestä. Jos Te voitte *sen ilmaantumiseen saakka* pidättää milanolaisia antamasta samanlaista lausuntoa, niin se vastaa toivomuksiamme.

Koomillisinta on tässä se, että ne samat torinolaiset, jotka asettuivat juralaisten kannalle ja syyttävät siis meitä tässä kysymyksessä auktoritäärisyydestä, vaativat nyt yhtäkkiä Pääneuvostolta, että se esiintyisi painavasti heidän kanssaan kilpailevaa torinolaista „Työväenfederaatiota” vastaan ja lisäksi siten kuin se ei ole vielä milloinkaan tehnyt, nimittäin että se erottaisi Beghellin „Ficcanasosta”, joka ei edes kuulu Internationaleen, jne. Ja kaikki tuo pitäisi tehdä ennen kuin olemme edes kuulleet „Työväenfederaatiota”, ennen kuin olemme kuulleet, mitä se sanoo tästä asiasta.

Viime maanantaina lähetin Teille „Révolution Sociale” lehden, jossa on painettu juralainen kiertokirje, yhden geneveläisen „Égalitén” numeron (valitettavasti minulla ei ole enää ainoatakaan lehden numeroa, jossa on Geneven federaatiokomitean vastaus; tämä komitea edustaa kaksikymmentä kertaa suurempaa työläisjoukkoa kuin juralaiset) ja yhden „Volksstaatin” numeron, josta näette, mitä Saksassa ajatellaan tästä jutusta. Saksin maa-

kunnan edustajakokous — 120 edustajaa 60 paikkakunnalta — asettui *yksimielisesti* Pääneuvoston puolelle.

Belgian kongressi (joulukuun 25.—26. pnä) vaatii sääntöjen tarkistamista, mutta vasta *sääntömääräisessä* kongressissa (syyskuussa). Ranskasta saamme joka päivä hyväksymislausuntoja. On itsestään selvää, että täällä Englannissa nuo vehkeilyt eivät tapaa otollista maaperää. Ja Pääneuvosto ei tietenkään kutsu koolle ylimääräistä kongressia muutamien juonittelevien ja mahtailevien henkilöiden mieliksi. Niin kauan kuin nuo herrat pysyttelevät laillisella pohjalla, Pääneuvosto suo heille mielellään toimintavapauden — tuo mitä kirjavimpien ainesten kokoomus hajoaa pian itsestään; mutta heti kun he tekevät jotain sellaista, mikä on ristiriidassa sääntöjen tai kongressien päätösten kanssa, Pääneuvosto täyttää velvollisuutensa.

Kun muistaa, minkälaisella hetkellä,—juuri silloin, kun Internationale on kaikkialla otettu mitä ankarimman ajojahdin kohteeksi,—tuo väki aloittaa salaliittoilunsa, niin ei voi mitenkään päästä irti ajatuksesta, että kansainvälisen poliisin herrat ovat sotkeutuneet tuohon asiaan. Ja niin se todella onkin. Béziers'ssa geneveläisten bakuninilaisten kirjeenvaihtajana on poliisilaitoksen ylikomissaari. Kaksi huomattavaa bakuninilaista, Albert Richard Lyonista ja Blanc, olivat täällä ja sanoivat erälle työläiselle, lyonilaiselle Schollille, jonka puoleen he kääntyivät, että ainoa keino kukistaa Thiers on palauttaa valtaistuimelle Bonaparte ja siksi he matkustelevat *bonapartelaisten varoilla* harjoittaakseen emigranttien keskuudessa *propagandaa bonapartelaisen restauraation hyväksi!* Tästä näkyy, mitä nuo herrat sanovat politiikasta pidättymiseksi! Berliinissä Bismarckin kannattama „Neuer Social-Demokrat” laulaa samaa laulua. Missä määrin tuohon juttuun on sekaantunut Venäjän poliisi, sen kysymyksen jätän toistaiseksi avoimeksi, mutta Bakunin oli sotkeutunut pahasti Netšajevin juttuun (hän tosin kieltää sen, mutta meillä on täällä alkuperäisiä venäläisiä selostuksia, ja kun Marx ja minä ymmärrämme venäjää, niin hän ei voi pettää meitä). Netšajev on joko venäläinen provokaattori-agentti tai ainakin toimi kuin agentti; sitä paitsi Bakuninin venäläisten ystävien keskuudessa on kaikenlaisia epäilyttäviä henkilöitä.

Olen erittäin pahoillani, kun menetitte toimenne, kirjoitin Teille vartavasten, että karttaisitte kaikkea, mikä voi siihen johtaa. Teidän oleskelunne Milanossa on Internationaalelle paljon tärkeämpää kuin se vähäinen efekti, mikä voidaan saada aikaan *julkisella esiintymisellä*: toimimalla salaisesti voidaan myöskin tehdä paljon jne. Jos voin auttaa Teitä käännöstyöasioissa, niin teen sen hyvin mielelläni. Sanokaa vain, *mistä* kielistä ja *mille* kielille voitte kääntää ja *miten* voin olla Teille avuksi.

Poliisikoirat kaappasivat siis minunkin valokuvani. Lähетен Teille toisen ja pyydän lähettämään minulle kaksi Teidän valokuvaanne: toinen sitä varten, että saisin neiti Marxin luovuttamaan yhden isänsä valokuvista Teille (vain hänellä on vielä muutamia hyviä).

Vieläkin kerran pyydän Teitä olemaan varovainen *kaikkien* Bakuninin kanssa yhteydessä olevien henkilöiden suhteen. Kaikille lahkoille on erikoista se, että niiden jäsenet pitävät lujasti kiinni toisistaan ja juonittelevat. *Jokainen tiedotuksenne* — siitä voitte olla varma — saatetaan heti Bakuninin tietoon. Eräänä hänen periaatteellisena vakaumuksenaan on, että sanansa pitäminen ja muut sentapaiset asiat eivät ole mitään muuta kuin porvarillisia ennakkoluuloja, joita todellisen vallankumouksellisen on asian eduksi aina hyljeksittävä. Venäjällä hän puhuu siitä avoimesti, Länsi-Euroopassa se on — salainen oppi.

Kirjoittakaa minulle *mahdollisimman pian*. Jos meidän onnistuisi aikaansaada se, ettei Milanon osasto osallistuisi italialaisten osastojen yhteiseen kuoroon, niin se olisi erittäin hyvä...

ENGELS — A. BEBELILLE

Lontoo, kesäkuun 20. pnä 1873

Vastaan ensiksi Teidän kirjeeseen, sillä Liebknechtin kirje on vielä Marxilla eikä hän voi nyt ryhtyä sitä etsimään.

Ei se ollut Hepner, vaan Komitean allekirjoittama Yorkin kirje Hepnerille, mikä sai meidät täällä pelkäämään, että puoluejohto — joka onnettomuudeksi on läpeensä lassallelainen — käyttää hyväksi Teidän vankeuttanne muuttaakseen „Volsstaatin” joksikin „rehellisen”, „Neuer Social-Demokratin” tapaiseksi. York tunnusti suoraan noiden suunnitelmien olemassaolon, ja kun Komitea otti itselleen oikeuden nimittää ja erottaa toimittajia, niin vaara oli epäilemättä riittävän suuri. Edessäollut Hepnerin karkotus lujitti noita suunnitelmia vieläkin enemmän. Tällaisessa tilanteessa meidän piti tietää aivan tarkalleen, miten asia oli; siitä johtui tämä kirjeenvaihto...

...Mitä tulee puolueen suhtautumiseen lassallelaisuuteen, niin Te tietysti voisitte päättää parhaiten, mitä taktiikkaa eri tapauksissa on käytettävä. Mutta tulee ottaa huomioon myös seuraava. Kun joutuu, kuten Te, jossain määrin kilpailemaan Saksan yleisen työväenyhdistyksen kanssa, niin voi helposti käydä niin, että kiinnittää liiaksi huomiota kilpailijaan ja tottuu kaikissa asioissa ajattelemaan ennen kaikkea sitä. Mutta Saksan yleinen työväenyhdistyshän ja sosialidemokraattinen työväenpuolue ovat yhä vieläkin vain mitättömänä vähemmistönä Saksan työväenluokassa. Meidän monivuotisen kokemuksen vahvis-

taman mielipiteemme mukaan taas oikeaa taktiikkaa propagandassa ei ole se, että vastustajalta voitetaan milloin siellä, milloin täällä yksilöitä tai järjestön jäsenryhmiä, vaan se, että vaikutetaan niihin laajoihin joukkoihin, jotka eivät vielä osallistu liikkeeseen. Yksi veres mies, jonka olemme itse nostaneet koskettomasta maaperästä, on arvokkaampi kuin kymmenen lassallelaista loikkaria, jotka aina tuovat mukanaan puolueeseen virheellisten katsomustensa aineksia. Kun voitaisiin saada vain joukot ilman niiden *paikallisia johtajia*, niin se menisi vielä mukiin. Mutta valitettavasti joudutaan aina ottamaan kaupapäällisiksi kosolti tuollaisia johtajia, joita sitovat heidän aikaisemmat julkiset esiintymisensä, elleivät aikaisemmat katsomuksensakin, ja jotka haluavat hinnalla millä hyvänsä näyttää, etteivät he ole luopuneet periaatteistaan, vaan että päinvastoin juuri sosialidemokraattinen työväenpuolue saarnaa *todellista* lassallelaisuutta. Juuri sellainen onnettomuus tapahtui Eisenachissa¹ — siihen aikaan se oli ehkä kiertämätön onnettomuus, — mutta puoluetta nuo ainekset ehdottomasti vahingoittivat, ja on vielä kyseenalaista, eikö puolue olisi nykyisin ainakin yhtä voimakas ilman niitäkin, jotka siihen silloin liittyivät. Joka tapauksessa se olisi mielestäni vahingoksi, jos nuo ainekset saisivat täyden-
nystä.

Ei saa antaa „yhdistämis”-huutojen hämmentää itseään. Juuri ne, jotka pitävät eniten ääntä tuosta tunnuksesta, ovatkin pahimpia riitapukareita: sellaisia ovat sveitsiläisen Juran nykyiset bakuninilaiset, kaikkien hajaannusten alkuunpanijat, jotka eivät pidä mistään niin kovaa ääntä kuin yhdistymisestä. Nuo yhdistämisfanaatikot ovat joko lyhytnäköisiä ihmisiä, jotka haluavat yhdistää kaikki ja kaiken yhdeksi sekasotkuksi, jonka ei tarvitse muuta kuin vain vähän seisoa, kun erilaiset yhteiseen kattilaan heitettyt ainekset joutuvat keskenään vieläkin kärkevämpään ristiriitaan (teillä Saksassa ovat siitä erinomaisena esimerkkinä ne herrat, jotka saarnaavat työläisten ja pikkuporvarien sovittamista); tai he ovat ihmisiä, jotka haluavat tietämättään (kuten esimerkiksi Mülberger) tai tietoisesti vääristellä liikettä. Juuri sen vuoksi pinttyneet lahkolaiset ja pahimmat rettelöitsijät ja hylkiöt pitävät tiettyinä hetkinä yhdistymisestä suurempaa ääntä kuin kutkaan muut. Kukaan ei ole elämämme aikana tuottanut meille suurempia ikävyyksiä ja juonitellut meitä vastaan enemmän kuin nuo kirkuvat yhdistymisen saarnaajat.

Jokainen puoluejohto pyrkii tietysti saamaan menestystä, ja se on oikein hyvä. Mutta on tilanteita, jolloin pitää olla miehuullisuutta uhrata *viipymätön* menestys tärkeämpien asioiden

¹ Engels tarkoittaa Eisenachin edustajakokousta (v. 1869), jossa Saksan sosialidemokraattinen työväenpuolue muodostui. *Toim.*

hyväksi. Varsinkaan sellainen puolue kuin meidän puolueemme, jonka lopullinen menestys on ehdottomasti turvattu ja joka on meidän aikanamme ja meidän nähtemme kasvanut niin valtavasti, ei lainkaan kaipaa aina ja ehdottomasti viiptymätöntä menestystä. Katsokaa esimerkiksi Internationalea. Kommuunin jälkeen sillä oli valtavaa menestystä. Suunniltaan säikähtäneet porvarit pitivät sitä kaikkivoipana. Itse Internationalen omat joukot luulivat, että niin tulee jatkumaan aina. Me tiesimme varsin hyvin, että täyteen puhalletun rakon *piti* haljeta. Internationale oli imeytynyt kiinni kaikenlaista roskaväkeä. Siinä olleet lahkolaiset tulivat röyhkeiksi, väärinkäyttivät Internationaleen kuuluvaisuuttaan ja luulivat, että heille ovat sallittuja suurimmatkin tyhmyydet ja halpamaisuudet. Me emme sitä sietäneet. Tietäen mainiosti, että tuon rakon täytyy jolloinkin haljeta, me emme pyrkinneet lykkäämään katastrofia, vaan pyrimme johtamaan Internationalen siitä pois puhtaana ja väärentämättömänä. Haagissa rakko halkesi, ja Te tiedätte, että suurin osa kongressin¹ osanottajista matkusti kotiinsa tuntien pahasti pettyneensä. Melkein jokainenhan näistä pettyneistä ihmisistä, jotka olivat kuvitelleet löytävänsä Internationalessa yleisen veljeyden ja sovinnon ihanteen, olivat käyneet kotonaan vieläkin ankarampaa tappelua kuin se, mikä syntyi Haagissa! Nyt lahkolaishenkiset rettelöitsijät saarnaavat sovinnollisuutta ja huutavat, että me olemme riitaisia ihmisiä, diktaattoreja! Mutta jos olisimme esiintyneet Haagissa sovittelvasti, jos olisimme hämänneet kiertämättömäksi käyneen jakautumisen, niin minkälaisia olisivat olleet seuraukset? Lahkolaiset, ts. bakuninilaiset, olisivat saaneet käytettäväkseen liiemmän vuoden tehdäkseen Internationalen nimissä vieläkin suurempia tyhmyyksiä ja ilkeyksiä, ja kehityneimpien maiden työläiset olisivat kääntäneet inhoten selkänsä; rakko ei olisi haljennut nyt, vaan se olisi vähitellen kutistunut kokoon neulanpistojen vahingoittamana, ja seuraava kongressi, jossa kriisin kuitenkin olisi pitänyt puhjeta, olisi muuttunut mitä säädyttömimpäin ja skandaalimaisimpain persoonallisten riitojen areenaksi, koska *periaate* olisi uhrattu jo Haagissa! Silloin Internationale olisi todellakin tuhoutunut, sen olisi tuhonnut „yhtenäisyys”! Mutta me sen sijaan suoriuduimme mädistä aineksista kunnialla (viimeisessä, ratkaisevassa istunnossa läsnä olleet Kommuunin jäsenet sanovat, ettei mikään Kommuunin istunto ollut tehnyt heihin niin voimakasta vaikutusta kuin tämä oikeudenkäynti Euroopan proletariaatin kavaltajia vastaan); olemme antaneet heidän valehdella, parjata ja juonitella par-

¹ Tarkoitetaan I Internationalen Haagin kongressia, joka pidettiin syyskuun 1.—7. pnä 1872. *Toim.*

haansa mukaan kymmenen kuukautta, mutta mihin se on joh-
tanut? Nuo Internationalen valtavan enemmistön näennäiset
edustajat ilmoittavat nyt itse, etteivät he rohkene tulla seuraavaan
kongressiin (yksityiskohtaisemmin kirjoituksessa, joka
lähetetään tässä oheisena „Volksstaatille”). Ja jos joutui-
simme kertaamaan tekemme, niin menettelisimme ylipäänsä
samalla tavalla; taktilliset virheet ovat tietenkin aina mah-
dollisia.

Joka tapauksessa olen varma siitä, että parhaat ainekset
lassallelaisten joukosta tulevat itse aikaa myöten luoksenne, ja
siksi ei olisi järkevää korjata hedelmää ennen kuin se on kypsyy-
nyt, kuten valeyhdistäjät tahtovat tehdä.

Muuten jo Hegel-vanhus sanoi: puolue todistaa elinvoimai-
suutensa sillä, että se ei pelkää *kahtiajakautumista* ja kestää
tuon jakautumisen. Proletariaatin liike käy väistämättä erilai-
sten kehitysasteiden kautta; jokaisella asteella osa ihmisistä juut-
tuu eikä mene etemmäksi. Juuri tämä vain selittääkin sen, miksi
„proletariaatin solidaarisuus” toteutuu käytännössä kaikkialla
erilaisina puolueyhmittyminä, jotka taistelevat keskenään elä-
mästä ja kuolemasta samalla tavalla kuin kristilliset lahkot mitä
julmimpien vainojen aikana Rooman valtakunnassa.

Teidän ei pidä unohtaa myöskään sitä, että joskin „Neuer
Social-Demokratilla” on enemmän tilaajia kuin „Volksstaatilla”,
niin se johtuu siitä, että jokaiselle *lahkokunnalle* on ehdottomasti
ominaista fanatismi, ja tuon fanatismiin ansiosta — erittäinkin
siellä, missä lahkokunta on uusi (kuten esimerkiksi Saksan
yleinen työväenyhdistys Schleswig-Holsteinissa) — se saavuttaa
paljon suurempaa hetikohtaista menestystä kuin puolue, joka
ilman mitään lahkolaisia kummallisuuksia edustaa mutkatto-
masti todellista liikettä. Mutta fanatismi on sen sijaan lyhyt-
ikäistä.

Lopetan, posti lähtee. Kiireessä vielä eräästä asiasta: Marx
ei voi ryhtyä käsiksi Lassalleen ennen kuin lopettaa ranskalaisen
käännöksen¹ (suunnilleen heinäkuun lopussa), sitä paitsi hän
tarvitsee ehdottomasti lepoa, sillä hän on kovin rasittunut...

ENGELS — F. A. SORGELLE

Lontoo, syyskuun 12.—17. pnä 1874

...Sinun eroamiseesi päättyi lopullisesti *vanhan* Internatio-
nalen olemassaolo. Ja se on hyvä. Se kuului toisen keisarikun-
nan kauteen, jolloin koko Euroopassa vallinnut sorto pakotti

¹ Kysymys on „Pääoman” I osan kääntämisestä ranskan kielelle. *Toim.*

työväenliikkeen, joka oli jälleen vasta elpymässä, olemaan yhteistä ja pidättymään kaikesta sisäisestä polemiikista. Se oli sellainen ajankohta, jolloin proletariaatin yleiset kosmopoliittiset edut olivat etusijalla ja jolloin Saksa, Espanja, Italia ja Tanska olivat vasta yhtyneet liikkeeseen tai olivat vasta yhtymässä siihen. Liikkeen teoreettinen luonne oli v. 1864 koko Euroopassa, nimittäin joukkojen keskuudessa, vielä hyvin epäselvä, saksalaista kommunismia ei työväenpuolueena vielä ollut, proudhonilaisuus oli vielä liian heikko voidakseen ajaa keppihevosestaan ja Bakuninin uutta sekasotkua ei ollut vielä edes hänen omassa päässään; jopa Englannin trade unionien johtajatkin katsoivat mahdolliseksi yhtyä liikkeeseen sen ohjelman pohjalla, joka oli esitetty sääntöjen johdannossa. Ensimmäisen suuren menestyksen piti hajottaa tuo kaikkien puolueyhmiin naiivi kumppanuus. Sellaisena menestyksenä oli Kommuuni, joka oli epäilemättä Internationalen hengen luomus, vaikka Internationale ei ollut pannut tikkua ristiin sen synnyttämiseksi; siksi Internationale oli tietystä mielessä täydellä syyllä vastuussa Kommuunista. Kun Internationalesta tuli Euroopassa Kommuunin ansiosta moraalinen voima, silloin alkoi heti rettelöinti. Jokainen suunta halusi käyttää tuota menestystä omaksi edukseen. Alkoi hajaannus, joka oli kiertämätön. Niiden henkilöiden kasvavan voiman kadehtiminen, jotka olivat todella valmiit jatkamaan toimintaa entisen laajan ohjelman pohjalla, kateus saksalaisia kommunisteja kohtaan, sysäsi belgialaiset proudhonilaiset bakuninilaisten seikkailijoiden syyliin. Haagin kongressi oli tosiasiallisesti loppu, ja kummallekin puolueelle. Amerikka oli ainoa maa, jossa Internationalen nimessä voitiin vielä tehdä jotain, ja siksi terve vaisto neuvoikin siirtämään ylimmän johdon sinne. Mutta nyt sen arvovalta on sielläkin käytetty loppuun, ja kaikki enemmän yritykset herättää se uudelleen henkiin olisivat typeriä ja turhaa voimain tuhlaamista. Kymmenen vuoden ajan Internationale oli hallinnut Euroopan historian yhtä puolta — nimittäin sitä puolta, jossa piilee tulevaisuus, ja se voi ylpeydellä silmällä työtään. Mutta entisessä muodossaan se on aikansa elänyt. Sitä varten, jotta voitaisiin muodostaa entisenlainen uusi Internationale, kaikkien maiden kaikkien proletaristen puolueiden liitto, sitä varten olisi tarpeen sellainen yleinen työväenliikkeen tukahduttaminen kuin vuosina 1849—1864. Mutta sitä varten proletaarinen maailma on nykyisin liian suuri, liian laaja. Arvelen, että seuraava Internationale — sen jälkeen kun Marxin teokset ovat muutamia vuosia vaikuttaneet — tulee olemaan puhtaasti kommunistinen ja julistaa nimenomaan meidän periaatteitamme...

MARX ja ENGELS — A. BEBELILLE,
W. LIEBKNECHTILLE, W. BRACKELLE ym.

(„Kiertokirje”)

Lontoo, syyskuun 17.—18. pñä 1879

...Zürichin kolmikön manifesti.

Tähän aikaan saatiin höchbergilainen „Jahrbuch”, jossa oli artikkeli: „Retrospektiivinen katsaus Saksan sosialistiseen liikkeeseen”¹. Tämä artikkeli, kuten Höchberg itse minulle tiedotti, on nimenomaan Zürichin toimikunnan kolmen jäsenen kirjoittama ja on siis näiden herrojen autenttista edelläkäyneen liikkeen arvostelua ja siis myös uuden lehden autenttinen ohjelma, koska nämä miehet määräävät lehden suunnan.

Heti alussa saamme lukea:

„Se liike, jolla Lassallen mielestä oli valtava poliittinen merkitys ja johon hän ei kutsunut ainoastaan työläisiä, vaan myös kaikkia rehellisiä demokraatteja, liike, jonka johdossa piti kulkea tieteen riippumattomien edustajien ja kaikkien niiden, joita elähdyttää todellinen ihmisrakkaus, pirstoutui Johann Baptist Schweitzerin johtamana ja muuttui teollisuustyöläisten yksipuoliseksi taisteluksi omien etujensa puolesta”.

En ryhdy käsittelemään kysymystä, vastaako tuo todellisuutta ja missä määrin. Schweitzeriä moititaan tässä siitä, että hän mataloitti lassallelaisuuden, jota tässä pidetään porvarillis-demokraattisena filantrooppisena liikkeenä, teollisuustyöläisten omien etujensa puolesta käymänä yksipuolisena taisteluna; todellisuudessa hän kuitenkin *syvensi* liikettä teollisuustyöläisten luokkataisteluna porvaristoa vastaan. Edelleen häntä, Schweitzeriä, moititaan siitä, että hän „sysäsi porvarilliset demokraatit syrjään”. Mutta onko porvarillisten demokraattien paikka sosialidemokraattisessa puolueessa? Jos porvarilliset demokraatit ovat „rehellisiä ihmisiä”, niin heillä ei voi olla haluakaan liittyä puolueen riveihin, mutta jos he kuitenkin siihen pyrkivät, niin vain rakentaakseen riitaa.

Lassallelainen puolue „katsoi parhaimmaksi esiintyä *mitä yksipuolisimmin työväenpuolueena*”. Näin kirjoittavat herrat ovat sen puolueen jäseniä, joka esiintyy mitä yksipuolisimmin työväenpuolueena, ja heillä on siinä nykyisin virallisia toimipaikkoja hallussaan. Nämä ovat ehdottomasti yhteensopimattomia seikkoja. Jos he ajattelevat samoin kuin kirjoittavat, niin

¹ Höchbergin, Bernsteinin ja Schrammin kirjoittama artikkeli, joka julkaistiin sosialireformistisessa aikakauslehdessä „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik” („Sosiaalitieteen ja -politiikan vuosikirja”). Toim.

heidän on erottava puolueesta tai ainakin luovuttava hallussaan olevista toimipaikoista. Jos he eivät sitä tee, niin siten he tunnustavat, että aikovat käyttää virka-asemaansa taistellakseen puolueen proletaarista luonnetta vastaan. Näin muodoin puolue itse kavaltaa itsensä jättäessään heidät virallisille toimipaikoille.

Näiden herrojen mielestä sosialidemokraattisen puolueen *ei* siis pidä olla yksipuolinen työväenpuolue, vaan „kaikkien niiden” kaikinpuolinen puolue, „joita elähdyttää todellinen ihmisrakkaus”. Todistaakseen sen puolueen on ennen kaikkea hylättävä karkeat proletaariset intohimot ja sivistyneiden ja filantrooppisten porvarien johdolla „hankittava hyvä maku” ja „omaksuttava hieno käytös” (s. 85). Silloin eräiden johtajien „sopimattomien käytöstapojen” tilalle tulevat huolitellut „porvarilliset käytöstavat” (ikään kuin niiden suhteen, joita tässä tarkoitetaan, ulkonaisesti sopimattomat käytöstavat eivät olisi kaikkein vähäpätöisin siitä, mistä heitä voidaan moittia!). Silloin ilmaantuu heti myös „*monilukuisia kannattajia sivistyneiden ja omistavien luokkien keskuudesta*. Nimenomaan *heidät* on saatava puolellemme... jotta agitaatio antaisi *tuntuvia tuloksia*”. Saksalainen sosialismi „antoi liian suuren merkityksen *joukkojen* valloittamiselle ja samalla löi laimin tarmokkaan (!) propagandan yhteiskunnan niin sanottujen ylempien kerrosten keskuudessa”. Sillä „puolueella ei vieläkään ole riittävästi sellaisia henkilöitä, jotka kykenisivät edustamaan sitä valtiopäivillä”. Mutta „on toivottavaa ja välttämätöntäkin uskoa valtuuskirjoja sellaisille henkilöille, joilla on aikaa ja mahdollisuuksia tutkia perusteellisesti kyseiset ongelmat. Tavallisella työmiehellä ja pienkäsityöläisellä... on siihen riittävästi vapaa-aikaa vain harvoissa poikkeustapauksissa”. Siis — valitkaa porvareita!

Lyhyesti sanoen: työväenluokka ei kykene omin voiminsa saavuttamaan vapautustaan. Sitä varten sen on alistuttava „sivistyneiden ja omistavien” porvarien johtoon, koska vain heillä „on aikaa ja mahdollisuuksia” tutkia, mikä voi tuottaa työläisille hyötyä. Ja toiseksi, millään muotoa ei saa taistella porvaristoa vastaan, — se pitää *saada puolellemme* tarmokkaalla propagandalla.

Mutta jos aiomme voittaa puolellemme yhteiskunnan ylemmät kerrokset tai edes näiden kerrosten meille myötämieliset ainekset, niin emme saa missään tapauksessa pelästyttää niitä. Ja niinpä zürichiläinen kolmikko luulee tehneensä sangen rauhoittavan havainnon:

„Juuri nyt, sosialistilain painamana, puolue osoittaa, että se *ei aio* lähteä kulkemaan väkivaltaisen, verisen vallankumouksen tietä, vaan että se on päinvastoin päättänyt... astua laillisuuden, so. *reformien* tielle”. Siis jos 500—600 tuhatta sosialidemokraattista valitsijaa ($\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{8}$ valitsijain yleisestä määrästä), jotka sitä paitsi ovat hajallaan ympäri maata, ovat niin järkeviä, ettei-

vät puske päätään seinään eivätkä yritä yksi kymmentä vastaan suorittaa „veristä vallankumousta”, niin se merkitsee, että he *lupaavat* kerta kaikkiaan olla käyttämättä hyväkseen mitään ulkopoliitiikan alalle kuuluvaa suurtaapahtumaa, sen aiheuttamaa äkillistä vallankumouksellista nousua ja vieläpä itse kansan *voittoakin*, joka on saavutettu tällä pohjalla syntyneessä yhteenotossa! Jos Berliini joskus vielä ilmaisee sellaista sivistymättömyyttä, että järjestää maaliskuun 18. päivän¹, niin sosialidemokraattien, sen sijaan että he „kaikenlaisen barrikadeille syöksyvän roskejoukon” (s. 88) tapaan osallistuisivat taisteluun, tulee „astua laillisuuden tielle”, taltuttaa kapina, korjata pois katusulut ja tarpeen tullen marssia yhtä jalkaa uljaiden sotajoukkojen kanssa yksipuolisia, raakoja ja sivistymättömiä joukkoja vastaan. Jos herrat kirjoittajat alkavat väittää, etteivät he halunneet sanoa sitä, niin mitä he sitten halusivat sanoa?

Mutta se on vasta alku.

„Mitä rauhallisemmin, objektiivisemmin ja arvokkaammin puolue esiintyy arvostellessaan vallitsevia oloja ja esittäessään ehdotuksia niiden muuttamisesta, sitä vähemmän tulee olemaan mahdollisuuksia toistaa se nykyisin (sosialistilain säätämisen yhteydessä) onnistunut šakkisiirto, jonka avulla tietoinen taantumus on pahasti säikäyttänyt punaisen aaveen pelästyttämän porvariston” (s. 88).

Jotta porvaristolle ei jäisi jälkeäkään pelontunteesta, sille on todistettava selvästi ja havainnollisesti, että punainen aave on todellakin vain aave ja ettei sitä todellisuudessa ole olemassa. Mutta missä sitten on punaisen aaveen salaisuus, ellei juuri siinä, että porvaristo pelkää porvariston ja proletariaatin välistä kiertämätöntä, elämästä ja kuolemasta käytävää taistelua, pelkää nykyajan luokkataistelun kiertämätöntä loppuratkaisua? Lopettakaamme luokkataistelu, niin porvaristo ja „kaikki riippumattomat ihmiset” „eivät pelkää kulkea käsi kädessä proletaarien kanssa”. Mutta petkutetuiksi siinä tulevat nimenomaan proletaarit.

Todistakoon siis puolue nöyryydellään ja sävyisällä menettelyllään, että se on kerta kaikkiaan kieltäytynyt „järjettömyyksistä ja ekseesseistä”, jotka ovat antaneet aihetta sosialistilain säätämiseen. Jos se vapaaehtoisesti lupaa olla ylittämättä tämän lain puitteita, niin Bismarck ja porvaristo ovat tietysti niin suopeita, että kumoavat tämän lain, joka käy silloin tarpeettomaksi!

„Ymmärrettäköön meitä oikein”, me emme halua „kieltäytyä puolueestamme ja ohjelmastamme, mutta arvelemme, että meille riittää työtä pitkäksi ajaksi, jos käytämme koko voimamme, kaiken tarmomme tiettyjen ja täysin reaalisten päämäärien

¹ Tarkoitetaan Berliinissä maaliskuun 18.—19. p:nä käytyjä vallankumouksellisia barrikaditaisteluita. *Toim.*

saavuttamiseen, jotka on ehdottomasti saavutettava ennen kuin voidaan ajatella kaukaisempien tehtävien toteuttamista". Silloin meihin alkavat liittyä joukoittain porvarit, pikkuporvarit ja työläiset, joita „nykyisin säilyttävät... liian pitkälle menevät vaatimukset”.

Ohjelmasta ei pidä *kieltäytyä*; pitää vain *lykätä* sen toteuttamista... epämääräiseksi ajaksi. Ohjelma hyväksytään, mutta asiallisesti ei itseä varten, ei sitä varten, että pidettäisiin sitä ohjeena koko elämän ajan, vaan ainoastaan sitä varten, että se testamentataan lapsille ja lastenlapsille. Toistaiseksi „koko voima ja kaikki tarmo” käytetään kaikenlaisiin tyhjämpäväisyyksiin ja kapitalistisen järjestelmän viheliäiseen paikkailemiseen, jotta näyttäisi siltä, että jotain kuitenkin tehdään, ja jotta samaan aikaan oltaisiin pelästyttämättä porvaristoa. Eikö „kommunisti” Miquelin käyttäytyminen ole monta kertaa parempaa, kun hän, ollen lujasti vakuuttunut siitä, että muutaman sadan vuoden kuluttua kapitalistisen yhteiskunnan romahdus on kiertämätön, keinottelee tällä perusteella kiihkeästi, edesauttaa voimiensa mukaan vuoden 1873 romahdusta¹ ja siten *todella* tekee jotain olemassaolevan järjestelmän haaksirikon valmistelemiseksi.

Toisena hyvän käytöstävän rikkomisena olivat „liioitellut hyökkäykset gründereiden kimppuun”, jotka olivat nähkääs vain „aikansa lapsia”; siksi „olisi parempi... olla haukkumatta Strousbergia ja muita hänen tapaisiaan miehiä”. Valitettavasti kaikki ihmiset ovat vain „aikansa lapsia”, ja jos se on riittävä puolustus, niin on lopetettava hyökkäilyt kerrassaan kaikkia vastaan ja meidän on luovuttava kaikesta polemiikista, kaikesta taistelusta; meidän pitää ottaa rauhallisina vastaan potkuja vastustajiltamme, sillä me, järkipatit, tiedämme, että nuo vastustajat ovat vain „aikansa lapsia” eivätkä voi menetellä toisin kuin menettelevät. Sen sijaan että maksaisimme potkut satakertaisesti takaisin, meidän on päinvastoin säällittävä noita poloisia.

Aivan samoin myös esiintymisestäämme Kommuunin puolesta oli se huono seuraus, että se „sysäsi luotamme monia suosijoitamme ja yleensä voimisti *porvariston vihaa* meitä kohtaan”. Ja edelleen, puolue „ei ole aivan syytön lokakuun lain² säätämiseen, sillä se kiihotti aivan tarpeettomasti *porvariston vihaa*”.

Sellainen on kolmen zürichiläisen sensorin ohjelma. Se ei jätä pienintäkään sijaa väärinkäsityksille, erityisesti meillä, jotka tunnemme jo vuodesta 1848 saakka tuollaiset puheet. Edessämme

¹ Vuoden 1873 romahdukseen päättyi niin sanotun „gründeriläisyyden” kausi, hillittömän keinottelun ja pörssipelin kausi, joka alkoi vuosien 1870—1871 ranskalais-preussilaisen sodan jälkeen. *Toim.*

² Tarkoitetaan sosialistilakia, jonka Bismarck sääti lokakuussa 1878. *Toim.*

on pikkuporvariston edustajia, jotka sanovat kauhuissaan, että yhteiskunnassa omaamansa vallankumouksellisen aseman kiihottamana proletariaatti saattaa „mennä liian pitkälle”. Jyrkän poliittisen opposition asemesta — yleinen sovittelu; hallitusta ja porvaristoa vastaan käytävän taistelun asemesta — yritys taivutella niitä, saada ne omalle puolelle; ylhäältä käsin harjoitetun jahtauksen rajun vastustamisen asemesta — sävyisiä nöyryyksiä ja rangaistuksen tunnustaminen ansaituksi. Kaikki historiallisesti kiertämättömät selkkaukset selitetään väärinkäsityksiksi, ja kaikesta väittelystä tehdään loppu julistamalla, että asiallisesti välillämme ei ole mitään erimielisyyksiä. Miehet, jotka vuonna 1848 esiintyivät porvarillisina demokraatteina, voivat nykyisin yhtä suurella menestyksellä nimittää itseään sosialidemokraateiksi: niin kuin edellisille demokraattinen tasavalta, samoin myös jälkimmäisille kapitalistisen järjestelmän luhistuminen on kaukaisen tulevaisuuden asia, jolla ei ole kerrassaan mitään merkitystä nykyajan poliittiselle käytännölle; sen vuoksi voidaan sovitella, harjoittaa luokkasovintopolitiikkaa ja filantropiaa niin paljon kuin sydän haluaa. Aivan samoin on asia proletariaatin ja porvariston välisen luokkataistelun suhteen. Paperilla tuo taistelu tunnustetaan, sillä sen kieltäminen on jo suorastaan mahdotonta, mutta käytännössä sitä hämätään, peitellään ja heikennetään. Sosialidemokraattisen puolueen *ei pidä* olla työväenluokan puolue, sen ei pidä herättää itseään kohtaan porvariston eikä yleensä kenenkään vihaa, sen pitää ennen kaikkea harjoittaa tarmokasta propagandaa porvariston keskuudessa; sen sijaan että asettaisi etutilalle pitkälle meneviä, porvaristoa säikäyttäviä päämääriä, jotka ovat meidän sukupolvellemme kuitenkin saavuttamattomia, puolue ponnistakoon mieluummin kaikki voimansa ja kaiken tarmonsa niiden pikkuporvarillisten paikkausreformien toteuttamiseksi, jotka lujittavat vanhaa yhteiskuntajärjestelmää ja siten ehkä muuttavat lopullisen katastrofin asteittaiseksi, osa osalta tapahtuvaksi ja mikäli mahdollista rauhalliseksi uudistamisprosessiksi. He ovat niitä samoja miehiä, jotka ehtymättömän toime-
liaisuuden varjolla eivät itse tee mitään ja sen lisäksi yrittävät estää kaiken muun paitsi jaarittelun; niitä samoja miehiä, jotka vuosina 1848 ja 1849 pelkäämällä kaikkia esiintymisiä jarruttivat liikettä joka askeleella ja loppujen lopuksi veivät sen tappioon ja jotka eivät milloinkaan näe taantumusta ja ovat sangen ihmeissään, kun ovat joutuneet umpikujaan, jossa sekä vastarinta että pakeneminen ovat mahdottomia. He ovat niitä samoja miehiä, jotka haluavat ahtaa historian poroporvarillisen näköpiirinsä puitteisiin, mutta joista historia ei milloinkaan piittaa, vaan kulkee omaa tietään.

Mitä heidän sosialistisiin vakaumuksiinsa tulee, niin niitä on jo arvosteltu riittävästi „Kommunistisen puolueen manifestissa”.

luvussa „Saksalainen eli „todellinen” sosialismi”¹. Siellä, missä luokkataistelu työnnetään syrjään epämieluisena ja „karkeana”, jää sosialismin perustaksi vain „todellinen ihmisrakkautta” ja tyhjä fraasi „oikeudenmukaisuudesta”.

Itse kehityskulusta johtuu se kiertämätön ilmiö, että taistelevaan proletariaattiin liittyy yksilöitä tähän saakka vallassa olleesta luokasta ja ne tuovat siihen valistuksen aineksia. Siitä olemme puhuneet selvästi jo „Manifestissa”. Mutta tässä on pidettävä silmällä kahta seikkaa.

Ensiksikin, tuottaakseen proletaariselle liikkeelle todellista hyötyä näiden henkilöiden on tuotava mukanaan todellisia valistuksen aineksia, mutta sitä ei voida sanoa liikkeeseen yhtyneiden saksalaisten porvarien enemmistöstä; „Zukunft” enempää kuin „Neue Gesellschaft”² aikakauslehtikään ei ole antanut mitään sellaista, mikä olisi vienyt liikettä edes askeleen eteenpäin. Niissä ei ole mitään todella faktillista tai teoreettista aineistoa, joka edistäisi valistustyötä. Sen sijaan niissä yritetään sovittaa yhteen pinnallisesti omaksuttuja sosialistisia aatteita ja mitä erilaisimpia teoreettisia katsomuksia, joita nuo herrat ovat saaneet yliopistosta tai jostain muualta; kaikki nuo katsomukset ovat toinen toistaan sotkuisempia, mikä johtuu siitä lahoamisprosessista, jonka alaisia saksalaisen filosofian jäännökset nyt ovat. Sen sijaan että olisivat ennen kaikkea itse syventyneet uuden tieteen tutkimiseen, jokainen heistä yritti tavalla tai toisella sopeuttaa sitä ulkoapäin tuomiinsa käsityksiin, kyhäsi itselleen pikaisesti oman yksityistieteensä ja katsoi heti oikeudekseen opettaa tuota tiedettä toisille. Sen vuoksi noilla herroilla on melkein yhtä monta katsantokantaa kuin on heitäkin. Sen sijaan että olisivat selvittäneet edes jonkin kysymyksen, he saivat aikaan tavatonta sekaannusta, onneksi miltei yksinomaan omassa keskuudessaan. Puolue voi tulla mainiosti toimeen ilman tuollaisia valistajia, joiden pääperiaatteena on opettaa toisille sitä, mitä he itse eivät ole tutkineet.

Toiseksi. Jos proletaariseen liikkeeseen liittyy muiden luokkien edustajia, niin ennen kaikkea heiltä vaaditaan, etteivät he toisi mukanaan porvarillisten, pikkuporvarillisten ja muiden sentapaisten ennakkoluulojen jätteitä, vaan omaksuisivat ehdottomasti proletaarisen maailmankatsomuksen. Mutta kuten on todistettu, nuo herrat ovat täynnänsä porvarillisia ja pikkuporvarillisia käsityksiä. Sellaisessa pikkuporvarillisessa maassa kuin Saksa noilla käsityksillä on epäilemättä puolustuksensa, mutta

¹ Ks. tämän teoksen ensimmäistä osaa, ss. 30—32. *Toim.*

² „Zukunft” („Tulevaisuus”) ja „Neue Gesellschaft” („Uusi Yhteiskunta”) — sosialireformistisia aikakauslehtiä; edellinen ilmestyi Zürichissä vv. 1877—1880, jälkimmäinen Berliinissä vv. 1877—1878. *Toim.*

vain sosialidemokraattisen työväenpuolueen *riivien ulkopuolella*. Jos nuo herrat perustavat sosialidemokraattisen pikkuporvarillisen puolueen, niin siihen heillä on täysi oikeus. Silloin voisimme ryhtyä neuvotteluihin heidän kanssaan, liittoutua tietyissä tilanteissa jne. Mutta työväenpuolueessa he ovat vieraita aineksia. Jos meillä on syytä sietää heitä toistaiseksi, niin olemme velvollisia *vain* sietämään heitä sallimatta heidän vaikuttaa puolueen johtoon ja käsittäen sen, että välien katkaiseminen heidän kanssaan on vain ajan kysymys. Tuo aika on muuten jo nähtävästi koittanut. Kuinka puolue voi edelleen sietää riveissään tuon kirjoituksen kirjoittajia, se on meille aivan käsittämätöntä. Jos tuollaisten miesten käsiin joutuu vielä jossain määrin puolueen johtokin, niin se merkitsee, että puolue on yksinkertaisesti kastraatti eikä sillä ole enää proletaarista energiaa.

Mitä meihin tulee, niin koko menneisyytemme perusteella meillä on edessämme vain yksi tie. Melkein 40 vuoden ajan me olemme pitäneet ensi tilalla luokkataistelua historian välittömänä liikkeellepanevana voimana, erittäinkin porvariston ja proletariaatin välistä luokkataistelua — nykyajan sosiaalisen kumouksen voimavipua; siksi emme mitenkään voi kulkea yhdessä sellaisten ihmisten kanssa, jotka pyrkivät poistamaan liikkeestä tuon luokkataistelun. Internationalea perustettaessa me muotoilimme selvästi taistelutunnuksen: työväenluokan vapauttaminen on työväenluokan oma asia. Me emme siis voi kulkea yhdessä ihmisten kanssa, jotka sanovat suoraan, että työläiset ovat liian valistumattomia voidakseen itse vapauttaa itsensä ja että heidät pitää vapauttaa ylhäältä käsin, ihmisystävällisten suur- ja pikkuporvarien toimesta. Jos puolueen uusi äänenkannattaja ottaa noiden herrojen katsomuksia vastaavan suunnan, jos siitä tulee porvarillinen eikä proletaarinen, niin valitettavasti meille ei jää muuta neuvoksi kuin esiintyä julkisesti sitä vastaan ja tehdä loppu siitä solidaarisuudesta, jota olemme tähän saakka teitä kohtaan osoittaneet edustamalla Saksan puoluetta ulkomailla. Mutta toivottavasti asia ei mene *niin pitkälle...*

ENGELS — K. SCHMIDTILLE

Lontoo, elokuun 5. pnä 1890

...Paul Barthin ¹ kirjaa koskevan arvostelun, jonka on kirjoittanut kovaonninen Moritz Wirth, luin wieniläisestä „Deutsche Wortesta”. *Tuon* arvostelun perusteella sain epäsuotuisan käsityksen kirjastakin. Otan sen katseltavakseni, mutta täytyy sanoa, että jos Moritzchen siteeraa oikein sen kohdan, jossa Barth sanoo

¹ Puhe on P. Barthin kirjasta „Die Geschichtsphilosophie Hegels und der Hegelianer bis auf Marx und Hartmann”. *Toim.*

löytäneensä Marxin kaikista teoksista vain yhden esimerkin filosofian jne. riippuvaisuudesta olemassaolon aineellisista edellytyksistä, nimittäin sen, että Descartes julistaa eläimet koneiksi,— niin minun käy yksinkertaisesti vain sääli miestä, joka voi kirjoittaa sellaista. Ja kun tuo mies ei ole vielä käsittänyt, että joskin olemassaolon aineelliset edellytykset ovat alkusyy, niin se ei tee mahdolliseksi sitä, että ideologiset alat vaikuttavat vuorostaan takaisin näihin aineellisiin edellytyksiin, mutta toissijaisesti,— koska tämä on hänelle epäselvää, niin hän ei ole voinut mitenkään käsittää myöskään sitä aihetta, josta kirjoittaa. Mutta toistan, että tämä kaikki on toisen käden lähteestä, Moritzchen taas on vaarallinen ystävä, ja materialistisella historiankäsityksellä on nykyisin myös runsas joukko sellaisia ystäviä, jotka verukehtivat sillä voidakseen *olla tutkimatta* historiaa. Näin Marx sanoi 70-luvun lopun ranskalaisista „marxilaisista”: „Tiedän vain sen, etten ole marxilainen”.

Niinpä myös „Volks-Tribünessa” käytiin väittelyä tuotteiden jakamisesta tulevassa yhteiskunnassa, tuleeko se tapahtumaan työn määrän mukaisesti vai jotenkin muuten. Vastoin tiettyjä idealistisia fraaseja oikeudenmukaisuudesta tätä kysymystä käsiteltiin hyvin „materialistisesti”. Mutta niin kummallista kuin se onkin, kenenkään päähän ei pälkähtänyt, että jakotapa riippuu oleellisesti jaettavien tuotteiden *määrästä* ja että tämä määrä tietysti muuttuu tuotannon ja yhteiskunnallisen organisaation edistyessä, ja jakotavankin täytyy siis muuttua. Mutta kaikilla väittelyn osanottajilla „sosialistinen yhteiskunta” ei ole jokin herkeämättä muuttuva ja edistynvä, vaan jokin muuttumaton, kerta kaikkiaan muodostunut ja sillä pitää siis olla kerta kaikkiaan muodostunut jakotapa. Terveesti harkiten voidaan vain: 1) yrittää saada selville jakotapa, josta voidaan *aloittaa*, ja 2) koettaa löytää se yleinen *suunta*, jonka mukaan kehitys tapahtuu edelleen. Mutta siitä en löydä koko väittelyssä sanaakaan.

Ylipäänsä sana „materialistinen” on Saksassa monelle nuoremalle kirjailijalle pelkkä sanonta, jota he käyttävät eri asioista puhuttaessa vaivautumatta tutkimaan pitemmälle, ts. liimaavat tämän nimilipun ja luulevat, että asiasta on siten suoriuduttu. Mutta meidän historiankäsityksemme on ennenkaikkea johdatus tutkimiseen eikä mikään vipusin, jolla rakennetaan hegeliläiseen tapaan. Koko historia täytyy tutkia uudelleen. Täytyy selvittää yksityiskohtaisesti eri yhteiskuntamuodostumien olemassaolon ehdot ennenkuin niistä yritetään johtaa niitä vastaavat poliittiset, yksityisoikeudelliset, esteettiset, filosofiset, uskonnolliset jne. katsomukset. Tässä suhteessa on tähän mennessä tehty hyvin vähän, koska vain ani harvat ovat käyneet vakavasti tähän käsiksi. Tässä tarvitsemme suuresti apua, ala on

tavattoman laaja, ja se, joka tahtoo tehdä vakavasti työtä, voi saada paljon aikaan ja kunnostautua. Mutta monille nuoremmille saksalaisille fraasit historiallisesta materialismista (*kaikkihan* voidaan tehdä fraasiksi) ovat sen sijaan vain keino, jonka avulla he sommittelevat mahdollisimman nopeasti järjestelmällisiksi omat suhteellisen niukat historiatietonsa (taloushistoriaan on vielä kapaloissa!) — ja sitten katselevat mahtavina urotekooaan. Ja juuri silloin saattaa ilmaantuakin jokin Barth ja jopa ryhtyä käsiksi siihen, joka ainakin hänen hengenheimolaistensa keskuudessa on jo johdettu tyhjäksi fraasiksi.

Mutta kaikki tämä tasoittuu. Me olemme Saksassa nyt kyllin voimakkaita kestääksemme hyvin paljon. Eräs sosialistilain mitä suurin palvelus, jonka se teki meille, oli se, että se vapautti meidät sosialistisen päällyskuoren peittämän saksalaisen „oppineen” tungetteltulta. Nyt me olemme kyllin voimakkaita sulattaaksemme tuon saksalaisen „oppineenkin”, joka on jälleen alkanut kovin isotella. Te itse olette todella jo jotakin tehnyt ja teidän on täytynt panna merkille, kuinka vähän puolueeseen yhtyneiden nuorten kirjailijain joukossa on sellaisia, jotka ovat vaivautuneet harrastamaan kansantaloustiedettä, kansantaloustieteen historiaa, kaupan, teollisuuden, maanviljelyksen ja yhteiskuntamuodostumien historiaa. Monikohan heistä tuntee Maurerin muuten kuin vain nimeltä! Journalistin julkeudella täytyy suoriutua kaikesta, ja sen mukaisia ovat sitten tuloksetkin. Nuo herrat luulevat monasti, että kaikki on kyllin hyvää työläisille. Jospa nuo herrat tietäisivät, että Marx ei pitänyt parhaitakaan töitään vielä kyllin hyvinä työläisille, että hän piti rikoksena tarjota työläisille selaista, joka ei ollut kaikkein parasta!..

ENGELS — J. BLOCHILLE

Lontoo, syyskuun 21.—22. pnä 1890

...Materialistisen historiankäsitteksen mukaan määräävänä momenttina historiallisessa prosessissa on *viime kädessä* todellisen elämän tuotanto ja uusintaminen. Enempää ei Marx enkä minä ole koskaan väittänyt. Jos joku selittää tämän väärin, siten että taloudellinen momentti muka on *ainoa* määräävä, niin hän muuttaa tämän väittämän mitään sanomattomaksi, abstraktiseksi, ajatuksettomaksi korulauseeksi. Taloudellinen tila on perusta, mutta historiallisten taistelujen kulkuun vaikuttavat ja monissa tapauksissa määräävät etupäässä niiden *muodon* myös päällysrakenteen erilaiset momentit: luokkataistelun poliittiset muodot ja sen tulokset — perustuslait, jotka voittanut luokka on säättänyt voiton saatuaan, jne., oikeusmuodot ja vieläpä kaikkien näiden todellisten taistelujen heijastus osanottajien aivoissa,

poliittiset, oikeusopilliset ja filosofiset teoriat, uskonnolliset katsomukset ja näiden kehitys edelleen dogmijärjestelmäksi. Tuo on kaikkien näiden momenttien vuorovaikutusta, jossa taloudellinen kehitys välttämättömänä raivaa loppujen lopuksi tiensä eteenpäin kaikkien lukemattomien sattumien kautta (so. olioiden ja tapahtumien kautta, joiden keskinäinen sisäinen yhteys on niin kaukainen tai niin vaikeasti todistettavissa, että voimme unohtaa sen, katsoa sen olemattomaksi). Muutenhan teorian soveltaminen mihin historian kauteen tahansa olisi helpompaa kuin kaikkein yksinkertaisimman ensimmäisen asteen yhtälön ratkaiseminen.

Me luomme historiaamme itse, mutta ensiksikin sangen määrättyjen edellytysten ja ehtojen alaisina. Niistä ovat taloudelliset viime kädessä ratkaisevia. Mutta myös poliittiset jne. ehdot, vieläpä ihmisten päässä säilyneet perinteetkin näyttelevät tiettyä, vaikkakaan eivät ratkaisevaa osaa. Preussinkin valtio on muodostunut ja kehittynyt edelleen historiallisten ja viime kädessä taloudellisten vaikuttimien ansiosta. Mutta tuskinpa ilman pedanttisuutta voidaan väittää, että vain taloudellinen välttämättömyys eivätkä myös muut syyt (ennen kaikkea Brandenburgin sekaantuminen Preussin valtaamisen yhteydessä Puolan asioihin ja siten kansainvälisiin poliittisiin suhteisiin, jotka vaikuttivat ratkaisevasti myös Itävallan hallitushuoneen vallan muodostuessa) oli määrännyt monista Pohjois-Saksan pikkuvaltioista juuri Brandenburgin tulemaan siksi suurvallaksi, jossa ruumiillistui Pohjoisen ja Etelän taloudellinen, kielellinen ja uskonpuhdistuksen jälkeen myös uskonnollinen eroavaisuus. Tuskinpa kenenkään onnistuu itseään naurunalaiseksi tekemättä selittää taloudellisesti Saksan jokaisen pikkuvaltion olemassaoloa menneinä aikoina ja nykyisin taikka selittää taloudellisesti sen yläsaksalaisen äänneensiirron alkuperää, jonka maantieteellinen, Sudeeteista Taunukseen ulottuvan vuorijonon muodostama erottava seinä laajensi kielijaoksi kautta Saksan.

Mutta toiseksi historia tapahtuu siten, että lopputulos on aina seuraus monien yksityistahtojen konfliktista, ja taas joukko erikoisia elinehtoja tekee jokaisen tahdon siksi, mikä se on. Siis on olemassa lukemattomia ristiinkäyviä voimia, loputon ryhmä voimasuunnikkaita, ja tuon ristiinkäynnin seurauksena on yksi yhteistulos — historiallinen tapahtuma. Tätä historiallista tulosta voidaan taas pitää yhden, kokonaisuutena, *tiedottomasti* ja tahdottomasti vaikuttavan voiman tuotteena. Sillä mitä joku yksi tahtoo, sen joku toinen estää, ja se, mitä lopputuloksena syntyy, on jotakin, mitä kukaan ei ole tahtonut. Näin tähänastinen historia on kulkenut luonnonhistoriallisen prosessin tavoin ja on oleellisesti myös samojen liikuntalakien alainen. Mutta siitä, että eri henkilöiden tahto — kukin heistä haluaa sitä, mihin hänen ruumiinrakenteensa ja ulkoiset, viime kädessä (joko hänen omat,

persoonalliset taikka yleisyhteiskunnalliset) taloudelliset seikat häntä kannustavat, heidän tahtonsa eivät saavuta sitä, mitä haluavat, vaan sulautuvat jonkinlaiseksi keskimääräksi, yhteiseksi resultantiksi,— siitä ei toki saa päätellä, että nuo tahdot ovat = 0. Päinvastoin, jokainen tahto tuo osansa resultanttiin ja sikäli on sisällytettynä siihen.

Edelleen pyytäisin Teitä tutkimaan tätä teoriaa alkulähteistä eikä toisen käden lähteistä, se on todella paljon helpompaa. Marx on kirjoittanut tuskin mitään, missä tämä teoria ei näytteisä osaansa. Mutta varsinkin „*Louis Bonaparten brumairekuun kahdeksastoista*”¹ on aivan erinomainen näyte sen soveltamisesta. Santoin myös „*Pääomassa*” on monia viitteitä. Sitten saanen viitata omiinkin teoksiini „*Herra Eugen Dühring tieteen mullistajana*” ja „*Ludwig Feuerbach ja klassillisen saksalaisen filosofian loppu*”², joissa tietääkseni olen antanut perinpohjaisimmat esityksen historiallisesta materialismista, mitä on olemassa.

Marx ja minä olemme osittain itse syypäitä siihen, että nuoremmat joskus panevat taloudelliseen puoleen enemmän painoa kuin sille kuuluu. Meidän oli vastustajiamme vastaan väitellessämme korostettava näiden kieltämää pääperiaatetta, eikä aina ollut riittävästi aikaa, paikkaa eikä tilaisuutta päästä oikeuksiinsa myös muita vuorovaikutukseen osallistuvia momenteja. Mutta kun oli kysymyksessä jonkin historiallisen aikajakson esittäminen, ts. käytännöllinen soveltaminen, asianlaita muuttui heti, eikä siinä mikään erehdys ollut mahdollinen. Kuitenkin aivan liian usein ikävä kyllä luullaan, että uusi teoria on ymmärretty täydellisesti ja että sitä voidaan käytellä ilman muuta heti, kun on omaksuttu pääväittämät, eikä niitäkään aina oikein. Sen moitteiden voin esittää monelle uudemmista „marxilaisista”; juuri sen takia on myös syntynyt kaunista sekasotkua...

ENGELS — K. SCHMIDTILLE

Lontoo, lokakuun 27. pñä 1890

Käytän hyväkseni ensimmäistä vapaahetkeä vastatakseni Teille. Arvelen, että teette oikein, kun hyväksytte tarjouksen ryhtyä työskentelemään „Züricher Postissa”. Voitte oppia siellä paljon talousalalla, erittäinkin, jos pidätte kaiken aikaa mielessänne, että Zürich on vain kolmannen luokan raha- ja keinottelumarkkinoiden kaupunki, ja sen vuoksi kaikki siellä saadut vaikutelmat ovat kaksin- ja kolminkertaisen heijastuksen heikentämiä tai jopa tietoisestikin vääristeltyjä. Mutta Te saatte käytännössä perehtyä

¹ Ks. tämän teoksen I osaa, ss. 197—289. *Toim.*

² Ks. tätä osaa, ss. 322—359. *Toim.*

koko tuohon mekanismiin ja joudutte seuraamaan Lontoosta, New Yorkista, Pariisista, Berliinistä, Wienistä jne. saapuvia alkuperäisiä pörssiselostuksia. Silloin maailmanmarkkinat avautuvat Teille raha- ja arvopaperimarkkinoiden heijastuksena. Taloudelliset, poliittiset ja muut heijastukset tapahtuvat samalla tavalla kuin heijastukset ihmisen silmässä. Ne kulkevat prisman kautta ja siksi näkyvät väärin päin — ylösalaisin. Puuttuu vain se hermo-koneisto, joka asettaisi ne katseltavaksemme jälleen oikein päin. Pörssimies näkee teollisuuden ja maailmanmarkkinain kehityksen vain raha- ja arvopaperimarkkinoiden ylösalaisena heijastuksena, ja siksi seuraus muuttuu hänellä syyksi. Havaitsin sen jo 40-luvulla Manchesterissa: lontoolaiset pörssiselostukset olivat aivan kelvottomia, jotta niiden mukaan olisi voinut saada käsityksen teollisuuden kehityksen kulusta ja sen jaksoittaisista maksimeista ja minimeistä, sillä nuo herrat halusivat selittää kaikki ilmiöt rahamarkkinapuliilla, jotka useimmissa tapauksissa itse olivat vain oireita. Silloin oli kysymys siitä, että haluttiin kieltää teollisuuspulien syntyminen väliaikaisesta liikatuotannosta, ja siksi asialla oli vielä tendenssimäinenkin puolensa, joka sysäsi turvautumaan vääristelyyn. Tämä kohta jää nyt kerta kaikkiaan pois, ainakin meidän kohdaltamme; sitä paitsi se tosiasia on epäilemätön, että rahamarkkinoilla saattaa myös olla omat pulansa, joiden aikana suoranaisilla häiriöillä teollisuuden alalla on vain alistettu osuus tai ei mitään osuutta. Tässä kysymyksessä pitää vielä monet seikat selvittää ja tutkia, erittäinkin historiallisesti viimeisten 20 vuoden ajalta.

Siellä, missä työnjako on olemassa yhteiskunnallisessa mitassa, eri työprosessit muuttuvat toistensa suhteen itsenäisiksi. Tuotanto on viime kädessä ratkaisevaa. Mutta heti kun tuotteiden kauppa eristyy varsinaisesta tuotannosta, se kulkee omaa kulkuaan, jonka suhteen yleensä ottaen määräävänä on teollisuuden kehitys, mutta joka yksityiskohdissaan ja tämän yleisen riippuvaisuuden puitteissa kuitenkin noudattaa omia lakejaan, jotka ovat ominaisia tämän uuden tekijän luonteelle. Tällä kehityksellä on omat vaiheensa, ja se vuorostaan vaikuttaa takaisin tuotannon kehitykseen. Amerikan löydön sai aikaan kullanhimo, joka oli jo ennemmin ajanut portugalilaisia Afrikkaan (vrt. Soetbeer „Jalometallien tuotanto”), sillä 14. ja 15. vuosisadalla niin voimakkaasti kehittynyt Euroopan teollisuus ja sitä vastaava kauppa vaativat enemmän vaihtovälineitä, mutta Saksa — suuri hopeamaa vuosina 1450—1550 — ei pystynyt niitä antamaan. Kun portugalilaiset, hollantilaiset ja englantilaiset valloittivat Intian vuosina 1500—1800, sen tarkoituksena oli *tuonti* Intiasta. Kukaan ei ajatellut sinne vientiä. Mutta kuinka valtavasti siitä huolimatta teollisuuteen vaikuttivat vuorostaan nuo löydöt ja valloitukset, joiden aiheuttajina olivat olleet puhtaasti kaupalliset intressit:

vain näihin maihin suuntautuvan *viennin* tarve loi suurteollisuuden ja kehitti sitä.

Samoin on asia rahamarkkinoiden suhteen. Heti kun rahakauppa eroaa tavarakaupasta, se alkaa kehittyä — tietyissä oloissa ja tuotannon ja tavarakaupan määrittelemien rajojen puitteissa — omaa tietään ja sillä on erikoiset lakinsa ja vaiheensa, jotka määräytyvät sen omasta luonteesta. Mutta kun rahakauppa tämän lisäksi edelleen kehittyessään laajenee arvopaperikaupan ansiosta — nuo arvopaperit eivät sitä paitsi ole vain valtion arvopapereita, vaan niiden lisäksi on vielä sekä teollisuus- että liikennelaitosten osakkeet, ja rahakauppa valloittaa siten suoranaisen herruuden teollisuuden erääseen osaan nähden, vaikka tämä teollisuus yleensä ottaen on valta-asemassa sen suhteen, — niin silloin rahakaupan vaikutus takaisin tuotantoon tulee vieläkin voimakkaammaksi ja monimutkaisemmaksi. Pankkiirit ovat rautateiden, kaivosten jne. omistajia. Nämä tuotannonvälineet saavat kaksinaisen luonteen; niiden työn on soveltauduttava milloin välittömän tuotannon intresseihin, milloin osakkeenomistajien vaatimukseen, koska he ovat myös pankkiireja. Selvimpänä esimerkkinä siitä ovat Pohjois-Amerikan rautatiet. Niiden koko toiminta riippuu nykyisin erään Jay Gouldin, Vanderbiltn ym. pörssioperaatioista, jotka ovat aivan vieraita erillisen rautatien toiminnalle ja tämän liikennevälineen intresseille. Jopa täälläkin, Englannissa, olemme voineet seurata eri rautatieyhtiöiden kymmeniä vuosia jatkunutta taistelua niiden alueiden rajojen määrittämisestä, taistelua, jossa on tuhlattu valtavia rahamääriä, ei tuotannon ja liikennelaitoksen hyväksi, vaan yksinomaan kilpailun vuoksi, jonka tarkoituksena on ollut vain helpottaa osakkeita omistavien pankkiirien pörssioperaatioita.

Näissä muutamissa huomautuksissa, jotka koskevat käsitystäni tuotannon suhteesta tavarakauppaan ja näiden molempien suhdetta rahakauppaan, olen pääpiirteissään jo vastannut Teidän kysymyksiinne historiallisesta materialismista yleensä. Se on helpoimmin käsitettävissä työnjaon kannalta. Yhteiskunta synnyttää määrättyjä yhteisiä toimintoja, joita ilman se ei voi tulla toimeen. Niihin kiinnitettyt ihmiset muodostavat työnjaon uuden haaran *yhteiskunnan sisällä*. He saavat samalla erikoisia etuja myös valtuuttajiinsa nähden; he itsenäistyvät näiden suhteen, ja — valtio on syntynyt. Ja sitten käy samaan tapaan kuin tavarakaupassa ja myöhemmin rahakaupassa. Uuden itsenäisen mahdin on suurin piirtein seurattava tuotannon kehitystä, mutta se vaikuttaa vuorostaan takaisin tuotannon edellytyksiin ja kulkuun sillä itsellään olevan eli oikeammin sanoen sille kerran siirretyn ja vähitellen pitemmälle kehittyvän suhteellisen itsenäisyyden takia. Se on kahden eriarvoisen voiman vuorovaikutusta, toisaalta taloudellisen kehityksen ja toisaalta mahdollisimman

suureen itsenäisyyteen pyrkivän ja kerran synnyttyään myöskin itsekehityksellä varustetun uuden poliittisen mahdin vuorovaikutusta. Taloudellinen kehitys raivaa suurin piirtein tien itselleen, mutta sen täytyy kokea myös vastavaikutusta sen itsensä synnyttämän ja suhteellisella itsenäisyydellä varustetun poliittisen kehityksen puolelta. Taloudelliseen kehitykseen vaikuttaa toisaalta valtiomahdin ja toisaalta tämän kanssa samanaikaisesti synnytetyn opposition kehitys. Niin kuin teollisuusmarkkinain kehitys heijastuu rahamarkkinoilla suurin piirtein ja yllä mainituin varauksin, ja luonnollisesti *takaperoisesti*, niin heijastuu hallituksen ja opposition välisessä taistelussa jo aikaisemmin olemassa olleiden ja keskenään ottelevien luokkien taistelu, mutta niin ikään takaperoisesti: ei enää välittömästi, vaan välillisesti, ei luokkataisteluna, vaan taisteluna poliittisista periaatteista, ja niin monimutkaisena, että on tarvittu vuosituhansia ennen kuin olemme saaneet tämän selville.

Valtiomahdin vaikutus takaisin taloudelliseen kehitykseen voi olla kolmenlainen. Se voi käydä samaan suuntaan, silloin taloudellinen kehitys tapahtuu nopeammin; se voi käydä taloudellista kehitystä vastaan, silloin se nykyään ajan oloon tuhoutuu jokaisen suuren kansan keskuudessa; taikka se voi estää taloudellista kehitystä määrättyihin suuntiin ja edistää toisiin suuntiin. Tämä tapaus päättyy lopulta jompaankumpaan kahdesta edelläesitetystä. On kuitenkin selvää, että toisessa ja kolmannessa tapauksessa valtiollinen mahti voi tehdä taloudelliselle kehitykselle mitä suurinta vahinkoa ja aiheuttaa varsin huomattavaa voiman ja aineen haaskausta.

Sitä paitsi on vielä sellaisia tapauksia, jolloin maa valloitetaan ja taloudelliset voimavarat tuhotaan raa'asti; aikaisemmin tämän seurauksena saattoi erinäisissä olosuhteissa tuhoutua koko paikallinen ja kansallinen taloudellinen kehitys. Nykyään tällaisilla tapauksilla on useimmiten päinvastaiset vaikutukset, ainakin suurten kansojen keskuudessa. Voitettu voittaa ajan oloon sekä taloudellisesti, poliittisesti että moraalisesti usein enemmän kuin voittaja.

Oikeuden laita on samoin. Niin pian kuin uusi työnjako käy tarpeelliseksi, työnjako, joka luo ammattijuristit, avautuu taas uusi itsenäinen ala, jolla, niin suuresti kuin se yleensä onkin riippuvainen tuotannosta ja vaihdosta, kuitenkin on myös erikoinen kyky vaikuttaa näihin takaisin. Nykyaikaisessa valtiossa oikeuden ei pidä ainoastaan vastata yleistä taloudellista tilaa, olla sen ilmauksena, vaan sen tulee olla myös tuon taloudellisen tilan *sisäisesti yhtenäinen* ilmaus, joka sisäisine ristiriitoinen ei lyö itseään korvalle. Ja jotta tämä saataisiin aikaan, jätetään taloudellisten suhteiden heijastamisen tarkkuus yhä enemmän taka-alalle. Ja tällaista tavataan sitä useammin, mitä harvemmin

käy niin, että lakikirja esiintyy yhden luokan herruuden karkeana, lieventämättömänä, väärentämättömänä ilmaisuna. Se olisikin jo vastoin „oikeuskäsitystä”. Onhan vallankumouksellisen porvariston puhdasta, johdonmukaista vuosien 1792—1796 oikeuskäsitystä väärennetty useilta osiltaan jo Napoleonin lakikirjassa, ja mikäli se siinä ruumiillistuu, niin sen täytyy joka päivä kokea kaikenlaisia lievennyksiä proletariaatin kasvavan voiman vaikutuksesta. Mutta se ei estä Napoleonin lakikirjaa olemasta lakikirja, joka on uusien lakikoonnostojen perustana kaikissa maanosissa. Näin „oikeuskehityksen” kulku on suureksi osaksi vain sitä, että ensin yritetään poistaa ristiriidat, jotka aiheutuvat taloudellisten suhteiden välittömästä kääntämisestä oikeusoppiliksi periaatteiksi, ja rakentaa sopusointuinen oikeusjärjestelmä, ja sitten taloudellisen kehityksen vaikutus ja pakko rikkoo aina uudelleen tämän järjestelmän ja kietoo sen uusiin ristiriitoihin. (Puhun tässä lähinnä vain siviilioikeudesta.)

Taloudellisten suhteiden heijastuminen oikeusperiaatteina asettaa välttämättä niin ikään pääläelleen nämä suhteet. Tuo heijastuminen tapahtuu ilman että kyseinen henkilö on tietoinen siitä; juristi kuvittelee operoivansa apriorisilla väittämillä, vaikka ne kuitenkin ovat vain taloudellisia heijastumia. Kaikki on siis pääläellaan. Ja että tämä pääläellaan oleva, joka, niin kauan kuin sitä ei tunneta, määrää sen, mitä me nimitämme *ideologiseksi katsomukseksi*, puolestaan jälleen vaikuttaa takaisin taloudelliseen perustaan ja voi muuttella tätä määrättyjen rajojen sisällä, se näyttää minusta itsestään selvältä. Perintöoikeuden perusta, kun edellytetään perheen yhtäläistä kehitystasetta, on taloudellinen. Siitä huolimatta on erittäin vaikea todistaa, että esim. Englannissa ehdoton testamenttivapaus ja Ranskassa sen suuri rajoittaminen kaikissa yksityiskohdissaan johtuu ainoastaan taloudellisista syistä. Mutta molemmat vaikuttavat sängen voimakkaasti talouteen siten, että ne vaikuttavat omaisuuden jakaantumiseen.

Mitä taas tulee vielä korkeammalla ilmassa leijaileviin ideologisiiin aloihin, uskontoon, filosofiaan jne., niin niillä on esihistoriallinen, historiallisen aikakauden saama ja omaksuma sisältönsä, jota me nyt nimittäisimme mielettömyydeksi. Näillä erilaisilla väärillä käsityksillä luonnosta, itse ihmisen olemuksesta, hengistä, taikavoimista jne. on enimmäkseen vain negatiivinen taloudellinen pohja; esihistoriallisen aikakauden alhaisella taloudellisella kehityksellä on täydennyksenään ja toisinaan jopa edellytyksenä ja vieläpä syynä väärät käsitykset luonnosta. Ja vaikkakin taloudellinen tarve oli edistyvän luonnontutemuksen pääkiihoke ja on ajan oloon tullut yhä enemmän sellaiseksi, niin sittenkin olisi pedanttisuutta etsiä kaikelle tälle alkuperäiselle mielettömyydelle taloudellisia syitä. Tieteiden historia on tämän

mielettömyyden vähittäisen poistamisen historiaa tai sen korvaamista uudella, mutta kuitenkin vähemmän järjettömällä mielettömyydellä. Ihmiset, jotka suorittavat tämän, kuuluvat taaskin työnjaon erikoisaloille, ja heistä näyttää kuin he muokkaisivat riippumatonta alaa. Ja mikäli he muodostavat itsenäisen ryhmän yhteiskunnallisen työnjaon puitteissa, sikäli heidän toimintonsa, heidän erehdyksensä mukaanluettuina, vaikuttavat takaisin koko yhteiskuntakehitykseen, vieläpä taloudelliseen kehitykseen. Mutta kaiken tämän ohella he itse ovat taaskin taloudellisen kehityksen hallitsevan vaikutuksen alaisia. Esimerkiksi filosofiassa se on helpoimmin osoitettavissa porvarillisella aikakaudella. Hobbes oli ensimmäinen uudenaikainen materialisti (18. vuosisadan mielessä), mutta hän oli itsevaltiuden puolustaja aikana, jolloin ehdottomalla yksinvaltiudella oli koko Euroopassa kukoistusaikansa ja jona se Englannissa ryhtyi taisteluun kansaa vastaan. Locke oli uskonnossa samoin kuin politiikassa vuoden 1688 luokkakompromissin poika. Englantilaiset deistit ja heidän johdonmukaisemmat seuraajansa ranskalaiset materialistit olivat aitoja porvariston, ranskalaiset jopa porvarillisen vallankumouksen filosofeja. Saksalaisessa filosofiassa Kantista aina Hegeliin saakka on läpikäyväenä saksalainen pikkuporvari — milloin myönteisenä, milloin kielteisenä. Mutta työnjaon määrättyä alana on kunkin aikakauden filosofialla edellytyksenä tietty ajatusaineisto, jonka sen edeltäjät ovat sille jättäneet ja josta se lähtee. Ja juuri tästä johtuu, että taloudellisesti jälkeensä jääneet maat voivat kuitenkin filosofiassa soittaa ensi viulua: Ranska 18. vuosisadalla Englannin suhteen, jonka filosofiaan ranskalaiset nojasivat, myöhemmin Saksa molempien suhteen. Mutta niin Ranskassa kuin Saksassakin filosofia ja yleinen kirjallinen kukoistus olivat tuolla kaudella taloudellisen nousun tulos. Taloudellisen kehityksen lopullinen ylivalta näilläkin aloilla on minusta kiistaton, mutta se tapahtuu niiden ehtojen puitteissa, mitkä kyseinen ala itse määrää: filosofiassa esim. taloudellisten vaikutusvoimien (jotka enimmäkseen taas vaikuttavat vasta poliittisessa jne. asussa) vaikutus siihen filosofiseen aineistoon, minkä edeltäjät ovat hankkineet. Talous ei luo tässä mitään uudelleen, mutta se määrää esillä olevan ajatusaineiston muuttamisen ja kehittämisen lajin ja senkin enimmäkseen vain välillisesti, silloin kun poliittiset, oikeusopilliset ja moraaliset heijastumat ovat niitä, joilla on suurin välitön vaikutus filosofiaan.

Uskonnosta olen sanonut välttämättömimmän Feuerbachia koskevan kirjasen viimeisessä luvussa.

Kun siis Barth luulee meidän kieltäneen taloudellisen kehityksen poliittisten jne. heijastusten kaiken vaikutuksen takaisin itse tähän kehitykseen, niin hän taistelee yksinkertaisesti tuulimyllyjä vastaan. Hänen on katsahdettava vain Marxin kirjaan „*Bru-*

mairekuun kahdeksastoista”, jossa käsitelläänkin miltei yksinomaan vain sitä *erikoista* osaa, mitä poliittiset taistelut ja tapahtumat näyttävät, luonnollisesti niiden *yleisen* riippuvaisuuden puitteissa taloudellisista ehdoista; taikka hänen on katsottava „Pääomaa”, esim. lukua työpäivästä, jossa osoitetaan, miten ratkaisevasti vaikuttaa lainsäädäntö, joka toki on poliittinen teko, taikka porvariston historiaa käsittelevää lukua (luku 24). Minkä takia me sitten taistelemme proletariaatin poliittisen diktatuurin puolesta, jos poliittinen valta on taloudellisesti voimaton? Väki-valta (so. valtiovalta) on myös taloudellinen voima!

Mutta itse kirjan arvostelemiseen minulla ei nyt enää ole aikaa. III osa¹ täytyy ensin saada ulos, ja muutoin esim. Bernsteinin voisi tehdä sen aivan hyvin.

Mitä kaikilta näiltä herroilta puuttuu, niin se on dialektiikka. He näkevät aina vain tässä syyn, tuossa seurauksen. He eivät näe, että tämä on ontto abstraktio, että todellisessa maailmassa tuollaisia metafyyssillisiä, polaarisia vastakohtia on vain kriisin aikana, mutta että koko suuri prosessi käy vuorovaikutuksen muodossa (joskin keskenään vuorovaikutuksessa olevat voimat ovat sangen eriveroiset: taloudellinen kehitys on verrattomasti vahvempi kuin muut, alkuperäinen, ratkaiseva), että tässä ei ole mitään ehdotonta, vaan kaikki on suhteellista. Heille Hegeliä ei ole ollut olemassa.

ENGELS — F. MEHRINGILLE

Lontoo, heinäkuun 14. pnä 1893

Vasta tänään voin vihdoinkin kiittää Teitä hyväntahtoisesti lähettämästäanne „Lessing-Legende” kirjasta. En halunnut ilmoittaa Teille vain muodollisesti kirjan saamisesta, vaan samalla sanoa myös jotain itse kirjasta, sen sisällöstä. Siksi vastaukseni on viivästynyt.

Aloitan lopusta — historiallista materialismia koskevasta liitteestä², jossa olette esittänyt tärkeimmät seikat erinomaisesti ja jokaiselle ennakkoluulottomalle vakuuttavasti. Joskin minulla herää eräitä vastaväitteitä, niin vain sitä vastaan, että Te panette minun tililleni suurempia ansioita kuin minulla on, vaikka otettaisiin huomioon sekin, mitä olisin ehkä — ajan mittaan — itsenäisestikin voinut selvittää ja minkä Marx, jolla oli tarkempi silmä ja laajempi näköpiiri, sai selville paljoa aikaisemmin. Se, jolla on ollut onni työskennellä 40 vuotta yhdessä sellaisen miehen kanssa kuin Marx oli, ei tämän eläessä tavallisesti nauti sitä

¹ Marxin „Pääoman” III osa. *Toim.*

² Mehringin kirjoitus „Historiallisesta materialismista” julkaistiin v. 1893 hänen „Lessing-Legende” kirjansa liitteenä. *Toim.*

tunnustusta, jota hänen luulisi voivan odottaa. Mutta kun suurmies kuolee, niin käy helposti niin, että hänen toissijaiselle työtoverilleen aletaan antaa suurempi arvo kuin tämä ansaitsee, ja se on nyt nähtävästi tullut minun osakseni. Historia panee loppujen lopuksi kaikki järjestykseen, mutta siihen mennessä minä muutan onnellisesti toiseen maailmaan enkä tiedä enää mistään mitään.

Sitä paitsi on jäänyt pois yksi ainoa seikka, jota tosin niin Marxin kuin minunkin teoksissa on tavallisesti korostettu riittä-mättömästi, ja tässä suhteessa me olemme kaikki yhtä syyllisiä. Nimittäin siinä, että pääpainon me panimme alussa poliittisten, oikeudellisten ja muiden ideologisten käsitysten ja niiden aiheuttamien tekojen *selittämiseen* niiden perustana olevista taloudellisista tosiasioista johtuviksi,— ja niin meidän *pitikin tehdä*. Tällöin jätimme sisällön vuoksi syrjään muotoa koskevan kysymyksen: millä tavalla tapahtuu noiden käsitysten muodostuminen jne. Se antoi vastustajillemme toivotun aiheen väärintulkinnolle ja jopa vääristelyillekin, mistä räikeänä esimerkkinä on hra Paul Barth.

Ideologia on prosessi, joka tapahtuu niin kutsutun ajattelijan tietoisuudessa, joskin väärennetyssä tietoisuudessa. Ne todelliset käyttövoimat (Triebkräfte), jotka häneen vaikuttavat, jäävät hänelle tuntemattomiksi, muutoin se ei olisikaan ideologinen prosessi. Hän siis kuvittelee käyttövoimia, jotka ovat vääriä tai näennäisiä. Koska kyseessä on ajatusprosessi, niin hän johtaa myös sen sisällön samoin kuin sen muodon puhtaasta ajattelusta, joko omasta taikka edeltäjiensä ajattelusta. Hän työskentelee pelkällä ajatusaineistolla, minkä hän ilman muuta katsoo ajatuksen tuottamaksi, eikä enää tutki mitään muuta, kaukaisempaa ja ajattelusta riippumatonta lähdettä. Sellainen asiaan suhtautuminen tuntuu hänestä itsestään ymmärrettävältä, sillä kaikki inhimillinen toiminta näyttää hänestä viime kädessä ajatteluun *pohjautuvalta*, koska se on ajattelun *välittämää*.

Historiallisella ideologilla (historiallisella on tässä yksinkertaisesti ymmärrettävä yhteisesti käsitteitä: poliittinen, juridinen, filosofinen, teologinen,— lyhyesti kaikkia aloja, jotka kuuluvat *yhteiskuntaan* eivätkä pelkästään luontoon) on jokaisen tieteen alalla tietty aines, joka on itsenäisesti muodostunut aikaisempien sukupolvien ajattelusta ja on näiden toisiaan seuranneiden sukupolvien aivoissa käynyt lävitse itsenäisen, oman kehitystiensä. Tähän kehitykseen ovat kyllä saattaneet vaikuttaa oheisina syinä myös ulkoiset tosiasiat, jotka kuuluvat tälle tai toiselle alalle, mutta hiljaisesta sopimuksesta näitä tosiasioita pidetään taaskin pelkkinä ajatteluprosessin hedelminä, ja näin jääme yhä edelleenkin pelkän ajattelun piiriin, ajattelun, joka näyttää sulattavan onnellisesti pahimmatkin tosiasiat.

Juuri tämä valtiosääntöjen, oikeusjärjestelmien, kunkin erikoisan ideologisten käsitysten näennäisesti itsenäinen historia ennen kaikkea sokaiseekin useimmat ihmiset. Kun Luther ja Calvin „voittavat” virallisen katolisen uskonnon, kun Hegel „voittaa” Kantin ja Fichten, kun Rousseau tasavaltalaisella „yhteiskuntasopimuksellaan” „voittaa” epäsuorasti perustuslailisen Montesquieun, niin se on tapahtuma (prosessi), joka pysyy teologian, filosofian, valtioteorian puitteissa, se on etappi ajattelun näiden alojen kehityksessä eikä mene lainkaan tämän ajattelun ulkopuolelle. Ja siitä lähtien kun tähän tuli lisäksi se porvarillinen harhakäsitys, että kapitalistinen tuotanto on ikuinen ja viimeinen tuotannon aste, on fysiokraattien ja Adam Smithin merkantilisteista saamaa „voittoakin” pidetty pelkkänä ajatuksen voittona, ei muuttuneiden taloudellisten tosiasiajn ajatuksellisena heijastuksena, vaan vihdoinkin saavutettuna oikeana käsityksenä aina ja kaikkialla olevista todellisista ehdoista. Jos siis Rikhard Leijonamieli ja Filip August olisivat toteuttaneet vapaakaupan, sen sijaan että sotkeutuivat ristiretkiin, niin olisi säästyty viidensadan vuoden kurjuudelta ja typeryydeltä.

Asian tähän puoleen, johon voin tässä vain viitata, me kaikki olemme luullakseni kiinnittäneet vähemmän huomiota kuin se ansaitsee. Vanha juttu: aluksi aina laiminlyödään muoto sisällön kustannuksella. Kuten sanottu, olen itse tehnyt niin, ja virhe on pistänyt silmäni aina vasta myöhemmin. Siksi en suinkaan edes ajattele moittia Teitä tästä, siihen minulla vanhempana kanssasyllisenä ei ole mitään oikeuttakaan, päinvastoin,— tahtoisin vain kiinnittää tulevaisuutta varten Teidän huomiotanne tähän kohtaan.

Tämän kanssa on yhteydessä myös se ideologiens typerä käsitys, että koska me emme halua tunnustaa erilaisten, historiassa jotakin osaa näyttelevien ideologisten alojen itsenäistä historiallista kehitystä, niin me siis kiistämme myös niiden kaiken *historiallisen vaikutuksen*. Tämän pohjana on se kaavamainen, epädialektinen käsitys, että syy ja seuraus ovat toisilleen jyrkästi vastakkaisia pooleja, eikä nähdä lainkaan vuorovaikutusta. Nämä herrat unohtavat usein aivan tarkoituksellisesti sen, että niin pian kuin toiset, loppujen lopuksi taloudelliset syyt ovat luo-neet historiallisen ilmiön, tämä myös alkaa vaikuttaa ympäristöönsä ja vieläpä se voi vaikuttaa takaisin niihin syihin, jotka sen ovat synnyttäneet. Niin Barth esim. pappissäädyistä ja uskonnonsta puheenollen, Teillä s. 475. Minua miellytti suuresti se, kuinka Te peitostitte tuon äärettömän typerän olion. Ja hänet nimitetään historian professoriksi Leipzigiin! Siellähän oli Wachsmuth-ukko, hän on tosin yhtä ahdaskatseinen, mutta kokonaan toisen lajin mies, jolla on hyvin tarkka vainu tosiasioiden alalla!

Kirjasta yleensä voin vain toistaa sen, mitä olen jo moneen kertaan sanonut kirjoituksista, silloin kun ne ilmestyivät „Neue Zeitissä”; se on parasta, mitä meillä on Preussin valtion synnystä, voinpa sanoa ainoa hyvä esitys siitä, useimmissa tapauksissa se tuo yksityisseikkoja myöten oikein esiin kaikki keskinäisyhteydet. Pahoittelen vain, ettette kerralla ottanut käsiteltäväksi myöhempää kehitystä aina Bismarckiin saakka, ja minulla herää aivan itsestään toivo, että teette sen toiste ja annatte yleisen kuvan yhtenäisenä esityksenä vaaliruhtinas Fredrik Vilhelmistä alkaen aina vanhaan Vilhelmiin saakka. Ennakkotyöhän Te olette jo tehnyt, ja ainakin peruskysymysten alalla sitä voidaan pitää jopa lopullisenakin. Ja se pitää tehdä ennen kuin koko vanha rakennelma saattaa luhistua. Vaikka monarkistis-patrioottisten legendojen murskaaminen ei olekaan luokkaherruutta verhoavan monarkian poistamisen ehdottoman välttämätön edellytys (sillä *puhdas*, porvarillinen tasavalta osoittautui Saksassa kuljetuksi vaiheeksi ennen kuin se ehti syntyä), niin se on kuitenkin tehokkaimpia vipuja sellaisessa poistamisessa.

Silloin Teillä tulee olemaan enemmän liikkuma-alaa ja erilaisia aiheita kuvata preussilainen paikallinen historia yleissaksalaisen viheliäisen kohtalon osaseksi. Tämä onkin se seikka, jossa en voi eräissä kohdin yhtyä Teihin, nimittäin käsitykseenne Saksan pirstoutuneisuuden syistä sekä Saksan 16. vuosisadan porvarillisen vallankumouksen epäonnistumisen syistä. Jos saan tilaisuuden muokata uudelleen johdannon „Talonpoikaissotaani”, minkä uskon saavani ensi talvena, niin voin kehittää siinä vastaavia momenteja. Ei siksi, että pitäisin Teidän esittämiä syitä virheellisinä, mutta esitän niiden lisäksi muitakin ja ryhmittelen ne hiukan toisin.

Kauttaaltaan kurjaa Saksan historiaa tutkiessani olen aina ollut sitä mieltä, että vain vertailu Ranskan historian vastaaviin kausiin antaa oikean mittapuun, sillä siellä tapahtuu juuri päinvastaista kuin meillä. Siellä — kansallisvaltion muodostuminen feodaalisen valtion hajallisista jäsenistä, meillä on siihen aikaan juuri kaikkein syvimmän rappion kausi. Siellä — harvinaisen objektiivinen logiikka koko prosessin kulussa, meillä — yhä toivottomampi sekasorto. Siellä — vierasmaalaisena maahanhyökkääjänä keskiaikana on englantilainen valloittaja, joka puuttuu asioihin Provencen kansallisuuden hyväksi pohjoisranskalaisia vastaan. Sodat englantilaisia vastaan ovat omalaatuinen Kolmikymmenvuotinen sota, mutta siellä nuo sodat päättyvät ulkomaisien interventtien karkottamiseen ja siihen, että etelä valloittaa pohjoisen. Sitten seuraa keskusvallan taistelu ulkomaisiin alusmaihinsa nojautuvaa Burgundin vasallia vastaan, jonka esittämä osa vastaa Brandenburgin — Preussin osaa, mutta tämä taistelu päättyy keskusvallan voittoon ja vie päätökseen kansallisvaltion

muodostumisen. Meillä juuri siihen aikaan kansallisvaltio hajoaa lopullisesti (mikäli Pyhän Rooman imperiumin puitteissa olevaa „saksalaista kuningaskuntaa” voidaan nimittää kansallisvaltioksi) ja alkaa saksalaisten maiden laajamittainen ryöstäminen. Se on saksalaisille mitä nöyryyttävin vertaus, mutta se on sitäkin opettavaisempi, ja sen jälkeen, kun työläisemme ovat nostaneet Saksan jälleen historian liikkeen eturiveihin, me voimme niellä vähän helpommin tuon menneisyyden häpeän.

Saksan kehityksen aivan erikoisena piirteenä on vielä se, että kumpikaan valtakunnan kahdesta elimellisestä osasta, jotka loppujen lopuksi jakoivat keskenään koko Saksan, ei ole puhtaasti saksalainen, vaan ne olivat valloitetulla slaavilaisella maalla sijainneita kolonioita: Itävalta oli baijerilainen ja Brandenburg saksalainen kolonia; ja *itse* Saksassa ne saivat hankituksi itselleen vallan vain siksi, että nojautuivat ulkomaisiin, ei saksalaisiin, alusmaihinsa: Itävalta Unkariin (Böhmistä puhumatta-kaan), Brandenburg Preussiin. Länsirajalla, joka oli suurimassa vaarassa, ei ollut mitään sellaista, pohjoisrajalla jätettiin Saksan puolustaminen tanskalaisia vastaan tanskalaisten itsensä huoleksi, ja etelä taas oli niin vähän puolustuksen tarpeessa, että ne, joiden piti suojella rajoja — sveitsiläiset, — saattoivat itse erota Saksasta!

Olen tässä kuitenkin viehättynyt jo liikaa kaikenlaisiin järkeilyihin; olkoon tämä lörpöttely Teille ainakin todistuksena siitä, kuinka suuresti teoksenne minua kiinnostaa...

ENGELS — N. F. DANIELSONILLE

Lontoo, lokakuun 17. p:nä 1893

...Olen Teille hyvin kiitollinen lähettämistänne „Katsausten”¹ kappaleista; kolme niistä lähetin ystäville, jotka osaavat antaa niille arvon. Panin tyydytyksellä merkille, että kirja teki huomattavan vaikutuksen ja sai aikaan jopa sensaation, ja täydellä syyllä. Kohtaamieni venäläisten keskuudessa se oli tärkeimpänä keskustelunaiheena. Vasta eilenkin eräs heistä kirjoitti minulle: meillä Venäjällä käydään väittelyä „kapitalismin kohtalosta Venäjällä”. Berliiniläisessä „Sozialpolitisches Centralblatt”² julkaisussa muuan P. Struve julkaisi kirjanne johdosta pitkän artikkelin; eräässä kohtaa en voi olla yhtymättä häneen, — minunkin mielestäni Venäjän kehityksen nykyinen kapitalistinen vaihe on kiertämätön tulos niistä historiallisista oloista, jotka loi Krimin sota, siitä tavasta, jolla agraarisuhteet vuonna 1861 muutettiin,

¹ *Nikolai —on.* Katsauksia reforminjälkeiseen yhteiskunnalliseen talouteemme. Pietari 1893. *Toim.*

² Kolmas julkaisuvuosi, № 1, lokakuun 1. p:nä 1893. (*Engelsin huomautus.*)

ja vihdoin koko Euroopassa vallinneesta yleisestä poliittisesta lamatilasta. Mutta siinä Struve on ehdottomasti väärässä, kun hän haluten kumota sen, mitä hän sanoo Teidän pessimistiseksi katsantokannaksenne tulevaisuuteen nähden, vertaa Venäjän nykyistä tilaa Yhdysvaltojen tilaan. Hän kirjoittaa, että nykyajan kapitalismin turmiolliset seuraukset Venäjällä poistetaan yhtä helposti kuin Yhdysvalloissakin. Tällöin hän unohtaa kokonaan sen, että itse Yhdysvaltojen syntyminenkin on nykyaikaista, porvarillista; että Yhdysvaltojen perustajina olivat pikkuporvarit ja talonpojat, jotka olivat paenneet eurooppalaista feodalismia tarkoituksenaan perustaa puhtaasti porvarillinen yhteiskunta. Venäjällä sen sijaan meillä on luonteeltaan alkukantaiskommunistinen perusta, sivilisaation aikakautta edeltänyt sukuyhteisö, joka nykyään tosin hajoaa tomuksi, mutta joka silti on yhä sinä perustana, sinä materiaalina, jonka pohjalla kapitalistinen vallankumous operoi ja toimii (sillä se on todellinen sosiaalinen vallankumous). Amerikassa rahatalous vakiintui täydellisesti jo toista sataa vuotta sitten, kun taas Venäjällä luontoistalous oli miltei poikkeuksetta yleisenä ilmiönä. Siksi on selvää, että Venäjällä muutos on oleva luonteeltaan paljon väkivaltaisempi ja jyrkempi ja aiheuttava verrattomasti suurempia kärsimyksiä kuin Amerikassa.

Mutta kaikesta tästä huolimatta minusta kuitenkin näyttää että Te katsotte asiaa synkemmin kuin tosiasioiden perusteella on syytä. Epäilemätöntä on, että siirtyminen alkukantaisesta agraarikommunismista kapitalistiseen industrialismiin ei voi tapahtua ilman hirveää murrosta yhteiskunnan sisällä, ilman kokonaisten luokkien häviämistä ja niiden muuttumista toisiksi luokiksi; ja kuinka suuria kärsimyksiä, minkälaista ihmishenkien ja tuotantovoimien hukkaamista se ehdottomasti aiheuttaa, sen olemme jo nähneet, joskin suppeammassa mitassa, Länsi-Euroopassa. Mutta tämä on vielä hyvin kaukana suuren ja erittäin lahjakkaan kansan tuhoutumisesta. Väestön nopea kasvu, joka on teillä tavallista, voi pysähtyä. Metsien järjetön hävittäminen yhdessä vanhojen tilanherrojen ja talonpoikien pakkoluovuttamisen kanssa voi aiheuttaa valtavaa tuotantovoimien hukkaamista; ja kaikesta huolimatta yli satamiljoonainen väestö muodostaa loppujen lopuksi riittävän laajat kotimaiset markkinat sangen huomattavalle *suurteollisuudelle*; teilläkin samoin kuin myös kaikkialla muualla kaikki tasoittuu — tietenkin, jos kapitalismi Länsi-Euroopassa pysyy pystyssä riittävän kauan.

Te itse myönnätte, että „Venäjällä yhteiskunnalliset olosuhteet eivät olleet Krimin sodan jälkeen otollisia sen tuotantomuodon kehitykselle, jonka saimme perinnöksi aikaisemmalta historialtamme”. Minä menen vieläkin pitemmälle ja sanon, että Venäjällä yhtä vähän kuin missään muuallakaan alkukantaisesta agraari-

kommunismista ei olisi voitu kehittää korkeampaa yhteiskunta-muotoa, ellei tuota korkeampaa muotoa *olisi oltu jo toteutettu elämässä* jossain muussa maassa ja ellei sitä olisi voitu käyttää esikuvana. Koska tämä korkeampi muoto — kaikkialla, missä se on historiallisesti mahdollinen,— on kapitalistisen tuotantomuodon ja sen luoman dualistisen yhteiskunnallisen antagonismin välttämätön seuraus, niin se ei voi kehittyä välittömästi alkukantaisesta kyläyhteisöstä muuten kuin jäljittelemällä jo jossain muualla olevaa esikuvaa. Jos Länsi-Eurooppa olisi ollut vv. 1860—1870 kypsä tällaiseen kumoukseen, jos tuon kumouksen olisi silloin aloittanut Englanti, Ranska jne., niin silloin venäläisten olisi todellakin pitänyt osoittaa, mitä voidaan tehdä heidän yhteisöstään, joka siihen aikaan oli vielä enemmän tai vähemmän koskematon. Mutta Länsi oli lamatilassa eikä edes yrittänyt suorittaa sellaista kumousta, kapitalismi sitä vastoin kehittyi yhä nopeammin. Siis Venäjällä ei ollut muuta valinnan varaa kuin joko kehittää yhteisö sellaiseksi tuotantomuodoksi, josta sitä erottivat vielä monet historialliset väliasteet ja jonka toteuttamiseksi edellytykset eivät olleet silloin kypsyneet vielä Lännessäkään, — ilmeisesti mahdoton tehtävä, — tahi kehittyä kapitalismin suuntaan. Herää kysymys: mikä muu saattoi tulla kysymykseen kuin jälkimmäinen?

Mitä yhteisöön tulee, niin se on mahdollinen vain niin kauan kuin varallisuuseroavaisuudet sen jäsenten välillä ovat mitättömiä. Heti kun nuo eroavaisuudet suurenevät, heti kun sen eräistä jäsenistä tulee toisten, rikkaampien jäsenten velkaorjia, sen pitemmälle jatkuva olemassaolo on mahdotonta. Ateenalaiset kulakit ja kansannykijät hajottivat ennen Solonia ateenalaisen *suun* yhtä armottomasti ja julmasti kuin teidän maanne kulakit ja kansannykijät hävittivät yhteisöä. Pelkään, että tämä laitos on tuomittu tuhoutumaan. Mutta toisaalta kapitalismi avaa uusia näköaloja ja uusia toiveita. Katsokaa, mitä se on tehnyt ja tekee Lännessä. Sellainen suuri kansakunta kuin teidän kansakuntanne kestää minkä kriisin hyvänsä. Ei ole sellaista suurta historiallista onnettomuutta, jota jokin historiallinen edistys ei korvaisi. Vain toimintatapa muuttuu. Täytyyköön se, minkä kohtalo on ennakolta määrännyt!..

ENGELS — H. STARKENBURGILLE

Lontoo, tammikuun 25. pnä 1894

Arvoisa herra,

Vastaan kysymyksiinne:

1. Taloudellisilla suhteilla, joita me pidämme yhteiskunnan historian määräävänä perustana, me ymmärrämme sitä tapaa, jolla tietyn yhteiskunnan ihmiset tuottavat elämänvälineensä ja

vaihtavat keskenään tuotteita (mikäli työnjako on olemassa). Siihen sisältyy siis tuotannon ja liikenteen *koko tekniikka*. Tämä tekniikka määrää meidän käsityksemme mukaan myös vaihdon tavan ja sitten tuotteiden jakotavan ja siis — sukulaitoksen hajottua — myös ihmisten jakaantumisen luokkiin, siis hallitsevien ja hallittavien väliset suhteet, siis valtion, politiikan, oikeuden jne. Taloudellisten suhteiden käsitteeseen on edelleen katsottu kuuluvaksi myös se *maantieteellinen perusta*, jolla nämä suhteet kehittyvät, sekä ne varhaisempien taloudellisten kehitysvaiheiden tosiasiallisesti perityt jäännökset, jotka ovat yhä säilyneet usein vain perinnäistavan taikka jatkuvaisuusvoiman vaikutuksesta, ja luonnollisesti myös tätä yhteiskuntamuotoa ympäröivä ulkoinen ympäristö.

Kun tekniikka, niin kuin Te sanotte, on huomattavassa määrin riippuvainen tieteen tilasta, niin tiede on paljon suuremmassa määrin riippuvainen tekniikan *tilasta ja tarpeista*. Kun yhteiskunnassa esiintyy jokin teknillinen tarve, niin se edistää tieteen kehitystä enemmän kuin kymmenen yliopistoa. Koko hydrostaatiikan (Torricelli ym.) synnyn aiheuttajana oli vuorivirtojen säännöstelyn tarve Italiassa 16. ja 17. vuosisadalla. Sähköstä saimme tietää jotakin järjellistä vasta sitten, kun keksittiin sen teknillinen käyttökelpoisuus. Saksassa on ikävä kyllä totuttu kirjoittamaan tieteiden historiaa niin kuin ne olisivat pudonneet taivaasta.

2. Meidän käsityksemme mukaan taloudelliset olosuhteet määräävät viime kädessä historiallisen kehityksen. Mutta rotu on itse taloudellinen tekijä. Tässä ei kuitenkaan saa jättää huomioimatta kahta seikkaa:

a) Poliittinen, oikeudellinen, filosofinen, uskonnollinen, kirjallinen, taiteellinen jne. kehitys perustuu taloudelliseen kehitykseen. Mutta kaikki ne vaikuttavat myös toisiinsa ja taloudelliseen perustaan. Asia ei ole lainkaan niin, että vain taloudellinen tila on *ainoa aktiivinen syy* ja kaikki muu vain passiivista seurausta. Ei, tässä tapahtuu vuorovaikutus taloudellisen välttämättömyyden pohjalla, joka *viime kädessä* raivaa aina tien itselleen. Valtio esim. vaikuttaa suojatullien, vapaakaupan, hyvän tai huonon finanssijärjestelmän kautta. Talouteen ei ollut vaikuttamatta myöskään Saksan taloudellisesta kurjuudentilasta vuosien 1648—1830 kaudella johtunut saksalaisten pikkuporvarien kuolemanväsymys ja voimattomuus, mikä ilmeni ensin pietisminä, sitten sentimentaalisuutena ja matelevaisena orjamaisuutena ruhtinaiden ja aateliston edessä. Se oli suurimpia uuden nousun esteitä, ja se järkähti vain sen vuoksi, että vallankumoukselliset ja Napoleonin sodat tekivät kroonillisen kurjuuden nopeasti edistyväksi. Ei siis ole taloudellisen tilan automaattista vaikutusta, kuten jotkut mukavuussyistä kuvittelevat, vaan ihmiset itse

luovat historiansa, mutta tietyissä, heille ehtona olevassa ympäristössä, jo olemassa olevien tosiasiallisten suhteiden perusteella, joista taloudelliset, niin paljon kuin muut — poliittiset ja ideologiset — olosuhteet niihin vaikuttanevatkin, ovat sittenkin viime kädessä ratkaisevia ja muodostavat kaiken kehityksen lävitse käyvän ja ainoan sen ymmärtämiseen johtavan punaisen langan.

b) Ihmiset luovat historiansa itse, mutta tähän saakka he ovat luoneet sitä pitämättä ohjeenaan yhteistahtoa ja ilman yhtenäistä yleistä suunnitelmaa, vieläpä tietyn, tarkoin rajoitetun, vallitsevan yhteiskunnan puitteissa. Heidän pyrkimyksensä käyvät ristiin, ja kaikissa tällaisissa yhteiskunnissa vallitsee sen takia *välttämättömyys*, jonka täydennyksenä ja ilmenemismuotona on *sattuma*. Välttämättömyys, joka tässä raivaa tiensä satunnaisuuden läpi, on taaskin lopulta taloudellinen. Tässä joudumme puhumaan sitten niin sanotuista suurmiehistä. Se on luonnollisesti pelkkä sattuma, että nimenomaan tämä suurmies nousee esiin tietyissä maassa ja tiettyinä aikana. Mutta jos pyyhkäisemme hänet pois näyttämöltä, niin silloin syntyy kysyntää hänen sijaistajastaan, ja sellainen sijaistaja löytyy, enemmän tai vähemmän onnistunut, mutta ajan pitkään sellainen löytyy. Se oli sattuma, että Napoleon, nimenomaan tuo korsikalainen, oli se sotilasdiktattori, joka tuli sodan näännyttämälle Ranskan tasavallalle tarpeelliseksi. Mutta ellei olisi ollut Napoleonia, joku toinen olisi esittänyt hänen osansa. Tämän on todistanut se, että sellainen mies on löytynyt joka kerta, kun häntä on tarvittu: Caesar, Augustus, Cromwell jne. Joskin materialistisen historiankäsityksen kehittäli Marx, niin Thierry, Mignet, Guizot ja kaikki englantilaiset historioitsijat ennen vuotta 1850 ovat todisteena siitä, että sen pyrkivät tekemään monet, ja kun Morgan kehittäli tuon saman käsityksen, niin se todistaa, että aika oli sille kypsä ja että sen *täytyi* tulla keksityksi.

Aivan samoin on kaiken muun satunnaisen ja näennäisesti satunnaisen laita historiassa. Mitä pitemmälle parhaillaan tutkimamme ala loittonee taloudellisesta, mitä enemmän se lähenee puhtaasti abstraktis-ideologista, sitä enemmän havaitsemme sen kehityksessä sattumia, sitä mutkikkaampi on sen käyrä. Jos piirrätte käyrän keskimääräisakselin, niin havaitsette, että mitä pitempi tutkittava aikajakso on ja mitä laajempi käsiteltävä ala on, sitä enemmän tuo akseli lähentyy taloudellisen kehityksen akselia ja kulkee yhdensuuntaisesti tämän kanssa.

Saksassa tämän oikeaa ymmärtämistä haittaa erittäin suuresti anteeksiantamaton välinpitämättömyys taloushistorian käsittelemistä kohtaan kirjallisuudessa. On niin kovin vaikea vapautua koulussa päähän pönttyistä historian kehitystä koskevista käsityksistä, mutta vieläkin vaikeampaa on koota aineistoa, mikä sitä varten on tarpeen. Kuka on lukenut esim. vaikkapa vain vanhaa

G. von Gülichä¹, joka kuivaan aineistokokoelmaansa on sisällyttänyt niin paljon arvokasta aineistoa lukemattomien poliittisten tosiasiaain selittämistä varten!

Muuten luulen, että sen erinomaisen esimerkin, minkä Marx on antanut kirjassaan „Brumairekuun kahdeksastoista”, pitäisi antaa kysymyksiinne kutakuinkin täydellinen selitys juuri siksi, että se on käytännöllinen esimerkki. Useimpia kysymyksiä on mielestäni kosketeltu „Anti-Dühringin” I osassa luvuissa 9.—11., II osassa luvuissa 2.—4. sekä myös III osan 1. luvussa taikka johdannossa sekä sitten „Feuerbachin” viimeisessä luvussa.

Pyydän, että ette suhtaudu liian vaateliaasti yllä esitetyn tekstin jokaiseen sanaan, vaan pidätte koko ajan silmällä kokonaisuutta; valitettavasti minulla ei ollut aikaa esittää Teille kaikkea niin selvästi ja tarkoin kuin olisi pitänyt tehdä siinä tapauksessa, jos tämä olisi ollut tarkoitettu julkaistavaksi...

¹ Engels tarkoittaa G. Gülichin moniosaista teosta „Meidän aikamme tärkeimpien kauppavaltioiden kaupan, teollisuuden ja maanviljelyksen historiallinen esitys”, joka ilmestyi Jenassa vv. 1830—1845. *Toim.*

HAKEMISTOJA

NIMIHAKEMISTO

(Tärkeimmät nimet)

A

- Agassiz, Louis* (1807—1873) — sveitsiläinen luonnontutkija, kirjoitti useita eläintieteellisiä, geologisia ja paleontologisia teoksia — 188.
- Aiskhylos* (525—456 e.a.a.) — muinaiskreikkalainen tragediankirjoittaja — 155, 156, 197, 231, 232.
- Albrecht* („profeetta”) (1788—1844) — muuan Weitlingin seuraajista, juulisti kristillistä sosialismia Sveitsissä — 309.
- Aleksanteri Suuri* (356—323 e.a.a.) — 195.
- Ammianus Marcellinus* (noin 330—400) — syntyjään Antiokian kreikkalainen, Rooman rappeutumisaajan historioitsija — 203, 222.
- Anakreon* (eli 6. vuosisadan keskivaiheilla e.a.a.) — muinaiskreikkalainen lyirikko — 209.
- Anaksagoras* (500—428 e.a.a.) — muinaiskreikkalainen filosofi, materialisti — 84, 103.
- Anaksandridas* — Spartan kuningas — 198.
- Annenkov, Pavel Vasiljevitš* (1812—1887) — venäläinen liberaalinen tilanherra, kirjailija; oli kirjeenvaihdossa Marxin kanssa — 398.
- Appianus Aleksandrialainen* (1.—2. vuosisata) — „Rooman historian” kirjoittaja — 355.
- Appius Claudius* (5. vuosisata e.a.a.) — roomalainen valtiomies, perimätiedon mukaan ns. Kahdentoista taulun lakien laatijoita — 245.

- Aristeides* (n. 540 — n. 467 e.a.a.) — muinaiskreikkalainen poliitikko, ylimystöpuolueen kannattajia, karkotettiin Ateenasta — 241.
- Aristofanes* (noin 450 — noin 385 e.a.a.) — muinaiskreikkalainen näytelmäkirjailija, kirjoitti poliittisluonteisia satiirisia komedioita — 198.
- Ariston* — Spartan kuningas — 198.
- Aristoteles* (384—322 e.a.a.) — muinaiskreikkalainen filosofi — 114, 233.
- Arkwright, Richard* (1732—1792) — kehruukoneen keksijä — 96.
- Auer, Ignaz* (1846—1907) — Saksan sosialidemokraattisen puolueen hallinnon jäsen, opportunistien johtomiehiä — 7, 9.
- Augustus* (63 e.a.a.—14) — Rooman ensimmäinen keisari — 244, 265, 457.

B

- Babeuf, François Noël* (Gracchus) (1760—1797) — ranskalainen valankumousmies, utopistikommunisti, järjesti „yhdenvertaisten salaliiton”, jonka paljastuttua hänet mestattiin — 105.
- Bachofen, Johann Jakob* (1815—1887) — sveitsiläinen lakimies ja historioitsija, roomalaisen oikeuden professori Baselissa, tutki alkukantaisissa yhteiskunnissa vallinneita oikeussuhteita — 153, 154—156, 158, 160, 162, 172, 173, 180, 181, 187, 188, 189, 192, 213.

- Bacon, Francis* (1561—1626) — englantilainen filosofi (materialisti), poliitikko ja historioitsija — 84—86, 115.
- Baer, Karl Maksimovitš* — (1792—1876) — venäläinen akateemikko, tieteellisen embryologian perustantlaskija — 60.
- Bailly, Jean Sylvain* (1736—1793) — Ranskan porvarillisen vallankumouksen aikainen poliitikko, girondisti — 298.
- Bakunin, Mihail Aleksandrovitš* (1814—1876) — 8, 9, 34, 46, 328, 345, 421, 422—426, 427, 428, 432.
- Bancroft, Hubert* (1832—1918) — amerikkalainen etnografi, tutki Pohjois-Amerikan intiaaniheimoja — 176, 187, 189, 275.
- Bang, Cathrinus* (1822—1898) — norjalainen Skandinavian kirjallisuuden tutkija, toimi professorina Kristianiasa — 258.
- Barbès, Armand* (1809—1870) — ranskalainen vallankumousmies, pikkuporvarillinen demokraatti — 302.
- Barth, Paul* (1858—1922) — saksalainen porvarillinen publisisti; marxilaisuuden vastustaja — 439, 441, 448, 450, 451.
- Bauer, Bruno* (1809—1882) — saksalainen publisisti; vasemmistohegeliläinen — 139, 328, 329, 345.
- Bauer, Heinrich* — saksalainen työmies, Oikeamielisten liiton huomattu toimihenkilö, Kommunistien liiton KK:n jäsen — 302, 303, 312, 315, 317.
- Bayle, Pierre* (1647—1706) — ranskalainen filosofi, skeptikko — 357.
- Bebel, August* (1840—1913) — Saksan sosialidemokraattisen puolueen perustaja ja huomattavia toimihenkilöitä — 7, 9, 29, 37, 428, 433.
- Beck, Alexander* — räätäli; Oikeamielisten liiton Magdeburgin-yhdistyksen perustaja — 304.
- Becker, August* (1814—1875) — saksalainen publisisti; Sveitsin weitlingiläisten johtaja — 304.
- Becker, Bernhard* (1826—1882) — Saksan yleisen työväenyhdistyksen puheenjohtaja Lassallen kuoleman jälkeen — 10, 414.
- Becker, Hermann* (1820—1885) — Kommunistien liiton jäsen, sittemmin kansallisliberaali — 317.
- Becker, Wilhelm Adolf* (1796—1846) — saksalainen historioitsija, klassillisen arkeologian professori Leipzigissä — 228.
- Beda Venerabilis* („kunnianarvoisa”) — (noin 672—735) — englantilainen benediktiinimunkki, monien kronikoiden ja elämäkertojen kirjoittaja — 255.
- Berends, Julius* — berliiniläinen latoja, porvarillinen demokraatti, vuoden 1848 vallankumouksen osanottaja — 296.
- Bernstein, Eduard* (1850—1932) — saksalainen sosialidemokraatti, äärimmäinen opportunisti; esiintyi Engelsin kuoleman jälkeen marxilaisuuden revisionistisena arvostelijana — 449.
- Berthelot, Marcellin* (1827—1907) — ranskalainen kemisti, ensimmäisiä orgaanisten yhdisteiden synteesiojia — 339.
- Bervi, Vasili Vasiljevitš* (salanimeltään Flerovski) (1829—1918) — venäläinen narodnikki, publisisti, „Положение рабочего класса в России” (Venäjän työväenluokan asema) -nimisen teoksen (1869) kirjoittaja — 45.
- Bismarck, Otto* (1815—1898) — 19, 20, 35, 38, 130, 131, 198, 286, 318, 371, 412—414, 424, 427, 435, 452.
- Blanc, Louis* (1811—1882) — ranskalainen pikkuporvarillinen sosialisti — 314, 316, 339.
- Blanqui, Louis Auguste* (1805—1881) — ranskalainen vallankumousmies, utopistikommunisti — 302.
- Bleichröder, Gerson* (1822—1893) — berliiniläisen pankkiiriliikkeen johtaja, osallistui Preussin hallituksen finanssioperaatioihin, Bismarckin yksityispankkiiri — 286.
- Blind, Karl* (1826—1907) — saksalainen pikkuporvarillinen sanomalehtimies, vuoden 1848 vallankumouksen osanottaja; sittemmin kansallisliberaali ja Bismarckin kannattaja — 412.
- Bloch, Joseph* — „Sozialistische Monatshefte” aikausjulkaisun toimittaja — 441.
- Bolingbroke, Henry Saint John* (1678—1751) — englantilainen kon-

- servatiivinen poliitikko, filosofina deistinen materialisti — 94.
- Bolte, Friedrich* — saksalainen sosialisti, I Internationalen johtavia jäseniä Amerikassa — 420.
- Born, Stephan* (oikea sukunimi Buttermilch (1824—1898) — saksalainen työläinen, Kommunistien liiton jäsen, vuoden 1848 vallankumouksen osanottaja — 314.
- Bornstedt, Adalbert* (1808—1851) — saksalainen publisisti, toimi Ranskassa Venäjän hallituksen salaisena asiamiehenä — 312.
- Bougeart, Alfred* (1815—1882) — ranskalainen publisisti ja historioitsija, kirjoitti mm. kaksiosaisen teoksen Maratista — 298.
- Bourbonit* — ranskalainen kuningassuku, joka hallitsi Ranskassa 16. vuosisadan lopulta vuoteen 1792 ja restauraation aikana (1814—1830) — 352.
- Bracke, Wilhelm* (1842—1880) — saksalainen sosialidemokraatti, eisenachilaisten puolueen johtomiehiä — 7, 9, 32, 35, 433.
- Brentano, Lujo* (1844—1931) — saksalainen kansantaloustieteen professori, „katederisosialisti”; hyökkäili kiiwaasti Marxia vastaan Saksan tehtailijain liiton äänenkannattajassa — 102, 372.
- Bright, John* (1811—1889) — englantilainen liberaali, vapaakaupan kannattaja; johti yhdessä Cobdenin kanssa Anti-Corn-Law-League-nimistä yhdistystä, jonka tarkoituksena oli vapaakauppajärjestelmän voimaansaattaminen ja viljattullien poistaminen — 99, 369.
- Broadhurst, Henry* (1840—1911) — englantilainen tradeunionisti, liberaalinen työväenpoliitikko — 376.
- Bruno, Giordano* (1548—1600) — italialainen renessanssijan filosofi, taisteli uskontoa vastaan — 54.
- Buchez, Philippe Joseph* (1796—1865) — „katolisen sosialismin” ideologi Ranskassa, Saint-Simonin oppilaita; harjoitti propagandaa valtionavun turvin tapahtuvan tuotanto-osuuskuntien perustamisen puolesta — 22, 32.
- Buckland, William* (1784—1856) — englantilainen geologi — 86.
- Bugge, Elseus Sophus* (1833—1907) — Kristianian (Oslo) yliopiston professori, muinais-skandinaavisten kirjallisten muistomerkkien kommentoija ja julkaisija — 258.
- Büchner, Georg* (1813—1837) — saksalainen näytelmäkirjailija, publisisti ja poliitikko; Hessenin ja Darmstadtin salaisen Ihmisoikeuksien yhdistyksen perustaja — 302.
- Büchner, Ludwig* (1824—1899) — saksalainen lääkäri, luonnontieteen popularisoija, filosofiassa vulgääri materialisti — 334.
- Bückler, Johann* (1779—1803) — tunnettu reiniläinen rosvo, liikanimeltään „Schinderhannes” (nylkyri-Hans) — 302.
- Bürgers, Heinrich* (1820—1878) — saksalainen sanomalehtimies, Kommunistien liiton jäsen, Kölnin kommunistijutun syytetyitä; sittemmin progressisti — 295, 317.
- Böhme, Jakob* (1575—1624) — saksalainen filosofi, mystikko — 84.
- Börnstein, Heinrich* (1805—1892) — saksalainen pikkuporvarillinen demokraatti; oli v. 1848 Pariisissa — 312.

C

- Caesar, Gaius Julius* (100—44 e.a.) — 160, 169, 180, 220, 254, 256, 260—263, 264, 457.
- Calvin, Jean* (1509—1564) — Sveitsin uskonpuhdistuksen aatteellinen johtaja — 54, 91, 92, 357, 451.
- Camphausen, Ludolf* (1803—1890) — Reinin liberaalisen porvariston johtomiehiä, vuoden 1848 maaliskuun vallankumouksen jälkeen Preussin pääministeri — 138.
- Carlyle, Thomas* (1795—1881) — englantilainen konservatiivinen kirjailija ja filosofi — 106.
- Cartwright, Edmund* (1743—1823) — englantilainen mekaanikko, ensimmäisen kutomakoneen keksijä — 96.
- Civilis, Julius* (I. vuosisata) — v. 68 Roomaa vastaan kapinaan nousseen bataaviheimon päällikkö — 259.
- Cobden, Richard* (1804—1865) — englantilainen porvarillinen taloustieteilijä, liberaali, vapaakaupan kannattaja, vapaakauppajärjestelmää

- ja viljatullien poistamista kannattavan Anti-Corn-Law-League-yhdistyksen perustaja — 99.
- Collins, Anthony* (1676—1729)—englantilainen filosofi, materialisti — 86.
- Coulanges* — ks. Fustel de Coulanges.
- Coward, William* (1657—1725)—englantilainen filosofi, materialisti, lääkäri — 86.
- Cromwell, Oliver* (1599—1658)—92, 457.
- Cuno, Theodor Friedrich* (1847—1934)—saksalainen sosialisti, I Internationalen jäsen, osallistui vuoden 1872 Haagin kongressiin, missä noudatti Marxin linjaa; myöhemmin osallistui Amerikan työväenliikkeeseen — 422.
- Cunow, Heinrich* (1862—1936)—revisionismin teoreetikkoja Saksan sosialidemokratiassa; etnografi, kirjoitti useita muinaisajan historiaa käsitteleviä teoksia — 195.
- Cuvier, Georges* (1769—1832)—ranskalainen luonnontutkija, vertailevan anatomian ja paleontologian perustaja — 58, 171.

D

- Dalton, John* (1766—1844)—englantilainen fyysikko ja kemisti, atomiteorian luoja — 59.
- Daniels, Roland* (1819—1855)—kölniläinen lääkäri, Kommunistien liiton jäsen, Kölnin kommunistijutun syytetyitä — 317.
- Danielson, Nikolai Frantsevitš* (salanimeltään Nikolai —on) (1844—1918)—venäläinen taloustieteilijä, liberaalisen narodnikkilaisuuden aatteellisia johtajia, käänsi ensimmäisenä „Pääoman” venäjän kielelle — 453.
- Dante, Alighieri* (1265—1321)—138.
- Darwin, Charles* (1809—1882)—60, 64, 69, 71, 75, 117, 148, 162, 336, 348.
- Demokritos* (noin 460—370 e.a.)—muinaiskreikkalainen filosofi, materialisti, atomismin perustaja — 84.
- Demosthenes* (noin 384—322 e.a.)—muinaiskreikkalainen puhuja — 228.
- Deprez, Marcel* (1843—1918)—ranskalainen insinööri, tunnettu sähköalaa koskevista teoksistaan — 149.
- Descartes, René* (1596—1650)—ranskalainen filosofi ja matemaatikko; filosofiansa dualisti, fysiikassa metafyyksillinen materialisti — 54, 114, 332, 334, 440.
- Diderot, Denis* (1713—1784)—114, 337.
- Dietz, Johann Heinrich Wilhelm* (1843—1922)—Saksan sosialidemokratian oikeistosiiven huomattavimpia edustajia, omisti sosialidemokraattisen kirjakustantamon Stuttgartissa — 37, 39.
- Dietzgen, Joseph* (1828—1888)—saksalainen työmies, filosofi, materialisti, Kommunistien liiton jäsen, ammatiltaan nahkuri — 346.
- Dikaiarkhos* (4. vuosisata e.a.)—muinaiskreikkalainen historioitsija ja maantieteilijä, Aristoteleen oppilaita — 228.
- Diodoros Sisilialainen* (1. vuosisata e.a.)—muinaiskreikkalainen historioitsija, kirjoitti teoksen Idän, Kreikan ja Rooman historiasta — 257, 264.
- Dionysios Halikarnassolainen* (1. vuosisata e.a.)—roomalainen historioitsija, syntyjään kreikkalainen — 231.
- Disraeli, Benjamin*, lordi Beaconsfield (1804—1881)—englantilainen poliitikko ja kirjailija, konservatiivisen puolueen johtaja — 100.
- Dodwell, Henry* (kuoli 1784)—englantilainen filosofi, materialisti — 86.
- Draper, John William* (1811—1882)—amerikkalainen luonnontutkija ja historioitsija — 68.
- Duns Scotus, Johannes* (noin 1265—1308)—fransiskaanimunkki, englantilaisen skolastisen filosofian myöhäisempiä edustajia — 84.
- Dureau de la Malle Adolphe* (1777—1857)—ranskalainen historioitsija, kirjoitti teoksia muinais-Rooman ja pohjois-Afrikan taloudesta — 251.
- Dühring, Eugen* (1833—1921)—81, 82.
- Dürer, Albrecht* (1471—1528)—53.

E

- Eccarius, Georg* (1818—1889)—saksalainen räätäli, Kommunistien liiton jäsen, I Internationalen Pääneuvoston jäsen; osallistui sittemmin Englannin tradeunionistiseen liikkeeseen—310.
- Elsner, Karl Friedrich* (1809—1894)—saksalainen demokraatti, publisiisti, Preussin kansalliskokouksen jäsen (1848), Breslaun liberaalisen porvariston johtaja—296.
- Engels, Friedrich* (1820—1895)—9, 35, 39, 88, 102, 139, 140, 152, 167, 310, 312, 321, 377, 409, 410, 412, 413, 414.
- Erhard, Johann Ludwig* (syntyi 1820)—Kölnin kommunistijutun syytetyitä, sai vapauttavan tuomion—317.
- Eschenbach, Wolfram*—ks. Wolfram von Eschenbach.
- Espinás, Alfred* (1844—1922)—ranskalainen filosofi ja sosiologi—173, 174.
- Eukleides* (4.—3. vuosisata e.a.)—muinaiskreikkalainen matemaatikko—54.
- Euripedes* (480—406 e.a.)—muinaiskreikkalainen tragediankirjoittaja—198—199.
- Ewerbeck, August Hermann* (1816—1860)—saksalainen lääkäri, Kommunistien liiton jäsen—308, 317.

F

- Faucher, Julius* (1820—1878)—saksalainen vulgääri taloustieteilijä, vapaakaupan kannattaja; vuodesta 1861 Preussin edustajakamarin jäsen, progressisti—414.
- Favre, Jules* (1809—1880)—ranskalainen poliitikko, porvarillinen tasavaltalainen, kansallisen puolustuksen hallituksen jäsen (1870—1871), osallistui Pariisin Kommuniin veriseen kukistamiseen—424.
- Ferdinand V* (Katolilainen) (1452—1516)—Kastilian ja Aragonian kuningas (1479—1516); hänen hallituksensa alkoi Espanjan valtiollisen mahdin aikakausi—189.
- Feuerbach, Ludwig* (1804—1872)—320—322, 329, 330, 332—333, 335, 336, 338—345, 360—362, 448.
- Fichte, Johann Gottlieb* (1762—1814)—451.
- Filip II* (1527—1598)—Espanjan kuningas (1556—1598)—413.
- Filip II August* (1165—1223)—Ranskan kuningas (1180—1223)—451.
- Fischer, Richard* (1855—1926)—saksalainen sosialidemokraatti, „Vorwärts” lehden toimituksen työntekijöitä; myöhemmin keskustalainen—39.
- Fison, Lorimer* (1832—1907)—Fidži-saarilla ja Australiassa toiminut englantilainen lähetysaarnaja, Australian tieteellisen tutkimuksen uranuurtajia—182, 183.
- Flerovski*—ks. Bervi V. V.
- Flocon, Ferdinand* (1800—1866)—ranskalainen pikkuporvarillinen publisiisti ja poliitikko—140, 313.
- Forster, William* (1818—1886)—englantilainen tehtailija, liberaali, vuodesta 1861 parlamentin jäsen—98, 99.
- Fourier, Charles* (1772—1837)—105, 107, 109, 110, 127, 129, 163, 204, 273, 290, 398, 407, 416.
- Fredrik II* (1712—1786)—Preussin kuningas (1740—1786)—396.
- Fredrik Vilhelm* (1620—1688)—Brandenburgin vaaliruhtinas (1640—1688)—452.
- Fredrik Vilhelm III* (1770—1840)—Preussin kuningas (1797—1840)—131, 138, 323, 325.
- Fredrik Vilhelm IV* (1795—1861)—Preussin kuningas (1840—1861)—327.
- Freeman, Edward Augustus* (1823—1892)—englantilainen liberaalinen historiantutkija—153.
- Freiligrath, Ferdinand* (1810—1876)—saksalainen vallankumouksellinen runoilija, kuului „Uuden Reinin lehden” toimitukseen, Kommunistien liiton jäsen; liittyi 1850-luvulla saksalaisten emigranttien pikkuporvarillisiin aineksiin; palasi Saksaan 1868—317.
- Fustel de Coulanges, Numa Denis* (1830—1889)—ranskalainen muinaisajan historian tutkija—230.

G

- Gajus* (2. vuosisata e.a.a.)—roomalainen lainoppinut, laati erään ensimmäisistä roomalaisen oikeuden ohjekirjoista—193.
- Galle, Johann Gottfried* (1812—1910)—saksalainen tähtitieteilijä, löysi 1846 Neptunus-planeetan—332.
- Geib, August* (1842—1879)—saksalainen sosialidemokraatti; vuodesta 1874 valtiopäivien jäsen—7, 9.
- Giffen, Robert* (1837—1910)—englantilainen porvarillinen talous- ja tilastotieteilijä—135, 372, 388.
- Giraud-Teulon, Alexis* (synt. 1839)—geneveläinen professori, tutki alkuyhteiskunnan historiaa, Bachofenin oppilaita—161, 163, 173, 174, 196.
- Gladstone, Robertson*—W. Gladstonen veli, liverpoolilainen liikemies, vapaakaupan kannattaja—25.
- Gladstone, William* (1809—1898)—huomattava englantilainen poliitikko, liberaalisen puolueen johtaja 19. vuosisadan jälkipuoliskolla—232, 377, 422.
- Goethe, Johann Wolfgang* (1749—1832)—178, 326, 335.
- Gould, Jay* (1836—1892)—amerikkalainen pankkiiri ja rautatiemagnaatti—445.
- Gregorius Toursilainen* (noin 540—594)—vuodesta 573 Tours'in piispa (Gallia), frankkilainen historiankirjoittaja—259.
- Grimm, veljekset Jacob* (1785—1863) ja *Wilhelm* (1786—1859)—saksalaisia filologeja, saksan kielen ja kirjallisuuden tutkijoita—256.
- Grote, George* (1794—1871)—englantilainen historioitsija—227—230.
- Grove, William Robert* (1811—1896)—englantilainen luonnon-tutkija—59.
- Grün, Karl* (1817—1887)—saksalainen publisisti, niin sanotun „todellisen sosialismin” edustaja—329.
- Guizot, François Pierre* (1787—1874)—ranskalainen porvarillinen historioitsija ja valtiomies, monarkisti—139, 352, 457.
- Güllch, Gustav* (1791—1847)—saksa-

lainen historioitsija ja taloustieteilijä—458.

- Gögg, Amand* (1820—1897)—saksalainen demokraatti, vuonna 1849 Badenin vallankumouksellisen hallituksen jäsen, porvarillis-pasifistisen Rauhan ja vapauden liiton johtomiehiä—32, 316.

H

- Hansemann, David Justus* (1790—1864)—Reinin liberaalisen porvariston johtomiehiä v. 1848—138.
- Harney, George Julian* (1817—1897)—chartistiliikkeen vasemmistosiiven johtaja—308.
- Harring, Harro* (1798—1870)—saksalainen runoilija, demokraattisen suunnan publisisteja—308.
- Hartley, David* (1705—1757)—englantilainen lääkäri, psykologi ja filosofi; materialisti, Locken seuraaja, deisti—86.
- Hasenclever, Wilhelm* (1837—1889)—lassallelainen, Saksan yleisen työväenyhdistyksen puheenjohtaja (1871)—29, 34.
- Hasselmann, Wilhelm* (synt. 1844)—lassallelaisen Saksan yleisen työväenyhdistyksen johtomiehiä; erotettiin 1880 Saksan sosialidemokraattisesta puolueesta anarkistina—19, 29, 34.
- Hatzfeldt, Sophie* (1805—1881)—F. Lassallen ystävä ja kannattaja—411, 412, 413.
- Haupt, Wilhelm* (synt. 1833)—oli asetettu syytteeseen Kölnin kommunistijutun yhteydessä; antoi Kölnissä ilmi Keskuskomitean jäsenet; pakeni ennen oikeusistuntoa Brasiliaan—317.
- Haxthausen, August* (1792—1866)—preussilainen virkamies ja kirjailija, teki vv. 1843—1844 matkan Venäjälle ja kirjoitti sittemmin kuvauksen Venäjän agraarisuhteissa säilyneistä yhteisöjärjestelmän jäännöksistä—46, 419.
- Hegel, Georg Friedrich Wilhelm* (1770—1831)—89, 103, 110, 114, 117—119, 284, 320—327, 330—333, 334, 335, 337, 341, 345—347, 349, 351, 353, 431, 448, 449, 451.

Heine, Heinrich (1797—1856)— 322.
Henrik VII (1457—1509)— Englannin kuningas (1485—1509)— 93.
Henrik VIII (1491—1547)— Englannin kuningas (1509—1547)— 93.
Hepner, Adolf (1846—1923)— saksalainen sosialidemokraatti, kuului „Volksstaat” lehden toimitukseen, sittemmin emigranttina Amerikassa — 428.
Herakleitos (6. vuosisadan loppu — 5. vuosisadan alku e.a.) — muinaiskreikkalainen filosofi, materialisti ja dialektikko — 114.
Herodotos (noin 484 — noin 425 e.a.) — muinaiskreikkalainen historiankirjoittaja — 180, 198.
Herschel, William (1738—1822) — englantilainen tähtitieteilijä — 57.
Herzen, Aleksandr Ivanovitš (1812—1870)— 44, 46.
Herwegh, Georg (1817—1875)— saksalainen vallankumouksellinen runoilija — 312.
Heusler, Andreas (1834—1921) — sveitsiläinen lakimies, kirjoitti useita teoksia sveitsiläisestä ja saksalaisesta oikeudesta — 195.
Hins, Eugène (1839—1923) — I Internationalen belgialaisten osastojen järjestäjä, eduskunnan jäsen, proudhoniisti, myöhemmin bakuninilainen — 425.
Hobbes, Thomas (1588—1679)— englantilainen filosofi, materialisti — 85, 86, 94, 332, 448.
Hohenzollernit — hallitsijasuku, hallitsi Brandenburg-Preussissa (1415—1918) ja Saksan keisarikunnassa (1871—1918) — 298, 414.
Homeros (noin 9. vuosisata e.a.) — muinaiskreikkalainen runoilija, jota pidetään „Iliadin” ja „Odysseian” kirjoittajana — 169, 197, 198, 230—232.
Howitt, Alfred William (1830—1908) — australialainen antropologi ja Australian historian tutkija — 182.
Humboldt, Alexander (1769—1859)— saksalainen luonnontutkija ja maantieteilijä — 139.
Hume, David (1711—1776)— englantilainen filosofi, agnostikko — 332.
Huschke, Georg Philipp (1801—1886) — saksalainen oikeushistorioitsija, kirjoitti teoksia rooma-

laisesta oikeudesta ja teologiasta, toimi professorina Breslaussa — 249.

Höchstberg, Karl (salanimeltään Richter) (1853—1885) — saksalainen sanomalehtimies, sosialifilantrooppi, rahoitti useita sosialidemokraattisia julkaisuja — 433.

I

Irminon (kuoli noin 825)— ranskalainen benediktiinimunkki, laati niin sanotun „Poliptiquen”, luettelon Saint-Germaindes-Prés luostarin maaomaisuudesta 9. vuosisadan alussa — 271.

J

Jacobi, Abraham (synt. 1832)— kölniläinen lääkäri, Kommunistien liiton jäsen, Kölnin kommunistijutun syytetyitä — 317.

Jaroslav (Viisas) (978—1054)— Kievin ruhtinas (1019—1054)— 194.

Joule, James (1818—1889)— englantilainen fyysikko — 59.

Juhana Saksilainen (1801—1873)— Saksin prinssi, sittemmin kuningas (1854—1873), käänsi Dantea käyttäen salanimeä Philalethes — 138.

K

Kaarle I (1600—1649)— Englannin kuningas (1625—1649)— 92.

Kaarle Suuri (742—814)— frankkilaisvaltakunnan kuningas, julistettiin Saksan keisariksi v. 800 — 270—273.

Kanitz, Hans Wilhelm Alexander (1841—1913)— preussilainen konservattori, valtiopäivien jäsen (1889—1913); v. 1894 ehdotti määrättäväksi keinotekoisesti viljan hinnan ostamalla yksin käsiin kaiken ulkomaisen tuontiviljan („Kanitzin ehdotus”) — 386.

Kant, Immanuel (1724—1804) — 57, 58, 59, 60, 89, 110, 117, 324, 332, 336, 344, 448, 451.

Katariina II (1729—1796)— Venäjän keisarinna (1762—1796)— 49.

- Kaye, John William* (1814—1876) — englantilainen publisisti, kirjoitti useita teoksia Intian uusimmasta historiasta — 180.
- Kautsky, Karl* (1854—1938) — 36.
- Kelly-Wischniewetzky, Florence* (1860—1932) — amerikkalainen sosialisti, sittemmin porvarillinen reformaattori — 363.
- Kepler, Johannes* (1571—1630) — saksalainen tähtitieteilijä — 55.
- Kinkel, Gottfried* (1815—1882) — saksalainen runoilija, pikkuporvarillinen demokraatti, osallistui v. 1849 Badenin kapinaan; taantumusvuosina eli Englannissa — 316.
- Klein, Johann Jakob* — kölniläinen lääkäri, Kölnin kommunistijutun syytetyitä — 317.
- Kleisthenes* (6. vuosisadan loppu e.a.a.) — muinaiskreikkalainen valtiomies — 241.
- Kolumbus, Kristoffer* (noin 1446—1506) — 78.
- Kopernikus, Nikolaus* (1473—1543) — 54, 56, 332.
- Kopp, Hermann* (1817—1892) — saksalainen kemisti — 339.
- Kossuth, Lajos* (1802—1894) — Unkarin kansallisen vapausliikkeen johtaja, oli porvarillis-demokraattisten aineiden johdossa v. 1848 vallankumouksessa — 316.
- Kovalevski, Maksim Maksimovitš* (1851—1916) — venäläinen sosiologi, historioitsija ja lakimies; tunnettu alkukantaisessa sukuyhteiskunnassa vallinneita suhteita koskevista tutkimuksistaan — 83, 193, 194, 195, 253, 256, 260.
- Kriege, Hermann* (1820—1850) — saksalainen radikaalinen sanomalehtimies, Weitlingin kannattaja, Oikeamielisten liiton New Yorkinryhmän järjestäjä — 308, 309.
- Kugelman, Ludwig* (1830—1902) — hannoverilainen lääkäri, osallistui v. 1848 vallankumoukseen, I Internationalen jäsen; oli kirjeenvaihdossa Marxin kanssa — 411, 415, 416, 418, 419.
- Kuhlmann, Georg* (synt. 1812) — weitlingiläisen liikkeen johtajia Sveitsissä, „todellinen sosialisti”; osoittautui myöhemmin Itävallan hallituksen palveluksessa olleeksi provokaattoriksi — 309.
- L**
- Lafargue, Paul* (1842—1911) — ranskalainen sosialisti, Marxin vävy, Ranskan työväenliikkeen marxilaisen siiven johtaja — 82, 393, 418.
- La Fayette, Marie Joseph* (1757—1834) — ranskalainen kenraali, liberaalisen porvariston johtajia vuoden 1789 vallankumouksen aikana; pakeni v. 1792 ulkomaille — 298.
- Lamarck, Jean Baptiste* (1744—1829) — ranskalainen luonnontutkija, evolutionisti, Darwinin edeltäjä — 60, 335.
- Lamartine, Alphonse* (1790—1869) — ranskalainen runoilija, liberaalinen porvari; v. 1848 väliaikaisen hallituksen tosiasiallinen päämies; kavalsi demokraattisten aineiden edut — 140, 313.
- Lange, Friedrich Albert* (1828—1875) — saksalainen publisisti, kirjoitti sosialireformatorisen kirjan työväenluokasta — 20, 21.
- Lange, Ludwig* (1825—1885) — saksalainen filologi — 249.
- Laplace, Pierre Simon* (1749—1827) — ranskalainen matemaatikko ja tähtitieteilijä — 57, 62, 87, 117.
- Lassalle, Ferdinand* (1825—1864) — 7, 13, 14, 18, 19, 20—22, 31, 32, 34, 35, 37, 38, 289, 411—415, 431, 433.
- Latham, Robert Gordon* (1812—1888) — englantilainen lääkäri, kielitieteilijä ja etnografi; kirjoitti useita teoksia vertailevasta etnografiasta — 158.
- Lavoisier, Antoine Laurent* (1743—1794) — huomattava ranskalainen kemisti — 59.
- Ledru-Rollin, Alexandre Auguste* (1807—1874) — ranskalainen porvarillis-tasavaltalainen, pikkuporvarillisen demokratian johtomiehiä — 316.
- Leibniz, Gottfried Wilhelm* (1646—1716) — 55.
- Leonardo da Vinci* (1452—1519) — 53.
- Lessner, Friedrich* (1825—1910) — saksalainen räätäli, Kommunistien liiton jäsen, vuoden 1848 vallankumouksen osanottaja,

- Marxin ja Engelsin ystävä, oli emigranttina Lontoossa, I Internationalen aktiivisia jäseniä — 310, 317.
- Letourneau, Charles* (1831—1902) — ranskalainen sosiologi ja etnografi — 173, 176.
- Leverrier, Urbain Jean Joseph* (1811—1877) — ranskalainen tähtitieteilijä — 332.
- Levi, Leone* (1821—1888) — englantilainen porvarillinen talous- ja tilastotieteilijä — 372.
- Liebknecht, Wilhelm* (1826—1900) — Saksan sosialidemokratian ja II Internationalen perustajia ja johtomiehiä — 7, 9, 29, 34, 35, 37, 38, 412, 413, 419, 428, 433.
- Linné, Carl* (1707—1778) — ruotsalainen luonnontutkija, kasvitieteilijä, eläin- ja kasvijärjestelmän luoja — 55, 56, 118.
- Liutprand* (noin 922—972) — Cremonan piispa, keskiajan tiedemiehiä — 268.
- Livius, Titus* (noin 59 e.a.—17) — roomalainen historioitsija, Rooman historian aikakirjojen kirjoittaja — 247, 249.
- Lochner, Georg* — saksalainen puuseppä, Kommunistien liiton jäsen; oli emigranttina Lontoossa, I Internationalen Pääneuvoston jäsen, Marxin kannattaja — 310.
- Locke, John* (1632—1704) — englantilainen filosofi, sensuaalisti — 86, 115, 448.
- Longos* (3. vuosisadan alku) — kreikkalainen kirjailija, „Dafnis ja Khloe” -nimisen paimenromaanin tekijä — 209.
- Louis Bonaparte* — ks. Napoleon III.
- Louis Napoleon* — ks. Napoleon III.
- Louis Philippe* (1773—1850) — Ranskan kuningas (1830—1848) — 22, 25, 93, 98, 302.
- Lubbock, John* (1834—1913) (vuodesta 1899 lordi Avebury) — englantilainen biologi, darvinisti, etnologi, muinaistutkija — 160, 161.
- Ludvig XIV* (1638—1715) — Ranskan kuningas (1643—1715) — 358.
- Luther, Martin* (1483—1546) — protestanttisuuden (luterilaisuuden) perustaja Saksassa — 53, 91, 357, 451.
- Lyell, Charles* (1797—1875) — englantilainen geologi, geologisen evoluutio-opin perustaja — 58.

M

- Mably, Gabriel Bonnot* (1709—1785) — ranskalainen apotti, utoopisen yhdenvertaisuuskommunistin teoreetikkoja — 105.
- Machiavelli, Niccolò* (1469—1527) — italialainen poliitikko ja kirjailija — 53, 411.
- MacLennan, John Ferguson* (1827—1881) — englantilainen tiedemies, ammatiltaan asianajaja, ensimmäisiä perheen ja avioliiton historian tutkijoita — 157—163, 171, 185, 196, 217, 253.
- Maine, Henry* (1822—1888) — englantilainen historioitsija, tutki muinaista siviilioikeutta, Cambridgen yliopiston professori — 211.
- Malthus, Thomas Robert* (1766—1834) — englantilainen porvarillinen taloustieteilijä, taantumuksellisen väestöteorian luoja — 31.
- Manners, John* (1818—1906) — englantilainen poliitikko, konservaattori — 100.
- Mantell, Gideon* (1790—1852) — englantilainen geologi — 86.
- Marat, Jean Paul* (1743—1793) — vallankumouksellisen pikkuporvariston huomatuimpia johtomiehiä Ranskan porvarillisen vallankumouksen aikana — 19, 298.
- Marr, Wilhelm* (1819—1904) — Hampurin saksalaisia publisisteja, osallistui Weitlingin liikkeeseen; 1870-luvulta alkaen kiihkeä antisemiitti ja taantumuksellinen — 412.
- Marx, Karl* (1818—1883) — 7, 8, 10, 31—38, 81—83, 86, 95, 120—122, 127, 128, 138—144, 146—151, 162, 163, 171, 177, 180, 193, 194, 197, 199, 200, 202, 227, 228, 229, 230, 232, 233, 274, 279, 292, 295, 297—300, 301, 304, 307—312, 314—316, 319—321, 328, 329, 344, 345, 358, 367, 368, 371, 395, 427, 428, 431, 433, 440—441, 443, 448, 449, 450, 457, 458.
- Maurer, Georg Ludwig* (1790—1872) — saksalainen historioitsija, tutki muinais- ja keskiajan Saksan

- yhteiskuntajärjestelmää — 46, 224, 258, 260, 441.
- Mayer, Julius Robert* (1814—1878) — saksalainen luonnontieteilijä — 59.
- Mazzini, Giuseppe* (1805—1872) — italialainen poliitikko, taisteli Italian kansallisen riippumattomuuden ja yhdistymisen puolesta — 302, 305, 316, 424.
- Mehring, Franz* (1846—1919) — saksalainen sosialidemokraatti, kirjallisuudentutkija ja Saksan sosialidemokratian historiankirjoittaja — 449.
- Mentel, Christian Friedrich* (synt. 1812) — berliiniläinen räätäli; Oikeamielisten liiton Berliininjärjestön jäsen, Kölnin kommunistijutun syytettyjä; siirtyi vapauduttuaan Amerikkaan — 304.
- Metternich, Klemens Wenzel* (1773—1859) — itävaltalainen taantumuksellinen ministeri, Pyhän allianssin järjestäjä — 131.
- Mignet, François Auguste* (1796—1884) — suuntaukseltaan liberaalin ranskalainen porvarillinen historioitsija — 352, 457.
- Miquel, Johannes* (1828—1901) — preussilainen pankkiiri, kansallisliberaali; nuoruusvuosinaan Kommunistien liiton jäsen; valtiopäivien jäsen (1867—1877 ja 1887—1890), rahaministeri (1890—1901) — 412, 414, 436.
- Mirabeau, Honoré Gabriel* (1749—1791) — ranskalainen poliitikko, oppositiossa olleen aateliston ja suurporvariston johtaja 18. vuosisadan Ranskan porvarillisessa vallankumouksessa — 412.
- Moleschott, Jakob* (1822—1893) — fysiologi, syntyisin Hollannista, vulgäärin materialismin edustaja — 333.
- Moll, Josef* (1812—1849) — kölniläinen kelloseppä, Kommunistien liiton jäsen; sai surmansa Badenin kapinan aikana — 303, 310, 312, 315.
- Mommsen, Theodor* (1817—1903) — saksalainen historioitsija; kirjoitti useita Rooman historiaa ja Rooman oikeuden historiaa käsitteleviä teoksia, valtiopäivien jäsen, liberaali — 229, 246—250.
- Montalembert, Charles* (1810—1870) — ranskalainen kirjailija ja poliitikko, katolisen puolueen johtomies — 53.
- Montesquieu, Charles* (1689—1755) — ranskalainen historioitsija ja kirjailija, perustuslaillisen monarkian ideologisia kannattajia — 451.
- Moody, Dwight* (1837—1899) — amerikkalainen herätyssaarnaaja, Amerikan nuorten miesten kristillisen yhdistyksen (1865) perustaja — 98.
- Morelly* — ranskalainen apotti, 18. vuosisadan utooppisen yhdenvertaisuuskommunismien edustaja — 105.
- Morgan, Lewis Henry* (1818—1881) — amerikkalainen tiedemies, kansantieteilijä ja alkukantaisen yhteisön historian tutkija — 151—153, 158, 159—166, 169, 170, 171, 172, 173, 177—179, 181, 182, 185, 200, 214—217, 219, 224, 229, 232, 234, 235, 242, 248, 249, 255, 260, 274, 291, 457.
- Moschos* (2. vuosisata e.a.) — muinaiskreikkalainen bukolisen runouden edustaja — 209.
- Mülberger, Arthur* (1847—1907) — saksalainen lääkäri, proudhoniisti — 429.
- Münzer, Thomas* (noin 1490—1525) — uskonpuhdistuksen ajan saksalainen utopistikommunisti, vuonna 1525 uhjattu Saksan talonpoikaiskapinan johtaja — 104.
- Mädler, Johann Heinrich* (1794—1874) — saksalainen tähtitieteilijä — 57, 61, 66.

N

- Napoleon I* (Bonaparte) (1769—1821) — 87, 108, 112, 131, 197, 201, 217, 295, 338, 379, 425, 447, 457.
- Napoleon III* (Louis Bonaparte) (1808—1873) — Ranskan keisari (1852—1870) — 25, 97, 142, 371, 419, 427.
- Napoleon, Joseph*, prinssi (1822—1891) — Napoleon III:n serkku, tunnettu kansanomaiselta nimeltä Plon-Plon — 142.
- Nearkhos* (4. vuosisata e.a.) — Aleksanteri Suuren sotapäällikkö, hänen laivastonsa amiraali, osallistui Intian sotaretkeen — 195.

Neper, John (1550—1617)—skotlantilainen matemaatikko — 55.
Netšajev, Sergei Gennadijevitš (1847—1882)—venäläinen vallankumousmies, anarkisti — 427.
Newton, Isaak (1642—1727)— 55—57, 117, 118.
Niebuhr, Barthold Georg (1776—1831)—saksalainen historioitsija, muinaisen Rooman tutkijoita — 229, 230, 249, 284.
Nikolai —on — ks. Danielson.
Nothjung, Peter (1821—1880)—räättäli, myöhemmin valokuvaaja, Kölnin työväenliiton jäsen; Kölnin kommunistijutun syytetyitä, sittemmin lassallelainen — 317.
Nykyri-Hans — ks. Bückler, Johann.

O

Odoaker (kuoli v. 493)—germaanien sotapäällikkö, itä-goottien kuningas Italiassa (476—493) — 263.
Oken, Lorenz (1779—1851) — saksalainen luonnontieteilijä ja luonnofilosofi — 60.
Otto, Karl Wunibald (synt. noin 1810)—kemian tohtori, Kommunistien liiton jäsen, Kölnin kommunistijutun syytetyitä — 317.
Owen, Robert (1771—1858)— 86, 105, 107, 111—113, 361, 416.

P

Paganini, Niccolò (1782—1840)—italialainen viulutahturi ja säveltäjä — 71.
Palgrave, Robert Harry Inglis (1827—1919)—englantilainen porvarillinen taloustieteilijä, „Economist” nimisen aikakausjulkaisun toimittaja (1877—1883)— 374.
Palmerston, Henry John (1784—1865)—englantilainen valtiomies, liberaalisen puolueen taantumussellisimpien ainesten johtomiehiä — 142.
Pavia, Rodriguez (1827—1895)—espanjalainen kenraali, tukahdutti vuosien 1873—1874 kapinan — 50.
Perseus — Makedonian viimeinen kuningas (179—168 e.a.a.); taisteli Roomaa vastaan Makedonian riippumattomuuden puolesta — 265.
Pfänder, Karl (noin 1818—1876)—

saksalainen työmie, miniatyyrimaalari, Kommunistien liiton KK:n ja I Internationalen Pääneuvoston jäsen, Marxin kannattaja — 310.

Philalethes — ks. Juhana, Saksin kuningas.

Pietari I (Suuri) (1672—1725)— 42.
Pietari III (1728—1762)—Venäjän tsaari (1761—1762)— 49.

Pisistratos (noin 600—527 e.a.a.)—vuodesta 560 Ateenan tyranni — 243.

Plinius vanhempi, Caius Secundus (noin 24—79 u.l.)—roomalainen maantieteilijä — 262, 265.

Plutarkhos (noin 48—120)—kreikkalainen kirjailija, moralisti — 198.

Priestley, Joseph (1733—1804)—englantilainen luonnontieteilijä ja filosofi, materialisti — 86.

Prokopios (6. vuosisata)—bysanttilainen historiankirjoittaja, osallistui kuvaamiinsa Belisariuksen sotaretkiin — 203.

Proudhon, Pierre Joseph (1809—1865)— 33, 139, 314, 345, 398—408, 412, 416, 421.

Ptolemaios, Klaudios (2. vuosisata)—kreikkalainen geometrian tutkija, tähtitieteilijä ja fyysikko — 54.

Pugašev, Jemeljan (noin 1744—1775)—maorjuutta vastaan suuntautuneen talonpoikaikapinan johtaja Venäjällä 18. vuosisadalta — 49.

Pyat, Félix (1810—1889)—ranskalainen sanomalehtimies ja kirjailija, pikkuporvarillinen radikaali, osallistui v. 1848 vallankumoukseen ja Pariisin Kommuniiniin — 409.

R

Rafaël Santi (1483—1520)— 71.

Reiff, Wilhelm Joseph (synt. v. 1824)—Kölnin kommunistijutun syytetyitä, erotettu Liitosta jo v. 1850—317.

Renan, Ernest (1823—1892)—ranskalainen idealistinen filosofi ja historioitsija, kirjoitti tutkielmia kristinuskon historiasta — 314, 345.

Ricardo, David (1772—1823)— 31, 417.

- Richard, Albert* (1846—1925)— osallistui vallankumoukselliseen liikkeeseen Lyonissa; Bakuninin seuraajia, taisteli Marxia ja I Internationalen Pääneuvostoa vastaan — 427.
- Rikhard I* (Leijonamieli) (1157—1199) — Englannin kuningas (1189—1199) — 451.
- Robespierre, Maximilien* (1758—1794) — 340.
- Robin, Paul* (synt. 1837) — I Internationalen Ranskan-osaston jäsen, bakuninilainen — 425.
- Rousseau, Jean Jacques* (1712—1778) — 12, 104, 106, 114, 337, 451.
- Ruge, Arnold* (1802—1880) — saksalainen radikaali publisisti, vasemmistohegeliläinen, vuosina 1848—1850 pikkuporvarillinen demokraatti; yhtyi 1860-luvulla Bismarckiin ja sai Preussin hallituksesta eläkkeen — 139, 316.
- Röser, Peter Gerhardt* (1814—1865) — saksalainen sikarinvalmistaja, Kölnin kommunistijutun syytetyitä — 317.
- S**
- Saint-Simon, Henri* (1760—1825) — 107—109, 118, 421.
- Salvianus Marseilalainen* (noin 400—484) — Marseillen (Gallia) piispa, huomattava puhuja ja historiankirjoittaja — 268, 271.
- Sankey, Ira David* (1840—1908) — amerikkalainen evankelista, Moodyn aatetovereita — 98.
- Saussure, Henri de* (1829—1905) — sveitsiläinen luonnontutkija ja matkailija — 173.
- Schapper, Karl* (1813—1870) — Oikeamielisten liiton perustajia; Kommunistien liiton jakaannuttua kahtia v. 1850 oli „vasemmistolaisien” johtomiehiä ja esiintyi yhdessä Willichin kanssa Marxia vastaan — 302, 303, 308, 312, 315, 317, 318, 409.
- Scherzer, Andreas* (1807—1879) — saksalainen räätäli, synt. Baijerissa, Weitlingin kannattajia, Lontoon saksalaisten työläisten valitussseuran johtajia — 409.
- Schiller, Friedrich* (1759—1805) — 337.
- Schlöffel, Gustav Adolf* (1828—1849) — saksalainen demokraatti, osallistui Badenin kapinaan v. 1849 — 295.
- Schmidt, Konrad* (1863—1932) — saksalainen sosialidemokraatti, revisionisti — 439, 443.
- Schramm, Rudolf* (1813—1882) — saksalainen publisisti, porvarillinen demokraatti, kuului Preussin kansalliskokouksen vasemmistoon (1848), myöhemmin Bismarckin kannattajia — 412.
- Schulze-Delitzsch, Franz Hermann* (1808—1883) — saksalainen porvarillinen taloustieteilijä, progressisti; koetti ohjata Saksan työväenliikettä tuotanto- ja käsityöosuuskuntien suuntaan — 296, 414.
- Schurz, Carl* (1829—1906) — saksalainen pikkuporvarillinen demokraatti, osallistui Badenin kapinaan, siirtyi sitten Amerikkaan, jossa osallistui kansalaissootaan; toimi sittemmin Yhdysvaltojen lähettiläänä Espanjassa, senaattorina, sisäministerinä — 316.
- Schweitzer, Johann Baptist* (1833—1875) — saksalainen sanomalehlimies, johti Lassallen kuoltua Saksan yleistä työväenyhdistystä — 38, 412, 414, 421, 425, 433.
- Schömann, Georg Friedrich* (1793—1879) — saksalainen kielitieteilijä, muinaisajan historian tutkija — 198, 232.
- Scott, Walter* (1771—1832) — 255.
- Secchi, Angelo* (1818—1878) — italialainen tähtitieteilijä — 61, 65, 66.
- Servet, Michael* (1511—1553) — espanjalainen lääkäri, teki tärkeitä verenkiertoa koskevia havaintoja; poltettiin Calvinin toimesta Genevessä vapaa-ajattelijana — 54.
- Servius Tullius* — Rooman keisari, perimätiedon mukaan eli 6. vuosisadalla e.a.— 251.
- Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper* (1671—1713) — englantilainen filosofi, deisti, Locken seuraaja — 94.
- Sickingen, Franz* (1481—1523) — saksalainen ritari, johti suurruhtinaita vastaan suunnattua pientaateiliston kapinaa v. 1522 — 91.
- Skaldin, V.* (käytti salanimeä F. P. Jeleneva) (1828—1902) — venäläinen publisisti, „Otšetst-

- vennyje Zapiski" aikakausjulkaisun avustajia — 48.
- Smith, Adam* (1723—1790) — 401, 451.
- Soetbeer, Adolf* (1814—1892) — saksalainen porvarillinen talous- ja tilastotieteilijä; toimi mm. kultakantaan siirtymisen hyväksi Saksassa — 444.
- Solon* (6. vuosisata e.a.) — ateenalainen lainsäätäjä, loi v. 594 e.a. pohjan Ateenan valtiosäännölle — 229, 236, 239, 240, 251, 289, 455.
- Sorge, Friedrich Albert* (1828—1906) — saksalainen sosialisti, vuoden 1848 vallankumouksen osanottajia, I Internationalen ja Amerikan työväenliikkeen toimihenkilöitä; Marxin ja Engelsin ystävä — 431.
- Spinoza, Baruch* (Benedictus) (1632—1677) — hollantilainen filosofi, materialisti — 56, 114.
- Starcke, Carl Nicolai* (synt. v. 1858) — tanskalainen filosofi ja sosiologi — 321, 322, 333, 336—338, 341, 342.
- Starkenburg, Heinz* — saksalainen sosialisti — 455.
- Stein, Lorenz* (1815—1890) — saksalainen oikeusoppinut ja taloustieteilijä, „yhteiskunnallisen monarkian” kannattajia; tunnetaan v. 1842 ilmestyneen „Nykyisen Ranskan sosialismi ja kommunismi” teoksen kirjoittajana — 296.
- Stieber, Wilhelm* (1818—1882) — Preussin vaitiolaisen poliisin päällikkö, Kölnin kommunistijutun alullepanijoita — 301, 311.
- Stirner, Max* (käytti salanimeä Kaspar Schmidt) (1806—1856) — vasemmistohegeliläinen, porvarillisen individualismin ja anarkismin teoreetikko — 328, 345.
- Strauss, David* (1808—1874) — vasemmistohegeliläinen, kirjoitti teoksen „Jeesuksen elämä”, jossa arvostellaan historian pohjalta Uutta testamenttia — 328, 329, 345.
- Strousberg, Bethel Henry* (1823—1884) — saksalainen rahamies ja suurkeinottelija — 436.
- Struve, Pjotr Bergardovitš* (1870—1944) — venäläinen porvarillinen publisisti ja taloustieteilijä, „legaalin marxilainen”, siirtyi pian revisionismin kannalle ja sitten monarkistien riveihin — 453.
- Stuartit* — Skotlannin (vuodesta 1371) ja sittemmin myös Englannin (vv. 1613—1714) kuningassuku — 94.
- Sugenheim, Samuel* (1811—1877) — saksalainen historioitsija — 189.

T

- Tacitus, Publius Cornelius* (noin 55—120) — roomalainen historioitsija — 153, 160, 169, 202, 222, 257—264.
- Talandier, Pierre Théodor Alfred* (1822—1890) — ranskalainen porvarillinen tasavaltalainen; siirtyi v. 1851 Englantiin — 409.
- Tarquinius* (Röyhkeä) — Rooman viimeinen keisari, perimätiedon mukaan hallitsi vuodesta 534 vuoteen 510 e.a.a. — 250, 252.
- Theokritos* (3. vuosisata e.a.) — bukolisen runouden muinaiskreikkalaisia edustajia — 209.
- Thierry, Augustin* (1795—1856) — ranskalainen liberaalinen historioitsija — 352, 457.
- Thiers, Adolphe* (1797—1877) — ranskalainen porvarillinen historioitsija ja poliitikko, Pariisin Kommunin pyöveli — 352, 412, 427.
- Thomson, William* (1824—1907) — (vuodesta 1892 lordi Kelvin) — englantilainen fyysikko — 73.
- Thorvaldsen, Bertel* (1770—1844) — tanskalainen kuvanveistäjä — 71.
- Thukydides* (noin 460—400 e.a.) — muinaiskreikkalainen historiantkirjoittaja — 233.
- Tiberius, Claudius Nero* (42 e.a.a.—37) — Rooman keisari (14—37) — 250.
- Tkatšev, Pjotr Nikitiš* (1844—1885) — venäläinen pikkuporvarillinen vallankumousmies, julkaisi Genevessä aikakausjulkaisua „Nabat” (1875—1881) — 40, 41, 43, 44, 46—49.
- Torricelli, Evangelista* (1608—1647) — italialainen fyysikko ja matemaatikko — 55, 456.
- Tylor, Edward Burnett* (1832—1917) — englantilainen antropologi, ihmiskunnan alkusivistyksen historian tutkija — 154.
- Tölcke, Karl Wilhelm* (1817—1893) — saksalainen sosialisti,

lassalleilaisen Saksan yleisen työväenyhdistyksen johtajia — 26, 34.

U

Ulfilas (noin 311—383)— piispa, laati gootin kielen kirjaimiston — 250.

V

Wachsmuth, Wilhelm (1784—1866)— saksalainen historioitsija, toimi professorina Leipziginissä, kirjoitti useita muinaisiaikaa ja Euroopan historiaa käsitteleviä teoksia — 198, 451.

Wagener, Hermann (1815—1889)— saksalainen publisisti, Bismarckin kannattaja — 413.

Wagner, Richard (1813—1883)— saksalainen säveltäjä — 177, 178.

Waltz, Georg (1813—1886)— saksalainen historioitsija, tutki keskiajan historiaa — 260.

Varus, Publius Quinctilius (tapettu v. 9)— roomalainen käskynhaltija Saksassa — 245.

Watson, John Forbes (1827—1892)— kirjoitti useita teoksia Intian uusimmasta historiasta — 180.

Watt, James (1736—1819)— englantilainen fyysikko, insinööri, nykyaikaisen höyrykoneen keksijöitä — 96.

Weitling, Wilhelm (1808—1871)— saksalainen käsityöläinen, merkittävimpiä saksalaisen utooppisen yhdenvertaisuuskommunismien edustajia; oli Fourier'n vaikutuksenalainen — 113, 302—306, 309, 315, 317.

Venedey, Jakob (1805—1871)— saksalainen radikaali publisisti, sittemmin maltillinen liberaali — 302.

Wermuth — preussilainen poliisivirkailija — 301, 311.

Westermarck, Edvard Alexander (1862—1939)— sosiologi ja etnografi, Helsingin yliopiston professori — 173, 175, 176, 187, 188.

Westphalen, Ferdinand von (1799—1876)— Jenny Marxin velipuoli; vuosina 1850—1858 Preussin sisäministerinä; taantumuksen miehiä — 139.

Weydemeyer, Joseph (1818—1866)— saksalainen vallankumouksmies,

kommunisti, Marxin ystävä; siirtyi v. 1851 Amerikkaan — 408.

Viktorja (1819—1901)— Englannin kuningatar (1837—1901)— 112.

Vilhelm I (1797—1888)— Preussin kuningas (1861—1888) ja Saksan keisari (1871—1888)— 452.

Willich, August (1810—1878)— preussilainen upseeri, Kommunistien liiton jäsen ja „vasemmistolais”-ryhmän johtaja, esiintyi vuoden 1848 jälkeen Marxia vastaan — 300, 315—318, 410.

Vinoy, Joseph (1800—1880)— ranskalainen kenraali, komensi Versaillesin armeijaa Pariisin Kommuniin aikana — 418.

Vogt, Karl (1817—1895)— saksalainen vulgääri materialisti, prolettaarisen ja kommunistisen liikkeen kiivas vastustaja, bonapartisti — 142, 334, 419.

Wolff, Kaspar Friedrich (1733—1794)— saksalainen anatomi ja fysiologi — 60.

Wolff, Wilhelm (1809—1864)— saksalainen publisisti, kommunisti, Marxin ja Engelsin läheinen ystävä, jolle Marx omisti „Pääoman” ensimmäisen osan — 299, 300, 310, 312, 313.

Wolfram von Eschenbach (1170—1220)— keskiajan saksalainen runoilija — 203.

Voltaire, François Marie (Arouet) (1694—1778)— 337, 358.

Wright, Arthur (1803—1875)— amerikkalainen lähetyssaarnaaja, etnografi, L. Morganin kirjeenvaihtotovereita — 186.

Y

York, Theodor (1830—1874)— saksalainen sosialidemokraatti, lassalleilaisen Saksan yleisen työväenyhdistyksen jäsen, Saksan sosialidemokraattisen puolueen perustaja Eisenachissa; yritti saada eisenachilaisia liittymään yhteen lassalleilaisten kanssa — 428.

Z

Zurlita Gerónimo (1512—1580)— espanjalainen historiantkirjoittaja — 195.

ASIAHAKEMISTO

A

- Aatelisto* — 144—145, 263.
Aatteet, niiden merkitys yhteiskunnallisessa kehityksessä — 145, 405.
Abstraktio — 330, 403.
Agnostisismi — 84, 87—90, 332—333.
Agraarikysymys — 378—379, 385—387, 390—396.
Aine — ks. *Materia*.
Aineelliset elämänehdot — 135, 144, 355, 440.
Ajattelu — 72—73, 85, 117, 118, 330—331, 333, 358, 360, 417, 450—451.
Alkukantainen kommunismi — 178, 186, 189, 206, 225, 260, 275, 287.
Alkukantainen yhteiskunta — 40, 152, 162, 226, 236—237.
Amerikka — 25—26, 92, 98, 286, 364, 367, 402, 404, 405, 445, 454.
 — Amerikan proletariaatti — 367.
Ammattikunta — 121—122, 124—126, 210, 352, 400, 401, 410.
Ammattiliitot — 32.
 Ks. myös *Trade unionit*.
Anarkismi — 133, 423—424.
 „*Anti-Dühring*”, Engelsin teos — 81—82, 443, 458.
Antiikin yhteiskunta — 289.
 — muinaisessa Kreikassa — 169, 197—199, 227—243, 282—284, 289.
 — muinaisessa Roomassa — 193, 195, 202, 244—246, 265—268, 270—272, 283, 289, 355, 356.
Armeija — 410—411.
Arvo — 416, 417.
 — käyttöarvo — 11, 12.
 — vaihtoarvo — 417.

B

- Bakuninilaiset* — 8, 50, 143, 421, 422—428, 429—430, 432.
Blanquismi, blanquilaiset — 302.
Bonapartismi — 142, 286.

C

- Chartismi* — 97, 99, 119, 305, 307—308, 369, 370, 409.

D

- Darvinismi* — 60, 64, 65, 69, 71, 117, 148, 162, 336, 348—349.
Dialektiikka — 114, 116, 117, 118, 119, 347—349, 358, 449.
 — Marxin materialistinen dialektiikka on Hegelin idealistisen dialektiikan vastakohta — 345—346.
 — dialektiikka ja metafysiikka — 114—117, 346—348, 449.
 — kappaleiden ja ilmiöiden keskinäinen yhteys — 114—115, 116, 347—349, 442, 445—446, 449, 454, 452, 456, 457.
 Ks. myös *Syy ja seuraus*.
 — kehitysoppina — 60—61, 324.
 — vastakohtien yhtenäisyys ja taistelu — 104, 115, 124, 200—201, 208, 404, 449.
 — yhteiskunnallisessa elämässä — 13, 15, 17, 18, 41, 121, 122, 126, 127, 152, 290.
 — dialektiikka luonnontieteessä — 60—63, 67—68, 75—76, 115—117, 118—119, 348.

Dialektinen materialismi — 118, 119, 324, 331, 345, 346, 362.
— sen tietö-oppi — 88—89, 331—332, 337.

E

Elämävälineet — 127, 129, 146, 148, 152, 165, 237, 373, 455.
Energian muuttumisen laki — 59, 67, 335, 348.
„*Englannin työväenluokan asema*”, Engelsin teos — 127, 363, 366—369.
Englanti — 13, 84, 86, 87, 90, 92—97, 98, 99, 100, 101, 102, 110, 113, 286, 352, 354, 357, 359, 364, 365, 366, 367, 368—370, 371, 373—376, 388, 401, 402, 445, 448.
— Englannin proletariaatti — 97, 99—100, 101, 102, 367, 370, 372—375, 376—377.
— Englannin porvaristo — 86, 93, 94, 95—101, 352, 365, 366, 369—370.
— Englannin talonpoikaisto — 92, 478.
— Englannin maaylimystö — 92—93, 95—100, 352.
— Englannin teollisuusmonopoli — 365, 367, 370, 373—375.
— Englannin työväenliike — ks. *Työväenliike*.

F

Feodalismi — 90, 91, 121, 125, 136, 144, 272, 352, 353, 356, 357.
Filosofia — 326, 327, 329—330, 355, 358, 447—448, 450, 451.
Ks. myös *Dialektinen materialismi*, *Materialismi*, *Idealismi*.
„*Filosofian kurjuus*”, Marxin teos — 33, 139.
Fourierismi — 105, 107, 109—110, 290.
Frankit, frankkilaisvaltakunta — 263, 269—272.

G

Germaanit (saksalaiset) — 169, 195, 202—203, 220, 221—222, 231, 232, 256—265, 268—270, 271—274, 283, 289, 340.
„*Gothan ohjelman arvostelua*”, Marxin teos — 7—9, 36—37.

H

Hegeliläisyys — 114, 117—118, 119, 120, 322—335, 337, 341—342, 346, 347, 349, 351, 440.
„*Herra Vogt*”, Marxin teos — 142.
Historia — 13, 64, 117, 118—119, 144, 145, 148, 152, 324, 349—352, 399—400, 420, 440, 442, 456—457.
Historiallinen materialismi — 64, 84, 90, 120—122, 144—145, 148, 151—152, 307, 320, 334, 336, 349—358, 399, 408—409, 439—443, 445—447, 449—451, 455—457.

I

Idealismi — 75, 118—120, 328, 331, 360.
— ja materialismi — ks. *Materialismi*.
— idealistinen historiankäsitely — 119—120, 144, 349, 351, 399, 401, 406, 407, 450.
Ideologia — 100—101, 145, 148, 340, 355—356, 358, 439—440, 443, 444, 447—448, 450—451, 456—457.
Ks. myös *Tiede*, *Uskonto*, *Filosofia*.
Internationale (Ensimmäinen) ja sen historiallinen merkitys — 18—20, 143, 149, 301, 310, 311, 318, 319, 414, 415, 420—421, 422, 424, 425, 427, 430—432, 439.
— Internationalen perustaminen — 143.
— Pääneuvosto — 143, 310, 416, 420—421, 424—427.
— Marx ja Engels Internationalen perustajina ja johtajina — 143, 149.
— Geneven kongressi — 415—416.
— Baselin kongressi — 424.
— Lontoon konferenssi v. 1871 — 421, 425.
— Haagin kongressi — 8, 143, 430, 432.
— taistelu bakuninilaisuutta vastaan — ks. *Bakuninilaiset*.
— taistelu proudhonismia vastaan — ks. *Proudhonismi*.
Intiaanit — 152, 160, 161, 162, 166, 167—170, 181, 185—187, 191, 192, 202, 215—226, 227, 231, 232, 237, 260, 263, 274.
Intia — 46, 195, 196, 275, 444.
Irlanti — 46, 195, 253, 254—255, 370
Itävalta — 453.

K

- „Kansainvälisen Työväenliiton perustamismanifesti ja yleiset säännöt” — 13, 18, 143, 412, 420.
 „Kansainvälinen Työväenliitto” — ks. *Internationale (Ensimmäinen)*.
 „Kansalaissota Ranskassa”, Marxin teos — 143.
 Kansallistaminen
 — maiden kansallistaminen — 312.
 — kulkulaitoksen kansallistaminen — 131, 312.
 Kansantaloustiede — 146, 147, 162.
 — klassillinen — 79, 417.
 — vulgääri — 417.
 Kantin-Laplacen teoria aurinkokunnan syntymisestä — 56—58, 61—62, 110, 117, 334.
 Kantilaisuus — 89, 332—333, 336.
 Kapitalismi — 79—80, 107, 121, 126, 132—133, 211, 343, 353, 366, 455.
 — kapitalismin ristiriidat — 64—65, 110—111, 124—125, 126—131, 134, 136—137, 352—353, 366, 374, 454.
 — kapitalismin tuhoutumisen välttämättömyys ja sosialismi — 120, 128, 131—133, 134, 137, 145—146, 353.
 Kapitalistisen kasautumisen yleinen laki — 128.
 Kasvatus — 25, 26.
 Kauppa — 405, 444, 445.
 Kauppiat — 280, 288, 289.
 Kaupunki ja maaseutu — 144, 239, 278, 279, 280, 282, 283, 401.
 Kelttiläiset — 195, 252—255, 264.
 Keskeytymätön vallankumous — 297.
 Keskiaika — 90—91, 98, 122, 123, 125, 133, 136, 144, 210, 258—259, 273, 280, 289, 331, 335, 340, 356, 400, 452.
 Kilpailu — 92, 121, 125, 136, 324, 365, 394.
 — ja monopoli — 130, 404, 406.
 Kommunismi (tieteellinen) — ks. *Tieteellinen sosialismi*.
 Kommunistien liitto — 139—140, 292, 294, 301—316, 318, 319.
 „Kommunistinen manifesti” — ks. „Kommunistisen puolueen manifesti”.
 Kommunistinen yhteiskunta — 14—15, 16, 17, 24, 65, 137, 146, 208, 287, 310, 311, 409.

- „Kommunistisen puolueen manifesti”, Marxin ja Engelsin teos — 18—19, 33, 83, 140, 211, 292, 293, 301, 309, 311, 437.
 Kommunistit — 292, 293.
 Koneet — 63—64, 78, 84, 121, 122, 127, 128, 136, 144, 290, 352, 402, 410.
 Kristinusko — 78, 98, 267, 339—340, 356—358.
 Kysyntä ja tarjonta — 80, 136.
 Käsitö — 53, 83, 121—122, 123, 125—127, 144, 145, 278, 279, 306, 318, 352, 385.
 Käytäntö totuuden kriteerinä — 331—332, 360—362.
 Kölnin kommunistijuttu — 301, 317, 318.

L

- Lahkolaisuus — 420—422, 428, 429—431.
 Lakimääräisyys luonnossa ja historiassa — 117, 118, 125—126, 288, 349, 350, 351, 399, 403, 417.
 Lakkoliike — 422.
 Lassallelaisuus — 7—8, 13, 14, 17—19, 20—22, 26, 29—32, 34, 37, 38, 411—415, 421, 425, 428, 429, 433.
 Lasten työ — 27.
 Liikatuotanto — 136, 353.
 Liike (liikunta) — ks. *Materia ja liike (liikunta)*.
 Lisäarvo — 21, 120, 147, 148, 162, 366.
 „Louis Bonaparten brumairekuun 18.”, Marxin teos — 141, 418, 443, 448, 449, 458.
 „Ludwig Feuerbach”, Engelsin teos — 321, 443, 448, 458.
 Luokat ja luokkataistelu — 19, 22, 25, 78, 79, 90, 108, 109, 119, 120, 133—135, 144, 146, 147, 152, 201, 234, 283, 285, 286, 287, 288, 307, 353, 354, 355, 406, 408, 409, 422, 435, 441, 446, 456.
 — luokkataistelu historian liikkeelle-panevana voimana — 90, 120, 144, 145, 152, 352, 353, 408, 409, 439.
 — nykyisten luokkien syntyminen — 40, 41, 79, 134, 152, 276, 278—283, 289, 307, 352.
 — antagonistiset luokkaristiriidat — 103, 104, 125, 136, 145, 146, 201, 243, 283, 284, 293, 307, 340.

- proletariaatin taistelu porvaristoa vastaan — ks. *Proletariaatti*.
- luokkien hävittäminen sosialismin aikana — 23, 40, 41, 78, 133, 134, 137, 287, 409.
- Luonnontiede* — 52, 54—61, 65, 66, 67, 77, 78, 89, 90, 115, 116, 117, 118, 119, 325, 332, 334, 335, 347, 348.
- Luonto* — 118, 328, 329, 334, 336, 348, 349, 350.
- ja ihminen — 11, 63, 64, 70—72, 76, 77, 132, 135, 136, 137, 165, 237.
- Luontoistalous* — 125, 144, 236, 381, 454.
- Luotto* — 402, 403.

M

- Maanomistus* — 13, 286, 352, 378, 395.
- Maanviljely* — 122, 278, 279.
- Maorjuus* — 133, 271, 273, 289.
- Malthusilaisuus* — 21, 31.
- Manufaktuuriteollisuus* — 53, 83, 84, 110, 121, 123, 126, 136, 144, 352, 353, 358, 401.
- Markkinat* — 128.
- maailmanmarkkinat — 19, 126, 324, 365, 376, 401.
- Materia* — 59, 61, 65, 66, 68, 84, 85, 333, 334.
- ja liike (liikunta) — 59, 65—68, 84, 85, 348.
- ja tajunta — 54, 68, 85, 86, 333.
- Materialismi* — 96, 118, 119, 328, 329, 331, 333, 334, 345.
- ja idealismi — 328, 331, 332.
- 17. vuosisadan englantilainen materialismi — 84—86, 94, 115, 448.
- 18. vuosisadan ranskalainen materialismi — 56, 86, 94, 114, 322, 334, 337, 448.
- Feuerbachin tarkkaileva materialismi — 329, 330, 336, 338—345, 360—362.
- vulgääri materialismi — 334, 335.
- Materialistinen historiankäsitys* — ks. *Historiallinen materialismi*.
- Metafysiikka* — 54—56, 59, 114—116, 334, 347, 348.
- Monarkia* — 52.
- absoluuttinen — 91, 95, 286, 448.
- Monopoli* — ks. *Kilpailu*.
- Moraali (porvarillinen)* — 344.

N

- Nainen*
- alkukantaisessa yhteiskunnassa — 154—157, 186—187, 206, 277.
- muinaisessa Kreikassa — 193, 197—199.
- germaaneilla — 202, 203, 259, 273.
- kapitalismin aikana — 204, 206—208.
- naisen vapauttamisen ehdot — 207, 208, 213, 277.
- Naisten työ* — 27, 277.
- Nuorhegeliläiset* — 327—329, 345.

O

- Oikeus*, sen taloudelliset juuret — 14, 16, 17, 95, 354, 355, 442, 446, 447, 456.
- Oleminen ja tajunta* — 64, 107, 120, 330—332.
- Omistus* — 239, 240, 402, 403.
- yhteisöomistus — 44, 46—49, 79, 381.
- feodaalinen omistus — 239, 403.
- porvarillinen omistus — 104, 239, 403.
- maanomistus — 238, 281, 282, 289, 396.
- yksityisomistus — 80, 122, 152, 199, 211, 234, 235, 238, 240, 260, 278, 281.
- omistussuhteet — 152.
- Orjuus* — 78, 133, 191, 197, 234, 238, 241, 243, 267, 268, 273, 276, 278, 279, 289, 404, 405.
- Osakeyhtiöt* — 130, 131, 137, 286.
- Osuustoimintaliike* — 22, 23, 45, 113.
- Owenismi* — 105, 107, 111—113, 361.

P

- Pakkoluovutus*
- pienomistajien — 79, 136.
- pakkoluovuttajien — 395.
- „*Paljastuksia Kölnin kommunistijutusta*”, Marxin teos — 10, 141, 301, 317.
- Palkkatyö* — ks. *Työ*.
- „*Palkkatyö ja pääoma*”, Marxin teos — 299.
- Palstatilat* — 380, 389, 391, 393.
- Pankit* — 445.
- Pariisin Kommuuni*, sen historiallinen merkitys — 20, 30, 33, 418—420, 430, 432.

- Kommuuni uudentyypisenä valtiona — 33.
- virheet ja tappion syyt — 418.
- „Perheen, yksityisomistuksen ja valtion alkuperä”, Engelsin teos — 39, 151, 153, 154.
- Perhe ja avioliitto* — 152, 154, 165, 171, 172, 185, 186, 193, 194, 201, 202, 206—209, 214, 277, 278, 289, 361.
- veriheimolaisperhe — 177—179, 182, 183.
- punaluaperhe ja ryhmäavioliitto — 159—161, 170—172, 176, 178—185, 187—190, 196, 198, 200, 207, 211, 216, 256.
- pareittaisperhe ja pareittaisavio — 170—171, 182, 183—187, 190, 191, 194, 196, 198, 202, 203, 207, 211, 253, 254, 259, 277, 278.
- patriarkaallinen perhe — 193, 194, 196, 208.
- yksiavioisuus — 190, 194, 196, 197, 199—205, 207—209, 211, 213—215, 230, 277, 278, 289.
- perhe ja avioliitto kapitalismin aikana — 106, 203—208, 211—213.
- proletaarinen avioliitto — 204, 205.
- perhe ja avioliitto sosialismin aikana — 208, 213, 214.
- Perusta ja päällysrakennelma* — 100, 101, 119, 148, 353, 399, 400, 405, 440, 441, 442, 445—450, 455, 456.
- Pikkuporvaristo* — 408, 437.
- pikkuporvarillinen demokratia — 25, 30, 295, 297, 315, 316, 437—439.
- „Poliittisen taloustieteen arvostelua”, Marxin teos — 142, 320.
- Politiikka ja työväenluokan poliittinen taistelu* — 286, 287, 313, 314, 419, 422, 423.
- Poroporvarillisuus* — 100, 202, 318, 319, 326, 337, 338.
- Porvarillinen demokratia* — 24, 25, 32, 33.
- Porvarillinen yhteiskunta* — 13, 23—25, 52, 92, 95, 101, 103, 106, 107, 109, 110, 129, 130, 134, 135, 136, 146, 147, 148, 149, 163, 206, 285, 310, 316, 340, 341, 384, 408, 417.
- Porvaristo* — 18, 40, 41, 78, 90—93, 98, 100, 101, 104, 119, 121—122, 131, 134, 137, 144—146, 212, 213, 293, 324, 340, 352, 370.
- sen syntyminen — 104, 144, 145.
- sen osuus feodalismiin hävittämissessä ja yhteiskunnan tuotantovoimien kehittämisessä — 18, 40, 90—92, 121, 122, 144, 145, 340, 343, 352.
- ja aatelisto — 104, 144, 145, 352, 357, 413.
- ja proletariaatti (niiden taistelu) — ks. *Proletariaatti*.
- Preussi, preussilaisuus* — ks. *Saksa*.
- Proletaarinen vallankumous* — 30, 40, 41, 48, 78, 133, 137, 208, 310, 311, 316, 353, 409, 410, 418, 435.
- Proletariaatin diktatuuri* — 24, 133, 137, 390, 391, 395, 409, 422, 449.
- Proletariaatin kurjistuminen* — 128.
- Proletariaatin luokkataistelutaktiikka* — 292, 293, 428, 429.
- Proletariaatti* — 17—18, 40, 41, 107, 133, 136—137, 145, 146, 207, 208, 213, 286, 307, 308, 352, 413, 420, 422, 437, 438.
- sen historiallinen merkitys — 13, 18, 127, 137, 145, 146, 149, 307, 308.
- syntyminen — 97, 104, 105.
- asema kapitalismin vallitessa — 124, 127, 146, 147, 366.
- Ks. myös *Proletariaatin kurjistuminen*.
- taistelu porvaristoa vastaan — 19, 32, 78, 119, 286, 292, 293, 307, 352, 402, 420, 442, 433, 435, 439.
- Proudhonismi, proudhonistit* — 398, 405—408, 416, 420, 421, 423, 432.
- Pulat kapitalismin aikana* — 128—131, 134—136, 145, 288, 368, 369, 371, 373, 444.
- Puolue, proletaarinen* — 9, 10, 26, 34, 287, 292—294, 310, 311, 318, 379, 420, 422, 428—431, 437, 439.
- „*Pyhä perhe*”, Marxin ja Engelsin teos — 84—86, 139, 329, 344.
- Pääoma* — 120, 129, 130, 137, 147, 423.
- pääoman keskittyminen — 129, 365.
- ja palkkatyö — 103, 104, 127, 146, 147, 366.
- „*Pääoma*”, Marxin teos — 10, 31, 83, 122, 128, 142, 147, 151, 274, 367, 416, 418, 431, 443, 449.
- Pörssi* — 286, 444, 445.

R

Raakalaisuus — 165—169, 178, 180, 181, 184, 186, 187, 190, 191, 196,

- 200, 207, 215, 221, 223, 228, 235, 237, 262—264, 272—280, 282.
- Raha ja rahan kiertokulku* — 129, 238, 276, 280, 281, 288, 289.
- Ranska* — 94—96, 98, 107—109, 110, 145, 195, 286, 322, 338, 352, 357, 358, 367, 385, 386, 389, 420, 448, 452.
- Ranskan proletariaatti — 294, 416.
- Ranskan porvaristo — 98, 108, 109, 145, 358.
- Ranskan talonpoikaisto — 378, 379, 385, 386.
- heinäkuun monarkia Ranskassa — 98.
- toinen keisarikunta Ranskassa — 98, 286, 431.
- tasavallan julistaminen syyskuun 4. pnä 1870 ja „kansallisen puolustuksen” hallitus — 422.
- Ranskan työväenliike — ks. *Työväenliike*.
- Ks. myös *Vallankumous Ranskassa v. 1848, Pariisin Kommuuni*.
- Renessanssi* — 52—54, 355.
- Reformaatio* (uskonpuhdistus) — 53, 91, 92, 104, 211, 339—340, 357—358.
- „*Rheinische Zeitung*” („Reinin Lehti”) — 138, 139, 149, 328.
- Riisto* — 120, 130, 145—147, 285, 289, 290, 386.
- S
- Saintsimonismi* — 105, 107—109.
- Saksa* — 22, 25, 26, 30, 46, 80, 81, 83, 91, 92, 99, 102, 261, 286, 292—296, 298, 299, 302, 312, 313, 315, 316, 318, 321, 322, 327, 353, 357, 358, 359, 364, 367, 371, 389, 395, 396, 401, 410, 413—415, 421, 438, 441, 442, 444, 448, 452, 453, 456.
- preussilaisuus, sen taantumuksellisuus — 296, 396.
- Saksan yhdistäminen — 296, 312, 358.
- Saksan proletariaatti — 30, 31, 102, 293, 294, 306, 310, 318, 319, 413.
- Saksan porvaristo — 102, 293—295, 413.
- Saksan talonpoikaisto — 378, 379—382.
- Saksan junkkerit — 286, 396, 397, 414.
- Saksan pikkuporvaristo — 295, 456.
- Saksan työväenliike — ks. *Työväenliike*.
- „*Saksalainen ideologia*”, Marxin ja Engelsin teos — 200, 320, 321, 408.
- Saksan sosialidemokraattinen puolue* — 81, 83.
- opportunisti Saksan sosialidemokratiassa — 19, 21, 23, 38, 433—439.
- puolueen Gothan ohjelma — 7—9, 11—15, 17—28, 29—35.
- puolueen Erfurtin ohjelma — 37.
- sosialidemokratia ja sosialistilaki — 435, 441.
- Saksan sosialidemokraattinen työväenpuolue* (eisenachilaiset) — 9, 29, 30, 34.
- Saksan talonpoikaissota* — 52, 91, 102, 104, 357.
- „*Saksan talonpoikaissota*”, Engelsin teos — 452.
- Sattuma* — ks. *Välttämättömyys ja sattuma*.
- Sivilisaatio* — ks. *Sivistys*.
- Sivistys* — 163, 165, 166, 168, 169, 178, 190, 196, 201, 207, 215, 273, 274, 279—282, 287—291.
- Sosialismi*
- tieteellinen — ks. *Tieteellinen sosialismi*.
- „todellinen” — 309, 329, 438.
- kriittillis-utooppinen — 105—108, 113, 114, 120, 302—304, 309, 416.
- „*Sosialismin kehittyminen utopiasta tieteeksi*”, Engelsin teos — 81—84.
- Sosialistinen yhteiskunta* — 15—17, 33—34, 130, 133—136, 440.
- Ks. myös *Kommunistinen yhteiskunta*.
- Sota*
- ja proletariaatin suhtautuminen siihen — 31.
- kansalaissota — 418.
- Krimin sota vuosina 1854—1856 — 453, 454.
- Itävallan ja Italian sota v. 1859 — 142.
- Sukulaitos* — 160—162, 178, 180—182, 185, 191, 215—237, 238—242, 244—246, 248—249, 253—260, 262—264, 268—269, 272—276, 277, 279, 282—283, 456.
- äidinoikeus — 154—156, 158, 161, 162, 181—183, 189, 191—192, 195, 196, 202, 215, 219, 227, 256, 256—259, 260, 277.
- isänoikeus — 155, 156, 161, 192,

193, 196, 202, 211, 227, 228, 234,
244—245, 255, 258, 262, 277.
Suuret maantieteelliset löydöt — 78,
92, 126, 144, 212, 444.
Sveitsi — 25, 32, 286.
Syy ja seuraus — 116, 449, 451, 456.

T

Talonpoikaisto — 91, 378, 380, 390,
391.
— *pientalonpoikaisto* — 379, 380—382,
385, 386, 388—392.
— *keskivarakkaat ja varakkaat talon-*
pojat — 380, 393—395.
— *maalaisproletariaatti* — 382, 394—
396.
— *ja porvarillinen vallankumous* —
92, 357.
— *ja proletaarinen vallankumous* —
410.
Talous — 90, 101, 119, 121, 145, 148,
307, 352—354, 441, 442, 443—449,
451, 455—457.
Ks. myös *Perusta ja päällysraken-*
nelma.
Taloustieteillijät (porvarilliset) — 17,
21, 65, 119, 146, 148, 151, 403, 404,
406, 409, 417, 418, 451.
Tasa-arvoisuus (yhtäläisyys) — 16,
33, 105.
— *porvarillinen tasa-arvoisuus-käsi-*
te — 104.
Tasavalta (porvarillinen) — 24, 104,
207, 286—287.
Tavara — 83, 123, 146, 238, 276, 288.
Teollinen vallankumous — 96, 97, 110,
121, 122, 136, 144, 145, 454.
Teollisuus — 18, 53, 83, 84, 106, 107,
110, 119, 121, 126, 127, 136, 144,
205, 206, 207, 277, 318, 324, 332,
352, 353, 358, 363—366, 384, 385,
401, 404, 405.
Teoria ja sen merkitys — 107, 293,
359.
— *teorian ja käytännön yhtenäi-*
syys — 149, 360, 362.
Tiede — 54, 84, 85, 91, 149, 324, 359,
456.
Tieteellinen sosialismi — 40, 103,
120—122, 137, 142, 145, 147, 148—
149, 307, 309—311, 319, 320, 345,
359, 368, 409.
— *sen historiallinen synty* — 306—
308, 320, 321.
Totuus — 324.

— *absoluuttinen ja suhteellinen* —
324, 326, 327, 347.
Trade unionit — 101, 114, 365, 370,
372, 374—376, 432.
Tuotannon anarkia — 103, 123, 125—
127, 128, 129, 132, 135—137, 288,
417.
Tuotannonvälineet — 11, 13, 17, 122,
123—125, 129—135, 146, 353, 383,
384, 385, 402, 445.
— *tuotannonvälineiden muuttaminen*
yhteiskunnalliseksi omaisuudek-
si — 15, 17, 131—135, 137, 208,
385, 386.
Tuotanto — 63, 64, 120, 121, 122, 134,
135, 136, 144, 148, 152, 165, 237,
238, 286—288, 399, 409, 441, 444—
445.
— *tavaratuotanto* — 83, 95, 123, 125,
126, 135, 136, 163, 207, 235, 238,
278, 287—289.
— *kapitalistinen* — 21, 83—84, 107,
120, 122, 128, 133, 136, 137, 211,
343, 364, 366, 374, 381, 392, 393,
403.
— *ja jako* — 13—17, 132, 440, 456.
Tuotantotapa — 17, 78, 79, 90, 121,
122, 129, 131—133, 237, 352, 353,
400, 455, 456.
— *kapitalistinen* — 17, 78, 79, 110,
120—126, 128, 129, 131—133, 134,
146, 148, 352, 379, 392, 404, 406,
455.
Tuotantovoimat ja tuotantosuhteet —
17, 40, 41, 107, 121, 122, 129—132,
134, 135, 136, 137, 146, 316, 352,
353, 399, 400, 403—405, 406, 407,
410, 454.
Työ — 11—13, 16, 17, 69, 70, 72—74,
134, 146, 152.
— *työn osuus apinan ihmistymises-*
sä — 63, 64, 69—75, 77.
— *yhteiskunnallinen työ* — 12—13,
123, 124, 134, 136, 417.
— *yhteiskunnallisesti välttämätön*
työ — 146, 417.
— *palkkatyö* — 22, 123, 124, 133, 136,
200, 208, 289, 386.
Työnjako — 17, 25, 84, 123, 134, 235,
236, 239, 274, 275, 276, 277, 278—
280, 282, 283, 287—289, 352, 401—
403, 410, 417, 444—446, 456.
Työpalkka — 21, 31, 127, 410.
Työpäivä — 449.
Työttömyys kapitalismin aikana
(vara-armeija) — 127, 128, 129,
138.

Työvoima — 17, 120, 129, 146, 147.
 — työvoiman arvo — 21, 120, 146, 373.
Työväenliike — 101, 102, 119, 292, 293, 307, 420, 422.
 — sen kansainvälinen luonne — 19—20, 140, 142—144, 301, 302, 311, 318, 319.
 — Amerikan — 416.
 — Englannin — 101, 102, 368—370, 376, 377, 414, 416.
 — Saksan — 102, 301, 318, 350, 414, 421.
 — Ranskan — 420.
 — Marx ja Engels kansainvälisen työväenliikkeen johtajina — 149—150, 319, 414, 439.
Työväenluokan kansainvälisyys — 19, 20, 30, 31, 139, 140, 142, 143, 301, 305, 318.
Työväenpuolue, Ranskan — 389.
 — agraariohjelma — 382—391, 393.
Työvälineet — ks. *Tuotannonvälineet*.

U

Uskonto — 75, 78, 93, 100, 101, 221, 330, 338—341, 355, 356, 358, 361, 362, 447.
 „*Uusi Reinin Lehti*” — 140, 141, 149, 294—300, 313, 314.

V

Vaihto — 83, 121, 123, 125, 129, 136, 238, 275, 276, 280, 287—289, 353, 399, 417, 456.
Valistusfilosofit, 18. vuosisadan — 103—108, 109, 110, 114.
Vallankumous — 43, 44, 239, 240.
 — porvarillinen — 92, 107, 121, 352, 357, 358.
 — proletaarinen, sosialistinen — ks. *Proletaarinen vallankumous*.
Vallankumous (porvarillinen) Englannissa 17. vuosisadalla — 92, 95, 104, 357, 400.
Vallankumous (porvarillinen) Ranskassa 18. vuosisadalla — 92, 95, 96, 105, 106, 107, 108, 109, 239, 340, 368, 381.
Vallankumoukset vuosina 1848—1849 — 311, 312, 313, 314—316, 371.
Vallankumous Saksassa vuosina 1848—1849 — 92, 140, 141, 293, 294, 296—300, 314.

Vallankumous Ranskassa v. 1848 — 97, 293, 369, 379, 419.
 — proletariaatin kesäkuun kapina — 298, 419.
 — proletariaatti vallankumouksessa — 97.
Valtio — 23, 25, 33, 75, 133, 152, 224, 229, 234—236, 239, 240, 242, 283—285, 287, 289, 307, 353—355, 423, 445, 446, 449, 456.
 — sen luokkaolemus — 133, 284—286, 289, 353—355, 423.
 — valtion syntyminen — 152, 234—236, 239, 242, 243, 252, 264, 269, 270, 283, 354, 445.
 — antiikin valtio — 133, 242, 243, 245, 266, 283, 285.
 — feodaalinen — 133, 285.
 — porvarillinen — 23—24, 130—133, 137, 285—287.
 — ja proletaarinen vallankumous, porvarillisen valtiokoneiston murskaamisen välttämättömyys — 418.
 — valtion kuoleminen — 33, 133, 137, 287.
 — proletaarinen — ks. *Proletariaatin diktatuuri*.
 Ks. myös *Monarkia, Tasavalta*.
Vapaakauppa — 99, 370, 373—374.
 „*Vapaus*” (*porvarillinen*) — 26.
Venäjä — 40—47, 49, 50, 194, 196, 261, 298, 453—455.
 — Venäjän talonpoikaisto — 41—43, 47, 48—51.
 — Venäjän aatelisto — 41, 42.
 — Venäjän proletariaatti — 41.
 — Venäjän porvaristo — 43.
 — Venäjän tsarismi, sen taantumuksellinen merkitys — 47, 298.
 — talonpoikaisreformi v. 1861 — 42, 43, 47, 48, 50, 453.
 — kapitalismin kehitys Venäjällä — 43, 47, 453—455.
 — Venäjän vallankumouksen perspektiivit ja sen kansainvälinen merkitys — 40, 43, 44, 49—51.
Verot — 25, 285.
Villiyt — 165, 166, 169, 181, 190, 207, 274, 330.
Väkivalta, sen osuus historiassa — 134, 446, 449.
Välttämättömyys ja sattuma — 67, 68, 117, 288, 346, 347, 349, 350, 419, 442, 457.

Y

Yhteiskunta — 73, 336, 399.

— yhteiskunta- ja talousmuodostumat — 440.

— kansalaisyhteiskunta — 307, 353, 362, 399.

Ks. myös *Alkukantainen yhteiskunta*, *Feodalismi*, *Porvarillinen yhteiskunta*, *Sosialistinen yhteiskunta*, *Kommunistinen yhteiskunta*.

Yhteisö — 144, 381.

— perhekunta (talouskunta) — 83, 178, 194—196, 256, 260, 261, 278.

— kyläyhteisö — 194—195, 256, 261.

— intialainen kyläyhdyiskunta — 46.

— saksalainen yhteisömaa — 46, 83, 224, 256, 269, 271, 273, 283.

— venäläinen kyläyhteisö — 43—48, 454—455.

Yksilön osuus historiassa — 351, 419, 442, 443, 457.

Yleinen äänioikeus — 286, 287, 371, 414.

SISÄLLYS

<i>K. MARX</i> , GOTHAN OHJELMAN ARVOSTELUA	7—39
<i>F. Engelsin</i> esipuhe	7
<i>K. Marx</i> , Kirje Brackelle, 5. toukokuuta 1875	9
<i>K. Marx</i> , Reunahuomautuksia Saksan työväenpuolueen ohjelman johdosta	11
I	11
II	20
III	22
IV	23
<i>F. Engels</i> , Kirje A. Bebelille, 18.—28. maaliskuuta 1875	29
<i>F. Engels</i> , Kirje K. Kautskylle, 23. helmikuuta 1891	36
<i>F. ENGELS</i> , VENÄJÄN YHTEISKUNNALLISISTA SUHTEISTA	40
<i>F. ENGELS</i> , JOHDANTO „LUONNON DIALEKTIikkaan“	52
<i>F. ENGELS</i> , TYÖN OSUUS APINAN IHMISTYMISSÄ	69
<i>F. ENGELS</i> , SOSIALISMIN KEHITYS UTOPIASTA TIETEEKSI	81—137
Esipuhe englanninkieliseen painokseen	81
 <i>Sosialismin kehitys utopiasta tieteksi</i>	
I	103
II	114
III	121
<i>F. ENGELS</i> , KARL MARX	138
<i>F. ENGELS</i> , PUHE KARL MARXIN HAUDALLA	148
<i>F. ENGELS</i> , PERHEEN, YKSITYISOMISTUKSEN JA VALTION ALKUPERÄ	151—291
Alkulause ensimmäiseen vuoden 1884 painokseen	151
Alkulause neljänteen vuoden 1891 painokseen	153

*Perheen, yksityisomistuksen ja valtion
alkuperä*

I. Esihistoriallisia sivistysasteita	165
1. Villiys	165
2. Raakalaisuus	166
II. Perhe	170
III. Irokeesilainen suku	215
IV. Kreikkalainen suku	227
V. Ateenan valtion synty	234
VI. Roomalainen suku ja valtio	244
VII. Kelttiläinen ja saksalainen suku	252
VIII. Saksalaisten valtion muodostuminen	264
IX. Raakalaisuus ja sivilisaatio	274
F. ENGELS, MARX JA „UUSI REININ LEHTI” (1848—1849)	292
F. ENGELS, KOMMUNISTIEN LIITON HISTORIAA	301
F. ENGELS, LUDWIG FEUERBACH JA KLASSILLISEN SAKSALAISEN FILOSOFIAN LOPPU	320—359
Alkuhuomautus	320

*Ludwig Feuerbach ja klassillisen saksalaisen
filosofian loppu*

I	322
II	330
III	338
IV	345
K. MARX, TEESEJA FEUERBACHISTA	360
F. ENGELS, ESIPUHE KIRJAAN „ENGLANNIN TYÖVÄENLUOKAN ASEMA”	363
F. ENGELS, TALONPOIKAISKYSYMYKSET RANSKASSA JA SAKSASSA.....	378—397
I	379
II	389
K. MARX ja F. ENGELS, KIRJEITÄ	398—458
Marx — P. V. Annenkoville, joulukuun 28. pñä 1846	398
Marx — J. Weydemeyerille, maaliskuun 5. pñä 1852	408
Marx — Engelsille, huhtikuun 16. pñä 1856	409
Marx — Engelsille, syyskuun 25. pñä 1857	410
Marx — L. Kugelmannelle, helmikuun 23. pñä 1865	411
Marx — L. Kugelmannelle, lokakuun 9. pñä 1866	415
Marx — L. Kugelmannelle, heinäkuun 11. pñä 1868	416
Marx — L. Kugelmannelle, huhtikuun 12. pñä 1871	418
Marx — L. Kugelmannelle, huhtikuun 17. pñä 1871	419

Marx — F. Boltelle, marraskuun 23. pnä 1871	420
Engels — T. Cunolle, tammikuun 24. pnä 1872	422
Engels — A. Bebelille, kesäkuun 20. pnä 1873	428
Engels — F. A. Sorgelle, syyskuun 12.—17. pnä 1874	431
Marx ja Engels — A. Bebelille, W. Liebknechtille, W. Brackelle ym. („Kiertokirje”), syyskuun 17.—18. pnä 1879	433
Engels — K. Schmidtille, elokuun 5. pnä 1890	439
Engels — J. Blochille, syyskuun 21.—22. pnä 1890	441
Engels — K. Schmidtille, lokakuun 27. pnä 1890	443
Engels — F. Mehringille, heinäkuun 14. pnä 1893	449
Engels — N. F. Danielsonille, lokakuun 17. pnä 1893	453
Engels — H. Starckenburgille, tammikuun 25. pnä 1894	455
NIMIHAKEMISTO (TÄRKEIMMÄT NIMET)	461
ASIAHAKEMISTO	475

Karjalan ASNT Kulttuuriasiain ministeriön
Poligrafizdatin
Sortavalan kirjapaino
Sortavala, Karjalankatu 32
